પચ્ચક્ખાણનો કોઠો.

પચ્ચક્ખાણ પારવાનો સમય સ્પષ્ટ રીતે સૂર્યના ઉદયાસ્ત ઉપર અવલંબે છે. આ ઉદયાસ્તની ગતિમાં ચાલુ ફેરફાર થયા કરે છે, આ ફેરફાર થવાનું કારણ સૂર્યની ઉત્તરાયન દક્ષિણાયન ગતિ છે. તા. ૧થી ૧૬ વચ્ચેનું અંતર કાઢીને પચ્ચક્ખાણનો સમય ગણવો.

માસ	સૂર્ય ઉ.	સૂ. અ.	નવકાર	પોરસી	સાઢપોર	પૂરિમડ્ઢ	અવડ્ઢ
	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.	ક. મિ.
જાન્યુ. ૧	૭-૨૨	૬—૫	૮-૧૦	૧૦-૩	૧૧-૨૪	૧૨-૪૪	૩-૨૫
,, ૧૬	૭-૨૫	૬-૧૫	૮-૧૩	૧૦-૮	૧૧-૨૯	૧૨-૫૦	૩-૩૩
ફેબ્રુ. ૧	૭-૨૧	૬-૨૭	૮—૯	૧૦-૮	૧૧-૩૧	૧૨-૫૪	૩-૪૧
,, ૧૬	૭-૧૩	૬-૩૬	૮—૧	૧૦-૪	૧૧-૩૦	૧૨-૫૫	૩-૪૬
માર્ચ ૧	૭—૪	૬-૪૨	૭-૫૨	૯-૫૯	૧૧-૨૬	૧૨-૫૩	૩-૪૮
,, ૧૬	૬-૫૦	૬-૪૮	૭-૩૮	૯-૫૦	૧૧-૨૦	૧૨-૪૯	૩-૪૯
એપ્રીલ ૧	૬-૩૪	૬-૫૪	૭-૨૨	૯-૩૯	૧૧-૧૨	૧૨-૪૪	૩-૪૯
,, ૧૬	૬-૨૦	૭—૦	૭—૮	૯-૩૦	૧૧—૫	૧૨-૪૦	૩-૫૦
મે ૧	૬—૮	૭—૬	૬-૫૬	૯-૨૩	૧૧—૦	૧૨-૩૭	૩-૫૨
,, ૧૬	૬—૦	૭-૧૩	૬-૪૮	૯-૧૯	૧૦-૫૮	૧૨-૩૭	૩-૫૫
જુન ૧	૫-૫૫	૭-૨૦	૬-૪૩	૯-૧૭	૧૦-૫૮	૧૨-૩૮	૩-૫૯
,, ૧૬	૫-૫૪	૭-૨૬	૬-૪૨	૯-૧૭	૧૦-૫૯	૧૨-૪૦	૪—૩
જુલાઇ ૧	૫-૫૮	૭-૨૯	૬-૪૩	૯-૨૧	૧૧—૩	૧૨-૪૪	૪—૭
,, ૧૬	૬—૪	૭-૨૭	૬-૫૨	૯-૨૫	૧૧—૬	૧૨-૪૬	૪—૭
ઑગષ્ટ ૧	૬-૧૧	૭-૨૧	૬-૫૯	૯-૨૯	૧૧—૮	૧૨-૪૬	૪—૪
,, ૧૬	૬-૧૭	૭-૧૧	૭—૫	૯-૩૧	૧૧—૮	૧૨-૪૪	૩-૫૮
સપ્ટે. ૧	૬-૨૩	૬-૫૭	૭-૧૧	૯-૩૨	૧૧—૬	૧૨-૪૦	૩-૪૯
,, ૧૬	૬-૨૭	૬-૪૨	૭-૧૫	૯-૩૧	૧૧—૩	૧૨-૩૫	૩-૩૯
ઑક્ટો. ૧	૬-૩૩	૬-૨૭	૭-૨૧	૯-૩૨	૧૧—૧	૧૨-૩૦	૩-૨૯
,, ૧૬	૬-૩૮	૬-૧૩	૭-૨૬	૯-૩૨	૧૦-૫૯	૧૨-૨૬	૩-૨૦
નવે. ૧	૬-૪૬	૬—૧	૭-૩૪	૯-૩૫	૧૧—૦	૧૨-૨૪	૩-૧૩
,, ૧૬	૬-૫૫	૫-૫૪	૭-૪૩	૯-૪૦	૧૧—૩	૧૨-૨૫	૩-૧૦
ડીસે. ૧	૭—૫	૫-૫૨	૭-૫૩	૯-૪૭	૧૧—૮	૧૨-૨૯	૩-૧૧
,, ૧૬	૭-૧૫	૫-૫૬	૮—૩	૯-૫૬	૧૧-૧૬	૧૨-૩૬	૩-૧૬

સૂચના– આ પચ્ચક્ખાણનો કોઠો ફક્ત અમદાવાદની ગણતરીનો છે. જેથી વડોદરા, ભરૂચ, સુરત, ભાવનગર, પાલીતણા, મહુવા, મેસાણા, પાટણ, રાધનપુર, પાલણપુર, માઉન્ટઆબુ, શીરોહી, ઉદેપુર; ડુંગરપુર, ગોધરા વિગેરે ગામોવાળાઓએ તેમજ તે તે ગામોની મર્યાદામાં આવતાં દરેક ગામોવાળાઓએ ઉપરોક્ત કોઠાના વખતથી પાંચ મિનિટ વધારીને પચ્ચક્ખાણનો સમય ગણવો.

પ્રસ્તાવના.

દરેક મનુષ્યે જીવનું સ્વરૂપ જાણવુંજ જોઇએ, કારણ કે તે જાણ્યાથીજ જીવોને અભયદાન આપી શકાય છે, અભયદાન આપનારનું શરીર પણ નિરોગી રહે છે, તેથી તે તત્ત્વોનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે, તથા તત્ત્વોને જાણવાથી જીવને હેય, જ્ઞેય, અને ઉપાદેયનું ભાન થાય છે અને તેના ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા સમ્યક્ત્વને લીધે જીવ સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવે છે અને તે બંનેને લીધે અહિંસાદિ મહાવ્રતરૂપ સમ્યક્ચારિત્રનું આરાધન કરી આત્મા મોક્ષમાર્ગ સાધી શકે છે.

જીવવિચાર, નવતત્ત્વ, દંડક, લઘુસંગ્રહણી અને ચૈત્યવંદનાદિ ત્રણ ભાષ્યનાં પુસ્તકો ઘણાંજ છપાયાં છે. પરંતુ બહુ મોટા પ્રમાણમાં વિવેચન હોવાથી અને પ્રાથમિક અભ્યાસીઓને અત્યંત સરલ પડે તેવું શુદ્ધ પુસ્તક એકે છપાએલ નહિ હોવાથી તેઓ જલદીથી જ્ઞાન મેળવે અને સંભાળી શકે, એ હેતુથી, અમોએ ચાર પ્રકરણ અને ત્રણ ભાષ્યની પ્રેસકોપી તૈયાર કરી, વિદ્વાન્ મુનિરાજોને વંચાવી આ પુસ્તક છપાવ્યું છે કે જેમાં સંપૂર્ણ શબ્દાર્થ, ગાથાર્થ, ઉપયોગી વિવેચન, તેમજ અત્યારસુધી નહિ છપાએલ એવાં કોષ્ટકો, પ્રશ્નો, શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર સાર્થ, અઢીદ્વીપનો નકશો એકેંદ્રિયાદિ જીવોનાં ચિત્રો, મૂકવામાં આવ્યાં છે, બીજાઓ તરફથી પ્રગટ થએલ જીવવિચારાદિ પુસ્તકો કરતાં આ પુસ્તકની કીંમત

કાગળ વિગેરેની ચારગણી મોંઘવારી હોવા છતાં ઓછી રાખી છે, આ કામને ખાસ કરીને ઉત્તેજન આપવા જેવું છે કે જેથી કરીને તેના પ્રગટ કર્ત્તાને બીજાં પણ આવાં સરળ અને શુદ્ધ પુસ્તકો તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવાની ઉત્કંઠા વધે.

શ્રી અરિહંત પરમાત્માએ જીવવિચારાદિ પ્રકરણોના અર્થની પ્રરુપણા કરેલી છે અને તેમના શિષ્ય ગણધર મહારાજ શ્રી સુધર્માસ્વામીએ દ્વાદશાંગીમાં રચેલ છે. તેમાંથી ઉદ્ધરીને જીવવિચારને શ્રી શાંતિસૂરિજી મહારાજે રચ્યો છે અને નવતત્ત્વને ગણધર મહારાજ પછીના પૂજ્ય મહર્ષિઓએ જ્યાં જે ગાથાની જરૂરીઆત હોય, ત્યાં તે ગાથાઓને મૂકીને ટુંકમાં પણ સરળ રીતે લોકો તત્ત્વનો બોધ પામી પોતાના આત્માનું હિત સાધી શકે તે માટે કર્યો છે. દંડક પ્રકરણને ગજસાર મુનિએ, લઘુસંગ્રહણી પ્રકરણને શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ, ત્રણ ભાષ્યને શ્રીમાન્ દેવેંદ્રસૂરિએ અને શ્રીતત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રને પૂર્વધર ઉમાસ્વાતિ વાચકે રચ્યાં છે.

મને ધાર્મિક આદિ જ્ઞાન આપવામાં તથા પ્રકરણાદિ પુસ્તકો સરળ રીતે તૈયાર કરવા માટે સંવત ૧૯૯૦ ની સાલમાં પ્રેરણા કરનાર થરા નિવાસી મારા પિતાશ્રી પુરુષોત્તમદાસ નથુભાઇ છે તથા ધાર્મિકાદિ જ્ઞાન આપવામાં ઉપકારી તરીકે મેસાણા શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા છે, તેથી તે બંનેનો ઉપકાર માનું છું.

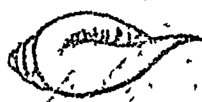
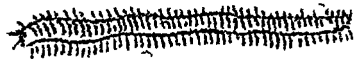
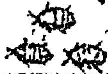
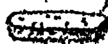
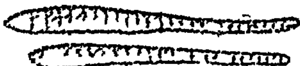
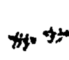
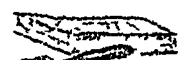
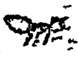
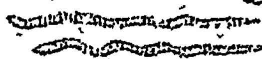
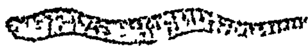
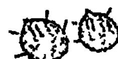
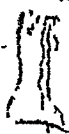
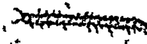
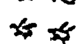
મતિમંદતાથી કે પ્રેસ દોષથી કાંઇપણ ભૂલચૂક કે અશુદ્ધિ રહી હોય તે માટે ત્રિકરણ યોગે મિથ્યા દુષ્કૃત દઉં છું. તથા સાથે આપેલા શુદ્ધિ પત્રકમાં જોઇને વાંચવા ભલામણ કરું છું.

તા. ૬—૯—૫૦
દોશીવાડાની પોળ,
અમદાવાદ.

પ્રસિદ્ધકર્ત્તા
શ્રાવક અમૃતલાલ પુરુષોત્તમદાસ.

અલ્હાબાદ ગવર્નમેંટ પ્રેસમાં છપાયેલ સિંધ 'પદાર્થ વિજ્ઞાન' નામના પુસ્તકમાં કેપ્ટન સ્કોર્સબી સાહેબે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી એક પાણીના બિંદુમાં હાલતા ચાલતા ત્રસ જીવો ૩૬૪૫૦ જોયા છે માટે સર્વજ્ઞના કહ્યા મુજબ પાણીમાં અસંખ્યાતા-જીવો-હોઈ શકે એમ સિદ્ધ થાય છે.

બે ઇંદ્રિય જીવો	તે ઇંદ્રિય જીવો
શંખ	કાનખજુરા
કોડા	માંકણ
કરમીયા મોરા	જૂ લીંખ
જળો	કીડી ઉધેઈ મંકોડા
ચંદનક	ઇયળ
અળશીયાં	સવા
લાકડાનાકીડા	ગીંગોડા
	વીષ્ટાનાકીડા છાણના કીડા
પોરા છીપ વાળા	ધનેડા કુન્થવા ખાડનીઇયળ
	ભરવાડ (ગ્રૂમેલ) ચાંચડ

ચઉરિંદ્રિય જીવો.

વીંછી

કાંસ

મચ્છર

બગાઈ

કુંસારી

ભમરો

કરોળીયો

ભમરી

ખડમાંકડી

તીડ

પતંગીયું

PTR
RAVAL

માંખી

પ્રકાશક.
શ્રાવકઅમૃતલાલ.પુરૂષોત્તમદાસ.

૫ માલ રહે ઘર સ્ત્રી વળે, પોળે વળાવી કંથ;
સ્વજન વળે શમશાનથી, પ્રાણ ચલે પર પંથ.
૬ ક્ષમા સાર ચંદન રસે, સિંચો ચિત્ત પવિત્ર;
દયા વેલ મંડપ તળે, રહો લહો સુખ મિત્ર.
૭ ઉદય સમો રાતો રવિ, અંત સમય ન ફરંત;
સુખમાં જેવા હોય તે; દુખમાં રહે મહંત.
૮ કોણ સુત કોણ માતાએ ભાવથી, લહે કેવળ મારૂદેવા રે;
કોણ વીર કોણ ગોયમ એ ભાવથી,
ગૌતમ જ્ઞાન સ્વયમેવા રે.

૫ જ્યારે આ શરીરમાંથી આત્મા બીજી ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે ત્યારે ધન તો ઘરમાં જ રહે છે. અને સ્ત્રી પોળ સુધી પોતાના ભર્તારને વળાવીને પાછી ઘેર આવતી રહે છે. અને સગા સંબંધી સ્મશાન સુધી વળાવીને પાછા પોતાના સ્થાને જાય છે

૬ શ્રેષ્ઠ ક્ષમા રૂપ ચંદનના રસે પવિત્ર એવા ચિત્તનું સિંચન કરો કે જેથી ક્ષમાને લીધે દયા રૂપ વેલના મંડપની નીચે રહો અને હે આત્મા રૂપ મિત્રો તમે સુખને પામો.

૭ જેમ સૂર્ય ઉગતી વખતે રાતો થાય છે તેવીજ રીતે અસ્ત થતી વખતે પણ રક્ત થાય છે પણ બદલાતો નથી તેવીજ રીતે મોટા ઉત્તમ પુરૂષો સુખ અને દુઃખમાં સમાન સ્થિતિવાળા રહે છે પણ સ્વભાવમાં બદલાતા નથી.

૮ આ સંસારમાં કોણ કોનો પુત્ર છે અને કોણ કોની માતા છે એમ જ્યારે મરૂદેવા માતાએ ચિત્તથી વિચાર કર્યો ત્યારે કેવળજ્ઞાન પામ્યા તેવીજ રીતે ગૌતમ સ્વા-

૯ કોણ છું ને ક્યાંથી આવ્યો, અહિં હું એકલો;
કોણે કરી આ વળગણા; એ રાખું કે હું શું કરૂં.
વિવેકથી વિચાર એનો, શાન્ત ભાવે જો કર્યો;
નિશ્ચય થકી એ ઊર્ધ્વ ગતિએ, વીજળીક વેગે સંચર્યો.
૧૦ લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં, શું વધ્યું તે તો કહો;
શું કુટુંબ કે પરિવાર વધતાં, વધવાપણું એને કહો.
વધવાપણું સંસારનું, નર દેહને હારી જશો;
એનો વિચાર નહિ અહોહો, પળ એક પણ તમને થયો.

બીએ પણ અન્યત્વ ભાવનાથી એવું વિચાર્યું કે ભગવાન્ વીર પરમાત્મા કોણ અને હું ગૌતમ તેમનો શિષ્ય કેવી રીતે? કારણ કે નિશ્ચય નયથી તો આ આત્મા કોઇનો ગુરૂ કે શિષ્ય નથી. એમ વિચારતાં પોતાની મેળે કેવળ જ્ઞાન પામ્યા.

૯ હું કોણ છું અને હું કઇ ગતિમાંથી એકલો અહીં આવ્યો છું. આ કાર્મણ વર્ગણા જીવ સાથે વળગેલી છે તેને કોણે બાંધી છે? એને હું રાખું કે તેનો ત્યાગ કરૂં? વિવેકથી એનો વિચાર શાન્ત ભાવથી જો કર્યો હોત તો નિશ્ચયથી એ વિજળીના કરતાં પણ અધિક ઝડપથી ૧ સમયમાં મોક્ષે જાત.

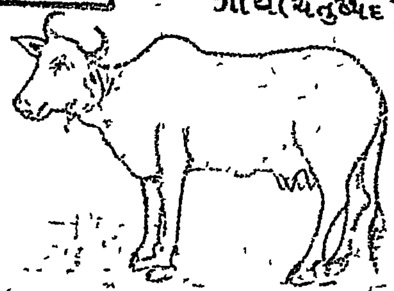
૧૦ ધન અને ઠકુરાઇ વધતાં શું વધ્યું તે તમે કહો. કુટુંબ અને પરિવાર વધવાથી પણ શું? એને તમે શું વધવા પણું કહો છો? ધન ઠકુરાઈ કુટુંબ અને પરિવાર વધવાથી સંસારનીજ વૃદ્ધિ થશે અને મનુષ્ય ભવ નકામો થશે. આશ્ચર્ય થાય છે કે આ બાબતમાં વિચાર તમને એકપળ પણ શું થયો? મતલબકે નથી જ થયો.

પંચેંદ્રિય જીવો

નારકી

ગાય (ચતુષ્પદ)

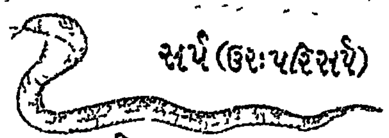

(જલચર) સુસુમાર

મત્સ્ય

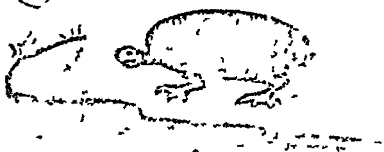
સર્પ (ઉરઃપરિસર્પ)

નોળીઓ (ભુજપરિસર્પ)

કાચબો

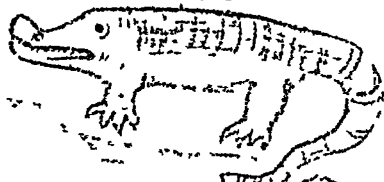

પોપટ (ખેચર) ચામાચીડીયું

ઝુંડ

મગર

મનુષ્ય દેવ

૧ ફેરા ફરતાં પુન્યથી, પામ્યો નરભવ દ્વાર;
બોધિ વીણ ચિંતામણી, હાર્યો રતન જુગાર.
૨ પુન્ય પુરા જબ હોત હે, ઉદય હોત હે પાપ;
દાઝે વનકી લાકડી, પ્રગટે આપોઆપ.
૩ પુત્ર મિત્ર તુજ દેખતાં, થયા લાખ જન રાખ;
ચેતન એક દિન આ સ્થળે, બળી થવું છે ખાખ.
૪ લોક કહે લખપતિ થયો, પણ શું પામ્યો બેલ;
તુજ સાથે શું આવશે, તપાસ તારો મેળ.

૧ પુણ્યથી સંસારમાં રખડતાં મનુષ્ય ભવ રૂપ દ્વાર મળ્યું. પરંતુ સમકિત વિના જેમ જુગારી માણસ જુગારમાં ચિંતામણિ રત્ન હારી જાય તેમ મનુષ્યભવ નકામો ગયો.

૨ જ્યારે પુણ્ય ખવાઈ જાય છે અને પાપનો ઉદય થાય છે ત્યારે જેમ વનમાં પોતાની મેળે વાંસના પરસ્પર ઘસાવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે અને વનમાં રહેલાં વાંસ વિગેરેનાં લાકડાંને અગ્નિ બાળીને ભસ્મ કરે છે તેની જેમ પાપી માણસને પોતાનું પાપજ ઉદયમાં આવે છે અને તેને લીધે તેનું પોતાનુંજ મૃત્યુ થાય છે

૩ તારા જોતાં છતાં પણ પુત્ર મિત્ર વિગેરે લાખો માણસો મરી ગયા અને તેમની રાખ થઈ ગઈ તેવીજ રીતે આ સંસારમાં તું પણ એક દીવસ મળી જઈશ, અને તારા શરીરને લોકો બાળી નાખશે. એમ હે આત્મા તું સમજ.

૪ લોકો કહે છે કે આ માણસ લક્ષાધિપતિ થયો પરંતુ બળદ રૂપ એ માણસ શું પામ્યો ? પરંતુ તારી સાથે શું આવશે તેનો હિસાબ તું કાઢ.

૫ માલ રહે ઘર સ્ત્રી વળે, પોળે વળાવી કંથ;
સ્વજન વળે શમશાનથી, પ્રાણ ચલે પર પંથ.
૬ ક્ષમા સાર ચંદન રસે, સિંચો ચિત્ત પવિત્ર;
દયા વેલ મંડપ તળે, રહો લહો સુખ મિત્ર.
૭ ઉદય સમો રાતો રવિ, અંત સમય ન ફરંત;
સુખમાં જેવા હોય તે; દુખમાં રહે મહંત.
૮ કોણ સુત કોણ માતા એ ભાવથી, લહે કેવળ મારૂદેવા રે;
કોણ વીર કોણ ગોયમ એ ભાવથી,
ગૌતમ જ્ઞાન સ્વયમેવા રે.

૫ જ્યારે આ શરીરમાંથી આત્મા બીજી ગતિમાં ચાલ્યો જાય છે ત્યારે ધન તો ઘરમાં જ રહે છે. અને સ્ત્રી પોળ સુધી પોતાના ભર્તારને વળાવીને પાછી ઘેર આવતી રહે છે. અને સગા સંબંધી સ્મશાન સુધી વળાવીને પાછા પોતાના સ્થાને જાય છે

૬ શ્રેષ્ઠ ક્ષમા રૂપ ચંદનના રસે પવિત્ર એવા ચિત્તનું સિંચન કરો કે જેથી ક્ષમાને લીધે દયા રૂપ વેલના મંડપની નીચે રહો અને હે આત્મા રૂપ મિત્રો તમે સુખને પામો.

૭ જેમ સૂર્ય ઉગતી વખતે રાતો થાય છે તેવીજ રીતે અસ્ત થતી વખતે પણ રક્ત થાય છે પણ બદલાતો નથી તેવીજ રીતે મોટા ઉત્તમ પુરૂષો સુખ અને દુઃખમાં સમાન સ્થિતિવાળા રહે છે પણ સ્વભાવમાં બદલાતા નથી.

૮ આ સંસારમાં કોણ કોનો પુત્ર છે અને કોણ કોની માતા છે એમ જ્યારે મરૂદેવા માતાએ ચિત્તથી વિચાર કર્યો ત્યારે કેવળજ્ઞાન પામ્યા તેવીજ રીતે ગૌતમ સ્વા-

૯ કોણ છું ને ક્યાંથી આવ્યો, અહિં હું એકલો;
કોણે કરી આ વળગણા; એ રાખું કે હું શું કરૂં.
વિવેકથી વિચાર એનો, શાન્ત ભાવે જો કર્યો;
નિશ્ચય થકી એ ઊર્ધ્વ ગતિએ, વીજળીક વેગે સંચર્યો.
૧૦ લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં, શું વધ્યું તે તો કહો;
શું કુટુંબ કે પરિવાર વધતાં, વધવાપણું એને કહો.
વધવાપણું સંસારનું, નર દેહને હારી જશો;
એનો વિચાર નહિ અહોહો, પળ એક પણ તમને થયો.

સીએ પણ અન્યત્વ ભાવનાથી એવું વિચાર્યું કે ભગવાન્ વીર પરમાત્મા કોણ અને હું ગૌતમ તેમનો શિષ્ય કેવી રીતે ? કારણ કે નિશ્ચય નયથી તો આ આત્મા કોઈનો ગુરૂ કે શિષ્ય નથી. એમ વિચારતાં પોતાની મેળે કેવળ જ્ઞાન પામ્યા.

૯ હું કોણ છું અને હું કઇ ગતિમાંથી એકલો અહીં આવ્યો છું. આ કાર્મણ વર્ગણા જીવ સાથે વળગેલી છે તેને કોણે બાંધી છે ? એને હું રાખું કે તેનો ત્યાગ કરૂં ? વિવેકથી એનો વિચાર શાન્ત ભાવથી જો કર્યો હોત તો નિશ્ચયથી એ વિજળીના કરતા પણ અધિક ઝડપથી ૧ સમયમાં મોક્ષે જાત.

૧૦ ધન અને ઠકુરાઇ વધતાં શું વધ્યું તે તમે કહો. કુટુંબ અને પરિવાર વધવાથી પણ શું ? એને તમે શું વધવાપણું કહો છો. ? ધન ઠકુરાઈ કુટુંબ અને પરિવાર વધવાથી સંસારનીજ વૃદ્ધિ થશે અને મનુષ્ય ભવ નકામો થશે. આશ્ચર્ય થાય છે કે આ બાબતમાં વિચાર તમને એકપળ પણ શું થયો ? મતલબકે નથી જ થયો.

૧૧ સમય વિષે નહિં કરી શકે, અંત સમય પસ્તાય;
વાત પિત્ત કફ વેદના, કંઠ દ્વાર રૂંધાય.

૧૧ જે મનુષ્ય જે કાળે ધર્મ કરવાનો હોય તે કરે નહિ તે મનુષ્ય જ્યારે વાત પિત્ત અને કફની વેદનાને લીધે શ્વાસ રોકાય ત્યારે મરતી વખતે ઘણો જ અફસોસ કરે છે કે મેં કાંઈ ધર્મ કર્યો નહિ મારે ખાલી હાથે જવું પડશે. મારી ગતિ પણ ખરાબ થશે એમ વિચારે છે.

શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૦	વિગલંદિ	વિગલિંદી	૨૫૭	કારિક	કારિકા
૪૮	છાપ્પય	છપ્પિય	૨૬૪	ચડે	વડે
૫૧	તવોહ	તવેહિ	૨૬૭	નિશ્ચિત	નિશ્રિત
૫૩	ધમ	ધર્મ	૨૭૬	અથને	અર્થને
૭૩	વેતારાણુકી	વેતારણિકી	૨૮૨	વક્રિયા	વૈક્રિયા
૧૦૦	ગસિદ્ધ	ઇગસિદ્ધ	૨૯૦	પર્વતા	પર્વતાઃ
૧૦૬	પ્રશ્ન	પ્રશ્ન	૨૯૬	નીલવર્ણ	નીલવર્ણ
૧૧૯	આદારિક	ઓદારિક	૩૦૫	વાઙ્મ	વાઙ્મનઃ
૧૩૨	ડા	ફેડા	૩૦૯	પારિણામિકો	પારિણામિક
૧૫૮	અંજાલ	અંજલિ	૩૧૦	વસ્ત્રાદિ - શુ	વસ્ત્રાદિ શુદ્ધ
૧૬૨	પાચ્છમઓ	પચ્છિમઓ	,,	વદ્ધિના	વૃદ્ધિના
૧૭૭	૦૪૦	૧૪૦	,,	કાવ્યચાપાર	કાયવ્યાપારો
૧૮૬	સમકિતં	સમકિત	૩૧૧	અવ્રચ	અવ્રત
૧૮૯	,,	બંને	,,	આશ્રથી	આશ્રવી
૨૧૦	નિર્જરા	નિજ્જરા	,,	ધારણા	ધારણ
૨૧૭	વણ્યો	વિણયો,	૩૧૩	કારણ	કરણ
૨૨૮	પચ્ચક્ ણ	પચ્ચક્ખાણ	૩૧૫	સપન્નતા	સંપન્નતા
,,	અ - તટ્ઠે	અભતટ્ઠે	૩૧૬	રેદકની	દરેકની
,,	ચમિ	ચરિમે	૩૨૦	દિગ્વ્રતાદિ	દિગ્વ્રતાદિ
૨૩૬	પોરાસ	પોરિસિ	૩૨૬	વિંશતિઃ	વિંશતિઃ
૨૫૧	ખલ	ખગ	૩૩૩	કયાયનો	કષાયનો
૨૫૩	તરિય	તિરિય	૩૩૫	નિજરા	નિર્જરા

શ્રી જીવવિચાર પ્રકરણ સાર્થ.

ભુવણ-(ત્રણ) ભુવનમાં.	ભણામિ-કહું છું.	સરૂવં-સ્વરૂપ.
પઇવં-દીવા સમાન.	અબુહ-અજ્ઞાની જીવોને.	કિંચિવિ-કાંઇક પણ.
વીરં-વીર પ્રભુને.	બોહત્થં-બોધના અર્થે.	જહ-જેમ.
નમિઉણ-નમસ્કાર કરીને.	જીવ-જીવનું.	ભણિયં-કહ્યું છે.
		પુવ્વ-પૂર્વના.
		સૂરીહિં-આચાર્યોએ.

મંગલાચરણ.

ભુવણ પઇવં વીરં—ત્રણ ભુવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)માં દીવા સમાન શ્રી વીર પ્રભુને.

નમિઉણ ભણામિ અબુહ બોહત્થં—નમસ્કાર કરીને અજ્ઞાની જીવોને બોધ (જાણવા) ને અર્થે કહું છું. (શું?)

જીવ સરૂવં કિંચિ વિ—જીવનું કિંચિત્ સ્વરૂપ (જ્ઞાનાદિ લક્ષણવાળો અને પ્રાણોને ધારણ કરે તે જીવ કહેવાય.)

જહ ભણિયં પુવ્વ સુરીહિં ॥ ૧ ॥—જેમ પૂર્વના આચાર્યોએ કહ્યું છે તેમ.

જીવા-જીવો.	થાવરા-સ્થાવર.	વાઉ-વાયુકાય.
મુત્તા-મુક્ત.	સંસારી-સંસારી.	વણસ્સઇ-વનસ્પતિકાય
સંસારિણો-સંસારી.	પુઢવી-પૃથ્વીકાય.	થાવરા-સ્થિર રહેનાર.
ચ-અને.	જલ-અપ્કાય.	નેયા-જાણવા.
તસ-ત્રસ.	જલણ-તેઉકાય.	

જીવોના મુખ્ય ભેદો.

જીવા મુત્તા સંસારિણો ય-જીવો મુક્ત (કર્મ રહિત) અને સંસારી (કર્મ સહિત) એમ બે ભેદે છે.

તસ થાવરા ય સંસારી—ત્રસ (ભય દેખી ડરે તથા ચાલે, તેના ચાર ભેદ. બેઇંદ્રિયાદિ) અને સ્થાવર એ બે સંસારીના ભેદ છે.

પુઢવી જલ જલણુ વાઉ—પૃથ્વીકાય (માટીના જીવ), અપ્કાય (પાણીના જીવ), તેઉકાય (અગ્નિના જીવ), વાઉકાય (વાયરાના જીવ) અને

વણુસ્સઈ થાવરા નેયા ॥૨॥—વનસ્પતિકાય (ઝાડ પાલાદિકના જીવ) એ ૫ સ્થાવર (સ્થિર રહેનાર) જાણુવા.

ફલિહ—સ્ફટિક.	ધાઉ—ધાતુ	મટ્ટી—માટી.
મણિ—મણિ.	સેઢી—ખડી.	પાહાણુ—પત્થરની.
રયણુ—રત્ન.	વન્નિય—લાલ માટી.	જાઇઓ—જાતિઓ.
વિદ્દુમ—પરવાલાં.	અરણેટ્ટય—ધોળી માટી.	ણેગા—અનેક.
હિંગુલ—હિંગલોક.		સોવીર—સુરમો.
હરિયાલ—હડતાલ.	પલેવા—પારેવો પાષાણુ.	અંજણુ—આંજવાનો.
મણુસિલ—મનશિલ.		લુણાઇ—મીઠું વિગેરે.
રસિંદા—પારો.	અબ્ભય—અબરખ.	પુઢવી—પૃથ્વીકાયના.
કણુગ—સોનું.	તુરી—તૂરી માટી.	ભેયા—ભેદો.
આઈ—વિગેરે.	ઉસં—ઉસ, ખારીમાટી.	ઇચ્ચાઇ—એ વિગેરે.

પૃથ્વીકાય જીવો

ફલિહ મણિ રયણ વિદ્દુમ—સ્ફટિક રત્ન, મણિ, રત્ન, પરવાળા.

હિંગુલ હરિયાલ મણુસિલ રસિંદા—હિંગલોક, હડતાલ, મણુશિલ, પારો.

કણુગાઈ ધાઉ સેઢી—સોનું આદિ ૭ ધાતુ (સોનું-રૂપું-તાંબુ-લોઢું-જસત (તરવું)-સીસું ને કલાઈ) ખડી,

(એ ધાતુ અગ્નિનો સંયોગ થયા પહેલાં પૃથ્વીકાય છે, અને અગ્નિના સંયોગે અગ્નિકાય છે, પછી અજીવ છે.)

વન્નિય અરણેટ્ટય પલેવા ॥ ૩ ॥—લાલ માટી, ધોળી માટી અને પારેવો પાષાણુ.

અબ્ભય તૂરી ઉસં—અબરખ, તુરી (કાપડને પાશ દેવામાં આવે તે માટી), ઉસ.
મટ્ટી પાહાણ જાઇઓ ણેગા—માટી અને પત્થરની અનેક જાતિઓ.
સોવીરંજણ લુણાઈ—આંખમા આંજવાનો સુરમો, મીઠું વિગેરે (સીંધવ-સાજીખાર)
પુઢવી ભેયા ઈ ઇચ્ચાઈ ॥ ૪ ॥—એ વિગેરે (આદિ પદથી રેતી-મરડીઆ વિગેરે) પૃથ્વીકાયના ભેદો છે.

ભોમ-પૃથ્વીનું.	કરગ-કરા.	ઘણોદહિં-ઘનોદધિ.
અંતરિક્ખં-આકાશનું.	હરિતણુ-લીલા ઘાસ ઉપરનું પાણી.	આઈ-વિગેરે.
ઉદગં-પાણી.	મહિઆ-ધૂમસ, વરસાદની ફરફર.	ભેયા-ભેદો.
ઓસા-ઠાર, ઝાકળ.	હુન્તિ-હોય છે.	ણેગા-અનેક.
હિમ-બરફ.		આઉસ્સ-અપ્કાયના.

અપ્કાય જીવો.

ભોમં-તરિક્ખ- મુદગં—ભૂમિનું (કુવા વિગેરેનું) પાણી, આકાશનું (વરસાદનું) પાણી.
ઓસા હિમ કરગ હરિતણુ મહિઆ—ઠાર, બરફ, કરા, લીલા ઘાસ ઉપરનું પાણી. તથા ધૂમસ (વરસાદની ફરફર).
હુંતિ ઘણોદહિમાઈ—ઘનોદધિ (થીજ્યા ઘી જેવું પાણી) આદિ (દરીયાનું પાણી વિગેરે)
ભેયા ણેગા ય આઉસ્સ ॥૫॥—અપ્કાયના અનેક ભેદો છે.

ઈંગાલ-અંગારા.	અસણિ-વજ્રથી થનો અગ્નિ.	જિયાણં-જીવોના.
જાલ-જ્વાલા. અગ્નિની શિખા.	કણગ-કણિઆનો અગ્નિ	ભેયા-ભેદો.
મુમ્મુર-ભરસાડ. ભાઠો.	વિજ્જુ-વિજળી.	નાયવ્વા-જાણવા.
ઉક્કા-ઉલ્કાપાત.	આઇઆ-વિગેરે.	નિઉણ-ડાહી. નિપુણ.
	અગણિ-અગ્નિકાય.	બુદ્ધીએ-બુદ્ધિ વડે.

અગ્નિકાય જીવો.

ઇંગાલ જાલ મુમ્મુર—અંગારા, જ્વાલા (અગ્નિની શિખા), ભરસાડ (ઉની રાખોડી કે ભાઠો).

ઉક્કાસણિ કણગ વિજ્જુમાઇઆ—ઉલ્કાપાત (ઉત્પાતના કારણરૂપ અગ્નિ), વજ્રનો અગ્નિ, આકાશમાંથી ખરતા તારા જેવા અગ્નિના કણ, વિજળી વિગેરે (સૂર્યકાન્ત, ચકમક, અરણી અને વાંસના ઘસારાથી ઉત્પન્ન થયેલ અગ્નિ).

અગણિ જિયાણં ભેયા—અગ્નિકાય જીવોના ભેદો.

નાયવ્વા નિઉણ બુદ્ધીએ ॥૬॥—નિપુણ (ડાહી) બુદ્ધિએ કરીને જાણવા.

ઉબ્ભામગ—ઉદ્‌ભ્રામક.	સુદ્ધ—શુદ્ધવાયુ.	આઇઆ—આદિ.
ઉક્કલિયા—ઉત્કલિક.	ગુંજવાયા—ગુંજારવ કરતો વાયુ.	ભેયા—ભેદો.
મંડલિ—વંટોળીઓ.	ઘણ—ઘનવાત.	ખલુ—નિશ્ચે.
મહ—મહાવાયુ.	તણુવાય—તનવાત.	વાઉકાયસ્સ—વાયુકાયના.

વાયુકાય જીવો.

ઉબ્ભામગ ઉક્કલિયા—ઉદ્‌ભ્રામક (ઉંચો ભમાવે તે) વાયુ, ઉત્કલિત (રહી રહીને ધૂળમાં આંકુળીઓ પાડે તે) વાયુ.

મંડલિ મહ સુદ્ધ ગુંજવાયા ય—મંડલિક (વંટોળીઓ) વાયુ, મહાવાયુ, શુદ્ધ વાયુ અને ગુંજારવ કરતો વાયુ.

ઘણ તણુ વાયાઇઆ—ઘનવાત અને તનવાત (જેને આધારે નરક દેવલોકાદિ રહ્યાં છે તે) આદિ (પંખાનો વાયરો).

ભેયા ખલુ વાઉકાયસ્સ ॥૭॥—નિશ્ચે વાયુકાયના ભેદો છે.

સાહારણ—સાધારણ.	દુહા—બે પ્રકારે	અણંતાણં—અનંત જીવોનું.
પત્તેયા—પ્રત્યેક.	સુએ—સૂત્રને વિષે.	તણુ—શરીર.
વણસ્સઈ—વનસ્પતિ.	ભણિયા—કહ્યા છે.	એગા—એક.
જીવા—જીવો.	જેસિં—જે.	

સાહારણા-સાધારણ.
તે ઉ-તે તો.

કંદા-કંદમૂળ.
અંકુર-અંકુરા.
ફણગા.
કિસલય-કુંપલો
ટીશીઓ.
પણગા-પાંચ વર્ણની
લીલફુલ.
સેવાલ-સેવાલ.
ભૂમિફોડા-બિલાડી-
ના ટોપ.
અલ્લયતિય-આદુ
વિગેરે ત્રણ.
ગજજર-ગાજર.
મોત્થ-મોથ.
વત્થુલા-એક જાતનું
શાક.
થેગ-થેગ.
પલ્લંકા-પાલખું
શાક.

કોમલ-કુમળાં, કુણા.
ફલં-ફલ.
સવ્વં-સર્વ.
ગૂઢ-છાની.
સિરાઇં-નસ વગેરે.
સિણાઈ-શિણ વિગે-
રેના.
પત્તાઇં-પાંદડાં.
થોહરિ-થોરની જાત.
કુંઆરિ-કુંવારનું
પાઠું.
ગુગ્ગુલી-ગુગળનું વૃક્ષ.
ગલો-ગલો.
પમુહા-પ્રમુખ, વિગેરે
છિન્નરૂહા-છેદીને વાવ
વાથી ઉગે તે.

ઇચ્ચાઇણો-ઈત્યાદિ.
અણેગે-અનેક.
હવંતિ-હોય છે.
ભેયા-ભેદો.
અણંતકાયાણં-અ-
નંતકાયના.

તેસિં-તેઓને.
પરિ-વિશેષ
જાણણત્થં-જાણવાને
અર્થે.
લક્ખણં-લક્ષણ.
એઅં-આ.
સુએ-સૂત્રને વિષે.
ભણિઅં-કહ્યું છે.

ગૂઢ-ગુપ્ત.
સિર-નસ.
સંધિ-સાંધા.
પવ્વં-પર્વ. ગાંઠા.
સમ-સરખા બે ભાગ.
ભંગ-ભાગવાથી થાય.
અહીરગં-તાંતણા
રહિતં.
છિન્નરુહં-છેદીને વા-
વવાથી ફરીથી ઉગે તે.
સાહારણં-સાધારણ.
સરીરં-શરીર.
તવ્વિવરીઅં-તેથી
વિપરીત.
પત્તેયં-પ્રત્યેક.

વનસ્પતિકાયના ભેદ તથા સાધારણ વનસ્પતિકાયનું લક્ષણ

અને ભેદ.

સાહારણ પત્તેઆ—સાધારણ (૧ શરીરમાં અનંતા જીવવાળી) અને
પ્રત્યેક (૧ શરીરમાં ૧ જીવવાળી).

વણસ્સઈ જીવા દુહા સુએ ભણિયા—(એમ) વનસ્પતિકાયના જીવો એ પ્રકારે સૂત્રને વિષે કહ્યા છે.

જેસિ-મણંતાણં તણુ, એગા સાહારણા તે ઉ ॥૮॥ જે અનંત જીવોનું શરીર એક હોય, તે તો સાધારણ વનસ્પતિકાય (નિગોદ-અનંતકાય) કહેવાય.

કંદા અંકુર કિસલય—કંદ (સુરણાદિ), ફણગા, કુંપલો (ટીશીઓ).

પણગા સેવાલ ભૂમિફોડા ય—પાંચ વર્ણની લીલ ફુલ, સેવાલ અને બિલાડીના ટોપ.

અલ્લયતિય ગજ્જર મોત્થ—આદુ આદિ ત્રણ (લીલું આદુ, લીલી હળદર, લીલો કચુરો) ગાજર, મોથ.

વત્થુલા થેગ પલ્લંકા ॥૯॥—વત્થુલો (એક જાતનું શાક), થેગ, પાલખું (એક જાતનું શાક).

કોમલ ફલં ચ સવ્વં—સર્વ જાતિનાં કુણાં ફલ, (જેમાં બીજ ન થયાં હોય તે.)

ગૂઢ સિરાઇં સિણાઈ પત્તાઇં-જેની કણુસલો નસો વિગેરે છાની હોય તે, શિણ (પીલુડીનું વૃક્ષ) વિગેરેનાં પાંદડાં.

થોહરિ કુંઆરિ ગુગ્ગુલી-(૧) થોરની જાત, (૨) કુંવરનું પાઠું, (૩) ગુગલનું વૃક્ષ.

ગલો ય પમુહા ઈ છિન્નરૂહા ॥૧૦॥-અને (૪) ગલો પ્રમુખ (ઉપર કહેલ ૪) જેને છેદીને વાવવાથી ફરી ઉગે તે.

ઈચ્ચાઈણો અણેગે—ઈત્યાદિ (બટાટાં, શકરીયાં, મૂળા, કોમલ આમલી વિગેરે) અનેક.

હુવંતિ ભેયા અણંતકાયાણં—અનંતકાયના ભેદો છે.

તેસિં પરિજાણણત્થં—તેઓને વિશેષ જાણવાને અર્થે.

લક્ખણ-મેઅં સુએ ભણિયં ॥૧૧॥—આ લક્ષણ સૂત્રને વિષે કહ્યું છે.

ગૂઢસિર-સંધિ-પવ્વં—જેની નસો, સાંધા અને ગાંઠા ગુપ્ત હોય.

સમભંગ—મહિરૂગં ચ છિન્નરૂહં—ભાગવાથી જેના સરખા બે ભાગ થાય. તાંતણા રહિત હોય અને જેને છેદીને વાવીએ તો ફરીથી ઉગે.

સાહારણં સરીરં—તેને સાધારણ વનસ્પતિકાયનું શરીર કહીએ.

તવ્વિવરિઅં ચ પત્તેયં ॥૧૨॥ અને તેથી વિપરીત (લક્ષણવાળી તે) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય કહેવાય.

એગ-એક.	તુ તે-તે જ.	કટ્ઠા-કાષ્ટ.
સરીરે-શરીરમાં.	પત્તેયા-પ્રત્યેક.	મૂલગ-મૂળ.
એગો-એક.	ફલ-ફલ.	પત્તાણિ-પાંદડાં.
જીવો-જીવ.	ફુલ-ફુલ.	બીયાણિ-બીજ.
જેસિં-જે (વૃક્ષ)ને.	છલ્લિ-છાલ.	

પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયનું લક્ષણ અને તેના ૭ સ્થાનમાં રહેલા જીવો.

એગ સરીરે એગો—૧ શરીરને વિષે એક.

જીવો જેસિં તુ તે ય પત્તેયા-જીવ જે (વૃક્ષ) ને હોય, તે જ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય કહેવાય.

ફલ ફુલ છલ્લિ કટ્ઠા—ફળ, ફુલ, છાલ, લાકડું (થડ).

મૂલગ પત્તાણિ બીયાણિ ॥૧૩॥—મૂલ, પાંદડાં ને બીજ. (એ ૭ સ્થાનમાં જુદા જુદા પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવો હોય છે.)

પત્તેય-પ્રત્યેક.	સયલ-સકલ.	નિયમા-નિશ્ચે.
તરું-વનસ્પતિકાયને.	લોએ-(૧૪) રાજલોકમાં.	અંતમુહુત્ત-અંતર્મુહૂર્ત.
મુત્તું-મૂકીને.		
પંચવિ-પાંચે પણ.		
પુઢવાઇણો-પૃથ્વીકાયાદિ	સુહુમા-સૂક્ષ્મ.	આઉ-આયુષ્યવાળા.
	હવંતિ-હોય છે.	અદિસ્સા-અદૃશ્ય.

સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવોનું વર્ણન.

પત્તેય તરું મુત્તું—પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયને મૂકીને.

પંચ વિ પુઢવાઈણો સયલ લોએ—પાંચે પણ પૃથ્વીકાયાદિ સકલ (૧૪) રાજલોકને વિષે.

સુહુમા હવંતિ નિયમા—નિશ્ચે સૂક્ષ્મ હોય છે.

અંતમુહુત્તાઉ અદ્દિસ્સા ॥૧૪॥-(તે સૂક્ષ્મ જીવો) અંતર્મુહૂર્તના આયુષ્યવાળા અને અદૃશ્ય (આંખથી ન દેખાય તેવા) હોય છે.

જો શરીરમાં જીવ હોય, તો શરીર વધે, ઉનું રહે, અને ગમન કરે. જેમકેઃ-પૃથ્વીકાય ખાણમાં વધે છે. કુવાનું પાણી શિયાળામાં ઉનું હોય છે. અગ્નિ ઉષ્ણ છે વાયુ ગમન કરે છે અને વનસ્પતિ વધે છે. સાધારણ વનસ્પતિ (આદુ વિગેરે)ના જેટલા ટુકડા કરીને વાવીએ તો તે દરેક વધે છે, માટે તેમાં અનંત જીવો છે.

સંખ-શંખ.	અલસ-અલશીઆં.	પૂઅરગા-પોરા.
કવડ્ડય-કોડા, કોડી.	લહગાઈ-લાળીઆ જીવ.	બેઇંદ્રિય-બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો.
ગંડુલ-મોટા કરમીયા.	મેહરિ-લાકડાના કીડા.	માઈવાહાઈ-ચૂડેલ વિગેરે.
જલો-જળો.	કિમિ-કરમીઆ.	
ચંદણગ-અક્ષ, સ્થાપનાચાર્ય.		

બેઇંદ્રિય જીવો

સંખ કવડ્ડય ગંડુલ-શંખ, કોડા, ગંડોલા (પેટમાં મોટા કરમીયા થાય તે.)

જલોય ચંદણગ અલસ લહગાઈ—જલો, ચંદનક (જે સ્થાપનાચાર્ય તરીકે વપરાય છે), અલશીઆં, લાળીઆ જીવ (રાંધેલ વાશી અન્નમાં ઉપજે તે)

મેહરિ કિમિ પૂઅરગા—મેર (લાકડાના કીડા), કરમીયા, પોરા.

બેઇંદિય માઈવાહાઈ ॥૧૫॥—ચૂડેલ વિગેરે (છીપ. વાળા) બેઇંદ્રિય (ચામડી અને જીભવાળા) જીવો છે.

ગોમી-કાનખજૂરા.	સાવય-સવા.	ધન્નકીડા-ધાન્યના કીડા.
મંકુણ-માંકણ.	ગોકીડ-ગીંગોડાની.	કુંથુ-કુંથુઆ.
જુઆ-જૂ લીખ.	જાઇઆ-જાતિઓ.	ગોવાલિય-ગોપાલિક.
પિપીલિ-કીડીઓ.	ગદ્દહય-ગધૈયા. ઉત્તિંગા.	ઇલિયા-ઇયલ. (ખાંડની).
ઉદ્દેહિઆ-ઉધેઇ.	ચોરકીડા-વિષ્ટાના કીડા.	તેઇંદ્રિય-ત્રણ ઇંદ્રિય વાળાં.
મક્કોડા-મંકોડા.	ગોમય-છાણના.	ઇંદગોવાઈ-ઇંદ્રગોપ આદિ.
ઇલ્લિય-ધાન્યની ઇયળ.	કીડા-કીડા.	
ઘયમિલ્લીઓ-ઘી-મેલો.		

તેઇંદ્રિય જીવો.

ગોમી મંકુણ જુઆ—કાનખજુરા, માંકણ, જુ (લીખ).
પિપીલિ ઉદ્દેહિયા ય મક્કોડા—કીડી, ઉધેઇ અને મંકોડા.
ઇલ્લિય ઘયમિલ્લીઓ—ધાન્યની ઇયળ (અને) ઘીમેલો (ખરાબ ઘીમાં ઉપજે તે).
સાવય ગોકીડ જાઈઓ ॥૧૬॥ સવા (વાળના મૂળમાં ઉપજે તે), ગીંગોડાની જાતિઓ.
ગદ્દહય ચોરકીડા—ઉત્તિંગા (ગાયના વાડામાં થાય તે), વિષ્ટાના કીડા.
ગોમય કીડા ય ધન્નકીડા ય—છાણના કીડા અને ધનેરિયાં (ધનેડા).
કુંથુ ગોવાલિય ઇલિયા—કુથુઆ, ગોપાલિક, ઇયળ (ખાંડની)
તેઇંદ્રિય ઇંદગોવાઈ ॥૧૭॥—ઇંદ્રગોપ આદિ (ચાંચડ વિગેરે) તેઇંદ્રિય (ચામડી, જીભ ને નાકવાળા) જીવો છે.

ચઉરિંદિયા-ચાર ઇંદ્રિયવાળા.	ભમરિયા-ભમરી.	કંસારી-કંસારી.
વિચ્છુ-વીંછી.	તિડ્ડ-તીડ.	કવિલ-કરોળીયા.
ઢિંકુણ-બગાઇ.	મચ્છિય-માખી.	ડોલાઈ-ખડમાંકડી. વિગેરે.
ભમરા-ભમરા.	ડંસા-ડાંસ.	
	મસગા-મચ્છર	

ચઉરિંદ્રિય જીવો.

ચઉરિંદિયા ય વિચ્છુ—ચઉરિંદ્રિય જીવો (ચામડી, જીભ, નાક ને આંખવાળા) વીંછી અને

ઢિંકુણ ભમરા ય ભમરિયા તિડ્ડા—બગાઈ, ભમરા. ભમરી અને તીડ.

મચ્છિય ડંસા મસગા—માખી, ડાંસ, મચ્છર.

કંસારી કવિલ ડોલાઈ ॥૧૮॥—કંસારી, કરોળીયા, ખડમાંકડી વિગેરે (પતંગીયાં) છે.

બેઈંદ્રિયને પગ ન હોય. તેઈંદ્રિયને ૪–૬ કે વધુ પગ (કાનખજુરાને) હોય. ચઉરિંદ્રિયને ૬ કે ૮ પગ હોય. પંચેંદ્રિયને ૨, ૪, અને ૮ પગ (અષ્ટાપદ ચતુષ્પદને) હોય અથવા (સર્પને) પગ ન હોય.

પંચિંદિયા–પાંચ ઇંદ્રિયવાળા.	તિરિય–તિર્યંચ	સત્ત–સાત.
ચઉહા–ચાર પ્રકારે.	મણુસ્સ–મનુષ્ય.	વિહા–પ્રકારે.
નારય–નારકી.	દેવા–દેવતા.	નાયવ્વા–જાણવા.
	નેરઇયા–નારકી જીવો.	પુઢવી–પૃથ્વીના.
		ભેએણં–ભેદ વડે.

પંચેંદ્રિય જીવોના ભેદો.

પંચિંદિયા ય ચઉહા—પંચેંદ્રિય જીવો (ચામડી, જીભ, નાક, આંખ ને કાનવાળા) ૪ પ્રકારે છે.

નારય તિરિયા મણુસ્સ દેવા ય—નારકી, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા.

નેરઇયા સત્તવિહા—નારકી જીવો ૭ પ્રકારે છે. (ઘમ્મા, વંશા, સેલા, અંજણા, રિટ્ઠા. મઘા ને માઘવતી.)

નાયવ્વા પુઢવી ભેએણં ॥૧૯॥—તે (રત્નપ્રભાદિ) પૃથ્વીના ભેદ વડે જાણવા. (રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા ને તમસ્તમઃપ્રભા. એ ૭ ગોત્ર [ગુણ ઉપરથી બનેલાં નામ] જાણવાં.)

નારકીના ૧૪ ભેદો.

નંબર	નામ	ગોત્ર (ગુણ ઉપરથી બનેલાં નામ).	કયો ગુણ?
૧	ધમ્મા	રત્નપ્રભા	રત્ન ઘણાં હોય,
૨	વંશા	શર્કરા પ્રભા	કાંકરા ઘણા હોય.
૩	સેલા	વાલુકા પ્રભા	રેતી ઘણી હોય.
૪	અંજણા	પંક પ્રભા	કાદવ ઘણો હોય.
૫	રિટ્ટૂંહા	ધૂમ પ્રભા	ધૂમાડો ઘણો હોય.
૬	મઘા	તમઃ પ્રભા	અંધકાર ઘણો હોય.
૭	માઘવતી	તમસ્તમઃ પ્રભા	અત્યંત ઘણોજ અંધકાર હોય

એ ૭ અપર્યાપ્ત ને ૭ પર્યાપ્ત મળી ૧૪ ભેદ નારકીના થયા.

જલયર–પાણીમાં ચાલનારા.
થલયર–જમીન ઉપર ચાલનારા.
ખયરા–આકાશમાં ઉડનારા.
તિવિહા–ત્રણ પ્રકારે.
પંચિંદિયા–પાંચ ઈંદ્રિયવાળા.
તિરિક્ખા–તિર્યંચો.
સુસુમાર–પાડાના આકારના મત્સ્યો.

મચ્છ–માછલાં.
કચ્છવ–કાચબા.
ગાહા–ઝૂંડ જળજંતુ.
મગરા–મગરો.
જલચારી–જળચર જીવો.

ચઉપય–ચાર પગવાળાં.
ઉર પરિસપ્પા–પેટે ચાલનારા.
ભુય પરિસપ્પા–ભુજાએ ચાલનારા.
ગો–ગાય.

સપ્પ–સર્પ, સાપ.
નઉલ––નોળીયા.
પમુહ–પ્રમુખ, વિગેરે.
બોધવ્વા–જાણવા.
સમાસેણં–સંક્ષેપથી.

ખયરા–ખેચર.
રોમય–રૂવાંટાની.
પક્ખી–પાંખવાળા પક્ષી.
ચમ્મય પક્ખી–ચામડાની પાંખવાળાં પક્ષી.

પાયડા-પ્રગટ.
ચેવ-નિશ્ચે.
નરલોગાઓ-મનુષ્ય લોકની.
બાહિં-બહાર.
સમુગ્ગ પક્ખી-સંકોચેલી પાંખવાળાં પક્ષી.

વિયય પક્ખી-વિસ્તારેલી પાંખ-વાળાં પક્ષી.

સવ્વે-સર્વ.
જલ-જલચર.
થલ-સ્થલચર.
ખયરા-ખેચર.
સમુચ્છિમા-સમૂર્ચ્છિમ.

ગબ્ભયા-ગર્ભજ.
દુહા-બે પ્રકારે.
હુન્તિ-હોય છે.
કમ્મ-કર્મભૂમિના.
અકમ્મગભૂમિ-અકર્મભૂમિના.
અંતરદીવા-અંતર્દ્વીપના.
મણુસ્સા-મનુષ્યો.

પંચેંદ્રિય તિર્યંચ જીવોના ભેદો.

જલયર થલયર ખયરા—જલચર (પાણીમાં રહેનાર), સ્થલચર (જમીન ઉપર ચાલનાર), અને ખેચર (આકાશમાં ઉડનાર.)

તિવિહા પંચિંદિયા તિરિક્ખા ય—તિર્યંચ પંચેંદ્રિય જીવો ૩ પ્રકારે છે.

સુસુમાર મચ્છ કચ્છવ—સુસુમાર (પાડાના જેવા મત્સ્ય), માછલાં, કાચબા,

ગાહા મગરા ય જલચારી ॥ ૨૦ ॥—ઝૂંડો અને મગરો એ જલચર જીવો છે.

ચઉપય ઉરપરિસપ્પા—ચતુષ્પદ (ચાર પગવાળાં)-ઉરઃ પરિસર્પ (પેટે ચાલનારા.)

ભુય પરિસપ્પા ય થલયરા તિવિહા—અને ભુજપરિસર્પ (ભુજાથી ચાલનાર) એમ સ્થલચર જીવો ૩ પ્રકારે છે.

ગો સપ્પ નઉલ પમુહા—ગાય, સાપ. અને નોળીયા પ્રમુખ (અનુક્રમે)

બોધવ્વા તે સમાસેણં ॥ ૨૧ ॥—તે સંક્ષેપથી જાણવા.

ખયરા રોમય પક્ખી—ખેચર જીવો રોમજ પક્ષી (રૂવાંટાની પાંખ-વાળાં પોપટ, મોર વિગેરે.)

ચમ્મય પક્ખી ય પાયડા ચેવ—અને ચર્મજ પક્ષી (ચામડાની પાંખવાળાં વડવાગુલી, ચામાચીડીયાં વિગેરે) નિશ્ચે પ્રસિદ્ધ છે.

નરલોગાઓ બાહિં—મનુષ્ય લોક (અઢીદ્વીપ)ની બહાર.

સમુગ્ગ પક્ખી વિયય પક્ખી ॥ ૨૨ ॥—(બેસે અને ઉડે ત્યારે) સંકોચેલી પાંખવાળાં અને વિસ્તારેલી પાંખવાળાં પક્ષી છે.

જંબૂદ્વીપ, ધાતકીખંડ અને પુષ્કરવર દ્વીપ અડધો એ રા દ્વીપ. તેની વચ્ચે અનુક્રમે લવણ સમુદ્રને કાલોદધિ છે. એ ૪૫ લાખ જોજનનું ક્ષેત્ર તે મનુષ્યલોક કહેવાય છે, કારણ કે તેની જ અંદર મનુષ્યનાં જન્મ-મરણ થાય છે.

સવ્વે જલ થલ ખયરા—સર્વ જલચર, સ્થલચર અને ખેચર.

સમુચ્છિમા ગબ્ભયા દુહા હુંતિ—સમૂર્છિમ (માતા-પિતાના સંબંધ વિના ઉપજે તે) અને ગર્ભજ (એમ) બે પ્રકારે છે. (એકેંદ્રિય અને વિકલેંદ્રિય સમૂર્છિમજ છે.)

કમ્મા-કમ્મગ ભૂમિ—કર્મભૂમિના, અકર્મભૂમિના.

અંતરદીવા મણુસ્સા ય ॥ ૨૩ ॥—અને અંતર્દ્વીપના (એમ ૩ ભેદે) મનુષ્યો છે.

તિર્યંચ ગતિના ૪૮ ભેદ.

સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિયના ભેદ. ૫	બાદર એકેંદ્રિયના ભેદ. ૬	વિકલેંદ્રિય ના ભેદ. ૩	સમૂર્છિમ પંચેંદ્રિય તિર્યંચ ના ભેદ. ૫	ગર્ભજ પંચેંદ્રિય તિર્યંચ ના ભેદ. ૫
પૃથ્વીકાય	પૃથ્વીકાય	બેઇંદ્રિય	જલચર	જલચર
અપ્કાય	અપ્કાય	તેઇંદ્રિય	સ્થલચર (ચતુષ્પદ)	સ્થલચર
તેઉકાય	તેઉકાય	ચઉરિંદ્રિય	ખેચર	ખેચર
વાઉકાય	વાઉકાય		ઉરઃ પરિસર્પ	ઉરઃપરિસર્પ
સાધારણવન-સ્પતિકાય	સાધારણ વ૦		ભુજ પરિસર્પ	ભુજપરિસર્પ
	પ્રત્યેકવન૦			

એકેંદ્રિયના, ૧૧ અપર્યાપ્તા ને ૧૧ પર્યાપ્તા મળી ૨૨. વિકલેંદ્રિયના, ૩ અપર્યાપ્તા ને ૩ પર્યાપ્તા મળી ૬. પંચેંદ્રિય તિર્યંચના, ૧૦ અપર્યાપ્તા ને ૧૦ પર્યાપ્તા મળી ૨૦ ભેદ.

કુલ (૨૨+૬+૨૦=૪૮)

મનુષ્યોના ૩૦૩ ભેદ

કર્મભૂમિ—[1]અસિ- [2]મસી અને [3]કૃષિનો વેપાર ચાલે તે. ક્ષેત્ર ૧૫ છે. ૫ ભરત, ૫ ઐરવત અને ૫ મહાવિદેહ.

અકર્મભૂમિ—(અસિ-મસી ને કૃષિનો વેપાર ન હોય તે.) ક્ષેત્ર ૩૦ છે. ૫ હૈમવત, ૫ ઐરણ્યવત, ૫ હરિવર્ષ, ૫ રમ્યક્, ૫ દેવકુરૂ ને ૫ ઉત્તરકુરૂ. તેમાં યુગલિઆ એટલે ભાઇ-બેન સાથે જન્મે, યોગ્ય ઉંમરે ધણી ધણીયાણી તરીકે રહે અને સાથે મરીને દેવગતિમાં ઉપજે, તે રહે છે.

અંતર્દ્વીપ—૫૬ છે. તેમાં યુગલિઆ મનુષ્ય અને તિર્યંચ રહે છે. આ જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબા એવા હિમવંત અને શિખરી ૨ પર્વતો છે. તે ૨ પર્વતોની ૨ દિશાના ચારે છેડામાંથી બબ્બે ગજદંત લવણ સમુદ્રમાં ગયેલા છે. એ આઠે દાઢા (ગજદંત) ઉપર ૭-૭ અંતર્દ્વીપ હોવાથી ૮ × ૭=૫૬ અંતર્દ્વીપ છે.

૧૫ કર્મભૂમિ, ૩૦ અકર્મભૂમિ ને ૫૬ અંતર્દ્વીપ મળી ૧૦૧ ક્ષેત્રોના ગર્ભજ અપર્યાપ્તા અને ગર્ભજ પર્યાપ્તા મળી ૨૦૨ અને ગર્ભજ મનુષ્યોના મલ મૂત્ર વિગેરે ૧૪ અશુચિ પદાર્થોમાં ઉત્પન્ન થનારા ૧૦૧ સમૂચ્છિંમ અપર્યાપ્તા મનુષ્ય મળી કુલ ૩૦૩ ભેદ. (તેમાંથી આપણે જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રના ગર્ભજ પર્યાપ્તા મનુષ્ય કહેવાઇએ.)

દસહા-દશ પ્રકારે.	વાણમંતરા-વાણ-વ્યંતર.	પંચ વિહા-પાંચ પ્રકારે.
ભવણાહિવઈ-ભવનપતિ.	હુન્તિ-છે.	દુ વિહા-બે પ્રકારે.
અટ્ઠવિહા-આઠપ્રકારે.	જોઈસિયા-જ્યોતિષી.	વેમાણિયા-વૈમાનિક.
		દેવા-દેવો.

૧. શસ્ત્ર, ૨. શાહીથી લખવાનું ૩. ખેતી.

દેવતાના ભેદો.

દસહા ભવણાહિવઈ–૧૦ પ્રકારે ભવનપતિ દેવો છે.
અટ્ઠવિહા વાણમંતરા હુંતિ–૮ પ્રકારે વાણવ્યંતર દેવો છે.
જોઇસિયા પંચવિહા—૫ પ્રકારે જ્યોતિષી દેવો છે.
દુવિહા વેમાણિયા દેવા ॥૨૪॥ ૨ પ્રકારે વૈમાનિક દેવો છે.

દેવતાના ૧૯૮ ભેદ.

ભવનપતિના ૧૦ ભેદ.

૧ અસુરકુમાર, ૨ નાગકુમાર, ૩ સુવર્ણકુમાર, ૪ વિદ્યુતકુમાર, ૫ અગ્નિકુમાર, ૬ દ્વીપકુમાર, ૭ ઉદધિકુમાર ૮ દિશિકુમાર; ૯ પવન-કુમાર અને ૧૦ સ્તનિત (મેઘ) કુમાર.

પરમાધામીના ૧૫ ભેદ.

૧ અંબ, ૨ અંબરીશ, ૩ શ્યામ, ૪ શબલ,
૫ રૂદ્ર, ૬ ઉપદ્રવ, ૭ કાળ; ૮ મહાકાળ,
૯ અસિપત્ર, ૧૦ વન, ૧૧ કુંભી, ૧૧ વાલુકા,
૧૩ વૈતરણી, ૧૪ ખરસ્વર અને ૧૫ મહાઘોષ.

વ્યંતરના બે ભેદ. ૧ વ્યંતર અને ૨ વાણવ્યંતર. તે બંનેના ૮–૮ ભેદ છે.

૧ પિશાચ, ૨ ભૂત, ૩ યક્ષ, ૪ રાક્ષસ, ૫ કિંનર,
૬ કિંપુરૂષ, ૭ મહોરગ, ને ૮ ગંધર્વ. એ ૮ વ્યંતર.
૧ અણુપન્ની. ૨ પણુપન્ની, ૩ ઈસિવાદી, ૪ ભૂતવાદી, ૫ કંદિત,
૬ મહાકંદિત, ૭ કોહંડ ને ૮ પતંગ એ આઠ વાણવ્યંતર.

તિર્યંગ જાંભકના ૧૦ ભેદ.

૧ અન્ન જાંભગા. ૨ પાન જાંભગા, ૩ વસ્ત્ર જાંભગા,
૪ લેણ (ઘર) જાંભગા, ૫ પુષ્પ જાંભગા, ૬ ફલ જાંભગા,
૭ પુષ્પફલ જાંભગા, ૮ શયન જાંભગા, ૯ વિદ્યા જાંભગા,
અને ૧૦ મા અવિયત્ત (અવ્યક્ત) જાંભગા.

જ્યોતિષી દેવતાના ૨ ભેદ.

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ચર, અને તેની બહાર સ્થિર. ચર અને ૨ સ્થિર જ્યોતિષી (એ દરેકના)ના ૫ ભેદ–ચંદ્ર. સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ને તારા (કુલ ૧૦)

વૈમાનિક દેવતાના ૨ ભેદ. ૧ કલ્પોપપન્ન અને ૨ કલ્પાતીત.

કલ્પોપપન્ન—સ્વામી સેવક આદિ મર્યાદાવાળા ૧૨ દેવલોક સુધીના.

૯ લોકાંતિક દેવનાં નામ—૧ સારસ્વત, ૨ આદિત્ય, ૩ ૪ વહ્નિ, અરૂણ, ૫ ગર્દતોય, ૬ તુષિત, ૭ અવ્યાબાધ, ૮ મરૂત, અને ૯ અરિષ્ટ.

૩ કિલ્બીષિયા—પહેલા કિલ્બીષિયા ૧–૨ જા દેવલોક નીચે, બીજા કિલ્બીષિયા ત્રીજા દેવલોક નીચે, અને ત્રીજા કિલ્બીષિયા ૬ઠ્ઠા દેવલોક નીચે ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૨ દેવલોકનાં નામ—૧ સૌધર્મ, ૨ ઈશાન, ૩ સનત્કુમાર, ૪ માહેંદ્ર, ૫ બ્રહ્મલોક, ૬ લાંતક, ૭ મહાશુક્ર, ૮ સહસ્રાર ૯ આનત, ૧૦ પ્રાણુત, ૧૧ આરણ અને ૧૨ અચ્યુત.

કલ્પાતીત-સ્વામિ સેવક આદિ આચાર વિનાના. સર્વે અહમિંદ્ર છે. તેના ૨ ભેદ. ૯ ગ્રૈવેયક અને ૫ અનુત્તર વિમાનના.

૯ ગ્રૈવેયકનાં નામ—૧ સુદર્શન, ૨ સુપ્રતિબદ્ધ, ૩ મનોરમ, ૪ સર્વતોભદ્ર, ૫ વિશાલ, ૬ સુમન, ૭ સૌમનસ, ૮ પ્રીતિકર અને ૯ આદિત્ય

૫ અનુત્તરનાં નામ—૧ વિજય, ૨ વિજયંત, ૩ જયંત, ૪ અપરાજિત ને ૫ સર્વાર્થસિદ્ધ.

ભવનપતિ ૧૦ + ૧૫ = ૨૫ ભેદ.
વ્યંતરના ૮ + ૮ + ૧૦ = ૨૬ ભેદ.
જ્યોતિષીના ૫ + ૫ – ૧૦ ભેદ.
વૈમાનિકના ૯ + ૩ + ૧૨ + ૯ + ૫ = ૩૮ ભેદ.

૯૯ ભેદે અપર્યાપ્તા

અને ૯૯ ભેદે પર્યાપ્તા મળી કુલ ૧૯૮ ભેદ દેવતાના.

એ રીતે નારકીના ૧૪ ભેદ, તિર્યંચગતિના ૪૮, મનુષ્યગતિના ૩૦૩ અને દેવગતિના ૧૯૮ મળી ૫૬૩ ભેદ સંસારી જીવના થાય છે.

સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય અને બાદર વાયુકાયનું ઉત્પત્તિસ્થાન ૧૪ રાજલોકમાં, બાદર પૃથ્વી અપ્ અને વનસ્પતિકાયનું બાર દેવલોક સુધી, પ્રાયઃ વિકલેંદ્રિય અને પંચેંદ્રિય તિર્યંચનું તિર્છાલોકમાં, વ્યંતર અને જ્યોતિષીનું તિર્છાલોકમાં જ, નારકી અને ભવનપતિનું અધોલોકમાં, મનુષ્ય અને બાદર તેઉકાયનું અઢીદ્વીપમાં જ, અને વૈમાનિક દેવોનું ઉર્ધ્વલોકમાં હોય છે.

સિદ્ધા–સિદ્ધના.	આઈ–વિગેરે.	જીવ–જીવોના.
પનરસ–પન્નર.	સિદ્ધ ભેએણં–સિદ્ધના ભેદ વડે.	વિગપ્પા–ભેદો.
ભેયા–ભેદો.	એએ–એ.	સમક્ખાયા–રૂડી રીતે કહ્યા.
તિત્થ–જિન સિદ્ધ.	સંખેવેણં–સંક્ષેપથી.	
અતિત્થ-અજિનસિદ્ધ		

સિદ્ધના (પૂર્વ અવસ્થાને લીધે થયેલ) ૧૫ ભેદ.

સિદ્ધા પનરસ ભેયા, તિત્થા–તિત્થાઈ સિદ્ધ ભેએણં–જિન સિદ્ધ અને અજિન સિદ્ધ આદિ સિદ્ધના ભેદ વડે સિદ્ધના ૧૫ ભેદો છે.

એએ સંખેવેણં, જીવ વિગપ્પા સમક્ખાયા ॥૨૫॥–એ સંક્ષેપથી જીવોના ભેદો રૂડે પ્રકારે કહ્યા.

પહેલા જિનસિદ્ધ, ૨. અજિનસિદ્ધ. ૩ તીર્થસિદ્ધ, ૪ અતીર્થસિદ્ધ. ૫ ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ, ૬ અન્યલિંગ સિદ્ધ, ૭ સ્વલિંગ સિદ્ધ. ૮. સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ, ૯ પુરૂષલિંગ સિદ્ધ, ૧૦ નપુંસકલિંગ સિદ્ધ ૧૧ પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ, ૧૨ સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ, ૧૩ બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ. ૧૪ એકસિદ્ધ અને ૧૫ અનેક સિદ્ધ.

સિદ્ધના ૧૫ ભેદ અને સંસારી જીવોના ૫૬૩ ભેદોનું કોષ્ટક.

જીવ. ૨

સિદ્ધ. ૧૫ સંસારી. ૨

થાવર. ૫ ત્રસ. ૪

પૃથ્વી અપ્ તેઉ. વાયુ. વનસ્પતિ. ૨ બેઇંદ્રિય. તેઇંદ્રિય. ચઉરિંદ્રિય. પંચેંદ્રિય ૪

સૂક્ષ્મ. બાદર. સૂક્ષ્મ. બાદર. બાદર પ્રત્યેક. સાધારણ. ૨

સૂક્ષ્મ. બાદર. સૂક્ષ્મ બાદર. સૂક્ષ્મ. બાદર.

નારકી. ૭ તિર્યંચ. ૩ મનુષ્ય. ૩ દેવતા. ૪

કર્મભુમિ. ૧૫ અકર્મભુમિ. ૩૦ અંતર્દ્વીપ ૫૬

જલચર. સ્થલચર. ૩ ખેચર.

ભરત. ૫ ઐરવત. ૫ મહાવિદેહ. ૫

સમૂર્ચ્છિમ. ગર્ભજ. સમૂર્ચ્છિમ. ગર્ભજ. સમૂર્ચ્છિમ અપર્યાપ્તા. ગર્ભજ.

ચતુષ્પદ ઉરપરિસર્પ. ભુજપરિસર્પ.

સમૂર્ચ્છિમ ગર્ભજ. સમૂર્ચ્છિમ ગર્ભજ.

સમૂર્ચ્છિમ. ગર્ભજ. સમૂર્ચ્છિમ. ગર્ભજ. સમૂર્ચ્છિમ. ગર્ભજ. અપર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા.

(૧૯)

હિમવત. ૫ ઐરણ્યવત. ૫ હરિવર્ષ. ૫ રમ્યક્. ૫ દેવકુરુ. ૫ ઉત્તરકુરુ. ૫

સમૂર્છિમ ગર્ભજ. સમૂર્છિમ ગર્ભજ. સમૂર્છિમ ગર્ભજ. સમૂર્છિમ ગર્ભજ. સમૂર્છિમ ગર્ભજ. સમૂર્છિમ ગર્ભજ.
અપર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા. અપર્યાપ્તા.

સમૂર્છિમ અપર્યાપ્તા. ગર્ભજ.

ભવનપતિ. વ્યંતર. જ્યોતિષી. ૨ વૈમાનિક. ૨.

અસુરકુમારાદિ. ૧૦ પરમાધામી. ૧૫ વ્યંતર. ૮ વાણવ્યંતર. ૮ તિર્યગ્જૃંભક. ૧૦

કલ્પોપપન્ન. કલ્પાતીત. ૨

સૌધર્માદિ ૧૨ લોકાન્તિક. ૯ કિલ્બીષિયા ૩

ચર. ૫ સ્થિર. ૫

ચંદ્ર. સૂર્ય. ગ્રહ. નક્ષત્ર. તારા. ચંદ્ર. સૂર્ય. ગ્રહ. નક્ષત્ર. તારા.

ગ્રૈવેયક. ૯ અનુત્તર. ૫

સમૂર્છિમ અપર્યાપ્તા મનુષ્ય વિના એ દરેકના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા કરતાં સંસારી જીવના ૫૬૩ ભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

એકેંદ્રિયના	૧૧×૨=૨૨	કર્મભૂમિના	ગર્ભજ	મનુષ્યોના.	૧૫×૨=૩૦
વિકલેંદ્રિયના.	૩×૨= ૬	,,	સમૂર્છિમ	,,	૧૫×૧=૧૫
તિર્યંચ પંચેંદ્રિયના.	૧૦×૨=૨૦	અકર્મભૂમિના	ગર્ભજ	,,	૩૦×૨=૬૦
		,,	સમૂર્છિમ	,,	૩૦×૧=૩૦
	૪૮	અંતર્દ્વીપના	ગર્ભજ	,,	૫૬×૨=૧૧૨
નારકીના	૭×૨=૧૪	,,	સમૂર્છિમ	,,	૫૬×૧=૫૬
					૩૦૩

ભવનપતિના.	૧૦+૧૫=૨૫×૨=૫૦			
વ્યંતરના.	૮+૮+૧૦=૨૬×૨=૫૨	નરક	ગતિના	૧૪
જ્યોતિષીના.	૫+૫=૧૦×૨=૨૦	તિર્યંચ	,,	૪૮
વૈમાનિક કલ્પોપપન્નના.	૧૨+૩+૯+૨૪×૨=૪૮	મનુષ્ય	,,	૩૦૩
,, કલ્પાતીતના.	૯+૫=૧૪×૨=૨૮	દેવ	,,	૧૯૮
	૧૯૮			ભેદ. ૫૬૩

એએસિં-એ.
જીવાણ-જીવોનું.
સરીર-શરીરનું પ્રમાણ
આઉ-આયુષ્યનું.
ઠિઈ-સ્થિતિ.
સકાયંમિ-પોતાની. [કાયમાં.
પાણા-પ્રાણ.
જોણિ-યોનિનું.
પમાણં-પ્રમાણ.
જેસિં-જેઓનું.
જં-જેટલું.
અત્થિ-છે.
તં-તેટલું.
ભણિમો-કહીશું.

પાંચ દ્વારના નામ.

એએસિં જીવાણં—એ જીવોનું,

સરીર-માઉ ઠિઈ સકાયંમિ—શરીરનું પ્રમાણ, આયુષ્યનું પ્રમાણ, સ્વકાય (પોતાની કાયને વિષે) સ્થિતિ (રહેવાના કાળ)નું પ્રમાણ.

પાણા જોણિ [1]પમાણં-પ્રાણનું પ્રમાણ અને યોનિનું પ્રમાણ.

જેસિં જં અત્થિ તં ભણિમો ॥૨૬॥—જેઓનું જેટલું છે, તેટલું કહીશું.

અંગુલ-આંગળનો.
અસંખ-અસંખ્યાતમો.
ભાગો-ભાગ.
સરીરં-શરીર.
એગિંદિયાણ-એકેન્દ્રિય જીવોનું.
સવ્વેસિં-સર્વે.
જોયણ-જોજન.
સહસ્સં-હજાર.
અહિયં-અધિક.
નવરં-વિશેષ.
પત્તેય-પ્રત્યેક.
રૂક્ખાણં-વનસ્પતિકાયનું.

પહેલા શરીર દ્વારની ઉત્કૃષ્ટ લંબાઈ કે ઉંચાઈ.

એકેન્દ્રિય જીવોના શરીરનું પ્રમાણ.

અંગુલ અસંખ ભાગો, સરીર-મેગિંદિયાણ સવ્વેસિં—આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું સર્વે એકેંદ્રિય જીવોનું શરીર હોય છે.

જોયણ સહસ્સ-મહિયં, નવરં પત્તેય રૂક્ખાણં ॥૨૭॥—૧ હજાર જોજનથી અધિક પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયનું શરીર હોય છે, એટલું વિશેષ છે.

બારસ-બાર.
જોયણ-જોજન.
તિન્નેવ-ત્રણજ.
ગાઉઆ-ગાઉ.
જોયણં-જોજન.
અણુક્કમસો-અનુક્રમે.
બેઈંદિય-બેઇંદ્રિય.
તેઈંદિય-તેઈંદ્રિય.
ચઉરિંદિય-ચઉરિંદ્રિયના.
દેહં-શરીરનું.
ઉચ્ચત્તં-ઉંચપણું. લંબાઈ.

---

૧ અહીં પ્રમાણ શબ્દ દરેક સ્થળે જોડવો. એમ અવચૂરીમાં કહેલ છે.

વિકલેંદ્રિય જીવોના શરીરની લંબાઇ.

બારસ જોયણુ તિન્નેવ, ગાઉઆ જોયણં ચ અણુક્કમસો—૧૨ જોજન, ત્રણ જ ગાઉ અને ૧ જોજન અનુક્રમે.

બેઈંદ્રિય તે ઈંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય દેહ-મુચ્ચત્તં ॥૨૮॥—બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય (અને) ચઉરિંદ્રિય જીવોના શરીરની લંબાઇ છે. (અઢી દ્વીપની બહાર).

બેઇંદ્રિયના શરીરની લંબાઇ ૧૨ જોજન, તેઇંદ્રિયના શરીરની લંબાઇ ૩ ગાઉ અને ચઉરિંદ્રિયના શરીરની લંબાઇ ૧ જોજન છે.

ધણુ—ધનુષ્યના.	સત્તમાઇ—સાતમી.	ઉણા—ઓછા.
સય પંચ—પાંચ સો.	પુઢવીએ—પૃથ્વીમાં.	નેયા—જાણવા.
પમાણા—પ્રમાણવાળા	તત્તો—તેથી.	રયણપ્પહા—રત્નપ્રભા.
નેરઇયા—નારકીઓ.	અદ્ધદ્ધ—અડધા અડધા.	જાવ—જ્યાં સુધી.

નારકી જીવોના શરીરનું પ્રમાણ.

ધણુ સય પંચ પમાણા, નેરઇયા સત્તમાઇ પુઢવીએ—૫૦૦ ધનુષ્યના પ્રમાણવાળા નારકીઓ ૭મી પૃથ્વીમાં હોય છે.

તત્તો અદ્ધદ્ધુણા, નેયા રયણપ્પહા જાવ ॥૨૯॥—તેથી અર્ધ અર્ધ ઓછા પ્રમાણવાળા (નારકીઓ) રત્નપ્રભા સુધી જાણવા. ૨૪ આંગળનો ૧ હાથ. ૪ હાથનું ૧ ધનુષ્ય.

૭મીનું શરીર ૫૦૦ ધનુષ્ય; ૬ઠીનું ૨૫૦ ધનુષ્ય; ૫મીનું ૧૨૫ ધનુષ્ય, ૪થીનું ૬૨॥ ધનુષ્ય,, ૩જીનું ૩૧। ધનુષ્ય, ૨જીનું ૧૫॥ ધનુષ્ય અને ૧૨ આંગળ, ૧લીનું ૭॥ ધનુષ્ય અને ૬ આંગળ.

જોયણ—જોજન.	ઉરગા—ઉરઃપરિસર્પ.	પુહુત્તં—બે થી નવ.
સહસ્સ—હજાર.	ગબ્ભયા—ગર્ભજ.	પક્ખીસુ—પક્ષીઓનું.
આણા—પ્રમાણવાળા.	હુન્તિ—હોય છે.	ભુયચારી—ભુજપરિસર્પનું.
મચ્છા—મત્સ્ય.માછલાં	ધણુહ—ધનુષ્ય.	

ગાઉઅપુહુત્તં-૨ થી ૯ ગાઉ	ઉરગા-ઉરઃપરિસર્પનું.	મિત્તા-પ્રમાણવાળા.
ખયરા-ખેચરનું.	જોયણ પુહુત્તં-૨ થી ૯ જોજન.	સમુચ્છિમા-સંમૂચ્છિંમ.
ભુયગા-ભુજપરિસર્પનું.	ગાઉઅ પુહુત્ત-૨ થી ૯ ગાઉ.	ચઉપ્પયા-ચતુષ્પદ. ચોપગા.
ધણુહપુહુત્તં-૨ થી ૯ ધનુષ્ય.		ભણિયા-કહ્યા છે.

ગર્ભજ તિર્યંચ પંચેંદ્રિય જીવોના શરીરનું પ્રમાણ.

જોયણ સહસ્સ માણા, મચ્છા ઉરગા ય ગબ્ભયા હુંતિ—હજાર જોજનના પ્રમાણવાળા ગર્ભજ કે સમૂચ્છિંમ મત્સ્ય અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પ હોય છે.

ધણુહ પુહુત્તં પક્ખીસુ—ગર્ભજ પક્ષીનું શરીર ૨ થી ૯ ધનુષ્ય હોય છે.

ભુયચારી ગાઉઅ પુહુત્તં ॥૩૦॥—ગર્ભજ ભુજપરિસર્પનું શરીર ૨ થી ૯ ગાઉ હોય છે.

સમૂચ્છિંમ પંચેંદ્રિય તિર્યંચોના શરીરનું પ્રમાણ.

ખયરા ધણુહ પુહુત્તં, ભુયગા-ખેચર અને ભુજપરિસર્પનું ૨થી૯ ધનુષ્ય.

ઉરગા ય જોયણ પુહુત્તં-અને ઉરઃપરિસર્પનું શરીર ૨ થી ૯ જોજન હોય છે.

ગાઉઅ પુહુત્ત મિત્તા, સમુચ્છિમા ચઉપ્પયા ભણિયા ॥૩૧॥—૨ થી ૯ ગાઉ પ્રમાણવાળા સમૂચ્છિંમ ચતુષ્પદ કહ્યા છે.

છચ્ચેવ-નિશ્ચે ૭	ગબ્ભયા-ગર્ભજ.	માણુસ્સા-મનુષ્યો.
ગાઉઆઇં-ગાઉના પ્રમાણવાળા.	મુણેયવ્વા-માનવા જાણવા.	ઉક્કોસ-ઉત્કૃષ્ટથી.
		સરીર-શરીરના.
ચઉપ્પયા-ચતુષ્પદ	કોસતિગં-ત્રણ ગાઉ.	માણેણં-પ્રમાણ વડે.

ગર્ભજ ચતુષ્પદ અને મનુષ્યના શરીરનું પ્રમાણ.

છચ્ચેવ ગાઉઆઇં, ચઉપ્પયા ગબ્ભયા મુણેયવ્વા—નિશ્ચે ૬ ગાઉના શરીરવાળા ગર્ભજ ચતુષ્પદ માનવા.

કોસ તિગં ચ મણુસ્સા, ઉક્કોસ સરીર માણેણં ॥૩૨॥—અને ગર્ભજ મનુષ્યો ઉત્કૃષ્ટથી શરીરના પ્રમાણ વડે ૩ ગાઉ છે.

ઇસાણ-ઈશાન દેવલોકના.	સત્ત-સાત.	ગેવિજ્જ-ગ્રૈવેયક.
અંત-અંત સુધી.	હુન્તિ-હોય છે.	અણુત્તરે-અનુત્તરને વિષે.
સુરાણં-દેવતાઓની.	ઉચ્ચત્તં-ઉંચાઈ.	ઇક્કિક્ક-એક એક.
રયણીઓ-હાથ.	દુગ દુગ-બે બે.	પરિહાણી-ઓછી કરવી.
	દુગ ચઉ-બે ચાર.	

દેવોના શરીરનું પ્રમાણ.

ઇસાણંત સુરાણં—ઇશાન દેવલોકના અંત સુધી દેવોની (ભવનપતિ -પરમાધામી-વ્યંતર-વાણવ્યંતર-તિર્યંગ્જૃંભક-જ્યોતિષી-પહેલો કિલ્બીષિક-સૌધર્મને ઈશાન દેવોની)

રયણીઓ સત્ત હુંતિ ઉચ્ચત્તં—ઉંચાઇ ૭ હાથ હોય છે.

દુગ દુગ દુગ ચઉ ગેવિજ્જ, ણુત્તરે ઇક્કિક્ક પરિહાણી ॥૩૩॥ બે, બે, બે અને ચાર ('દેવલોકે) ગ્રૈવેયકે (અને) અનુત્તરને વિષે ઉંચાઈ ૧-૧ હાથ ઓછી કરવી.

૩-૪થા દેવલોકના દેવોનું ૬ હાથ, ૫-૬ઠાનું ૫ હાથ, ૭-૮ માનું ૪ હાથ, ૯-૧૦-૧૧-૧૨માનું ૩ હાથ, ૯ ગ્રૈવેયકનું ૨ હાથ અને ૫ અનુત્તર દેવોની ઉંચાઈ ૧ હાથ હોય છે.

બાવીસા-બાવીશ.	વાઉસ્સ-વાઉકાયનું.	ગણાણ-સમુહનું.
પુઢવીએ-પૃથ્વીકાયનું	વાસ-વર્ષ	તેઉ-તેઉકાયનું.
સત્ત ય-સાત અને	સહસ્સા-હજાર.	તિ-ત્રણ.
આઉસ્સ-અપ્કાયનું.	દસ-દશ.	રત્તાઉ-રાત્રિ દિવસ આયુષ્ય.
તિન્નિ-ત્રણ	તરૂ-પ્રત્યેક વનસ્પતિના.	

૨ જું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય દ્વાર.

એકેંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય.

બાવીસા પુઢવીએ—પૃથ્વીકાયનું ૨૨ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય.

સત્ત ય આઉસ્સ તિન્નિ વાઉસ્સ—અપ્કાયનું ૭ હજાર વર્ષ અને વાયુકાયનું ૩ હજાર વર્ષ.

વાસ સહસ્સા દસ તરૂ, ગણાણુ—પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના સમુહનું ૧૦ હજાર વર્ષ (અને)

તેઉ તિ રત્તાઉ ॥૩૪॥—તેઉકાયનું ૩ અહોરાત્રિ આયુષ્ય હોય છે.

વાસાણિ—વર્ષ.	તેઇંદ્રિયાણું—તેઇંદ્રિયોનું	દિણાઇં—દિવસ.
બારસ—બાર.	તુ—તો. નિશ્ચે.	ચઉરિંદીણું—ચઉરિંદ્રિયોનું.
આઉ—આયુષ્ય.	અઉણાપન્ન—ઓગણપચાશ.	તુ—નિશ્ચે.
એઇંદ્રિયાણું—એઇંદ્રિયોનું.		છ મ્માસા—૭ માસ.

વિકલેંદ્રિય જીવોનું આયુષ્ય.

વાસાણિ બારસાઉ—૧૨ વર્ષનું આયુષ્ય.

એઇંદિઆણું તેઇંદિઆણું તુ—બેઇંદ્રિય જીવોનું હોય છે. તેઇંદ્રિય જીવોનું (આયુષ્ય) તો.

અઉણાપન્ન દિણાઇં—૪૯ દિવસ હોય છે.

ચઉરિંદીણં તુ છમ્માસા ॥૩૫॥—ચઉરિંદ્રિય જીવોનું નિશ્ચે (આયુષ્ય) ૭ માસ હોય છે.

સુર—દેવતા.	તિન્નિ—ત્રણ	હોઇ—હોય છે.
નેરઇયાણ—નારકીની.	પલિઓવમા—પલ્યોપમ.	પુવ્વ—પૂર્વ.
ઠિઈ—સ્થિતિ, આયુષ્ય.	હુન્તિ—હોય છે.	કોડીઓ—ક્રોડ (વર્ષ)
ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટથી.	જલચર—જલચર	પક્ખીણં—પક્ષીઓનું.
સાગરાણિ—સાગરોપમ.	ઉર—ઉરઃપરિસર્પ.	પુણ—વળી.
તિત્તિસં—તેત્રીશ.	ભુયગાણં—ભુજપરિસર્પનું.	ભણિઓ—કહ્યું છે.
ચઉપય—ચોપગાં.	પરમાઉ—ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય.	અસંખ ભાગો—અસંખ્યાતમો ભાગ.
તિરિય—તિર્યંચ.		પલિયસ્સ—પલ્યોપમનો.
મણુસ્સા—મનુષ્યોનું.		

દેવતા નારકી મનુષ્ય અને તિર્યંચનું આયુષ્ય.

સુર નેરઇયાણ ઠિઈ, ઉક્કોસા સાગરાણિ તિત્તીસં—દેવતા અને નારકીનું આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ સાગરોપમ હોય છે.

ચઉપય તિરિય મણુસ્સા, તિન્નિ ય પલિઓવમા હુંતિ ॥૩૬॥

ચતુષ્પદ તિર્યંચ અને મનુષ્યોનું (આયુષ્ય) ૩ પલ્યોપમ હોય છે. અસંખ્યાત વર્ષે ૧ પલ્યોપમ અને ૧૦ કોડાકોડી પલ્યોપમે ૧ સાગરોપમ થાય છે.

જલયર ઉર ભુયગાણં, પરમાઉ હોઇ પુવ્વ કોડીઓ—(ગર્ભજ કે સમૂચ્છિંમ) જલચર, (ગર્ભજ) ઉરઃપરિસર્પ, અને ભુજપરિસર્પનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂર્વ ક્રોડ (વર્ષનું) હોય છે.

૭૦ લાખ ૫૬ હજાર ક્રોડ વર્ષે ૧ પૂર્વ થાય છે.

પક્ખીણં પુણ ભણિઓ, અસંખ ભાગો ય પલિયસ્સ ॥૩૭॥—વળી પક્ષીઓનું (આયુષ્ય) પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહ્યું છે.

સવ્વે-સર્વે.
સુહુમા-સૂક્ષ્મ જીવો.
સાહારણા-સાધારણ
સમુચ્છિમા-સમૂચ્છિંમ.
મણુસ્સા-મનુષ્યો.
ઉક્કોસ-ઉત્કૃષ્ટથી.
જહન્નેણં-જઘન્યથી.
અંતમુહુત્તં-અંતર્મુહૂર્ત.
ચિય-માત્ર. નિશ્ચે.
જિયન્તિ-જીવે છે.

સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય, બાદર સાધારણ અને સમૂચ્છિમ મનુષ્યોનું આયુષ્ય.

સવ્વે સુહુમા સાહારણા ય—સર્વે સૂક્ષ્મ જીવો અને બાદર સાધારણ વનસ્પતિકાય.

સમુચ્છિમા મણુસ્સા ય—અને સમૂચ્છિંમ મનુષ્યો.

ઉક્કોસ જહન્નેણં—ઉત્કૃષ્ટથી (વધારેમાં વધારે) અને જઘન્યથી (ઓછામાં ઓછું)

અંતમુહુત્તં ચિય જિયંતિ ॥૩૮॥—અંતર્મુહૂર્ત (ઉત્કૃષ્ટથી બે ઘડીમાં ૧ સમય ઓછો અને જઘન્યથી ૨૫૬ આવલિકા પ્રમાણ.) માત્ર જીવે છે.

ઓગાહણા-અવગાહના.
આઉ-આયુષ્યનું.
માણં-પ્રમાણ.
એવં-એ પ્રમાણે.
સંખેવઓ-સંક્ષેપથી.
સમક્ખાયં-રૂડી રીતે.
જે પુણ-જે વળી.
ઇત્થ-અહીં.
વિસેસા-વિશેષ.
વિસેસ સુત્તાઉ-વિશેષ સૂત્રથી જ.
તે નેયા-તે જાણવું.

ઓગાહણાઉ માણં—અવગાહના (શરીરની ઉંચાઇ) અને આયુષ્યનું પ્રમાણ.
એવં સંખેવઓ સમક્ખાયં—એ પ્રમાણે સંક્ષેપથી રૂડી રીતે કહ્યું.
જે પુણ ઇત્થ વિસેસા—જે વળી અહીં (આ બે દ્વારમાં) વિશેષ છે.
વિસેસ સુત્તાઉ તે નેયા ॥ ૩૯ ॥—તે વિશેષ સૂત્ર થકી જ જાણવું.

એગિંદિયા-એકેંદ્રિય જીવો.
સવ્વે-સર્વે.
અસંખ-અસંખ્યાત.
ઉસ્સપ્પિણી-ઉત્સર્પિણી.
સકાયંમિ-પોતાની કાયમાં.
ઉવવજ્જંતિ-ઉપજે છે.
ચયંતિ ય-અને મરે છે.
અણંતકાયા-અનંત કાય.
અણંતાઓ-અનંતી ઉત્સર્પિણી સુધી.
સંખિજ્જ-સંખ્યાતા.
સમા-વર્ષ સુધી.
વિગલા-વિકલેંદ્રિય.
સત્તટ્ઠ-સાત આઠ.
ભવા-ભવ સુધી.
પણિંદિ-પંચેંદ્રિય.
તિરિ-તિર્યંચ.
મણુઆ-મનુષ્યો.
ઉવવજ્જંતિ-ઉપજે છે.
સકાયે-પોતાની કાયમાં.
નારય દેવા-નારકી ને દેવો.
નો ચેવ-ન જ.

૩ જું : ઉત્કૃષ્ટ સ્વકાય સ્થિતિ દ્વાર.

એકેંદ્રિય જીવોની સ્વકાય સ્થિતિ.

એગિંદિયા ય સવ્વે—સર્વે એકેંદ્રિય જીવો.
અસંખ-ઉસ્સપ્પિણી સકાયંમિ—અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલ સુધી પોતાની કાયને વિષે.

ઉવવજ્જંતિ ચયંતિ ય—ઉપજે છે અને મરે છે.

અણંતકાયા અણંતાઓ ॥ ૪૦ ॥—(અને) અનંતકાય જીવો અનંતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી ઉપજે છે અને મરે છે.

મનુષ્યોનાં શરીર, આયુષ્ય, બુદ્ધિ, બળ વિગેરે વધે, તે ઉત્સર્પિણી કાળ, અને ઓછાં થાય તે અવસર્પિણી કાળ.

વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્વકાય સ્થિતિ.

સંખિજ્જ સમા વિગલા—સંખ્યાતા (હજાર) વર્ષ સુધી વિકલેંદ્રિય જીવો (બેઇંદ્રિય. તેઇંદ્રિય અને ચઉરિંદ્રિય)

સત્તટ્ઠ ભવા પણિંદિ તિરિ મણુઆ—(તથા) પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો સાત કે આઠ ભવ સુધી;

પૂર્વ ક્રોડ વર્ષના આયુવાળા મનુષ્યના ૭ ભવ :અને આઠમો ભવ યુગલિયાનો ઉત્કૃષ્ટથી ૩ પલ્યોપમનો કરે તો ૮ ભવ.

ઉવવજ્જંતિ સકાએ—પોતાની કાયમાં ઉપજે છે.

નારય દેવા ય નો ચેવ ॥ ૪૧ ॥—[1]નારકી અને દેવો પોતાની કાયમાં ઉપજતા નથી જ.

(એટલે નારકી મરીને નારકી કે દેવ ન થાય અને દેવ મરીને દેવ કે નારકી ન થાય.)

દસહા—દશ પ્રકારે.	આઉ—આયુષ્ય.	ચઉરો—ચાર.
જિયાણ—જીવોને.	બલરૂવા—ત્રણ બલરૂપ, જોગ.	વિગલેસુ—વિકલેંદ્રિયને વિષે.
પાણા—પ્રાણ.	એગિંદિએસુ—એકેન્દ્રિયને વિષે.	છ સત્ત અટ્ઠેવ—છ સાત આઠજ.
ઇંદિય-ઇંદ્રિયો (પાંચ).		
ઉસાસ—શ્વાસોશ્વાસ.		

૧ તેમની (નારકી અને દેવોની) સ્વકાય સ્થિતિ પોતાના આયુષ્ય પ્રમાણે જાણવી. એમ ઉતરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે.

અસન્નિ-અસંજ્ઞી.
સન્નિ-મન સંજ્ઞા સહિત.
પંચિંદિએસુ-પંચેંદ્રિયને વિષે.
નવ દસ-નવ દશ.
કમેણ-અનુક્રમે.
બોધવ્વા-જાણવા.
તેહિં-તે પ્રાણો.

સહ-સાથે.
વિપ્પઓગો-વિયોગ.
જીવાણં-જીવોનું.
ભન્નએ-કહેવાય છે.
મરણં-મરણ.

એવં-એ પ્રમાણે.
અણોરપારે-અપાર.
સંસારે-સંસાર.

સાયરંમિ-સાગરમાં વિષે.
ભીમંમિ-ભયંકર.
પત્તો-પ્રાપ્ત કર્યો.
અણંત-અનંતી.
ખુત્તો-વાર.
જીવેહિં-જીવોએ.
અપત્તધમ્મેહિં—ધર્મને નહિ પામેલા.

૪થું દ્રવ્ય પ્રાણ દ્વાર.

દસહા જિયાણ પાણા—જીવોને ૧૦ પ્રકારે પ્રાણ હોય છે.

ઈંદિય ઉસાસ આઉ બલરૂવા—(પાંચ) ઇન્દ્રિયો, શ્વાસોશ્વાસ, આયુષ્ય ને ૩ બળ. (મનબળ, વચનબળ ને કાયબળ.)

એગિંદિએસુ ચઉરો—એકેંદ્રિયને વિષે ૪ પ્રાણ. (સ્પર્શેન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, આયુષ્ય ને કાયબળ.)

વિગલેસુ છ સત્ત અટ્ઠેવ ॥૪૨॥ વિકલેંદ્રિયને વિષે ૬ ૭ ને ૮ જ પ્રાણ હોય છે.

બેઇન્દ્રિયને રસનેન્દ્રિય અને વચનબળ સહિત ૬, તેઇંદ્રિયને ઘ્રાણેંદ્રિય સહિત ૭ અને ચઉરિંદ્રિયને ચક્ષુ સહિત ૮.

અસન્નિ સન્નિ પંચિંદિએસુ—અસંજ્ઞી (તિર્યંચ) પંચેન્દ્રિય અને સંજ્ઞી (મનવાળા નારકી આદિ ૪) પંચેન્દ્રિયને વિષે.

નવ દસ કમેણ બોધવ્વા—અનુક્રમે ૯ પ્રાણ (અસંજ્ઞીને મન બળ વિના) અને ૧૦ પ્રાણ (સંજ્ઞીને) હોય છે.

તેહિં સહ વિપ્પઓગો—તે (પ્રાણો) સાથે (જે) વિયોગ.

જીવાણં ભન્નએ મરણં ॥૪૩॥—તે જીવોનું મરણ કહેવાય છે.

એવં અણોરપારે—એ પ્રમાણે અપાર (અને)

સંસારે સાયરંમિ ભીમંમિ—ભયંકર સંસાર સમુદ્રને વિષે.
પત્તો અણંત ખુત્તો—અનંતીવાર (મરણ રૂપ વિયોગ) પ્રાપ્ત કર્યો. (કોણે ?)
જીવેહિં અપત્ત-ધમ્મેહિં ॥૪૪॥—ધર્મ નહિ પામેલા જીવોએ.

તહ-તથા.
ચઉરાસી-ચોરાશી.
લક્ખા-લાખ.
સંખા-સંખ્યા.
જોણીણ-યોનિની.
હાઈ-હોય છે.
જીવાણં-જીવોની.
પુઢવાઇણં-પૃથ્વી આદિ.
ચઉણ્હં-ચારની.
પત્તેયં-દરેક (ની)
સત્ત સત્તેવ-સાત સાતજ (લાખ.)
દસ-દશ (લાખ.)
પત્તેય-પ્રત્યેક.
તરૂણં-વનસ્પતિકાયની.
ચઉદસ લક્ખા-૧૪. લાખ.
હુવંતિ-હોય છે.
ઇયરેસુ-ઇતર (સાધારણ)ને વિષે.
વિગલિંદિએસુ-વિકલેંદ્રિયને વિષે.
દો દો-બે બે (લાખ.)
ચઉરો-ચાર (લાખ.)
પંચિંદિ-પંચેંદ્રિય.
તિરિયાણં-તિર્યંચોની.
ચઉરો ચઉરો-૪-૪ (લાખ.)
નારય-નારકી.
સુરેસુ-દેવોને વિષે.
મણુઆણ-મનુષ્યોની.
ચઉદસ-૧૪ (લાખ.)
હુવંતિ-હોય છે.
સંપિંડિયા-એકઠી કરતાં.
સવ્વે-સર્વે.
ચુલસી-ચોરાશી.
લક્ખા-લાખ.
જોણીણં-યોનિઓ.

૫ મું યોનિ દ્વાર.

તહ ચઉરાસી લક્ખા—તથા ૮૪ લાખ.
સંખા જોણીણ હોઇ જીવાણં—યોનિની સંખ્યા જીવોની છે.
પુઢવાઇણં ચઉણ્હં—પૃથ્વીકાયાદિ ૪ (પૃથ્વી, અપ્, તેઉ ને વાયુ.)ની
પત્તેયં સત્ત સત્તેવ ॥૪૫॥—દરેકની ૭-૭ લાખ જ યોનિ હોય છે.
દસ પત્તેય તરૂણં—૧૦ લાખ (યોનિ) પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની.
ચઉદસ લક્ખા હુવંતિ ઇયરેસુ—ઇતર (સાધારણ વનસ્પતિ)ની ૧૪ લાખ (યોનિ)
વિગલિંદિએસુ દો દો—વિકલેંદ્રિય (ત્રણે) ને વિષે ૨-૨ લાખ (યોનિ)

ચઉરો પંચિંદિ તિરિયાણં ॥ ૪૬ ॥—પંચેંદ્રિય તિર્યંચોની ૪ લાખ યોનિ.

ચઉરો ચઉરો નારય, સુરેસુ—૪ લાખ નારકીની અને ૪ લાખ દેવતાની.

મણુઆણ ચઉદ્દસ હવંતિ—(તથા) ૧૪ લાખ યોનિ મનુષ્યોની હોય છે.

સંપિંડિયા ય સવ્વે—અને તે સર્વે એકઠી કરતાં.

ચુલસી લક્ખા ઉ જોણીણં ॥૪૭॥—૮૪ લાખ યોનિ થાય છે.

યોનિ=ઉત્પત્તિ સ્થાન. જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ ને સ્પર્શ એક સરખો હોય તે ૧ યોનિ અને ભિન્ન હોય તે જુદી યોનિ.

સિદ્ધાણ-સિદ્ધોને.	તેસિં-તેઓની.	ભીસણે-ભયંકર.
નત્થિ-નથી.	ઠિઇ-સ્થિતિ.	ઇત્થ-આ(સંસાર)માં.
દેહો-શરીર.	જિણિંદા-જિનેંદ્રના.	ભમિયા-ભમ્યા.
નં-નથી.	આગમે-આગમમાં.	ભમિહિંતિ-ભમશે.
આઉ-આયુષ્ય.	ભણિયા-કહી છે.	ચિરં-ઘણા કાળસુધી.
કમ્મં-કર્મ.	કાલે-કાલને વિષે.	જીવા-જીવો.
પાણ-પ્રાણ.	અણાઇ-અનાદિ.	જિણ વયણં-જિન-વચનને.
જોણીઓ-યોનિ.	નિહણે-નાશ, અંત.	
સાઈ-સાદિ.	જોણિ-યોનિ વડે.	અલહંતા-નહિ પામેલા.
અણંતા-અનંત.	ગહણંમિ-દુઃખદેનાર.	

સિદ્ધાણ નત્થિ દેહો—સિદ્ધોને દેહ નથી. (એથી કરીને)

ન આઉ કમ્મં ન પાણ જોણીઓ—આયુષ્ય અને કર્મ નથી. પ્રાણ અને યોનિ નથી.

સાઈ અણંતા તેસિં, ઠિઇ—તેમની સાદિ અનંત સ્થિતિ (૧ સિદ્ધને આશ્રયીને)

જિણિંદાગમે-ભણિઆ ॥ ૪૮ ॥—જિનેશ્વરના આગમમાં કહી છે.

સિદ્ધ પરમાત્માને અનંતજ્ઞાન—અનંતદર્શન—અનંત ચારિત્ર અને અનંતવીર્ય એ ૪ ભાવ પ્રાણ હોય છે. સર્વ સિદ્ધોને આશ્રયીને અનાદિ અનંત સ્થિતિ છે.

કાલે અણાઈ-નિહણે—અનાદિ અનંત (આદિ અને અંત રહિત) કાળને વિષે.

જોણિ-ગહણંમિ ભીસણે ઈત્થ—યોનિવડે દુઃખ દેનાર, ભયંકર આ સંસારને વિષે.

ભમિયા ભમિહિંતિ ચિરં—ઘણા કાળ સુધી ભમ્યા, અને ભમશે, (કોણ?)

જીવા જિણ-વયણ-મલહંતા ॥૪૯॥—જિન વચનને નહિ પામેલા જીવો.

તા-તે (કારણ)થી:	વિ-પણ.	સિટ્ઠે-કહેલા.
સંપઈ-વર્તમાનકાળે.	સમ્મત્તે-સમ્યક્ત્વ.	કરેહ-કરો.
સંપત્તે-પામે છતે.	સિરિ-શ્રી. લક્ષ્મી.	ભો-હે ભવ્યજનો!
મણુઅત્તે-મનુષ્યપણું.	સંતિસૂરિ-શાંતિસૂરિ એ. શાંતિ વડે પૂજ્ય.	ઉજ્જમં-ઉદ્યમ.
દુલ્લહે-દુર્લભ.		ધમ્મે-ધર્મને વિષે.

તા સંપઈ સંપત્તે—તે માટે હમણાં પામે છતે. (શું?)

મણુઅત્તે દુલ્લહે વિ સમ્મત્તે—દુર્લભ મનુષ્યપણું અને વિશેષ દુર્લભ સમ્યક્ત્વ પણ.

સિરિ-સંતિ-સૂરિ-સિટ્ઠે—શ્રી શાન્તિસૂરિએ કહેલા.

(અથવા જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મી અને શાન્તિએ કરી પૂજ્ય એવા તીર્થંકર તથા ગણધરોએ ઉપદેશ કરેલા.)

કરેહ ભો ઉજ્જમં ધમ્મે ॥૫૦॥—ધર્મને વિષે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! તમે ઉદ્યમ કરો.

એસો-આ. એ.	જાણણા હેઊ-જાણવાના હેતુએ.	રૂદ્દાઓ-ઘણા વિસ્તારવાળા.
જીવ વિયારો-જીવ વિચાર.		
સંખેવ-સંક્ષેપ.	સંખિત્તો-સંક્ષેપથી.	સુય સમુદ્દાઓ-શ્રુત રૂપ સમુદ્રથી.
રુઈણ-રુચિવાળા જીવોને.	ઉદ્ધરિઓ-ઉદ્ધર્યો. રચ્યો.	

એસો જીવ વિયારો—આ જીવ વિચાર.

સંખેવ-રૂઇણ જાણણા હેઉ—સંક્ષેપ રૂચિ (થોડી બુદ્ધિ) વાળા
જીવોને જાણવાને અર્થે.

સંખિત્તો ઉદ્ધરિઓ—સંક્ષેપથી ઉદ્ધર્યો છે. (શેમાંથી ?)

રૂદ્દાઓ સુય-સમુદ્દાઓ ॥૫૧॥—ઘણા વિસ્તારવાળા એવા શ્રુતરૂપ
સમુદ્રમાંથી.

શ્રી જીવવિચાર પ્રકરણ સાર્થ સમાપ્ત.

શ્રી જીવવિચાર પ્રકરણના છૂટા બોલ.

જ્ઞાનાદિ લક્ષણવાળો અને પ્રાણોને ધારણ કરે તે જીવ. તેના બે ભેદ ૧ સિદ્ધ (કર્મ રહિત) અને ૨ સંસારી (કર્મ સહિત.)

સંસારીના બે ભેદ. ૧ થાવર અને ૨ ત્રસ. સ્થાવર=સ્થિર રહે તે. અને ત્રસ=ભય દેખી ત્રાસ પામે તે.

સ્થાવરના ૫ ભેદ. ૧ પૃથ્વીકાય (માટીના જીવ), ૨ અપૂકાય (પાણીના જીવ), ૩ તેઉકાય (અગ્નિના જીવ), ૪ વાઉકાય (વાયરાના જીવ) અને ૫ વનસ્પતિકાય (ઝાડ પાલાદિકના જીવ).

વનસ્પતિકાયના બે ભેદ. ૧ સાધારણ અને ૨ પ્રત્યેક. સાધારણ=એક શરીરમાં અનંતા જીવ હોય તે, અને પ્રત્યેક=એક શરીરમાં એક જીવ હોય તે, તેના ૭ ભેદ. ફળ, ફુલ, છાલ, લાકડું, મૂળ, પાંદડાં ને બીજ.

ત્રસકાયના ૪ ભેદ. ૧ બેઇંદ્રિય, ૨ તેઇંદ્રિય, ૩ ચઉરિંદ્રિય ને ૪ પંચેંદ્રિય.

એકેંદ્રિય (સ્થાવર)=ચામડીવાળા. બેઈંદ્રિય=ચામડી અને જીભ વાળા. તેઈંદ્રિય=ચામડી જીભ અને નાકવાળા. ચઉરિંદ્રિય=ચામડી જીભ નાક ને આંખવાળા. પંચેંદ્રિય=ચામડી જીભ નાક આંખ ને કાનવાળા.

પંચેંદ્રિય ૪ ભેદ. ૧ નારકી, ૨ તિર્યંચ,, ૩ મનુષ્ય ને ૪ દેવ.

નારકીના ૭ ભેદ. ધમ્મા વંશા સેલા અંજણા રિટ્ઠા મઘા ને માઘવતી. અનુક્રમે તેનાં ૭ ગોત્ર. રત્નપ્રભા શર્કરાપ્રભા વાલુકાપ્રભા પંકપ્રભા ધૂમપ્રભા. તમઃપ્રભા અને તમસ્તમઃ પ્રભા.

પંચેંદ્રિય તિર્યંચના ૩ ભેદ. ૧ જલચર, ૨. સ્થલચર, અને ૩ ખેચર. જલચર=પાણીમાં રહેનાર. તેના પાંચ ભેદ. સુસુમાર (પાડાના જેવા મત્સ્ય.) માછલાં, કાચબા, ઝૂંડ અને મગર.

સ્થલચર=જમીન ઉપર ચાલનાર. તેના ૩ ભેદ. ૧ ચતુષ્પદ (ચાર પગવાળાં), તેના ચાર ભેદ. ૧. એક ખરીવાળાં (ઘોડા વિગેરે.) ૨. બે ખરીવાળાં (ગાય વિગેરે) ૩. નખવાળાં (વાઘ વિગેરે.) ૪. ગંડીપદ (થાપા જેવા પગવાળાં. હાથી વિગેરે.) ૨. ઉરઃપરિસર્પ (પેટે ચાલનાર. સર્પ વિગેરે.) અને ૩. ભુજપરિસર્પ (ભુજાથી ચાલનાર. નોળીયા વિગેરે.)

ખેચર=આકાશમાં ઉડનાર પક્ષી. તેના બે ભેદ. ૧ રૂવાટાંની પાંખવાળાં, મોર વિગેરે અને ૨ ચામડાની પાંખવાળાં. ચામાચીડીયાં વિગેરે. અઢીદ્વીપની બહાર બેસે અને ઉડે ત્યારે સંકોચેલી અને વિસ્તારેલી પાંખવાળાં એમ બે પ્રકારનાં પક્ષી છે.

મનુષ્યના ૩ ભેદ. ૧ કર્મભૂમિના, ૨ અકર્મભૂમિના અને ૩ અંતર્દ્વીપના. કર્મભૂમિ (અસિ મસી અને કૃષિનો વેપાર ચાલે તે) ક્ષેત્ર ૧૫ છે. ૫ ભરત, ૫ ઐરવત અને ૫ મહાવિદેહ.

અકર્મભૂમિ (અસિ મસી અને કૃષિનો વેપાર ન હોય તે) ક્ષેત્ર ૩૦ છે. ૫ હિમવત, ૫ ઐરણ્યવત, ૫ હરિવર્ષ ૫ રમ્યક્. ૫ દેવકુરૂ ને ૫ ઉત્તરકુરૂ.

અંતર્દ્વીપ (એક દ્વીપથી બીજા દ્વીપને અન્તર [છેટું] હોય તે.) ક્ષેત્ર ૫૬ છે. આ જંબૂદ્વીપમાં પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબા એવા હિમવંત અને શીખરી એ બે પર્વતો છે. તે બે પર્વતોની ૨ દિશાના ચારે છેડામાંથી બબ્બે ગજદંત લવણ સમુદ્રમાં ગયેલા છે. એ આઠે ગજદંત ઉપર ૭-૭ અંતર્દ્વીપ હોવાથી ૫૬ અંતર્દ્વીપ લવણ સમુદ્રમાં છે.

દેવતાના ૪ ભેદ, ૧ ભવનપતિ, ૨ વ્યંતર, ૩ જ્યોતિષી ને ૪ વૈમાનિક.

ભવનપતિના ૧૦ ભેદ.

૧ અસુરકુમાર, ૨ નાગકુમાર, ૩ સુવર્ણકુમાર, ૪ વિદ્યુત્કુમાર, ૫ અગ્નિકુમાર, ૬ દ્વીપકુમાર, ૭ ઉદધિકુમાર, ૮ દિશિકુમાર, ૯ પવનકુમાર અને ૧૦ સ્તનિત (મેઘ) કુમાર.

પરમાધામીના ૧૫ ભેદ.

૧ અંબ, ૨ અંબરીષ, ૩ શ્યામ, ૪ શબલ,
૫ રૂદ્ર, ૬ ઉપરૂદ્ર, ૭ કાળ, ૮ મહાકાળ,
૯ અસિપત્ર, ૧૦ વન, ૧૧ કુંભી, ૧૨ વાલુકા,
૧૩ વૈતરણી, ૧૪ ખરસ્વર, ને ૧૫ મહાઘોષ.

વ્યંતરના ૨ ભેદ. ૧ વ્યંતર ને ૨ વાણવ્યંતર. તે બંનેના ૮-૮ ભેદ છે.

૧ પિશાચ, ૨ ભૂત, ૩ યક્ષ, ૪ રાક્ષસ, ૫ કિંનર, ૬ કિંપુરૂષ, ૭ મહોરગ ને ૮ ગંધર્વ, એ આઠ વ્યંતર.

૧ અણુપન્ની, ૨ પણુપન્ની, ૩ ઈસીવાદી, ૪ ભૂતવાદી, ૫ કંદિત ૬ મહાકંદિત, ૭ કોહંડ અને ૮ પતંગ. એ આઠ વાણવ્યંતર.

તિર્યગ્ જૃંભકના ૧૦ ભેદ.

૧ અન્ન જૃંભગા, ૨ પાન જૃંભગા, ૩ વસ્ત્ર જૃંભગા.
૪ લેણુ (ઘર) જૃંભગા ૫ પુષ્પ જૃંભગા, ૬ ફલ જૃંભગા,
૭ પુષ્પફલ જૃંભગા, ૮ શયન જૃંભગા, ૯ વિદ્યા જૃંભગા.
અને ૧૦ અવિયત્ત (અવ્યક્ત) જૃંભગા.

જ્યોતિષી દેવતાના ૨ ભેદ.

મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ચર, અને તેની બહાર સ્થિર. ૧ ચર અને ૨ સ્થિર જ્યોતિષી (એ દરેક)ના ૫ ભેદ–ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર ને તારા (કુલ ૧૦)

વૈમાનિક દેવતાના ૨ ભેદ. ૧. કલ્પોપપન્ન અને ૨ કલ્પાતીત.

કલ્પોપપન્ન—સ્વામિ સેવક આદિ મર્યાદાવાળા ૧૨ દેવલોક સુધીના.

૯ લોકાંતિક દેવનાં નામ—૧ સારસ્વત, ૨ આદિત્ય, ૩ વહ્નિ ૪ અરૂણ, ૫ ગર્દતોય, ૬ તુષિત, ૭ અવ્યાબાધ, ૮ મરૂત, ને ૯ અરિષ્ટ.

૩ કિલ્બીષિયા—પહેલા કિલ્બીષિયા ૧–૨જા દેવલોક નીચે, બીજા કિલ્બીષિયા ૩જા દેવલોક નીચે, અને ત્રીજા કિલ્બીષિયા ૬ ઠ્ઠા દેવલોક નીચે ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૨ દેવલોકનાં નામ—૧ સૌધર્મ, ૨ ઈશાન, ૩ સનત્કુમાર, ૪ માહેંદ્ર, ૫ બ્રહ્મલોક, ૬ લાંતક ૭ મહાશુક્ર, ૮ સહસ્રાર, ૯ આનત, ૧૦ પ્રાણત, ૧૧ આરણ અને ૧૨ અચ્યુત.

કલ્પાતીત—સ્વામિ સેવક આદિ આચાર વિનાના. સર્વે અહમિંદ્ર છે. તેના ૨ ભેદ. ૯ ગ્રૈવેયક અને ૫ અનુત્તર વિમાનના.

૯ ગ્રૈવેયકનાં નામ—૧ સુદર્શન, ૨ સુપ્રતિબદ્ધ, ૩ મનોરમ, ૪ સર્વતોભદ્ર, ૫ વિશાલ, ૬ સુમન, ૭ સૌમનસ, ૮ પ્રીતિકર ને ૯ આદિત્ય.

૫ અનુત્તરનાં નામ—૧ વિજય, ૨ વિજયંત, ૩ જયંત, ૪ અપરાજિત, ને ૫ સર્વાર્થસિદ્ધ.

સિદ્ધના (પૂર્વ અવસ્થાને લીધે થયેલ) ૧૫ ભેદ. જિનસિદ્ધ, અજિનસિદ્ધ. તીર્થસિદ્ધ, અતીર્થસિદ્ધ. ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, અન્યલિંગસિદ્ધ, સ્વલિંગસિદ્ધ. સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ, પુરૂષલિંગસિદ્ધ, નપુંસકલિંગસિદ્ધ. પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ. એકસિદ્ધ અને અનેક સિદ્ધ.

જીવ વિચારના પ્રશ્નો.

૧. નીચેના શબ્દોના અર્થ કહો.-જલણ, કણુમ, ઉક્કલિઆ, વમિષ, અહિરૂગં, લહગાઇ, પિપીલિ, ઢિંકુણ, મુત્તું, પ્રુહુત્ત, રયણીઓ, સમા, તો, ખુત્તો. અણારપારે, નિહણે, સિટ્ઠે.

૨. જીવનું લક્ષણ શું? પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાયુ, વનસ્પતિ અને ત્રસમાં જીવની સાબીતિ કરો.

૩. જીવોના ૫૬૩ ભેદ વિસ્તારપૂર્વક ગણાવો.

૪. નીચેના જીવો કયા ભેદમાં છે, તે જણાવો.
અબરખ, વંટોળીઓ, કરા, ઝાકળ, ઉલ્કાપાત, અલો, ચાંચડ, તીડ, અળસીયાં, ખીસકોલી; દેડકાં, મગર, અજગર, કુકડા, ખચ્ચર, વાઘ, હાથી, વાંદરો, અંજણા, વિદ્યુત્કુમાર, રાક્ષસ, સૂર્ય, અચ્યુત, અને આપણે.

૫. જીવ વિચારના કર્તા કોણ? પૂર્વ અને પલ્યોપમ કેમ થાય?

૬. નીચેના જીવોની અવગાહના અને આયુષ્ય એ બે દ્વાર કહો.
સમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ જલચર, ચતુષ્પદ, ખેચર, ઉરઃપરિસર્પ, ભુજ પરિસર્પ અને મનુષ્ય.

૭. નીચેના જીવોની સ્વકાય સ્થિતિ, દ્રવ્ય પ્રાણ અને યોનિનું પ્રમાણ કહો.
પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાઉકાય, પ્રત્યેક અને સાધારણ વનસ્પતિ, વિકલેંદ્રિય, દેવતા નારકી અને મનુષ્ય.

૮. સ્વકાય સ્થિતિ અને યોનિનો અર્થ સમજાવો.

૯. સિદ્ધના જીવોનું વર્ણન કરો.

૧૦. જીવ વિચાર જાણવાનું ફળ શું? જીવોની રક્ષા કરવી.

તિર્યંચ ગતિને વિષે ૫ દ્વાર.

	તિર્યંચાદિ ગતિવાળા જીવોની. — તિર્યંચના ભેદો.	અવગાહના.	આયુષ્ય — ઉત્કૃષ્ટ.	આયુષ્ય — જઘન્ય.	સ્વકાય સ્થિતિ — ઉત્કૃષ્ટકાળ.	સ્વકાય સ્થિતિ — જઘન્ય.	પ્રાણ.	યોનિ.
૧	પૃથ્વીકાય.	અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ	૨૨૦૦૦ વર્ષ	તિર્યંચ વિગેરેને જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત.	અસંખ્યાતઉત્સર્પિણી	જીવના એક ભવમાં કે ઘણા ભવથી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત.	૪	૭ લાખ
૨	અપ્કાય.		૭૦૦૦ વર્ષ		,, ,,		૪	૭ લાખ
૩	તેઉકાય.		૩ અહોરાત્રી		,, ,,		૪	૭ લાખ
૪	વાયુકાય.		૩૦૦૦ વર્ષ		,, ,,		૪	૭ લાખ
૫	સાધારણ વનસ્પતિકાય.		અંતર્મુહૂર્ત		અનંત ,,		૪	૧૪ લાખ
૬	પ્રત્યેક ,,	૧૦૦૦જો. અધિક	૧૦૦૦૦ વર્ષ		અસંખ્યાત,,		૪	૧૦ લાખ
૧	બેઇંદ્રિય ,,	૧૨ જોજન.	૧૨ વર્ષ		સંખ્યાતા હજાર		૬	૨ લાખ
૨	તેઇંદ્રિય ,,	૩ ગાઉ.	૪૯ દિવસ.		,, વર્ષ સુધી.		૭	૨ લાખ
૩	ચઉરિંદ્રિય. ,,	૧ જોજન.	૬ માસ		,, ,,		૮	૨ લાખ
૧	ગર્ભજ જલચર	૧૦૦૦ જોજન	પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ		૭ ભવ પૂર્વ ક્રોડી વર્ષના અને આઠમો ભવ ૩ પલ્યોપમ આયુ- વાળા યુગલીઆનો		૧૦	(તિર્યંચ પંચેંદ્રિ.)
૨	,, ચતુષ્પદ	૬ ગાઉ	૩ પલ્યોપમ				૧૦	
૩	,, ખેચર (પક્ષી)	૨ થી ૯ ધનુષ્ય	પલ્ય૦અસંખ્યાત				૧૦	
૪	,, ઉરઃ પરિસર્પ	૧૦૦૦ જોજન	પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ				૧૦	
૫	,, ભુજ પરિસર્પ	૨ થી ૯ ગાઉ	,,				૧૦	

૧	સમૂર્ચ્છિમ	જલચર	૧૦૦૦ જોજનનું	પૂર્વ ક્રોડ વર્ષ	અંતર્મુહૂર્ત	૭ ભવ પૂર્વ કોડી વર્ષના	પંચેંદ્રિ	તિર્યંચગતિનાદરેક	૯	(૪ લાખ)
૨	,,	ચતુષ્પદ	૨ થી ૯ ગાઉ	૮૪૦૦૦ વર્ષ					૯	
૩	,,	ખેચર	૨ થી ૯ ધનુષ્ય	૭૨૦૦૦ વર્ષ					૯	
૪	,,	ઉરઃ પરિસર્પ	૨ થી ૯ જોજન	૫૩૦૦૦ વર્ષ					૯	
૫	,,	ભુજ પરિસર્પ	૨ થી ૯ ધનુષ્ય	૪૨૦૦૦ વર્ષ					૯	
	મનુષ્યના ભેદો		મનુષ્યગતિને વિષે ૫ દ્વાર.							
	ગર્ભજ	મનુષ્ય	૩ ગાઉ	૩ પલ્યોપમ	અંતર્મુહૂર્ત	૭૬૮ ભવ સુધી	અંતર્મુહૂર્ત		૧૦	૧૪ લાખ
	સમૂર્ચ્છિમ	,,	અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ	અંતર્મુહૂર્ત		૭ ભવ અંતર્મુહૂર્તના			૭૬૮	
	નારકીના ભેદો		નરકગતિને વિષે ૫ દ્વાર.							
	નામ.	ગોત્ર.	મનુષ્ય આંગળ		વર્ષ					
૧	ધમ્મા.	રત્નપ્રભા	૭ાા-૬	૧ સાગરોપમ	૧૦૦૦૦	નથી			૧૦	સાતે નારકીની મળીને ૪ લાખ
૨	વંશા.	શર્કરાપ્રભા	૧૫ાા-૧૨	૩ ,,	સા૦૧	,,			૧૦	
૩	સેલા.	વાલુકાપ્રભા	૩૧ા	૭ ,,	૩	,,			૧૦	
૪	અંજણા.	પંકપ્રભા	૬૨ાા	૧૦ ,,	૭	,,			૧૦	
૫	રિઠ્ઠા.	ધૂમપ્રભા	૧૨૫	૧૭ ,,	૧૦	,,			૧૦	
૬	મઘા.	તમઃપ્રભા	૨૫૦	૨૨ ,,	૧૭	,,			૧૦	
૭	માઘવતી	તમસ્તમપ્રભા	૫૦૦	૩૩ ,,	૨૨	,,			૧૦	

દેવગતિને વિષે ૫ દ્વાર.

દેવગતિવાળા જીવોની.	દેવોના ભેદો.	અવગાહના.	આયુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ	આયુષ્ય જઘન્ય.	સ્વકાય સ્થિતિ	દ્રવ્ય પ્રાણ.	યોનિ.
ભવનપતિ	અસુર કુમાર }	૭ હાથ	૧ સાગરોપમ અધિક	૧૦ હજાર વર્ષ	નથી	૧૦	સર્વ દેવતાની યોનિ ૪ લાખ.
	૧૫ પરમાધામી }	,,	,, ,,	,,	,,	,,	
	૯ નાગકુમારાદિ	,,	દેશઊણું બે પલ્યોપમ	,,	,,	,,	
વ્યંતર.	૮ વ્યંતર	૭ હાથ	૧ પલ્યોપમ	૧૦ હજાર વર્ષ	નથી	૧૦	
	૮ વાણવ્યંતર	,,	,,	,,	,,	,,	
	૧૦ તિર્યગ્ જૃંભક	,,	,,	,,	,,	,,	
જ્યોતિષી ૫ ભેદ	૧ ચંદ્ર.	૭ હાથ	૧ પલ્યો૦ ૧ લાખ વર્ષ	નથી } ઇંદ્ર હોવાથી	નથી	૧૦	
	૨ સૂર્ય.	,,	૧ પલ્યો૦ ૧૦૦૦ ,,	× } ,,	,,	,,	
	૩ ગ્રહ.	,,	૧ પલ્યોપમ	× (વિમાનની સંખ્યા [illegible])	,,	,,	
	૪ નક્ષત્ર.	,,	૦॥ પલ્યોપમ	×	,,	,,	
	૫ તારા.	,,	૦। પલ્યોપમ	×	,,	,,	
વૈમાનિકદેવવાળા	(૧૨ દેવલોક)						
	૧ સૌધર્મ વાસી	૭ હાથ	૨ સાગરોપમ	૧ પલ્યોપમ	નથી	૧૦	
	૨ ઈશાન ,,	,,	૨ ,, થી અધિક	૧ ,, થી અધિક	,,	,,	
	૩ સનત્કુમાર ,,	૬ હાથ	૭ ,,	૨ સાગરોપમ	,,	,,	
	૪ માહેંદ્ર ,,	,,	૭ ,, થી અધિક	૨ ,, થી અધિક	,,	,,	

કલ્પોપપન્ન-સ્વામિ સેવક	૫	બ્રહ્મ દેવલોક વાસી	૫ હાથ	૧૦ સાગરોપમ	૭ સાગરોપમ	નથી
	૬	લાંતક ,,	,,	૧૪ ,,	૧૦ ,,	,,
	૭	મહાશુક્ર ,,	૪ હાથ	૧૭ ,,	૧૪ ,,	,,
	૮	સહસ્રાર ,,	,,	૧૮ ,,	૧૭ ,,	,,
	૯	આનત ,,	૩ હાથ	૧૯ ,,	૧૮ ,,	,,
	૧૦	પ્રાણત ,,	,,	૨૦ ,,	૧૯ ,,	,,
	૧૧	આરણ ,,	,,	૨૧ ,,	૨૦ ,,	,,
	૧૨	અચ્યુત ,,	,,	૨૨ ,,	૨૧ ,,	,,
કલ્પાતીત-સ્વામિ સેવક આદિ આચાર વિનાના		(૯ ગ્રૈવેયક)				
	૧	સુદર્શન.	૨ હાથ	૨૩ સાગરોપમ	૨૨ સાગરોપમ	નથી
	૨	સુપ્રતિબદ્ધ.	,,	૨૪ ,,	૨૩ ,,	,,
	૩	મનોરમ.	,,	૨૫ ,,	૨૪ ,,	,,
	૪	સર્વતો ભદ્ર.	,,	૨૬ ,,	૨૫ ,,	,,
	૫	વિશાલ.	,,	૨૭ ,,	૨૬ ,,	,,
	૬	સુમન.	,,	૨૮ ,,	૨૭ ,,	,,
	૭	સૌમનસ.	,,	૨૯ ,,	૨૮ ,,	,,
	૮	પ્રીતિકર.	,,	૩૦ ,	૨૯ ,,	,,
	૯	આદિત્ય	,,	૩૧ ,,	૩૦ ,,	,,
		(૫ અનુત્તર) વિજય-વિજયંત જયંત-અપરાજિત	૧ હાથ	૩૩ સાગરોપમ	૩૧ સાગરોપમ	નથી
		સર્વાર્થ સિદ્ધ	,,	,, ,,	૩૩ ,,	,,

૬૩ દેવલોકો ૧૦ ભેદે છે.

૧૪ દેવલોકની મળીને યોનિ ચાર લાખ છે.

સિદ્ધોને શરીર-આયુષ્ય-કર્મ-દ્રવ્યપ્રાણ ને યોનિ નથી. ૧ સિદ્ધની આદિ અનંત અને સર્વ સિદ્ધોની અનાદિ અનંત સ્થિતિ છે.

શ્રી નવતત્ત્વ પ્રકરણ સાર્થ

જીવા–જીવતત્ત્વ.	આસવ–આશ્રવતત્ત્વ.	તહા–તેમજ.
અજીવા–અજીવ-તત્ત્વ.	સંવરો–સંવર તત્ત્વ.	નવ–નવ.
પુણ્ણં–પુણ્ય તત્ત્વ.	નિજ્જરણા–નિર્જરા.	તત્તા–તત્ત્વો.
પાવ–પાપ તત્ત્વ.	બંધો–બંધતત્ત્વ.	હુન્તિ–છે.
	મુક્ખો–મોક્ષતત્ત્વ.	નાયવ્વા-જાણવાયોગ્ય

નવતત્ત્વનાં નામ

જીવા–જીવા પુણ્ણં—જીવ તત્ત્વ–અજીવ તત્ત્વ–પુણ્ય તત્ત્વ.

પાવા–સવ સંવરો ય નિજ્જરણા—પાપ તત્ત્વ–આશ્રવ તત્ત્વ–સંવર તત્ત્વ–નિર્જરા તત્ત્વ.

બંધો મુક્ખો ય તહા—બંધ તત્ત્વ તેમજ મોક્ષ તત્ત્વ.

નવ તત્તા હુંતિ નાયવ્વા ॥૧॥–એ ૯ તત્ત્વો (સત્યસ્વરૂપે) જાણવા યોગ્ય છે.

૧. પ્રાણ[1] ધારણ કરે તે જીવતત્ત્વ.

૨. તેથી વિપરીત જડ સ્વભાવવાળો તે અજીવતત્ત્વ.

૩. શુભ કર્મના ઉદયથી સુખનો અનુભવ થાય તે પુણ્યતત્ત્વ.

૪. અશુભ કર્મના ઉદયથી દુઃખનો અનુભવ થાય તે પાપતત્ત્વ.

૫. મિથ્યાત્વાદિક હેતુએ કર્મનું આવવુ તે આશ્રવતત્ત્વ.

૬. આવતાં કર્મને રોકવાં તે સંવરતત્ત્વ.

૭. આવતાં કર્મને રોકવાં અને પૂર્વનાં કર્મનો ધીમે ધીમે ક્ષય કરવો તે નિર્જરાતત્ત્વ.

૮. નવાં કર્મ પરમાણુઓનું આત્મપ્રદેશ સાથે ક્ષીરનીરની પેઠે મળવું તે બંધતત્ત્વ.

૯. સર્વથા કર્મનો ક્ષય થવો તે મોક્ષતત્ત્વ.

---

૧. પ્રાણ બે પ્રકારે છે. ૧. દ્રવ્ય પ્રાણ, અને ૨. ભાવ પ્રાણ. સંસારીને દ્રવ્ય અને ભાવ પ્રાણ તથા સિદ્ધના જીવોને ભાવ પ્રાણ જ હોય છે.

પુણ્ય પાપની ચતુર્ભંગી (૪ ભાંગા.)

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય—જે પુણ્ય ભોગવતાં બીજું નવું પુણ્ય બંધાય તે. એના ઉદયથી આ ભવમાં સુખ ભોગવી, આવતા ભવમાં પણ શાલિભદ્રની જેમ સુખજ ભોગવે.

પાપાનુબંધી પુણ્ય—જે પુણ્ય ભોગવતાં બીજું નવું પાપ બંધાય તે. એના ઉદયથી આ ભવમાં સુખ ભોગવી, આગામી ભવમાં બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તિની જેમ નરક ગતિનાં દુઃખ ભોગવે.

પુણ્યાનુબંધી પાપ—જે પાપ ભોગવતાં બીજું નવું પુણ્ય બંધાય તે. એના ઉદયથી પૂર્વે કરેલાં પાપકર્મોથી આ ભવમાં દુઃખ ભોગવી અને આગામી ભવમાં ચંડકૌશિક સર્પની જેમ દેવગતિમાં સુખ ભોગવે.

પાપાનુબંધી પાપ—જે પાપ ભોગવતાં બીજું નવું પાપ બંધાય તે. એના ઉદયથી પૂર્વે કરેલાં પાપકર્મોથી આ ભવમાં દુઃખ ભોગવી, અને આ ભવમાં પણ ધર્મકૃત્ય નહિ કરવાથી, આગામી ભવમાં કાલિક કસાઈની જેમ નરકગતિનાં દુઃખ ભોગવે.

સાત પાંચ અને બે તત્ત્વો.

પુણ્ય અને પાપ એ બન્ને તત્ત્વોનો સમાવેશ આશ્રવતત્ત્વમાં થવાથી ૭ તત્ત્વો થાય છે, કારણ કે શુભ અને અશુભ કર્મોનું આવવું તે આશ્રવતત્ત્વ છે.

કર્મ આવ્યાં કે તે જ સમયે આત્માની સાથે બંધ થાય છે, માટે આશ્રવતત્ત્વનો સમાવેશ બંધ તત્ત્વમાં થાય છે અને નિર્જરા કરનાર અવશ્ય સંવર કરે જ છે, માટે તે બે તત્ત્વ વિના જીવ અજીવ, બંધ, નિર્જરા અને મોક્ષ એ પાંચ તત્ત્વો છે.

નિર્જરા અને મોક્ષ એ બંને આત્માના ગુણોને પ્રગટ કરનાર હોવાથી તેનો સમાવેશ જીવતત્ત્વમાં થાય છે, તેમજ દ્રવ્ય બંધ કર્મનો થાય છે અને કર્મ અજીવ હોવાથી તેનો સમાવેશ અજીવતત્ત્વમાં થાય છે, એ પ્રમાણે જીવ અને અજીવ એમ બે તત્ત્વ પણ થાય છે. એ સિવાય લોકમાં કાંઈ પણ અધિક તત્ત્વ નથી.

ચઉદ્દસ—ચૌદ.	બાયાલા—બેંતાલીશ.	નવ—નવ.
બાયાલીસા—બેંતાલીશ.	સત્તાવન્નં—સત્તાવન.	ભેયા—ભેદો.
બાસી—બ્યાશી.	બારસ—બાર.	કમેણ—અનુક્રમે.
હુન્તિ—છે.	ચઉ—ચાર.	એસિં—એઓના.

નવે તત્ત્વના ભેદો.

ચઉદ્દસ ચઉદ્દસ બાયાલીસા—જીવના ૧૪, અજીવના ૧૪, પુણ્યના ૪૨.
બાસી ય હુંતિ બાયાલા—પાપના ૮૨ અને આશ્રવના ૪૨.
સત્તાવન્નં બારસ—સંવરના ૫૭, નિર્જરાના ૧૨.
ચઉ નવ ભેયા કમેણેસિં ॥ ૨ ॥—બંધના ૪, મોક્ષ તત્ત્વના ૯ એમ અનુક્રમે એઓ (જીવાદિ ૯ તત્ત્વો) ના (૨૭૬) ભેદો છે.

એગવિહ—૧ પ્રકારે.	છવ્વિહા—૬ પ્રકારે.	ઇયરેહિં—ઈતર (સ્થાવર) વડે.
દુવિહ—૨ પ્રકારે.	જીવા—જીવો.	વેય—વેદ.
તિવિહા—૩ પ્રકારે.	ચેયણ—ચૈતન્ય.	ગઈ—ગતિ.
ચઉવ્વિહા—૪પ્રકારે.	તસ—ત્રસ.	કરણ—ઈંદ્રિયો.
પંચ—પાંચ પ્રકારે.		કાએહિં—કાય વડે.

જીવની જાતિ.

એગવિહ દુવિહ તિવિહા—૧ પ્રકારે—૨ પ્રકારે—૩ પ્રકારે.
ચઉવ્વિહા પંચ છવ્વિહા જીવા—૪ પ્રકારે—૫ પ્રકારે ને ૬ પ્રકારે જીવો છે.
ચેયણ તસ ઇયરેહિં—(સર્વ જીવો) ચૈતન્ય (ઉપયોગ) વડે ૧ પ્રકારે; ત્રસ અને સ્થાવર વડે ૨ પ્રકારે.
વેય ગઈ કરણ કાએહિં ॥ ૩ ॥—(સ્ત્રી—પુરૂષ ને નપુંસક) વેદ વડે ૩ પ્રકારે, (નરકાદિ) ગતિવડે ૪ પ્રકારે, (એકેંદ્રિયાદિ) ઈંદ્રિયવડે ૫ પ્રકારે, અને (પૃથ્વી—અપ્—તેઉ—વાયુ—વનસ્પતિ ને ત્રસ) કાય વડે ૬ પ્રકારે છે.

નવતત્ત્વના જીવાદિ ભેદોનું કોષ્ટક.

૯ તત્ત્વના	૨૭૬ ભેદમાં		૨૭૬ ભેદમાં		૨૭૬ ભેદમાં		
તત્ત્વનાં નામ	જીવ	અજીવ	રૂપી	અરૂપી	હેય[1]	જ્ઞેય[2]	ઉપાદેય[3]
જીવ તત્ત્વના.	૧૪	૦	૧૪	૦	૦	૧૪	૦
અજીવ તત્ત્વના	૦	૧૪	૪	૧૦	૦	૧૪	૦
પુણ્ય તત્ત્વના	૦	૪૨	૪૨	૦	૦	૦	૪૨
પાપ તત્ત્વના.	૦	૮૨	૮૨	૦	૮૨	૦	૦
આશ્રવ તત્ત્વના	૦	૪૨	૪૨	૦	૪૨	૦	૦
સંવર તત્ત્વના	૫૭	૦	૦	૫૭	૦	૦	૫૭
નિર્જરા તત્ત્વના	૧૨	૦	૦	૧૨	૦	૦	૧૨
બંધ તત્ત્વના.	૦	૪	૪	૦	૪	૦	૦
મોક્ષ તત્ત્વના	૯	૦	૦	૯	૦	૦	૯
કુલ સંખ્યા	૯૨	૧૮૪	૧૮૮	૮૮	૧૨૮	૨૮	૧૨૦

૧. તજવા યોગ્ય. ૨. જાણવા યોગ્ય. ૩. ગ્રહણ કરવા યોગ્ય.

પુણ્યતત્ત્વ શ્રાવકને વ્યવહારથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે અને નિશ્ચયથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, મુનિને મુખ્યતાએ ત્યાગ કરવા યોગ્ય અને અપવાદે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

એગિંદિય–એકેંદ્રિય.	સ–સહિત.	પજજત્તા–પર્યાપ્તા.
સુહુમ–સૂક્ષ્મ.	બિ–બેઇંદ્રિય.	કમેણ–અનુક્રમે.
ઇયરા–ઇતર (બાદર).	તિ–તેઇંદ્રિય.	ચઉદસ–ચૌદ.
સન્નિ–સંજ્ઞી.	ચઉ–ચઉરિંદ્રિય	જીઅટ્ઠાણા–જીવના ભેદ.
ઇયર–ઇતર(અસંજ્ઞી)	અપજત્તા–અપર્યાપ્તા.	
પણિંદિયા–પંચેંદ્રિય		

જીવના ૧૪ ભેદ.

એગિંદિય સુહુમિયરા—સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય–બાદર એકેંદ્રિય.

સન્નીયર પણિંદિયા ય સબિતિચઉ—સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય અને અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય, બેઇંદ્રિય–તેઇંદ્રિય અને ચઉરિંદ્રિય સહિત ૭ ભેદ થયા.

અપજત્તા પજજત્તા—એ ૭ અપર્યાપ્તા (પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂરી ન કરે તે) અને ૭ પર્યાપ્તા. (પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂરી કરે તે.

કમેણ ચઉદસ જિય–ઠ્ઠાણા ॥૪॥—એમ અનુક્રમે ૧૪ જીવના ભેદ છે.

અપર્યાપ્તાના બે ભેદ—૧. લબ્ધિ અપર્યાપ્તા (અધૂરી પર્યાપ્તિએ મરે) ૨. કરણ અપર્યાપ્તા. (આરંભેલી પર્યાપ્તિ પૂરી કરી નથી પણ કરશે. આની વિવક્ષા ઈંદ્રિય પર્યાપ્તિ સુધી થાય છે.) પર્યાપ્તાના બે ભેદ ૧ લબ્ધિ પર્યાપ્તા (આરંભેલી પર્યાપ્તિ પૂરી કરી નથી પણ કરશે.)

૨. કરણ પર્યાપ્તા (પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ જેણે પૂરી કરી હોય તેવા જીવો.)

૧. સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તા,	૨. સૂક્ષ્મ એકેંદ્રિય પર્યાપ્તા.
૩. બાદર એકેંદ્રિય અપર્યાપ્તા,	૪. બાદર એકેંદ્રિય પર્યાપ્તા.
૫. બેઇંદ્રિય અપર્યાપ્તા,	૬. બેઇંદ્રિય પર્યાપ્તા.
૭. તેઇંદ્રિય અપર્યાપ્તા,	૮. તેઇંદ્રિય પર્યાપ્તા.
૯. ચઉરિંદ્રિય અપર્યાપ્તા,	૧૦. ચઉરિંદ્રિય પર્યાપ્તા.

૧૧. અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તા, ૧૨. અસંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા, ૧૩. સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય અપર્યાપ્તા, ૧૪. સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય પર્યાપ્તા.

નાણું-જ્ઞાન.	તવો-તપ.	એઅં-એ, આ.
દંસણું-દર્શન.	તહા-તેમજ.	જીવસ્સ-જીવનું(ને.)
ચેવ-અને નિશ્ચે.	વિરિયં-વીર્ય.	લક્ખણું-લક્ષણ.
ચરિત્તં-ચારિત્ર.	ઉવઓગો-ઉપયોગ.	

જીવનું લક્ષણ.

નાણં ચ દંસણં ચેવ—જ્ઞાન (૮ પ્રકારે) અને નિશ્ચે દર્શન (૪ પ્રકારે.)
ચરિત્તં ચ તવો તહા—ચારિત્ર (૭ પ્રકારે) અને તેમજ તપ (૧૨ પ્રકારે.)
વીરિયં ઉવઓગો ય—વીર્ય (૨ પ્રકારે) અને ઉપયોગ (૧૨ પ્રકારે)
એઅં જીવસ્સ લક્ખણં ॥ ૫ ॥—એ (૭) લક્ષણ (દરેક) જીવને હોય છે.

જ્ઞાન—મતિ-શ્રુત-અવધિ-મનઃપર્યવ-કેવલજ્ઞાન-મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન ને વિભંગ જ્ઞાન. એ ૮ માંથી ૧ કે વધુ જેમાં હોય તે જીવ.

દર્શન—ચક્ષુ-અચક્ષુ-અવધિ ને કેવલ દર્શન. એ ૪ માંથી ૧ કે વધુ જેમાં હોય તે જીવ.

ચારિત્ર—સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહાર વિશુદ્ધિ—સૂક્ષ્મ સંપરાય-યથાખ્યાત-દેશવિરતિ ને અવિરતિ. એ ૭માંથી ૧ કે વધુ જેમાં હોય તે જીવ.

તપ—૬ બાહ્ય અને ૬ અભ્યંતર તપમાંથી ૧ કે વધુ જેમાં હોય તે જીવ.

વીર્ય—લબ્ધિ (આત્માનું બળ) અને કરણ (ઇંદ્રિયોનું) બળ. એ ૨ ભેદમાંથી ૧ કે વધુ જેમાં હોય તે જીવ.

ઉપયોગ—૫ જ્ઞાન-૩ અજ્ઞાન ને ૪ દર્શન મળી ૧૨ ઉપયોગમાંથી ઓછામાં ઓછા ૨ કે વધુ જેને હોય તે જીવ.

આહાર–આહાર.	શ્વાસ.	છપ્પિ–છ.
સરીર–શરીર.	ભાસ–ભાષા.	ઇગિ–એકેંદ્રિયને.
ઇંદિય–ઇંદ્રિય.	મણે–મન.	વિગલા–વિકલેંદ્રિયને.
પજ્જત્તી–પર્યાપ્તિ	ચઉ–ચાર.	અસન્નિ–અસંજ્ઞીને.
આણપાણ–શ્વાસો.	પંચ–પાંચ.	સન્નીણં–સંજ્ઞીને.
	પંચ–પાંચ.	

એકેંદ્રિયાદિ જીવોની પર્યાપ્તિ.

આહાર સરીર ઇંદિય—આહાર પર્યાપ્તિ–શરીર પર્યાપ્તિ–ઇંદ્રિય પર્યાપ્તિ.
પજ્જત્તી આણપાણ ભાસ મણે—શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ–ભાષાપર્યાપ્તિ
અને મન પર્યાપ્તિ એ ૬ પર્યાપ્તિ છે.

ચઉ પંચ પંચ છપ્પિય—(તેમાથી પ્રથમની (૪–૫–૫ ને ૬
પર્યાપ્તિ અનુક્રમે.

ઇગિ વિગલાસન્નિ–સન્નીણં ॥ ૬ ॥—એકેંદ્રિયને (૪), વિકલેંદ્રિયને
(૫), અસંજ્ઞીને (૫), અને સંજ્ઞીને (૬ પર્યાપ્તિ) હોય છે.

પર્યાપ્તિ=આહારાદિક પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને પરિણમાવવાની
શક્તિ વિશેષ.

૧. આહાર પર્યાપ્તિ—બીજા ભવમાં ઉત્પત્તિ સમયે આહાર ગ્રહણ
કરીને રસ અને ખળ (કચરા) રૂપે જુદું કરવાની શક્તિ વિશેષ.

૨. શરીર પર્યાપ્તિ—રસરૂપ આહારમાંથી રસ, રૂધિર; માંસ, મેદ
(ચરબી), અસ્થિ (હાડકાં), મજ્જા (હાડકામાં રહેલ ચિકાશ)
અને શુક્ર (વીર્ય) એ સાત ધાતુરૂપે પરિણમાવવાની શક્તિ વિશેષ.

૩. ઇંદ્રિય પર્યાપ્તિ—સાત ધાતુમાંથી જેને જેટલાં દ્રવ્ય ઇંદ્રિય જોઈએ,
તેને તેટલાં ઇંદ્રિયપણે પરિણમાવવાની શક્તિ વિશેષ.
આ ત્રણ પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા વિના કોઈ જીવ મરે નહિ. તથા
સમૂચ્છિંમ મનુષ્યને પણ પ્રથમની ત્રણ પર્યાપ્તિ હોય છે.

૪. શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ—શ્વાસોશ્વાસ વર્ગણાનાં દલિક ગ્રહણ કરી,
શ્વાસોશ્વાસપણે પરિણમાવી, અવલંબી મૂકવાની શક્તિ વિશેષ.

૫. ભાષાપર્યાપ્તિ—ભાષા વર્ગણાનાં દલિક ગ્રહણ કરી, ભાષાપણે

પરિણુમાવી, અવલંબી મૂકવાની શક્તિ વિશેષ.

૬. મન: પર્યાપ્તિ—મનોવર્ગણાનાં દલિક ગ્રહણ કરી, મનપણે પરિણુમાવી, અવલંબી મૂકવાની શક્તિ વિશેષ.

પણિંદિય-૫ ઇંદ્રિયો	પાણ-પ્રાણ.	તિ-તેઇંદ્રિયને.
તિ બલ-ત્રણ બલ.	ચઉ છ—ચાર, છ.	ચઉરિંદીણં—ચઉરિંદ્રિયને.
ઊસાસ-શ્વાસોશ્વાસ	સગ અટ્ઠ—સાત, આઠ.	
આઉ—આયુષ્ય.	ઇગ—એકેંદ્રિયને.	અસન્નિ—અસંજ્ઞીને.
દસ—દશ.	દુ—બેઇંદ્રિયને.	સન્નીણ—સંજ્ઞીને.

એકેંદ્રિયાદિ જીવોને દ્રવ્ય પ્રાણ.

પણિંદિઅ તિ બલુસા—૫ ઇંદ્રિયો, ૩ બળ (યોગ) ૧ શ્વાસોશ્વાસ.

સાઉ દસ પાણ ચઉ છ સગ અટ્ઠ—૧ આયુષ્ય. એ ૧૦ પ્રાણો છે. તેમાંથી ૪–૬–૭ ને ૮ પ્રાણો અનુક્રમે.

ઇગ દુતિ ચઉરિંદીણં—એકેંદ્રિયને [૪] બેઇંદ્રિયને [૬], તેઇંદ્રિયને [૭] અને ચઉરિંદ્રિયને [૮].

અસન્નિ સન્નીણ નવ દસ ય ॥૭॥—અસંજ્ઞી તિર્યંચને ૯ અને સંજ્ઞીને ૧૦ પ્રાણ હોય છે,

નવતત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. નવે તત્ત્વના અર્થ અને ભેદ તથા રૂપી, અરૂપી, હેય, જ્ઞેય, અને ઉપાદેયની સંખ્યા કહો.

૨. પુણ્ય અને પાપની ચઉભંગી.

૩. જીવની જાતિ, ભેદો અને લક્ષણનું વિસ્તારથી વિવેચન કરો.

૪. પર્યાપ્ત એટલે શું ? તે દરેક પર્યાપ્તિની વ્યાખ્યા કહો.

૫. પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાઉ, વનસ્પતિ, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય, ચઉરિંદ્રિય, દેવતા, નારકી, સમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્યને કેટલી પર્યાપ્તિ અને કેટલા પ્રાણ છે ? તે કહો.

---

૨ જું અજીવતત્ત્વ.

ધમ્મા–ધર્માસ્તિકાય.	તિય તિય–ત્રણ ત્રણ.	દેસ–દેશ.
અધમ્મા–અધર્માસ્તિકાય.	ભેયા–ભેદો.	પએસા–પ્રદેશ.
આગાસા–આકાશાસ્તિકાય	તહેવ–તેમજ.	પરમાણુ–પરમાણુ.
	અદ્ધા–કાળ.	અજીવ–અજીવતત્ત્વ.
	ખંધા–સ્કંધ.	ચઉદ્દસહા–૧૪પ્રકારે.

અજીવતત્ત્વના ૧૪ ભેદ.

ધમ્માઽધમ્મા ગાસા—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય.

તિય તિય ભેયા તહેવ અદ્ધા ય—એ ત્રણે ત્રણ ભેદવાળા છે. તેમજ કાળ અને

ખંધા દેસ પએસા—(પુદ્ગલાસ્તિકાયના) સ્કંધ–દેશ–પ્રદેશ (અને)

પરમાણુ અજીવ ચઉદ્દસહા ॥ ૮ ॥—પરમાણુ. એ સર્વ મળી અજીવ તત્ત્વ ૧૪ પ્રકારે (ભેદે) છે.

સ્કંધ=આખો ભાગ.

દેસ=સ્કંધની સાથે સંબંધવાળો બુદ્ધિથી કલ્પેલો કેટલોક ભાગ.

પ્રદેશ=સ્કંધની સાથે મળેલો અને જેને કેવળીની બુદ્ધિ વડે ભાગવાથી બે ભાગ ન થાય તે.

પરમાણુ=સ્કંધથી છુટો પડેલો અને જેને કેવળીની બુદ્ધિ વડે ભાગવાથી બે ભાગ ન થાય તે

અસ્તિકાય=પ્રદેશનો સમૂહ.

દ્રવ્ય=ગુણ અને પર્યાય જેને હોય તે.

ધમ્મા–ધર્માસ્તિકાય.	નહ–આકાશાસ્તિકાય.	ચલણ સહાવો–ચલન સ્વભાવવાળો.
અધમ્મા–અધર્માસ્તિકાય.	કાલો–કાલ.	ધમ્મો–ધર્માસ્તિકાય.
પુગ્ગલ–પુદ્ગલાસ્તિકાય.	પંચ–પાંચ.	થિર સંઠાણો–સ્થિર સ્વભાવવાળો.
	હુન્તિ–છે.	
	અજજીવા–અજીવદ્રવ્ય.	

અહમ્મો-અધર્માસ્તિકાય.	પુગ્ગલ-પુદ્ગલોને.	દેસ-દેશ.
અવગાહો-અવકાશ	જીવાણ-જીવોને.	પએસા-પ્રદેશ
આગાસં-આકાશાસ્તિકાય.	પુગ્ગલા-પુદ્ગલદ્રવ્ય.	પરમાણુ-પરમાણુ.
	ચઉહા-૪ પ્રકારે.	ચેવ-અને નિશ્ચે.
	ખંધા-સ્કંધ.	નાયવ્વા-જાણવા યોગ્ય.

અજીવદ્રવ્ય અને તેના ગુણ.

ધમ્મા-ધમ્મા પુગ્ગલ—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય.

નહ કાલો પંચ હુંતિ અજીવા—આકાશાસ્તિકાય અને કાળ એ ૫ અજીવદ્રવ્ય છે.

ચલણ સહાવો ધમ્મો—(જીવ અને પુદ્ગલને) ચાલવામાં સહાય આપવાના સ્વભાવવાળો ધર્માસ્તિકાય છે.

થિર સંઠાણો અહમ્મો ય ॥૯॥—અને સ્થિર રહેવામાં સહાય આપવાના સ્વભાવવાળો અધર્માસ્તિકાય છે.

અવગાહો આગાસં—અવકાશ (જગ્યા) આપવાના સ્વભાવવાળો આકાશાસ્તિકાય છે. (કોને આપે છે?)

પુગ્ગલ જીવાણ પુગ્ગલા ચઉહા—પુદ્ગલો અને જીવોને. પુદ્ગલ દ્રવ્ય ૪ પ્રકારે છે.

ખંધા દેસ પએસા, પરમાણુ ચેવ નાયવ્વા ॥૧૦॥—સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ નિશ્ચે જાણવા યોગ્ય છે.

સદ્દ-શબ્દ.	આતવેહિ-તડકાવડે.	ફાસા-સ્પર્શ.
અંધયાર-અંધકાર.	આ-અથવા.	પુગ્ગલાણં-પુદ્ગલોનું
ઉજ્જોઅ-પ્રકાશ.	વન્ન-વર્ણ.	તુ-વળી.
પભા-પ્રભા. જ્યોતિ.	ગંધ-ગંધ.	લક્ખણં-લક્ષણ.
છાયા-પ્રતિબિંબ.	રસા-રસ.	

પુદ્ગલનું લક્ષણ.

સદ્દંધયાર ઉજ્જોઅ—શબ્દ, અંધકાર, (ચંદ્રાદિકનો ઠંડો) પ્રકાશ; પભા છાયા તવેહિ આ—(દિવા વિગેરેની) જ્યોત, છાયા (પ્રતિબિંબ) અને તડકા વડે પુદ્ગલો જણાય છે, અથવા

વણ્ણ ગંધ રસા ફાસા—વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ.

પુગ્ગલાણં તુ લક્ખણં ॥૧૧॥—એ વળી પુદ્‌ગલોનું લક્ષણ (ગુણ) છે.

એગાકોડી-૧ ક્રોડ.	લિકા.	વરિસા-વર્ષ.
સત્તસટ્ઠિ-સડસઠ.	ઇગ-એક.	ભણિઓ-કહ્યું છે.
લક્ખા-લાખ.	મુહુત્તમ્મિ-મુહૂર્તમાં.	પલિઆ-પલ્યોપમ.
સત્તહુત્તરી-સત્તોતેર.	સમય-સમય.	સાગર-સાગરોપમ.
સહસ્સા-હજાર.	આવલી-આવલી.	ઉસ્સપ્પિણી-ઉત્સર્પિણી.
દોય સયા-બસો.	મુહુત્તા-મુહૂર્ત.	સપ્પિણી-અવસર્પિણી.
સોલહિયા-૧૬ અધિક.	દીહા-દિવસ.	કાલો-કાલચક્ર.
આવલિયા-આવ-	પક્ખા-પખવાડીયું.	
	માસ-મહિનો.	

કાળનાં ભેદો.

એગા કોડિ સત્ત સટ્ઠિ—૧ ક્રોડ ૬૭ લાખ.

લક્ખા સત્તહુત્તરી સહસ્સા ય—૭૭ હજાર.

દોય સયા સોલહિઆ—બસો ને (અધિક) સોળ.

આવલિઆ ઇગ મુહુત્તમ્મિ ॥ ૧૨ ॥—આવલિકાઓ ૧ મુહૂર્તમાં થાય છે.

સમયાવલિ મુહુત્તા—સમય (અતિ સૂક્ષ્મકાળ), (અસંખ્યાત સમયની) આવલી, (૧,૬૭,૭૭,૨૧૬ આવલીનું) ૧ મુહૂર્ત.

દીહા પક્ખા ય માસ વરિસા ય—(૩૦ મુહૂર્તનો) દીવસ, (૧૫ દીવસનું) પખવાડીયું, (૨ પખવાડીયે) માસ અને (૧૨ માસે) વર્ષ.

ભણિઓ પલિઆ સાગર—(અસંખ્યાત વર્ષે) પલ્યોપમ, (૧૦ કોડાક્રોડી પલ્યોપમે) સાગરોપમ કહ્યું છે.

ઉસ્સપ્પિણી સપ્પિણી કાલો ॥ ૧૩ ॥—(૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમે) ઉત્સર્પિણી, (૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમે) અવસર્પિણી, (૧ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી મળીને) કાળચક્ર થાય છે.

પરિણામિ-પરિણામી
જીવ-જીવ.
મુત્તં-મૂર્તિમંત.
સપએસા-સપ્રદેશી.
એગ-એક.
ખિત્ત-ક્ષેત્ર.
કિરિઆ-સક્રિય.
નિચ્ચં-નિત્ય.
કારણ-કારણ.
કત્તા-કર્તા.
સવ્વગય-સર્વગત.
ઇયિર-બીજાં, બાકીનાં.
અપ્પવેસે-પ્રવેશ રહિત.

૬ દ્રવ્યોનું વિશેષ સ્વરૂપ.

પરિણામિ જીવ મુત્તં—જીવ અને પુદ્દગલ એ બે પરિણામી, જીવદ્રવ્ય એ જીવ, પુદ્દગલ એ મૂર્તિમંત (રૂપી)

સપએસા એગ ખિત્ત કિરિઆ ય—કાળ સિવાય ૫ દ્રવ્ય સપ્રદેશી. ધર્મ, અધર્મ અને આકાશાસ્તિકાય એ ૩ એક. આકાશ એ ક્ષેત્ર, જીવ ને પુદ્દગલ એ બે સક્રિય.

નિચ્ચં કારણ કત્તા—ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ એ ૪ નિત્ય; જીવ વિના ૫ દ્રવ્ય કારણ, જીવ એ કર્તા.

સવ્વગય ઇયિર અપ્પવેસે ॥ ૧૪ ॥—આકાશ સર્વગત (લોક અને અલોકમાં છે.) બાકીનાં ૫ લોકમાં છે. ૬ એ દ્રવ્ય પ્રવેશરહિત છે. (એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યરૂપે થતું નથી.)

૬ દ્રવ્યનાં નામ.	પરિણામી	જીવ	મૂર્ત	સપ્રદેશી	એક અનેક	ક્ષેત્ર	સક્રિય	નિત્ય	કારણ	કર્તા	સર્વગત	અપ્રવેશી
જીવાસ્તિકાય.	૧	૧	૦	૧	અનંત	૦	૧	૦	૦	૧	૦	૧
ધર્માસ્તિકાય.	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
અધર્માસ્તિકાય.	૦	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
આકાશાસ્તિકાય.	૦	૦	૦	૧	૧	૧	૦	૧	૧	૦	૧	૧
પુદ્દગલાસ્તિકાય.	૧	૦	૧	૧	અનંત	૦	૧	૦	૧	૦	૦	૧
કાલ.	૦	૦	૦	૦	અનેક	૦	૦	૧	૧	૦	૦	૧
કુલ સંખ્યા.	૨	૧	૧	૫	૩	૧	૨	૪	૫	૧	૧	૬

ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ બંને વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ અને રૂપરહિત; ચૌદ રાજલોક વ્યાપી, અસંખ્ય પ્રદેશી; ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણ કાળે શાશ્વતપણે રહેનાર છે.

ધર્માસ્તિકાય—ચાલવામાં સહાય આપવાના સ્વભાવવાળો છે.

અધર્માસ્તિકાય — સ્થિર રહેવામાં સહાય આપવાના સ્વભાવવાળો છે.

આકાશાસ્તિકાય—વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને રૂપ રહિત, લોકઅલોક વ્યાપી, અનંત પ્રદેશી; જીવ અને પુદ્‌ગલને અવકાશ (જગ્યા) આપનાર, ત્રણે કાલ શાશ્વતપણે રહેનાર છે.

કાળ—સમયાદિરૂપ છે. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, શબ્દ અને રૂપ રહિત, વ્યવહારથી અઢીદ્વીપ વ્યાપી, અપ્રદેશી; ત્રિકાળ એક સમયરૂપ દ્રવ્યપણે રહેનાર છે.

પુદ્‌ગલાસ્તિકાય—વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ શબ્દ ને રૂપ સહિત; ચૌદ રાજલોક વ્યાપી, બે પરમાણુથી માંડીને સંખ્ય, અસંખ્ય, અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધવાળો અને પૂરણ ગલન (પુદ્‌ગલોના મળવાથી વૃદ્ધિ થવાના અને ઘટવાથી હાનિ થવાના) સ્વભાવવાળો છે.

અજીવતત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. દ્રવ્ય એટલે શું? અને તે કેટલાં અને ક્યાં રહેલાં છે?
૨. અજીવ દ્રવ્યોના ભેદ, અને ગુણ કહો.
૩. સ્કંધ, દેશ અને અસ્તિકાય કોને કહે.
૪. પ્રદેશ અને પરમાણુમાં શું ફેર? આવલી અને પલ્યોપમ શી રીતે થાય.
૫. છએ દ્રવ્યનું પરિણામી આદિ વિશેષ સ્વરૂપ કહો.

---

૩ જું પુણ્ય તત્ત્વ.

સા–શાતા વેદનીય.	પંચિંદિજાઈ–પંચેંદ્રિય જાતિ.	તિતણુ–૩ શરીરનાં.
ઉચ્ચગોઅ–ઉચ્ચગોત્ર		ઉવંગા–ઉપાંગ.
મણુ દુગ–મનુષ્યદ્વિક.	પણ દેહા–૫ શરીર.	આઇમ–પહેલું.
સુર દુગ–દેવદ્વિક.	આઇ–આદિનાં.	સંઘયણ–સંઘયણ.

સંઠાણા-સંસ્થાન.	ઊસાસ-શ્વાસોશ્વાસ.	નિમિણ-નિર્માણ.
વન્નચઉક્કા-વર્ણ ચતુષ્ક.	આયવ-આતપ.	તસ દસ-ત્રસ દશક.
	ઉજ્જોઅં-ઉદ્યોત.	સુર-દેવનું (આયુષ્ય.)
		નર-મનુષ્યનું (આયુષ્ય).
અગુરૂલહુ અગુરૂલઘુ.	સુભખગઈ-શુભ ખગતિ. (વિહાયોગતિ).	તિરિઆઉ-તિર્યંચાયુ.
પરઘા-પરાઘાત.		તિત્થયરં-તિર્થંકર.

પુણ્ય તત્ત્વના ૪૨ ભેદ.

સા ઉચ્ચગોઅ મણુદુગ—શાતા વેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર, મનુષ્યદ્વિક (મનુષ્ય ગતિ ને મનુષ્યાનુપૂર્વી.)

સુરદુગ પંચિંદિજાઇ પણદેહા—દેવદ્વિક (દેવગતિ-દેવાનુપૂર્વી.), પંચેન્દ્રિય જાતિ, ૫ શરીર (ઔદારિક-વૈક્રિય-આહારક-તૈજસ ને કાર્મણ.)

આઈતિતણુણ-વંગા—પ્રથમના ૩ શરીરનાં ઉપાંગ (ઔદારિક ઉપાંગ-વૈક્રિય ઉપાંગ ને આહારક ઉપાંગ.)

આઇમ સંઘયણ સંઠાણા ॥ ૧૫ ॥—પહેલું સંઘયણ (વજ્રઋષભ નારાચ) ને પહેલું સંસ્થાન (સમચતુરસ્ર.)

વન્ન ચઉક્કા-ગુરુલહુ—વર્ણ ચતુષ્ક (શુભવર્ણ, શુભગંધ, શુભરસ, શુભસ્પર્શ) અગુરુલઘુ.

પરઘા ઊસાસ આય-વુજ્જોઅં—પરાઘાત, શ્વાસોશ્વાસ, આતપ (અને) ઉદ્યોત.

સુભખગઈ નિમિણ તસદસ—શુભ વિહાયોગતિ, નિર્માણ અને ત્રસ વિગેરે ૧૦.

સુર-નર-તિરિઆઉ તિત્થયરં ॥ ૧૬ ॥—દેવનું આયુષ્ય, મનુષ્યનું આયુષ્ય, તિર્યંચનું આયુષ્ય ને તીર્થંકર નામકર્મ.

(એ સર્વ ૪૨ ભેદ પુણ્યના ઉદયથી મળે છે.)

પુણ્ય બાંધવાના નવ પ્રકાર.

——૧. સાધુ પ્રમુખને-અન્ન આપવાથી, ૨ પાણી આપવાથી,

દ્વિક હોય ત્યાં ગતિ અને આનુપૂર્વી એ સમજવા.

ત્રિક હોય ત્યાં ગતિ આનુપૂર્વી ને આયુષ્ય એ ત્રણ સમજવા.

૩. રહેવાને સ્થાનક આપવાથી, ૪. સુવાને પાટ પ્રમુખ આપવાથી, ૫. પહેરવા–ઓઢવા માટે વસ્ત્ર વિગેરે આપવાથી, ૬. તેમને વિષે મનમાં શુભ વિચારો કર્યાથી, ૭. વચને કરીને સ્તુતિ વિગેરે કર્યાથી, ૮. કાયાએ કરીને સેવા કર્યાથી, અને ૯. નમસ્કારાદિક કર્યાથી.

પુણ્ય ભોગવવાના બેંતાલીશ પ્રકાર.

૧. સાતાવેદનીય—જે (કર્મ)ના ઉદયથી શરીરે સુખનો અનુભવ થાય તે.

૨. ઉચ્ચ ગોત્ર—જેના ઉદયથી ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ ધારણ કરીને પૂજા પ્રતિષ્ઠાદિક પામે.

૩. મનુષ્ય ગતિ નામ૦—જેના ઉદયથી મનુષ્ય ગતિ પામે.

૪. મનુષ્યાનુપૂર્વી નામ૦—જેના ઉદયથી અન્ય ગતિમાં વાંકા જતા જીવને મનુષ્ય ગતિમાં લાવે તે.

આનુપૂર્વી—બીજા ભવમાં વક્ર (વાંકી) ગતિએ જતા જીવને બળદના નાથની પેઠે સીધો ઉત્પત્તિ સ્થાને લઈ જાય તે.

૫. દેવગતિ નામ૦—જેના ઉદયથી દેવગતિ પામે તે.

૬. દેવાનુપૂર્વી નામ૦—બીજી ગતિમાં વાંકા જતા જીવને દેવગતિમાં લાવે તે.

૭. પંચેંદ્રિય જાતિ નામ૦—જેના ઉદયથી પંચેંદ્રિયપણું પામે તે.

૮. ઔદારિક શરીર નામ૦—જેના ઉદયથી ઔદારિક શરીર યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરીને, તેને તેજ શરીરપણે પરિણમાવવાને, જીવ પોતાના આત્મપ્રદેશ સાથે મેળવે તે.

૯. વૈક્રિય શરીર× નામ૦—જેના ઉદયથી વિવિધ ક્રિયા કરવાને સમર્થ એવા શરીરની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૦. આહારક શરીર નામ૦—જેના ઉદયથી ચૌદ પૂર્વધર સાધુ, તીર્થંકરની ઋદ્ધિ જોવા માટે અથવા તો સૂક્ષ્મ અર્થનો

× વૈક્રિય શરીરના બે ભેદ છે. ૧ ભવ પ્રત્યયિક. ને ૨ લબ્ધિ પ્રત્યયિક. ભવપ્રત્યયિક નારકી તથા દેવને હોય છે, અને લબ્ધિ (ગુણ) પ્રત્યયિક મનુષ્ય તથા તિર્યંચને હોય છે.

સંદેહ ટાળવા માટે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જવાને એક હાથના પ્રમાણનું વિશિષ્ટ રૂપવાળું શરીર કરે તે.

૧૧. તૈજસ શરીર નામ૦—જેના ઉદયથી આહાર પચાવવાના અને તેજોલેશ્યાના હેતુભૂત શરીરની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૨. કાર્મણ શરીર નામ૦—જેના ઉદયથી સર્વ પ્રકારના શરીરના મૂલ કારણરૂપ અને ૮ કર્મના વિકારરૂપ એવા કાર્મણ શરીરની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૩. ઔદારિક× અંગોપાંગ નામ૦—જેના ઉદયથી ઔદારિક શરીરના અંગ તથા ઉપાંગની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૪. વૈક્રિય અંગોપાંગ નામ૦—જેના ઉદયથી વૈક્રિય શરીરના અંગ ઉપાંગની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૫. આહારક અંગોપાંગ નામ૦—જેના ઉદયથી આહારક શરીરના અંગ ઉપાંગની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૬. વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણ નામ૦—(વજ્ર=ખીલી, ઋષભ=પાટો, નારાચ=બે પાસે મર્કટબંધ, સંઘયણ=શરીરને વિષે હાડકાનો દ્રઢ બંધ). જેના ઉદયથી બે પાસે મર્કટ બંધ, ઉપર પાટો અને તેની ઉપર ખીલી જેવો મજબૂત બંધ હોય તે.

૧૭. સમચતુરસ્ર* સંસ્થાન નામ૦—જેના ઉદયથી પર્યંકાસને બેસતાં જેની ચારે બાજુ સરખી હોય એવા સંસ્થાન (શરીરની આકૃતિ)ની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૧૮. શુભવર્ણ નામ૦—જેના ઉદયથી શ્વેત, પીત, અને રક્તરૂપ શુભ વર્ણની પ્રાપ્તિ થાય તે.

× બે ભુજા, બે સાથળ, પીઠ, મસ્તક છાતી અને પેટ એ આઠ અંગ છે. અંગુલી પ્રમુખ તે ઉપાંગ, ને રેખાદિ તે અંગોપાંગ. પહેલાં ત્રણ શરીરને અંગોપાંગ છે, શેષ તૈજસ અને કાર્મણ એ બે શરીરને અંગોપાંગ હોતાં નથી.

* ૧. બે ઢીંચણનું અંતર ૨. જમણો ઢીંચણ અને ડાબા ખભાનું અંતર. ૩. ડાબો ઢીંચણ અને જમણા ખભાનું અંતર. અને ૪. પલાંઠી અને લલાટના મધ્યભાગનું અંતર.

૧૯. શુભગંધ નામ૦—જેના ઉદયથી સુગંધની પ્રાપ્તિ થાય તે.
૨૦. શુભરસ નામ૦—જેના ઉદયથી આમ્લ, કષાયેલા અને મીઠારસ રૂપ રસની પ્રાપ્તિ થાય તે.
૨૧. શુભસ્પર્શ નામ૦—જેના ઉદયથી હળવો, ચીકણો, સુંવાળો, અને ઉષ્ણ સ્પર્શરૂપ શુભ સ્પર્શની પ્રાપ્તિ થાય તે.
૨૨. અગુરુલઘુ નામ૦—જેના ઉદયથી લોઢાના ગોળા પેઠે અત્યંત ભારે નહિ, તેમજ આકડાના રૂની પેઠે અત્યંત હલકું પણ નહિ, એવા મધ્યમ વજનદાર (પોતે પોતાના શરીરથી ગમનાદિ કરી શકે તેવા) શરીરની પ્રાપ્તિ થાય તે.
૨૩. પરાઘાત નામ૦—જેના ઉદયથી ગમે તેવા બળવાનને પણ જીતવા સમર્થ થાય તે.
૨૪. શ્વાસોશ્વાસ નામ૦—જેના ઉદયથી શ્વાસોશ્વાસ લબ્ધિવાળો હોય તે.
૨૫. આતપ* નામ૦—જેના ઉદયથી પોતે શીતળ છતાં અન્યને તાપ કરનાર થાય તે.
૨૬. ઉદ્યોત નામ૦—જેના ઉદયથી ચંદ્રાદિની પેઠે શીતળ અને પ્રકાશ યુક્ત શરીરની પ્રાપ્ત થાય તે.
૨૭. શુભ ખગતિ નામ૦—જેના ઉદયથી વૃષભ તથા હંસની પેઠે સારી ચાલવાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય તે.
૨૮. નિર્માણ નામ૦—જેના ઉદયથી સુથારે ઘડેલ પુતળીની પેઠે અંગોપાંગ યોગ્ય સ્થળે ગોઠવાય તે.
૨૯ થી ૩૮. ત્રસ દશક—જેના ઉદયથી ત્રસ આદિ દશકની પ્રાપ્તિ થાય તે.
૩૯. સુરાયુ—જેના ઉદયથી દેવતાનું આયુષ્ય પામે તે.
૪૦. મનુષ્યાયુ—જેના ઉદયથી મનુષ્યનું આયુષ્ય પામે તે.
૪૧. તિર્યંચાયુ—જેના ઉદયથી તિર્યંચનું આયુષ્ય પામે તે.

---

* સૂર્યના વિમાનમાં રહેલા બાદર પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિયને જ આતપ નામ કર્મનો ઉદય હોય છે.

૪૨. તીર્થંકર નામ૦—જેના ઉદયથી ત્રિભુવનના જીવોને પૂજવા યોગ્ય થાય તે. તેનો ઉદય તીર્થંકર કેવળીને જાણવો.

આઠ કર્મનાં નામ	જ્ઞાના૦	દર્શના૦	વેદની૦	મોહની૦	આયુષ્ય	નામ	ગોત્ર	અંતરાય	કુલ
પુણ્યતત્ત્વમાં	૦	૦	૧	૦	૩	૩૭	૧	૦	૪૨

તસ-ત્રસ.
બાયર-બાદર.
પજ્જત્તં-પર્યાપ્ત.
પત્તેઅં-પ્રત્યેક.
થિરં-સ્થિર.

સુભં-શુભ.
સુભગં-સૌભાગ્ય.
સુસ્સર-સુસ્વર.
આઇજ્જ-આદેય.
જસં-યશ, કીર્તિ.

તસાઇ-ત્રસાદિ.
દસગં-૧૦ પ્રકૃતિઓ
ઇમં-એ. આ.
હોઇ-છે.

ત્રસ દશક

તસ બાયર પજ્જત્તં—ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્ત.
પત્તેઅં થિરં સુભં ચ સુભગં ચ—પ્રત્યેક-સ્થિર-શુભ અને સૌભાગ્ય.
સુસ્સર આઇજ્જ જસં—સુસ્વર, આદેય અને યશ.
તસાઇ દસગં ઇમં હોઇ ॥ ૧૭ ॥—એ ત્રસ વિગેરે ૧૦ પ્રકૃતિઓ (ભેદો. નામકર્મના) છે.

૧. ત્રસ નામ૦—જેના ઉદયથી બેઇંદ્રિયાદિ જીવપણાની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૨. બાદર નામ૦—જેના ઉદયથી એક કે વધુ જીવોનો સમુહ ભેગો થવાથી ચર્મચક્ષુએ દેખાય તે.

૩. પર્યાપ્ત નામ૦—જેના ઉદયથી જીવ પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરે તે.

૪. પ્રત્યેક નામ૦—જેના ઉદયથી એક શરીરને વિષે ૧ જીવપણું હોય તે.

૫. સ્થિર નામ૦—જેના ઉદયથી હાડ, દાંત, વિગેરે અવયવો સ્થિર હોય તે.

૬. શુભ નામ૦—જેના ઉદયથી નાભિના ઉપરનું અંગ અંગે અડવાથી બીજાને સારૂં લાગે તે.

૭. સૌભાગ્ય નામ૦—જેના ઉદયથી સર્વ માણસોને પ્રિય લાગે તે.

૮. સુસ્વર નામ૦—જેના ઉદયથી વાણીમાં કોયલના જેવી મધુરતા પામે તે.

૯. આદેય નામ૦—જેના ઉદયથી લોકમાં તેનું વચન માનનીય થાય તે.

૧૦. યશ નામ૦—જેના ઉદયથી લોકમાં યશકીર્તિ ફેલાય તે.

પુણ્ય તત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. પુણ્ય કેટલા પ્રકાર વડે અને કયા કયા પ્રકારો વડે બંધાય?

૨. પુણ્ય તત્ત્વમાં કયા કયા કર્મની કેટલી પ્રકૃતિ છે તે સંખ્યામાં કહો.

૩. નીચેની પ્રકૃતિનો અર્થ કહો.
ઔદારિક શરીર, વજ્ર ૠષભનારાચ, સમચતુરસ્ર, શુભ વર્ણ ચતુષ્ક, પરાઘાત, આતપ, નિર્માણ, તીર્થંકર, બાદર અને સૌભાગ્ય નામકર્મ.

૪. સંઘયણ, સંસ્થાન અને આનુપૂર્વીનો અર્થ કહો.

૫. પુણ્ય ભોગવવાના ૪૨ ભેદોનાં ફકત નામ ગાથા ઉપરથી કહો.

---

૪ થું પાપતત્ત્વ.

નાણ—જ્ઞાનાવરણીય.
અંતરાય—અંતરાય.
દસગં—દશ.
નવ—નવ.
બીએ—બીજા(કર્મ)ના
નીઅ—નીચ ગોત્ર.
અસાય—અશાતા. વેદનીય.
મિચ્છત્તં—મિથ્યાત્વ.
થાવર દસ—સ્થાવર દશક.
નરય તિગં—નરક- ત્રિક.
કસાય—કષાય.
પણ વીસ—પચીશ.
તિરિય દુગં—તિર્યંચ દ્વિક.
ઇગ—એકેંદ્રિય.

બિ-બેઇંદ્રિય.
તિ-તેઇંદ્રિય.
ચઉ-ચઉરિંદ્રિય.
જાઈઓ-જાતિઓ.
કુખગઈ-અશુભ વિહાયોગતિ.
ઉવઘાય-ઉપઘાત.
હુન્તિ-છે.
પાવસ્સ-પાપના(ભેદ)
અપસત્થં-અશુભ.
વન્નચઉ-વર્ણાદ ૪.
અપઢમ-પ્રથમ વિના.
સંઘયણ-સંઘયણ
સંઠાણા-સંસ્થાન.

પાપતત્ત્વના ૮૨ ભેદ.

નાણંતરાય દસગં—૫ જ્ઞાનાવરણીય અને ૫ અંતરાય (એ બે) મળીને ૧૦ ભેદ.

મતિ જ્ઞાનાવરણીય-શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય-અવધિ જ્ઞાનાવરણીય-મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય-અને કેવલ જ્ઞાનાવરણીય, દાનાંતરાય—લાભાંતરાય—ભોગાંતરાય—ઉપભોગાંતરાય અને વીર્યાંતરાય.

નવ બીએ નીઅ સાય મિચ્છત્તં—બીજા દર્શનાવરણીયના ૯ ભેદ-નીચ ગોત્ર-અશાતા વેદનીય-મિથ્યાત્વ મોહનીય.

ચક્ષુ દર્શનાવરણીય, અચક્ષુ દર્શનાવરણીય, અવધિ દર્શનાવરણીય, કેવલદર્શનાવરણીય, નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા પ્રચલા ને થીણદ્ધિ.

થાવર દસ નરયતિગં—સ્થાવર વિગેરે ૧૦ ભેદ-નરકત્રિક [નરકગતિ-નરકાનુપૂર્વી ને નરકાયુષ્ય.]

કસાય પણવીસ તિરિયદુગં ॥૧૮॥—૨૫ કષાય ને તિર્યંચદ્વિક [તિર્યંચગતિ-તિર્યંચાનુપૂર્વી.]

ઇગ બિ તિ ચઉ જાઇઓ—એકેંદ્રિય જાતિ-બેઇંદ્રિય જાતિ-તેઇંદ્રિય જાતિ ને ચઉરિંદ્રિય જાતિ.

કુખગઈ ઉવઘાય હુંતિ પાવસ્સ—અશુભ વિહાયોગતિ ને ઉપઘાત નામ૦ એ પાપના ભેદ છે.

અપસત્થં વન્નચઉ—અશુભ વર્ણાદિ ૪ (અશુભવર્ણ-ગંધ-રસ ને સ્પર્શ.)

અપઢમ સંઘયણ સંઠાણા ॥૧૯॥—પહેલા વિના ૫ સંઘયણ ને પહેલા વિના ૫ સંસ્થાન.

રૂષભનારાચ—નારાચ-અર્ધનારાચ—કીલિકા ને છેવટ્ટું એ ૫ સંઘયણ. ન્યગ્રોધ પરિમંડલ—સાદિ—વામન-કુબ્જ ને હુંડક એ ૫ સંસ્થાન. (એ સર્વ ૮૨ ભેદ પાપના ઉદયથી મળે છે.)

પાપ બાંધવાના ૧૮ પ્રકાર.

૧ પ્રાણાતિપાત, ૨ મૃષાવાદ, ૩ અદત્તાદાન, ૪ મૈથુન, ૫ પરિગ્રહ, ૬ ક્રોધ, ૭ માન, ૮ માયા, ૯ લોભ, ૧૦ રાગ, ૧૧ દ્વેષ. ૧૨ કલહ, ૧૩ અભ્યાખ્યાન (જુઠું આળ) ૧૪ પૈશુન્ય, (ચાડી) ૧૫ રતિઅરતિ, (સુખમાં આનંદ અને દુઃખમાં અણગમો) ૧૬ પરપરિવાદ, (પારકી નિંદા) ૧૭ માયામૃષાવાદ (કપટ સહિત જુઠું બોલવું.) અને ૧૮ મિથ્યાત્વ શલ્ય.

પાપ ભોગવવાના બ્યાસી પ્રકાર.

૧. મતિ જ્ઞાનાવરણીય—જેના ઉદયથી પાંચ ઇંદ્રિય તથા મનવડે જે નિયત વસ્તુનું જ્ઞાન થાય એવા મતિજ્ઞાનનું આચ્છાદન થાય તે.

૨. શ્રુત જ્ઞાનાવરણીય—જેના ઉદયથી શાસ્ત્રાનુસારે જે જ્ઞાન થાય એવા શ્રુતજ્ઞાનનું આચ્છાદન થાય તે.

૩. અવધિ જ્ઞાનાવરણીય—જેના ઉદયથી ઇંદ્રિયાદિકની અપેક્ષા વિના આત્માવડે, મર્યાદાપૂર્વક જે રૂપી દ્રવ્યનું જ્ઞાન થાય એવા અવધિજ્ઞાનનું આચ્છાદન થાય તે.

૪. મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણીય—જેના ઉદયથી સાધુ અઢીદ્વીપમાં રહેલા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના મનમાં રહેલા વિચારો જાણી શકે એવા મનઃપર્યવજ્ઞાનનું આચ્છાદન થાય તે.

૫. કેવળ જ્ઞાનાવરણીય—જેના ઉદયથી લોકાલોકમાં રહેલા રૂપી

અરૂપી પદાર્થોનું ત્રણે કાલનું જ્ઞાન થાય એવા કેવળજ્ઞાનનું આચ્છાદન થાય તે.

૬. દાનાંતરાય—જેના ઉદયથી પોતાના ઘરમાં દેવા યોગ્ય વસ્તુ છતાં, યોગ્ય પાત્રનો સમાગમ થયા છતાં, તથા દાનનું ફળ જાણવા છતાં, પણ દાન આપી શકાય નહિ તે.

૭. લાભાંતરાય—જેના ઉદયથી સામો દાતાર છતાં, દાતારના ઘરમાં વસ્તુ છતાં, અને માગનાર પોતે પાત્ર છતાં, પોતાને ઇચ્છિત વસ્તુ મળી શકે નહિ તે.

૮. ભોગાંતરાય×—જેના ઉદયથી પોતે યુવાન અને સુરૂપ છતાં, તથા આહારાદિ ભોગ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થયા છતાં, પણ ભોગવી ન શકે તે.

૯. ઉપભોગાંતરાય*—જેના ઉદયથી પોતે યુવાન અને સુરૂપ છતાં તથા આભૂષણાદિ ઉપભોગ્ય વસ્તુ પ્રાપ્ત થયા છતાં, પણ ભોગવી ન શકે તે.

૧૦. વીર્યાંતરાય—જેના ઉદયથી પોતે યુવાન અને નિરોગી છતાં બળહીન થાય તે.

૧૧. ચક્ષુ દર્શનાવરણીય—જેના ઉદયથી આંખે કરી રૂપનું સામાન્યપણે જ્ઞાન થાય એવા ચક્ષુદર્શનનું આચ્છાદન થાય તે.

૧૨. અચક્ષુ દર્શનાવરણીય—જેના ઉદયથી ચક્ષુ વિના બાકીની ચાર ઇંદ્રિયે કરીને જે પોતપોતાના વિષયનું સામાન્યપણે જ્ઞાન થાય એવા અચક્ષુદર્શનનું આચ્છાદન થાય તે.

૧૩. અવધિદર્શનાવરણીય—જેના ઉદયથી ઇંદ્રિયાદિકની અપેક્ષા વિના મર્યાદા પૂર્વક રૂપી દ્રવ્યનું સામાન્યપણે જ્ઞાન થાય એવા અવધિદર્શનનું આચ્છાદન થાય તે.

× એકવાર ભોગવાય એવા આહારાદિક ભોગ કહેવાય છે.

* વારંવાર ભોગવાય એવા વસ્ત્ર આભૂષણ આદિ ઉપભોગ કહેવાય છે.

૧૪. કેવળદર્શનાવરણીય—જેના ઉદયથી લોકાલોકમાં રહેલા રૂપી અરૂપી પદાર્થનું સામાન્યપણે જ્ઞાન થાય એવા કેવળદર્શનનું આચ્છાદન થાય તે.

૧૫. નિદ્રા—જેના ઉદયથી નિદ્રાવસ્થામાંથી સુખે કરીને જાગવું થાય તે.

૧૬. નિદ્રાનિદ્રા—જેના ઉદયથી નિદ્રાવસ્થામાંથી દુઃખે કરીને જાગવું થાય તે.

૧૭. પ્રચલા—જેના ઉદયથી ઉભા અને બેઠા થકાં નિદ્રા આવે તે.

૧૮. પ્રચલાપ્રચલા—જેના ઉદયથી ચાલતાં ચાલતાં પણ નિદ્રા આવે તે.

૧૯. થીણદ્ધિ*—જેના ઉદયથી જાગૃત અવસ્થામાં ચિંતવેલુ કાર્ય રાત્રિએ નિદ્રાવસ્થામાં કરે તે.

૨૦. નિચગોત્ર—જેના ઉદયથી હલકા કુલમાં જન્મ થાય તે.

૨૧. અશાતા વેદનીય—જેના ઉદયથી શરીરે દુઃખનો અનુભવ થાય તે.

૨૨. મિથ્યાત્વ મોહનીય—જેના ઉદયથી વીતરાગના વચનથી વિપરીત શ્રદ્ધા થાય તે.

૨૩–૩૨. સ્થાવર દશક—જેના ઉદયથી સ્થાવર આદિ ૧૦ ની પ્રાપ્તિ થાય તે. (તેનું વર્ણન આગળ કહેવાશે.)

૩૩. નરકગતિ નામ૦— જેના ઉદયથી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય તે.

૩૪. નરકાનુપૂર્વી નામ૦—જેના ઉદયથી અન્ય ગતિમાં જતા જીવને નરકની સન્મુખ લઈ જાય તે.

૩૫. નરકાયુ—જેના ઉદયથી નરકનું આયુષ્ય પામે તે.

---

* વજ્રઋષભનારાચ સંઘયણવાળાને થીણદ્ધિ નિદ્રાના સમયે વાસુદેવથી અર્ધ=બળદેવ જેટલું બળ હોય છે. ચક્રવર્તિ અને વાસુદેવને તે નિદ્રા ન હોય, કારણ કે તેઓનું બળ અધિક છે. બાકીના સંઘયણોવાળાને પોતાના સહજ બળથી બમણું ત્રમણું બળ હોય છે. થીણદ્ધિ નિદ્રાના ઉદયે સ્વાભાવિક બળથી ૭ કે ૮ ગણું બળ થાય છે. આ નિદ્રા તે જીવને ૬ માસે ૧ વખત આવે છે. તેના ઉદયે મરનાર જીવ નરકગામી જાણવો. દેવ અને નારકી મરીને નરક ગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, તેથી તેઓને તે નિદ્રા ન હોય.

૩૬ ૩૯. *અનંતાનુબંધી ૪—ક્રોધ, માન માયા ને લોભ. જેના ઉદયથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય, ઉત્કૃષ્ટપણે યાવજ્જીવ× (જીંદગી) સુધી રહે, મરીને તે જીવ નરકગતિ પામે. તેનો ક્રોધ પર્વતની રેખા સમાન, માન પાષાણના સ્તંભ (થાંભલા) સમાન, માયા વંશના મૂલ સમાન અને લોભ કીરમજી રંગ સમાન છે.

૪૦-૪૩. +અપ્રત્યાખ્યાનીય ૪—ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ. જેના ઉદયથી દેશવિરતિપણું ન પામે, એક વર્ષ સુધી કાયમ રહે. મરીને તિર્યંચની ગતિમાં જાય તેનો ક્રોધ સુકાયેલા તળાવની રેખા સમાન, માન હાડકાના સ્તંભ સમાન, માયા ઘેટાના શીંગડા સમાન, અને લોભ ગાડાની મળી સમાન છે.

૪૪-૪૭. ×પ્રત્યાખ્યાનીય ૪—ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ. જેના ઉદયથી સર્વવિરતિપણું ન પામે, ચાર માસ સુધી રહે. મરીને મનુષ્યગતિમાં જાય. તેનો ક્રોધ રેતીની રેખા સરખો, માન કાષ્ટના સ્તંભ સરખો, માયા બળદના મૂત્ર સરખી, અને લોભ કાજળના રંગ સરખો જાણવો.

૪૮-૫૧. *સંજ્વલન ૪—ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ. જેના ઉદયથી યથાખ્યાત ચારિત્ર ન પામે, પંદર દિવસ સુધી રહે. મરીને દેવગતિમાં જાય. તેનો ક્રોધ જલરેખા સમાન છે, માન નેતરની લતા સમાન છે, માયા વંશની છાલ સમાન છે, ને લોભ હળદરના રંગ સમાન છે.

(એવી રીતે સોળ [1]કષાય થયા, હવે નવ [2]નોકષાયનું વર્ણન કરે છે.)

---

* અનંત સંસારની પરંપરાના હેતુ ભૂત.

× યાવજ્જીવ અને નરકાદિ ગતિ એ પ્રાયિક વચન છે.

\+ જેના ઉદયથી થોડું પણ પ્રત્યાખ્યાન ન પામે.

× જેના ઉદયથી સર્વ વિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન ન પામે.

* જેના ઉદયથી ચારિત્ર ધારણ કરનારને પણ થોડો કષાય થાય.

૧. કષ=સંસાર+આય=લાભ=સંસારની પરંપરા જેનાથી મળે તે.

૨. કષાયના સહચારી, કષાયની ઉત્પત્તિમાં મદદ કરનાર.

૫૨-૫૭. હાસ્યષટ્ક—જેના ઉદયથી કોઈ પણ નિમિત્તે અથવા તો નિમિત્ત વિના (ચિંતવવાથી) હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય અને જુગુપ્સા (દુગંછા) થાય તે.

૫૮. પુરૂષવેદ—જેના ઉદયથી સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે. આ વેદનો ઉદય તૃણના અગ્નિ સરખો જાણવો.

૫૯. સ્ત્રીવેદ—જેના ઉદયથી પુરૂષ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે. આ વેદનો ઉદય બકરીની લીંડીઓના અગ્નિ સરખો જાણવો.

૬૦. નપુંસકવેદ—જેના ઉદયથી સ્ત્રી પુરૂષ બન્નેને ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે. આ વેદનો ઉદય નગરના દાહ સમાન જાણવો.

૬૧. તિર્યંચગતિ નામ૦—જેના ઉદયથી તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થાય તે.

૬૨. તિર્યંચાનુપૂર્વી નામ૦—જેના ઉદયથી અન્ય ગતિમાં વાંકા જતા જીવને તિર્યંચ ગતિમાં લઈ જાય તે.

૬૩. એકેન્દ્રિયજાતિ નામ૦—જેના ઉદયથી એકેન્દ્રિયપણું પામે તે.

૬૪. બેઇંદ્રિયજાતિ નામ૦—જેના ઉદયથી બેઇંદ્રિયપણું પામે.

૬૫. તેઇંદ્રિયજાતિ નામ૦—જેના ઉદયથી તેઇંદ્રિયપણું પામે.

૬૬. ચઉરિંદ્રિયજાતિ નામ૦—જેના ઉદયથી ચઉરિંદ્રિયપણું પામે.

૬૭. અશુભ વિહાયોગતિ નામ૦—જેના ઉદયથી ઉંટ તથા ગધેડાની પેઠે અશુભ ચાલવાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય તે.

૬૮. ઉપઘાત નામ૦—જેના ઉદયથી રસોળી, પડજીભી આદિ પોતાના અવયવો વડે પોતેજ હણાય.

૬૯. અપ્રશસ્ત વર્ણ નામ૦—જેના ઉદયથી નીલ તથા કૃષ્ણરૂપ અશુભ વર્ણની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૭૦. અપ્રશસ્ત ગંધ નામ૦—જેના ઉદયથી દુરભિગંધરૂપ અશુભ ગંધની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૭૧. અપ્રશસ્ત રસ નામ૦—જેના ઉદયથી તિક્ત (કડવા) તથા કટુક (તીખા) રૂપ અશુભ રસની પ્રાપ્ત થાય તે.

૭૨. અપ્રશસ્ત સ્પર્શ નામ૦—જેના ઉદયથી ભારે, લુખો, ખડબ-ચડો અને શીત સ્પર્શરૂપ અશુભ સ્પર્શની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૭૩. ઋષભનારાચ સંઘયણ નામ૦—જેના ઉદયથી બે પાસે મર્કટબંધ અને તેની ઉપર પાટો હોય, એવો હાડકાનો બંધ પ્રાપ્ત થાય તે.

૭૪. નારાચ સંઘયણ નામ૦—જેના ઉદયથી બન્ને પાસે મર્કટબંધ હોય, એવો હાડકાનો બંધ પ્રાપ્ત થાય તે.

૭૫. અર્ધનારાચ સંઘયણ નામ૦—જેના ઉદયથી એક પાસે મર્કટબંધ હોય અને બીજે પાસે ખીલી હોય, એવો હાડકાનો બંધ પ્રાપ્ત થાય તે.

૭૬. કીલિકા સંઘયણ નામ૦—જેના ઉદયથી માંહોમાંહે મળેલા હાડકાને ફક્ત ખીલીનો બંધ હોય તે.

૭૭. છેવટ્ઠું સંઘયણ નામ૦—જેના ઉદયથી હાડકાં પરસ્પર અડીને રહેલાં હોય તે, અથવા તેલ ચોળવા વિગેરે સેવાની જરૂરીયાત રાખે તે સેવાર્ત.

૭૮. ન્યગ્રોધ પરિમંડલ સંસ્થાન નામ૦—જેના ઉદયથી વડની પેઠે નાભિની ઉપરનું અંગ લક્ષણવાળું હોય તે.

૭૯. સાદિ સંસ્થાન નામ૦—જેના ઉદયથી નાભિની નીચેનું અંગ લક્ષણવાળું હોય અને ઉપરનું અંગ હીન હોય તે.

૮૦. વામન સંસ્થાન નામ૦—જેના ઉદયથી ઉદર, હૃદય, ને પીઠ લક્ષણોપેત હોય અને હાથ, પગ, માથું ને ડોક પ્રમાણ હીન હોય તે.

૮૧. કુબ્જ સંસ્થાન નામ૦—જેના ઉદયથી હાથ, પગ, માથું ને ડોક-પ્રમાણવાળું હોય અને ઉદર, હૃદય ને પીઠ પ્રમાણ હીન હોય તે.

૮૨. હુંડક સંસ્થાન નામ૦—જેના ઉદયથી સર્વ અવયવો પ્રમાણ વિનાના હોય તે.

થાવર-સ્થાવર.	અસુભ-અશુભ.	થાવર-સ્થાવર.
સુહુમ-સૂક્ષ્મ.	દુભગાણિ-દૌર્ભાગ્ય.	દસગં-દશક.
અપજ્જં-અપર્યાપ્ત.	દુસ્સર-દુસ્વર.	વિવજ્જત્થં-વિપ-
સાહારણં-સાધારણ.	અણાઇજ્જ-અનાદેય.	રીતાર્થં.
અથિરં-અસ્થિર.	અજસં-અયશ.	

સ્થાવર દશક.

થાવર સુહુમ અપજ્જં—સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-અપર્યાપ્ત.

સાહારણ-મથિર-મસુભ-દુભગાણિ—સાધારણ—અસ્થિર—અશુભ —દૌર્ભાગ્ય.

દુસ્સર-ણાઇજ્જ-જસં-દુઃસ્વર-અનાદેય ને અપયશ નામ.

થાવર દસગં વિવજ્જત્થં ॥ ૨૦ ॥—એ સ્થાવર દશક (ત્રસ દશકથી) વિપરીત અર્થવાળો છે.

૧. સ્થાવર નામ૦—જેના ઉદયથી સ્થાવરપણું પ્રાપ્ત થાય તે.

૨. સૂક્ષ્મ નામ૦—જેના ઉદયથી ચર્મચક્ષુને અદૃશ્ય એવા સૂક્ષ્મ દેહપણાની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૩. અપર્યાપ્ત નામ૦—જેના ઉદયથી પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ: પૂર્ણ ન કરે તે.

૪. સાધારણ નામ૦—જેના ઉદયથી અનંતા જીવ વચ્ચે એક શરીરની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૫. અસ્થિર નામ૦—જેના ઉદયથી દાંત આદિ અવયવો અસ્થિર હોય તે.

૬. અશુભ નામ૦—જેના ઉદયથી નાભિની નીચેનુ અંગ અંગે અડવાથી બીજાને અશુભ લાગે તે.

૭. દૌર્ભાગ્ય નામ૦—જેના ઉદયથી સર્વ લોકોને અપ્રિય લાગે તે.

૮. દુ:સ્વર નામ૦—જેના ઉદયથી કાગડા અને ગધેડાની પેઠે ખરાબ સ્વરની પ્રાપ્તિ થાય તે.

૯. અનાદેય નામ૦—જેના ઉદયથી લોકમાં વચન માન્ય ન થાય તે.

૧૦. અયશ નામ૦—જેના ઉદયથી લોકમાં અપકીર્તિ ફેલાય.તે.

આઠ કર્મનાં નામ	જ્ઞાના૦	દર્શના૦	વેદની૦	મોહનીય	આયુષ્ય	નામ	ગોત્ર	અંતરાય	કુલ
પાપતત્ત્વમાં	૫	૯	૧	૨૬	૧	૩૪	૧	૫	૮૨

નામકર્મમાં વર્ણાદિ ૪ પુણ્ય અને પાપ એ બંને તત્ત્વમાં ગણેલા છે.

પાપ તત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. પાપ શાથી બંધાય ?

૨. પાપ તત્ત્વમાં કયા કયા કર્મની કેટલી પ્રકૃતિ છે ? તે સંખ્યામાં કહો.

૩. થીણદ્ધિ નિદ્રા કોને કહે ? નારકી, દેવતા, ચક્રવર્તિ અને મુનિરાજને તે નિદ્રા હોય કે નહિ ? તે કારણ સાથે કહો.

૪. તિર્યંચનું આયુષ્ય અને ગતિ કયા તત્ત્વમાં છે તે કારણ સહિત જણાવો.
ઉ૦ તિર્યંચાયુ પુણ્યતત્ત્વમાં છે કારણ કે તિર્યંચો આયુષ્યને ઇચ્છે છે અને ગતિ પાપતત્ત્વમાં છે કારણ કે તે ગતિમાં કષ્ટ સહન કરવું પડે છે માટે ગતિ ઇચ્છતા નથી.

૫. ન્યગ્રોધ અને શુભ, સાદિ અને અશુભ નામકર્મ તથા ભોગાંતરાય અને ઉપભોગાંતરાયમાં તફાવત કહો.

૬. નીચેના શબ્દોનું વિવેચન કરો.
અવધિ જ્ઞાનાવરણીય–પ્રચલા–નરકાયુ–અપ્રત્યાખ્યાનીય ૪–જુગુપ્સા ઉપઘાત–અર્ધનારાચ–હુંડક–દૌર્ભાગ્ય–સૂક્ષ્મ ને અનાદેય.

---

૫ મું આશ્રવ તત્ત્વ.

ઇંદિય–ઇંદ્રિયો. (૫)
કસાય–કષાયો. (૪)
અવ્વય–અવ્રતો (૫)
જોગા–યોગો. (૩)
પંચ ચઉ–પાંચ, ચાર.

પંચ તિન્નિ–પાંચ, ત્રણ.
કમા–અનુક્રમે.
કિરિઆઓ–ક્રિયાઓ.
પણવીસં–પચીશ.

ઇમા–આ.
તાઓ–તે
(૨૫ ક્રિયાઓ)
અણુક્કમસો–અનુક્રમે.

ઇંદિઅ કસાય અવ્વય, જોગા પંચ ચઉ પંચ તિન્નિ કમા—
'અનુક્રમે ૫ ઇંદ્રિયો, ૪ કષાયો, ૫ અવ્રતો (અને) ૩ યોગો.
[મળી ૧૭ ભેદ અને]

કિરિઆઓ પણવીસં—૨૫ ક્રિયાઓ. (મળીને ૪૨ ભેદ થયા.)

ઇમા ઉ તાઓ અણુક્કમસો ॥૨૨॥—તે આ [આગળ કહેવાતી] ૨૫ ક્રિયાઓ અનુક્રમે છે.

મિથ્યાત્વાદિક હેતુએ કરીને કર્મનું આવવું તેને આશ્રવ તત્ત્વ કહે છે. જીવના શુભાશુભ પરિણામ તે ભાવાશ્રવ, અને તેને લીધે કર્મનું આવવું તે દ્રવ્યાશ્રવ.

૫. સ્પર્શનેંદ્રિય, રસનેંદ્રિય, ઘ્રાણેંદ્રિય, ચક્ષુરિંદ્રિય, અને શ્રોત્રેંદ્રિય, એ પાંચ ઇંદ્રિયની અવિરતિ.

૬–૯, ક્રોધ[1] માન[2] માયા[3] અને લોભ[4] એ ચાર કષાય.

૧૦–૧૪. પ્રાણાતિપાત,[5] મૃષાવાદ,[6] અદત્તાદાન,[7] મૈથુન,[8] અને પરિગ્રહ,[9] એ પાંચ અવ્રત.

૧૫–૧૭. મનયોગ,[10] વચનયોગ,[11] અને કાયયોગ,[12] એ ત્રણ યોગ.

કાઇઅ–કાયિકી.
અહિગરણીઆ–આધિકરણિકી.
પાઉસિયા–પ્રાદ્વેષિકી.
પારિતાવણી–પારિતાપનિકી.
કિરિયા–ક્રિયા.
પાણાઇવાય–પ્રાણાતિપાતિકી.
રંભિય–આરંભિકી.
પરિગ્ગહિયા–પરિગ્રહિકી.
માયવત્તી ય–અને માયા પ્રત્યયિકી.
મિચ્છા દંસણવત્તી–મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી
અપચ્ચક્ખાણાય–અપ્રત્યાખ્યાનિકી.
દિટ્ઠિ–દષ્ટિકી.
પુટ્ઠીઅ–સ્પૃષ્ટિકી કે પૃચ્છિકી.
પાડુચ્ચિઅ–પ્રાતિત્યકી.
સામંતોવણીઅ–

---

૧. ગુસ્સો. ૨. અહંકાર. ૩. કપટ. ૪. ધનાદિ વધારે મેળવવાની ઇચ્છા. ૫. પ્રાણનો નાશ. ૬. જૂઠું. ૭. ચોરી. ૮, કામભોગ. ૯. વસ્તુના સંગ્રહ ઉપર મમત્વ ભાવ. ૧૦. શુભ અશુભ કાર્યમાં મનને જોડવું, ૧૧. શુભ અશુભ કાર્યમાં વચનને જોડવું. ૧૨. શુભ અશુભ કાર્યમાં કાયાને જોડવી.

સામંતોપનિપાતિકી.	દારણિકી.	પઓગ-પ્રાયોગિકી.
નેસત્થિ-નૈશસ્ત્રિકી.	અણભોગા અનાભો ગિકી.	સમુદાણ-સમાદાનિકી.
સાહત્થી-સ્વાહસ્તિકી.	અણવકંખપચ્ચ-ઇઆ-	પિજ્જ-પ્રેમિકી.
આણવણિ-આજ્ઞાપનિકી. આનયનિકી.	અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી.	દોસ-દ્વેષિકી.
વિઆરણિઆ-વિ	અન્ના-બીજી.	ઇરિયાવહિઆ—ઇર્યા પથિકી.

કાઇઅ અહિગરણીઆ—કાયિકી-અધિકરણિકી.

પાઉસિયા પારિતાવણી કિરિયા—પ્રાદ્વેષિકી-પારિતાપનિકી ક્રિયા.

પાણાઇવાય રંભિઅ—પ્રાણાતિપાતિકી-આરંભિકી.

પરિગ્ગહિયા માયવત્તી ય ॥ ૨૨ ॥—પરિગ્રહિકી ને માયા પ્રત્યયિકી.

મિચ્છા-દંસણ-વત્તી—મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી.

અપચ્ચક્ખાણા ય દિટ્ઠિ પુટ્ઠી અ—અપ્રત્યાખ્યાનિકી-દષ્ટિકી ને સ્પૃષ્ટિકી.

પાડુચ્ચિઅ સામંતો, વણીઅ—પ્રાતિત્યકી-સામંતોપનિપાતિકી

નેસત્થિ સાહત્થી ॥ ૨૩ ॥—નૈશસ્ત્રિકી અને સ્વાહસ્તિકી.

આણવણિ વિઆરણિઆ—આનયનિકી [આજ્ઞાપનિકી], વિદારણિકી.

અણભોગા અણવકંખ પચ્ચઇઆ—અનાભોગિકી-અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી.

અન્ના પઓગ સમુદાણ—બીજી પ્રાયોગિકી-સમાદાનિકી.

પિજ્જ દોસેરિયાવહિઆ ॥ ૨૪ ॥—પ્રેમિકી, દ્વેષિકી, ઇર્યાપથિકી.

પચ્ચીશ ક્રિયાઓ.

૧. કાયિકી ક્રિયા—કાયાને જયણા વિના પ્રવર્તાવતાં જે ક્રિયા લાગે તે.

૨. અધિકરણિકી ક્રિયા—ઘંટી આદિ અધિકરણે (સાધને) કરી જીવોને હણવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૩. પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા—જીવ અને અજીવ ઉપર દ્વેષ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૪. પારિતાપનિકી ક્રિયા—પોતાને અને પરને પરિતાપ (દુઃખ) ઉપજાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૫. પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા—એકેંદ્રિયાદિક જીવને હણવા હણાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૬. આરંભિકી ક્રિયા—ખેતી આદિનો આરંભ કરવા કરાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૭. પરિગ્રહિકી ક્રિયા—ધન ધાન્યાદિક મેળવતાં અને તેના ઉપર મૂર્છા રાખતાં જે ક્રિયા લાગે તે.

૮. માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા—કપટ વડે અન્યને છેતરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૯. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી ક્રિયા—જિન વચનની અશ્રદ્ધા કરવાથી તથા વિપરીત પ્રરૂપણા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૦. અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા—અવિરતિએ કરી (પચ્ચક્ખાણ નહિ કરવાથી) જે સર્વ વસ્તુની ક્રિયા લાગે તે.

૧૧. દૃષ્ટિકી ક્રિયા—કૌતુકે કરીને અશ્વ પ્રમુખ જોવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૨. સ્પૃષ્ટિકી કે પૃચ્છિકી ક્રિયા—રાગાદિકના વશે કરી, સ્ત્રી પુરૂષ, સુકુમાળ વસ્તુ વિગેરેને સ્પર્શ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. અથવા રાગાદિથી પૂછવા વડે જે ક્રિયા લાગે તે પૃચ્છિકી ક્રિયા.

૧૩. પ્રાતિત્યકી ક્રિયા—બીજાને ઘેર હસ્તી ઘોડા વિગેરે દેખી ઈર્ષા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૪. સામંતોપનિપાતિકી ક્રિયા—પોતાના ઘોડા પ્રમુખને જોવા આવેલા લોકોને પ્રશંસા કરતા સાંભળી હર્ષ ધારણ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે, અથવા ઘી તેલ વિગેરેનાં ભાજન ઉઘાડાં મૂકવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૫. નૈશસ્ત્રિકી ક્રિયા—રાજાદિકના આદેશે કરી યંત્ર, શસ્ત્રાદિ ઘડાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૬. સ્વાહસ્તિકી ક્રિયા—નોકરને કરવા યોગ્ય કાર્ય અભિમાનથી પોતાના હાથે કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૧૭. આનયનિકી કે આજ્ઞાપનિકી ક્રિયા—જીવ પાસે કાંઈ મંગાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. અથવા જીવ અજીવને આજ્ઞા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે આજ્ઞાપનિકી ક્રિયા.

૧૮. વિદારણિકી ક્રિયા—જીવ અજીવને દ્વેષથી વિદારણ કરવાથી (ચીરવાથી) જે ક્રિયા લાગે તે, અથવા તો કોઈના અછતાં દૂષણ પ્રકાશ કરી તેની માન પૂજાનો નાશ કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. (અને અન્યને ઠગવાથી જે ક્રિયા લાગે તે વૈતારણિકી ક્રિયા.)

૧૯. અનાભોગિકી ક્રિયા—ઉપયોગ વિના શૂન્યપણાથી ઉઠતાં, બેસતાં, કે ગમનાદિક કરતાં જે ક્રિયા લાગે તે.

૨૦. અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી ક્રિયા—આલોક અને પરલોક વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવું. (અથવા વીતરાગે કહેલી વિધિમાં અનાદર કરવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.)

૨૧. પ્રાયોગિકી ક્રિયા—મન, વચન અને કાયાના અશુભ વ્યાપારથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૨૨. સમાદાનિકી ક્રિયા—કોઈપણ એવી પાપરૂપ ક્રિયા કરે, કે જેથી આઠે કર્મનું સમુદાયપણે ગ્રહણ થાય તે. (અથવા ફાંસીના લાકડે ચઢાવાતા માણસને જોવા જનારા તમામને જે ક્રિયા લાગે તે)

૨૩. પ્રેમિકી ક્રિયા—માયા તથા લોભ વડે પરને પ્રેમ ઉપજાવવાથી જે ક્રિયા લાગે તે.

૨૪. દ્વેષિકી ક્રિયા—ક્રોધ અને માનથી એવાં ગર્વિત વચન બોલે કે જેથી અન્યને દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય તે.

૨૫. ઈર્યાપથિકી ક્રિયા—ચાલતાં પાપ લાગે તે.

આશ્રવ તત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. આશ્રવ તત્ત્વના ૪૨ ભેદ સંક્ષેપથી ગાથા ઉપરથી કહો.

૨. દ્રવ્યાશ્રવ અને ભાવાશ્રવ એટલે શું?

૩. નીચેની ક્રિયાઓનો અર્થ કહો.
પ્રાદ્વેષિકી, આરંભિકી, પૃચ્છિકી, પ્રાતિત્યકી, સામંતોપનિપાતિકી, સ્વાહસ્તિકી, વિદારણિકી, અનાભોગિકી, અનવકાંક્ષા પ્રત્યયિકી, સમાદાનિકી, ઈર્યાપથિકી.
૪. આ ૨૫ ક્રિયાઓમાં જેની બે કે ત્રણ રીતે વ્યાખ્યા કહી હોય તેવી ક્રિયાઓ કહો.

૬ ઠ્ઠું સંવર તત્ત્વ.

સમિઈ-સમિતિ.	ભાવણા-ભાવના.	દસ બાર-દશ. બાર.
ગુત્તિ-ગુપ્તિ.	ચરિત્તાણિ-ચારિત્ર.	પંચ-પાંચ.
પરિસહ-પરિષહ	પણ તિ-પાંચ. ત્રણ.	ભેએહિં-ભેદો વડે.
જઇધમ્મો-યતિધર્મ.	દુવીસ-બાવીશ.	સગવન્ના-સત્તાવન.

સંવર તત્ત્વના ૫૭ ભેદ.

સમિઈ ગુત્તિ પરિસહ—સમિતિ, ગુપ્તિ, પરિષહ.
જઇધમ્મો ભાવણા ચરિત્તાણિ—યતિધર્મ, ભાવના ને ચારિત્ર [એના અનુક્રમે].
પણ તિ દુવીસ દસ બાર—૫ (સમિતિ), ૩ (ગુપ્તિ), ૨૨ [પરિષહ], ૧૦ [યતિધર્મ], ૧૨ [ભાવના], અને
પંચ ભેએહિં સગવન્ના ॥ ૨૫ ॥—૫ [ચારિત્રના] ભેદો વડે સંવરના ૫૭ ભેદ થાય છે.

આવતા કર્મને રોકવાં, તેને સંવરતત્ત્વ કહે છે. તે બે પ્રકારે છે ભાવસંવર અને દ્રવ્યસંવર. તેમાં કર્મને રોકવા સમર્થ આત્માના જે શુભ પરિણામ તે ભાવસંવર અને તે નિમિત્તે કર્મદલનું રોકાવું તેને દ્રવ્યસંવર કહે છે.

૧. સમિતિ—અરિહંતના મતને અનુસારે સમ્યક્ ઉપયોગ પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી તે.
૨. ગુપ્તિ—અશુભ મન, વચન અને કાયયોગોને રોકવા, અને શુભ મન વચન ને કાયયોગોને પ્રવર્તાવવા.

૩. પરિષહ—સમ્યગ્દર્શનાદિ માર્ગમાં રહેવા માટે અને કર્મની નિર્જરાને માટે સમભાવે સહન કરવું તે.
૪. યતિ ધર્મ—કષાયમાં પડતા જીવને શુદ્ધ આત્મદશામાં ધારણ કરવા તે.
૫. ભાવના—સંવેગ (મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા) અને વૈરાગ્ય (સંસાર ઉપર રાગ ન કરવો તે) ને માટે વિચારણા કરવી તે.
૬. ચારિત્ર—હિંસાદિ થકી વિરમી, શુદ્ધ આત્મદશામાં સ્થિરતા કરવી તે.

ઇરિયા-ઇર્યા સમિતિ.	ક્ષેપણા સમિતિ.	મણગુત્તિ-મનગુપ્તિ.
ભાસા-ભાષાસમિતિ.	ઉચ્ચારે-પારિષ્ઠાપનકા.	વયગુત્તિ-વચનગુપ્તિ.
એસણા-એષણા સમિતિ	સમિઇ-સમિતિ.	કાયગુત્તિ-કાયગુપ્તિ.
આદાણે-આદાન નિ-	સુ-સારી. ભલી.	તહેવ-તેમજ.

પાંચ સમિતિ ત્રણ ગુપ્તિ.

ઇરિયા-ભાસે-સણા-દાણે-ઇર્યાસમિતિ-ભાષાસમિતિ-એષણા સમિતિ-આદાનભંડમત્ત નિક્ખેવણા સમિતિ.
ઉચ્ચારે સમિઇ સુ અ—પારિષ્ઠાપનિકા (એ પાંચે) સમિતિ સારી છે.
મણગુત્તિ વયગુત્તિ, કાયગુત્તિ તહેવ ય ॥ ૨૬ ॥—મનગુપ્તિ-વચનગુપ્તિ અને તેમજ કાયગુપ્તિ. [એ આઠ પ્રવચન માતા કહેવાય છે.]

૧. ઇર્યા સમિતિ—ધુંસરા પ્રમાણ ભૂમિકા જોઇને ચાલવું તે.
૨. ભાષા સમિતિ—હિત, મિત, સંશય રહિત અને દોષ રહિત વચન બોલવું તે.
૩. એષણા સમિતિ—૪૨ દોષ ટાળીને અન્ન, વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ગ્રહણ કરવાં તે.
૪. આદાન નિક્ષેપણા સમિતિ—વસ્ત્ર પાત્ર વિગેરે જોઈ, તે પછી રજોહરણથી પ્રમાર્જીને લેવું તથા મૂકવું તે.
૫. પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ—જીવોથી રહિત ભૂમિ જોઇને મળ મૂત્ર આદિકનો ત્યાગ કરવો તે.
૧. મનગુપ્તિ—અશુભ સંકલ્પનો ત્યાગ કરવો ને શુભ સંકલ્પ (વિચાર) કરવા. અથવા શુભ કે અશુભ બન્ને પ્રકારના સંકલ્પનો ત્યાગ કરવો તે.

૨. વચનગુપ્તિ—ખપ પૂરતું પાપ રહિત વચન બોલવું તે. અથવા તો સર્વથા મૌન ધારણ કરવું તે.

૩. કાયગુપ્તિ—સૂવું, બેસવું, જવું, આવવું, ઇત્યાદિ ક્રિયાને વિષે કાયાના વ્યાપારનો નિયમ કરવો અથવા સર્વથા કાયયોગનો રોધ કરવો તે.

આ આઠે, ચારિત્રનો નિર્વાહ કરવામાં માતા સમાન હોવાથી તેને અષ્ટ પ્રવચન માતા કહેવામાં આવે છે.

ખુહા-ક્ષુધા. ભૂખ.	ચરિઆ-ચર્યા.	મલ-મલ. મૅલ.
પિવાસા-પિપાસા. તરસ.	નિસીહિયા-નૈષેધિકી	સક્કાર-સત્કાર.
	સિજ્જા-શય્યા.	પરિસહા-પરિષહ.
સી-શીત. ટાઢ.	અક્કોસ-આક્રોશ.	પન્ના-પ્રજ્ઞા.
ઉણ્હં-ઉષ્ણ. તાપ.	વહ-વધ.	અન્નાણ-અજ્ઞાન.
દંસા-દંશ.	જાયણા-યાચના.	સમ્મત્તં-સમ્યક્ત્વ.
અચેલ-અચેલક.	અલાભ-અલાભ.	ઇઅ-એ પ્રમાણે.
અરઈ-અરતિ.	રોગ-રોગ.	બાવીસ-બાવીશ.
ઇત્થિઓ-સ્ત્રી.	તણફાસા-તૃણસ્પર્શ.	પરિસહા-પરિષહ.

બાવીસ પરિષહ.

ખુહા પિવાસા સી ઉણ્હં—ક્ષુધા [ભૂખ] પરિષહ-તૃષા (તરસ) પરિષહ—શીત પરિષહ—ઉષ્ણ પરિષહ.

દંસા—ચેલા-રઈ-ત્થિઓ—દંશ (ડંખ) પરિષહ—અચેલક (જીર્ણ વસ્ત્ર) પરિષહ—અરતિ પરિષહ—સ્ત્રી પરિષહ.

ચરિઆ નિસીહિયા સિજ્જા—ચર્યા (ચાલવાનો) પરિષહ, નૈષેધિકી (જવા આવવાના નિષેધરૂપ) પરિષહ—શય્યા પરિષહ.

અક્કોસ વહ જાયણા ॥ ૨૭ ॥—આક્રોશ પરિષહ, વધ પરિષહ, યાચના પરિષહ.

અલાભ રોગ તણફાસા—અલાભ પરિષહ, રોગ પરિષહ, તૃણ સ્પર્શ પરિષહ.

મલ સક્કાર પરિસહા—મલ (મૅલ) પરિષહ, સત્કાર પરિષહ.

પંન્ના અન્નાણ સમ્મત્તં—પ્રજ્ઞા (જ્ઞાન) પરિષહ, અજ્ઞાન પરિષહ, સમ્યક્ત્વ પરિષહ.

ઇઅ બાવીસ પરિસહા ॥ ૨૮ ॥—એ પ્રમાણે બાવીશ પરિષહો છે.

૧. ક્ષુધા પરિષહ—ગમે તેવી ભૂખ લાગે, તોપણ દોષવાળા આહારની ઇચ્છા ન કરતાં ભૂખથી ઉત્પન્ન થતી વેદનાને સમભાવે સહન કરવી તે.

૨. પિપાસા પરિષહ—ગમે તેવી તૃષા લાગે તો પણ દોષવાળા સચિત્ત જલની ઇચ્છા ન કરતાં તૃષાને સહન કરવી તે

૩. શીત પરિષહ—ટાઢથી થતી વેદનાને સહન કરવી તે.

૪. ઉષ્ણ પરિષહ—તાપથી થતી વેદનાને સહન કરવી તે.

૫. દંશ પરિષહ—જૂ, માંકડ આદિના ડંખને સમભાવે સહન કરવો તે.

૬. અચેલક પરિષહ—નવાં અને સારાં વસ્ત્રને અભાવે, જુનાં અને મેલાં વસ્ત્રથી મનમાં ખેદ ન કરવો તે.

૭. અરતિ પરિષહ—રોગાદિકના સદ્ભાવે મનમાં અરતિ ધારણ ન કરતાં, એ પૂર્વકૃત કર્મનું ફળ છે, એમ જાણી સમ પરિણામમાં રહેવું તે.

૮. સ્ત્રી પરિષહ—સ્ત્રીના હાવભાવ જોઇને તેના ઉપર મોહ ન કરતાં તે દુર્ગતિની હેતુ છે, એમ ચિંતવી મનને સ્થિર કરવું તે.

૯. ચર્યા પરિષહ—ગામોગામ અપ્રતિબદ્ધ વિહાર કરવો તે.

૧૦. નૈષેધિકી પરિષહ—સ્મશાન પ્રમુખમાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહેતાં વ્યાઘ્રાદિકના ભયથી ડરવું નહિ તે.

૧૧. શય્યા પરિષહ—ઉંચી નીચી ભૂમિ ઉપર સંથારો કરવાથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરવું તે.

૧૨. આક્રોશ પરિષહ—કોઈ આક્રોશનાં વચન કહે, તો તેના ઉપર દ્વેષ ન કરતાં સમ પરિણામમાં રહેવું તે. (દૃઢ પ્રહારીની જેમ.)

૧૩. વધ પરિષહ—કોઈ વધ કરે તો તે કરનાર ઉપર દ્વેષ ન કરતાં સમ પરિણામમાં રહેવું તે. (સ્કંધક સૂરિના શિષ્યોની જેમ.)

૧૪. યાચના પરિષહ—ચક્રવર્ત્યાદિ પણ સંયમ લઈને ભિક્ષા લેવા જતાં લજ્જા ન પામે તે.

૧૫. અલાભ પરિષહ—ગૃહસ્થને ત્યાં લેવા જતાં કાંઈ પણ ચીજ મળે નહિ તો તેથી ખેદ ન કરે તે. (ઢંઢણકુમારની જેમ.)

૧૬. રોગ પરિષહ—રોગ થકી ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે તે (સનત્કુમારની જેમ.)

૧૭. તૃણ સ્પર્શ પરિષહ—ડાભની શય્યાએ સૂતાં, તેના અગ્ર ભાગ લાગવાથી ખેદ ધારણ ન કરે તે.

૧૮. મલ પરિષહ—પરસેવો મેલ વિગેરે શરીર ઉપર ચડવાથી ગંધાય, તેથી ખેદ ધારણ ન કરે તે.

૧૯. સત્કાર પરિષહ—માન સત્કાર થવાથી મનમાં અભિમાન ન લાવે તે.

૨૦. પ્રજ્ઞા પરિષહ—વિશેષ શ્રુતનો જાણ હોય, તેથી પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ દેવાની શક્તિ હોવાથી, લોકો બહુમાન કરે, તે દેખી ગર્વ ધારણ ન કરે તે.

૨૧. અજ્ઞાન પરિષહ—પોતે ભણે પણ ન આવડે, તેથી મનમાં દીનતા ધારણ ન કરે, પણ એમ વિચારે કે મને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય છે, તે તપ અને ક્રિયાથી દૂર થશે.

૨૨. સમ્યક્ત્વ પરિષહ—શાસ્ત્રની સૂક્ષ્મ વાતની સમજણ ન પડવાથી એ સાચું હશે? કે જુઠું હશે? એવી શંકા ન લાવે તે. (એટલે કે વીતરાગે કહેલ તે સાચું જ છે, એ પ્રકારે શ્રદ્ધા રાખે તે.

એક સમયે વધુમાં વધુ પરિષહો.

એ ૨૨ પરિષહોમાંથી એક મનુષ્યને શીત અને ઉષ્ણમાંથી એક હોય અને ચર્યા, નિષદ્યા (નૈષેધિકી) તથા શય્યા એ ત્રણમાંથી એક પરિષહ ૧ સમયે હોય, કારણ કે એક બીજાથી પરસ્પર વિરોધી છે, માટે એમાંથી ૩ પરિષહો ઓછા કરતાં ૧૯ પરિષહો ૧ સમયે ૧ મનુષ્યને વધુમાં વધુ હોય.

૨૨ પરિષહો કયા કર્મના ઉદયથી થાય.

સમ્યકૂત્વ પરિષહ દર્શન મોહનીય કર્મના ઉદયથી, અચેલક જુગુપ્સા મોહનીયથી, અરતિ પરિષહ અરતિ મોહનીયથી, સ્ત્રી પરિસહ પુરૂષ વેદના ઉદયથી, નૈષેધિકી ભય મોહનીયથી, આક્રોશ ક્રોધના ઉદયથી, યાચના માનના ઉદયથી, સત્કાર લોભના ઉદયથી, પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન જ્ઞાનાવરણીયના ઉદયથી, અલાભ લાભાંતરાયના ઉદયથી, અને બાકીના ૧૧ પરિષહો (ક્ષુધા પીપાસા શીત ઉષ્ણ દંશ ચર્યા શય્યા મલ વધ રોગ તૃણસ્પર્શ) અસાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે.

પરિષહોમાં અનુકુલ પ્રતિકુલ શીત અને ઉષ્ણ.

સ્ત્રી સત્કાર અને પ્રજ્ઞા એ ૩ પરિષહો અનુકુલ છે અને બાકીના ૧૯ પરિષહો પ્રતિકુલ છે. સ્ત્રી અને સત્કાર એ બે પરિષહો શીત છે અને બાકીના ૨૦ પરિષહો ઉષ્ણ છે. અનુકુલ—આત્માને સુખરૂપે વેદાય (કષ્ટ ન પડે). પ્રતિકુલ—આત્માને દુઃખરૂપે વેદાય. શીત—જીવને શાંતિ ઉત્પન્ન કરનાર. ઉષ્ણ—જીવને અશાંતિ ઉત્પન્ન કરનાર.

ખંતી—ક્ષમા.	તવ—તપ.	આકિંચણં-અકિંચનત્વ.
મદ્દવ—માર્દવ.નમ્રતા.	સંજમે—સંયમ.	
અજ્જવ—સરળતા.	બોધવ્વે—જાણવા.	બંભં—બ્રહ્મચર્ય.
મુત્તી—મુક્તિ. નિર્લોભતા.	સચ્ચં—સત્ય.	
	સોઅં—શૌચ.	જઇધમ્મો—યતિધર્મ.

૧૦ પ્રકારનો યતિ ધર્મ.

ખંતી મદ્દવ અજ્જવ—ક્ષમા, માર્દવ (નમ્રતા), આર્જવ (સરળતા) ધર્મ.

મુત્તી તવ સંજમે અ બોધવ્વે—મુક્તિ (નિર્લોભતા), તપ અને સંયમ ધર્મ જાણવો.

સચ્ચં સોઅં આકિંચણં ચ—સત્ય, શૌચ (પવિત્રતા), અકિંચનત્વ (પરિગ્રહ રહિતપણું) અને

બંભં ચ જઇધમ્મો ॥૨૯॥—બ્રહ્મચર્ય એ ૧૦ પ્રકારે સાધુ ધર્મ છે.

૧. ક્ષમા ધર્મ—ક્રોધનો અભાવ (ક્ષમા.)

૨. માર્દવ ધર્મ—માનનો અભાવ (નમ્રતા.)

૩. આર્જવ ધર્મ—માયાનો અભાવ (સરળતા.)

૪. મુક્તિ ધર્મ—લોભનો અભાવ (નિર્લોભતા.)

૫. તપ ધર્મ—ઇચ્છાનો રોધ કરવો.

૬. સંયમ ધર્મ—પ્રાણાતિપાતાદિ પાંચનું વિરમણ, પાંચ ઇંદ્રિયોનો જય, ચાર કષાયનો જય, અને ત્રણ દંડની વિરતિ એ સત્તર પ્રકારે સંયમ ધર્મ જાણવો.

૭. સત્ય ધર્મ—સાચું બોલવું.

૮. શૌચ ધર્મ—પગ વિગેરે અવયવ શુદ્ધ રાખવા તથા બેંતાલીશ દોષ રહિત આહાર પાણી લેવો તે દ્રવ્યશૌચ, અને આત્માના શુદ્ધ પરિણામ રાખવા તે ભાવશૌચ.

૯. અકિંચનત્વ ધર્મ—સમગ્ર પરિગ્રહ ઉપરથી મૂર્છાનો ત્યાગ કરવો.

૧૦. બ્રહ્મચર્ય ધર્મ—નવ પ્રકારે ઔદારિક અને નવ પ્રકારે વૈક્રિય સંબંધી મૈથુનનો ત્યાગ કરવો તે

પઢમં-પ્રથમ.	સંવરો-સંવર.	ધમ્મસ્સ-ધર્મના.
અણિચ્ચં-અનિત્ય.	તહ-તેમજ.	સાહગા-સાધક.
અસરણં-અશરણ.	નિજ્જરા-નિર્જરા.	અરિહા-અરિહંત.
સંસારો-સંસાર.	નવમી-નવમી.	એઆઓ-એ.
એગયા-એકત્વ.	લોગસહાવો-લોકસ્વભાવ.	ભાવણાઓ-ભાવનાઓ.
અન્નત્તં-અન્યત્વ.	બોહી-બોધિ.	ભાવેયવ્વા-ભાવવી.
અસુઇત્તં-અશુચિત્વ.	દુલ્લહા-દુર્લભ.	પયત્તેણં-પ્રયત્ન વડે.
આસવ-આશ્રવ.		

બાર ભાવના.

પઢમ-મણિચ્ચ-મસરણં—પહેલી અનિત્ય ભાવના, ૨ જી અશરણ ભાવના.

સંસારો એગયા ય અન્નત્તં—૩ જી સંસારભાવના, ૪ થી એકત્વ [એકલાપણાની] ભાવના અને ૫ મી અન્યત્વ (જુદાપણાની) ભાવના.

અસુઈત્તં આસવ—૬ ઠ્ઠી અશુચિત્વ ભાવના, ૭ મી આશ્રવ ભાવના.

સંવરો ય તહ નિજ્જરા નવમી ॥ ૩૦ ॥—૮ મી સંવર ભાવના અને તેમજ ૯ મી નિર્જરા ભાવના.

લોગસહાવો બોહી—૧૦ મી લોક (૧૪ રાજલોકનો) સ્વભાવ, ૧૧ મી બોધિ (સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ) દુર્લભ.

દુલ્લહા ધમ્મસ્સ સાહગા અરિહા—૧૨ મી ધર્મના સાધક અરિહંત પામવા દુર્લભ (ધર્મ ભાવના),

એઆઓ ભાવણાઓ—એ (૧૨) ભાવનાઓ.

ભાવેઅવ્વા પયત્તેણં ॥ ૩૧ ॥ —પ્રયત્ન વડે ભાવવી.

૧. અનિત્ય ભાવના—આ સંસારમાં શરીર, ધન, ધાન્ય, કુટુંબ, આદિ સર્વ વસ્તુઓ અનિત્ય છે, એવું ચિન્તવવું તે.

૨. અશરણ ભાવના—જન્મ, મરણ આદિ વ્યાધિએ પીડિત જીવને આ સંસારમાં ધર્મ સિવાય કોઈનું શરણ નથી, એવું ચિન્તવવું તે

૩. સંસાર ભાવના—આ અનાદિ અનંત સંસારમાં સ્વજન અને પરજનની કોઈ પણ પ્રકારની વ્યવસ્થા નથી. માતા મરીને સ્ત્રી થાય; સ્ત્રી મરીને માતા થાય; પિતા મરીને પુત્ર થાય; પુત્ર મરીને પિતા થાય; એવી રીતે સંસારની વિચિત્રતા ભાવવી તે.

૪. એકત્વ ભાવના—જીવ એકલો જ ઉત્પન્ન થાય છે, ને એકલો જ મૃત્યુ પામે છે; એકલો જ કર્મ બાંધે છે અને એકલો જ કર્મ ભોગવે છે. ઈત્યાદિ ચિન્તવવું તે.

૫. અન્યત્વ ભાવના—હું (આત્મા) શરીર થકી ભિન્ન

છું, શરીર અનિત્ય છે, ને હું નિત્ય છું; શરીર જડ છે, ને હું ચેતન છું. એવું ચિન્તવવું તે.

૬. અશુચિત્વ ભાવના—આ શરીર અપવિત્ર છે, કારણ કે આ શરીરનું આદિ કારણ શુક્ર છે, ને પછીનું કારણ આહારાદિકનો પરિણામ છે. તે બંને અત્યંત અપવિત્ર છે; નગરના ખાળની પેઠે પુરૂષના નવ દ્વારમાંથી ને સ્ત્રીના બાર દ્વારમાંથી નિરંતર અશુચિ વહ્યા કરે છે, એવું ચિન્તવવું તે.

૭. આશ્રવ ભાવના—મિથ્યાત્વાદિકે કરીને કર્મનું આવવું થાય છે, તેથી આત્મા મલિન થાય છે; દયા દાનાદિકે શુભ કર્મ બંધાય છે, અને વિષય કષાયાદિકે અશુભ કર્મ બંધાય છે; એવું ચિન્તવવું તે.

૮. સંવર ભાવના—સમિતિ ગુપ્તિ આદિ પાળવાથી આશ્રવનો રોધ થાય છે, એવું ચિન્તવવું તે.

૯. નિર્જરા ભાવના—બાર પ્રકારના તપ વડે કર્મનો ધીમે ધીમે ક્ષય થાય છે, એવું ચિન્તવવું તે.

૧૦. લોક સ્વભાવ ભાવના—કેડ ઉપર બે હાથ મૂકી, પગ પહોળા કરી, ઉભા રહેલ પુરૂષના આકારે ધર્માસ્તિકાયાદિ છ દ્રવ્યથી પૂર્ણ, એવા આ ચૌદ રાજલોકનું ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને નાશના સ્વભાવવાળું સ્વરૂપ વિચારવું તે.

૧૧. બોધિ દુર્લભ ભાવના—આ અનાદિ સંસારને વિષે નરકાદિક ગતિમાં ભ્રમણ કરતાં, અકામ નિર્જરા વડે, પુન્યના ઉદયથી મનુષ્ય જન્મ, આર્ય દેશ, ઉત્તમ કુળ, નિરોગી કાયા, ધર્મ શ્રવણની સામગ્રી ઈત્યાદિ પામી શકાય છે, પરંતુ જીવને સમ્યગ્ દર્શન પામવું અતિ દુર્લભ છે; એવું ચિન્તવવું તે.

૧૨. ધર્મ ભાવના—દુસ્તર સંસાર સમુદ્રમાં તારવાને વહાણ સમાન શ્રી વીતરાગે પ્રરૂપેલ શુદ્ધ ધર્મ પામવો અતિ દુર્લભ છે, તથા ધર્મના સાધક અરિહંતાદિનો યોગ પણ પામવો અતિ દુર્લભ છે, એવું ચિંતવવું તે.

આ બાર ભાવના ઉપરાંત મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ૪ ભાવનાઓ તથા દરેક મહાવ્રતની ૫-૫ ભાવનાઓ હોવાથી ૨૫ ભાવનાઓ છે.

૧. મૈત્રી—સર્વ જીવોની સાથે મિત્રતા રાખવી.
૨. પ્રમોદ—ગુણી જનોના ગુણ દેખી હર્ષિત થવું.
૩. કારુણ્ય—દુઃખી જીવો ઉપર દયા રાખવી.
૪. માધ્યસ્થ્ય—નહિ સમજી શકે એવા મૂઢ પ્રાણિઓ ઉપર મધ્યસ્થપણું રાખવું.

સામાઇઅ-સામાયિક	સુહુમં-સૂક્ષ્મ.	જીવલોગંમિ-જગતમાં.
અત્થ-અહીંયાં.	તહ-તેમજ.	જં-જેને.
પઢમં-પહેલું.	સંપરાયં-સંપરાય.	ચરિઊણ-આચરીને.
છેઓવટ્ઠાવણં-છેદોપસ્થાપનીય.	તત્તો-તે પછી.	સુવિહિઆ-સુવિહિત સાધુ.
ભવે-છે.	અહક્ખાયં-યથાખ્યાત.	વચ્ચંતિ-પામે છે.
બીઅં-બીજું.	ખાયં-પ્રસિદ્ધ.	અયરામરં-મોક્ષ.
પરિહારવિસુદ્ધિઅં-પરિહાર વિશુદ્ધિ.	સવ્વંમિ-સર્વ.	ઠાણં-સ્થાનકને.

પાંચ ચારિત્ર.

સામાઇ અત્થ પઢમં—અહીંયા પહેલું સામાયિક ચારિત્ર.

છેઓવટ્ઠાવણં ભવે બીઅં—બીજું છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર [વડી દીક્ષા લેવી તે] છે.

પરિહાર વિસુદ્ધિઅં—૩ જું પરિહાર (તપ વડે) વિશુદ્ધિ ચારિત્ર.

સુહુમં તહ સંપરાયં ચ ॥ ૩૨ ॥—અને તેમજ ૪થું સૂક્ષ્મ સંપરાય [થોડા લોભવાળું] ચારિત્ર.

તત્તો અ અહક્ખાયં—અને તે પછી ૫ મું યથાખ્યાત (કષાય વિનાનું) ચારિત્ર.

આયં સવ્વંમિ જીવલોગમ્મિ—એ સર્વ જગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. (શાથી?)
જં ચરિઊણ સુવિહિઆ, વચ્ચંતિ અયરામરં ઠાણં ॥ ૩૩ ॥–
જે ચારિત્ર આચરીને સુવિહિત (સારી વિધિ પ્રમાણે પાળનારા) સાધુઓ અજરામર સ્થાન (મોક્ષ) ને પામે છે.

૧. સામાયિક ચારિત્ર—સમ=રાગ દ્વેષ રહિતપણું. આય=લાભ. જેમાં રાગદ્વેષના રહિતપણાનો લાભ થાય છે, તેને સામાયિક ચારિત્ર કહે છે. તે બે પ્રકારે છે, દેશવિરતિ અને સર્વ વિરતિ. સાવદ્ય યોગની કેટલેક અંશે વિરાત હોય તેને દેશવિરતિ, અને સર્વ પ્રકારે વિરતિ હોય તેને સર્વ વિરતિ કહે છે.

૨. છેદોપસ્થાપનીય—પૂર્વના સદોષ કે નિર્દોષ પર્યાય (કાચી દીક્ષા)ને છેદીને, અણાધપે આપેલું પંચ મહાવ્રતરૂપ ચારિત્ર (વડીદીક્ષા) લેવું તે.

તેના બે ભેદ–૧. સાતિચાર અને ૨. નિરતિચાર. તેમાં જેણે મહાવ્રતોનો મૂળથી ભંગ કર્યો હોય, તેને ફરીથી દીક્ષા આપવી તે સાતિચાર. તથા નવ દીક્ષિત શિષ્ય છજ્જીવણીયા અધ્યયન ભણ્યા પછી વડી દીક્ષા લે તે, અથવા પાર્શ્વનાથના તીર્થના સાધુ કેશીની જેમ ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મને છોડીને, મહાવીર સ્વામીના તીર્થે આવી પાંચ મહાવ્રત રૂપ ધર્મને અંગીકાર કરે તે નિરતિચાર.

૩. પરિહાર વિશુદ્ધિ—તપ વિશેષે કરીને શુદ્ધિ કરવી તે. તપ ઉનાળામાં જઘન્યથી ૧ ઉપવાસ, મધ્યમથી ૨ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩, શિયાળામાં ૨–૩–૪ ઉપવાસ અને ચોમાસામાં ૩–૪–૫ ઉપવાસ કરે, પારણે આયંબીલ કરે. વેયાવચ્ચ કરનાર નિત્ય આયંબીલ કરે. નવ જણાનો ગચ્છ નિકળે, તેમાંથી ચાર જણ તપસ્યા કરે અને ચાર જણ વેયાવચ્ચ કરે ને એકને આચાર્ય તરીકે સ્થાપે, એ પ્રકારે છ માસ સુધી તપસ્યા કરે; પછીથી વેયાવચ્ચ કરનાર ચાર જણ તપસ્યા કરે ને તપસ્યા કરનાર વેયાવચ્ચ કરે, તે પણ પૂર્વોક્ત છ માસ સુધી. પછીથી આચાર્ય છ માસ સુધી તપસ્યા કરે, સાત જણ વેયાવચ્ચ કરે ને એકને

આચાર્ય સ્થાપે. એ પ્રકારે અઢાર માસ સુધી તપસ્યા કરે તે પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર જાણવું.

૪. સૂક્ષ્મ સંપરાય—જ્યાં સૂક્ષ્મ [થોડો] કષાયનો ઉદય હોય છે તે ચારિત્રને તથા ૧૦ મા ગુણઠાણાને સૂક્ષ્મ સંપરાય કહે છે. ઉપશમ શ્રેણીએ ચડતાં વિશુદ્ધ મનવાળા અને પડતાં સંક્લિષ્ટ મનવાળા મનુષ્ય હોય છે.

૫. યથાખ્યાત—જ્યાં સર્વથા કષાયના ઉદયનો અભાવ હોય તે. ઔપશમિકને અગ્યારમે ગુણઠાણે, ક્ષાયિક છદ્મસ્થને બારમે ગુણઠાણે, ને કેવલીને તેરમે–ચૌદમે ગુણઠાણે યથાખ્યાત ચારિત્ર હોય છે. હાલે ભરત અને અરવત ક્ષેત્રમાં પ્રથમનાં બે ચારિત્ર હોય છે. પછીનાં ૩ ચારિત્ર વિચ્છેદ ગયાં છે.

સંવર તત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. સંવર તત્ત્વના ભેદ સંક્ષેપથી ગાથા સાથે કહો.

૨. સમિતિ, ગુપ્તિ, પરિષહ, યતિધર્મ ભાવના અને ચારિત્ર કોને કહે?

૩. નીચેના શબ્દોની વ્યાખ્યા કરો.

અચેલક, નૈષેધિકી, મલ, પ્રજ્ઞા, સમ્યક્ત્વ પરિષહ, માર્દવ, શૌચ અને બ્રહ્મચર્ય ધર્મ.

૪. એક સમયે વધુમાં વધુ કેટલા પરિષહ હોય? તે સમજાવો. તથા ક્યા કર્મના ઉદયથી ક્યો પરિષહ થાય તે કહો.

૫. નીચેના શબ્દોનો ભાવાર્થ કહો.

અનિત્ય, અશુચિત્વ, ધર્મ ભાવના, સામાયિક, પરિહાર વિશુદ્ધિ અને યથાખ્યાત ચારિત્ર.

૬. પુણ્ય સંવર અને નિર્જરા શાથી થાય? ઉ૦ શુભ કાર્યમાં રાગ થવાથી પુણ્ય, ચારિત્ર પાળવાથી સંવર અને ચારિત્રમાં વીતરાગદશા થવાથી નિર્જરા થાય છે.

૭ મું નિર્જરા તત્ત્વ.

૬ પ્રકારના બાહ્ય અને ૭ પ્રકારના અભ્યંતર તપ વડે કર્મની નિર્જરા થાય છે.

અણસણં-અનશન.	રસચ્ચાઓ-રસત્યાગ.	બજ્જો-બાહ્ય.
ઊણોઅરિયા-ઊણો 'દરિકા.	કાયકિલેસો-કાય ક્લેશ.	તવો-તપ.
વિત્તીસંખેવણં-વૃત્તિ-સંક્ષેપ.	સંલીણયા-સંલીનતા.	હોઈ-છે.

અણસણ-મૂણોઅરિયા—અનશન તપ (ઉપવાસાદિ કરવો), ઉનોદરિકા તપ [૨-૪ કોળીયા ઉણા રહેવું.]

વિત્તીસંખેવણં રસચ્ચાઓ—વૃત્તિ સંક્ષેપ (આજીવિકાનો સંક્ષેપ કરવો), રસત્યાગ (વિગઈનો ત્યાગ કરવો.)

કાયકિલેસો સંલીણયા—કાયકલેશ (લોચાદિ કષ્ટ સહન કરવાં), સંલીનતા (અંગોપાંગ સંકોચવાં.)

ય બજ્જો તવો હોઈ ॥ ૩૪ ॥—એ ૭ પ્રકારે બાહ્ય તપ છે.

૭ પ્રકારનો બાહ્ય તપ.

૧. **અનશન તપ**—થોડા કાલને માટે અથવા યાવજ્જીવ સુધી આહારાદિકનો ત્યાગ કરવો તે.

૨. **ઉણોદરિકા તપ**—પાંચ સાત કોલીઆ ઉણું રહેવું તે.

૩. **વૃત્તિ સંક્ષેપ**—આજીવિકાનો સંક્ષેપ કરવો તે. તથા અભિગ્રહ કરવો અને ૧૪ નિયમ ધારવા તે.

૪. **રસ ત્યાગ**—દૂધ, દહીં ઘી તેલ, ગોળ અને પકવાન એ ૬ વિગઈમાંથી એક કે અધિક વિગઈનો ત્યાગ કરવો તે.

૫. **કાય કલેશ**—લોચ, કાઉસ્સગ્ગ આદિ વડે કાયાને કષ્ટ આપવું તે.

૬. **સંલીનતા**—અંગોપાંગ સંકોચી રાખવાં, તેના ૪ ભેદ. ઇંદ્રિય સંલીનતા, કષાય સંલીનતા, યોગ સંલીનતા, ને વિવિક્તચર્યા સંલીનતા (એકાંતસ્થાને વસવું તે).

પાયચ્છિત્તં-પ્રાયશ્ચિત્ત.	સજ્ઝાઓ-સ્વાધ્યાય.	અબ્ભિંતરઓ-અભ્યંતર.
વિણઓ-વિનય.	ઝાણં-ધ્યાન.	તવો-તપ.
વેયાવચ્ચં-વૈયાવૃત્ય.	ઉસ્સગ્ગો-કાયોત્સર્ગ.	હોઈ-છે.
તહેવ-તેમજ.	વિ-પણ.	

પાયચ્છિત્તં વિણઓ—પ્રાયશ્ચિત (આલોયણ લેવી.) [વિનય [ગુરૂ-
વિગેરે પ્રત્યે નમ્રતા રાખવી.]
વેયાવચ્ચં તહેવ સજ્ઝાઓ—વૈયાવૃત્ય [ગુરૂ વિગેરેની સેવા કરવી],
તેમજ સ્વાધ્યાય [ભણવું ભણાવવું તે.]
ઝાણં ઉસ્સગ્ગો વિ અ—ધ્યાન અને વળી કાઉસ્સગ્ગ.
અબ્ભિંતરઓ તવો હોઈ ॥ ૩૫ ॥—એ ૭ પ્રકારે અભ્યંતર તપ છે.

૭ પ્રકારે અભ્યંતર તપ.

૧. **પ્રાયશ્ચિત્ત**—કરેલા અપરાધની શુદ્ધિ માટે ગુરૂએ કરવા કહેલું તપ પ્રમુખ કરવું તે.

તેના ૧૦ ભેદ-૧. **આલોચના**—ગુરૂ પાસે કપટ વિના પોતાનો દોષ કહેવો તે. ૨. **પ્રતિક્રમણ**—ફરીથી તેવું પાપ ન કરવાની ઈચ્છાથી મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું. ૩. **મિશ્ર**—ગુરૂ સમક્ષ પાપ કહેવું અને મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું તે. ૪. **વિવેક**—દોષવાળા અન્નપાનાદિનો ત્યાગ કરવો તે. ૫. **કાયોત્સર્ગ**—કાયાના વ્યાપારને રોકવો તે. ૬. **તપ**—પૃથ્વી આદિનો સંઘટ્ટ થવાથી ૬ માસ સુધી તપ કરવો. ૭. **છેદ**—દોષને લીધે દીક્ષાના વર્ષોની ન્યૂનતા કરવી તે. ૮. **મૂલ**—મહાવ્રતનો ભંગ કરનાર સાધુને ફરીથી દીક્ષા આપી શુદ્ધિ કરવી. ૯. **અનવસ્થાપ્ય**—મોટા દોષની શુદ્ધિ માટે કરવા કહેલ તપ ન કરે ત્યાં સુધી દીક્ષામાં ન સ્થાપવો. ૧૦. **પારંચિત**—રાજાનો વધ, સાધ્વીના શીલનો ભંગ ઈત્યાદિ મોટા દોષ કરવા વડે વેશ અને ક્ષેત્રાદિથી બહાર થયેલ સાધુ અમુક પ્રકારનો તપ શાસન પ્રભાવના વિગેરે કરી દોષની શુદ્ધિ કરે તે.

૨. **વિનય તપ**—જ્ઞાની અને જ્ઞાનાદિકનો વિનય કરવો તે.
૩. **વૈયાવૃત્ય તપ**—આચાર્યાદિક ૧૦ ની સેવા કરવી તે.

૧. આચાર્ય, ૨. ઉપાધ્યાય, ૩. તપસ્વી, ૪. નવદીક્ષિત શિષ્ય, ૫. રોગી, ૬. કુલ (૧ આચાર્યનો શિષ્ય સમુદાય.) ૭. ગણ (ઘણા

આચાર્યનો પરિવાર.) ૮. સંઘ. ૯. સાધુ. ને ૧૦. સમનોજ્ઞ (જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે સમાન.)

૪. સ્વાધ્યાય તપ—વાચના[1] પૃચ્છના[2] પરાવર્તના[3] અનુપ્રેક્ષા[4] અને ધર્મકથા[5] એ પાંચ પ્રકારે જાણવો.

૫. ધ્યાન *—આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન તજીને ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લધ્યાન ધ્યાવવાં તે.

ધર્મધ્યાનના ૪ ભેદ. ૧. આજ્ઞા વિચય—જિનેશ્વરની આજ્ઞા સાચી છે, એવી શ્રદ્ધા કરવી. ૨. અપાયવિચય—આ લોક અને પરલોકમાં રાગ-દ્વેષાદિ અનર્થ કરનાર છે એવો વિચાર કરવો. ૩. વિપાક વિચય—કર્મના ફલનો વિચાર કરવો. ૪. સંસ્થાન વિચય—છ દ્રવ્યનાં લક્ષણ અને સંસ્થાનાદિનો વિચાર કરવો.

શુક્લ ધ્યાનના ૪ ભેદ. ૧. પૃથક્ત્વ વિતર્ક સવિચાર—શ્રુતજ્ઞાનને અનુસારે, એક યોગમાંથી અન્ય યોગે, દ્રવ્યના શબ્દ અર્થમાંથી અન્ય દ્રવ્યના શબ્દ અર્થનો વિચાર કરવો. ૨. એકત્વ વિતર્ક અવિચાર—શ્રુતજ્ઞાનને અનુસારે, ત્રણ યોગમાંથી ૧ યોગે, એકજ દ્રવ્યના શબ્દ અર્થનો વિચાર કરવો. ૩. સૂક્ષ્મ ક્રિયા અપ્રતિપાતિ—

૧ ભણવું. ૨ પૂછીને સંદેહ દૂર કરવો. ૩ ભણેલું સંભારવું. ૪ અર્થનું ચિંતવન કરવું. ૫ ધર્મોપદેશ કરવો.

---

* કર્મબંધનો હેતુ હોવાથી આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન તજવા યોગ્ય છે. આર્ત ધ્યાનના ૪ ભેદ. ૧. ઈષ્ટ વિયોગ—સ્વજન કે ઈષ્ટ વસ્તુના વિયોગને લીધે ચિંતા કરવી તે. ૨. અનિષ્ટ સંયોગ—અનિષ્ટ સંયોગના વિયોગ માટે ચિંતા કરવી તે. ૩. રોગ ચિંતા—શરીરે રોગ થવાથી ચિંતા કર્યા કરવી. ૪. અગ્રશોચ—ભવિષ્ય માટે ચિંતા કરવી. અથવા ધર્મ કરી નિયાણું કરવું.

રૌદ્ર ધ્યાનના ૪ ભેદ. ૧. હિંસાનુબંધી—સ્વાર્થ કે દ્વેષને લીધે નિરંતર હિંસાની વિચારણા કરવી. ૨. મૃષાનુબંધી—જુઠું બોલવાની નિરંતર વિચારણા કરવી. ૩. સ્તેયાનુબંધી—ચોરીની નિરંતર વિચારણા કરવી. ૪. સંરક્ષણાનુબંધી—ધનાદિના રક્ષણની નિરંતર વિચારણા કરવી.

ચોગોના રોધ પછી સૂક્ષ્મ કાયયોગની ક્રિયા હોય તે વખતે નહિ પડનાર પરિણામ. ૪. વ્યુપરતક્રિયા નિવૃત્તિ—જે ધ્યાનમાં સૂક્ષ્મ કાયયોગની ક્રિયા ન હોય તે.

૬. કાયોત્સર્ગ—કર્મના ક્ષય નિમિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કરવો તે.

ઉત્સર્ગ=ત્યાગ. તેના બે ભેદ. ૧. દ્રવ્ય ઉત્સર્ગ—ગચ્છ દેહ. અધિક વસ્ત્ર અને અશુદ્ધ અશનાદિકનો ત્યાગ કરવો. ૨. ભાવ ઉત્સર્ગ—મિથ્યાત્વ કષાયાદિનો ત્યાગ કરવો.

નિર્જરાના ૨ ભેદ–૧ સકામ. અને ૨ અકામ. અથવા ૨.

૧ દ્રવ્ય અને ૨ ભાવ.

૧. સકામ—ઇચ્છા પૂર્વક કષ્ટ સહન કરવું તે.
૨. અકામ—ઇચ્છા વિના તિર્યંચાદિકની માફક કષ્ટ સહન કરવું તે.
૧. દ્રવ્ય નિર્જરા—જેમાં કષ્ટ ઘણું અને લાભ થોડો તથા જે શરીરને કૃશ કરે અને જેને બીજા લોકો તપ કરી માને તે.
૨. ભાવ નિર્જરા—જેમાં કષ્ટ થોડું અને આત્માના શુદ્ધ અધ્યવસાય હોવાથી લાભ ઘણો થાય તે.

નિર્જરા તત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. દ્રવ્ય નિર્જરા અને ભાવ નિર્જરા કોને કહે ?
૨. નિર્જરાના ભેદ કેટલા અને કયા કયા છે ? તે ગણાવો.
૩. નીચેના શબ્દોનો અર્થ વિસ્તારથી કહો.

વૃત્તિ સંક્ષેપ, સંલીનતા, વૈયાવૃત્ય, વિનય, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાન.

૮ મું બંધતત્ત્વ.

બારસવિહં–૧૨ પ્રકારે.	વિગપ્પો–ભેદ-પ્રકારે.	નાયવ્વો–જાણવો.
	પયઈ–પ્રકૃતિ.	પયઈ–પ્રકૃતિ.
તવો–તપ.	ઠિઈ–સ્થિતિ.	સહાવો–સ્વભાવ.
નિજ્જરા–નિર્જરા.	અણુભાગ–રસ.	વુત્તો–કહ્યો છે.
બંધો–બંધતત્ત્વ.	પએસ–પ્રદેશના.	ઠિઇ–સ્થિતિ.
ચઉ–ચાર.	ભેએહિં–ભેદ વડે.	કાલ–કાળનો.

અવહરણં-નિશ્ચય. અણુભાગો-અનુભાગ રસો-રસ.	ણેઓ-જાણવો. પએસો-પ્રદેશ.	દલ-દલિકનો. સંચઓ-સમૂહ.

બારસવિહં તવો નિજ્જરા ય—૧૨ પ્રકારનો તપ એ નિર્જરાતત્ત્વ છે અને.

બંધો ચઉ વિગપ્પો અ—(૮ મું) બંધ તત્ત્વ ૪ પ્રકારે છે. (કયા ૪ પ્રકાર ?)

પયઈ-ઠિઈ-અણુભાગ, પએસ-ભેએહિં નાયવ્વો ॥૩૬॥-૧. પ્રકૃતિબંધ, ૨. સ્થિતિબંધ, ૩. અનુભાગ [રસ] બંધ અને ૪. પ્રદેશબંધના ભેદ વડે જાણવો.

પયઇ સહાવો વુત્તો—પ્રકૃતિબંધ એટલે કર્મનો સ્વભાવ કહ્યો છે.

ઠિઈ કાલાવહારણં—સ્થિતિબંધ એટલે કર્મના કાળનો નિયમ (નિશ્ચય).

અણુભાગો રસો ણેઓ—અનુભાગ એટલે કર્મનો (તીવ્રમંદ) રસ જાણવો.

પએસો દલસંચઓ ॥ ૩૭ ॥—પ્રદેશ એટલે કર્મના દલિકનો (અણુઓનો) સમૂહ.

બંધતત્ત્વ સમજાવવાને માટે મોદકનું દૃષ્ટાંત કહે છે.

જેમ સુંઠ વિગેરે વસ્તુથી બનેલો મોદક સ્વભાવથી વાત (વાયુ) નું હરણ કરે છે. જીરૂં વિગેરે ઠંડી વસ્તુથી બનેલો મોદક સ્વભાવથી પિત્તનું હરણ કરે છે. તેમ જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ જ્ઞાનને આવરવાનો છે. દર્શનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ દર્શનને આવરવાનો છે. એ પ્રકૃતિબંધ જાણવો.

જેમ કોઈ મોદક ૧ દિવસ ૧૫ દિવસ ૨૦ દિવસ કે માસ સુધી રહે અને પછી વર્ણ-ગંધ-રસ અને સ્પર્શનો ફેરફાર થવાથી બગડી જાય, તેમ કોઈ કર્મ ઉત્કૃષ્ટથી ૨૦,૩૦ કે ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ અને જઘન્યથી ૧૨-૮ મુહૂર્ત કે અંતર્મુહૂર્ત પછી નાશ પામે, તે સ્થિતિબંધ જાણવો.

જેમ કોઈ મોદકમાં ઘી ગોળ વિગેરે ઘણાં હોય અને કોઈમાં થોડાં હોય, તેવીજ રીતે કોઈ કર્મનો રસ ઘાતી કે અઘાતી, તીવ્ર કે

મંદ, શુભ કે અશુભ, અથવા એકઠાણિઆ, બેઠાણિઆ, ત્રિઠાણિઆ કે ચઉ ઠાણિઆ રસ હોય છે. એ રસબંધ જાણવો.

જેમ કોઈ મોદક થોડા પુદ્ગલ પરમાણુનો બનેલો હોય અને કોઇ વધુ પરમાણુનો બનેલો હોય, તેવીજ રીતે કોઇ કર્મમાં થોડા પ્રદેશો અને કોઇમાં વધારે પ્રદેશો હોય, એ પ્રદેશબંધ જાણવો.

પડ–પાટો.	કુલાલ–કુંભાર.	કમ્માણવિ–કર્મોના પણ.
પડિહાર–પોળીઓ.	ભંડગારીણું–ભંડારી.	
અસિ–તરવાર.	જહુ–જેમ.	જાણુ–સમજ.
મજ્જ–મદિરા. દારૂ.	એએસિં–એ(વસ્તુઓ)ના.	તહ–તેમજ.
હુડ–હેડ (બેડી).		
ચિત્ત–ચિતારો.	ભાવા–સ્વભાવો.	ભાવા–સ્વભાવોને.

૮ કર્મનો સ્વભાવ.

પડ–પડિહાર–સિ–મજ્જ—આંખના પાટા સમાન જ્ઞાનાવરણીય કર્મ, પોળીઆ [દ્વારપાળ] સમાન દર્શનાવરણીય, મધથી લેપાયેલી તરવારની ધારને ચાટવા જેવું વેદનીય, મદિરા (દારૂ) જેવું મોહનીય.

હુડ–ચિત્ત–કુલાલ–ભંડગારીણું—હેડ (બેડી) સમાન આયુ કર્મ, ચિતારા સમાન નામકર્મ, કુંભારે ઘડેલ ઘડા સમાન ગોત્રકર્મ, ભંડારી સમાન અંતરાય કર્મ છે.

જહુ એએસિં ભાવા—જેમ એઓના (આંખે બાંધેલા પાટા વિગેરે ૮ ના) સ્વભાવો છે.

કમ્માણ વિ જાણ તહ ભાવા ॥ ૩૮ ॥—તેમ ૮ કર્મોના પણ સ્વભાવોને તું જાણ.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ પાટા જેવો છે, જેમ વસ્ત્રના ઘણા કે ઓછા પાટાથી આંખનું તેજ અનુક્રમે ઓછું કે વધતું થાય છે, તેમ જ્ઞાનનાં ઘણાં કે થોડાં આવરણોથી જીવને ઓછો કે વધતો જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ થાય છે.

દર્શનાવરણીય કર્મનો સ્વભાવ પોળીયા જેવો છે. જેમ દ્વાર-

વાળથી રોકાયેલો માણુસ રાજાનું દર્શન કરી શકે નહિ, તેમ દર્શના-વરણીય કર્મથી જીવ ઘટાદિ પદાર્થોનું દર્શન કરી શકે નહિ.

વેદનીય કર્મનો સ્વભાવ મધથી લેપાયેલ તરવારની ધારને ચાટવા જેવો છે. જેમ તરવારની ધારને ચાટતાં સુખ થાય અને જીભ કપાય ત્યારે દુઃખ થાય છે, તેમ વેદનીય કર્મના ઉદયથી જીવને સુખ અને દુઃખ થાય છે.

મોહનીય કર્મનો સ્વભાવ મદિરા જેવો છે. જેમ મદિરા પીનારને હિતાહિતનું ભાન રહેતું નથી, તેમ મોહનીય કર્મના ઉદયથી જીવને હિતાહિતનો વિવેક રહેતો નથી.

આયુષ્ય કર્મનો સ્વભાવ હેડ (બેડી) ના જેવો છે. જેમ બેડીમાં પડેલો પ્રાણી તેની મુદત પૂરી થયા વિના છૂટી શકતો નથી, તેમ આયુષ્ય કર્મની મુદત પૂરી થયા વિના જીવ છૂટી શકતો નથી.

નામ કર્મનો સ્વભાવ ચિતારા જેવો છે. જેમ ચિતારો વિવિધ પ્રકારના રૂપો (ચિત્રો) આળેખે છે, તેમ નામ કર્મના ઉદયથી જીવ પણ ગતિ જાતિ વગેરે વિવિધ રૂપો કરે છે.

ગોત્ર કર્મનો સ્વભાવ કુંભાર જેવો છે. જેમ કુંભાર માંગલિક કાર્ય માટે અને મદિરા ભરવા માટે ઘડો બનાવે છે, તે આકાર માત્રથી પૂજનીય અને નિંદનીય થાય છે. તેમ ઉંચ કુળમાં ઉત્પન્ન થવાથી જીવ પૂજાને પામે છે અને નીચ કુલમાં ઉત્પન્ન થવાથી જીવ નિંદાને પામે છે.

અંતરાય કર્મનો સ્વભાવ ભંડારી જેવો છે જેમ ભંડારી વિપરીત થયો થકો રાજા દાનાદિ કરી શકતો નથી, તેમ અંતરાય કર્મના ઉદયથી જીવ પણ દાનાદિ કરી શકતો નથી.

ઈહ–અહીંયાં.	આઉ–આયુષ્ય.	દુ–બે.
નાણ–જ્ઞાનાવરણીય.	નામ–નામ.	અટ્ઠવીસ–અઠ્યાવીશ.
દંસણ–દર્શન.	ગોઅણિ–ગોત્ર (કર્મ)	ચઉ–ચાર.
આવરણ–આવરણીય	વિગ્ઘં–અંતરાય.	તિસય–એકસો ત્રણ.
વેય–વેદનીય.	પણ–પાંચ.	દુ–બે.
મોહ–મોહનીય.	નવ–નવ.	પણવિહં–૫ પ્રકારે.

આઠે કર્મના ઉત્તર ભેદ.

ઇહ નાણ-દંસણાવરણ—અહીં જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય.
વેય-મોહાઉ-નામ-ગોઆણિ—વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્રકર્મ.
વિગ્ઘં ચ પણ નવ દુ—અને અંતરાય એ આઠ કર્મ અનુક્રમે ૫-૯-૨ પ્રકારે.
અટ્ઠવીસ ચઉ તિસય દુ પણવિહં ॥ ૩૯ ॥—૨૮-૪-૧૦૩-૨ અને ૫ પ્રકારે છે.

નાણે-જ્ઞાનાવરણીય.	અયરાણં-સાગરોપમની.	વીસ-વીશ.
દંસણાવરણે-દર્શનાવરણીયને વિષે.	ઠિઈ-સ્થિતિ.	નામ-નામ.
વેઅણિએ-વેદનીય.	ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટથી.	ગોએસુ-ગોત્રને વિષે.
ચેવ-નિશ્ચે.	સત્તરિ-સિત્તેર.	તિત્તીસં-તેત્રીશ.
અંતરાએ-અંતરાયને વિષે.	કોડાકોડી-કોડાકોડી.	અયરાઈં-સાગરોપમ.
તીસં-ત્રીશ.	મોહણીએ-મોહનીયને વિષે.	આઉ-આયુષ્યની.
કોડાકોડી-કોડાકોડી.		ઠિઈબંધ-સ્થિતિબંધ.
		ઉક્કોસા-ઉત્કૃષ્ટથી.

૮ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ.

નાણે અ દંસણાવરણે—જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીયને વિષે.
વેઅણિએ ચેવ અંતરાએ અ—વેદનીય અને અંતરાય કર્મને વિષે નિશ્ચે.
તીસં કોડાકોડી—૩૦ કોડાકોડી.
અયરાણં ઠિઈ અ ઉક્કોસા ॥ ૪૦ ॥—સાગરોપમ સ્થિતિ (બંધ) ઉત્કૃષ્ટથી છે.
સત્તરિ કોડાકોડી, મોહણીએ—૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ [સ્થિતિ] મોહનીય કર્મને વિષે છે.
વીસ નામ ગોએસુ—નામ અને ગોત્રને વિષે ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ [સ્થિતિ] છે.

તિત્તીસં અયરાઈં, આઉટ્ઠિઇ—બંધ ઉક્કોસા ॥ ૪૧ ॥—
૩૩ સાગરોપમ આયુષ્ય કર્મની સ્થિતિનો બંધ ઉત્કૃષ્ટથી છે.

બારસ—બાર.	નામ—નામ.	એયં—એ.
મુહુત્ત—મુહૂર્ત સુધી.	ગોએસુ—ગોત્રને વિષે.	બંધ—બંધની.
જહન્ના—જઘન્ય.	સેસાણ—બાકીનાની.	ઠિઈ—સ્થિતિનું.
વેયણીએ—વેદનીયની.	અંતમુહુત્તં—અંતમુંહૂર્ત.	
અટ્ઠ—આઠ. (મુહૂર્ત)		માણં—પ્રમાણ.

૮ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ.

બારસ મુહુત્ત જહન્ના, વેયણિએ—૧૨ મુહૂર્તની જઘન્ય સ્થિતિ વેદનીય કર્મની છે.

અટ્ઠ નામ—ગોએસુ—નામ અને ગોત્ર કર્મની ૮ મુહૂર્ત જઘન્ય સ્થિતિ છે.

સેસાણં—તમુહુત્તં—બાકીનાની (૫ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિ) અંતર્મુહૂર્ત છે.

એયં બંધ-ઠિઇ-માણં ॥ ૪૨ ॥—એ (જઘન્ય) બંધની સ્થિતિ (સ્થિતિ બંધ)નું પ્રમાણ કહ્યું.

બંધ તત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. બંધના ભેદ કેટલા? અને તે દરેક ભેદનો અર્થ દષ્ટાંત આપી સમજાવો.
૨. આઠે કર્મનો સ્વભાવ વિસ્તારથી કહો.
૩. દરેક કર્મ આત્માના કયા ગુણને આવરે છે? તે કહો
૪. આઠે કર્મના ઉત્તર ભેદ તથા ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય સ્થિતિ બંધ કહો.

૯ મું મોક્ષ તત્ત્વ.

સંતપય—છતાપદની.	ખિત્ત—ક્ષેત્ર.	ભાગ—ભાગ.
પરૂવણયા—પ્રરૂપણા.	ફુસણા—સ્પર્શના.	ભાવે—ભાવ.
દવ્વપમાણં—દ્રવ્ય પ્રમાણ.	કાલો—કાલ.	અપ્પાબહુ—અલ્પ બહુત્વ.
	અંતર—અંતર.	ચેવ—અને નિશ્ચે.

	૮ કર્મનાં નામ.	કોના જેવું.	આત્માના કયા ગુણને રોકયો	ઉત્તર ભેદ.	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ.	જઘન્ય સ્થિતિ.
૧	જ્ઞાનાવરણીય.	આંખે પાટા જેવું.	અનંત જ્ઞાન.	૫	૩૦કોડાકોડી સાગરોપમ	અંતર્મુહૂર્ત
૨	દર્શનાવરણીય.	પોળીઆ જેવું.	અનંત દર્શન	૯	૩૦ ,, ,,	,,
૩	વેદનીય કર્મ.	તરવારની ધાર ,,	અવ્યાબાધ સુખ.	૨	૩૦ ,, ,,	૧૨ મુહૂર્ત.
૪	મોહનીય કર્મ.	મદિરા ,,	અનંત ચારિત્ર.	૨૮	૭૦ ,, ,,	અંતર્મુહૂર્ત.
૫	આયુષ્યકર્મ	હેડ (કેદખાનું) ,,	અક્ષય સ્થિતિ.	૪	૩૩ સાગરોપમ.	,,
૬	નામ કર્મ.	ચિતારા ,,	અરૂપીપણું.	૧૦૩	૨૦કોડાકોડી સાગરોપમ	૮ મુહૂર્ત.
૭	ગોત્ર કર્મ.	કુંભારે ઘડેલ ઘટ,,	અગુરૂલઘુ.	૨	૨૦ ,, ,,	૮ ,,
૮	અંતરાય કર્મ.	ભંડારી ,,	અનંતદાનાદિ લબ્ધિ	૫	૩૦ ,, ,,	અંતર્મુહૂર્ત.
				૧૫૮		

સંતપય-પરૂવણયા—છતા પદની પ્રરૂપણા દ્વાર.
દવ્વ-પમાણં ચ ખિત્ત ફુસણા ય-દ્રવ્ય (સંખ્યાનું) પ્રમાણ-ક્ષેત્ર અને સ્પર્શના.
કાલો અ અંતર ભાગ—કાલ અંતર અને ભાગ.
ભાવે અપ્પાબહું ચેવ ॥ ૪૩ ॥—ભાવ અને નિશ્ચે અલ્પ-બહુત્વ (એ ૯ ભેદ મોક્ષ તત્ત્વના જાણવા.)

મોક્ષતત્ત્વના ૯ ભેદ.

૧. સત્પદ પ્રરૂપણા દ્વાર—મોક્ષપદ છતું છે, વિદ્યમાન છે; એવી પ્રરૂપણા કરવી તે.
૨. દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વાર—સિદ્ધના જીવોની સંખ્યા કેટલી છે, એમ વિચારવું તે.
૩. ક્ષેત્ર દ્વાર—સિદ્ધના જીવ કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેલા છે, એમ વિચારવું તે.
૪. સ્પર્શના દ્વાર—સિદ્ધના જીવો કેટલા આકાશ પ્રદેશને સ્પર્શીને રહેલા છે, એમ વિચારવું તે.
૫. કાલ દ્વાર—સિદ્ધના જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની છે, એમ વિચારવું તે.
૬. અંતર દ્વાર—સિદ્ધના જીવોને કેટલું અંતર છે, એમ વિચારવું તે.
૭. ભાગ દ્વાર—સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવોના કેટલામે ભાગે છે, એમ વિચારવું તે.
૮. ભાવ દ્વાર—સિદ્ધના જીવો પાંચ ભાવમાંથી કયે ભાવે રહેલા છે, એમ વિચારવું તે.
૯. અલ્પબહુત્વ દ્વાર—પંદર ભેદે સિદ્ધ થયેલામાંથી વેદને આશ્રયીને કોણ વધારે અને કોણ ઓછા છે, એમ વિચારવું તે.

સંતં-છતું.	કુસુમની.	પયં-પદ.
સુદ્ધપયત્તા-શુદ્ધ પદ પણાથી.	વ્વ-પેઠે. જેમ.	તસ્સઉ-તેની વળી.
વિજ્જંતં-વિદ્યમાન.	ન-નથી.	પરૂવણા-પ્રરૂપણા.
ખકુસુમ-આકાશના	અસંત-અછતું.	મગ્ગણાઇહિં-માર્ગણાઓ વડે.
	મુક્ખત્તિ-મોક્ષ.	

પહેલું સત્પદ પ્રરૂપણાદ્વાર.

સંતં સુદ્ધ-પયત્તા, વિજ્જંતં—શુદ્ધ (એક) પદપણું હોવાથી (મોક્ષ એ) છતું એટલે વિદ્યમાન છે.

ખ-કુસુમવ્વ ન અસંતં—પરંતુ આકાશના ફુલની પેઠે અછતું નથી. (કારણ કે)

મુક્ખત્તિ પયં તસ્સ ઉ—મોક્ષ એ ૧ પદ છે. તેની (મોક્ષની) વળી.

પરુવણા મગ્ગણાઈહિં ॥ ૪૪ ॥—પ્રરૂપણા ૧૪ માર્ગણાઓ (અને તેની ૬૨ ઉત્તર માર્ગણાઓ) વડે થાય છે.

મોક્ષ ૧ પદવાળું નામ હોવાથી દુનિયામાં ઘટ પટ વિગેરેની જેમ અવશ્ય હોય છે જ. બે પદવાળાં નામ હોય અથવા ન પણ હોય; જેમકે:—પ્રભુની પ્રતિમા છે અને ઘોડાનું શિંગડું એ નથી.

માર્ગણા—કહેલા ભાવોનો ગત્યાદિ વડે વિચાર કરવો તે.

ગઈ-ગતિ	સમ્મે-સમ્યક્ત્વ.	ખઇઅ-ક્ષાયિક.
ઇંદિએ-ઈંદ્રિય.	સન્નિ-સંજ્ઞી.	સમ્મત્તે-સમ્યક્ત્વ.
કાએ-કાય.	આહારે-આહાર.	મુક્ખો-મોક્ષ.
જોએ-યોગ.	નરગઈ-મનુષ્ય ગતિ.	અણાહાર-અણહારી.
વેએ-વેદ.	પણિંદિ-પંચેંદ્રિય જાતિ.	કેવલ-કેવળ.
કસાય-કષાય.		દંસણ-દર્શન.
નાણે-જ્ઞાન.	તસ-ત્રસકાય.	નાણે-(કેવળ) જ્ઞાન.
સંજમ-સંયમ.	ભવ-ભવ્ય.	ન-નથી.
દંસણ-દર્શન.	સન્નિ-સંજ્ઞી.	
લેસા-લેશ્યા.	અહક્ખાય-યથાખ્યાત.	સેસેસુ-બાકીની (માર્ગણા)ને વિષે.
ભવ-ભવ્ય.		

૧૪ મૂળ માર્ગણા અને તેના ૬૨ ભેદ.

ગઈ ઇંદિએ કાએ—૪ ગતિ-૫ ઈંદ્રિય (જાતિ)-૬ કાય.

જોએ વેએ કસાય નાણે ય—૩ યોગ-૩ વેદ-૪ કષાય અને ૮ જ્ઞાન.

સંજમ દંસણ લેસા—૭ સંયમ-૪ દર્શન-૬ લેશ્યા.

ભવ સમ્મે સન્નિ આહારે ॥ ૪૫ ॥—૨ ભેદે ભવ્ય, ૬ સમ્યક્ત્વ, ૨ ભેદે સંજ્ઞી અને ૨ ભેદે આહાર માર્ગણા છે.

ગતિ–૪. (નરક–તિર્યંચ–મનુષ્ય ને દેવગતિ.)

ઈંદ્રિય. જાતિ–૫. (એકેંદ્રિય–બેઈંદ્રિય–તેઈંદ્રિય–ચઉરિંદ્રિય ને પંચેંદ્રિય.)

કાય–૬. (પૃથ્વીકાય–અપ્કાય—તેઉકાય—વાયુકાય—વનસ્પતિકાય ને ત્રસકાય.)

યોગ–૩. (મન યોગ–વચનયોગ ને કાયયોગ.)

વેદ–૩. (પુરૂષવેદ–સ્ત્રીવેદ ને નપુંસક વેદ.)

કષાય–૪. (ક્રોધ–માન–માયા ને લોભ.)

જ્ઞાન.–૮. (મતિ–શ્રુત–અવધિ–મનઃપર્યંવ ને કેવળજ્ઞાન, મતિઅજ્ઞાન–શ્રુતઅજ્ઞાન ને વિભંગ જ્ઞાન.)

સંયમ–૭. (સામાયિક–છેદોપસ્થાપનીય–પરિહાર વિશુદ્ધિ–સૂક્ષ્મસંપરાય યથાખ્યાત–દેશવિરતિ ને અવિરતિ.)

દર્શન–૪. (ચક્ષુ–અચક્ષુ–અવધિ ને કેવળ દર્શન.)

લેશ્યા–૬. (કૃષ્ણ–નીલ–કાપોત–તેજો–પદ્મ ને શુક્લ લેશ્યા.)

ભવ્ય માર્ગણા–૨ (ભવ્ય ને અભવ્ય.)

સમ્યક્ત્વ ૬. (ઔપશમિક–ક્ષાયોપશમિક–ક્ષાયિક–મિથ્યાત્વ–સાસ્વાદન–મિશ્ર.

સંજ્ઞી માર્ગણા–૨. (સંજ્ઞી ને અસંજ્ઞી.)

આહાર માર્ગણા–૨. (આહારી ને અણાહારી)

નરગઈ પણિંદિ તસ ભવ—મનુષ્યગતિ–પંચેંદ્રિય જાતિ, ત્રસકાય–ભવ્ય માર્ગણા.

સન્નિ અહક્ખાય–ખઇઅ–સમ્મત્તે–સંજ્ઞી–યથાખ્યાત ચારિત્ર–ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ.

મુક્ખો–ણાહાર કેવલ, દંસણ નાણે ન સેસેસુ ॥૪૬॥—અણાહારી કેવળ દર્શન અને કેવળજ્ઞાન (એ ૧૦ માર્ગણામાં પોતાની યોગ્યતા)થી મોક્ષ થાય છે. પણ બાકીની (૪ મૂળ અને બાવન ઉત્તર) માર્ગણાને વિષે (માંથી) કોઈ મોક્ષે જતા નથી.

દવ્વપમાણે-દ્રવ્ય પ્રમાણને વિષે.	હુન્તિ-છે.	ભાગે-ભાગમાં.
સિદ્ધાણં-સિદ્ધોનાં.	ણંતાણિ-અનંતા.	ઇક્કો-એક.
જીવ દવ્વાણિ-જીવ-દ્રવ્યો.	લોગસ્સ-લોકના.	ય-અને.
	અસંખિજ્જે-અસં-ખ્યાતમાં.	સવ્વેવિ-સર્વ પણ.

બીજું દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વાર.

દવ્વપમાણે સિદ્ધાણં, જીવ-દવ્વાણિ હુંતિ ણંતાણિ—દ્રવ્ય પ્રમાણ દ્વારમાં વિચારતાં સિદ્ધોના જીવ દ્રવ્યો (જીવોની સંખ્યા) અનંત છે.

૩ જું ક્ષેત્રદ્વાર.

લોગસ્સ અસંખિજ્જે, ભાગે ઇક્કો ય સવ્વે વિ ॥ ૪૭ ॥—લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા ક્ષેત્રમાં ૧ સિદ્ધ અને સર્વે સિદ્ધો પણ રહેલા છે.

[૧ સિદ્ધનું ક્ષેત્ર જઘન્ય ૧ હાથ ને ૮ આંગળ, તથા ઉત્કૃષ્ટ ૩૩૩⅓ ધનુષ્ય અને સર્વસિદ્ધોનું ૪૫ લાખ જોજન છે.]

ફુસણા-સ્પર્શના.	પડુચ્ચ-આશ્રયી.	અભાવાઓ-અભાવ હોવાથી.
અહિઆ-અધિક.	સાઇઓ-આદિ સહિત	સિદ્ધાણં-સિદ્ધોને.
કાલો-કાલ.	ણંતો-અનંત.	અંતરં-અંતર.
ઇગસિદ્ધ-એક સિદ્ધ.	પડિવાય-પડવાનો.	નત્થિ-નથી.

૪થું સ્પર્શના અને ૫ મું કાળદ્વાર.

ફુસણા અહિયા કાલો—સિદ્ધના જીવોની સ્પર્શના (પોતાના અવગાહ કરતાં) અધિક છે.

જેમકે:—૧ પરમાણુને ૪ દિશા, ઉર્ધ્વ-અધો ને જે સ્થળે રહ્યો હોય તે સ્થળની, એમ ૭ આકાશ પ્રદેશની સ્પર્શના હોય છે. કાળ (દ્વારમાં સિદ્ધને કેટલો કાળ ?)

ઇગસિદ્ધ પડુચ્ચ સાઇઓ ણંતો—૧ સિદ્ધ આશ્રયી સાદિ અનંત (કાળ) છે.

જીવ મોક્ષે જાય તે વખતે તેની આદિ થઇ, માટે આદિ સહિત (સાદિ) અને ત્યાંથી પડવાનો અભાવ હોવાથી અનંત છે.

૬ ઠ્ઠું અંતર દ્વાર.

પડિવાયા-ભાવઓ—પડી જવાનો [સિદ્ધપણું મટી સંસારીપણું પ્રાપ્ત થવાનો] અભાવ હોવાથી.

સિદ્ધાણં અંતરં નત્થિ ॥ ૪૮ ॥—સિદ્ધના જીવોને અંતર નથી. [સિદ્ધપણું પામ્યા પછી મનુષ્યપણું પામી ફરી સિદ્ધ થાય તે અંતર=છેટું નથી. અથવા સિદ્ધના જીવોને માંહોમાંહે અંતર નથી.]

સવ્વ-સર્વ.	તેસિં-તેઓને.	પરિણામિઅે-પારિણામિક ભાવે.
જિયાણં-જીવોના.	દંસણં-કેવળ દર્શન.	
અણંતે-અનંતમે.	નાણં-કેવળજ્ઞાન.	પુણ-વળી.
ભાગે-ભાગે.	ખઇએ ભાવે-ક્ષાયિક ભાવે.	હોઇ-હોય છે.
તે-તે. (સિદ્ધના જીવો).		જીવત્તં-જીવપણું.

૭મું ભાગ દ્વાર.

સવ્વ જિયાણ-મણંતે, ભાગે તે—સર્વ સંસારી જીવોના અનંતમે ભાગે તે સિદ્ધના જીવો છે.

૮ મું ભાવ દ્વાર.

તેસિં દંસણં નાણં—તે સિદ્ધના જીવોને કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન.

ખઇએ ભાવે પરિણામિઅે—ક્ષાયિક ભાવે વર્તે છે, અને પારિણામિક ભાવે.

અ પુણ હોઇ જીવત્તં ॥ ૪૯ ॥ વળી (એ સિદ્ધના જીવોને) જીવપણું હોય છે.

અર્થ—સર્વ સંસારી જીવોના અનંતમે ભાગે તે સિદ્ધના જીવો છે. તે સિદ્ધના જીવોને કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ક્ષાયિક ભાવે વર્તે છે અને પારિણામિક ભાવ વળી (એ સિદ્ધના જીવોને) જીવપણું હોય છે.

થોવા-થોડા.	સિદ્ધા-સિદ્ધ થયેલા.	મુક્ખતત્તં-મોક્ષતત્ત્વ.
નપુંસ-નપુંસકલિંગે.	કમેણ-અનુક્રમે.	એઅં-એ.
સિદ્ધા-સિદ્ધ થયેલા.	સંખગુણા-સંખ્યાત ગુણા.	નવતત્તા-નવતત્ત્વો.
થી-સ્ત્રી.		લેસઓ-સંક્ષેપથી.
નર-પુરૂષ.	ઇઅ-એ પ્રમાણે.	ભણિઆ-કહ્યાં.

૯ મું અલ્પબહુત્વ દ્વાર.

થોવા નપુંસ સિદ્ધા—[કૃત્રિમ] નપુંસકલિંગે સિદ્ધ થયેલા સર્વથી થોડા છે.

થી નર સિદ્ધા કમેણ સંખગુણા—સ્ત્રીલિંગે અને પુરૂષલિંગે સિદ્ધ થયેલા અનુક્રમે સંખ્યાતગુણા છે.

ઇઅ મુક્ખ તત્ત-મેઅં—એ મોક્ષ તત્ત્વ કહ્યું. એ પ્રમાણે.

નવ તત્તા લેસઓ ભણિઆ ॥૫૦॥—જીવાદિ નવતત્ત્વો સંક્ષેપથી કહ્યાં.

દ્રવ્ય (લિંગાકાર માત્ર) વેદે મોક્ષે જાય, પણ ભાવ (અભિલાષ રૂપ) વેદે મોક્ષે ન જાય, જન્મથી નપુંસક ભાવ ચારિત્ર ન પામે, પણ પછીથી કૃત્રિમ નપુંસક થયેલા ૧ સમયે ૧૦, સ્ત્રીઓ ૨૦ અને પુરૂષો ૧૦૮ ઉત્કૃષ્ટથી મોક્ષે જાય.

મોક્ષતત્ત્વનાં સંક્ષેપથી ૯ દ્વારનો સાર.

૧. મોક્ષપદ એક પદપણા માટે છતું છે. ૨. સિદ્ધના જીવોની સંખ્યા અનંત છે. ૩. એક સિદ્ધ તેમજ સર્વસિદ્ધ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગના ક્ષેત્રને=અસંખ્યાતા આકાશ પ્રદેશને અવગાહી રહેલા છે. ૪. ક્ષેત્ર કરતાં સ્પર્શના અધિક છે. ૫. એક સિદ્ધ આશ્રયી સાદિ અનંત ને સર્વ સિદ્ધ આશ્રયી અનાદિ અનંતકાળ છે. ૬. સિદ્ધના જીવોને પરસ્પર અંતર નથી. ૭. સિદ્ધના જીવો સંસારી જીવોના અનંતમે ભાગે છે. ૮. ક્ષાયિક અને પારિણામિક એ બે ભાવ સિદ્ધોને હોય છે. ૯. સર્વ કરતાં થોડા કૃત્રિમ નપુંસક લિંગે સિદ્ધ જાણવા, તે કરતાં સ્ત્રી અને પુરૂષ લિંગે સિદ્ધ અનુક્રમે સંખ્યાતગુણા જાણવા.

જીવાઈ-જીવાદિ.	સદ્દહંતો-શ્રદ્ધા રાખનાર.	ન-નહિ. ન.
નવ પયત્થે-૯ પદાર્થોને.	અયાણમાણે વિ-અજાણને વિષે પણ.	અન્નહા-અન્યથા.
જો-જે.	સમ્મત્તં-સમ્યક્ત્વ.	હુંતિ-હોય.
જાણઈ-જાણે.	સવ્વાઈં-સર્વે.	ઈઅ-એવી.
તસ્સ-તેને.	જિણેસર-જિનેશ્વરોએ.	બુદ્ધી-બુદ્ધિ.
હોઈ-હોય.	ભાસિઆઈં-કહેલાં.	જસ્સ-જેના.
સમ્મત્તં-સમ્યક્ત્વ.	વયણાઈં-વચનો.	મણે-મનમાં.
ભાવેણ-ભાવથી.		સમ્મત્તં-સમ્યક્ત્વ.
		નિચ્ચલં-નિશ્ચલ.
		તસ્સ-તેને.

સમ્યક્ત્વ અને દ્રઢ સમ્યક્ત્વ કોને હોય ?

જીવાઈ નવપયત્થે, જો જાણઈ તસ્સ હોઈ સમ્મત્તં—જીવાદિ ૯ પદાર્થો (તત્ત્વો) ને જે (ભવ્ય પ્રાણી) જાણે, તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે.

ભાવેણ સદ્દહંતો, અયાણમાણેવિ સમ્મત્તં ॥ ૫૧ ॥—અથવા ભાવથી (નવતત્ત્વની) શ્રદ્ધા કરનાર એવા અજાણ (નવતત્ત્વ નહિ જાણનાર) જીવને વિષે પણ સમ્યક્ત્વ હોય છે.

સવ્વાઇં જિણેસર-ભાસિઆઇં, વયણાઇં નન્નહા હુંતિ—જીનેશ્વરે કહેલાં સર્વે વચનો અન્યથા (અસત્ય) ન હોય.

ઈઅ બુદ્ધી જસ્સ મણે—એવી બુદ્ધિ જેના મનમાં હોય.

સમ્મત્તં નિચ્ચલં તસ્સ ॥ ૫૨ ॥—તેને નિશ્ચલ [દ્રઢ] સમ્યક્ત્વ હોય છે.

અંતોમુહુત્ત-અંતર્મુહૂર્ત.	જેહિં-જેઓએ. (ને).	પુગ્ગલ-પુદ્ગલ.
મિત્તંપિ-માત્ર પણ.	સમ્મત્તં-સમ્યક્ત્વ.	પરિઅટ્ટો-પરાવર્ત.
ફાસિઅં-સ્પર્શ્યું.	તેસિં-તેઓને.	ચેવ-નિશ્ચે.
હુજ્જ-હોય.	અવડ્ઢ-અર્ધ.	સંસારો-સંસાર.

અંતો મુહુત્ત-મિત્તંપિ—અંતર્મુહૂર્ત માત્ર પણ [૯ સમયથી માંડીને બે ઘડી (૪૮ મીનીટ)માં ૧ સમય ઓછા વખત સુધી.]

ફાસિઅં હુજ્જ જેહિં સમ્મત્તં—જે જીવોને સમ્યક્ત્વ સ્પર્શ્યું હોય.

તેસિં અવડ્ઢ પુગ્ગલ, પરિઅટ્ટો ચેવ સંસારો ॥ ૫૩ ॥—તે જીવોને (ઉત્કૃષ્ટો) અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત નિશ્ચે સંસાર બાકી રહે છે. (અને પછી તે જીવ મોક્ષે જાય છે.)

અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત સંસાર બાકી રહેલો તે ઘણી આશાતના કરનારને જાણવો. શુદ્ધ સમ્યક્ત્વી તો કોઈ તે ભવમાં કે તેની પછીના તરત ભવોમાં મોક્ષે જાય.

ઉસ્સપ્પિણી—ઉત્સર્પિણીએ.
અણંતા—અનંત.
પુગ્ગલ—પુદ્ગલ.
પરિઅટ્ટઓ—પરાવર્ત (કાળ)
મુણેયવ્વો—જાણવો.
તે—તેવા.
અણંતા—અનંતા. (પ્રમાણવાળો.)
અતીઅદ્ધા—ભૂતકાળ.
અણાગયદ્ધા—ભવિષ્યકાળ.
અણંતગુણા—અનંત ગુણા.

પુદ્ગલ પરાવર્તનો કાળ.

ઉસ્સપ્પિણી અણંતા, પુગ્ગલ-પરિઅટ્ટઓ મુણેઅવ્વો—અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલે ૧ પુદ્ગલ પરાવર્તકાળ જાણવો.

તે-ણંતા-તીઅદ્ધા—તે (તેવા) અનંત પુદ્ગલ પરાવર્ત પ્રમાણ ભૂતકાળ છે.

અણાગયદ્ધા અણંતગુણા ॥ ૫૪ ॥—[અને તેથી] અનંતગુણા (પુદ્ગલ પરાવર્ત જેટલો) ભવિષ્યકાળ છે.

જિણ—જિનસિદ્ધ.
અજિણ—અજિન સિદ્ધ.
તિત્થ—તીર્થસિદ્ધ.
અતિત્થા—અતીર્થસિદ્ધ
ગિહિ—ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ.
અન્ન—અન્યલિંગ સિદ્ધ.
સલિંગ—સ્વલિંગ સિદ્ધ.
થી—સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ.
નર—પુરૂષલિંગ સિદ્ધ.
નપુંસા—નપુંસકલિંગ સિદ્ધ.

પત્તેઅ-પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ. | બુદ્ધબોહિય-બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ. | સિદ્ધ-(એક) સિદ્ધ.
સયંબુદ્ધા-સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ. | અણિક્કા-અનેક સિદ્ધ. | ય-અને.

જિણ અજિણ તિત્થ તિત્થા—જિનસિદ્ધ, અજિનસિદ્ધ. તીર્થસિદ્ધ, અતીર્થસિદ્ધ.

ગિહિ અન્ન સલિંગ થી નર નપુંસા—ગૃહસ્થલિંગ સિદ્ધ, અન્યલિંગ સિદ્ધ, સ્વલિંગ સિદ્ધ. સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ, પુરૂષલિંગ સિદ્ધ, નપુંસકલિંગ સિદ્ધ.

પત્તેય સયંબુદ્ધા—પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ.

બુદ્ધબોહિય સિદ્ધ-ણિક્કા ય ॥ ૫૫ ॥—બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ. એક સિદ્ધ અને અનેક સિદ્ધ. (એ પ્રમાણે સિદ્ધની પૂર્વ અવસ્થાના ૧૫ ભેદ છે.)

અન્યલિંગી વગેરેનું આયુષ્ય કેવળજ્ઞાન થયા પછી વધારે હોય તો તેઓ સાધુનો વેષ દેવ પાસેથી ગ્રહણ કરે છે.

સ્ત્રીલિંગ પ્રત્યેકબુદ્ધ હોતા નથી.

જિણસિદ્ધા-જિનસિદ્ધ.
અરિહંતા-અરિહંત.
અજિણ સિદ્ધા-અજિનસિદ્ધ.
પુંડરિઆ-પુંડરીક.
પમુહા-પ્રમુખ. વિગેરે.
ગણહારિ-ગણધરો.
તિત્થસિદ્ધા-તીર્થ સિદ્ધ.
અતિત્થસિદ્ધ.-અતીર્થ સિદ્ધ.
મરુદેવી-મરુદેવી માતા.

ગિહિલિંગ-ગૃહસ્થલિંગે.
સિદ્ધ-સિદ્ધ.
ભરહો-ભરત ચક્રી.
વક્કલચીરી-વલ્કલચીરી.
અન્નલિંગમ્મિ-અન્યલિંગે.
સાહૂ-સાધુ.
સલિંગ સિદ્ધા-સ્વલિંગે સિદ્ધ.
થી સિદ્ધા-સ્ત્રીલિંગે સિદ્ધ.
ચંદણા-ચંદનબાલા.
પમુહા-પ્રમુખ. વિગેરે.

પુંસિદ્ધા-પુરૂષલિંગે સિદ્ધ.
ગોયમાઇ-ગૌતમાદિ.
ગાંગેય-ગાંગેય.
નપુંસયા સિદ્ધા-નપુંસકલિંગે સિદ્ધ.
પત્તેય-પ્રત્યેકબુદ્ધ.

સયંબુદ્ધા-સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ.
ભણિયા-કહ્યા છે.
કરકંડુ-કરકંડુ.
કવિલાઈ-કપિલાદિ.

તહ-તેમજ.
બુદ્ધબોહિ-બુદ્ધ-બોધિત.
ગુરુ-ગુરૂ પાસે.
બોહિઆ-બોધ પામેલા.
ઇગસમય-૧ સમયમાં.
એગ સિદ્ધા-૧ સિદ્ધ.
ઇગસમયે-૧ સમયમાં.
વિ-પણ.
અણેગા-અનેક.
સિદ્ધા-સિદ્ધ થયા.
તે-તે.
અણેગસિદ્ધા-અનેક સિદ્ધ.

સિદ્ધના (પૂર્વ અવસ્થાને લીધે થયેલ) ૧૫ ભેદ દૃષ્ટાંત સહિત.

જિણસિદ્ધા અરિહંતા—શ્રી તીર્થંકર (સિદ્ધ થયેલા) તે જિન સિદ્ધ.

અજિણસિદ્ધા ય પુંડરિઆ પમુહા—અને પુંડરિક ગણધર વિગેરે સિદ્ધ તે અજિન સિદ્ધ.

ગણહારિ તિત્થ સિદ્ધા—(સર્વે) ગણધરો [સિદ્ધ] તે તીર્થ સિદ્ધ.

અતિત્થસિદ્ધા ય મરુદેવી ॥ ૫૬ ॥—અને મરુદેવી માતા (વિગેરે) સિદ્ધ તે અતીર્થ સિદ્ધ.

ગિહિલિંગ સિદ્ધ ભરહો—ભરત ચક્રવર્તિ (વિગેરે) સિદ્ધ તે ગૃહસ્થલિંગે સિદ્ધ.

વક્કલચીરી ય અન્નલિંગમ્મિ—વલ્કલચીરી (વિગેરે તાપસ વેષે) સિદ્ધ તે અન્ય લિંગે સિદ્ધ.

સાહૂ સલિંગ સિદ્ધા—સાધુ વેષે સિદ્ધ તે સ્વલિંગ સિદ્ધ.

થી સિદ્ધા ચંદણા પમુહા ॥ ૫૭ ॥—ચંદનબાલા પ્રમુખ સિદ્ધ તે સ્ત્રીલિંગ સિદ્ધ.

પુંસિદ્ધા ગોયમાઈ—ગૌતમ વિગેરે સિદ્ધ તે પુરૂષલિંગ સિદ્ધ.

ગાંગેય પમુહ નપુંસયા સિદ્ધા—ગાંગેય પ્રમુખ સિદ્ધ તે નપુંસકલિંગ સિદ્ધ.

પત્તેય સયંબુદ્ધા—(કોઈ પદાર્થ દેખી પ્રતિબોધાએલા તે) પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધ અને સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ (પોતાની મેળે બોધ પામેલા તે) અનુક્રમે.

ભણિયા કરકંડુ કવિલાઈ ॥ ૫૮ ॥—કરકંડુ અને કપિલ કેવળી વિગેરે કહ્યા છે.

તહ બુદ્ધબોહિ ગુરૂબોહિયા—તેમજ ગુરૂના ઉપદેશે સિદ્ધ તે બુદ્ધબોધિત સિદ્ધ.

ઈગસમય એગ સિદ્ધા ય—૧ સમયમાં મહાવીર સ્વામિની જેમ ૧ મોક્ષે જાય તે ૧ સિદ્ધ.

ઈગ સમયે વિ અણેગા—૧ સમયમાં પણ અનેક (૨ થી માંડીને ૧૦૮ સુધી.)

સિદ્ધા તે ણેગ-સિદ્ધા ય ॥ ૫૯ ॥—સિદ્ધ થયા તે અનેક સિદ્ધ. (રૂષભદેવની જેમ ૧ સમયે ૧૦૮ સિદ્ધ થયા.)

આ ૧૫ ભેદમાંથી રૂષભદેવ ભગવાન્ જિનસિદ્ધ, તીર્થસિદ્ધ, સ્વલિંગ સિદ્ધ, પુરૂષલિંગ સિદ્ધ, સ્વયંબુદ્ધ સિદ્ધ, ને અનેકસિદ્ધ કહેવાય. એવી રીતે દરેક સિદ્ધ ૧૫ ભેદમાંથી ઘટતા એવા ૬ ભેદમાં આવે.

જઈઆઈ હોઈ પુચ્છા, જિણાણ મગ્ગંમિ ઉત્તરં તઈઆ ॥
ઈક્કસ્સ નિગોયસ્સ, અણંતભાગો અ સિદ્ધિગઓ ॥ ૬૦ ॥

કોઈ જિનને પ્રશ્ન કરે કે કેટલા જીવો મોક્ષમાં ગયા છે? ત્યારે તીર્થંકર ભગવાન્ ઉત્તર આપે કે અત્યારસુધી એક નિગોદનો અનંતમો ભાગ મોક્ષે ગયો છે.

મોક્ષતત્ત્વના પ્રશ્નો.

૧. નીચેના શબ્દોના અર્થો સ્પષ્ટતાથી કહો.
   સત્પદ પ્રરૂપણા, ક્ષેત્ર, અંતર અને અલ્પબહુત્વ.
૨. માર્ગણા એટલે શું? અને કઈ કઈ માર્ગણાવાળા જીવો મોક્ષે જાય?
૩. અજ્ઞાની જીવોને સમ્યક્ત્વ હોય કે નહિ? તે કહો.
૪. જીવને નિશ્ચલ દૃઢ સમ્યક્ત્વ ક્યારે થાય? અને તે થયા પછી સંસારમાં જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી કેટલા કાળ સુધી રહે.
૫. પુદ્ગલ પરાવર્તનો કાળ કેટલો?
૬. પ્રત્યેક બુદ્ધ અને સ્વયંબુદ્ધ કોને કહે?

૭. ઋષભદેવ ભગવાન્ અને મરૂદેવી માતા સિદ્ધના ૧૫ ભેદમાંથી કયા-કયા ભેદોએ સિદ્ધ થયાં ?

૮. નવતત્ત્વના રચનાર કોણ ? (ગણધર મહારાજ) અને તેને જાણવાનું ફલ શું ?

શ્રી નવતત્ત્વ પ્રકરણ સાર્થ સમાપ્ત.

શ્રી દંડક પ્રકરણ સાર્થ.

નમિઉં-નમસ્કાર. કરીને.	વિયાર-વિચારને.	તેચ્ચિય-તે (જિનોને) નિશ્ચે.
ચઉવીસ-ચોવીશ.	લેસ-લેશ માત્ર.	થોસામિ-હું સ્તવીશ.
જિણે-જિનોને.	દેસણઓ-કહેવાથી.	સુણેહ-સાંભળો.
તસ્સુત્ત-તેમના સૂત્રના.	દંડગ-દંડકના.	ભો ભવ્વા-હે ભવ્યો.-
	પએહિં-પદોવડે.	

મંગલાચરણ.

નમિઉં ચઉવીસ જિણે—ચોવીશ જિનેશ્વરોને નમસ્કાર કરીને.

તસ્સુત્ત વિયાર લેસ દેસણઓ—તેમના સૂત્રના વિચારને લેશ માત્ર કહેવાથી.

દંડગપએહિં તે ચ્ચિય—દંડકના પદોએ કરીને તે જિનેશ્વરોને નિશ્ચે.

થોસામિ સુણેહ ભો ભવ્વા ॥ ૧ ॥ —હું સ્તવીશ. હે ભવ્યજનો ! (તે) તમે સાંભળો.

જીવો જેને વિષે દંડાય તે દંડક કહેવાય.

નેરઇઆ-નારકી (૧)	બેઇંદિયાદઓ-બે-ઇંદ્રિયાદિ (૩)	મણુસ્સા-મનુષ્ય (૧)
અસુરાઈ-અસુર-કુમારાદિ (૧૦)	ચેવ-નિશ્ચે.	વંતર-વ્યંતર (૧)
પુઢવાઈ-પૃથ્વીકાયાદિ (૫)	ગબ્ભય-ગર્ભજ.	જોઈસિય-જ્યોતિષી (૧)
	તિરિય-તિર્યંચ (૧)	વેમાણી-વૈમાનિક (૧)

ચોવીશ દંડક.

નેરઇઆ અસુરાઈ—સાતે નારકીનો ૧, અસુરકુમારાદિ દશ ભવનપતિના-૧૦.

પુઢવાઈ બેઇંદિયાદઓ ચેવ—પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ સ્થાવરના-૫, (અને) બેઈંદ્રિય આદિ (વિકલેંદ્રિયના) ત્રણજ.

ગબ્ભય તિરિય મણુસ્સા—ગર્ભજ તિર્યંચનો-૧, (અને) મનુષ્યનો-૧.

વંતર જોઈસિય વેમાણી ॥ ૨ ॥—વ્યંતરનો-૧, જ્યોતિષીનો-૧ અને વૈમાનિકનો-૧.

તેમાં પૃથ્વીકાયાદિકથી માંડીને તિર્યંચ ગતિના ૯ અને મનુષ્ય ગતિનો ૧ મળી ૧૦. અસુરકુમારાદિ ચાર પ્રકારના દેવતાના ૧૩ અને નારકીનો ૧ એમ બધા મળી ૨૪ દંડક થયા.

સંખિત્તયરી-અત્યંત સંક્ષેપ.
ઉ-વળી.
ઇમા-આ.
સરીરં-શરીર (૫)
ઓગાહણા-અવગાહના.
સંઘયણા-સંઘયણ (૬)
સન્ના-સંજ્ઞા (૪-૧૦-૧૬)
સંઠાણ-સંસ્થાન(૬)

કસાય-કસાય (૪)
લેસ-લેશ્યા (૬)
ઇંદિય-ઈંદ્રિય (૫)
દુસમુગ્ઘાયા-બે સમુદ્ઘાત
દિટ્ઠી-દૃષ્ટિ (૩)
દંસણ-દર્શન (૪)
નાણે-જ્ઞાન (૫+૩)
જોગ-જોગ (૧૫)
ઉવઓગ-ઉપયોગ (૧૨)

ઉવવાય-ઉપપાત. જન્મ.
ચવણ-ચ્યવન. મરણ.
ઠિઈ-સ્થિતિ. આયુષ્ય.
પજ્જત્તિ-પર્યાપ્તિ. (૬)
કિમાહારે-કિમાહાર.
સન્ની-સંજ્ઞા (૩)
ગઇ-ગતિ.
આગઈ-આગતિ.
વેએ-વેદ (૩)

ચોવીસ દ્વાર.

સંખિત્તયરી ઉ ઈમા—આ સંઘયણી વળી અત્યંત સંક્ષેપ છે.

સરીર-મોગાહણા ય સંઘયણા—શરીર પાંચ-અવગાહના અને સંઘયણ છ.

સન્ના સંઠાણ કસાય—સંજ્ઞા ચાર-સંસ્થાન ૭-કષાય ચાર.

લેસ ઇંદિય દુસમુગ્ધાયા ॥ ૩ ॥—લેશ્યા ૭, ઇંદ્રિય પાંચ, (જીવ અને અજીવ એ) બે ભેદે સમુદ્ઘાત.

દિટ્ઠી દંસણ નાણે—દૃષ્ટિ ત્રણ, દર્શન ચાર, જ્ઞાન પાંચ, અજ્ઞાન ત્રણ.

જોગુ-વઓગો-વવાય ચવણ ઠિઈ—યોગ ૧૫, ઉપયોગ બાર, ઉપપાત (જન્મ)-ચ્યવન (મરણ)-સ્થિતિ (આયુષ્ય).

પજ્જત્તિ કિમાહારે—પર્યાપ્તિ ૭—કિમાહાર (કેટલી દિશાનો આહાર લે તે.)

સન્ની ગઈ આગઈ વેએ ॥ ૪ ॥—સંજ્ઞા ત્રણ-ગતિ—આગતિ—વેદ ત્રણ.

વિવેચન—શરીર ૫, ઔદારિક વૈક્રિય આહારક તૈજસ અને કાર્મણ. અવગાહના [શરીરની ઉંચાઈ કે લંબાઇ.] સંઘયણ ૬, વજ્ર રૂષભનારાચ, રૂષભનારાચ, નારાચ, અર્ધ નારાચ, કીલિકા અને છેવટ્ઠું. સંજ્ઞા ૪-૧૦ કે ૧૬, આહાર ભય મૈથુન ને પરિગ્રહ. ક્રોધ માન માયા લોભ ઓઘ (સામાન્ય જ્ઞાન) અને લોક (વિશેષજ્ઞાન). સુખ દુઃખ મોહ વિતિગિચ્છા ધર્મને શોક. સંસ્થાન ૬, સમચતુરસ્ર ન્યગ્રોધ સાદિ કુબ્જ વામન અને હુંડક. કષાય ૪, ક્રોધ માન માયા ને લોભ. લેશ્યા ૬, કૃષ્ણ નીલ કાપોત તેજો પદ્મ ને શુક્લ. ઇંદ્રિય ૫, સ્પર્શના રસના ઘ્રાણ ચક્ષુ ને શ્રોત્ર. જીવ સમુદ્ઘાત ૭. વેદના કષાય મરણ વક્રિય તૈજસ આહારક અને કેવલી. તેમાંથી વેદના અને કષાય સમુદ્ઘાત પોતાના શરીર પ્રમાણ કરે, મરણ સમુદ્ઘાત જઘન્યથી અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ કરે, વૈક્રિય તૈજસ અને આહારક સમુદ્ઘાતમાં સંખ્યાતા યોજન પ્રમાણ દંડ કરે અને કેવળી સમુદ્ઘાતના પ્રથમના ૪ સમયમાં અનુક્રમે દંડ કપાટ મંથાન કરે અને આંતરા પૂરે તથા પછીના ૪ સમયમાં આંતરા મંથાન કપાટ અને દંડ સંહરીને સ્વભાવસ્થ થાય.

દૃષ્ટિ ૩, સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિશ્રદષ્ટિને મિથ્યાદૃષ્ટિ. દર્શન ૪, ચક્ષુ અચક્ષુ અવધિને કેવલ. જ્ઞાન ૫, મતિ શ્રુત અવધિ મનઃપર્યવ અને કેવલજ્ઞાન. અજ્ઞાન ૩, મતિ અજ્ઞાન શ્રુતઅજ્ઞાન ને વિભંગજ્ઞાન. યોગ ૧૫. ૧ સત્ય મન યોગ. ૨ અસત્ય મન યોગ. ૩. સત્યાસત્ય મન યોગ. ૪ અસત્યામૃષા મનયોગ. ૫ સત્ય વચનયોગ. ૬ અસત્ય વચનયોગ. ૭ સત્યાસત્ય વચનયોગ. ૮ અસત્યા મૃષા વચનયોગ. ૯ ઔદારિક કાયયોગ. ૧૦ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ. ૧૧ વૈક્રિય કાયયોગ. ૧૨ વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ. ૧૩ આહારક કાયયોગ. ૧૪ આહારકમિશ્ર કાયયોગ. ૧૫ તૈજસકાર્મણ કાયયોગ. ઉપયોગ ૧૨, ૫ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન ને ૪ દર્શન. ઉપપાત [જન્મ] ૧ સમયે સંખ્યાએ ગણતાં કેટલા જીવો ઉપજે. ચ્યવન [મરણ] ૧ સમયે સંખ્યાએ ગણતાં કેટલા જીવો મરે. સ્થિતિ [આયુષ્ય] ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય. પર્યાપ્તિ ૬, આહાર શરીર ઇંદ્રિય શ્વાસોશ્વાસ ભાષા ને મન. દિગાહાર. [કેટલી દિશાનો આહાર દરેક જીવ લે]. સંજ્ઞા ૩ હેતૂપદેશિકી દીર્ઘકાલિકી ને દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી. ગતિ=૨૪ દંડકના જીવો મરીને કયાં જાય તે. આગતિ=કયા દંડકના જીવો મરીને કયાં આવી ઉપજે. વેદ ૩ પુરૂષવેદ સ્ત્રીવેદ ને નપુંસકવેદ.

ચઉ–ચાર.
ગબ્ભતિરિ–ગર્ભજ તિર્યંચ.
વાઉસુ–વાયુકાયને વિષે
મણુઆણં–મનુષ્યો ને.
પંચ–પાંચ.
સેસ–બાકીના (૨૧)ને
તિ સરીરા–૩ શરીર.
થાવર ચઉગે–ચાર સ્થાવરને.

દુહઓ–બન્ને પ્રકારે.
અંગુલ–આંગળના.
અસંખ–અસંખ્યાતમા.
ભાગ–ભાગનું.
તણુ–શરીર.

સવ્વેસિંપિ–સર્વ દંડકે પણ.
જહન્ના–જઘન્યથી.

સાહાવિઅ–સ્વાભાવિક
અંગુલસ્સ–આંગળનો.
અસંખ–અસંખ્યાતમો
અંસો–ભાગ.
ઉક્કોસ–ઉત્કૃષ્ટથી.
પણ સય–પાંચસો.
ધણુ–ધનુષ્યવાળા.
નેરઇયા–નારકી.
સત્તહત્થ–૭ હાથના.
સુરા–દેવતા.

૨૪ દંડકમાં ક્યા ક્યા દંડકે ક્યા ક્યા દ્વારમાંથી શું હોય, તે કહે છે.

પહેલું શરીરદ્વાર.

ચઉ ગબ્ભ તિરિય વાઉસુ—ગર્ભજ તિર્યંચ અને વાઉકાયને વિષે (ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ અને કાર્મણ એ) ચાર શરીર હોય છે.

મણુઆણં પંચ સેસ તિસરીરા—(તેમાં આહારક ઉમેરીએ તો) મનુષ્યને ૫ શરીર હોય છે. અને બાકીના ૨૧ દંડકે ત્રણ શરીર હોય છે.

(નારકીનો-૧ અને દેવતાના ૧૩ દંડક મળી ૧૪ દંડકે વૈક્રિય-તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીર અને વાયુકાય વિના ૪ સ્થાવર તથા વિકલેંદ્રિય મળી ૭ દંડકે ઔદારિક-તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીર હોય છે.

૨ જું અવગાહના દ્વાર.

થાવર ચઉગે દુહઓ, અંગુલ અસંખ ભાગ તણુ ॥ ૫ ॥—(વનસ્પતિકાય વિના) ૪ સ્થાવરને (જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટથી એમ) બન્ને પ્રકારે; આંગળના અસંખ્યાતમા ભાગનું શરીર હોય છે.

સવ્વેસિંપિ જહન્ના, સાહાવિય અંગુલસ્સ અસંખંસો—(૪ સ્થાવર વિના બાકીના) સર્વ દંડકે પણ જઘન્યથી, સ્વાભાવિક (શરીર) આગળનો અસંખ્યાતમો ભાગ હોય છે.

ઉક્કોસ પણસય ધણુ, નેરઇયા સત્ત હત્થ સુરા ॥ ૬ ॥—ઉત્કૃષ્ટથી ૫૦૦ ધનુષ્ય શરીરવાળા નારકી હોય છે, અને દેવતા ૭ હાથના હોય છે.

ગબ્ભતિરિ-ગર્ભજ તિર્યંચનું.	જોયણ-જોજન.	જોયણ-જોજન.
સહસ્સ-હજાર.	વણસ્સઇ-વનસ્પતિનું.	સહસ્સં-હજાર.
	અહિય-અધિક.	નર-મનુષ્ય.

તેઇંદિ-તેઇંદ્રિયનું.	ચઉરિંદિ-ચઉરિંદ્રિયનું.	પુણ-વળી.
તિ ગાઉ-૩ ગાઉ.	દેહં-શરીર.	અંગુલ-આંગળનો.
એઇંદિય-એઇંદ્રિયનું.	ઉચ્ચત્તણં-ઉંચપણે.	સંખ-સંખ્યાતમો.
જોયણ બાર-૧૨ જોજન.	સુએ-સૂત્રમાં.	અસં-ભાગ.
જોયણં-જોજન.	ભણિયં-કહ્યું છે.	આરંભે-આરંભતી વખતે.
એગં-એક.	વેઉવ્વિય-(ઉત્તર) વૈક્રિય.	

ગબ્ભ તિરિ સહસ્સ :જોયણ—ગર્ભજ તિર્યંચનું શરીર ૧૦૦૦ જોજન હોય છે.

વણસ્સઈ અહિય જોયણ સહસ્સં—વનસ્પતિકાયનું શરીર ૧૦૦૦ જોજનથી (કાંઇક) અધિક હોય છે.

નર તેઇંદિ તિ ગાઉ—મનુષ્ય અને તેઇંદ્રિયનું શરીર ૩ ગાઉ હોય છે.

એઇંદિય જોયણ બાર ॥ ૭ ॥—એઇંદ્રિયનું શરીર ૧૨ જોજન હોય છે.

જોયણ-મેગં ચઉરિંદિ—ચઉરિંદ્રિયનું ૧ જોજન.

દેહસુચ્ચત્તણં સુએ ભણિઅં—શરીર ઉંચપણે સૂત્રને વિષે કહ્યું છે.

વેઉવ્વિય દેહં પુણ, અંગુલ સંખંસ-મારંભે ॥ ૮ ॥—વળી (ઉત્તર) વૈક્રિય શરીર, આરંભતી વખતે આંગળનો સંખ્યાતમો ભાગ હોય છે.

દેવ-દેવતાનું.	નવ-નવ.	નારયાણં-નારકીઓનું
નર-મનુષ્યનું.	જોયણ-જોજન.	ભણિયં-કહ્યું છે.
અહિય-અધિક.	સયાઇં-સો.	વેઉવ્વિય-(ઉત્તર) વૈક્રિય.
લક્ખં લાખ(જોજન)	દુગુણં-બમણું.	
તિરિયાણં-તિર્યંચોનું.	તુ-વળી.	સરીરં-શરીર.

વિકુર્વેલ વૈક્રિય શરીરનું ઉત્કૃષ્ટ માન.

દેવ નર અહિય લક્ખં—દેવતાનું વૈક્રિય શરીર લાખ જોજન અને મનુષ્યનું લાખ જોજનથી (૪ આંગળ) અધિક હોય છે. (કારણકે દેવતાઓ ભૂમિથી ઓછામાં ઓછા ૪ આંગળ ઉપર ચાલે છે.)

તિરિયાણં નવ ય જોયણ સયાઈં—તિર્યંચનું (વૈક્રિય શરીર) ૯૦૦ જોજન.
દુગુણં તુ નારયાણં—નારકીઓનું વળી પોતાના શરીરથી બમણું.
ભણિયં વેઉવ્વિય સરીરં ॥ ૯ ॥—વૈક્રિય શરીર કહ્યું છે.

અંતમુહુત્તં-અંતર્મુહૂર્ત.	ચત્તારિ-ચાર.	અદ્ધમાસો-અડધો માસ.
નિરએ-નારકીમાં.	તિરિય-તિર્યંચ.	ઉક્કોસ-ઉત્કૃષ્ટથી.
મુહુત્ત-મુહૂર્ત.	મણુએસુ-મનુષ્યમાં.	વિઉવ્વણા-વિકુર્વણાનો
	દેવેસુ-દેવોમાં.	કાલો-કાલ.

વિકુર્વેલ વૈક્રિય શરીરનો કાળ.

અંતમુહુત્તં નિરએ—નારકીમાં અંતર્મુહૂર્ત.
મુહુત્ત ચત્તારિ તિરિય મણુએસુ—તિર્યંચ અને મનુષ્યમાં ૪ મુહૂર્ત.
દેવેસુ અદ્ધમાસો—દેવતામાં અડધો માસ.
ઉક્કોસ વિઉવ્વણા કાલો ॥ ૧૦ ॥—ઉત્કૃષ્ટથી ઉત્તર વૈક્રિય શરીરનો કાળ જાણવો.

દેવ અને નારકીને વૈક્રિય લબ્ધિ ભવથી તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચને ગુણથી પ્રાપ્ત થાય છે

થાવર-સ્થાવર (૫).	વિગલ-વિકલેંદ્રિયને.	નર-મનુષ્ય.
સુર-દેવતા (૧૩).	છેવટ્ઠા-છેવટ્ઠું.	તિરિએસુ-તિર્યંચને વિષે.
નેરઇઆ-નારકી.	સંઘયણ-સંઘયણ.	વિ-પણ.
અસંઘયણા-સંઘયણ રહિત.	છગ્ગં-૭.	મુણેયવ્વં-જાણવાં.
	ગબ્ભય-ગર્ભજ.	

૩ જું સંઘયણ દ્વાર.

થાવર સુર નેરઇઆ, અસંઘયણા ય વિગલ છેવટ્ઠા—૫ સ્થાવર દેવતા અને નારકી (એ ૧૯ દંડક) સંઘયણ રહિત છે અને વિકલેંદ્રિયને છેવટ્ઠું (સેવાર્ત) સંઘયણ હોય છે.
સંઘયણ છગ્ગં ગબ્ભય, નર-તિરિએસુવિ મુણેયવ્વં ॥ ૧૧ ॥—૭ સંઘયણ (વજ્રઋષભ નારાચ-ઋષભ નારાચ-નારાચ-અર્ધ

નારાચ-કીલિકા અને છેવટ્ઠું.) ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચને વિષે પણ જાણવા.

સવ્વેસિં-સર્વે (૨૪) ને વિષે.
ચઉ દહ વા-૪ કે ૧૦
સન્ના-સંજ્ઞા.
સવ્વે-સર્વે.
સુરા-દેવતાઓ.
ચઉરંસા-સમચતુરસ્ર.
નર-મનુષ્ય.
તિરિય-તિર્યંચને.
છસંઠાણા-૬ સંસ્થાન.
હુંડા-હુંડક.
વિગલિંદિ-વિકલેંદ્રિય.
નેરઇઆ-નારકીને.

નાણાવિહ-જુદા પ્રકારના.
ધય-ધ્વજાના.
સૂઈ-સોયના.
બુબ્બુય-પરપોટાના.
વણ-વનસ્પતિ.
વાઉ-વાયુકાય.
તેઉ-તેઉકાય.
અપકાયા-અપ્કાય.
પુઢવી-પૃથ્વીકાય.
મસૂર-મસૂરની દાળ.
ચંદ-ચંદ્રમાના.
આકારા-આકારવાળા.
સંઠાણઓ-સંસ્થાનથી.
ભણિયા-કહ્યા છે.

૪ થું સંજ્ઞા દ્વાર.

સવ્વેસિં ચઉ દહ વા, સન્ના—સર્વે (૨૪ દંડકો) ને વિષે ૪-૧૦ કે ૧૬ સંજ્ઞા હોય છે.

(આહાર-ભય-મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર. ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-ઓઘ (દર્શન) અને લોક (જ્ઞાન) મળી ૧૦. સુખ-દુઃખ-મોહ-વિતિગિચ્છા-ધર્મ અને શોક મળી ૧૬).

૫ મું સંસ્થાન દ્વાર.

સવ્વે સુરા ય ચઉરંસા—સર્વે દેવતાઓ સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા હોય છે.

નર તિરિય છ સંઠાણા—મનુષ્ય અને તિર્યંચને (સમચતુરસ્ર-ન્યગ્રોધ-સાદિ-વામન-કુબ્જ અને હુંડક એ) છ સંસ્થાન હોય છે.

હુંડા વિગલિંદિ નેરઇયા ॥ ૧૨ ॥—વિકલેંદ્રિય અને નારકીને હુંડક સંસ્થાન હોય છે.

નાણાવિહ ધય સૂઈ, બુબ્બુય વણ વાઉ તેઉ અપકાયા—જુદા જુદા પ્રકારના (સંસ્થાનવાળા) ધજાના, સોયના (અને)

પરપોટાના સંસ્થાનવાળા અનુક્રમે વનસ્પતિકાય, વાયુકાય, તેઉકાય, અને અપ્કાય હોય છે.

પુઢવી મસૂર ચંદા, કારા સંઠાણઓ ભણિયા ॥ ૧૩ ॥-પૃથ્વીકાય મસૂરની દાળ અથવા ચંદ્રમાના આકારવાળા સંસ્થાનથી કહ્યા છે.

અર્થ-વનસ્પતિકાય જુદા જુદા પ્રકારના, વાયુકાય ધજાના, તેઉકાય સોયના, અપ્કાય પરપોટાના અને પૃથ્વીકાય મસૂરની દાળ અથવા ચંદ્રમાના આકારવાળા છે.

સવ્વેવિ-સર્વે જીવો. પણ.	નારય-નારકી.	સવ્વેવિ-સર્વે પણ.
ચઉ કસાયા-૪ કષાયવાળા.	તેઉ-તેઉકાય.	હુન્તિ-હોય છે.
લેસ છગ્ગં-૬ લેશ્યા.	વાઉ-વાયુકાય.	ચઉ લેસા-ચાર લેશ્યાવાળા.
ગબ્ભ-ગર્ભજ.	વિગલા-વિકલેંદ્રિય.	ઇંદિય દારં-ઇંદ્રિયદ્વાર.
તિરિય-તિર્યંચ.	વેમાણિય-વૈમાનિક.	સુગમં-સુગમ.
મણુએસુ-મનુષ્યને વિષે.	તિલેસા-૩ લેશ્યાવાળા.	મણુઆણં-મનુષ્યોને.
	જોઇસિય-જ્યોતિષી.	સત્ત-સાત.
	તેઉ લેસા-તેજોલેશ્યા.	સમુગ્ઘાયા-સમુદ્ઘાત.
	સેસા-બાકીના (૧૪).	

૬ ટ્ઠું કષાય દ્વાર.

સવ્વે વિ ચઉ કસાયા—સર્વે જીવો પણ (ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ એમ) ૪ કષાયવાળા હોય છે.

૭ મું લેશ્યા દ્વાર.

લેસ છગ્ગં ગબ્ભ તિરિય મણુએસુ—ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્યને વિષે (કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત-તેજો-પદ્મ અને શુક્લ એ) છ લેશ્યા હોય છે.

નારય તેઉ વાઉ, વિગલા વેમાણિય તિ લેસા ॥ ૧૪ ॥-નારકી, તેઉકાય વાયુકાય વિકલેંદ્રિય અને વૈમાનિક ૩ લેશ્યાવાળા હોય છે.

(નારકી તેઉકાય વાયુકાય અને વિકલેંદ્રિયને કૃષ્ણ નીલ અને કાપોત અને વૈમાનિકને તેજો-પદ્મ અને શુક્લ લેશ્યા હોય છે.)

જોઇસિય તેઉ લેસા—જ્યોતિષી તેજો લેશ્યાવાળા હોય છે.
સેસા સવ્વેવિ હુંતિ ચઉ લેસા—બાકીના સર્વે (૧૦ ભવનપતિ-
વ્યંતર-પૃથ્વી-અપ્ અને વનસ્પતિ એ ૧૪ દંડક) પણ ૪
લેશ્યાવાળા હોય છે.

૮ મું ઈંદ્રિય દ્વાર.

ઇંદ્રિય દારં સુગમં—ઇંદ્રિય દ્વાર સહેલું છે.

૯ મું સમુદ્ઘાત (કર્મનો વિશેષ ઘાત કરવો તે) દ્વાર.

મણુઆણં સત્ત સમુગ્ઘાયા ॥૧૫॥—મનુષ્યોને ૭ સમુદ્ઘાત હોય છે.

વેયણ-વેદના.	એગિંદિયાણ-એકેંદ્રિયોને	ગબ્ભતિરિ-ગર્ભજ. તિર્યંચ.
કસાય-કષાય.	કેવલિ-કેવલી.	સુરેસુ-દેવોને વિષે.
મરણે-મરણ.	તેય-તૈજસ.	નારય-નારકી.
વેઉવ્વિય-વૈક્રિય.	આહારગ-આહારક.	વાઉસુ-વાયુકાયને વિષે.
તેયએ-તૈજસ.	વિણા ઉ-વિના વળી.	ચઉર-ચાર.
આહારે-આહારક.	ચત્તારિ-ચાર.	તિય-ત્રણ.
કેવલિ-કેવલી.	તે-તે (ત્રણ)	સેસે-બાકીના (૪)
સમુગ્ઘાયા-સમુદ્ઘાત.	વેઉવ્વિય-વૈક્રિય.	વિગલ-વિકલેંદ્રિયને.
સત્ત-સાત.	વજ્જા-વર્જીને.	દુ દિટ્ઠી-બે દષ્ટિ.
ઇમે-એ. આ.	વિગલા-વિકલેંદ્રિય.	થાવર-સ્થાવરને.
હુન્તિ-હોય છે.	અસન્નીણ-અસંજ્ઞીને.	મિચ્છત્તી-મિથ્યાદષ્ટિ.
સન્નીણં-સંજ્ઞી (મનુષ્યો)ને.	તે ચેવ-તે(ત્રણ)નિશ્ચે	સેસ-બાકીના(૧૬)ને.
	પણ-પાંચ.	તિય દિટ્ઠી-૩ દષ્ટિ.

વેયણ કસાય મરણે—વેદના, કષાય અને મરણ.
વેઉવ્વિય તેયએ ય આહારે—વૈક્રિય તૈજસ આહારક અને.
કેવલિ ય સમુગ્ઘાયા—કેવલી સમુદ્ઘાત.
સત્ત ઇમે હુંતિ સન્નીણં ॥૧૬॥—એ ૭ સમુદ્ઘાત સંજ્ઞી મનુષ્યોને
હોય છે.

એગિંદિયાણ કેવલિ, તેયા-હારગ વિણા ઉ ચત્તારિ—એકેંદ્રિય (વાયુકાય) ને કેવલી તૈજસ અને આહારક (એ ત્રણ) વિના વળી (પ્રથમની) ૪ સમુદ્‌ઘાત હોય છે.

તે વેઉવ્વિય વજ્જા, વિગલા-સન્નીણ તે ચેવ ॥૧૭॥—તે (ત્રણ) અને વૈક્રિય વર્જીને, તે (પ્રથમની) ત્રણ સમુદ્‌ઘાતો વિકલેંદ્રિય અને અસંજ્ઞીને નિશ્ચે હોય છે.

પણ ગબ્ભ તિરિસુરેસુ—ગર્ભજ તિર્યંચ અને દેવતાને વિષે (પ્રથમની) ૫ (સમુદ્‌ઘાત).

નારય વાઉસુ ચઉર તિય સેસે—નારકી અને વાયુકાયને વિષે ૪ અને બાકીના (પૃથ્વી-અપ્-તેઉ અને વનસ્પતિ એ ૪) દંડકે ૩ સમુદ્‌ઘાત હોય છે.

૧૦ મું દૃષ્ટિ દ્વાર.

વિગલ દુ દિટ્ઠી—વિકલેંદ્રિયને વિષે (મિથ્યાદૃષ્ટિ અને કેટલાક અપર્યાપ્ત વિકલેંદ્રિયને સાસ્વાદન હોવાથી સમ્યક્‌દૃષ્ટિ એમ) બે દૃષ્ટિ હોય છે.

થાવર, મિચ્છત્તી—સ્થાવરને વિષે ૧ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે,

સેસ તિય દિટ્ઠી ॥૧૮॥—બાકીના (ગર્ભજ તિર્યંચ-મનુષ્ય-નારકી અને દેવતા એ ૧૬) દંડકે (સમકિત-મિશ્ર અને મિથ્યા એ) ત્રણ દૃષ્ટિ હોય છે.

થાવર-સ્થાવર.	દ્રિયને.	દંસણિણો-દર્શનવાળા
બિ-બેઇંદ્રિય	તદ્દુગં-તે બે(દર્શન).	સેસેસુ-બાકીના.
તિસુ-તેઇંદ્રિયને વિષે.	સુએ-સૂત્રમાં.	(૧૫) ને વિષે.
અચક્ખુ-અચક્ષુ દર્શન.	ભણિયં-કહ્યા છે.	તિગં તિગં-ત્રણ ત્રણ.
ચઉરિંદિસુ-ચઉરિં-	મણુઆ-મનુષ્યો.	ભણિયં-કહ્યાં છે.
	ચઉ-ચાર.	

૧૧ મું દર્શન દ્વાર.

થાવર બિ તિસુ અચક્ખુ—સ્થાવર, બેઇંદ્રિય અને તેઇંદ્રિયને વિષે અચક્ષુદર્શન હોય છે

ચઉરિંદિસુ તદ્દુગં સુએ ભણિઅં—ચઉરિંદ્રિયને વિષે તે બે (ચક્ષુ અને અચક્ષુ) દર્શન સૂત્રમાં કહ્યાં છે.

મણુઆ ચઉ દંસણિણો—મનુષ્યો (ચક્ષુ અચક્ષુ અવધિ અને કેવલ એ) ચારે દર્શનવાળા હોય છે.

સેસેસુ તિગં તિગં ભણિયં ॥ ૧૯ ॥—બાકીનાને વિષે (ગર્ભજ તિર્યંચ-નારકી અને દેવતા. એ ૧૫ દંડકે ચક્ષુ અચક્ષુ અને અવધિ એ) ત્રણ ત્રણ દર્શન કહ્યાં છે.

અન્નાણ—અજ્ઞાન.	નિરએ—નારકીને વિષે.	અન્નાણ દુ—બેઅજ્ઞાન.
નાણ-જ્ઞાન.	થિરે-સ્થાવરને વિષે.	વિગલે-વિકલેંદ્રિયને.
તિય તિય-ત્રણ ત્રણ.	અન્નાણ દુગં-બે અજ્ઞાન.	મણુએ-મનુષ્યને વિષે
સુર-દેવતા.		પણ નાણ-૫ જ્ઞાન.
તિરિ-તિર્યંચ.	નાણ-જ્ઞાન (બે)	તિ અન્નાણા-૩ અજ્ઞાન.

૧૨ મું જ્ઞાન ૧૩ મું અજ્ઞાન દ્વાર.

અન્નાણ નાણ તિય તિય, સુર તિરિ નિરએ થિરે અન્નાણદુગં— ૩ અજ્ઞાન (મતિ અજ્ઞાન-શ્રુત અજ્ઞાન ને વિભંગજ્ઞાન) અને ૩ જ્ઞાન (મતિ-શ્રુત ને અવધિ) દેવતા, તિર્યંચ અને નારકીને વિષે હોય છે. સ્થાવરને વિષે (મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ) બે અજ્ઞાન હોય છે.

નાણાન્નાણ દુ વિગલે—બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન વિકલેંદ્રિયને વિષે હોય છે. (મતિ-શ્રુતજ્ઞાન મતિઅજ્ઞાન શ્રતઅજ્ઞાન.)

મણુએ પણ નાણ તિ અન્નાણા ॥ ૨૦ ॥—મનુષ્યને વિષે ૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાન હોય છે.

ઈક્કારસ-૧૧ (યોગ).	તેર-૧૩ (યોગ)	ચઉ-ચાર.
સુર-દેવતા.	પન્નર-૧૫ (યોગ)	પંણ-પાંચ.
નિરએ-નારકીને વિષે.	મણુએસુ-મનુષ્યને વિષે.	વાએ-વાયુકાયને વિષે.
તિરિએસુ-તિર્યંચને વિષે.	વિગલે-વિકલેંદ્રિયને.	જોગ તિયં-૩ જોગ.
		થાવરે-સ્થાવરમાં.
		હોઇ-હોય છે.

૧૪ સું યોગ (શક્તિ) દ્વાર.

ઈક્કારસ સુર નિરએ—દેવતા અને નારકીને વિષે (ઔદારિક દ્વિક અને આહારક દ્વિક વિના) ૧૧ યોગ હોય છે.

તિરિએસુ તેર પન્નર મણુએસુ-તિર્યંચને વિષે ૧૩ (આહારક દ્વિક વિના.) અને મનુષ્યને વિષે ૧૫ યોગ હોય છે.

વિગલે ચઉ પંણ વાએ—વિકલેંદ્રિયને વિષે ૪ (ઔદારિક દ્વિક કાર્મણ ને અસત્યામૃષા=વ્યવહાર ભાષા.) વાયુકાયને વિષે ૫ યોગ (ઔદારિક દ્વિક કાર્મણ ને વૈક્રિયદ્વિક.)

જોગ તિય થાવરે હોઇ ॥ ૨૧ ॥—સ્થાવરને વિષે ૩ જોગ હોય છે. [ઔદારિક દ્વિક (ઔદારિક-ઔદારિકમિશ્ર) ને કાર્મણ.]

ઉવઓગા-ઉપયોગ.	નિરય-નારકી.	પંણ-પાંચ.
મણુએસુ-મનુષ્યને વિષે.	તિરિય-તિર્યંચ.	છક્કં-છ.
બારસ-બાર.	દેવેસુ-દેવોને વિષે	ચઉરિંદિસુ-ચઉરિંદ્રિયને વિષે.
નવ-નવ.	વિગલ દુગે-બે વિકલેંદ્રિયને વિષે.	થાવરે-સ્થાવરનેવિષે.
		તિયગં-ત્રણ.

૧૫ સું ઉપયોગ દ્વાર.

ઉવઓગા મણુએસુ, બારસ—મનુષ્ય વિષે ઉપયોગ ૧૨ હોય છે.

નવ નિરય તિરિય દેવેસુ—નારકી તિર્યંચ અને દેવતાને વિષે ૯. (૩ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન ૩ દર્શન).

વિગલ દુગે પંણ છક્કં, ચઉરિંદિસુ થાવરે તિયગં ॥૨૨॥—બે વિકલેંદ્રિય (બેઇંદ્રિય-તેઇંદ્રિય) ને વિષે ૫ (બે જ્ઞાન બે અજ્ઞાન

અચક્ષુ દર્શન), ચઉરિંદ્રિયને વિષે ૬, (બે જ્ઞાન બે અજ્ઞાન બે દર્શન) (અને) સ્થાવર વિષે ૩ ઉપયોગ હોય છે. (૨ અજ્ઞાન અચક્ષુ દર્શન).

સંખ-સંખ્યાતા.	સંખા-સંખ્યાતા.	ચવણેવિ-ચ્યવવામાં પણ.
અસંખા-અસંખ્યાતા.	વણ-વનસ્પતિકાય.	
	અણંતા-અનંતા.	બાવીસ-બાવીશ.
સમયે-૧ સમયમાં.	થાવર-સ્થાવર.	સગ-સાત.
ગબ્ભયતિરિ-ગર્ભજ તિર્યંચ.	અસંખા-અસંખ્યાતા	તિ-ત્રણ.
	અસન્ની નર-અસંજ્ઞી મનુષ્ય.	દસ-દશ.
વિગલ-વિકલેંદ્રિય.		વાસ-વર્ષનું.
નારય-નારકી.	અસંખા-અસંખ્યાતા.	સહસ્સ-હજાર.
સુરા-દેવો.	જહ-જેમ.	ઉક્કિટ્ઠ-ઉત્કૃષ્ટ.
મણુઆ-મનુષ્યો.	ઉવવાએ-ઉપજવામાં.	પુઢવાઈ-પૃથ્વી આદિનું.
નિયમા-નિશ્ચે.	તહેવ-તેમજ.	

૧૬ મું ઉપપાત અને ૧૭ મું ચ્યવન દ્વાર.

સંખ-મસંખા સમયે, ગબ્ભય તિરિ વિગલ નારય સુરા ય—૧ સમયને વિષે સંખ્યાતા અને અસંખ્યાતા ગર્ભજ તિર્યંચ, વિકલેંદ્રિય, નારકી અને દેવતા ઉપજે છે.

મણુઆ નિયમા સંખા—મનુષ્યો નિશ્ચે સંખ્યાતા ઉપજે છે.

વણ-ણંતા થાવર અસંખા ॥ ૨૩ ॥—વનસ્પતિકાય અનંતા અને સ્થાવર અસંખ્યાતા ઉપજે છે.

અસન્ની નર અસંખા—અસંજ્ઞી મનુષ્યો અસંખ્યાતા ઉપજે છે.

જહ ઉવવાએ તહેવ ચવણે વિ—જેમ ઉપજવામાં તેમજ ચ્યવવામાં પણ જાણવું.

૧૮ મું ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય આયુષ્ય દ્વાર.

બાવીસ સગ તિ દસ વાસ, સહસ્સ ઉક્કિટ્ઠ પુઢવાઈ ॥ ૨૪ ॥—૨૨ હજાર, ૭ હજાર, ૩ હજાર અને ૧૦ હજાર વર્ષનું ઉત્કૃષ્ટ

આયુષ્ય અનુક્રમે પૃથ્વીકાયાદિનું (પૃથ્વી–અપ્–વાયુ ને વનસ્પતિ-નું) હોય છે.

તિ દિણ–૩ દિવસનું.	પલ્લં–પલ્યોપમ.	દુપલ્લયં–૨ પલ્યોપમ.
અગ્ગિ–અગ્નિકાયનું.	જોઇસિ–જ્યોતિષીનું.	નવ નિકાયે–૯ નિકાયમાં.
તિ પલ્લ–૩ પલ્યોપમ.	વરિસ–વર્ષ.	બારસવાસ–૧૨ વર્ષ.
આઊ–આયુષ્યવાળા.	લક્ખાહિઅં–લાખ અધિક.	ઉણપણ–ઓગણપચાસ.
નર–મનુષ્ય.	પલિયં–પલ્યોપમ.	દિણ–દિવસ.
તિરિ–તિર્યંચ.	અસુરાણ–અસુર કુમારોનું.	છમ્માસ–૭ માસ.
સુર–દેવ.	અહિય–અધિક.	ઉક્કિટ્ઠ–ઉત્કૃષ્ટ.
નિરય–નારકીનું.	અયરં–સાગરોપમ.	વિગલ–વિકલેંદ્રિયનું.
સાગર–સાગરોપમ.	દેસૂણ–કાંઇક ઓછું.	આઊ–આયુષ્યં.
તિત્તીસા–તેત્રીસ.		
વંતર–વ્યંતરનું.		

તિ દિણગ્ગિ તિ પલ્લાઊ, નરતિરિ સુર નિરય સાગર તિત્તીસા—
૩ દિવસનું અગ્નિકાયનું આયુષ્ય હોય છે. ૩ પલ્યોપમ આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અને તિર્યંચ હોય છે. દેવતા અને નારકીનું (ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય) ૩૩ સાગરોપમ હોય છે.

વંતર પલ્લં જોઇસ, વરિસ લક્ખા-હિયં પલિયં ॥૨૫॥—
વ્યંતરનું ૧ પલ્યોપમ અને જ્યોતિષીનું (આયુષ્ય) ૧ લાખ વર્ષ અધિક ૧ પલ્યોપમ હોય છે.

અસુરાણ અહિય અયરં—અસુર કુમારોનું આયુષ્ય ૧ સાગરોપમથી અધિક (પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અધિક) હોય છે.

દેસૂણ દુ પલ્લયં નવ નિકાયે—બાકીના ૯ નિકાયને વિષે કાંઇક ઉણું ૨ પલ્યોપમ આયુષ્ય હોય છે.

બારસ વાસુણ પણદિણ, છમ્માસ ઉક્કિટ્ઠ વિગલાઊ ॥૨૬॥—
૧૨ વર્ષ, ૪૯ દિવસ (અને) ૬ માસ અનુક્રમે વિકલેંદ્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય છે.

પુઢવાઈ-પૃથ્વીકાયાદિ.
દસ પયાણું-૧૦ પદોની.
અંતમુહુત્તં-અંતમુંહૂર્ત.
જહન્ન-જઘન્યથી.
આઉ-આયુષ્યની.
ઠિઈ-સ્થિતિ.
દસસહસ-૧૦હજાર.
વરિસ-વર્ષની.
ઠિઈઆ-સ્થિતિ.
ભવણાહિવ-ભવનપતિ.
નિરય-નારકી.
વંતરિઆ-વ્યંતર.
વેમાણિય-વૈમાનિક.
જોઈસિયા-જ્યોતિષી.
પલ્લ-પલ્યોપમ.
તયટ્ઠ-તેનો આઠમો.
અંસ-ભાગ
આઉઆ-આયુષ્ય.
હુન્તિ-હોય છે.
સુર-દેવતા.
નર-મનુષ્ય.
તિરિ-તિર્યંચ.
નિરએસુ-નારકીને વિષે.
છપજ્જત્તી-છપર્યાપ્તિ.
થાવરે-સ્થાવરને વિષે.
ચઉગં-૪ (પર્યાપ્તિ.)
વિગલે-વિકલેંદ્રિયને વિષે.
પંચ પજ્જત્તી-૫ પર્યાપ્તિ.
છદ્દિસિં-૬ દિશાનો.
આહાર-આહાર.
હોઈ-હોય છે.
સવ્વેસિં-સર્વેને.
પણગાઈ-પાંચ આદિ.
પયે-પદને વિષે.
ભયણા-વિકલ્પ. ભજના.
અહ-હવે.
સન્નિ તિયં-૩ સંજ્ઞા.
ભણિસ્સામિ-કહીશ.

જઘન્ય સ્થિતિ.

પુઢવાઈ દસ પયાણં, અંતમુહુત્તં જહન્ન આઉ ઠિઈ—પૃથ્વીકાયાદિ ૧૦ પદોની (૫ સ્થાવર-૩ વિકલેંદ્રિય-તિર્યંચ અને મનુષ્યની), જઘન્યથી આયુષ્યની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત હોય છે.

દસ સહસ વરિસ ઠિઈઆ, ભવણાહિવ નિરય વંતરિઆ ॥૨૯॥—૧૦ હજાર વર્ષની સ્થિતિ (આયુષ્ય) વાળા ભવનપતિ, નારકી અને વ્યંતર હોય છે.

વેમાણિય જોઈસિયા, પલ્લ તયટ્ઠંસ આઉઆ હુંતિ—વૈમાનિક ૧ પલ્યોપમ અને જ્યોતિષી દેવો (જઘન્યથી) તેનો (૧ પલ્યોપમનો) ૮ મો ભાગ આયુષ્યવાળા હોય છે.

૧૯ મું પર્યાપ્તિ દ્વાર.

સુર નર તિરિ નિરએસુ, છ પજ્જત્તી થાવરે ચઉગં ॥૨૮॥— દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીને વિષે. ૬ પર્યાપ્તિ હોય છે અને સ્થાવરને વિષે ૪ પર્યાપ્તિ હોય છે.

વિગલે પંચ પજ્જત્તી—વિકલેંદ્રિયને વિષે ૫ પર્યાપ્તિ હોય છે.

૨૦ મું દિસાહાર દ્વાર.

છદ્દિસિ આહાર હોઇ સવ્વેસિં—સર્વ જીવોને (પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, ઉર્ધ્વ ને અધો એ) ૬ દિશાનો આહાર હોય છે.

પણગાઈ પયે ભયણા—પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ (સૂક્ષ્મ સ્થાવરના) પદને વિષે ભજના હોય છે. એટલે કોઇને ૩–૪–૫ અને ૬ દિશાનો આહાર હોય છે.

આહાર ત્રણ પ્રકારે છે. ઓજાહાર, લોમાહાર ને કવલાહાર, ઉત્પત્તિ વખતે જે આહાર લેવાય તે ઓજાહાર, ચામડી કે રૂવાંટાથી જે આહાર લેવાય તે લોમાહાર અને કોળીઆ વડે જે આહાર લેવાય તે કવલાહાર.

૨૧ મું સંજ્ઞા દ્વાર.

અહ સન્નિતિયં ભણિસ્સામિ ॥૨૯॥—હવે ૩ સંજ્ઞા કહીશ.

ચઉવિહ—૪ પ્રકારના.	દીહ કાલિગી—દીર્ઘ-કાલિકી.	પદેશિકી.
સુર—દેવ.	સન્ના—સંજ્ઞા.	સન્ના—સંજ્ઞા.
તિરિએસુ—તિર્યંચને વિષે.	વિગલે—વિકલેંદ્રિયને. વિષે.	રહિયા—રહિત.
નિરએસુ—નારકીને વિષે.	હેઉવએસા—હેતુ-	થિરા—સ્થાવરો.
		સવ્વે—સર્વે.

ચઉવિહ સુર તિરિએસુ, નિરએસુ અ. દીહકાલિગી સન્ના—૪ પ્રકારના દેવતા, તિર્યંચ અને નારકીને વિષે દીર્ઘકાલિકી (પૂર્વાપરનું જાણવું તે) સંજ્ઞા હોય છે.

વિગલે હેઉવએસા—વિકલેંદ્રિયને વિષે હેતૂપદેશિકી (તાત્કાલિક ઇષ્ટમાં પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટથી પાછા ફરવું તે) સંજ્ઞા હોય છે.

સન્ના રહિયા થિરા સવ્વે ॥ ૩૦ ॥—સર્વે સ્થાવરો સંજ્ઞા રહિત હોય છે.

મણુઆણ—મનુષ્યોને.	ચ્ચિય—નિશ્ચે.	તહેવ—તેમજ.
દીહકાલિય—દીર્ઘકાલિકી.	ચઉવિહ—૪ પ્રકારના.	પજ્જત્તે—પર્યાપ્તા.
દિટ્ઠીવાઓવએસિયા—દષ્ટિવાદો પદેશિકી.	દેવેસુ—દેવોમાં.	ભૂ—પૃથ્વીકાય.
કેવિ—કેટલાક પણ.	ગચ્છન્તિ—જાય છે.	દગ—અપ્કાય.
પજ્જ—પર્યાપ્તા.	સંખાઉ—સંખ્યાતા આયુષ્યવાળા.	પત્તેય—પ્રત્યેક.
પણ—પંચેંદ્રિય.	પજ્જ—પર્યાપ્તા.	વણે—વનસ્પતિકાય.
તિરિ—તિર્યંચ.	પણિંદિ—પંચેંદ્રિય.	એએસુ—એ (૫) ને વિષે.
મણુઅ—મનુષ્યો.	તિરિય—તિર્યંચ.	ચ્ચિય—નિશ્ચે.
	નરેસુ—મનુષ્યોને વિષે.	સુર—દેવોનું.
		આગમણં—આગમન.

મણુઆણ દીહકાલિય—મનુષ્યોને દીર્ઘકાલિકી સંજ્ઞા હોય છે.

દિટ્ઠીવાઓ-વએસિયા કેવિ—કેટલાક (સમકિતી મનુષ્યો) દષ્ટિવાદોપદેશિકી (દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન જેને હોય તે) સંજ્ઞાવાળા પણ હોય છે.

૨૨ મું ગતિ અને ૨૩ મું આગતિ દ્વાર.

પજ્જ પણ તિરિ મણુઅ ચ્ચિય, ચઉવ્વિહ દેવેસુ ગચ્છંતિ ॥૩૧॥—પર્યાપ્તા પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યો નિશ્ચે ૪ પ્રકારના દેવતાઓને વિષે જાય છે. (એ દેવોની આગતિ કહી.)

સંખાઉ પજ્જ પણિંદિ—સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્ત પંચેંદ્રિય.

તિરિય નરેસુ તહેવ પજ્જત્તે—તિર્યંચ અને મનુષ્યોને વિષે તેમજ પર્યાપ્તા.

ભૂ દગ પત્તેય વણે—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય.

એએસુ ચ્ચિય સુરાગમણં ॥ ૩૨ ॥—એ (પાંચ) ને વિષે નિશ્ચે દેવતાનું આગમન (ઉત્પત્તિ) છે. (એ દેવોની ગતિ કહી.)

અર્થ—સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા પર્યાપ્તા પંચેંદ્રિય તિર્યંચ અને મનુષ્યોને વિષે, તેમજ પર્યાપ્તા પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય એ પાંચને વિષે નિશ્ચે દેવોની ઉત્પત્તિ છે.

પજ્જત્ત-પર્યાપ્તા.	નિરય-નરકમાં.	એએસુ-એ (બે) ને વિષે.
સંખ-સંખ્યાતા (આયુષ્યવાળા).	સત્તગે-સાતે.	ઉવવજ્જંતિ-ઉપજે છે.
ગબ્ભય-ગર્ભજ.	જંતિ-જાય છે. ઉપજે છે.	
તિરિય-તિર્યંચ.	નિરય-નરકમાંથી.	ન-નથી.
નરા-મનુષ્યો.	ઉવટ્ટા-નિકળેલા.	સેસેસુ-બાકીનામાં.

પજ્જત્ત સંખ ગબ્ભય, તિરિય નરા નિરય સત્તગે જંતિ—પર્યાપ્તા સંખ્યાતા વર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ તિર્યંચ અને મનુષ્યો સાતે નરકને વિષે ઉપજે છે. (નારકીની આગતિ કહી.)

નિરય ઉવટ્ટા એએસુ, ઉવવજ્જંતિ ન સેસેસુ ॥ ૩૩ ॥—નરકમાંથી નીકળેલા જીવો એ બે (તિર્યંચ અને મનુષ્ય) ને વિષે ઉપજે છે. (પણ એ બે વિના) બાકીના દંડકમાં ઉપજતા નથી. (નારકીની ગતિ કહી.)

પુઢવી-પૃથ્વીકાય.	વિવજ્જિઆ-વર્જીને.	નિય નિય-પોત-પોતાના.
આઉ-અપ્કાય.	જીવા-જીવો.	
વણસ્સઈ-વનસ્પતિ.	સવ્વે-સર્વે.	કમ્મ-કર્મના.
મજ્ઝે-માં. માંહે.	ઉવવજ્જંતિ-ઉપજે છે.	અણુમાણેણં-અનુસારે.
નારય-નારકી.		

પુઢવી આઉ વણસ્સઈ—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય.

મજ્ઝે નારય વિવજ્જિયા જીવા—માંહે નારકી વર્જીને (બાકીના ૨૩ દંડકના).

સવ્વે ઉવવજ્જંતિ—સર્વે જીવો ઉપજે છે. (પૃથ્વી અપ્ અને વનસ્પતિની આગતિ કહી.)

નિય નિય કમ્મમાણુમાણેણં ॥ ૩૪ ॥—પોત પોતાના કર્મના અનુસારે કરીને.

અર્થ—પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને વનસ્પતિકાયમાં નારકી વર્જીને સર્વે (૨૩ દંડકના) જીવો પોત પોતાના કર્મના અનુસારે ઉપજે છે.

પુઢવાઈ-પૃથ્વી આદિ.	તેઉ-તેઉકાય.	હોઈ-હોય છે.
દસપયેસુ-૧૦ પદોમાં	વાઊસુ-વાયુકાયમાં.	પય નવગે-૯ પદમાં.
પુઢવી-પૃથ્વીકાય	ઉવવાઓ-ઉપજે છે.	પુઢવાઈ-પૃથ્વી આદિ.
આઉ-અપ્કાય.		ઠાણ-સ્થાનકના (જીવો.)
વણસ્સઈ-વનસ્પતિ.	તેઉ-તેઉકાય.	
જંતિ-જાય છે. ઉપજે છે.	વાઉ-વાઉકાયની.	દસગા-દશ.
	ગમણં-ગતિ.	વિગલાઈ-વિકલેંદ્રિય.
પુઢવાઈ-પૃથ્વી આદિ.	પુઢવી-પૃથ્વીકાય.	તિયં-ત્રણે.
દસ પએહિ-૧૦ પદોથી	પમુહંમિ-પ્રમુખ. વિગેરે.	તહિં-તે (૧૦પદ) માં.
		જંતિ-જાય છે.

પુઢવાઈ દસ પએસુ, પુઢવી આઉ વણસ્સઈ જંતિ—પૃથ્વીકાયાદિ ૧૦ પદોને વિષે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિ કાય ઉપજે છે. (એ ત્રણની ગતિ કહી.)

પુઢવાઈ દસ પએહિ ય, તેઉ વાઉસુ ઉવવાઓ ॥ ૩૫ ॥—અને પૃથ્વીકાયાદિ ૧૦ પદમાંથી નીકળેલા જીવો તેઉકાય અને વાયુકાયને વિષે ઉપજે છે. (તેઉ અને વાયુકાયની આગતિ કહી.)

તેઊ વાઊ ગમણં, પુઢવી પમુહંમિ હોઈ પય નવગે—તેઉકાય અને વાયુકાયની ગતિ પૃથ્વીકાય વિગેરે ૯ પદને વિષે હોય છે.

પુઢવાઈ ઠાણ દસગા, વિગલાઈ તિયં તહિં જંતિ ॥ ૩૬ ॥—પૃથ્વીકાયાદિ ૧૦ સ્થાનકના જીવો વિકલેંદ્રિય થાય (ઉપજે) અને ત્રણે વિકલેંદ્રિય તે (પૃથ્વી આદિ ૧૦ પદ)માં જાય છે. (વિકલેંદ્રિયની આગતિ અને ગતિ કહી.)

ગમણ-ગતિ.	ઠાણેસુ-સ્થાનકોમાં.	તેઉ-તેઉકાય.
આગમણં-આગતિ.	સવ્વત્થ-સર્વ દંડકોમાં.	વાઉહિં-વાયુકાય-માંથી.
ગબ્ભય-ગર્ભજ.	જંતિ-જાય છે.	નો જંતિ-ન જાય.
તિરિયાણં-તિર્યંચોની.	મણુઆ-મનુષ્યો.	
સયલજીવ-સર્વ જીવ.		

ગમણા-ગમણં-ગબ્ભય, તિરિયાણં, સયલ જીવ ઠાણેસુ-ગતિ અને આગતિ ગર્ભજ તિર્યંચોની સર્વ (૨૪) દંડકોને વિષે થાય છે.

સવ્વત્થ જંતિ મણુઆ—મનુષ્યો સર્વ દંડકોને વિષે જાય છે. (મનુષ્યોની ગતિ.)

તેઉ વાઉહિં નો જંતિ ॥ ૩૭ ॥—(પણ) તેઉ અને વાયુકાય-માંથી મનુષ્યોમાં ન જાય. (મનુષ્યોની આગતિ ૨૨ દંડકમાંથી).

વેય તિય-૩ વેદ.	ચઉવિહ-૪ પ્રકારના.	નપુંસ વેઓ-નપુંસક વેદ.
તિરિ-તિર્યંચ.	સુરેસુ-દેવોને વિષે.	હુવઇ-હોય છે.
નરેસુ-મનુષ્યોમાં.	થિર-૫ સ્થાવર.	એગો-એક.
ઇત્થી-સ્ત્રીવેદ.	વિગલ-વિકલેંદ્રિય.	
પુરિસો-પુરૂષવેદ.	નારએસુ-નારકીને વિષે	

૨૪ મું વેદ દ્વાર.

વેય તિય તિરિ નરેસુ—૩ વેદ તિર્યંચ અને મનુષ્યને વિષે હોય છે.

ઇત્થી પુરિસો ય ચઉવિહ સુરેસુ—૪ પ્રકારના દેવતાંને વિષે સ્ત્રીવેદ અને પુરૂષવેદ હોય છે.

થિર વિગલ નારએસુ, નપુંસ વેઓ હુવઇ એગો ॥ ૩૮ ॥—૫ સ્થાવર, ૩ વિકલેંદ્રિય અને નારકીને વિષે ૧ નપુંસક વેદ હોય છે.

પજ્જ-પર્યાપ્તા.	નિરય-નારકી.	તિરિયા-તિર્યંચ.
મણુ-મનુષ્ય.	વંતરિયા-વ્યંતર.	એગિંદિય-એકેંદ્રિય.
બાયરગ્ગિ-બાદરઅગ્નિ	જોઇસ-જ્યોતિષી.	તેઇંદિય-તેઇંદ્રિય.
વેમાણિય-વૈમાનિક.	ચઉ-ચઉરિંદ્રિય.	ભૂ-પૃથ્વીકાય.
ભવણ-ભવનપતિ.	પણ-૫ ચેંદ્રિય.	આઉ-અપ્કાય.

વાઉ-વાયુકાય.	ઈમે-એ. આ.	જિણા-હે જિનેશ્વરો !
વણસ્સઈ-વનસ્પતિ.	હુંતિ-હોય છે.	મએ-મેં.
ચ્ચિય-નિશ્ચે.	સવ્વેવિ-સર્વે પણ.	અણંતસો-અનંતીવાર.
અહિયા અહિયા-અધિક અધિક.	ઈમે-આ.	
કમેણ-અનુક્રમે.	ભાવા-ભાવો.	પત્તા-પ્રાપ્ત કર્યા.

પર્યાપ્તા જીવોનું અલ્પ બહુત્વ.

પજ્જ મણ બાયરગ્ગિ—પર્યાપ્તા મનુષ્ય (સૌથી થોડા, તેથી અધિક) બાદર અગ્નિકાય.

વેમાણિય ભવણ નિરય વંતરિયા—વૈમાનિક, ભવનપતિ, નારકી, વ્યંતર.

જોઇસ ચઉ પણ તિરિયા—જ્યોતિષી, ચઉરિંદ્રિય, પંચેંદ્રિય તિર્યંચ.

બેઇંદિય તેઇંદિય ભૂ આઊ ॥ ૩૯ ॥—બેઈંદ્રિય, તેઈંદ્રિય, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય.

વાઉ વણસ્સઈ ચ્ચિય—વાઉકાય અને નિશ્ચે વનસ્પતિકાય.

અહિયા અહિયા કમેણિમે હુંતિ—એ [સર્વે પર્યાપ્તા] અનુક્રમે (એક એકથી) અધિક અધિક હોય છે.

સવ્વે વિ ઈમે ભાવા—આ સર્વે પણ ભાવો.

જિણા મએ ણંતસો પત્તા ॥ ૪૦ ॥—હે જિનેશ્વરો ! મેં અનંતીવાર પ્રાપ્ત કર્યા છે.

સંપઈ-હમણાં.	ભમણ-ભમવાથી.	સુલહં-સુલભ.
તુમ્હ-તમારા.	ભગ્ગ-નિવૃત્ત. ભગ્ન.	લહુ-ઝટ.
ભત્તસ્સ-ભક્ત [એવા]	હિયયસ્સ-હૃદયવાળા.	મમ-મને.
દંડગ-દંડકના.	દંડતિય-૩ દંડના.	દિંતુ-આપો.
પય-સ્થાનને વિષે.	વિરય-વિરામથી.	મુક્ખપયં-મોક્ષપદ.

સંપઇ તુમ્હ ભત્તસ્સ, દંડગ પય ભમણ ભગ્ગ હિયયસ્સ—હમણાં (૨૪) દંડકના સ્થાનને વિષે ભમવાથી નિવૃત્ત મનવાળા તમારા ભક્ત એવા (મને.)

દંડતિય વિરય સુલહં—(મન વચન ને કાયા એ) ૩ દંડના વિરામથી સુલભ એવું.

લહુ મમ દિંતુ સુકૂખ પયં ॥ ૪૧ ॥—મોક્ષપદ ઝટ આપો.

અર્થ—ભમણા ૨૪ દંડકના સ્થાનોમાં ભમવાથી નિવૃત્ત મનવાળા તમારા ભક્ત એવા મને મન વચન અને કાય એ ૩ દંડના વિરામથી સુલભ એવું મોક્ષપદ ઝટ આપો.

સિરિ—શ્રી.	સીસેણ—શિષ્ય.	એસા—આ.
જિણહંસ—જિનહંસ.	ગજસારેણ—ગજસાર મુનિએ.	વિન્નત્તી—વિજ્ઞપ્તિ.
મુણીસર—મુનીશ્વરના.		અપ્પહિયા—પોતાના હિતને માટે.
રજ્જે—રાજ્યને વિષે.	લિહિયા—લખી.	

સિરિ જિણહંસ મુણીસર—શ્રી જિનહંસ મુનીશ્વરના.

રજ્જે સિરિ ધવલચંદ સીસેણ—રાજ્ય (પાટ)ને વિષે શ્રી ધવલચંદ મુનિના શિષ્ય.

ગજસારેણ લિહિયા, એસા વિન્નત્તી અપ્પહિયા ॥ ૪૨ ॥—ગજસાર મુનિએ આ વિજ્ઞપ્તિ પોતાના (આત્માના) હિતને અર્થે લખી.

અર્થ—શ્રી જિનહંસ મુનીશ્વરના પાટને વિષે શ્રી ધવલચંદ મુનિના શિષ્ય ગજસાર મુનિએ આ વિનંતિ પોતાના હિતને અર્થે લખી.

દંડકના પ્રશ્નો.

૧ નીચેના શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટતાથી સમજાવો.

દંડક—અવગાહના—યોગ—ઉવવાય—ચ્યવન—કિમાહાર અને સમુદ્ઘાત.

૨ નારકી, જ્યોતિષી, વનસ્પતિકાય, વાયુકાય, તેઇંદ્રિય અને ગર્ભજ તિર્યંચને વિષે શરીર, અવગાહના, સંઘયણ, સંસ્થાન, લેશ્યા, સમુદ્ઘાત—દ્રષ્ટિ—ઉપયોગ—સ્થિતિ—સંજ્ઞા—ગતિ આગતિ અને અલ્પ બહુત્વ કહો.

૩ વૈક્રિય શરીરનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ કેટલો ? દેવ અને મનુષ્યને વૈક્રિય લબ્ધિ શાથી પ્રાપ્ત થાય ?

૪ ઓજાહાર એટલે શું ? સૂક્ષ્મજીવોને કેટલી દિશાનો આહાર હોય ? અને કેવી રીતે ? ૫. દંડક સૂત્રના રચનાર કોણ ?

દ્વારનું નામઃ— / દંડકનું નામ.	શરીર ૫	અવગાહના	સંઘયણ ૬	સંજ્ઞા ૪-૧૦	સંસ્થાન ૬	કષાય ૪	લેશ્યા ૬	ઇંદ્રિય ૫	સમુદ્ઘાત ૭	દૃષ્ટિ ૩	દર્શન ૪
નારકી	૩	૫૦૦ધનુષ	-	સર્વ દંડકે ૪-૧૦ સંજ્ઞા હોય છે.	હુંડક	સર્વ દંડકે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ૪ કષાય હોય છે.	૩	૫	૪	૩	૩
ભવનપતિ. ૧૦	૩	૭ હાથ	-		સમચતુરસ્ત્ર		૪	૫	૫	૩	૩
વ્યંતર	૩	૭ હાથ	-				૪	૫	૫	૩	૩
જ્યોતિષી	૩	૭ હાથ	-				૧	૫	૫	૩	૩
વૈમાનિક	૩	૭ હાથ	-				૩	૫	૫	૩	૩
પૃથ્વીકાય	૩	અંગુલ અસં.	-		મસુર		૪	૧	૩	૧	૧
અપ્કાય	૩		-		પરપોટા.		૪	૧	૩	૧	૧
વનસ્પતિકાય	૩	૧ હજાર યો૦અધિક	-		વિવિધ		૪	૧	૩	૧	૧
તેઉકાય	૩		-		સોય		૩	૧	૩	૧	૧
વાઉકાય	૪	અંગુલ અસં.	-		ધ્વજા		૩	૧	૪	૧	૧
બેઇંદ્રિય	૩	૧૨યોજન	૧		હુંડક		૩	૨	૩	૨	૧
તેઇંદ્રિય	૩	૩ ગાઉ	૧				૩	૩	૩	૨	૧
ચઉરિંદ્રિય	૩	૧ યોજન	૧				૩	૪	૩	૨	૨
ગર્ભજ તિર્યંચ	૪	૧૦૦૦યો	૬		૬		૬	૫	૫	૩	૩
ગર્ભજ મનુષ્ય	૫	૩ ગાઉ	૬		૬		૬	૫	૭	૩	૪

વિષે ૨૪ દ્વાર.

જ્ઞાન. ૫	અજ્ઞાન. ૩	યોગ. ૧૫	ઉપયોગ. ૧૨	ઉપપાત અને ચ્યવન.	ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (આયુ.)	પર્યાપ્તિ ૬.	દિશાહાર.	સંજ્ઞા ૩	ગતિ.	આગતિ.	વેદ. ૩	અલ્પ બહુત્વ.
૩	૩	૧૧	૯	સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા.	૩૩ સાગરો૦	૬	૬	દીર્ઘ કાલિકી	૨	૨	૧	અ. ૫
૩	૩	૧૧	૯		૧ સા૦ આધિક	૬	૬		૫	૨	૨	અ. ૪
૩	૩	૧૧	૯		૧ પલ્યોપમ	૬	૬		૫	૨	૨	અ. ૬
૩	૩	૧૧	૯		૧ પલ્ય. અધિક	૬	૬		૫	૨	૨	અ. ૭
૩	૩	૧૧	૯		૩૩ સાગરો૦	૬	૬		૫	૨	૨	અ. ૩
—	૨	૩	૩	અસંખ્યાતા.	૨૨૦૦૦ વર્ષ	૪	૩-૪-૫-૬ દિશાનો.	નથી	૧૦	૨૩	૧	અ. ૧૨
—	૨	૩	૩		૭૦૦૦ વર્ષ	૪		,,	૧૦	૨૩	૧	અ. ૧૩
—	૨	૩	૩	અનંત	૧૦૦૦૦ વર્ષ	૪		,,	૧૦	૨૩	૧	અ. ૧૫
—	૨	૩	૩	અસંખ્યાતા.	૩ અહોરાત્રિ	૪		,,	૯	૧૦	૧	અ. ૨
—	૨	૫	૩		૩૦૦૦ વર્ષ	૪		,,	૯	૧૦	૧	અ. ૧૪
૨	૨	૪	૫	સંખ્યાતા અથવા અસંખ્યાતા.	૧૨ વર્ષ	૫	૬	હેતૂપદેશિકી.	૧૦	૧૦	૧	અ. ૧૦
૨	૨	૪	૫		૪૯ દિવસ	૫	૬		૧૦	૧૦	૧	અ. ૧૧
૨	૨	૪	૬		૬ માસ	૫	૬		૧૦	૧૦	૧	અ=અધિક. ૮
૩	૩	૧૩	૯		૩ પલ્યોપમ	૬	૬	દીર્ઘ૦	૨૪	૨૪	૩	અ. ૯
૫	૩	૧૫	૧૨	સંખ્યાતા	૩ પલ્યોપમ	૬	૬	૨	૨૪	૨૨	૩	થોડા ૧

લઘુસંગ્રહણી પ્રકરણ સાર્થ.

નમિય-નમસ્કાર કરીને.
જિણં-જીતનાર, જિનને.
સવ્વન્નું-સર્વંજ્ઞ.
જગપુજ્જં-જગતને પૂજ્ય.
જગગુરૂં-જગતના ગુરૂ.
મહાવીરં-મહાવીર સ્વામીને.
જંબુદ્દીવ-જંબૂદ્વીપના.
પયત્થે-પદાર્થોને.
વુચ્છં--કહીશ
સુત્તા—સૂત્રથી.
સ પર-પોતાના અને પરના.
હેઊ-હેતુએ. માટે.

નમિય જિણં સવ્વન્નું, જગપુજ્જં જગગુરૂં મહાવીરં—રાગદ્વેષને જીતનાર, સર્વંજ્ઞ, ત્રણ જગતને પૂજ્ય, ત્રણ જગતના ગુરૂ એવા શ્રી મહાવીર સ્વામીને નમસ્કાર કરીને.

જંબુદ્દીવ પયત્થે—જંબૂદ્વીપના (શાશ્વતા) પદાર્થોને.

વુચ્છં સુત્તા સપરહેઊ ॥૧॥—સૂત્રના અનુસારે પોતાના અને પરના માટે કહીશ.

ખંડા-ખાંડવા. ખંડ.
જોયણ-જોજન.
વાસા-ક્ષેત્રો.
પવ્વય-પર્વતો.
કૂડા-શિખરો.
તિત્થ-તિર્થો.
સેઢીઓ-શ્રેણિઓ.
વિજય-વિજયો.
દ્દહ-દ્રહો.
સલિલાઓ-નદીઓ.
પિંડ-સમુહ.
એસિં-એઓનો.
હોઈ-છે.
સંઘયણી-સંગ્રહણી.

દશ દ્વાર.

ખંડા જોયણ વાસા—ખાંડવા (ખંડ)-જોજન-ક્ષેત્રો.

પવ્વય કૂડા ય તિત્થ સેઢીઓ—પર્વતો-શિખરો-તીર્થો અને શ્રેણિઓ.

વિજય-દ્દહ-સલિલાઓ—વિજય (ચક્રવર્તિને જીતવા યોગ્ય દેશ) -દ્રહો (સરોવરો) અને નદીઓ.

પિંડએસિં હોઈ સંઘયણી ॥૨॥—એઓનો (૧૦ પદાર્થોનો) સમુહ તે સંગ્રહણી છે.

નઉઅ સયં-૧૯૦ | ખંડાણં-ખાંડવા. | ભરહ-ભરતક્ષેત્રના. | પમાણેણ-પ્રમાણ વડે | ભાઈએ-ભાગે છતે. | લક્ખે-લાખને. | અહવા-અથવા. | નઉઅ સય-૧૯૦થી. | ગુણં-ગુણતાં. | ભરહ પમાણં-ભરતના પ્રમાણને. | હવઈ-થાય. હોય. | લક્ખં-લાખ.

૧ લું ખંડ દ્વાર.

નઉઅ સયં ખંડાણં—૧૯૦ ખંડ(૫૨૬ જોજન ને ૬ કલા પ્રમાણવાળા) થાય. (ક્યારે ?)

ભરહ પમાણેણ ભાઈએ લક્ખે—ભરતક્ષેત્રના પ્રમાણ (૫૨૬ જો૦ ને ૬ કલા) વડે જંબૂદ્વીપના ૧ લાખ જોજનને ભાગે છતે થાય.

અહવા નઉઅસય-ગુણં, ભરહ-પમાણં હવઈ લક્ખં ॥ ૩ ॥—અથવા ભરતક્ષેત્રના પ્રમાણને ૧૯૦ વડે ગુણતાં ૧ લાખ જોજન થાય.

ભરતનું પ્રમાણ.

૫૨૬—૬
×૧૯
―――
૪૭૩૪
૫૨૬×
―――
૯૯૯૪
+૬ કલા ઉમેરીએ.
―――
૧૦૦૦૦ ભરતની કલા.

---

૧ જોજનની ૧૯ કલા થાય તેથી કલા કરવા માટે જોજનને ૧૯ એ ગુણવા. ૧ લાખ જોજનના જંબૂદ્વીપની કલા ૧૯ લાખને ભરતક્ષેત્રની કલા દશ હજારે ભાગતાં ૧૯૦ ખાંડવા થાય. અથવા ૫૨૬ જોજનને એકસો નેવુએ ગુણતાં નવાણું હજાર નવસો ચાલીશ જોજન થાય અને ૬ કલાને ૧૯૦ એ ગુણતાં અગીયારસો ચાલીશ કલા થાય. તેના જોજન કરવા માટે ઓગણીશે ભાગતાં ૬૦ યોજન થાય તે ૯૯૯૪૦ માં ઉમેરીએ તો ૧ લાખ જોજનનો જંબૂદ્વીપ થાય.

ઉ-વળી. વિદેહે-મહાવિદેહને. વિષે.	તિરાસિ-ત્રણે સમુહને. પિંડે-એકઠા કરે છતે.	નઉય સયં-એક સો ને નેવું.

અહવિગ ખંડે ભરહે—અથવા ૧ ખંડ ભરતક્ષેત્રનો.

દો હિમવંતે અ હેમવઈ ચઉરો—૨ ખંડ હિમવંત પર્વતના અને ૪ ખંડ હિમવંત ક્ષેત્રના.

અટ્ઠ મહા હિમવંતે—૮ ખંડ મહાહિમવંત પર્વતના.

સોલસ ખંડાઈ હરિવાસે ॥ ૪ ॥—૧૬ ખંડ હરિવર્ષ ક્ષેત્રના છે.

બત્તીસં પુણ નિસઢે—વળી ૩૨ ખંડ નિષધ પર્વતના.

મિલિઆ તેસટ્ઠી બીયપાસે વિ—એ સર્વ મળી ૬૩ ખંડ થાય. એમ બીજી બાજુને વિષે પણ ૬૩ ખંડ. (૧ ખંડ ઐરવત ક્ષેત્રનો-૨ શિખરી પર્વતના-૪ ઐરણ્યવત ક્ષેત્રના-૮ રૂકમી પર્વતના-૧૬ રમ્યક્ ક્ષેત્રના-૩૨ નીલવંત પર્વતના. એ સર્વ મળી ૬૩ ખંડ.)

ચઉસટ્ઠી ઉ વિદેહે—વળી મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે ૬૪ ખંડ છે.

તિરાસિ પિંડે ઈ નઉય સયં ॥ ૫ ॥—એ ત્રણે રાશિને એકઠા કરે છતે ૧૯૦ ખંડ થાય.

જોયણ-જોજનના પરિમાણાઇં-પ્રમાણવાળા. સમચઉરંસાઈ-સમચોરસ.	ઈત્થ-અહીં (જંબૂદ્વીપમાં.) ખંડાઇં-ખંડ. ભાગ. લક્ખસ્સ-લાખના. પરિહીએ-પરિધિને.	તપ્પાય-તેના ચોથા ભાગે. ગુણે-ગુણવાથી. હુંતેવં-નિશ્ચે થાય.

૨ જું જોજન દ્વાર.

જોયણ પરિમાણાઇં—જોજનના પ્રમાણવાળા.

સમચઉરંસાઇં ઈત્થ ખંડાઇં—સમચતુરસ (સમચોરસ) ખંડ અહીંયાં (જંબૂદ્વીપના) કેવી રીતે થાય?

નંબર	૭ ક્ષેત્રો ને ૬ વર્ષધર પર્વતો.	ખંડ.	યોજન.	કળા.
૧	ભરત ક્ષેત્ર.	૧	૫૨૬	— ૬
૨	હિમવંત પર્વત.	૨	૧૦૫૨	— ૧૨
૩	હિમવંત ક્ષેત્ર.	૪	૨૧૦૫	— ૫
૪	મહાહિમવંત પર્વત	૮	૪૨૧૦	— ૧૦
૫	હરિવર્ષ ક્ષેત્ર.	૧૬	૮૪૨૧	— ૧
૬	નિષધ પર્વત.	૩૨	૧૬૮૪૨	— ૨
૭	મહાવિદેહ ક્ષેત્ર.	૬૪	૩૩૬૮૪	— ૪
૮	નીલવંત પર્વત.	૩૨	૧૬૮૪૨	— ૨
૯	રમ્યક્ ક્ષેત્ર	૧૬	૮૪૨૧	— ૧
૧૦	રૂકિમ પર્વત.	૮	૪૨૧૦	— ૧૦
૧૧	ઐરણ્યવંત ક્ષેત્ર.	૪	૨૧૦૫	— ૫
૧૨	શિખરી પર્વત	૨	૧૦૫૨	— ૧૨
૧૩	ઐરવત ક્ષેત્ર.	૧	૫૨૬	— ૬
		૧૯૦	૯૯૯૯૬	૭૬ કળાના
			+૪ યોજન મેળવતાં	
			૧૦૦૦૦૦ યોજન જંબૂ દ્વીપનો વિસ્તાર.	

લક્ખસ્સ ય પરિહીએ—૧ લાખ જોજનના પરિધિને.

તપ્પાય ગુણે ય હુંતેવ ॥ ૬ ॥—તેના (૧ લાખના) ચોથા ભાગ વડે ગુણવાથી નિશ્ચે [ક્ષેત્રફળ] થાય.

વિક્ખંભ—પહોળાઈના.

વગ્ગ—વર્ગને.

દહગુણ—૧૦ ગુણા કરીને.

કરણી—વર્ગમૂળ કરતાં.

વટ્ટસ્સ—ગોળક્ષેત્રની.

પરિરઓ—પરિધ. ઘેરાવો.

હોઈ—થાય.

વિક્ખંભ—વિસ્તારના પાય—ચોથા ભાગે.

ગુણિઓ—ગુણવાથી

પરિરઓ—પરિધિને.

તસ્સ—તે (ગોળક્ષેત્ર)નું

ગણિય પયં—ક્ષેત્રફળ.

વિક્ખંભ વગ્ગ દહ ગુણ—પહોળાઈના વર્ગને (તે સંખ્યાને તેજ સંખ્યાએ ગુણ્યા પછી) ૧૦ ગુણા કરીને.

કરણી વટ્ટસ્સ પરિરઓ હોઇ—વર્ગમૂળ કરવાથી ગોળ ક્ષેત્રનો પરિધિ થાય.

વિક્ખંભ પાય ગુણિઓ, પરિરઓ તસ્સ ગણિય-પયં ॥ ૭ ॥—
તે પરિધિને વિસ્તારના ચોથા ભાગ વડે ગુણતાં, તે (ગોળક્ષેત્ર)નું ક્ષેત્રફળ થાય.

પરિહી—પરિધિ.	સત્તવીસ—સત્યાવીશ.	ધણુ—ધનુષ્ય
તિ લક્ખ—૩ લાખ	અહિયા—અધિક.	સય—સો.
સોલસ સહસ્સ—૧૬ હજાર.	કોસ તિગ—૩ ગાઉ.	તેરંગુલદ્ધ—૧૩॥ આંગળથી.
દોય સય—બસેંને.	અટ્ઠાવીસં—અઠ્યાવીશ.	અહિયં—અધિક.

પરિહી તિલક્ખ સોલસ, સહસ્સ દો ય સય સત્તવીસ-હિયા—
(જંબૂદ્વીપની) પરિધિ ૩ લાખ ૧૬ હજાર ૨૨૭ જોજન અધિક.

કોસ તિગ-ટ્ઠાવીસં, ધણુસય તેરંગુલદ્ધહિઅં ॥ ૮ ॥—૩ ગાઉ ૧૨૮ ધનુષ્ય અને ૧૩॥ આંગળથી આધક થાય છે.

અર્થ—જંબૂદ્વીપની પરિધિ ૩,૧૬,૨૨૭ યોજન ૩ ગાઉ ૧૨૮ ધનુષ્ય અને ૧૩॥ આંગળથી અધિક થાય છે.

જંબૂદ્વીપની પરિધિ.

૧૦૦૦૦૦ જંબૂદ્વીપનો વિષ્કંભ-(વિસ્તાર.)
×૧૦૦૦૦૦ વર્ગ કરવા માટે એજ રકમથી ગુણાકાર.

૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ વર્ગ તેને
×૧૦ દશે ગુણવા. પછી વિષમ | સમ-કરી, વર્ગમૂળ કાઢવું.

૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦

|—|—|— —|—|

૩) ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ (૩૧૬૨૨૭

+૩ ૯ યોજન પરિધિ.

૬૧ ૧૦૦(૧

+૧ ૬૧

૬૨૬ ૩૯૦૦(૬

+૬ ૩૭૫૬

૬૩૨૨ ૧૪૪૦૦(૨

+૨ ૧૨૬૪૪

૬૩૨૪૨ ૧૭૫૬૦૦(૨

+૨ ૧૨૬૪૮૪

૬૩૨૪૪૭ ૪૯૧૧૬૦૦(૭

+૭ ૪૪૨૭૧૨૯

૬૩૨૪૫૪ ૪૮૪૪૭૧

ભાજકથી પરિધિ અડધી આવે.

×૪ કોશ (ગાઉ) કરવા માટે.

૬૩૨૪૫૪) ૧૯૩૭૮૮૪ (૩ ગાઉ.

૧૮૯૭૩૬૨

૪૦૫૨૨

×૨૦૦૦ ધનુષ્ય કરવા માટે.

૬૩૨૪૫૪) ૮૧૦૪૪૦૦૦ (૧૨૮ ધનુષ્ય.

૬૩૨૪૫૪

૧૭૭૯૮૬૦

૧૨૬૪૯૦૮

૫૧૪૯૫૨૦

૫૦૫૯૬૩૨

૮૯૮૮૮

```
        ૮૯૮૮૮
          ×૯૬ આંગળ કરવા માટે.
        ———————
        ૫૩૯૩૨૮
        ૮૦૮૯૯૨×
        ———————
૬૩૨૪૫૪) ૮૬૨૯૨૪૮ (૧૩ાા આંગળ.
        ૬૩૨૪૫૪
        ———————
        ૨૩૦૪૭૦૮
        ૧૮૯૭૩૬૨
        ———————
         ૪૦૭૩૪૬
         ૩૧૬૨૨૭
        ———————
         ૯૧૧૧૯
```

યોજન. ગાઉ. ધનુષ્ય. આંગળ.
૩૧૬૨૨૭-૩- ૧૨૮- ૧૩ાા

જેઓને વર્ગમૂળ કાઢતાં ન આવડતું હોય તેમણે વિસ્તારને બાવીસે ગુણી સાતે ભાગવાથી લગભગ પરિધિ આવશે.

સત્તેવ-નિશ્ચે.	સહસ્સા-હજાર.	ધણૂણિ-ધનુષ્ય.
કોડી-ક્રોડ.	સયં દિવડ્ઢં-દોઢસો.	પન્નરસ-પંનર.
સયા-સો.	સાહિયં-અધિક	સટ્ઠિં-સાએઠ.
નઉઆ-નેવું.	ગાઉઅં-ગાઉ.	અંગુલાઇં-આંગળ.
છપ્પન્ન-છપ્પન.	એગં-એક.	જંબુદ્દીવસ્સ-જંબૂદ્વીપનું.
સયસહસ્સાઇં-લાખ	પનરસ-પંનર.	ગણિય પયં-ગણિત પદ.
ચઉનઉયં-ચોરાણું.	ધણુ સયા-સો ધનુષ્ય.	
ચ-અને.	તહ-તેમજ.	

સત્તેવ ય કોડિસયા, નઉઆ—નિશ્ચે ૭૯૦ ક્રોડ.
છપ્પન્ન સય-સહસ્સાઇં—૫૬ લાખ.
ચઉનઉયં ચ સહસ્સા-૯૪ હજાર અને.
સયં દિવડ્ઢં ચ સાહિયં ॥ ૯ ॥—૧૫૦ જોજનથી અધિક.
ગાઉઅ-એગં પનરસ, ધણુસયા તહ ધણૂણિ પન્નરસ—૧ ગાઉ તેમજ ૧૫ સો ૧૫ ધનુષ.

```
             |—|—|—  —|—|
૩        ) ૧ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ( ૩૧૬૨૨૭
                                      યોજન પરિધિ.
+૩          ૯
------      -----
૬૧          ૧૦૦(૧
+૧          ૬૧
------      -----
૬૨૬           ૩૯૦૦(૬
 +૬           ૩૭૫૬
------        -----
૬૩૨૨           ૧૪૪૦૦(૨
   +૨          ૧૨૬૪૪
------         ------
૬૩૨૪૨             ૧૭૫૬૦૦(૨
    +૨            ૧૨૬૪૮૪
                  -------
                    ૧૮૭૫૦ [illegible]
                      ૪૦૦ યો૦ ધનુષ્યમાયા.
             ----------------
             ૭૯૦,૫૬,૯૪,૧૫૦

                               ૧–૧૫૧૫–૬૦
             ------------------------------
```

યો. ૭૯૦,૫૬, ૯૪,૧૫૦–૧–૧૫૧૫–૬૦ આંગળ

```
૪) ૭૫૦૦૦ (૧૮૭૫૦ યોજન.
     ૪
    ---
     ૩૫
     ૩૨
    ---
      ૩૦
      ૨૮
    ---
      ૨૦
      ૨૦
    ---
     ૦૦૦
```

૭૯૦ ક્રોડ. ૫૬ લાખ, ૯૪ હજાર, ૧ સો. ૫૦ યોજન.

૮૯૮૮૮
×૯૬ આંગળ કરવા માટે.

૫૩૯૩૨૮
૮૦૮૯૯૨×

૬૩૨૪૫૪) ૮૬૨૯૨૪૮ (૧૩॥ આંગળ.
૬૩૨૪૫૪

૨૩૦૪૭૦૮
૧૮૯૭૩૬૨

૪૦૭૩૪૬
૩૧૬૨૨૭

૯૧૧૧૯

યોજન. ગાઉ. ધનુષ્ય. આંગળ.
૩૧૬૨૨૭-૩- ૧૨૮- ૧૩॥

જેઓને વર્ગમૂળ કાઢતાં ન આવડતું હોય તેમણે વિસ્તારને બાવીસે ગુણી સાતે ભાગવાથી ———

ગ્રહેલ-તિએ

૨૮૮ ગાઉ કરવા માટે બે હજારે ભાગવા.

૪૯૫
૪૮૦

૧૫૦
૯૬

૫૪૦
૪૮૦

૬૦ આંગળ.

૮૦૦૦) ૩૨૦૦૦૦૦(૪૦૦ યોજન.
૩૨૦૦૦

૦૦૦૦૦૦૦

૨૦૦૦) ૩૫૧૫ (૧ ગાઉ.
૨૦૦૦

૧૫૧૫ ધનુષ્ય.

---

૧ ગાઉ.—૧૫૧૫ ધનુષ્ય,—૬૦ આંગળ, જંબૂદ્વીપનું ક્ષેત્રફળ.

ક્ષેત્રફળની રીત—પરિધિને ૨૫ હજારે ગુણવાથી થાય. જેમકે:-૩ લાખને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૭૫૦ ક્રોડ થાય. અને ૧૬ હજારને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૪૦ ક્રોડ થાય, બંને મળીને ૭૯૦ ક્રોડ થયા. બસોને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૫૦ લાખ થાય અને ૨૭ ને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૬ લાખ ૭૫ હજાર થાય. બંને મળીને ૫૬ લાખ ૭૫ હજાર થયા. ૩ કોસને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૭૫ હજાર ગાઉ અને ૪ ગાઉનો ૧ જોજન. તેથી ચારે ભાગતાં ૧૮૭૫૦ જોજન થયા. ૧૨૮ ધનુષને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૩૨ લાખ ધનુષ. તેના જોજન કરવા માટે ૮ હજારે ભાગતાં ૪૦૦ જોજન થયા. ૭૫ હજાર, ૧૮ હજાર સાતસો પચાસ અને ૪૦૦ જોજનનો સરવાળો ૯૪૧૫૦ જોજન થયા. ૧૩ાા આંગળને ૨૫ હજારે ગુણતાં ૩ લાખ ૩૭ હજાર પાંચસો આંગળ. તેના ધનુષ્ય કરવા માટે ૯૬ એ ભાગતાં ૩૫૧૫ ધનુષ ને ૬૦ આંગળ થયા. બે હજાર ધનુષનો ૧ ગાઉ એટલે બે હજારે ભાગતાં ૧ ગાઉ ૧૫૧૫ ધનુષ ને ૬૦ આંગળ.

ભરહાઈ—ભરતાદિક.
સત્ત વાસા—૭ ક્ષેત્રો.
વિયડ્ઢ ચઉ—૪ વૈતાઢ્ય.
ચઉરતિંસ—ચોત્રીશ
વટ્ટ—ગોળ. વાટલા.
દિયરે—લાંબા.
સોલસ—સોળ.
વક્ખાર ગિરી—વક્ષસ્કાર પર્વત.
દો—બે.
ચિત્ત વિચિત્ત—ચિત્ર અને વિચિત્ર.
દો—બે.
જમગા—જમક ને સમક.
દો સય—બસેં.
કણય ગિરીણં—કંચનગિર.
ચઉ ગયદંતા—ચાર ગજદંતા.
તહ—તેમજ. તથા.
સુમેરુ—મેરૂ પર્વત.
છ વાસહરા—૬ વર્ષધર.
પિંડે—એકઠા કરતાં.
એગુણ સત્તરિ—અગણોતેર.
સયા દુન્ની—બસેં.

૩. જું ક્ષેત્ર દ્વાર.

ભરહાઈ સત્ત વાસા—ભરતાદિ ૭ ક્ષેત્રો છે. (ભરત—ઐરવત વિદેહ—હિમવંત—ઐરણ્યવંત—હરિવર્ષ ને રમ્યક્.)

૪ થું પર્વત દ્વાર..

વિયડ્ઢ ચઉ ચઉરતિંસ વટ્ટિયરે—૪ વૈતાઢ્ય વાટલા (ગોળ) અને
૩૪ લાંબા વૈતાઢ્ય છે.

સોલસ વક્ખારગિરી—૧૬ વક્ષસ્કાર પર્વત છે.

દો ચિત્તવિચિત્ત દો જમગા ॥૧૧॥—ચિત્ર અને વિચિત્ર મળી બે,
જમક અને સમક મળી બે પર્વત છે.

દોસય કણય-ગિરીણં—૨૦૦ કંચનગિરિ છે.

ચઉ ગયદંતા ય તહ સુમેરૂ ય—૪ ગજદંતા પર્વત તેમજ ૧ મેરૂપર્વત.

છ વાસહરા પિંડે—૬ વર્ષધર પર્વત છે. એ સર્વ એકઠા કરતાં.

એગુણસત્તરિ સયા હુન્તી ॥૧૨॥—૨૬૯ (પર્વતો) થાય છે.

સોલસ-સોળ.	ચઉતીસ-ચોત્રીશ.	હિમ-હિમવંત ગિરિ.
વક્ખારેસુ-વક્ષસ્કાર ઉપર.	વિયડ્ઢેસુ-વૈતાઢ્ય ઉપર.	સિહરિસુ-શિખરી ઉપર.
ચઉ ચઉ-ચાર ચાર.	વિજ્જુપ્પહ-વિદ્યુત્પ્રભ.	ઇક્કારસ-અગીયાર.
કૂડા-શિખરો.	નિસઢ-નિષધ.	ઇય-એ પ્રમાણે.
હુન્તિ-છે.	નીલવંતેસુ-નીલવંત ઉપર.	ઇગસટ્ઠી-એકસઠ.
પત્તેયં-દરેકને.	તહ-તથા.	ગિરિસુ-પર્વતો ઉપર
સોમણસ-સોમનસ.	માલવંત-માલ્યવંત.	કૂડાણં-શિખરોની.
ગંધમાયણ-ગંધમાદન ઉપર.	સુરગિરિ-મેરૂ પર્વત ઉપર.	એગત્તે-એકઠી કર્યે છતે.
સત્ત-સાત (શિખરો).	નવ નવ-નવ નવ.	સવ્વ ધણં-સર્વ સંખ્યા.
અટ્ઠ-આઠ.	કૂડાઈ-શિખરો.	સય ચઉરો-ચારસો.
ચ-અને.	પત્તેયં-દરેકને.	સત્તસટ્ઠી-સડસઠ.
રુપ્પિ-રૂકિમ.		
મહહિમવે-મહાહિમવંત ઉપર.		

પાંચમું કૂટ દ્વાર.

સોલસ વક્ખારેસુ, ચઉ ચઉ કૂડા ય હુન્તિ પત્તેયં—૧૬ વક્ષસ્કાર પર્વત ઉપર દરેકને ૪-૪ શિખરો છે.

સોમણસ ગંધમાયણ, સત્તઠ્ઠ ય રૂપ્પિં મહહિમવે ॥ ૧૩ ॥—

સોમનસ અને ગંધમાદન (એ બે ગજદંત) ઉપર ૭-૭ શિખરો છે.

રૂકિમ અને મહાહિમવંત (એ બે.વર્ષધર) ઉપર ૮-૮શિખરો છે.

ચઉતીસ વિયડ્ઢેસુ—૩૪ વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર.

વિજ્જુપ્પહ નિસઢ નીલવંતેસુ—વિદ્યત્પ્રભ (ગજદંત), નિષધ અને નીલવંત (એ બે વર્ષધર) ઉપર.

તહ માલવંત સુરગિરિ—તથા માલ્યવંત (ગજદંત) અને મેરૂપર્વત ઉપર (નંદન વનમાં).

નવ નવ કૂડાંઇં પત્તેયં ॥૧૪॥—એ દરેક (૩૯ પર્વતો) ને ૯-૯ શિખરો છે.

હિમ-સિહરિસુ ઇક્કારસ—લઘુ હિમવંત અને શિખરી (એ બે વર્ષધર) ઉપર ૧૧-૧૧ શિખરો છે.

ઇય ઇગસટ્ઠી ગિરીસુ કૂડાણં—એ પ્રમાણે ૬૧ પર્વતો ઉપર શિખરોની.

એગત્તે સવ્વ ધણં, સય ચઉરો સત્તસટ્ઠી ય ॥૧૫॥ સર્વ સંખ્યા (૬૪+૩૦+૩૫૧+૨૨) એકઠી કરતાં ૪૬૭ શિખરો થાય છે.

ચઉ—ચાર.	કૂડેહિં—શિખરો સાથે.	ગુણયાલં—ઓગણચાલીશ.
સત્ત—સાત.	ગુણહ—ગુણો.	
અટ્ઠ—આઠ.	જહ સંખં—અનુક્રમે.	દુવે—બે પર્વતને.
નવગે—નવ.	સોલસ—સોળ.	સગસટ્ઠી—સડસઠ.
ઇગારસ—અગીયાર.	દુ દુ—બે બે.	સય ચઉરો—ચારસો.

ચઉ સત્ત અટ્ઠ નવગે—૪-૭-૮-૯ અને.

ગારસ કૂડેહિં ગુણહ જહસંખં—૧૧ શિખરો સાથે અનુક્રમે ગુણો. (કોને ?)

સોલસ દુ દુ ગુણયાલં—૧૬-૨-૨-૩૯.

હુવે ય સગસટ્ઠિ સય ચઉરો ॥૨૬॥—અને ૨ પર્વતોને. તો સર્વ મળીને ૪૬૭ શિખરો થાય છે.

અર્થ—૧૬ પર્વતોને ૪ શિખરો સાથે, ૨ પર્વતોને ૭ શિખરો સાથે, ૨ પર્વતોને ૮ શિખરો સાથે, ૩૯ પર્વતોને ૯ શિખરો સાથે અને ૨ પર્વતોને ૧૧ શિખરો સાથે ગુણો, તો ૬૧ પર્વતોનાં ૪૬૭ શિખરો થાય.

ચઉતીસં-ચોત્રીશ.	મેરૂ-મેરૂ પાસે.	હરિકૂડ-હરિકૂટ.
વિજએસુ-વિજયોને વિષે.	જંબુંમિ-જંબૂવૃક્ષના વનમાં.	હરિસ્સહે-હરિસહ કૂટ.
ઉસહ કૂડા-રૂષભકૂટ.	અટ્ઠ-આઠ.	
અટ્ઠ-આઠ.	દેવકુરાએ-દેવકુરૂમાં.	સટ્ઠી-૬૦ (ભૂમિકૂટ).

૬૦ ભૂમિકૂટ.

ચઉતીસં વિજએસુ, ઉસહ કૂડા—૩૪ વિજયોને વિષે ૩૪ રૂષભકૂટ છે.

અટ્ઠ મેરૂ જંબુમ્મિ—મેરૂ પાસે (ભદ્રશાલ વનમાં) અને જંબૂવૃક્ષના વનમાં (ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રમાં) ૮-૮ ભૂમિકૂટ છે.

અટ્ઠ ય દેવકુરાએ—અને દેવકુરૂને વિષે (શાલ્મલી વૃક્ષના વનમાં) ૮ ભૂમિકૂટ છે. (કુલ ૫૮ કૂટ)

હરિકૂડ હરિસ્સહે સટ્ઠી ॥૨૭॥ હરિકૂટ અને હરિસહ કૂટ મળી ૬૦ ભૂમિકૂટ છે.

માગહ-માગધ.	એરવય-ઐરવત.	ગુણતાં.
વરદામ-વરદામ.	ભરહે-ભરતમાં.	દુરૂત્તર સયં-એકસો બે.
પભાસ-પ્રભાસ.	ચઉતીસા-ચોત્રીશને.	
તિત્થ-તીર્થો.	તિહિં-ત્રણ વડે.	તુ-વળી.
વિજએસુ-૩૨ વિજયોમાં.	ગુણિયા-ગુણેલા.	તિત્થાણં-તીર્થો.

૬ ઠ્ઠું તીર્થ દ્વાર.

માગહ વરદામ પભાસ, તિત્થ વિજયેસુ એરવય-ભરહે-માગધ, વરદામ અને પ્રભાસ (એ ત્રણ) તીર્થો (મહાવિદેહની) ૩૨ વિજયોમાં, ઐરવત અને ભરત (મળી ૩૪ વિજયો)માં છે.

ચઉતીસા તિહિં ગુણિયા, દુરૂત્તર-સયં તુ તિત્થાણં ॥૧૮॥ (તેથી) ૩૪ ને ત્રણ વડે ગુણતાં (સર્વ મળી) વળી ૧૦૨ તીર્થો થાય છે.

વિજ્જાહર-વિદ્યાધર.	વેઅડ્ઢે-વૈતાઢ્ય ઉપર.	છત્તીસ સયં-એકસો છત્રીશ.
અભિઓગિય-આભિયોગિકની.	ઇઅ-એ પ્રમાણે.	તુ-વળી.
સેઢીઓ-શ્રેણિઓ.	ચઉગુણ-૪ વડે ગુણતાં.	સેઢીણં-શ્રેણિઓ.
દુન્નિ દુન્નિ-બે બે.	ચઉતીસા-ચોત્રીશને.	

૭ મું શ્રેણિ દ્વાર.

વિજ્જાહર અભિઓગિય, સેઢીઓ દુન્નિ દુન્નિ વેઅડ્ઢે—વિદ્યાધર મનુષ્યોની અને આભિયોગિક દેવોની ૨-૨ શ્રેણિઓ (નગરોની હાર) વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર છે.

ઇઅ ચઉગુણ ચઉતીસા, છત્તીસ-સયં તુ સેઢીણં ॥ ૧૯ ॥—એ પ્રમાણે ૩૪ વૈતાઢ્યને ૪ વડે ગુણતાં વળી ૧૩૬ શ્રેણિઓ થાય છે.

ચક્કી-ચક્રવર્તીને.	હુંતિ-છે.	પઉમાઇ-પદ્મ આદિ.
જેઅવ્વાઇં-જીતવા યોગ્ય.	ચઉતીસા-ચોત્રીશ.	કુરૂસુ-કુરૂક્ષેત્રમાં.
વિજયાઇં-વિજયો.	મહદ્દહ-મોટાં સરોવરો.	દસગં-દશ.
ઇત્થ-અહીં (જંબૂદ્વીપમાં)	છ-છ.	તિ-એ પ્રમાણે, એમ.
		સોલસગં-સોળ.

૮ મું વિજય દ્વાર.

ચક્કી જેઅવ્વાઇં, વિજયાઇં ઇત્થ હુંતિ ચઉતીસા—ચક્રવર્તીને જીતવા યોગ્ય ૩૪ વિજયો અહીં (જંબૂદ્વીપમાં) છે.

૯ મું દ્રહ દ્વાર.

અહદ્દહ છ પ્પઉમાઈ—પદ્મ આદિ (મહાપદ્મ—પુંડરિક—મહાપુંડરિક—તિગિચ્છી અને કેસરી એ) ૭ મોટાં સરોવરો છે.

કુરૂસુ દસગં તિ સોલસગં ॥ ૨૦ ॥—દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રમાં ૧૦ નાનાં સરોવરો છે. એમ [સર્વ મળી] ૧૬ સરોવરો છે.

ગંગા—ગંગા.
સિંધુ—સિંધુ.
રત્તા—રક્તા.
રત્તવઇ—રક્તવતી.
ચઉ—ચાર.
નઇઓ—નદીઓ.
પત્તેયં—દરેક.
ચઉદસેહિં—ચૌદ.
સહસ્સેહિં—હજાર (નદીઓ.).
સમગં—સાથે.
વચ્ચંતિ—જાય છે.
જલહિમ્મિ—સમુદ્રમાં.

એવં—એ પ્રમાણે.
અબ્ભિંતરિયા—અંદરના ક્ષેત્રની.
ચઉરો—ચાર.
પુણ—વળી.
અટ્ઠવીસ—અઠ્ઠાવીશ.
સહસ્સેહિં—હજાર સાથે.
પુણરવિ—વળી પણ.

છપ્પન્નેહિં—છપ્પન્ન
સહસ્સેહિં—હજાર નદીઓ સાથે.
જંતિ—જાય છે.
ચઉ સલિલા—ચાર નદીઓ.

કુરૂ મજ્ઝે—કુરૂ ક્ષેત્રમાં.
ચઉરાસી—ચોરાશી.
સહસ્સાઇં—હજાર. (નદીઓ)
તહ—તેમજ. તથા.
વિજય સોલસસુ—૧૬ વિજયોમાં.
બત્તીસાણ—બત્રીશ.
નઇણં—નદીઓમાંની.
ચઉદસ સહસ્સાઇં—૧૪ હજાર.
પત્તેયં—દરેકને.

ચઉદસ—ચૌદ.
સહસ્સ—હજાર વડે.
ગુણિયા—ગુણાએલી.
અડતીસ—આડત્રીશ.

નઇઓ—નદીઓ.
વિજય મજ્ઝિલ્લા—વિજયોમાં.
સીઓયાએ—શીતોદામાં.
નિવડંતિ—પડે છે. મળે છે.
તહ—તેમજ.
સીયાઇ—સીતામાં.
એમેવ—એમજ.

સીયા—સીતા.
સીઓયા—સીતોદા.
વિ ય—પણ અને.
બત્તીસ સહસ્સ—૩૨ હજાર.
પંચલક્ખેહિં—૫ લાખ
સવ્વે—સર્વે.
ચઉદસ લક્ખા—૧૪ લાખ.
છપ્પન્ન સહસ્સ—૫૬ હજાર.
મેલવિયા—મેળવતાં.

૧૦ મું નદી દ્વાર.

ગંગા સિંધુ રત્તા —ગંગા, સિંધુ, રક્તા (અને.)

રત્તવઇ ચઉ નઇઓ પત્તેયં—રક્તાવતી એ ચાર નદીઓ છે. તે દરેક નદી.

ચઉદસહિં સહસ્સેહિં—૧૪ હજાર નદીઓ (સાથે.)

સમગં વચ્ચંતિ જલહિંમિ ॥ ૨૧ ॥—(એમ ૫૬ હજાર નદીઓ) સાથે સમુદ્રમાં જાય છે.

અર્થ—ગંગા, સિંધુ રક્તા અને રક્તાવતી એ ચાર નદીઓ છે. તે દરેક નદી ૧૪ હજાર નદીઓ સાથે સમુદ્રમાં જાય છે. એટલે ચારે નદીઓનો ભેગો પરિવાર ૫૬ હજાર થાય છે.

એવં અબ્ભિંતરિયા—એવી રીતે અંદરના (હિમવંત-ઐરણ્યવંત) ક્ષેત્રની.

ચઉરો પુણ અટ્ઠવીસ સહસ્સેહિં—(રોહિતા-રોહિતાંશા-રૂપ્યકુલા અને સુવર્ણકુલા એ) ૪ નદીઓ વળી દરેક ૨૮ હજારના પરિવાર સાથે સમુદ્રમાં જાય છે.

પુણરવિ છપ્પન્નેહિં, સહસ્સેહિં જંતિ ચઉ સલિલા ॥ ૨૨ ॥—વળી પણ ૫૬ હજારના પરિવાર સાથે (હરિવર્ષ અને રમ્યક્ ક્ષેત્રની હરિકાંતા—હરિ સલિલા—નરકાંતા અને નારીકાંતા એ) ૪ નદીઓ સમુદ્રમાં જાય છે.

કુરૂમજ્જે ચઉરાસી, સહસ્સાઇં—દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂમાં ૮૪ હજાર નદીઓ છે.

તહ ય વિજય સોલસસુ—તેમજ (પશ્ચિમ મહાવિદેહના) ૧૬ વિજયોમાં.

બત્તીસાણ નઇણં—૩૨ નદીઓમાંની.

ચઉદસ સહસાઇં પત્તેયં ॥ ૨૩ ॥—દરેકને ૧૪ હજાર નદીઓનો પરિવાર છે.

અર્થ—દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂમાં ૮૪ હજાર નદીઓ છે. તેમજ પશ્ચિમ મહાવિદેહના ૧૬ વિજયોમાં ૩૨ નદીઓમાંની દરેકને ૧૪ હજાર નદીઓનો પરિવાર છે.

ચઉદ્દસ સહસ્સ ગુણિયા—૧૪ હજાર નદીઓ વડે ગુણાયેલી.
અડતીસ નઈઓ વિજય મજ્ઝિલ્લા—૧૬ વિજયમાંહે (૩૨ નદીઓ અને ૬ અંતર્નદી મળીને) ૩૮ નદીઓ છે. (તેનો પરિવાર ૫ લાખ ૩૨ હજાર થાય.)
સીઓયાએ નિવડંતિ—એટલી નદીઓ શીતોદામાં મળે છે.
તહ ય સીયાઈ એમેવ ॥ ૨૪ ॥—તેમજ એ પ્રમાણે જ (પરિવાર સહિત ૫૩૨૦૦૦ નદીઓ) સીતામાં મળે છે.
સીયા સીઓયા વિ ય—સીતા અને શીતોદા પણ (એ દરેક નદી.)
બત્તીસ સહસ્સ પંચ લક્ખેહિં—૫ લાખ ૩૨ હજારના પરિવારે છે.
સવ્વે ચઉદ્દસ લક્ખા, છપ્પન્ન સહસ્સ મેલવિયા ॥ ૨૫ ॥—તે સર્વે મેળવતાં (એકઠી કરતાં) ૧૪ લાખ ૫૬ હજાર નદીઓ થાય છે.

છ જોયણ—૬ જોજન.	વિત્થરો—વિસ્તાર.	ઇયિ—એ પ્રમાણે.
સકોસે—૧ કોસ સહિત.	મૂલે—મૂલમાં.	દુદુ-બમણા બમણાએ.
ગંગાસિંધૂણ—ગંગા અને સિંધુનો.	દસ ગુણિઓ—૧૦ ગુણો.	ગુણણેણ—ગુણવાથી.
	પજ્જંતે—પર્યન્તે. છેડે.	સેસાણં—બાકીની :(નદીઓનો.)

છ જોયણ સકોસે, ગંગા સિંધૂણ વિત્થરો મૂલે—૬ જોજન અને ૧ ગાઉ સહિત (૬। જોજનનો.) ગંગા અને સિંધુનો મૂળમાં વિસ્તાર છે.
દસ ગુણિઓ પજ્જંતે—(તથી) ૧૦ ગુણો (૬૨॥ જોજન) વિસ્તાર છેડે છે.
ઇયિ દુ દુ ગુણણેણ સેસાણં ॥૨૬॥—એ પ્રમાણે બાકીની (૪+૪+૨) નદીઓનો વિસ્તાર બમણા બમણાએ ગુણવાથી જાણવો.

જોયણ સયં—સો જોજન.	ચુલ્લ હિમવંતા—લઘુ હિમવંત.	દુસય-બસેં (જોજન)
ઉચ્ચિટ્ઠો—ઉંચા.	રૂપ્પિ—રૂક્મિ.	ઉચ્ચા—ઉંચા.
કણયમયા—સોનાના.	મહા હિમવંતા—મહાહિમવંત.	રૂપ્પ—રૂપાનો.
સિહરિ—શિખરી.		કણયમયા—સોનાનો.

૯૦ મોટી નદીઓ અને નાની નદીઓ–૧૪ લાખ ને ૫૬ હજાર.

મોટી નદીઓ	દરેક મોટી નદીનો પરિવાર.	કુલ નાની નદીઓ.	મૂળ પ્રવાહ (યોજન)	છેડે પ્રવાહ (યોજન)
ગંગા–સિંધુ–રક્તા–રક્તવતી ૧ + ૧ + ૧ + ૧ =	૪ × ૧૪૦૦૦ =	૫૬૦૦૦	૬॥	૬૨॥
રોહિતા–રોહિતાંશા–રૂપ્યકુલા–સુવર્ણકુલા ૧ + ૧ + ૧ + ૧ =	૪ × ૨૮૦૦૦ =	૧૧૨૦૦૦	૧૨॥	૧૨૫
હરિકાંતા–હરિસલિલા–નરકાંતા–નારીકાંતા ૧ + ૧ + ૧ + ૧ =	૪ × ૫૬૦૦૦ =	૨૨૪૦૦૦	૨૫	૨૫૦
શીતોદા	૧ × ૫૩૨૦૦૦ =	૫૩૨૦૦૦	૫૦	૫૦૦
સીતા	૧ × ૫૩૨૦૦૦ =	૫૩૨૦૦૦	૫૦	૫૦૦
		૧૪૫૬૦૦૦		

અંતર્નદીઓ ૧૨
મહાવિદેહની ગંગા સિંધુ રક્તા રક્તવતી ૬૪
—
૯૦

} આ નદીઓનો પરિવાર શીતોદા અને સીતામાં ગણાવેલ હોવાથી ફરીથી કહ્યા નથી.

ચત્તારિ જોયણ સએ- ચારસેં જોજન.	વેરૂલિઓ-વૈડુર્ય રત્નનો.	અઢીદ્વીપમા.
ઉચ્ચિટ્ઠો-ઉંચા.	નીલવંત-નીલવંત.	મંદર-મેરૂ પર્વત (૫)
નિસઢ-નિષધ.	ગિરી-પર્વત.	વિહૂણા-સિવાયના.
નીલવંતો-નીલવંત.	સવ્વેવિ-સર્વે પણ.	ધરણિ તલે-ભૂમિમાં.
નિસઢો-નિષધ.	પવ્વયવરા-શાશ્વતા પર્વતો.	ઉવગાઢા-દટાયેલ.
તવણિજ્જમઓ- તપાવેલા સોના જેવો.	સમય ખિત્તમ્મિ-	ઉસ્સેહ-ઉંચાઈના.
		ચઉત્થ ભાયંમિ- ચોથા ભાગે.

પર્વતોની ઉંચાઈ ઉંડાઈ અને વર્ણ.

જોયણ સય-મુચ્ચિટ્ઠા, કણયમયા સિહરિ-ચુલ્લ હિમવંતા—એક સો જોજન ઉંચા સોનાના શિખરી અને લઘુ-હિમવંત (-એ બે પર્વતો) છે.

રૂપ્પિ મહાહિમવંતા, દુસ ઉચ્ચા રૂપ્પ કણયમયા ॥૨૭॥—રૂક્મિ અને મહા હિમવંત પર્વત બસો જોજન ઉંચા છે. તેમાં રૂક્મિ રૂપાનો અને મહાહિમવંત સોનાનો છે.

ચત્તારિ જોયણ સએ, ઉચ્ચિટ્ઠો નિસઢ નીલવંતો ય—ચારસો જોજન ઉંચા નિષધ અને નીલવંત પર્વતો છે.

નિસઢો તવણિજ્જમઓ—(તેમાં) નિષધ તપાવેલા સોના જેવો (લાલ) છે.

વેરૂલિઓ નિલવંત ગિરી ॥૨૮॥—અને નીલવંત પર્વત વૈડુર્ય રત્નના વર્ણ જેવો (લીલો) છે.

સવ્વેવિ પવ્વયવરા—સર્વે (શાશ્વતા) પર્વતો પણ.

સમય ખિત્તંમિ મંદર વિહૂણા—અઢીદ્વીપમાં પાંચ મેરૂ સિવાયના (જે) છે.

ધરણિતલે ઉવગાઢા, ઉસ્સેહ ચઉત્થ ભાયંમિ ॥૨૯॥—તે પર્વતો પૃથ્વી તલમાં (ભૂમિમાં) પોતાની ઉંચાઇના ચોથા ભાગે દટાયેલા છે. (૫ મેરૂમાંથી જંબૂદ્વીપનો મધ્ય મેરૂ ૧૦૦૦ જોજન જમી-

નમાં અને ૯૯ હજાર જોજન ઉપર મળી ૧ લાખ જોજન છે અને બીજા ૪ મેરૂ ૧૦૦૦ જોજન ભૂમિમાં અને ૮૪ હજાર જોજન બહાર ઉંચા છે.)

ખંડાઈ-ખાડવાદિકની	દારોથી.	સમ્મત્તા-સમાપ્ત થઈ.
ગાહાહિં-ગાથાઓ વાળાં.	જંબુદ્દીવસ્સ જંબૂ-દ્વીપની.	રઈયા-રચી, રચેલી.
		હરિભદ્દ-હરિભદ્ર.
દસહિં દારેહિં-૧૦	સંઘયણી-સંગ્રહણી.	સૂરીહિં-સૂરિએ.

ખંડાઇ ગાહાહિં—ખાડવાદિકની ગાથાઓવાળા.
દસહિં દારેહિં જંબુદ્દીવસ્સ—૧૦ દ્વારોથી જંબૂદ્વીપની.
સંઘયણી સમત્તા—સંગ્રહણી સમાપ્ત થઇ.
રઈયા હરિભદ્દ સૂરીહિં ॥૩૦॥—શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ રચેલી.

અર્થ—ખાડવાદિકની ગાથાઓવાળાં ૧૦ દ્વારોથી શ્રી હરિભદ્ર સૂરિએ રચેલી જંબૂદ્વીપની સંગ્રહણી સમાપ્ત થઈ.

શ્રી લઘુ સંગ્રહણી પ્રકરણ સાર્થ સમાપ્ત.

જંબૂદ્વીપના ૧૦ શાશ્વતા પદાર્થો સંક્ષેપમાં.

૧. જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્ર (૫૨૬ જોજન ને ૬ કલા) પ્રમાણે ખંડ-૧૯૦.

૨. જંબૂદ્વીપની પરિધિ. ૩ લાખ ૧૬ હજાર ૨૨૭ જોજન ૩ ગાઉ ૧૨૮ ધનુષ્ય ને ૧૩॥ આંગળથી અધિક.
ક્ષેત્રફળ (ગણિતપદ) ૭૯૦ ક્રોડ ૫૬ લાખ ૯૪ હજાર ૧૫૦ જોજન ૧ ગાઉ ૧૫૧૫ ધનુષ્ય ને ૬૦ આંગળ.

૩. ક્ષેત્રો-૭. ભરત, ઐરવંત, મહાવિદેહ, હિમવંત, ઐરણ્યવંત, હરિવર્ષ ને રમ્યક્.

૪. પર્વતો-૨૬૯ ૪ ગોળ વૈતાઢ્ય, ૩૪ લાંબા વૈતાઢ્ય, ૧૬ વક્ષસ્કાર, ચિત્ર અને વિચિત્ર, જમક અને સમક, ૨૦૦ કંચનગિરિ, ૪ ગજદંત, ૧ મેરૂ, અને ૬ વર્ષધર.

૫. શિખરો ૪૬૭ (૬૧ પર્વતનાં.). ૧૬ વક્ષસ્કારનાં ૬૪ શિખરો, સોમનસ અને ગંધમાદનનાં–૭–૭, રૂકિમ અને મહાહિમવંતનાં ૮–૮. ૩૪ દીર્ઘ વૈતાઢ્ય, નિષધ, નીલવંત, વિદ્યુત્પ્રભ, માલ્યવંત અને મેરૂ પર્વત એ ૩૯ પર્વતનાં ૯–૯. લઘુ હિમવંત અને શિખરીનાં ૧૧–૧૧ શિખરો છે. ભૂમિકૂટ ૬૦. રૂષભકૂટ–૩૪, મેરૂ પાસે (ભદ્રશાલ વનમાં) ૮, ઉત્તરકુરૂમાં (જંબૂવૃક્ષના વનમાં) ૮, હરિકૂટ ૧ અને હરિસહ ૧.

૬. તીર્થો–૧૦૨. ૩૪ વિજયોમાં માગધ વરદામ અને પ્રભાસ એ ત્રણ તીર્થો હોવાથી ૧૦૨ તીર્થો થાય.

૭. શ્રેણીઓ ૧૩૬. ચોત્રીશ દીર્ઘ વૈતાઢ્ય ઉપર વિદ્યાધર મનુષ્યોની બબ્બે શ્રેણીઓ હોવાથી ૬૮ અને આભિયોગિક દેવોની બબ્બે શ્રેણીઓ હોવાથી ૬૮ મળી કુલ ૧૩૬ શ્રેણિઓ થાય.

૮. વિજયો ૩૪. ૧૬ પૂર્વ મહાવિદેહની, ૧૬ પશ્ચિમ મહાવિદેહની, ૧ ભરત ને ૧ ઐરવત.

૯. દ્રહ (સરોવર) ૧૬. પદ્મ, મહાપદ્મ, પુંડરિક, મહાપુંડરિક, તિગિચ્છી ને કેસરી એ ૬, દેવકુરૂમાં ૫, અને ઉત્તરકુરૂમાં ૫.

૧૦. મોટી નદીઓ–૯૦ તથા તે નદીઓનો પરિવાર ૧૪ લાખ ને ૫૬ હજાર.

લઘુ સંગ્રહણીના પ્રશ્નો.

૧. જંબૂદ્વીપમાં રહેલા શાશ્વતા પદાર્થ ગણાવો.

૨. ભરતક્ષેત્ર કેટલા યોજન અને કલાનો છે? આ સંખ્યાને કેટલાએ ગુણીએ તો એક લાખ યોજન થાય? એ માપ કયા દ્વીપનું હશે?

૩. ભરત, હિમવંત, હારવર્ષ અને મહાવિદેહ ક્ષેત્ર તથા શિખરી રૂકિમ અને નીલવંત પર્વતના ખાંડવા કેટલા છે? તે કહો.

૪. विक्खंभ वग्ग दहगुण એ ગાથાનો અર્થ કહો.

એક ગોળ કુવો ૧૦ હાથ વચ્ચેથી પહોળો છે તો તેનો પરિધિ કેટલો થાય?

૫. દશ હાથ લાંબા દોરડાવતી ખીલે બાંધેલો ઘોડો વધારેમાં વધારે કેટલા હાથના ગોળ ચક્કરમાં ફરશે. [બંને બાજુના મળીને ૨૦ હાથ] (હિસાબ ગણીને કરવો) વ્યાસ અને પરિધિનું ગુણોત્તર ૭ : ૨૨ છે.
૬. ૪ ગજદંતા અને ૬ વર્ષધર પર્વતનાં નામ તથા તે પર્વતોની ઉપર કેટલાં શિખરો છે? તે કહો.
૭. જંબૂદ્રીપમાં મોટી નદીઓ કેટલી અને તે દરેકનો પરિવાર કેટલો? તથા તેનો મૂળમાં અને છેડે વિસ્તાર કેટલો?
૮. જંબુદ્રીપનો મેરૂ ભૂમિમાં કેટલો અને ઉપર કેટલો? તથા બીજા પર્વતો ભૂમિમાં અને ઉપર કેટલા જોજન છે? તે કહો.
૯. શિખરી લઘુહિમવંત નિષધ અને મહાહિમવંત પર્વતની ઉંચાઈ કેટલી? લઘુ સંગ્રહણી પ્રકરણના રચનાર કોણ?

શ્રી ચૈત્યવંદન ભાષ્ય સાર્થ.

વંદિત્તુ-વાંદીને.
વંદણિજ્જે-વાંદવા યોગ્ય.
સવ્વે-સર્વે (પંચ પરમેષ્ઠી)ને.
ચિઈવંદણાઈ-ચૈત્યવંદન વિગેરેના.
સુવિયારં-સારા વિચારને.
બહુ વિત્તિ-ઘણી ટીકા.
ભાસ-ભાષ્ય.
ચુણ્ણી-ચૂર્ણિ.
સુય+અણુસારેણ—શ્રુતના અનુસારે.
વુચ્છામિ-હું (દેવેંદ્રસૂરિ) કહીશ

મંગલાચરણ.

વંદિત્તુ વંદણિજ્જે, સવ્વે ચિઈવંદણાઈ સુવિયારં—વાંદવા યોગ્ય સર્વે (પંચ પરમેષ્ઠી) ને વાંદીને ચૈત્યવંદન વિગેરે (ભાષ્યો)ના સારા વિચારને.

બહુ-વિત્તિ-ભાસ-ચુણ્ણી—ઘણી ટીકા-ભાષ્ય-ચૂર્ણિ-(નિર્યુક્તિ ને સૂત્ર એ પંચાંગી) ૨૫.

સુયાણુસારેણ વુચ્છામિ ॥૧॥—શ્રુત (શાસ્ત્ર) ને અનુસારે હું (દેવેંદ્રસૂરિ) કહીશ.

દહતિગ-દશ ત્રિક
અહિગમ પણગં- પાંચ અભિગમ.
દુ દિસિ-બે દિશિ.
તિહુગ્ગહ-ત્રણ અવગ્રહ.
તિહા ઉ-ત્રણ પ્રકારે વળી
વંદણયા-ચૈત્યવંદન.
પણિવાય-ખમાસમણ.
નમુક્કારા-નમસ્કાર. (શ્લોકો)
વણ્ણા-અક્ષરો.
સોલસય સીયાલા- સોળસો સુડતાલીશ.

ઇગસીઈ સયં તુ- ૧૮૧ વળી.
પયા-પદો.
સગનઉઈ-૯૭
સંપયાઓ-સંપદાઓ
પણ દંડા-પાંચ દંડક.
બાર અહિગાર-બાર અધિકાર.
ચઉ વંદણિજ્જ- ચાર વાંદવા યોગ્ય.
સરણિજ્જ-સ્મરણ કરવા યોગ્ય.
ચઉહ જિણા-ચાર પ્રકારે જિન.

ચઉરોથુઈ-ચાર સ્તુતિ.
નિમિત્ત+અટ્ઠ-આઠ નિમિત્ત.
બારહ હેઊ-બાર હેતુ
સોલ આગારા-સોળ આગાર
ગુણવીસ દોસ-૧૯ દોષ.
ઉસ્સગ્ગ-માણ-કાઉસ્સગ્ગનું પ્રમાણ.
થુત્તં ચ-સ્તવન અને
સગવેલા-સાત વખત (ચૈત્યવંદન).

દસ આસાયણ-દશ આશાતનાનો.
ચાઓ-ત્યાગ.
સવ્વે-સર્વ.
ચિઇવંદણાઈ-ચૈત્યવંદનનાં.
ઠાણાઈ-સ્થાનકો.
ચઉવીસ-ચોવીશ.
દુવારેહિં-દ્વાર વડે.
દુ સહસ્સા-બે હજારને.
હુન્તિ-થાય છે.
ચઉસયરા-ચુમોતેર

ચૈત્યવંદન ભાષ્યનાં ૨૪ દ્વાર.

દહતિગ અહિગમ-પણગં—(૧લું) ૧૦ ત્રિક-(૨) ૫ અભિગમ.

દુદિસિ તિહુગ્ગહ તિહા ઉ વંદણયા—(૩) ૨ દિશિ-(૪) ૩ અવગ્રહ -(૫) ૩ પ્રકારે વળી ચૈત્યવંદન.

પણિવાય-નમુક્કારા—(૬) પંચાંગ પ્રણિપાત (ખમાસમણ)-(૭) નમસ્કાર. (શ્લોક)

વન્ના સોલ-સય-સીયાલા ાારા—(૮) ૧૬૪૭ અક્ષરો.

ઇગસીઇ સયં તુ પયા—(૯) વળી ૧૮૧ પદો.

સગનઉઈ સંપયાઓ પણ દંડા—(૧૦) ૯૭ સંપદાઓ-(૧૧) ૫ દંડક.

બાર અહિગાર ચઉ વંદણિજ્જ—(૧૨) અધિકાર-(૧૩) ૪ વાંદવા યોગ્ય.

સરણિજ્જ ચઉહ જિણા ॥૩॥—(૧૪) ૧ સ્મરણ કરવા યોગ્ય-(૧૫) ૪ પ્રકારે (નિક્ષેપે) જિન.

ચઉરો થુઈ નિમિત્તટ્ઠ—(૧૬) ૪ સ્તુતિ-(૧૭) ૮ નિમિત્ત.

બારહ હેઊ અ સોલ આગારા—(૧૮) ૧૨ હેતુ અને (૧૯) ૧૬ આગાર.

ગુણવીસ દોસ ઉસ્સગ્ગ-માણ થુત્તં ચ સગવેલા ॥૪॥—(૨૦) કાઉસ્સગ્ગના ૧૯ દોષ-(૨૧) કાઉસ્સગ્ગનું પ્રમાણ-(૨૨) વીતરાગનું સ્તવન-(૨૩) અને ૭ વખત ચૈત્યવંદન.

દસ આસાયણ-ચાઓ—(૨૪ મું) ૧૦ (મોટી) આશાતનાઓનો ત્યાગ.

સવ્વે ચિઇવંદણાઈ ઠાણાઇં—સર્વે ચૈત્યવંદનનાં સ્થાનકો (ઉત્તરભેદની સંખ્યા).

ચઉવીસ દુવારેહિં—૨૪ દ્વારો વડે.

દુસહસ્સા હુંતિ ચઉસયરા ॥૫॥—૨૦૭૪ થાય છે.

તિન્નિ નિસીહી-ત્રણ નિસીહિ.
તિન્નિ ઉ પયાહિણા-ત્રણ વળી પ્રદક્ષિણા.
તિન્નિ-ત્રણ
ચેવ-નિશ્ચે.
પણામા-પ્રણામ.
તિવિહા પૂયા-ત્રણ પ્રકારની પૂજા.
તહા-તેમજ.
અવત્થ તિયં-ત્રણ અવસ્થાનું.
ભાવણં ચેવ-નિશ્ચે ભાવવું.

તિદિસિ-ત્રણ દિશામાં
નિરિક્ખણ-જોવાનો.
વિરઇ-ત્યાગ.
પયભૂમિ-પગ (મૂક- વા)ની ભૂમિનું.
પમજ્જણં-પ્રમાર્જન.
તિખુત્તો-ત્રણ વાર.
વન્નાઈ તિયં-વર્ણાદિ ત્રિક.
મુદ્દાતિયં-મુદ્રાત્રિક.
ચ-અને.
તિવિહં-ત્રણ પ્રકારે.
પણિહાણં-પ્રણિધાન.

૧૯ મું દશ ત્રિકોનાં નામ.

તિન્નિ નિસીહી તિન્નિઉ, પયાહિણા તિન્નિ ચેવય પણામા—
૩ નિસીહિ—૩ વળી પ્રદક્ષિણા—નિશ્ચે ૩ પ્રણામ.
તિવિહા પૂયા ય તહા—તેમજ ૩ પ્રકારની પૂજા.
અવત્થ-તિય-ભાવણં ચેવ ॥ ૬ ॥—૩ અવસ્થાનું નિશ્ચે ભાવવું.
તિદિસિ-નિરિક્ખણ-વિરઈ—૩ દિશામાં જોવાનો ત્યાગ.
પયભૂમિ-પમજ્જણં ચ તિક્ખુત્તો—૩ વાર પગ મૂકવાની ભૂમિનું પ્રમાર્જન.
વન્નાઈ-તિયં મુદ્દા,-તિયં ચ તિવિહં ચ પણિહાણં ॥ ૭ ॥—
વર્ણાદિ ત્રણ (નું આલંબન)—મુદ્રા ત્રણ અને ૩ પ્રકારે પ્રણિધાન.

ઘર—ઘર.	ચ્ચાયઓ—તજવાથી.	મજ્ઝે—ગભારે.
જિણહર—દેરાસર.	નિસીહિ તિગં—ત્રણ નિસીહિ.	તઈઆ—ત્રીજી.
જિણપૂઆ—જીનેશ્વરની દ્રવ્યપૂજા સંબંધી.	અગ્ગ દ્દારે—મુખ્ય બારણે.	ચિઈ વંદણા—ચૈત્ય-વંદન.
વાવાર—વ્યાપાર.		સમએ—વખતે.

પહેલા નિસીહિ ત્રિકનું વર્ણન.

ઘર-જિણહર-જિણપૂઆ—ઘર, દેરાસર અને જીનેશ્વરની દ્રવ્યપૂજા સંબંધી.
વાવારચ્ચાયઓ નિસીહિ-તિગં—વ્યાપાર તજવાથી ૩ નિસીહિ અનુક્રમે.
અગ્ગ-દ્દારે મજ્ઝે—દેરાસરના મુખ્ય બારણે, ગભારે અને
તઈયા ચિઇ-વંદણા-સમએ ॥ ૮ ॥—ત્રીજી ચૈત્યવંદન વખતે (ની શરૂઆતમાં) થાય છે.

વિવેચન—ઘર સંબંધી વ્યાપારને તજવા માટે પહેલી નિસીહિ દેરાસરના મુખ્ય બારણે, દેરાસર સંબંધી વ્યાપાર તજવા માટે બીજી નિસીહિ ગભારા પાસે અને જિનેશ્વરની દ્રવ્યપૂજા સંબંધી વ્યાપાર તજવા માટે ત્રીજી નિસીહિ ચૈત્યવંદનની શરૂઆતમાં થાય છે. સાવદ્ય

(પાપવાળા) વ્યાપારનો મન વચન કાયાથી અથવા યોગથી ત્યાગ કરવો તેનું નામ નિસીહિ. તે દરેક સ્થળે ત્રણ ત્રણ અથવા એકેક કહેવી. પ્રભુની જમણી બાજુથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા અનુક્રમે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના માટે અથવા ભવ (સંસાર) ભ્રમણ ટાળવા માટે દેવી.

અંજલિબદ્ધો–અંજલિબદ્ધ.	પંચંગઓ–પંચાંગ.	તિવારં–ત્રણ વાર.
અદ્ધોણઓ–અર્ધાવનત.	તિ પણામા–ત્રણ પ્રણામ.	સિરાઈ નમણે–મસ્તકાદિ નમાવવું.
અ–અને.	સવ્વત્થ વા–અથવા સર્વ ઠેકાણે.	પણામતિયં–પ્રણામત્રિક.

૩જું પ્રણામ ત્રિક.

અંજલિબદ્ધો અદ્ધો-ણઓ અ—અંજલિબદ્ધ પ્રણામ (બે હાથ જોડવા) અર્ધાવનત પ્રણામ (અર્ધઅંગ નમાવવું) અને

પંચંગઓ અ તિપણામા—પંચાંગ પ્રણામ એ ૩ પ્રકારના પ્રણામ છે.

સવ્વત્થ વા તિવારં, સિરાઈ-નમણે પણામ-તિયં ॥ ૯ ॥—અથવા સર્વ ઠેકાણે ૩ વાર મસ્તકાદિ નમાવવું એ પ્રણામ ત્રિક જાણવું.

અંગ+અગ્ગ–અંગ, અગ્ર.	થુઈહિં–(અને) સ્તુતિ વડે.	અટ્ઠોવયાર–આઠ પ્રકારી.
ભાવ ભેયા–ભાવ (પૂજા)ના ભેદથી.	પૂયતિગં–પૂજાત્રિક.	સવ્વોવયારા–સર્વ પ્રકારી.
પુપ્ફાહાર–પુષ્પ, આહાર.	પંચુવયારા–પાંચ પ્રકારી.	વા–અથવા.

૪થું પૂજા ત્રિક.

અંગગ્ગભાવ-ભેયા—અંગ અગ્ર અને ભાવ પૂજાના ભેદથી અનુક્રમે.

પુપ્ફાહાર-થુઈહિં પૂયતિગં—પુષ્પ, આહાર અને સ્તુતિ વડે પૂજા ત્રિક થાય છે.

પંચુવયારા અટ્ઠો-વયાર સવ્વોવયારા વા ॥૧૦॥—અથવા પંચ
પ્રકારી, અષ્ટપ્રકારી અને સર્વ પ્રકારી. [સર્વ સારી વસ્તુઓથી]
(એમ પણ પૂજા ત્રિક થાય છે.)

વિવેચન—પ્રભુની અંગ પૂજા કરનારે મનશુદ્ધિ વચનશુદ્ધિ કાયશુદ્ધિ, નીતિનું ધન, વસ્ત્રશુદ્ધિ, ભૂમિશુદ્ધિ અને પૂજાના ઉપકરણની શુદ્ધિ એ સાત વાનાં શુદ્ધ કરી, પુરૂષે ધોતીયું અને આઠ પડો મુખ કોશ થાય, તેવું ઉત્તરાસંગ એ બે વસ્ત્ર પહેરવાં અને સ્ત્રીએ ત્રણ તથા મુખ કોશ માટે મોટો રૂમાલ રાખવો. પ્રભુને અંગે અડે તે અંગપૂજા (૧. ન્હવણ. ૨. ચંદન. ૩. પુષ્પ.) પ્રભુની આગળ મૂકવામાં આવે તે અગ્ર પૂજા. (૪. ધૂપ ૫. દીપ ૬. અક્ષત ૭. ફલ ૮. નૈવેદ્ય.) આ આઠ દ્રવ્ય પૂજા અથવા અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કહેવાય છે. તેનાથી આઠ કર્મનો નાશ થાય છે. ભાવપૂજા (ચૈત્યવંદન, સ્તવન વિગેરે.) અંગપૂજા કરવાથી વિઘ્ન નાશ પામે. અગ્ર પૂજા કરવાથી આબાદી (ચડતી) થાય અને ભાવપૂજાથી મોક્ષ મળે. ચંદનથી અક્ષત સુધીની પૂજાઓ પંચ-પ્રકારી કહેવાય છે.

ભાવિજ્જ-તું ભાવ.
અવત્થતિયં-ત્રણ અવસ્થાને.
પિંડત્થ-પિંડસ્થ.
પયત્થ-પદસ્થ.
રૂવ રહિયત્તં-રૂપ રહિતપણું.
છઉમત્થ-છદ્મસ્થપણું.
કેવલિત્તં-કેવળીપણું. કેવળજ્ઞાન દશા.
સિદ્ધત્તં-સિદ્ધપણું. સિદ્ધદશા.
ચેવ-નિશ્ચે.
તસ્સત્થો-તેનો અર્થ.

ન્હવણ-સ્નાન (અને)
અચ્ચગેહિં-દ્રવ્ય પૂજા વડે.
છઉમત્થવત્થ-છદ્મસ્થ અવસ્થા.
પડિહારગેહિં-પ્રાતિહાર્યો વડે.
કેવલીઅં-કેવળીપણું.
પલિયંકે-પર્યંકાસન.
ઉસ્સગ્ગેહિં-કાઉસ્સગ્ગ વડે.
જિણસ્સ-જિનની, પ્રભુની.
ભાવિજ્જ-ભાવવી.
સિદ્ધત્તં-સિદ્ધ અવસ્થા

૫ મું અવસ્થા ત્રિક.

ભાવિજ્જ અવત્થતિયં—(હે ભવ્ય પ્રાણી) તું ૩ અવસ્થાને ભાવ(કઈ?)
પિંડત્થ પયત્થ રુવ-રહિયત્તં—પિંડસ્થ, પદસ્થ અને રૂપરહિતપણું.
છઉમત્થ કેવલિત્તં,—છદ્મસ્થપણું, કેવલીપણું.
સિદ્ધત્તં ચેવ તસ્સત્થો ॥ ૧૧ ॥—અને સિદ્ધપણું એ અનુક્રમે નિશ્ચે તે (૩ અવસ્થા) નો અર્થ છે.

ન્હવણચ્ચગેહિં છઉમત્થ,-વત્થં—સ્નાન (પખાળ) અને દ્રવ્યપૂજા વડે છદ્મસ્થ (જન્મ-રાજ્ય ને શ્રમણ) અવસ્થા ભાવવી.

પડિહારગેહિં કેવલિયં—૮ પ્રતિહાર્ય વડે પ્રભુની કેવળી અવસ્થા ભાવવી.

પલિયં કુસ્સગ્ગેહિ અ, જિણસ્સ ભાવિજ્જ સિદ્ધત્તં ॥ ૧૨॥— પર્યંકાસન અને કાઉસ્સગ્ગ મુદ્રા વડે (દેખી) પ્રભુની સિદ્ધ અવસ્થા ભાવવી.

વિવેચન—છદ્મસ્થ અવસ્થાના ૩ ભેદ છે. ૧. જન્માવસ્થા. ૨. રાજ્યાવસ્થા ૩. શ્રમણાવસ્થા. મેરૂપર્વત ઉપર દેવોએ પ્રભુને જન્માભિષેક કર્યો, તેમ ન્હવણ કરતાં જન્માવસ્થા ભાવવી. ચંદન પુષ્પ અલંકારાદિ ચઢાવતાં રાજ્યાવસ્થા, કેશરહિત મસ્તક અને મુખ જોઈને શ્રમણાવસ્થા ભાવવી.

ઉડ્ઢ-ઉંચું.	દિશિનું.	દાહિણ જમણી(દિશિ)
અહો-અધો, નીચું (અને)	નિરિક્ખણં-જોવાનું.	વામાણ-ડાબી(દિશિ).
	ચઇજ્જ-તજે.	જિણમુહ-જીનેશ્વરની સન્મુખ.
તિરિઆણં-આડું અવળું.	અહવા-અથવા.	
	પચ્છિમ-પાછલી (દિશિ).	નત્થ-સ્થાપન કરેલી.
તિદિસાણ-ત્રણ		દિટ્ઠિજુઓ-દષ્ટિ યુક્ત

૬ ટ્ઠું ૩ દિશિ તરફ જોવાના ત્યાગ રૂપ ત્રિક.

ઉડ્ઢાહો તિરિઆણં—ઉંચું નીચું અને આડું અવળું.
તિદિસાણ નિરિક્ખણં ચઇજ્જહવા—એ ૩ દિશિનું જોવાનું તજે અથવા.

પચ્છિમ-દાહિણુ-વામાણ—પોતાની પાછલી દિશિ, જમણી અને ડાબી (એમ ૩) દિશિ તરફ જોવાનું તજે (કોણ?)

જિણમુહ-ન્નત્થ-દિટ્ઠિ-જુઓ ॥ ૧૩ ॥—શ્રી જીનેશ્વરની સન્મુખ સ્થાપેલી દ્રષ્ટિ વડે યુક્ત હોય તે.

વિવેચન—જીવોની રક્ષાને માટે ચૈત્યવંદન કરવાની ભૂમિને દ્રષ્ટિથી જોઈને સાધુ રજોહરણથી, પોષાતી ચરવળાથી અને ગૃહસ્થો વસ્ત્રના છેડાથી પગ મૂકવાની ભૂમિને ત્રણ વખત પૂંજે.

વન્નતિયં-વર્ણત્રિક.	તુ પડિમાઇ-વળી પ્રતિમાદિકનું.	મુત્તસુત્તી-મુક્તાશુક્તિ.
વન્નત્થા-વર્ણ અને અર્થનું.	જોગ-યોગમુદ્રા.	મુદ્દા ભેએણ-મુદ્રાના ભેદે કરીને.
આલંબણં-આલંબન.	જિણ-જિનમુદ્રા.	મુદ્દતિઅં-મુદ્રા ત્રિક.

૮મું આલંબન ત્રિક અને ૯મું મુદ્રાત્રિક.

વન્નતિયં વન્નત્થા,-લંબણ-માલંબણં તુ પડિમાઈ—વર્ણ આલંબન, અર્થ આલંબન અને વળી પ્રતિમાદિકનું આલંબન એ વર્ણ ત્રિક જાણવું.

જોગ-જિણ-મુત્તસુત્તી,-મુદ્દાભેએણ મુદ્દતિયં ॥ ૧૪ ॥—યોગમુદ્રા, જિનમુદ્રા અને મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાના ભેદથી ૩ મુદ્રા થાય છે.

વિવેચન—વર્ણાલંબન-અક્ષરો પદ સંપદા યથાસ્થિત બોલવા. અર્થાલંબન-સૂત્રોના અર્થો હૃદયમાં વિચારવા. પ્રતિમાલંબન-જિન પ્રતિમા અથવા ભાવ અરિહંતના સ્વરૂપનું આલંબન કરવું. મુદ્રા-હાથ અથવા પગની આકૃતિ. યોગમુદ્રા-બે હાથનું જોડવું. જિનમુદ્રા-જિનેશ્વરની જેમ કાર્યોત્સર્ગની આકૃતિ. મુક્તાશુક્તિ-મોતીની છીપના જેવી આકૃતિ.

અન્નુન્ન-અન્યોન્ય. પરસ્પર. માંહોમાંહે.	કોસાગારેહિં-કમળના ડોડાના આકારવાળા.	પિટ્ટોવરિ-પેટની ઉપર.
અંતરિ-આંતરી.	દોહિ હત્થેહિ-બે હાથ વડે.	કુપ્પર-કોણીઓ.
અંગુલિ-(દશ) આંગળીઓને.		સંઠિએહિં-સ્થાપેલા.
		તહ-તેમજ.
		જોગમુદ્દત્ત-યોગમુદ્રા.

૧લી યોગમુદ્રાનું વર્ણન.

અન્નુન્નંતરિ-અંગુલિ—હાથની દશે આંગળીઓને માંહોમાંહે આંતરી (અંતર રાખી)

કોસાગારેહિં દોહિં હત્થેહિં—કમળના ડોડાના આકારવાળા બંને હાથ વડે (કેવા હાથ ?)

પિટ્ટોવરિ કુપ્પર,-સંઠિએહિં તહ જોગમુદ્દત્તિ ॥ ૧૫ ॥—પેટની ઉપર કોણીઓ સ્થાપેલા એવા (હાથ વડે) તેમજ યોગમુદ્રા થાય છે.

ચત્તારિ-ચાર.	જત્થ-જે (મુદ્રા)માં.	ઉસ્સગ્ગો-કાઉસ્સગ્ગ.
અંગુલાઇં-આંગળ.	પચ્છિમઓ-પાછળના ભાગમાં.	એસા પુણ-એવી રીતે (એ પ્રકારે)વળી.
પુરઓ-આગળના ભાગમાં.	પાયાણં-પગના. પગથી.	હોઈ-થાય છે.
ઉણાઇં-ઓછા આંગળ.		જિણમુદ્દા-જિનમુદ્રા.

૨જી જિનમુદ્રાનું વર્ણન.

ચત્તારિ અંગુલાઇં, પુરઓ—૪ આંગળ (જેટલું અંતર) (બે પગના) આગળના ભાગમાં.

ઉણાઇં જત્થ પચ્છિમઓ—અને જે મુદ્રામાં તેથી ઓછા આંગળ (જેટલું અંતર) પાછળના ભાગમાં રાખી.

પાયાણં ઉસ્સગ્ગો—બે પગથી કાઉસ્સગ્ગ કરવો (બંને પગે સીધા ઉભા રહેવું.)

એસા પુણ હોઈ જિનમુદ્દા ॥ ૧૬ ॥—એવી રીતે (એ પ્રકારે) જિનમુદ્રા થાય છે.

મુત્તાસુત્તી-મુક્તા શુક્તિ.	ગબ્ભિઆ-પોલા રાખેલા.	લગ્ગા-લગાડયા.
મુદ્દા-મુદ્રા.	હત્થા-હાથ.	અન્ને-અન્યઆચાર્યો-ના મત પ્રમાણે.
જત્થ-જે મુદ્રામાં.	તે પુણ-તે વળી.	
સમા-સરખા.	નિલાડદેસે-લલાટ. સ્થળે.	અલગ્ગત્તિ-ન લગાડયા હોય એમ.
દોવિ-બંને પણ.		

૩જી મુક્તાશુક્તિ મુદ્રાનું વર્ણન.

મુત્તાસુત્તી મુદ્દા—મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા

જત્થ સમા દોવિ ગબ્ભિઆ હત્થા—જેમાં બંને સરખા હાથ પણ પોલા જોડી રાખેલા હોય.

તે પુણ નિલાડદેસે, લગ્ગા અન્ને અલગ્ગ ત્તિ ॥૨૭॥—તે (હાથ) વળી લલાટ સ્થળે લગાડ્યા હોય અથવા અન્ય આચાર્યોના મત પ્રમાણે ન લગાડ્યા હોય (દૂર રાખ્યા હોય) એ પ્રમાણે (૩જી મુદ્રા) થાય છે.

વિવેચન—પુરૂષોએ લલાટે હાથ લગાડવા અને સ્ત્રીઓના સ્તનાદિ અવયવો પ્રગટ દેખાય તેટલા માટે સ્ત્રીઓએ લલાટે હાથ ન લગાડવા.

પંચંગો—પંચાંગ.	જોગમુદ્દાએ—યોગ મુદ્રા વડે.	મુદ્રા વડે.
પણિવાઓ-પ્રણિપાત.	વંદણ—ચૈત્યસ્તવ.	પણિહાણં-પ્રણિધાન.
થયપાઢો—સ્તવનપાઠ.	જિણમુદ્દાએ—જિન-	મુત્તસુત્તીએ—મુક્તાશુક્તિ (મુદ્રા) વડે.
હોઈ—થાય છે.		

કઈ મુદ્રાએ કઈ ક્રિયા કરવી.

પંચંગો પણિવાઓ, થયપાઢો હોઈ જોગમુદ્દાએ—પંચાંગ પ્રણિપાત (ખમાસમણ) અને સ્તવનપાઠ (નમુત્થુણં વિગેરે) યોગ મુદ્રા વડે થાય છે.

વંદણ જિણમુદ્દાએ—અરિહંત ચેઈઆણં અને કાઉસ્સગ્ગ વિગેરે જિન મુદ્રા વડે થાય છે.

પણિહાણં મુત્તસુત્તીએ ॥૨૮॥—પ્રણિધાન (જાવંતિ ચેઇઆઈ—જાવંત કેવિ સાહૂ અને જયવીયરાય) મુક્તાશુક્તિ મુદ્રા વડે થાય છે.

પણિહાણ તિગં—પ્રણિધાન ત્રિક.	મુણિવંદણ-મુનિવંદન.	વા—અથવા.
ચેઈઅ—ચૈત્યવંદન.	પત્થણા સરૂવં—પ્રાર્થના સ્વરૂપ.	મણ વય—મન, વચન (અને)

કાએ ગત્તં-કાયાનું એકાગ્રપણું.	સેસ-બાકીના. તિયત્થા-ત્રિકનો અર્થ.	પયડુત્તિ-પ્રગટ છે.

૧૦ મું પ્રણિધાન ત્રિક.

પણિહાણતિગં ચેઇઅ—પ્રણિધાન ત્રિક તે ચૈત્યવંદન (જાવંતિ૦)
મુણિવંદણ-પત્થણા સરૂવં વા—મુનિવંદન (જાવંત૦) અને પ્રભુની પ્રાર્થના સ્વરૂપ (જયવીયરાય૦) જાણવું અથવા
મણ-વય-કાએગત્તં—મન વચન અને કાયાની એકાગ્રતા રૂપ (પ્રણિધાન ત્રિક જાણવું.)
સેસ-તિયત્થા ય પયડુત્તિ ॥૧૯॥—બાકીનાં ત્રિકો (૨ જું પ્રદક્ષિણા ૭ મું ભૂમિ પ્રમાર્જન) નો અર્થ પ્રગટજ છે.

સચિત્ત દવ્વં-સચિત્ત વસ્તુ.	વસ્ત્ર	અહવા-અથવા
ઉજ્ઝણં-ત્યાગ.	અંજલિ-બે હાથ જોડવા.	મુચ્ચન્તિ-મૂકે, તજે.
અચિત્તં-અચિત્તવસ્તુ.	સિરસિ-મસ્તકને વિષે.	રાયચિણ્હાઇં-રાજ ચિન્હોને.
અણુજ્ઝણં-અણુછાડવી.	જિણદિટ્ઠે-પ્રભુને દીઠે છતે.	ખગ્ગં-ખડ્ગ.
		છત્ત-છત્ર.
મણેગત્તં-મનનું એકાગ્રપણું.	ઇઅ-એ પ્રમાણે.	ઉવાણહ-મોજડી.
	પંચવિહ-પાચ પ્રકારનો	મઉડં-મુકુટ.
ઇગસાડિ-એકપડું.		ચમરે-ચામર.
ઉત્તરાસંગુ-ઉપરનું	અભિગમો-અભિગમ	પંચમએ-પાંચમું.

૫ અભિગમ સાચવવાનું ૨જું દ્વાર.

સચિત્તદવ્વ-મુજ્ઝણ—૧. (પોતાના અંગ આશ્રિત પુષ્પાદિ) સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરવો.

અચિત્તમણુજ્ઝણં મણેગત્તં—૨. અચિત્ત (નિર્જીવ વસ્ત્ર આભરણાદિ) વસ્તુ અણુછાડવી, ૩. મનની એકાગ્રતા કરવી.

ફગ-સાડિ ઉત્તરાસંગુ—૪. એકપડું વસ્ત્ર (બંને છેડા સહિતનું) ઉત્તરાસંગ કરવું.

અંજલી સિરસિ જિણુ-દિટ્ઠે ॥૨૦॥—૫. પ્રભુને દીઠે છતે મસ્તકને વિષે બે હાથ જોડવા.

ઇઅ પંચવિહાભિગમો—એ પ્રમાણે (સર્વેને) ૫ પ્રકારનો અભિગમ (દેવ ગુરૂ પાસે સાચવવા યોગ્ય વિધિ) છે.

અહુવા મુચ્ચંતિ રાયચિણ્હાઇં—અથવા (વંદન કરવા આવનાર રાજા હોય તો) રાજ્ય ચિન્હોને તજે.

અગ્ગં છત્તોવાણહ—(જેમકે) ૧. ખડ્ગ (તરવાર વિગેરે શસ્ત્ર)-૨. છત્ર-૩. મોજડી.

મઉડં ચમરે અ પંચમએ ॥ ૨૧ ॥—૪. મુકુટ (મુકુટ ઉપરની કલગી) અને પાંચમું ચામર.

વંદન્તિ-વંદન કરે.	પુરિસ-પુરૂષો.	સટ્ઠિ કર-૬૦ હાથ.
જિણ-જિનોને.	વામદિસિ-ડાબી બાજુએ. (દિશાએ)	જિટ્ઠ-ઉત્કૃષ્ટ.
દાહિણ-દક્ષિણ.જમણી.	નારી-સ્ત્રીઓ.	મજ્ઝ-મધ્યમ.
દિસિ-દિશાએ.	નવ કર-નવ હાથ.	ઉગ્ગહો-અવગ્રહ.
ટ્ઠિઆ-ઉભા રહીને.	જહન્નુ-જઘન્ય.	સેસો-બાકીનો.

બે દિશિનું ૩જું દ્વાર અને ૩ અવગ્રહનું ૪થું દ્વાર.

વંદંતિ જિણે દાહિણ- દિસિટ્ઠિઆ પુરિસ વામદિસિ નારી—(જીનેશ્વરની) જમણી દિશાએ ઉભા રહીને પુરૂષો અને ડાબી બાજુએ ઉભી રહીને સ્ત્રીઓ જિનોને વંદન કરે.

નવકર જહન્નુ સટ્ઠિકર, જિટ્ઠ મજ્ઝુગ્ગહો સેસો ॥ ૨૨ ॥-૯ હાથ દૂર રહી ચૈત્યવંદન કરવું તે જઘન્ય અવગ્રહ અને ૬૦ હાથ દૂર રહી ચૈત્યવંદન કરવું તે ઉત્કૃષ્ટ અવગ્રહ અને બાકીનો (૯ થી ૬૦ હાથની અંદર રહી ચૈત્યવંદન કરે તે) મધ્યમ અવગ્રહ જાણવો.

વિવેચન—દીપક પ્રભુની જમણી બાજુએ અને ધૂપધાણું પ્રભુની ડાબી બાજુએ મૂકવું. અક્ષત ફલ નૈવેદ્ય પ્રભુની સામે મૂકવું. કેટલાક આચાર્યો ૦॥, ૧, ૨, ૩, ૯, ૧૦, ૧૫, ૧૮, ૩૦, ૪૦, ૫૦ અને ૬૦ હાથ સુધીનો એમ ૧૨ પ્રકારનો અવગ્રહ જિનગૃહ અથવા ગૃહચૈત્યાદિકમાં શ્વાસોશ્વાસાદિ વડે થતી પ્રભુની આશાતના વર્જવા નિમિત્તે કહે છે.

નમુક્કારેણ—નમસ્કાર વડે.
જહન્ના—જઘન્યથી.
ચિઇવંદણ—ચૈત્યવંદન.
મજ્ઝ—મધ્યમ.
દંડ થુઇ જુઅલા—દંડક અને સ્તુતિયુગલથી.
પણ દંડ—પાંચ દંડક.
થુઇ ચઉક્કગ—સ્તુતિ ચતુષ્ક.

થય—સ્તવન.
પણિહાણેહિં—પ્રણિધાન વડે.
ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટથી.

અન્ને—અન્ય, બીજા.
બિંતિ—કહે છે.
ઇગેણં—એક.
સક્કત્થએણં—નમુત્થુણં વડે.

જહન્ન—જઘન્ય.
વંદણયા—ચૈત્યવંદન.
તદુગ—તે (શક્રસ્તવ) બે.
તિગેણ—ત્રણ વડે.
મજ્ઝા—મધ્યમ.
ઉક્કોસા—ઉત્કૃષ્ટ.
ચઉહિં—ચાર.
પંચહિં વા—અથવા પાંચ (નમુત્થુણં) વડે.

3 પ્રકારના ચૈત્યવંદન કરવાનું ૫ મું દ્વાર.

નમુક્કારેણ જહન્ના, ચિઇવંદણ—૧ નમસ્કાર (શ્લોકાદિક) વડે જઘન્યથી ચૈત્યવંદન જાણવું.

મજ્ઝ-દંડ-થુઇ-જુઅલા—દંડક યુગલ (૨ નમુત્થુણં કે બે અરિહંત ચેઇઆણં) અને સ્તુતિ યુગલ (૪ થોય) વડે મધ્યમ ચૈત્યવંદન જાણવું.

પણ દંડ થુઇ-ચઉક્કગ, થય પણિહાણેહિં ઉક્કોસા. ॥ ૨૩॥—૫ દંડક (નમુ૦ અરિહંત૦ લોગસ્સ૦ પુક્ખર૦ સિદ્ધાણં૦) સ્તુતિ ચતુષ્ક (૮ થોયો) સ્તવન અને પ્રણિધાન ત્રિક વડે ઉત્કૃષ્ટથી ચૈત્યવંદના જાણવી.

અન્ને બિંતિ ઇગેણં, સક્કત્થએણં જહન્ન-વંદણયા—બીજા આચાર્યો કહે છે કે ૧ નમુત્થુણં વડે જઘન્ય ચૈત્યવંદન.

તદુગ-તિગેણ મજ્ઝા—તે (નમુત્થુણું) ૨ કે ૩ વડે મધ્યમ ચૈત્યવંદન અને

ઉક્કોસા ચઉહિ પંચહિ વા ॥૨૪॥—૪ કે ૫ નમુત્થુણું વડે ઉત્કૃષ્ટ ચૈત્યવંદન થાય છે.

વિવેચન—જઘન્ય ચૈત્યવંદન 'નમો જિણાણું', નમો અરિહંતાણં, એક શ્લોક બોલવા વડે, હાથ જોડી મસ્તક નમાવવે કરી, અથવા હાલે દેહરાસરમાં ચૈત્યવંદન કરવામાં આવે છે તે જઘન્ય ચૈત્યવંદન જાણવું. પહેલી ત્રણ સ્તુતિથી જિનોને અને જ્ઞાનને વંદના થાય છે માટે તેનું નામ વંદના સ્તુતિ. તથા છેલ્લી સ્તુતિ સમકિત દ્રષ્ટિ દેવની સહાય રૂપ હોવાથી અનુશાસ્તિ સ્તુતિ કહેવાય છે, માટે સ્તુતિ યુગલ એટલે વંદના અને અનુશાસ્તિ રૂપ સ્તુતિ યુગલ સમજવું.

પણિવાઓ-પ્રણિપાત.	ચ-અને.	ઇગ દુગ તિગ-એક બે ત્રણથી.
પંચંગો-પંચાગ.	સુમહત્થ-અત્યંત મોટા અર્થવાળા.	જાવ-સુધી.
દો જાણૂ-બે ઢીંચણ.	નમુક્કારા-નમસ્કાર. (શ્લોક-છંદ)	અટ્ઠસયં-એકસોઆઠ.
કર દુ-બે હાથ.		
ઉત્તમંગં-મસ્તક.		

૬ ટ્ઠું પ્રણિપાત દ્વાર તથા ૭ મું નમસ્કાર દ્વાર.

પણિવાઓ પંચંગો—પંચાંગ પ્રણિપાત તે પાંચ અંગ ભૂમિ સાથે લગાડી નમવું તે (ખમાસમણ).

દો જાણૂ કરદુગુત્તમંગં ચ—૨ ઢીંચણ-૨ હાથ અને મસ્તક (એ ૫ અંગ).

સુમહત્થ-નમુક્કારા—અત્યંત મોટા અર્થવાળા (જ્ઞાન ભક્તિ ને વૈરાગ્યને પુષ્ટિ આપનારા) શ્લોકો.

ઇગ દુગ તિગ જાવ અટ્ઠસયં ॥૨૫॥—૧-૨ ને ૩ થી ૧૦૮ (શ્લોકો) સુધી કહેવા.

અડસટ્ઠિ—અડસઠ.	અડ નઉય સય—એકસો અઠાણું.	સક્કત્થયાઈ—નમુત્થુણં આદિ.
અટ્ઠવીસા—અઠયાવીશ	દુવન્ન સયં—એકસો બાવન	દંડેસુ—દંડકને વિષે.
નવ નઉય સયં—એકસો નવાણું.		પણિહાણેસુ—પ્રણિધાનને વિષે.
દુસય સગનઉયા—બસેં સતાણું.	ઇઅ—એ પ્રમાણે.	અદુરુત્ત—એકવાર કહેલા.
દો ગુણતીસ—બસેં ઓગણત્રીશ.	નવકાર—નવકાર.	વન્ન—વર્ણ (અક્ષરો)
	ખમાસમણ—ખમાસમણ.	સોલ સય સીયાલા—સોળસો સુડતાલીસ.
દુસટ્ઠા—બસેં સાઠ.		
દુસોલ—બસેં સોળ.	ઇરિઅ—ઇરિયાવહિ	

૮ મું અક્ષર દ્વાર. (૯ સૂત્રોના.)

અડસટ્ઠિ અટ્ઠવીસા—(નવકારના) ૬૮, (ખમાસમણના) ૨૮ અક્ષરો.

નવનઉયસયં ચ દુસય-સગનઉયા—(ઈરિયાવહિના) ૧૯૯, અને (નમુત્થુણંના) ૨૯૭.

દોગુણતીસ દુસટ્ઠા—(અરિહંત ચેઈઆણંના) ૨૨૯, (લોગસ્સના) ૨૬૦

દુસોલ અડનઉયસય દુવન્નસયં ॥૨૬॥—(પુક્ખરવરના) ૨૧૬, (સિદ્ધાણંના) ૧૯૮, (પ્રણિધાનના) ૧૫૨ અક્ષરો છે.

ઇઅ નવકાર-ખમાસમણ—એ પ્રમાણે નવકાર, ખમાસમણ.

ઈરિઅ-સક્કત્થ- આઈ-દંડેસુ—ઈરિયાવહિ, નમુત્થુણં આદિ (પ) દંડકને વિષે.

પણિહાણેસુ અ અદુરુત્ત,-વન્ન સોલસયસીયાલા ॥ ૨૭ ॥—અને પ્રણિધાન ત્રિકને વિષે એક જ વાર (બીજી વાર નહિ) કહેલા અક્ષરો ૧૬૪૭ થાય છે.

વિવેચન—નવકાર (પંચ મંગલ મહાસુય સ્કંધ)ના અક્ષરો ૬૮, પ્રણિપાત (ખમાસમણ)ના અક્ષરો ૨૮, ઇરિયાવહિ (પ્રતિક્રમણ

શ્રુત સ્કંધ)ના અક્ષરો ૧૯૯ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં સુધી, શક્રસ્તવ (નમુત્થુણં) ના અક્ષરો ૨૯૭, સવ્વે તિવિહેણ વંદામિ સુધી. ચૈત્યસ્તવ (અરિહંતચેઈયાણં) ના અક્ષરો ૨૨૯ અપ્પાણં વોસિરામિ સુધી, નામસ્તવ (લોગસ્સ) ના અક્ષરો ૨૬૦ સવ્વલોએ સુધી. શ્રુતસ્તવ (પુક્ખરવર) ના અક્ષરો ૨૧૬ સુઅસ્સ ભગવઓ સુધી, સિદ્ધસ્તવ (સિદ્ધાણં) ના અક્ષરો ૧૯૮ સમ્મદિટ્ઠી સમાહિગરાણં સુધી અને પ્રણિધાનત્રિક (જાવંતિ૦ ના ૩૫, જાવંત૦ ના ૩૮, અને આભવ મખંડા સુધી ૭૯ અક્ષરો જયવીયરાયના મળી કુલ ૧૫૨ અક્ષરો છે. વારિજ્જઈ ઈત્યાદિ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત હોવાથી અહીં ગણી નથી.

નવ-નવ.	સોલ-સોળ.	સક્કત્થઆઈસું-શક્રસ્તવાદિ (પાંચ) ને વિષે.
બત્તીસ-બત્રીશ.	વીસપયા-વીશપદો.	એગસીઈસયં-એકસો એકાસી.
તિત્તીસા-તેત્રીશ.	મંગલ-નવકાર.	
તિચત્ત-તેંતાળીશ.	ઈરિઆ-ઈરિયાવહિ.	
અડવીસ-અઠ્ઠાવીશ.		

૯મું પદસંખ્યા દ્વાર (૭ સૂત્રોનાં)

નવ બત્તીસ તિત્તીસા—(નવકારના) ૯, (ઈરિયાવહિઆના) ૩૨, (નમુત્થુણંના) ૩૩ પદ.

તિચત્ત અડવીસ સોલ વીસ પયા—(અરિહંત ચેઈઆણંના) ૪૩, (લોગસ્સના) ૨૮, (પુક્ખરવરનાં) ૧૬ અને (સિદ્ધાણંનાં) ૨૦ પદો અનુક્રમે.

મંગલ-ઈરિયા-સક્કત્થ-યાઈસું એગસીઈસયં ॥૨૮॥—નવકાર ઈરિયાવહિ અને નમુત્થુણં આદિ (૫ દંડકો મળી ૭ સૂત્રો) ને વિષે ૧૮૧ પદ (જેને છેડે વિભક્તિ હોય અથવા જ્યાં અર્થ પૂરો થતો હોય તે) છે.

અટ્ઠટ્ઠ-આઠ આઠ.	વીસ-વીશ.	ઇરિઆ-ઈરિયાવહિ.
નવટ્ઠ ય-નવ આઠ અને.	વીસામા-સંપદા.	સક્કત્થયાઈ-શક્રસ્તવાદિને વિષે.
અટ્ઠવીસ-અઠ્ઠાવીશ.	કમસો-અનુક્રમે.	સગનઉઈ-સત્તાણું.
સોલસય-સોળ અને.	મંગલ-નવકાર.	

૧૦મું સંપદાની સંખ્યાનું દ્વાર. (૭ સૂત્રોનાં)

અટ્ઠટ્ઠ નવટ્ઠય અટ્ઠવીસ—(નવકારની) ૮, (ઈરિયાવહિની) ૮, (નમુત્થુણંની) ૯, (અરિહંત ચેઈઆણુંની) ૮ (લોગસ્સની) ૨૮.

સોલસ ય વીસ વીસામા—(પુક્ખરવરની) ૧૬ અને (સિદ્ધાણુંની) ૨૦ સંપદા (વિસામા લેવાના સ્થાનો) છે.

કમસો મંગલ-ઈરિઆ,-સક્કત્થયાઈસુ સગનઉઇ ॥ ૨૯ ॥—તે અનુક્રમે નવકાર, ઈરિયાવહિ અને નમુત્થુણં આદિ (૫ દંડકો મળી ૭ સૂત્રો) ને વિષે (ની) ૯૭ સંપદા (સર્વ મળીને) થાય છે.

વિવેચન—૭ સૂત્રોની પદ અને સંપદા ક્યાં સુધી ગણવી તે કહે છે. નવકારની હવઇ મંગલં સુધી, ઈરિયાવહિની ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં સુધી, નમુત્થુણુંની જિઅભયાણું સુધી, અરિહંત ચેઈઆણુંની અપ્પાણું વોસિરામિ સુધી, લોગસ્સની સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ સુધી, પુક્ખરવરની ધમ્મુત્તરં વડ્ઢઉ સુધી અને સિદ્ધાણુંની સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ સુધી પદ અને સંપદા ગણાય છે.

વન્ન-વર્ણ, અક્ષર.	સંપદા.	તુલ્ય.
અટ્ઠસટ્ઠ-અડસઠ.	તત્થ-તે(નવકાર)માં.	સતરક્ખર-સત્તર અક્ષરની.
નવપય-નવ પદ.	સગ સંપય-સાત સંપદા.	અટ્ઠમી-આઠમી.
નવકારે-નવકારમાં.	પય તુલ્લા-પદની	દુ પયા-બે પદ વાળી.
અટ્ઠ સંપયા-આઠ		

વણ્ણટ્ઠસટ્ઠિ નવ પય, નવકારે અટ્ઠ સંપયા તત્થ—નવકારમાં ૬૮ અક્ષર, ૯ પદ અને ૮ સંપદા છે. તે (નવકાર)માં

સગ સંપય પય તુલ્લા—૭ સંપદા પદની તુલ્ય છે.

સતરક્ખર અટ્ઠમી દુ પયા ॥ ૩૦ ॥—૧૭ અક્ષરની ૮મી સંપદા (છેલ્લા) બે પદવાળી છે.

પણિવાય-ખમાસમણુના.	અટ્ઠાવીસં-અઠયાવીશ.	ઈરિઆએ-ઇરિયાવહિઆમાં.
અક્ખરાઇં-અક્ષરો.	તહાય-તેમજ.	નવ નઉઅં-નવાણું.

અક્ખરસયં-એકસો અક્ષરો.	દુતીસં પય-બત્રીશ પદ.	સંપયા અટ્ઠ-આઠ સંપદા.

પણિવાય અક્ખરાઇં, અટ્ઠાવીસં—ખમાસમણના અક્ષરો ૨૮ છે.
તહાય ઇરિયાએ; નવનઉઅ-મક્ખરસયં—તેમજ ઇરિયાવહિઆમાં ૧૯૯ અક્ષરો છે.
દુતીસ પય સંપયા અટ્ઠ ॥ ૩૧ ॥—૩૨ પદ અને ૮ સંપદા છે.

દુગ દુગ-બે, બે.	ઇરિય સંપય-ઇરિયા વહિની સંપદાનાં.	પાણા-પાણક્કમણે.
ઇગ ચઉ-એક, ચાર.	આઇપિયા-આદિ પદો.	જે મે-જેમે જીવા.
ઇગ પણ-એક, પાંચ.	ઇચ્છા-ઇચ્છાકારેણ.	એગિંદિ-એગિંદિઆ.
ઇગાર છગ-અગી-યાર. છ.	ઇરિ-ઇરિયાવહિઆએ.	અભિ-અભિહયા.
	ગમ-ગમણાગમણે.	તસ્સ-તસ્સ ઉત્તરી.

ઇરિયાવહિની ૮ સંપદાનાં પદની સંખ્યા અને આદિ પદ.
દુગ દુગ ઇગ ચઉ ઇગ પણ—(ઇરિયાવહિઆની ૧લી સંપદા) ૨ પદની, (૨જી) ૨ પદની, (૩જી) ૧ પદની (૪થી) ૪ પદની, (૫મી) ૧ પદની, (૬ઠ્ઠી) ૫ પદની,
ઇગાર છગ ઇરિય-સંપયાઇ પયા—(૭મી) ૧૧ પદની, (૮મી) છ પદની છે. એ ઇરિયાવહિની ૮ સંપદાનાં આદિ પદો અનુક્રમે.
ઇચ્છા ઇરિ ગમ પાણા—૧. ઇચ્છાકારેણ૦, ૨. ઇરિયાવહિઆએ૦, ૩. ગમણાગમણે૦, ૪. પાણક્કમણે૦.
જે મે એગિંદિ અભિ તસ્સ ॥ ૩૨ ॥—૫. જે મે જીવા૦, ૬. એગિંદિઆ૦, ૭. અભિહયા૦. અને ૮. તસ્સ ઉત્તરી૦.

અબ્ભુવગમો-અભ્યુપગમ. પાપની આલોચનાનો સ્વીકાર.	-ન્ય હેતુ.	વિરાહણ-વિરાધના.
નિમિત્તં-નિમિત્ત. કારણ.	ઇઅર હેઉ-ઇતર હેતુ વિશેષ હેતુ.	પડિક્કમણ-પ્રતિક્રમણના.
ઓહ-ઓઘ, સામા-	સંગહે પંચ-સંગ્રહ પાંચમી.	ભેયઓ-ભેદથી.
	જીવ-જીવ.	તિન્નિ-ત્રણ.
		ચૂલાએ-ચૂલિકા ૨૫.

ઇરિયાવહિયાની આઠે સંપદાનાં નામ.

અબ્ભુવગમો નિમિત્તં—(૧લી) અભ્યુપગમ (પાપની આલોચનાનો સ્વીકાર.) (૨) નિમિત્ત (કારણ.)

ઓહે-અરહેઉ-સંગહે પંચ—(૩) ઓઘ (સામાન્ય હેતુ.) (૪) ઈતર (વિશેષ) હેતુ, (૫) સંગ્રહ.

જીવ-વિરાહણ-પડિક્કમણ—(૬) જીવ, (૭) વિરાધના, અને (૮) પ્રતિક્રમણના

ભેયઓ તિન્નિ ચૂલાએ ॥ ૩૩ ॥—ભેદથી ૮ સંપદા છે. તેમાં છેલી ત્રણ ચૂલિકા રૂપ જાણવી.

વિવેચન—પાપની આલોચના કરવા રૂપ કાર્યને સ્વીકારવાની ઇચ્છા રૂપ તે અભ્યુપગમ. આલોચના કરવા રૂપ કાર્યના કારણ રૂપ તે નિમિત્ત સંપદા. જીવ હિંસાનું સામાન્ય કારણ તે ઓઘ સંપદા. જીવહિંસાના વિશેષ હેતુ રૂપ તે ઈતર હેતુ સંપદા. સમસ્ત જીવની વિરાધના જેમાં સમાઈ જાય તે સંગ્રહ સંપદા. સમસ્ત જીવોના ભેદ જણાવનારી જીવ સંપદા. જીવોની જે જે પ્રકારે વિરાધના થઈ હોય તે જણાવનારી વિરાધના સંપદા. કરેલાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત, વિશોધન કરવા નિમિત્તની પ્રતિક્રમણ સંપદા. પ્રથમની પાંચ સંપદા મૂલ સંપદા રૂપ અને પછીની ૩ સંપદા ચૂલિકારૂપ સંપદા જાણવી.

દુ તિ ચઉ-બે ત્રણ ચાર.	સક્કત્થય સંપય-શક્રસ્તવની સંપદાનાં.	લોગુ-લોગુત્તમાણં.
પણ પણ-પાંચ પાંચ.	આઈ પયા-પ્રથમનાં પદો. આદનાં પદો.	અભય-અભયદયાણં.
પણ દુ-પાંચ બે.	નમુ-નમુત્થુણં.	ધમ્મ-ધમ્મદયાણં.
ચઉતિપય-ચાર ત્રણ પદવાળી.	આઇગ-આઈગરાણં.	અપ્પ-અપ્પડિહય.
	પુરિસો-પુરિસુત્તમાણં.	જિણ-જિણાણં.
		સવ્વં-સવ્વન્નૂણં.

નમુત્થુણંની દરેક સંપદાનાં પદની સંખ્યા તથા આદિ પદ.

દુ-તિ-ચઉ-પણ-પણ-પણ-દુ—૨-૩-૪-૫-૫-૫-૨ (પદની) ચઉ તિપય સક્કત્થય સંપયાઇપયા—૪ અને ૩ પદની નમુત્થુણંની સંપદાઓ છે. તેના આદિ પદો અનુક્રમે.

નમુ આઇગ પુરિસો લોગુ—નમુત્થુણં૰ (૨ પદની) આઇગ૰ (૩ પદની) પુરિસુ૰ (૪ પદની) લોગુ૰ (૫ પદની)

અભય ધમ્મ-પ્પ જિણ સવ્વં ॥૩૪॥—અભય૰ (૫ પદની) ધમ્મ૰ (૫ પદની) અપ્પ૰ (૨ પદની) જિણાણું૰ (૪ પદની) અને સવ્વ૰ (૩ પદની) છે.

થોઅવ્વ-સ્તોતવ્ય. (સ્તવવા યોગ્ય).
સંપયા-સંપદા.
ઓહુ-સામાન્ય કારણ.
ઇઅર હેઉ-વિશેષ હેતુ. (કારણ).
ઉવઓગ-ઉપયોગ.
તદ્ધેઉ-તે (ઉપયોગ) ના હેતુ રૂપ. તદ્ધેતુ.
સવિસેસ-સવિશેષ.
ઉવઓગ-ઉપયોગ હેતુ.
સરૂવ હેઉ-સ્વરૂપહેતુ.
નિય સમ-પોતાના સમાન.
ફલય-ફલ આપનાર.
મુક્ખે-મોક્ષ.

નમુત્થુણંની ૯ સંપદાનાં નામ.

થોઅવ્વ સંપયા ઓહુ—૧. સ્તોતવ્ય. (સ્તવવા યોગ્ય) સંપદા. ૨. ઓઘ હેતુ. (સામાન્ય કારણ)

ઇયરહેઉ-વઓગ તદ્ધેઉ—૩. ઇતર હેતુ, (વિશેષ કારણ.) ૪. ઉપયોગ, ૫. તદ્ હેતુ (તે ઉપયોગના કારણરૂપ.)

સવિસેસુવઓગ સરૂવ—૬. સવિશેષ ઉપયોગ હેતુ, ૭ સ્વરૂપ હેતુ.

હેઉ નિયસમ-ફલય મુક્ખે ॥૩૫॥—૮. નિજ સમ ફલદ (પોતાના સમાન ફલ આપનાર.) અને ૯મી મોક્ષ સંપદા છે.

વિવેચન—૧. સ્તોતવ્ય-અરિહંત પ્રભુ ભવ્ય જીવોને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. ૨. ઓઘ-સ્તુતિ કરવાનું સામાન્ય કારણ. ૩. ઇતર હેતુ-સામાન્ય કારણને વધારે સ્પષ્ટ કરનાર. ૪. ઉપયોગ સંપદા-સ્તોતવ્ય સંપદાના અર્થને અત્યંત સ્પષ્ટ કરનાર. ૫. તદ્ધેતુ-ઉપયોગ સંપદાનો હેતુ બતાવનાર. ૬. સવિશેષ ઉપયોગ-ઉપયોગ હેતુ સંપદાનું સમર્થન કરનાર. ૭. સ્વરૂપ હેતુ-અરિહંત પ્રભુના સ્વરૂપને જણાવનાર. ૮. નિજ સમફલદ-શુદ્ધ પ્રેમથી સ્તુતિ કરનારને પ્રભુ પોતાની સમાન ફળ આપનાર. ૯. મોક્ષ સંપદા-મોક્ષપદને પામ થયેલા પ્રભુની સ્તુતિરૂપ અને મોક્ષસુખના સ્વરૂપને જણાવનાર.

દો સગ નઉઆ—બસોને સત્તાણું.	સક્કત્થએ—નમુત્થુણંને વિષે.	તિચત્ત પય—તેંતાળીશ પદ.
વન્ના—અક્ષરો.	ચેઇઅ થય—ચૈત્યસ્તવની.	વન્ન—અક્ષરો.
નવ સંપય—નવ સંપદા.	અટ્ઠ સંપય—આઠ સંપદા.	દુસય—બસોને.
પય તિતીસ—તેત્રીશ પદો.		ગુણતીસા—ઓગણત્રીશ.

નમુત્થુણં અને અરિહંત ચેઇઆણંના અક્ષર પદ ને સંપદાની એકંદર સંખ્યા.

દો સગનઉઆ વન્ના, નવસંપય પયતિતીસ સક્કત્થએ—નમુત્થુણંને વિષે ૨૯૭ અક્ષરો, ૯ સંપદા અને ૩૩ પદો છે.

ચેઇયથયટ્ઠ—સંપય, તિચત્ત-પય વન્ન—દુસયગુણતીસા ॥૩૬॥—ચૈત્યસ્તવ (અરિહંત ચેઇઆણં)ની ૮ સંપદા, ૪૩ પદ અને ૨૨૯ અક્ષરો છે.

દુ છ સગ—બે, છ, સાત.	પયા પઢમા—પ્રથમનાં પદો.	સદ્ધા—સદ્ધાએ.
નવ તિય-નવ, ત્રણ.	અરિહં—અરિહંત ચેઇઆણં.	અન્ન—અન્નત્થ.
છચ્ચઉ—છ, ચાર	વંદણ—વંદણ વત્તિઆએ.	સુહુમ—સુહુમેહિં.
છપ્પય—છ પદો		એવ—એવમાઇએહિં.
ચેઇ—ચૈત્યસ્તવની.		જા—જાવ અરિહંતાણં.
સંપયા—સંપદાનાં.		તાવ—તાવ કાયં.

ચૈત્યસ્તવની દરેક સંપદાનાં પદની સંખ્યા તથા આદિ પદ.

દુ છ સગ નવ તિય છ—ચ્ચઉ—૨—૬—૭—૯—૩—૬—૪ અને છપ્પય ચિઇ સંપયા પયા પઢમા—૬ પદની છે. તે અરિહંત ચેઇઆણંની સંપદાઓનાં પ્રથમનાં પદો અનુક્રમે.

અરિહં વંદણ સદ્ધા—અરિહંત૦ (૨ પદની) વંદણ૦ (૬ પદની) સદ્ધાએ૦ (૭ પદની).

અન્ન સુહુમ એવ જા તાવ ॥ ૩૭ ॥—અન્નત્થ૦ (૯ પદની) સુહુમેહિં૦ (૩ પદની) એવ૦ (૬ પદની) જાવ૦ (૪ પદની) અને તાવ૦ (૬ પદની) છે.

અબ્ભુવગમો અબ્ભુ-પગમ (વાંદવાનો સ્વીકાર.)
નિમિત્તં-નિમિત્ત. (કાર્ય.)
હેઊ-હેતુ. (કારણ).
ઇગ વયંત-એક વચનાંત.
બહુ વયંત-બહુ વચનાન્ત આગાર.
આગંતુગ-આગંતુગ. (ભવિષ્યને માટે.)
આગારા-આગાર. (છૂટ.)
ઉસ્સગ્ગ-કાયોત્સર્ગની.
અવહિ-અવધિ, મર્યાદા.
સરૂવ-સ્વરૂપ (કાઉસ્સગ્ગનું.)
અટ્ઠ-આઠ.

ચૈત્યસ્તવ (અરિહંત ચેઇઆણં) ની ૮ સંપદાનાં નામ.

અબ્ભુવગમો નિમિત્તં,—૧લી અભ્યુપગમ (વાંદવાનો સ્વીકાર.) ૨. નિમિત્ત (કાર્ય.)

હેઊ ઇગ-બહુ-વયંત આગારા—૩. હેતુ (કારણ.) ૪ એક વચનાન્ત આગાર, ૫. બહુ વચનાન્ત આગાર.

આગંતુગ આગારા—૬. આગંતુગ આગાર (ભવિષ્યને માટે રખાતી છૂટ.)

ઉસ્સગ્ગાવહિ સરૂવટ્ઠ ॥ ૩૮ ॥ ૭. કાર્યોત્સર્ગનો અવધિ અને ૮મી કાઉસ્સગ્ગનું સ્વરૂપ. એમ ૮ સંપદા છે

વિવેચન—૧. અભ્યુપગમ-અરિહંત પ્રભુને વાંદવાનું અંગીકાર કરવું તે. ૨. નિમિત્ત-કાઉસ્સગ્ગ કયા નિમિત્તે (કાર્યે) કરવો. ૩. હેતુ (કારણ)-શ્રદ્ધાદિક ગુણસહિત ચઢતા પરિણામે કાઉસ્સગ્ગ કરવામાં આવે તોજ તે સફળ થાય. આગાર રાખ્યા વિના નિરાતચારપણે કાઉસ્સગ્ગ ન થાય માટે એક વચનાંત આગાર (છૂટ)-જેને છેડે તૃતીયા વિભક્તિનું એકવચન હોય તે. ૫. બહુ વચનાંત આગાર-જેને છેડે તૃતીયા વિભક્તિનું બહુ વચન હોય તેવી છૂટ. ૬. આગંતુગ આગાર —ભવિષ્યમાં કોઈ અણચિંત્યો અસહ્ય ઉપદ્રવ આવી પડે તો કાઉસ્સગ્ગ પારી અન્ય સ્થળે જઈ ફરીથી કાઉસ્સગ્ગ કરવો. ૭. કાયોત્સર્ગાવધિ-કાઉસ્સગ્ગની મર્યાદા 'નમો અરિહંતાણં' પદ બોલીને પારવો. ૮. સ્વરૂપ સંપદા—સ્થાન વડે મૌન વડે અને ધ્યાન વડે કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

નામથયાઇસુ-લોગસ્સ વિગેરેમાં.	સોલ-સોળ.	વન્ન-અક્ષરો.
સંપય-સંપદાઓ.	વીસ-વીશ.	દોસટ્ઠ-બસોને સાઠ.
પયસમ-પદની સમાન.	કમા-અનુક્રમે.	દુસય સોલ-બસોને સોળ.
અડવીસ-અઠયાવીશ.	અદુરૂત્ત-એક વાર ઉચ્ચારેલા.	અટ્ઠ નઉઅ સયં-એકસોને અઠ્ઠાણું.

લોગસ્સ, પુક્ખરવર અને સિદ્ધાણંની સંપદા પદ અને અક્ષરની સંખ્યા.

નામથયાઇસુ સંપય—લોગસ્સ વિગેરેને વિષે સંપદાઓ.

પયસમ અડવીસ સોલ વીસ કમા—પદની સમાન છે. એટલે લોગસ્સના પદો અને સંપદા ૨૮, પુક્ખરવરના ૧૬ અને સિદ્ધાણંના ૨૦ પદ અને સંપદા અનુક્રમે છે.

અદુરૂત્ત-વન્ન દોસટ્ઠ—એકજ વાર ઉચ્ચારેલા અક્ષરો ૨૬૦ દુસયસોલ- ટ્ઠનઉઅસયં ॥ ૩૯ ॥—પુક્ખરવરના ૨૧૬ અને સિદ્ધાણંના ૧૯૮ અક્ષરો છે.

પણિહાણિ-પ્રણિધાનના.	સગ તિ-સાત, ત્રણ.	ચઉતીસ-ચોત્રીશ.
દુવન્ન સયં-એકસોને બાવન.	ચઉવીસ-ચોવીશ.	ઇગતીસ-એકત્રીશ.
કમેણ-અનુક્રમે.	તિત્તીસા-તેત્રીશ.	બાર-બાર.
	ગુણતીસ-ઓગણત્રીશ.	ગુરૂ વન્ના-જોડેલા અક્ષરો.
	અટ્ઠવીસા-અઠયાવીશ.	

પ્રણિધાનના અક્ષરો અને નવે સૂત્રોના જોડાક્ષરો.

પણિહાણિ દુવન્નસયં—પ્રણિધાન ત્રિકના ૧૫૨ અક્ષરો છે.

કમેણ સગ તિ ચઉવીસ તિત્તીસા—અનુક્રમે (૯ સૂત્રોના જોડાક્ષર કહે છે.) નવકારના ૭. ખમાસમણના ૩, ઇરિયાવહિના ૨૪, નમુત્થુણંના ૩૩.

ગુણતીસ અટ્ઠવીસા—અરિહંત ચેઇઆણંના ૨૯, લોગસ્સના ૨૮. ચઉતી-સિગતીસ બાર ગુરૂ વન્ના ॥ ૪૦ ॥—પુક્ખરવરના ૩૪, સિદ્ધાણંના ૩૧ અને પ્રણિધાનના ૧૨ ગુરૂ (ભારે) અક્ષરો છે.

સૂત્રનાં નામ.	સૂત્રનાં બીજાં નામ.	પદ સંખ્યા	સંપદા.	સર્વાક્ષર.	ગુરૂઅ૦	લઘુ અ૦
નવકાર.	પંચમંગલ સુયખંધ	૯	૮	૬૮	૭	૬૧
ઇચ્છામિ ખમાસમણો	પ્રણિપાત. થોભસૂત્ર.		૦	૨૮	૩	૨૫
ઇરિયાવહિ.	પડિક્કમણા સૂત્ર.	૩૨	૮	૧૯૯	૨૪	૧૭૫
નમુત્થુણં.	શક્રસ્તવ.	૩૩	૯	૨૯૭	૩૩	૨૬૪
અરિહંત ચેઇયાણં	ચૈત્યસ્તવાધ્યયન.	૪૩	૮	૨૨૯	૨૯	૨૦૦
લોગ્ગસ્સ.	નામસ્તવ.	૨૮	૨૮	૨૬૦	૨૮	૨૩૨
પુક્ખરવરદ્દિવડ્ઢે.	શ્રુતસ્તવ.	૧૬	૧૬	૨૧૬	૩૪	૧૮૨
સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં	સિદ્ધસ્તવ.	૨૦	૨૦	૧૯૮	૩૧	૧૬૭
જાવંતિ ચેઇયાઇં. જાવંત કેવિસાહૂ જય વીયરાય.	પ્રણિધાન ત્રિક.			૩૫ ૩૮ ૭૯	૧૨	૧૪૦
સર્વ મલી સરવાળો		૧૮૧	૯૭	૧૬૪૭	૨૦૧	૧૪૪૬

	ઇરિયાવહિની સંપદાનાં નામ.	સંપદાનાં પદ.	આદિ પદ.
૧	અભ્યુપગમ સંપદા.	૨	ઇચ્છાકારેણ.
૨	નિમિત્ત સંપદા.	૨	ઇરિયાવહિઆએ.
૩	ઓઘ-સંપદા.	૧	ગમણાગમણે.
૪	ઇતરહેતુ સંપદા.	૪	પાણક્કમણે.
૫	સંગ્રહ સંપદા.	૧	જે મે જીવા વિરાહિઆ.
૬	જીવ સંપદા.	૫	એગિંદિયા.
૭	વિરાધના સંપદા.	૧૧	અભિહયા.
૮	પડિક્કમણ સંપદા.	૬	તસ્સ ઉત્તરી

	શક્રસ્તવની સંપદાનાં નામ.	સંપદાનાં પદ.	આદિ પદ.
૧	સ્તોતવ્ય સંપદા.	૨	નમુત્થુણં.
૨	ઓઘ સંપદા.	૩	આઇગરાણં.
૩	ઇતરહેતુ સંપદા.	૪	પુરિસુત્તમાણં.
૪	ઉપયોગ સંપદા.	૫	લોગુત્તમાણં.
૫	તદ્ધેતુ સંપદા.	૫	અભયદયાણં.
૬	સવિશેષોપયોગ સંપદા.	૫	ધમ્મદયાણં.
૭	સ્વરૂપહેતુ સંપદા.	૨	અપ્પડિહયવર૦
૮	નિજસમફલદ સંપદા.	૪	જિણાણં જાવયાણં.
૯	મોક્ષ સંપદા.	૩	સવ્વન્નૂણં૦

	ચૈત્યસ્તવની સંપદાનાં નામ.	સંપદાનાં પદ.	આદિ પદ.
૧	અભ્યુપગમ સંપદા.	૨	અરિહંતચેઇયાણં.
૨	નિમિત્ત સંપદા.	૬	વંદણવત્તિઆએ.
૩	હેતુ સંપદા.	૭	સદ્ધાએ.
૪	એકવચનાંતઆગાર સંપદા	૯	અન્નત્થ ઊસસીએણં.
૫	બહુવચનાંતઆગાર સંપદા	૩	સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં.
૬	આગંતુગ આગાર સંપદા.	૬	એવમાઇએહિંઆગારેહિં.
૭	કાયોત્સર્ગાવધિ સંપદા.	૪	જાવ અરિહંતાણં.
૮	સ્વરૂપ સંપદા.	૬	તાવકાયં.

ચઉદંડા-પાંચ દંડક.	સિદ્ધત્થય-સિદ્ધ સ્તવ.	પંચ-પાંચ.
સક્કત્થય-શક્રસ્તવ.	ઈત્થ-એ (પાંચ દંડક)માં.	અહિગારા-અધિકારો.
ચેઇઅ-ચૈત્યસ્તવ.	દો ઇગ-બે, એક.	બારસ-બાર.
નામ-નામસ્તવ.	દો દો-બે, બે.	કમેણ-અનુક્રમે.
સુઅ-શ્રુત સ્તવ.		

૧૧મું ૫ દંડકનું અને ૧૨-મું દેવવંદનના ૧૨-અધિકારનું દ્વાર.

ચઉદંડા સક્કત્થય, ચેઇઅ નામ સુઅ સિદ્ધત્થય ઈત્થ—૧. શક્રસ્તવ (નમુત્થુણં)-૨. ચૈત્યસ્તવ (અરિહંત ચેઇઆણં) ૩. નામસ્તવ (લોગસ્સ) ૪. શ્રુતસ્તવ (પુક્ખરવર) અને ૫. સિદ્ધસ્તવ (સિદ્ધાણં) એ પાંચ દંડક છે. એ (૫ દંડક)માં

દો ઇગ દો દો પંચ ય, અહિગારા બારસ કમેણ ॥ ૪૧ ॥—(શક્રસ્તવમાં) ૨, (ચૈત્યસ્તવમાં) ૧, (નામ સ્તવમાં) ૨, (શ્રુતસ્તવમાં) ૨, અને (સિદ્ધસ્તવમાં) ૫ અધિકાર અનુક્રમે છે. સર્વ મળીને ૧૨ અધિકાર થયા.

નમુ-નમુત્થુણં.	પુક્ખ-પુક્ખરવર.	ચત્તા-ચત્તારિ અટ્ઠ.
જેઅ-જેઅ અઈઆ.	તમ-તમ તિમિર.	વેયાવચ્ચગ-વેઆવચ્ચગરાણં.
અરિહં-અરિહંત ચેઇઆણં.	સિદ્ધ-સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં.	અહિગાર-અધિકારનાં.
લોગ-લોગસ્સ.	જો દેવા-જો દેવાણવિ.	પઢમ પયા-પ્રથમપદો.
સવ્વ-સવ્વલોએ.	ઉર્જિજ-ઉર્જિજતસેલ.	

૧૨ અધિકારનાં આદિ પદ.

નમુ જેઅ ઈ અરિહં લોગ—૧. નમુત્થુણં૦ ૨. જે અ અઈયા સિદ્ધા૦ ૩. અરિહંત ચેઇઆણં૦ ૪. લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે૦

સવ્વ પુક્ખ તમ સિદ્ધ જો દેવા—૫. સવ્વલોએ અરિહંત ચેઇઆણં૦ ૬. પુક્ખરવર૦, ૭. તમ તિમિર૦, ૮. સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં૦ ૯. જો દેવાણવિ૦

ઉજ્જિંજ ચત્તા વેઆ-,વચ્ચગ અહિગાર પઢમપયા ॥ ૪૨ ॥—૧૦ ઉજ્જિજંત સેલ૦, ૧૧ ચત્તારિ અટ્ઠ૦, ૧૨ વેયાવચ્ચગરાણું૦ એ ૧૨ અધિકારનાં પ્રથમ પદો છે.

વિવેચન—દંડક=દંડની જેમ સરલ અને વધુ લંબાઈમાં હોય તે. આ પાંચે સૂત્રો (નમુ૦ અરિહંત ચેઈઆણું૦ લોગસ્સ૦ પુક્ખરવર૦ અને સિદ્ધાણું૦) અર્થથી સરળ અને મૂલમાં વધારે લંબાઈવાળાં છે.

પઢમ—પહેલા.
અહિગારે—અધિકારમાં.
વંદે—વાંદું છું.
ભાવજિણે—ભાવ જિનોને.
બીયએ—બીજા (અધિકાર)માં.
ઉ દવ્વજિણે—વળી. દ્રવ્યજિનોને.
ઇગ ચેઇઅ—એક ચૈત્યના.
ઠવણ જિણે—સ્થાપના જિનોને.
તઇય—ત્રીજા અધિકારમાં.
ચઉત્થમ્મિ—ચોથા અધિકારમાં.
નામજિણે—નામ જિનોને.
તિહુઅણ—ત્રણ ભુવનના.
ઠવણ—સ્થાપના.
જિણે—જિનોને.
પુણ—વળી.
પંચમએ—પાંચમા અધિકારમાં.
વિહરમાણ-વિચરતા.
જિણ—જિનોને.
છટ્ઠે—છઠ્ઠા અધિકારમાં.
સત્તમએ—સાતમા અધિકારમાં.
સુયનાણં—શ્રુત જ્ઞાનને.
અટ્ઠમએ—આઠમામાં.
સવ્વ—સર્વ.
સિદ્ધ થુઈ—સિદ્ધોની સ્તુતિ.
તિત્થાહિવ—તીર્થના અધિપતિ.
વીર થુઇ—વીર પ્રભુની સ્તુતિ.
નવમે—નવમામાં.
દસમે—દશમામાં.
ઉજ્જયંત—ગીરનાર પર્વતની.
થુઈ—સ્તુતિ.
અટ્ઠાવયાઈ—અષ્ટાપદાદિકની
ઇગદિસિ—અગીઆરમામાં.
સુદિટ્ઠિસુર—સમ્યક્ દૃષ્ટિ દેવને.
સમરણા-સ્મરણ કરવા.
ચરિમે—છેલ્લા અધિકારમાં.

કયા કયા અધિકારમાં કોને કોને વંદન થાય છે, તે કહે છે.

પઢમ-હિગારે વંદે, ભાવજિણે બીયએ ઉ દવ્વજિણે—પહેલા અધિકારમાં ભાવ જિનોને, બીજા અધિકારમાં વળી દ્રવ્ય જિનોને હું વાંદુ છું.

ઇગચેઇય-ઠવણ-જિણે, તઇય ચઉત્થંમિ નામજિણે ॥૪૩॥—૩જા અધિકારમાં ૧ ચૈત્યના સ્થાપના જિનોને અને ૪થા અધિકારમાં નામ જિનોને હું વાંદુ છું.

તિહુઅણ-ઠવણ-જિણે પુણ, પંચમએ વિહરમાણ-જિણ છટ્ઠે-પ મા અધિકારમાં વળી ત્રણ ભુવનના સ્થાપના જિનોને, ૬ઠ્ઠા અધિકારમાં (રાા દ્વીપમાં) વિચરતા જિનોને (હું વાંદુ છું.) :

સત્તમએ સુયનાણં-૭મા અધિકારમાં શ્રુતજ્ઞાનને વાંદુ છું.

અટ્ઠમએ સવ્વ-સિદ્ધ-થુઈ ॥ ૪૪ ॥—૮મા અધિકારમાં સર્વ સિદ્ધોની સ્તુતિ છે. (સિદ્ધ ભગવંતોને હું વાંદુ છું.)

તિત્થાહિવ-વીરથુઇ, નવમે—૯ મા અધિકારમાં તીર્થના અધિપતિ શ્રી વીર પ્રભુની સ્તુતિ.

દસમે ય ઉજ્જયંત થુઇ—૧૦ મા અધિકારમાં ગીરનાર ઉપર બિરાજતા નેમિનાથ પ્રભુની સ્તુતિ.

અટ્ઠાવયાઈ ઇગદિસિ—૧૧ મા અધિકારમાં અષ્ટાપદાદિ ઉપર રહેલા રૂષભાદિક પ્રભુની સ્તુતિ.

સુદિટ્ઠિસુર-સમરણા ચરિમે ॥ ૪૫ ॥—છેલ્લા (૧૨ મા) અધિકારમાં સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ દેવને સ્મરણ કરવા.

વિવેચન—આ અગીયારમા અધિકારમાં ઘણા પ્રકારે દેવ વાંદ્યા છે, તેમાંથી કેટલાક જણાવીએ છીએ. (૧.) સંભવાદિ ચાર જિન દક્ષિણ દિશિએ, સુપાર્શ્વાદિક ૮ જિન પશ્ચિમ દિશિએ, ધર્માદિ ૧૦ જિન ઉત્તર દિશિએ તથા રૂષભ અને અજિત એ બે પૂર્વ દિશિએ, એ ૨૪ જિનો ભરતરાજાએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર ભરાવ્યાં, તેમને વંદના કરૂં છું. (૨) ચારને આઠ ગુણા કરીએ તે વારે ૩૨ થાય અને

દશને બે ગુણા કરીએ તો વીશ થાય. તે બેનો સરવાળો કરીએ ૩૨+૨૦=૫૨ ચૈત્ય નંદીશ્વરે છે તેને વાંદ્યા છે. (૩-૪) ચત્ત-ત્યાગ કર્યા છે. અરિ-શત્રુ જેમણે એવા અટ્ઠદસદોય-અઢાર અને પાછળના બે મેળવીએ તો વીશ થાય. તે સમેતશિખરે સિદ્ધ થયા, તેમને વાંદ્યા. અથવા પાંચ મહાવિદેહમાં વિચરતા ૨૦ તિર્થંકરોને વાંદ્યા. કારણકે ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં ૨૦ તિર્થંકરો ઉપજે. (૫) આઠને દશ અઢાર. તેની સાથે વીશનો ચોથો ભાગ પાંચ થાય તે મેળવીએ તે વારે તેવીશ થયા. તે શ્રી નેમીશ્વર વિના ૨૩ જિન શ્રી શત્રુંજયે સમવસર્યા, તેમને વાંદ્યા. (૬). આઠને દશ ગુણા કરીએ તો એંસી થાય, તેને બમણા કરતાં એકસો સાએઠ તીર્થંકરો ઉત્કૃષ્ટથી મહાવિદેહમાં વિચરે તેમને વાંદ્યા. (૭) ચત્તારિ=૪ અને અટ્ઠદસ=૧૮ એટલે ૧૮ ને ચારે ગુણતાં ૭૨ તિર્થંકરો ભરતાદિ ક્ષેત્રની ત્રણ કાલની ચોવીશીના થાય તેમને વાંદ્યા. (૮). ચારમાં આઠ મેળવીએ તો બાર. તેને દશ ગુણા કરીએ તો ૧૨૦ તેને બમણા કરતાં ૨૪૦ તિર્થંકરો ભરતાદિક દશ ક્ષેત્રની દશ ચોવીશીના થાય તેમને વાંદ્યા. (૯). ચત્તારિ=૪. આઠને આઠ ગુણા કરતાં ૬૪ થાય તથા દશને દશ ગુણા કરતાં ૧૦૦ થાય, તેની સાથે પાછળના બે મેળવતાં ઉત્કૃષ્ટ કાલે ૪+૬૪+૧૦૦+૨=૧૭૦ વિચરતા જિનોને વાંદ્યા. (૧૦). ચત્તારિ=૪ સ્થાનક (અનુત્તર-ગ્રૈવેયક-વિમાનવાસી અને જ્યોતિષી) ના ચૈત્યો ઉર્ધ્વલોકમાં છે. ૧૦ ભવનપતિઓના ચૈત્યો અધોલોકમાં છે. તથા ૮ વ્યંતર નિકાયના ચૈત્યોની શાશ્વતી પ્રતિમાઓ અને તિર્છા લોકમાં શાશ્વતી અને અશાશ્વતી એમ ત્રણે લોકની પ્રતિમાને વાંદ્યા.

નવ અહિગારા-નવ અધિકાર.
ઈહ-એ ૧૨ અધિકારમાં.
લલિઅ વિત્થરા-લલિત વિસ્તરા.
વિત્તિઆઈ-ટીકા આદિના.
અણુસારા-અનુસારે.
તિન્નિ-ત્રણ.
સુય-શ્રુતની.
પરંપરયા પરંપરાથી.
બીઓ-બીજો.
દસમો-દશમો.
ઇગારસમો-અગીઆરમો.

આવસ્સય-આવશ્યકની.
ચુણ્ણીએ-ચૂર્ણિને વિષે.
જં-જે માટે.
ભણિઅં-કહ્યું છે.
સેસયા-બાકીના.
જહિચ્છાએ-ઇચ્છા પ્રમાણે.
તેણં-તે કારણથી.
ઉજ્જિંતાઈ-ઉજ્જિંત વિગેરે.
વિ-પણ.
અહિગારા-અધિકારો.
સુયમયા-શ્રુતમય.
ચેવ-નિશ્ચે. ૪.
બીઓ-બીજો.
સુયત્થયાઈ-પુક્ખરવરની આદિમાં.
અત્થઓ-અર્થથી.
વન્નિઓ-વર્ણવ્યો છે.
તહિં ચેવ-ત્યાં નિશ્ચે.
સક્કત્થયંતે-શક્રસ્તવના અંતે.
પઢિઓ-કહ્યો છે.
દવ્વારિહ-દ્રવ્ય અરિહંત (વાંદવા)નો.
અવસરિ-અવસર હોવાથી.
પયડત્થો-પ્રગટ અર્થ.

ચૈત્યવંદન ભાષ્યની પહેલી ગાથામાં કહેલા ગ્રંથો (પંચાંગી)ની સાક્ષીઓ.

નવ અહિગારા ઇહ લલિઅ,-વિત્થરા-વિત્તિમાઇ અણુસારા—એ (૧૨ અધિકાર)માં ૯ અધિકાર (૧-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯ ને ૧૨મો) લલિતવિસ્તરા ભાષ્યની ટીકા આદિકને અનુસારે છે.

તિન્નિ સુય-પરંપરયા—૩ અધિકાર શ્રુતની પરંપરાથી (ગીતાર્થ ગુરૂના સંપ્રદાયથી) છે. (ક્યા ?)

બીઓ દસમો ઇગારસમો ॥૪૬॥—૨જો, ૧૦મો ને ૧૧મો.

આવસ્સય-ચુણ્ણીએ—આવશ્યક ચૂર્ણિમાં.

જં ભણિયં સેસયા જહિચ્છાએ—જે માટે કહ્યું છે કે બાકીના અધિકારો ઇચ્છા પ્રમાણે જાણવા.

તેણં ઉજ્જિંતાઇ વિ, અહિગારા સુયમયા ચેવ ॥૪૭॥—તે (કારણ)થી ઉજ્જિંત વિગેરે અધિકારો પણ શ્રુતમય (સિદ્ધાંતરૂપ) જ જાણવા.

બીઓ સુયત્થયાઈ, અત્થઓ વન્નિઓ તહિં ચેવ—બીજો અધિકાર (જે અઈઆ૦) પુક્ખરવરની આદિમાં અર્થથી ત્યાંજ (આવશ્યક ચૂર્ણિમાં) વર્ણવેલો છે.

સક્કત્થયંતે પઢિઓ—(તોપણ પૂર્વાચાર્યોએ) નમુત્થુણંના અંતે કહ્યો.

દવ્વારિહ-વસરિ પયડત્થો ॥૪૮॥—(ભાવ અરિહંત વાંદ્યા પછી) દ્રવ્ય અરિહંત (વાંદવા) નો અવસર હોવાથી તેનો અર્થ પ્રગટ છે.

અસઢાઇ-પંડિતોની.	મજ્ઝત્થા-મધ્યસ્થોની.	વયણઓ-વચનથી.
અણવજ્જં-પાપ રહિત.	આયરણા-આચરણા.	સુ બહુ-અત્યંત. બહુમાન પૂર્વક.
ગીઅત્થ-ગીતાર્થે.	વિહુ-પણ નિશ્ચે. પ્રભુની.	મન્નન્તિ-માને છે.
અવારયંતિ-નહિ વારેલા એવી.	આણુત્તિ-આજ્ઞા છે એ પ્રમાણે.	

કોની આચરણા પ્રમાણરૂપ કરવી.

અસઢાઇન્નણવજ્જં,—પંડિતો (સરળ પુરૂષો)ની જે આચરણા પાપ રહિત હોય.

ગીઅત્થ-અવારઅંતિ મજ્ઝત્થા—ભવ ભીરૂ ગીતાર્થ (સૂત્ર અર્થના જાણ) પુરૂષોએ નહિ વારેલી અને મધ્યસ્થ (રાગ-દ્વેષ રહિત) પુરૂષોએ આચરેલી એવી.

આયારણા વિહુ આણુત્તિ-આચરણા પણ તીર્થંકર પ્રભુની આજ્ઞા જ છે.

વયણઓ સુબહુ મન્નંતિ ॥ ૪૯ ॥—એ પ્રમાણે વચનથી લોકો અત્યંત બહુમાન પૂર્વક માને છે.

ચઉ-ચાર.	ઇહ-અહીં. જિનશાસનમાં.	જિણા-જિન.
વંદિણિજ્જ-વાંદવા યોગ્ય.	સુરાઇ-સમ્યગ્દષ્ટિ દેવાદિ.	નામ નામ જિન.
જિણ-જિન.	સરણિજ્જા-સ્મરણ કરવા યોગ્ય.	ઠવણ-સ્થાપના જિન.
મુણિ-મુનિ.	ચઉહ-ચાર પ્રકારના.	દવ્વ-દ્રવ્ય જિન.
સુય-શ્રુત. સિદ્ધાન્ત.		ભાવ જિણ-ભાવ જિનના.
સિદ્ધા-સિદ્ધ ભગવાન.		ભેઅેણં-ભેદે કરીને.

૧૩ મું. ૪ વંદન કરવા યોગ્ય. ૧૪ મું સ્મરણ કરવા યોગ્ય. અને ૧૫ મું ૪ પ્રકારના જિનનું દ્વાર.

ચઉ વંદણિજ્જ જિણ મુણિ, સુય સિદ્ધા—૪ વાંદવા યોગ્ય છે. ૧. જિન (અરિહંત), ૨. મુનિ, ૩. શ્રુત (સિદ્ધાંત) અને ૪. સિદ્ધ ભગવાન.

ઈહ સુરાઈ સરણિજ્જા—અહીં (જિન શાસનમાં) સમકિત દ્રષ્ટિ દેવ (દેવી) વિગેરે સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.

ચઉહ જિણા નામ ઠવણ, દવ્વ ભાવ જિણ-ભેએણં ॥ ૫૦ ॥—૧. નામ જિન, ૨. સ્થાપના જિન, ૩ દ્રવ્ય જિન, અને ભાવ જિનના ભેદે કરીને ૪ પ્રકારે જિન છે.

નામ જિણા-નામ જિન.	પુણ-વળી.	જિણ જીવા-જિનના જીવ.
જિણ નામા-જિનેશ્વરોનાં નામ.	જિણિંદ જિનેશ્વરોની.	ભાવ જિણા-ભાવ જિન.
ઠવણ જિણા-સ્થાપના જિન.	પડિમાઓ-પ્રતિમા અથવા પગલાં.	સમવસરણત્થા-સમવસરણમાં બેઠેલા.
	દવ્વ જિણા-દ્રવ્ય જિન.	

નામ જિણા જિણ નામા—જિનેશ્વરોનાં નામ (રૂષભાદિક) તે નામ જિન.

ઠવણ જિણા પુણ જિણિંદ પડિમાઓ—જિનેશ્વરોની (શાશ્વતી; અશાશ્વતી) પ્રતિમા કે પગલાં તે વળી સ્થાપના જિન.

દવ્વજિણા જિણજીવા—થઈ ગયા, થશે અને કેવળજ્ઞાન નહિ પામેલા (અતીત, અનાગત ને છદ્મસ્થ અવસ્થાવાળા વર્તમાન) જિનોના જીવ તે દ્રવ્ય જિન.

ભાવજિણા સમવસરણત્થા ॥ ૫૧ ॥—સમવસરણમાં વિરાજમાન (કેવળજ્ઞાન પામેલા) તીર્થંકર તે ભાવજિન.

અહિગય જિણ-અમુક જિનની.	સવ્વાણ-સર્વ જિનોની.	ઉવઓગત્થં-ઉપયોગ માટે.
પઢમ થુઈ-પ્રથમ સ્તુતિ.	તઈઅ-ત્રીજી.	ચઉત્થ થુઈ-ચોથી સ્તુતિ.
બીયા-બીજી.	નાણસ્સ-જ્ઞાનની.	
	વેયાવચ્ચગરાણં-સેવા કરનારનો.	

૪ સ્તુતિઓનું ૧૬ મું દ્વાર.

અહિગય-જિણ-પઢમથુઈ—અમુક (૧ અથવા ૫) જિનની ૧ લી સ્તુતિ છે.

બીયા સવ્વાણ તઇઅ નાણસ્સ—બીજી સ્તુતિ સર્વ જિનોની, ૩જી સ્તુતિ જ્ઞાનની છે.

વેયાવચ્ચગરાણં, ઉવઓગત્થં ચઉત્થ થુઈ ॥ ૫૨ ॥—વળી સંઘની સેવા કરનાર (સમ્યક્તિ દ્રષ્ટિ દેવ-દેવી)નો ઉપયોગ જાગૃત કરવાને માટે ૪થી સ્તુતિ છે.

પાવખવણત્થ-પાપ ખપાવવા માટે.	છ નિમિત્તા—છ નિમિત્તો.	સરણત્થં—સંભાળવાને અર્થે.
ઇરિયાઈ—ઇરિયાવહિ	પવયણ—શાસનના.	ઉસ્સગ્ગો—કાઉસ્સગ્ગ.
વંદણ વત્તિઆઈ—વંદણવત્તિઆદિ.	સુર—(અધિષ્ઠાયક) દેવને.	ઇઅ—એ પ્રમાણે.
		નિમિત્તટ્ઠ—આઠ નિમિત્ત.

દેવ વાંદવાના ૮ નિમિત્તનું ૧૭મું દ્વાર.

પાવખવણત્થ ઇરિઆઈ—પાપ ખપાવવાને માટે ઇરિયાવહિ કરવી એ ૧લું નિમિત્ત.

વંદણવત્તિઆઇ છ નિમિત્તા—વંદણુ વત્તિઆએ વિગેરે ૭ નિમિત્ત.

પવયણ-સુર-સરણત્થં, ઉસ્સગ્ગો—શાસનના અધિષ્ઠાયક) દેવને સંભાળવાને અર્થે કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

ઇઅ નિમિત્તટ્ઠ ॥ ૫૩ ॥—એ પ્રમાણે ૮ નિમિત્ત છે.

વિવેચન—૧. ગમનાગમનથી થયેલ પાપ ખપાવવાને માટે ઈરિયાવહિ કરવા નિમિત્તે, ૨. પ્રભુને વાંદવા નિમિત્તે ૩. ચંદનાદિકથી પૂજવા નિમિત્તે ૪. પ્રભુનો આભરણાદિકથી સત્કાર કરવા નિમિત્તે, ૫. પ્રભુના સ્તવનાદિ ગુણુ નિમિત્તે ૬. સમ્યક્ત્વના લાભ નિમિત્તે. ૭. જન્મમરણાદિ ઉપસર્ગ ટાળવા (મોક્ષ પામવા) નિમિત્તે. ૮. શાસન (સિદ્ધાન્ત)ના અધિષ્ઠાયક દેવને સ્મરણ કરવા. આ આઠ નિમિત્તે (કાર્યે) કાઉસ્સગ્ગ કરવો.

ચઉ-ચાર.	સદ્ધાઇઆ-શ્રદ્ધાદિક.	તિન્નિ-ત્રણ.
તસ્સ-તેની.	પણ હેઉ-પાંચ હેતુ.	ઇઅ-એ પ્રમાણે.
ઉત્તરી કરણ-વિશેષ શુદ્ધિ.	વેયાવચ્ચગરત્તાઈ-વેયાવચ્ચગરાણં આદિ.	હેઉ-હેતુ.
પમુહ-વિગેરે.		બારસગં-બાર.

દેવ વાંદવાના ૧૨ હેતુનું ૧૮ મું દ્વાર.

ચઉ તસ્સ ઉત્તરીકરણ, પમુહ—તસ્સ ઉત્તરી૦ વિગેરે ૪ હેતુ છે.
સદ્ધાઇઆ ય પણ હેઉ—સદ્ધાએ વિગેરે ૫ હેતુ છે.
વેયાવચ્ચગરત્તાઈ, તિન્નિ—વેયાવચ્ચગરાણં વિગેરે ૩ હેતુ છે.
ઇઅ હેઉ બારસગં ॥ ૫૪ ॥—એ પ્રમાણે કાઉસ્સગ્ગના ૧૨ હેતુ છે.

વિવેચન—૧. તે પાપને શુદ્ધ કરવાને. ૨. આલોયણનું તપ કરવા વડે. ૩. આત્માને રાગદ્વેષના ટાળવારૂપ વિશુદ્ધિ કરવા વડે. ૪. માયાશલ્ય નિયાણશલ્ય અને મિથ્યાત્વ શલ્ય એ ૩ શલ્ય રહિત કરવા રૂપ હેતુ વડે, ગમનાગમનથી લાગેલ પાપ ખપે. ૫. શ્રદ્ધા. ૬. નિર્મળ બુદ્ધિ. ૭. ધીરજ. ૮. ચિત્તની સ્થિરતા. ૯. તેમાં એકાગ્રપણું. આ પાંચ હેતુ (કારણો)થી પ્રભુને વાંદવા આદિ ૭ લાભ કાઉસ્સગ્ગમાં પામે. ૧૦. વેયાવચ્ચ કરે. ૧૧. શાંતિ કરે. અને ૧૨. સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોને સમાધિ કરે એ ૩ હેતુ (કારણો) થી સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતે સંભારવા. જો કારણ હોય તો ૫૩ મી ગાથામાં કહેલાં કાર્યો થાય.

અન્નત્થયાઈ-અન્નત્થાદિ.	કહેવાતા.)	પંચેંદ્રિય છેદન.
બારસ-બાર.	આઇઆ-વિગેરે.	બોહીખોભાઇ-સમકિતનો નાશ આદિ.
આગારા-આગાર.	ચઉરો-ચાર.	ડક્કો-સર્પ વિગેરેનો ડંખ, દંશ.
એવં-એ (આગળ	અગણી-અગ્નિ.	
	પણિંદિ છિંદણ-	

કાઉસ્સગ્ગના ૧૬ આગારનું ૧૯ મું દ્વાર.

અન્નત્થયાઈ બારસ, આગારા—અન્નત્થ ઉસસીએણં આદિ ૧૨ આગાર છે.

એવમાઈયા ચઉરો—એ વિગેરે (આગળ કહેવાતા) ચાર આગાર છે.

અગણી પણિંદિ છિંદણ—૧ અગ્નિ. ૨. પંચેંદ્રિયનું છેદન.

બોહી ખોભાઇ ડક્કો ય ॥ ૫૫ ॥—૩. સમકિતનો નાશાદિ અને
૪. સર્પદંશ.

વિવેચન—આગાર=કાઉસ્સગ્ગ વગેરેમાં રખાતી છૂટ. ૧. ઉંચો શ્વાસ લેવાથી. ૨. નીચો શ્વાસ મૂકવાથી. ૩. ખાંસી કે ઉધરસ આવવાથી. ૪. છીંક આવવાથી ૫. બગાસું આવવાથી. ૬. ઓડકાર આવવાથી. ૭. પૂંઠેથી વા સરવાથી. ૮. ભમરી (ચક્કર) આવવાથી. ૯. પિત્તના ઉછાળા (વમન કે ઉલટી)થી. ૧૦. સૂક્ષ્મ અંગ હાલવાથી. ૧૧. સૂક્ષ્મ થુંક કે બળફો આવવાથી. ૧૨. સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિ હાલવાથી કાઉસ્સગ્ગ ન ભાગે. ૧૩. અગ્નિનો ઉપદ્રવ થયે કે દીવા પ્રમુખનો પ્રકાશ થયે ત્યાંથી પૂંજતો અલગો (દૂર) રહે. ૧૪. મૂષકાદિ (ઉંદરાદિ) જીવનું છેદન થયું હોય તો અન્યત્ર કાઉસ્સગ્ગ કરે. ૧૫. રાજા અથવા ચોરાદિકના પરાભવથી ધર્મની હાનિ થતી હોય અને ૧૬. સર્પાદિ ઝેરી જીવો ડંખ દેવાને આવતા હોય તો તેમના ભયે કરી અન્ય સ્થળે કાઉસ્સગ્ગ કરે તો કાઉસ્સગ્ગનો ભંગ ન થાય.

ઘોડગ-ઘોટક, ઘોડા.	નિઅલ-નિગડ. બેડી.	થણ-સ્તન.
લય-લતા, વેલડી.	સબરિ-શબરી. ભીલડી.	સંજઈ-સંયતિ.સાધ્વી.
ખંભાઈ-સ્તંભાદિ. ભીંત.	ખલિણ-ચોકડું.	ભમુહંગુલિ-આંગળીઓથી ગણવું.
માલ-માલ.	વહૂ-વધૂ. વહુ.	વાયસ-વાયસ. કાગડો.
ઉદ્ધી-ગાડાની ધુંસરી.	લંબુત્તર-લંબુત્તર. ચોળપટ્ટો.	કવિટ્ઠો-કપિત્થ. કોઠ.

કાઉસ્સગ્ગના ૧૯ દોષોનું ૨૦ મું દ્વાર.

ઘોડગ લય ખંભાઈ—૧. ઘોટક દોષ (ઘોડાની જેમ એક પગ ઉંચો રાખે.) ૨. લતા (વેલડીની જેમ શરીર ધૂણાવે.) ૩. સ્તંભાદિ (થાંભલા અથવા ભીંતને ટેકો દે.)

માલુદ્ધી નિઅલ સબરિ ખલિણ વહૂ—૪. માલ (માળે માથું અડાડે.) ૫. ઉદ્ધી (ગાડાની ધુંસરીની જેમ બે પગ ભેગા કરીને કાઉસ્સગ્ગ કરે. ૬. નિગડ (બેડીમાં પડેલાની જેમ બંને પગ છૂટા રાખે.) ૭. સબરી (નાગી ભીલડીની જેમ ગુહ્ય સ્થાને હાથ રાખે.) ૮. ખલિણ (ઘોડાના ચોકડાની જેમ અવળું રજોહરણ રાખે) ૯. વધૂ (નવી પરણેલી વહુની જેમ નીચું માથું રાખે.)

લંબુત્તર થણ સંજઈ—૧૦. લંબુત્તર (નાભિથી ચાર આંગળ નીચો અને ઢીંચણથી ચાર આંગળ ઉંચો રહે તેવા ચોળપટ્ટાને બદલે અધિક પ્રમાણવાળો રાખે તે.) ૧૧. સ્તન (ડાંસાદિકના ભયથી, અજ્ઞાનથી કે લજ્જાથી સ્ત્રીની જેમ હૈયું ઢાંકે) ૧૨. સંયતિ (શીતાદિકના ભયથી સાધ્વીની જેમ ખભા ઢાંકે.)

ભમુહંગુલિ વાયસ કવિટ્ઠો ॥ ૫૬ ॥—૧૩. ભમુહંગુલિ (આંગળીઓના વેઢા ગણીને કાઉસ્સગ્ગ કરવો.) ૧૪. વાયસ (કાગડાની જેમ ડોળા ફેરવે.) ૧૫. કપિત્થ (કોઠની જેમ વસ્ત્ર મેલાં થવાના ભયથી સંકોચીને કાઉસ્સગ્ગ કરે.)

સિરકંપ–શિર કંપ.	ચઈજ્જ–તજવા.	ન દોસ–દોષ ન હોય.
મૂઅ–મૂક.	દોસ–દોષ.	સમણીણ–સાધ્વીઓને.
વારુણિ–વારુણી. મદિરા.	ઉસ્સગ્ગે–કાઉસ્સગ્ગમાં.	
	લંબુત્તર–લંબુત્તર.	સવહૂ–વધૂ સહિત.
પેહત્તિ–પેક્ષ્ય. એ પ્રમાણે.	થણ–સ્તન.	સડ્ઢીણં–શ્રાવિકાઓને.
	સંજઈ–સંયતિ.	

સિરકંપ મૂઅ વારુણિ—૧૬. શિરકંપ (મસ્તક ધૂણાવે.) ૧૭. મૂક (મુંગાની પેઠે હૂ હૂ કરે.) ૧૮. વારુણી (મદિરા પીધેલાની જેમ બડબડાટ કરે.)

પેહત્તિ ચઈજ્જ દોસ ઉસ્સગ્ગે—૧૯. પેક્ષ્ય (વાનરની જેમ આમ તેમ જુવે.) એ પ્રમાણે કાઉસ્સગ્ગમાં ૧૯ દોષો (સાધુ અને શ્રાવકે તજવા.)

સંભુત્તર થેણ સંજઈ, ન દોસ સમણીણ સવહુ સંઢીણં ાાપબા—
લંબુત્તર સ્તન અને સંયતિ એ ત્રણ દોષો સાધ્વીને ન હોય અને વધૂસહિત ચાર દોષો શ્રાવિકાને ન હોય. (સાધ્વીને ૧૬ દોષ લાગે અને શ્રાવિકાને ૧૫ દોષ લાગે. સાધ્વીએ પ્રતિક્રમણ ક્રિયા ઉઘાડે મસ્તકે કરવી.)

ઈરિ–ઈરિયાવહિઆના.	અટ્ઠ–આઠ.	મહત્થ જુત્તં–મોટા અર્થ વડે યુક્ત.
ઉસ્સગ્ગ–કાઉસ્સગ્ગનું.	સેસેસુ–બાકીનાનેવિષે.	હવઈ–હોય.
પમાણં–પ્રમાણ.	ગંભીર–ગંભીર.	થુત્તં–સ્તવન.
પણવીસ–પચીશ.	મહુર સદ્દં–મધુર શબ્દ વાળું.	
ઉસ્સાસ–શ્વાસોશ્વાસ.		

૨૧ મું કાઉસ્સગ્ગનું પ્રમાણ અને ૨૨ મું સ્તવન દ્વાર.

ઈરિ ઉસ્સગ્ગ પમાણં—ઈરિયાવહિઆના કાઉસ્સગ્ગનું પ્રમાણ.

પણવીસુસ્સાસ અટ્ઠ સેસેસુ—પચ્ચીશ શ્વાસોશ્વાસ અને બાકીના (નવકાર)ને વિષે આઠ શ્વાસોશ્વાસ (નાડીના ધબકારા.)

ગંભીર મહુર સદ્દં, મહત્થ જુત્તં હવઈ થુત્તં ॥ ૫૮ ॥—ગંભીર અને મધુર શબ્દવાળું તથા મોટા અર્થ વડે યુક્ત સ્તવન હોય.

પડિક્કમણે–પ્રતિક્રમણમાં.	પડિક્કમણ–પ્રતિક્રમણમાં.	ઈઅ–એ પ્રમાણે.
ચેઈય–દેરાસરમાં.	સુઅણ–સૂતા પહેલાં.	જઈણો–યતિને.
જિમણ–જમ્યા પહેલાં.	પડિબોહે–જાગ્યા પછી.	સત્ત ઉ વેલા–સાત વખત વળી.
ચરિમ–જમ્યા પછી.	ચિઈવંદણ–ચૈત્યવંદન.	અહોરત્તે–રાત્રિ દીવસમાં.

અહોરાત્રિમાં સાત વખત ચૈત્યવંદન કરવાનું ૨૩ મું દ્વાર.

પડિક્કમણે ચેઈઅ જિમણ—૧. સવારના પ્રતિક્રમણમાં (વિશાલ લોચન૦) ૨. દહેરાસરમાં. ૩. જમ્યા પહેલાં.

ચરિમ પડિક્કમણ સુઅણ પડિબોહે—૪. જમ્યા પછી (ઈરિયાવહિથી જય વીયરાય સુધી) ૫. પ્રતિક્રમણમાં, (નમોત્થુ૦) ૬. સૂતા પહેલાં (ચઉક્કસાય) ૭. જાગ્યા પછી (જગચિંતામણિ.)

ચિઇવંદણ ઇઅ જઇણો, સત્ત ઉ વેલા અહોરત્તે ॥ ૫૯ ॥—
એ પ્રમાણે યતિને રાત્રિદીવસમાં સાત વખત વળી ચૈત્યવંદન કરવું.

પડિક્કમઓ—પ્રતિક્રમણ કરતા.	સગ વેલા—સાત વખત.	તિ સંઝાસુ—ત્રણ સંધ્યાને વિષે.
ગિહિણોવિ—ગૃહસ્થને પણ.	પંચ વેલ—પાંચ વખત.	હોઇ—થાય છે.
હુ—નિશ્ચે.	ઇઅરસ્સ—ઈતરને.	તિવેલા—ત્રણ વખત.
	પૂઆસુ—ત્રણ પૂજા વડે.	જહન્નેણં—જઘન્યથી.

ઉત્કૃષ્ટ મધ્યમ અને જઘન્ય શ્રાવકને ચૈત્યવંદન.

પડિક્કમઓ ગિહિણોવિ હુ, સગવેલા પંચવેલ ઇઅરસ્સ—
(બે વખત) પ્રતિક્રમણ કરતા ગૃહસ્થને પણ નિશ્ચે સાત વખત ચૈત્યવંદન થાય છે અને એક વખત પ્રતિક્રમણ કરતા ગૃહસ્થને પાંચ વખત થાય છે.

પૂઆસુ તિ સંઝાસુ અ, હોઇ તિવેલા જહન્નેણં ॥ ૬૦ ॥—
ત્રણ સંધ્યાને વિષે (સવારમાં વાસક્ષેપ, બપોરે અંગપૂજા અને સાંજે ધૂપ એમ) ત્રણ પૂજા વડે જઘન્યથી ત્રણ વખત ચૈત્યવંદન થાય છે.

તંબોલ—તંબોલ.	મેહુન્ન—મૈથુન.	જુઅં—જુગટું.
પાણ—પાણી.	સુઅણ—સુવું. શયન.	વજ્જે—વર્જવા.
ભોયણ—ભોજન.	નિટ્ઠવણં—થુંકવું.	જિણનાહ—જિનેશ્વરના.
ઉવાણહ—ઉપાનહ. પગરખાં.	મુત્ત—મૂત્ર.	જગઇએ—કોટને વિષે.
	ઉચ્ચારં—વડી નીતિ.	

દેરાસરની ૧૦ મોટી આશાતનાનું ૨૪મું દ્વાર.

તંબોલ પાણ ભોયણ—૧. તંબોલ (પાન સોપારી.) ૨. પાણી. ૩ ભોજન.

વાણહ મેહુન્ન સુઅણ નિટ્ઠવણં—૪. પગરખાં. ૫. મૈથુન. ૬. શયન. ૭. થુંકવું.

સુત્તુચ્ચારં જુઅં—૮. મૂત્ર. ૯. વડી નીતિ.(ઝાડો) અને ૧૦. જુગટું. વજ્જે જિણનાહુ જગઇએ ॥ ૬૧ ॥—જિનેશ્વરના દેરાસરના કોટને વિષે વર્જવાં.

શ્રી જિન મંદિરમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય ૮૪ આશાતનંઓ.

વિવેચન—આશાતના=(આય+શાતના) જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રના લાભનો નાશ જેનાથી થાય તે. ૧. પાન સોપારી ખાવી. ૨. પાણી પીવું. ૩. ભોજન કરવું. ૪. પગરખાં પહેરી અંદર જવું. ૫. મૈથુન સેવવું. ૬. પથારી કરી સુવું. ૭. થુંકવું તથા ગળફો નાંખવો. ૮. પેસાબ કરવો. ૯ ઝાડે જવું. ૧૦ જુગટું રમવું. ૧૧ અનેક પ્રકારની ક્રીડા કરવી (ખણવું વિગેરે) ૧૨ કોલાહલ કરવો. ૧૩ ધનુર્વેદાદિ કળાનો અભ્યાસ કરવો. ૧૪ કોગળા કરવા. ૧૫ ગાળ દેવી. ૧૬. શરીર ધોવું. ૧૭ વાળ ઉતારવા. ૧૮ લોહી નાખવું. ૧૯ મીઠાઇ વિગેરે નાંખવી. ૨૦ ચામડી ઉતારવી. ૨૧ પિત્ત કાઢવું. ૨૨ ઉલટી કરવી. ૨૩ દાંત કાઢીને નાખવો. ૨૪ વિસામો લેવો. ૨૫ ગાય ભેંસ બાંધવી. ૨૬ દાંતનો મેલ નાંખવો. ૨૭ આંખનો મેલ નાંખવો. ૨૮ નખનો મેલ નાંખવો. ૨૯ ગાલનો મેલ નાંખવો. ૩૦ નાકનો મેલ નાંખવો. ૩૧ માથાનો મેલ નાંખવો. ૩૨ કાનનો મેલ નાખવો. ૩૩ ચામડીનો મેલ નાંખવો. ૩૪ મંત્રાદિ પ્રયોગ કરવો. ૩૫ વિવાહ માટે એકઠા થવું. ૩૬ કાગળ લખવા. ૩૭ થાપણ મૂકવી. ૩૮ ભાગ પાડવા. ૩૯ પગ ઉપર પગ ચઢાવી બેસવું. ૪૦ છાણાં થાપવાં. ૪૧ કપડાં સુકવવાં. ૪૨ ધાન્ય સુકવવું. ૪૩ પાપડ સુકવવાં. ૪૪ વડીયો કરવી. ૪૫ સંતાઇ જવું. ૪૬ રોવું. ૪૭ વિકથા કરવી. ૪૮ શસ્ત્રાશસ્ત્ર ઘડવાં. ૪૯ તિર્યંચ રાખવાં. ૫૦ તાપણી કરવી. ૫૧ રસોઇ કરવી. ૫૨ સોનાદિકની પરીક્ષા કરવી. ૫૩ નિસીહિ ન કહેવી. ૫૪ છત્ર ધારણ કરવું. ૫૫ શસ્ત્ર રાખવાં. ૫૬ ચામર વીંઝાવવાં. ૫૭ મન એકાગ્ર ન કરવું. ૫૮ મર્દન કરવું. ૫૯ સચિત્તનો ત્યાગ ન કરવો. ૬૦ અચિત્ત (વસ્ત્રાભરણ) નો ત્યાગ કરવો. ૬૧ બાલકો રમાડવા. ૬૨ એક સાડી ઉત્તરાસંગ ન કરવું. ૬૩ મુગટ

રાખવો. ૬૪ તોરા રાખવા. ૬૫ પાઘડીનો અવિવેક કરવો. ૬૬ હોડ કરવી. ૬૭ ગેડી દડે રમવું ૬૮ જુહાર કરવા. ૬૯ ભાંડ ચેષ્ટા કરવી. ૭૦ તિરસ્કાર કરવો. ૭૧ લાંઘવા બેસવું. ૭૨ સંગ્રામ કરવો. ૭૩ કેશનો વિસ્તાર કરવો. ૭૪ પગ બાંધી બેસવું. ૭૫ ચાખડીઓ પહેરવી. ૭૬ પગ લાંબા કરવા. ૭૭ પીપુડી વગાડવી. ૭૮ કાદવ નાખવો. ૭૯ અંગની ધુળ ઉડાડવી. ૮૦ ગુહ્ય ભાગ પ્રગટ કરવો ૮૧ વેપાર કરવો. ૮૨ વૈદું કરવું. ૮૩ ન્હાવું ૮૪ નખ ઉતારવા.

ઇરિ–ઇરિયાવહિ.	લોગ–લોગસ્સ.	વેઆ. વેયાવચ્ચગરાણં.
નમુકાર–ચૈત્યવંદન.	સવ્વ–સવ્વલોએ.	થુઈ–સ્તુતિ.
નમુત્થુણ–નમુત્થુણં.	થુઈ–સ્તુતિ.	નમુત્થુ–નમુત્થુણં.
અરિહંત–અરિહંત ચેઇઆણં.	પુક્ખ–પુક્ખરવર.	જાવંતિ–જાવંતિ.
	થુઈ–સ્તુતિ.	થય–સ્તવન.
થુઈ–સ્તુતિ	સિદ્ધા–સિદ્ધાણં.	જયવી–જય વીયરાય.

મધ્યમ ચૈત્ય વંદન.

ઇરિ નમુકાર નમુત્થુણ—ઇરિયાવહિ૦ (ખમાસમણથી લોગસ્સ સુધી) ચૈત્યવંદન, નમુત્થુણં૦

અરિહંત થુઇ લોગ સવ્વ થુઈ પુક્ખ—અરિહંત ચેઇઆણં૦ પહેલી સ્તુતિ૦ લોગસ્સ૦ સવ્વલોએ૦ બીજી સ્તુતિ૦ પુક્ખરવર૦

થુઇ સિદ્ધા વેઆ થુઈ—ત્રીજી સ્તુતિ૦ સિદ્ધાણં૦ વેયાવચ્ચગરાણં૦ ચોથી સ્તુતિ૦

નમુત્થું જાવંતિ થય જયવી ॥ ૬૨ ॥—નમુત્થુણં૦ જાવંતિ૦ (જાવંત૦ નમો૦) સ્તવન૦ અને જય વીયરાય૦

સવ્વોવાહિ–સર્વ ઉપાધિથી.	સયા–હમેશાં.	પરમપયં–પરમ પદ. મોક્ષને.
	દેવે–જિનેશ્વરોને.	
વિસુદ્ધં–વિશુદ્ધ રીતે.	દેવિંદ–દેવના ઇંદ્રોના. દેવેંદ્રસૂરિ.	પાવઇ–પામે.
એવં–એ પ્રમાણે.		
જો–જે.	વિંદ–સમૂહ વડે.	લહું–શીઘ્ર, ઝટ.
વંદએ–વાંદે.	મહિઅં–પૂજાયેલ.	સો–તે.

દેવવંદનનું ફલ.

સવ્વોવાહિ વિસુદ્ધં—સર્વ ઉપાધિ (ધર્મ ચિંતા) થી વિશુદ્ધ રીતે
એવં જો .વંદએ સયા દેવે—એવી રીતે જે મનુષ્ય હંમેશાં જિનેશ્વરો (દેવાધિદેવો) ને વાંદે.
દેવિંદ વિંદ મહિઅં, પરમપયં પાવઈલહુ સો ॥ ૬૩ ॥—તે માણસ દેવેંદ્રોના સમૂહ (દેવેંદ્રસૂરિ) વડે પૂજાયેલ મોક્ષને ઝટ પામે.

વિવેચન—કોઈ જીવ ભાષ્યમાં કહેલ વિધિ જાણતો ન હોય, તોપણ આ આઠ બોલ જેમાં હોય તેને સર્વોપાધિ વિશુદ્ધ એટલે સર્વ શ્રી જિનધર્મની ચિંતા વડે વિશુદ્ધ ભક્તિવંત કહીએ. ૧ ભક્તિ (બાહ્ય સેવા.) ૨. બહુમાન (હૃદયમાં પ્રેમ.) ૩. વર્ણવાદ (ધર્મના યશનું કહેવું.) ૪. આશાતનાનો ત્યાગ. ૫. ધર્મના અવર્ણવાદ બોલનારનો સંગ વર્જવો. ૬. છતી શક્તિએ વિઘ્નનું ટાળવું. ૭. બીજાને વિધિમાં જોડવો. ૮. અવર્ણવાદ ન સાંભળવા પૂર્વક અવિધિનો નિષેધ કરવો અને વિધિનું સેવન કરવું. સર્વથી મોટા દેવાધિદેવ છે, માટે તેમને વાંદવાને પ્રથમ ચૈત્યવંદન ભાષ્ય કહ્યો. દેવાધિદેવને વાંદવાની વિધિના ફલને કહેનારા ગુરૂ છે માટે બીજો ગુરૂવંદન ભાષ્ય કહ્યો. તેમને (ગુરૂને) ભક્તિ વિનયે કરી વાંદવાથી આગમનાં રહસ્ય જાણીને તેમની પાસે પચ્ચક્ખાણ કરીએ. કારણ કે જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ છે માટે છેલ્લો પચ્ચક્ખાણ ભાષ્ય શ્રીદેવેંદ્રસૂરિ મહારાજે કહ્યો. ચિતોડના રાણાએ જેમને નિરંતર આયંબીલ કર્યાથી તપાબિરૂદ આપ્યું, તેથી તેમનો ગચ્છ તપાગચ્છ કહેવાયો. અને દિગંબરની સાથે વાદ કરતાં અજેય થવાથી હીરલા એવા જગચ્ચંદ્રસૂરીશ્વરના શિષ્ય શ્રી દેવેંદ્રસૂરિ મહારાજ શ્રી સુધર્માસ્વામીજીની ૪૫ મી પાટે થયા.

શ્રી ચૈત્યવંદન ભાષ્યના પ્રશ્નો.

૧. નીચેના શબ્દોનું વિવેચન કે અર્થ કહો અને કઈ મુદ્રાએ શું કાર્ય કરવું. પ્રણિધાન પ્રણિપાત નિસીહિ મુદ્રા સંપદા પદ યોગમુદ્રા જિનમુદ્રા મુક્તાશુક્તિ અભિગમ અભ્યુપગમ શ્વાસોશ્વાસ અધિકાર ગીતાર્થ દ્રવ્યજિન ભાવજિન આશાતના લંબુત્તર સંયતિદોષ પદસ્થ નિયસમફલય જઅઈ નિયલ ખલિણ નિટ્ઠઠવણું અહિગય આગાર સુય-પરંપરયા ઉડ્ડી દંડક સિયાલા ખુત્તો. આચરણા.

૨. પાંચ દંડકનાં નામ. તેની છેલ્લી સંપદાનું નામ હોય તો કહી પદ ગણાવો. શક્રસ્તવ ચૈત્યસ્તવ નામસ્તવ શ્રુતસ્તવ સિદ્ધસ્તવનાં કેટલાં અને ક્યાં સુધી પદ–સંપદા–સર્વ અક્ષરો–ગુરૂ અક્ષરો–લઘુ અક્ષરો તથા તેમાં આવતા અધિકારનાં આદિ પદ અને તેમાં વંદના કોને થાય છે અને કેટલામાં થાય છે. તે કહો.

૩. અભ્યુપગમ નિમિત્ત ઇતર હેતુ સંપદા ક્યા સૂત્રોમાં આવે, તેનાં પદ કેટલાં અને તે સંપદા કેટલામી છે.

૪. સાધુ–સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાને કાઉસ્સગ્ગના કેટલા દોષ લાગે અને કયા કયા ન લાગે. તથા લંબુત્તર દોષ શ્રાવકને લાગે કે નહિ તે કહો. શ્રાવકોને અહોરાત્રિમાં કેટલાં અને ક્યારે ચૈત્યવંદન કરવાં.

૫. કોઇક ભાવિક શ્રાવકને ચૈત્યવંદન ભાષ્યમાં જણાવેલ વિધિ પ્રમાણે દેવ પૂજા કરવી હોય તો તેણે ઘેરથી નીકળી સંપૂર્ણ પૂજા કરતાં સુધીમાં શું શું વિધિઓ કરવી તે દરેક અનુક્રમ સહિત તથા ઉપ-કરણોની સમજણ સાથે સંપૂર્ણ વિગત સાથે કહો.

૬. પહેલું ચૈત્યવંદન, બીજું ગુરૂવંદન અને ત્રીજું પચ્ચક્ખાણ. એ પ્રમાણે ભાષ્યોનો ક્રમ શા હેતુથી રાખ્યો છે તે કહો.
ભાષ્ય એટલે શું ? હાલના સમયમાં ત્રણે ભાષ્યોનો અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા શી છે ? તેના કર્તા કોણ અને તે વિષે જાણતા હોય તે કહો. (કોના શિષ્ય કયા ગચ્છના ક્યારે થયા).

શ્રી ગુરૂ વંદન ભાષ્ય સાર્થ.

———×———

ગુરૂવંદણ-ગુરૂવંદન.	બારસાવત્ત-દ્વાદશાવર્ત.	પુણ્ણ-પૂર્ણ.
અહ-હવે. માંગલિક અર્થમાં.	સિર નમણાઇસુ-મસ્તક નમાવવા આદિ વડે.	ખમાસમણ-ખમાસમણ વડે.
તિવિહં-ત્રણ પ્રકારે	પઢમં-પહેલું (ફેટાવંદન)	દુગિ-બે.
તં-તે		બીઅં-બીજું (થોભવંદન.)
ફિટ્ટા-ફેટા વંદન.		
છોભ-થોભ વંદન.		

મંગલાચરણ.

ગુરૂવંદણ-મહ તિવિહં—હવે ગુરૂવંદન ત્રણ પ્રકારે છે.

તં ફિટ્ટા છોભ બારસાવત્તં—તે ફેટાવંદન, થોભવંદન અને દ્વાદશાવર્ત વંદન.

સિરનમણાઇસુ પઢમં—મસ્તક નમાવવા આદિ (બે હાથ જોડવા) વડે પહેલું ફેટાવંદન થાય છે.

પુણ્ણ-ખમાસમણ-દુગિ બીઅં ॥૧॥—પૂર્ણ બે ખમાસમણ દેવા વડે બીજું થોભવંદન થાય છે.

જહ-જેમ.	નિવેઇઉં-જણાવીને.	ગચ્છઇ-જાય.
દૂઓ-દૂત.	પચ્છા-પાછળથી.	એમેવ-એ પ્રમાણે.
રાયાણં-રાજાને.	વીસજ્જિઓ વિ-વિસર્જ્યો થકો પણ.	ઇત્થ-અહીંયાં.
નમિઉં-નમીને.	વંદિઅ-વાંદીને.	દુગં-બે (વંદના.)
કજ્જં-કાર્યને.		

બે વાર વંદના કરવાનું કારણ.

જહ દૂઓ રાયાણં—જેમ દૂત પુરૂષ રાજાને.

નમિઉં કજ્જં નિવેઇઉં પચ્છા—નમીને કાર્ય જણાવીને પાછળથી.

વિસજ્જિઓ વિ વંદિઅ—(રાજાએ) વિસર્જ્યો થકો પણ વાંદીને.

ગચ્છઇ એમેવ ઇત્થ દુગં ॥૨॥—જાય. એ પ્રમાણે જ અહીં બે વાર વંદના જાણવી.

વિવેચન—જેમ દૂત પુરૂષ જ્યારે આવે ત્યારે રાજાને નમસ્કાર કરીને, કાર્ય જણાવીને, પાછળથી રાજાએ રજા આપવાથી પણ ફરીથી વાંદીને જાય. એ પ્રમાણે અહીં (થોભવંદન અને દ્વાદશાવર્ત્ત વંદન) બે વાર કહેવું. દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં તો બે વાંદણા દેવાથી ૨૫ આવશ્યક થાય છે.

આયારસ્સ-આચારનું.	સો-તે.	વંદણાઓ-વાંદવાથી.
ઉ-વળી.	ગુણવઓ-ગુણવાનની.	વિહી-વિધિ.
મૂલં-મૂળ.	પડિવત્તી-સેવા.ભકિત.	ઈમો-આ.
વિણઓ-વિનય.	સા-તે.	બારસાવત્તે-દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં.
	વિહિ-વિધિ વડે.	

ગુરૂ મહારાજને વાંદણાં દેવાનું કારણ.

આયારસ્સ ઉ મૂલં-વિણઓ—આચાર (ધર્મ)નું મૂળ વળી વિનય છે.
સો ગુણવઓ અ પાડવત્તી—તે વિનય ગુણવંત ગુરૂની સેવા રૂપ છે.
સા ય વિહિ-વંદણાઓ—તે સેવા વિધિ વડે વાંદવાથી થાય છે.
વિહી ઇમો બારસાવત્તે ॥૩॥—આ વિધિ દ્વાદશાવર્ત વંદનમાં કહેવાશે.

તઇયં-ત્રીજું.	મિહો-માંહોમાંહે.	દંસણીણ-સાધુઓને.
તુ-વળી.	આઇમં-પહેલું.	પયટ્ઠિઆણં-પદવીવાળાઓને.
છંદણ દુગે-બે વાંદણાં વડે.	સયલ સંઘે-સકળ સંઘમાં.	તઇયં-ત્રીજું.
તત્થ-તેમાં.	બીયં-બીજું.	તુ-વળી.

દ્વાદશાવર્ત વંદન કેમ થાય ? અને ત્રણે વંદન કોને થાય ?

તઇયં તુ છંદણ દુગે—ત્રીજું (દ્વાદશાવર્ત) વળી બે વાંદણાં દેવાથી થાય છે.

તત્થ મિહો આઇમં સયલસંઘે—તે (વંદન)માં પહેલું (ફેટાવંદન) માંહોમાંહે સકળ સંઘમાં થાય છે.

બીયં તુ દંસણીણ ય—બીજું (થોભવંદન) વળી સાધુ (સાધ્વી) ઓને થાય.

ચયટ્ઠિઆણં ચ તઇયં તુ ॥ ૪ ॥—અને ત્રીજું (દ્વાદશાવર્ત) વંદન વળી (આચાર્યાદિ) પદવીવાળાઓને થાય છે.

વિવેચન—સુ સાધુના પાંચ ભેદ. ૧. ગચ્છગત (ગચ્છની મર્યાદા સાચવે.) ૨. અનુયોગી (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે.) ૩. અનિયતવાસી (પ્રતિબંધ રહિત વિચરે.) ૪. ગુરૂસેવી. (ગુરૂની સેવા કરે. આજ્ઞા માને.) ૫. આયુક્ત (સંયમ માર્ગમાં સાવધાન).

વંદણ-વંદન કર્મ.	વા વિ-અથવા.	આવસ્સએહિ-આવશ્યકો વડે.
ચિઇ-ચિતિ કર્મ.	કાહેવ-ક્યારે.	પરિસુદ્ધં-શુદ્ધ.
કિઇ કમ્મં-કૃતિ કર્મ.	કઇ ખુત્તો-કેટલી વાર.	કઇદોસ-કેટલા દોષ વડે.
પૂઆ કમ્મં-પૂજા કર્મ.	કઇઓણયં-કેટલા અવનત	વિપ્પમુક્કં-રહિત.
વિણય કમ્મં-વિનય કર્મ.	કઇ સિરં-કેટલી વાર. મસ્તક	કિઇ કમ્મં-કૃતિકર્મ વંદન.
કાયવ્વં-કરવું.	કઇહિ વ-અથવા કેટલા.	કીસ-શા માટે.
કસ્સ-કોને.		કિરઇ-કરાય.
વ-અથવા.		વા-અથવા.
કેણ-કોણે.		

વંદનનાં ૫ નામ અને તેને લગતી આવશ્યક નિર્યુક્તિમાંથી હકીકત.

વંદણ-ચિઇ-કિઇ કમ્મં—૧. વંદન કર્મ, ૨. ચિતિકર્મ, ૩. કૃતિકર્મ.

પૂઆકમ્મં ચ વિણય કમ્મં ચ—૪. પૂજાકર્મ, અને ૫. વિનય કર્મ.

કાયવ્વં કસ્સ વ કેણ-(આ પાંચે) કોને કરવું? (આચાર્યાદિને.) અથવા કોણે કરવું? (સંઘે.)

વા વિ કાહેવ કઇખુત્તો ॥ ૫ ॥—અથવા ક્યારે કરવું? (શાંત હોય ત્યારે.) અને કેટલી વાર કરવું? (બે વાર.)

કઇ ઓણયં કઇ સિરં—કેટલા અવનત=શિષ્યના પ્રણામ (બે.) કેટલી-વાર મસ્તક નમાવે? (ચાર વાર.)

કઇહિ વ આવસ્સએહિ પરિસુદ્ધં—કેટલા આવશ્યકો વડે શુદ્ધ કરાય છે? (૨૫)

કઈદોસં–વિપ્પમુક્કં—કેટલા દોષો વડે રહિત કરાય છે? (૩૨)
કિઈ કમ્મં કીસ કિરઇ વા ॥ ૬ ॥—અથવા કૃતિકર્મ શા માટે કરાય?
(નિર્જરાને માટે.)

પણ નામ–પાંચ નામ.	આવસ્સય–આવશ્યક.	પય અડવન્ન–અટ્ઠાવન પદો.
પણાહરણા–પાંચ ઉદાહરણ.	મુહણંતય–મુહપત્તિ.	છ ઠાણા–છ સ્થાનક (શિષ્યના).
અજુગ્ગ પણ–પાંચ અયોગ્ય.	તણુપેહ–શરીરની પડિલેહણા.	છ ગુરૂ વયણા–ગુરૂનાં છ વચનો.
જુગ્ગ પણ–પાંચ યોગ્ય.	પણીસ–પચીશ.	આસાયણ-આશાતના.
ચઉ અદાયા–ચાર અદાતા.	દોસ બત્તીસા–બત્રીશ દોષ.	તિત્તીસં–તેત્રીશ.
ચઉદાય–ચાર દાતા.	છ ગુણ–છ ગુણ.	દુવિહી–બે પ્રકારે વિધિ.
પણ નિસેહા–પાંચ ઠેકાણે નિષેધ.	ગુરૂ ઠવણ–ગુરૂ સ્થાપના.	દુવીસ–બાવીશ.
ચઉ અણિસેહ–ચાર ઠેકાણે અનિષેધ.	દુગ્ગહ–બે અવગ્રહ.	દારેહિં–દ્વારો વડે.
અટ્ઠ કારણયા–આઠ કારણ.	દુ છવીસક્ખર–બસેં છવીશ અક્ષર.	ચઉ સયા બાણઉ–ચારસોને બાણું.
	ગુરૂ પણીસા–૨૫ જોડાક્ષરો.	ઠાણા–સ્થાનકો. ભેદો.

વંદનાનાં ૨૨ દ્વાર.

પણ નામ પણાહરણા—(૧) (વાંદણાંનાં) પાંચ નામ. (૨) પાંચ ઉદાહરણો (દ્દષ્ટાંતો.)

અજુગ્ગ પણ જુગ્ગપણ ચઉ અદાયા—(૩) (પાસાત્થાદિ) અયોગ્ય પાંચ. (૪) (આચાર્યાદિ) યોગ્ય પાંચ. (૫) ચાર અદાતા.

ચઉદાય પણ નિસેહા—(૬) ચાર દાતા (વાંદણાના આપનાર.) (૭) પાંચ સ્થાનકે (વાંદણાનો) નિષેધ.

પયટ્ઠિઆણં ચ તઇયં તુ ॥ ૪ ॥—અને ત્રીજું (દ્વાદશાવર્ત) વંદન વળી (આચાર્યાદિ) પદવીવાળાઓને થાય છે.

વિવેચન—સુ સાધુના પાંચ ભેદ. ૧. ગચ્છગત (ગચ્છની મર્યાદા સાચવે.) ૨. અનુયોગી (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે.) ૩. અનિયતવાસી (પ્રતિબંધ રહિત વિચરે.) ૪. ગુરૂસેવી. (ગુરૂની સેવા કરે. આજ્ઞા માને.) ૫. આયુક્ત (સંયમ માર્ગમાં સાવધાન).

વંદણ-વંદન કર્મ.
ચિઇ-ચિતિ કર્મ.
કિઇ કમ્મં-કૃતિ કર્મ.
પૂઆ કમ્મં-પૂજા કર્મ.
વિણય કમ્મં-વિનય કર્મ.
કાયવ્વં-કરવું.
કસ્સ-કોને.
વ-અથવા.
કેણ-કોણે.

વા વિ-અથવા.
કાહેવ-ક્યારે.
કઇ ખુત્તો-કેટલી વાર.

કઇઓણયં-કેટલા અવનત
કઇ સિરં-કેટલી વાર. મસ્તક
કઇહિ વ-અથવા કેટલા.

આવસ્સએહિ-આવશ્યકો વડે.
પરિસુદ્ધં-શુદ્ધ.
કઇદોસ-કેટલા દોષ વડે.
વિપ્પમુક્કં-રહિત.
કિઇ કમ્મં-કૃતિકર્મ વંદન.
કીસ-શા માટે.
કિરઇ-કરાય.
વા-અથવા.

વંદનનાં ૫ નામ અને તેને લગતી આવશ્યક નિર્યુક્તિમાંથી હકીકત.

વંદણ-ચિઇ-કિઇ કમ્મં—૧. વંદન કર્મ, ૨. ચિતિકર્મ, ૩. કૃતિકર્મ.

પૂઆકમ્મં ચ વિણય કમ્મં ચ—૪. પૂજાકર્મ, અને ૫. વિનય કર્મ.

કાયવ્વં કસ્સ વ કેણ-(આ પાંચે) કોને કરવું? (આચાર્યાદિને.) અથવા કોણે કરવું? (સંઘે.)

વા વિ કાહેવ કઇખુત્તો ॥ ૫ ॥—અથવા ક્યારે કરવું? (શાંત હોય ત્યારે.) અને કેટલી વાર કરવું? (બે વાર.)

કઇ ઓણયં કઇ સિરં—કેટલા અવનત=શિષ્યના પ્રણામ (બે.) કેટલી-વાર મસ્તક નમાવે? (ચાર વાર.)

કઇ હિ વ આવસ્સએહિ પરિસુદ્ધં—કેટલા આવશ્યકો વડે શુદ્ધ કરાય છે? (૨૫)

એને જ પૂજતા આવ્યા છે તેથી હું પણ એને પૂજું છું. આ વાત સાંભળી આચાર્ય સંભ્રમિત (ચકિત) થઈ વિચારવા લાગ્યા કે હું પણ આં શમી વૃક્ષની જેવો ગુણ હીન છતાં મને માત્ર રજોહરણાદિક દ્રવ્ય ચિતિકર્મ ગુણે કરીને અનેક ઉત્તમ ગુણવંત જનો પૂજે (માને) છે. એમ વિચારી ત્યાંથી જ પાછા આવી, ગીતાર્થ સાધુની પાસે પોતાના દોષની આલોચના નિંદા કરી, સંયમ માર્ગમાં તે ક્ષુલ્લક આચાર્ય ઉજમાળ થયો. એ ભાવચિતિકર્મ થયું સમજવું.

'ત્રીજા કૃતિકર્મ ઉપર વીરા સાળવી અને કૃષ્ણનું દૃષ્ટાંત.'

એકદા શ્રી નેમિનાથ ભગવાન સપરિવાર દ્વારિકા નગરીમાં આવી સમવસર્યા, ત્યારે કૃષ્ણ વાસુદેવે સર્વ પદવીવાળા સાધુજનોને ઉલ્લસિત ભાવથી (દ્વાદશાવર્ત) વંદન કર્યું એ ભાવકૃતિકર્મ જાણવું. પરંતુ વીરા સાળવીએ તો કેવળ કૃષ્ણને રૂડું મનાવવા સાધુઓને દ્રવ્યવંદન કર્યું તે દ્રવ્યકૃતિકર્મ સમજવું.

'ચોથા વિનયકર્મ ઉપર બે સેવકોનું દૃષ્ટાંત.'

કોઈ એક રાજાના બે સેવકો પોતાના ગામની સીમા નિમિત્તે વિવાદ થતાં પોત પોતાનો લાભ સાચવવા માટે રાજપંથે જતા હતા, એવામાં એક ઉત્તમ અણગાર (નિગ્રંથ—સાધુ) સામા મળ્યા, ત્યારે તે બે સેવકોમાંથી એકે સાધૌ દૃષ્ટે ધ્રુવા સિદ્ધિઃ સાધુ જોયે છતે નિશ્ચે કાર્યની સિદ્ધિ થાય. એવા મંગળિક વચન કહેવા સાથે તે મુનિને પ્રેમ પૂર્વક પ્રણામ કર્યો તે ભાવવિનયકર્મ અને બીજા સેવકે હાંસી પૂર્વક વ્યવહારે રૂઢિમાત્રને માન આપી પ્રણામ કર્યો તે દ્રવ્ય વિનયકર્મ જાણવું. પછી રાજદ્વારે રાજા પાસે ગયે થકે પહેલા સેવકનો જય થયો અને બીજા સેવકનો પરાજય થયો.

'પાંચમા પૂજાકર્મ ઉપર પાલક અને સાંબનું દૃષ્ટાંત.'

એકદા શ્રી નેમિનાથ ભગવાન્ દ્વારિકામાં સમવસર્યા હતા. ત્યારે શ્રી કૃષ્ણે જણાવ્યું કે જે કોઈ સર્વથી પહેલાં જઈ પ્રભુને વંદન કરશે તેને હું મારો પટ્ટ તુરંગમ (અશ્વ રત્ન) બક્ષીસ આપીશ.

બન્યા. પછી નજદીકના નગરમાં શીતલાચાર્યને આવેલા સાંભળી, ગુરૂને પૂછી તેઓ તેમને વંદન કરવા ગયા. સૂર્યાસ્તનો વખત થઇ જવાથી તે ચારે સાધુઓ નગર બહાર એક દેવાલયમાં રાત્રિવાસો રહ્યા અને કોઈક શ્રાવક દ્વારા પોતાનું આગમન આચાર્યને જણાવ્યું. રાત્રે શુભધ્યાનથી ચારે જણને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પ્રભાતે તેમનું અનાગમન જાણી, શીતલાચાર્ય પોતે તે ચારે સાધુઓને મળવા સામા આવ્યા. અહીં રાત્રે સાધુઓને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યું છે તે વાત પોતે જાણતા ન હતા. તે કેવળી સાધુઓ આચાર્યને વંદન પ્રમુખ કરતા નહિ હોવાથી, આચાર્ય મનમાં રોષે ભરાઈ (ઉલટા) તે કેવળી સાધુઓને વંદન કરવા લાગ્યા. ત્યારે કેવળી સાધુઓએ જણાવ્યું કે તમે કષાયયુક્ત દ્રવ્યવંદન કરો છો તે ઉચિત કરતા નથી. એ વાત સાંભળી આચાર્યે પૂછ્યું કે તમે આ વાત શાથી જાણી કહો છો ? ત્યારે કેવળી સાધુઓએ કહ્યું કે કેવળજ્ઞાનથી. એમ સાંભળી આચાર્ય એકાએક સંભ્રમિત થઈ બોલ્યા કે હા ઈતિ ખેદે ! મેં કેવળજ્ઞાની સાધુઓની આશાતના કરી ! એ મારૂં પાપ મિથ્યા થાઓ ! એમ કહી કેવળજ્ઞાની સાધુઓને પોતે ભાવવંદન કર્યું. તેમાં ચોથા કેવળીને વાંદતાં પોતાને પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

'બીજા ચિતિકર્મ ઉપર ક્ષુલ્લક આચાર્યનું દૃષ્ટાંત.'

એક આચાર્ય મહારાજાએ પોતાના એક લઘુ શિષ્યને શુભ લક્ષણવાળો જાણી પોતાના અંત સમયે તેને આચાર્ય પદવી આપી. તે ક્ષુલ્લક (લઘુ) આચાર્ય, ગીતાર્થ મુનિની પાસે શાસ્ત્રાધ્યયન કર્યા કરે છે. તે મુનિ પણ લઘુ આચાર્યનું બહુમાન સાચવે છે. છતાં એકદા મોહનીય કર્મના પ્રબળ ઉદયથી તે લઘુ આચાર્ય ભગ્ન પરિણામી થઈ ગયો. તેથી જ્યારે બીજા સાધુઓ ભિક્ષાદિક કારણે ઉપાશ્રય બાહેર ગયા હતા, ત્યારે પોતે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. માર્ગમાં જતાં વન મધ્યે અનેક ઉત્તમ વૃક્ષો છતાં કોઈક ગૃહસ્થને શમી વૃક્ષ (ખીજડા) ને પૂજતા દેખી, તે આચાર્યે તેને તેમ કરવાનું ખરૂં કારણ પૂછ્યું. ત્યારે તે ગૃહસ્થે જણાવ્યું કે અમારા વડીલો પરંપરાથી

(સાહમો આણેલો) પિંડ. રાજ્ય પિંડ (રાજાનો આહાર) નિત્ય પિંડ (તમને હંમેશાં એટલું આપીશું તમે હંમેશાં આવજો એવી નિમંત્રણા કરી હોય તેનો આહાર.) અગ્રપિંડ (કારણ વિના સરસ આહાર લે) એમ દોષિત આહાર ગ્રહણ કરે. શુદ્ધ સાધુપણાનો ખોટો ગર્વ રાખે. તેને દેશ પાસત્થો જાણવો. જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રનાં ઉપકરણો પાસે રાખ્યા છતાં તેનો કશો લાભ લે નહિ, કેવળ વેષ વિડંબના કરે, ગૃહસ્થ પેઠે વર્તે, તેને સર્વ પાસત્થો જાણવો. બીજો ઓસન્નો=ક્રિયા માર્ગમાં શિથીલ. તેના બે ભેદ. દેશ ઓસન્નો અને સર્વ ઓસન્નો. 'ઇચ્છા મિચ્છાદિ' દશ પ્રકારની સાધુ સમાચારીમાં પ્રાયઃ ઉપેક્ષા કરે તે દેશ અવસન્ન. ચોમાસા વિના પાટ પાટલા પ્રમુખ વાપરે. પડી પથારીએ સુઇ રહે. પ્રમાદને વશ બની સંયમને નિર્માલ્ય જેવું કરે તે સર્વ અવસન્ન. ત્રીજો કુશીલ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧. જ્ઞાન કુશીલ ૨. દર્શન કુશીલ અને ૩. ચારિત્ર કુશીલ. કાલ વિનય બહુમાન આદિ જ્ઞાનાચાર રહિતપણે જ્ઞાન ભણે. ભણેલા જ્ઞાનનો આપ મતે અવળો અર્થ કરે તે જ્ઞાન કુશીલ. શંકા કંખાદિક કુવાસનાવાળા સાથે પરિચય રાખે, કારણ વિના તેમની સાથે આલાપ સંલાપ કરે તે દર્શન કુશીલ. મંત્ર જંત્ર આદિ ચરિત્ર માર્ગમાં મલીનતા ઉપજાવનારાં પાપ કર્મ કરે, કરાવે. તે ચારિત્ર કુશીલ. ચોથો સંસક્ત. તેના બે ભેદ. ૧. સંક્લિષ્ટ ચિત્ત અને અસંક્લિષ્ટ ચિત્ત સંસક્ત. તેમાં જીવ હિંસાદિ આશ્રવનાં દ્વાર સેવે, પારકા ગુણ સહન ન કરી શકે અને ત્રણ ગારવનું સેવન કરે તે સંક્લિષ્ટ ચિત્ત સંસક્ત અને જેવો પ્રસંગ મળે તેવો (લીંબુના પાણીની જેમ તદ્રુપ) થઇ જાય એટલે ભલા ગુણી જનની સાથે ભલાઈ બતાવે અને અનાચારીની સાથે અનાચારી જેવો દુર્ગુણી થાય તે અસંક્લિષ્ટ ચિત્ત સંસક્ત. ૫. યથાછંદી=મનમાં જેમ આવે તેમ ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે. ધર્માચાર્ય પ્રમુખની હીલના કરે. પોતાનો સ્વાર્થ સધાય તેવું બોલે. પોતે સંસારમાં બૂડે અને આશ્રય લેનારને પણ બૂડાડે.

તે વાત સાંભળીને તુરંગમના લોભથી પાલક જે અભવ્ય હતો, તેણે સહુથી પહેલાં રાત્રીમાં જ આવી પ્રભુને સહુથી પહેલાં વાંદ્યા તે દ્રવ્યપૂજાકર્મ સમજવું. અને સાંબ કુમારે તો સ્વસ્થાનકે રહ્યા છતાં ભાવથી વંદન કર્યું તે ભાવપૂજાકર્મ જાણવું. એ પાંચ દૃષ્ટાંતનું બીજું દ્વાર થયું.

પાસત્થો–પાર્શ્વસ્થ. (જ્ઞાનાદિકનો લાભ ન લે).
ઓસન્નો–અવસન્ન. (ક્રિયામાં શિથીલ).
કુસીલ–કુશીલિઓ. (જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રના વિરાધક).
સંસત્તઓ–સંસક્ત. (જેવા સાથે તેના જેવો થાય.)
અહાછંદો–યથા છંદી. (મરજી મુજબ વર્તનાર).
દુગ દુગ–બે બે.
તિ દુગ–ત્રણ બે.
અણેગવિહા–અનેક પ્રકારે.
અવંદણિજ્જા–નહિ વાંદવા યોગ્ય.
જિણમયંમિ–જિનમત (શાસન)માં.

પાસત્થાદિક પાંચ અવંદનીયનું ત્રીજું દ્વાર.

પાસત્થો ઓસન્નો—૧ પાર્શ્વસ્થ (જ્ઞાનાદિક પાસે રાખે પણ લાભ ન લે.) ૨. અવસન્ન (સાધુની ક્રિયામાં શિથીલ.)

કુસીલ સંસત્તઓ અહાછંદો—કુશીલિઓ (જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની વિરાધના કરનાર.) ૪. સંસક્ત (જે માણસની સોબતે તેના જેવો થાય) યથાછંદી (પોતાની મરજી મુજબ વર્તનાર.)

દુગ દુગ તિ દુગ:ણેગવિહા—(અનુક્રમે) બે, બે, ત્રણ, બે અને અનેક પ્રકારે.

અવંદણિજ્જા જિણ–મયંમિ ॥૧૨॥—(એ પાંચે) જિન મતમાં નહિ વાંદવા યોગ્ય છે.

વિવેચન—પહેલો પાસત્થો=જ્ઞાનાદિ પાસે રાખે પણ તેનો લાભ ન લે. તેના બે ભેદ. ૧. દેશ પાસત્થો. અને ૨. સર્વ પાસત્થો. તેમાં જે કારણ વિના શય્યાતર (વસતિના સ્વામીનો) પિંડ. અભ્યાહૃત

(સાહમો આણેલો) પિંડ. રાજ્ય પિંડ (રાજાનો આહાર) નિત્ય પિંડ (તમને હંમેશાં એટલું આપીશું તમે હંમેશાં આવજો એવી નિમંત્રણા કરી હોય તેનો આહાર.) અગ્રપિંડ (કારણ વિના સરસ આહાર લે) એમ દોષિત આહાર ગ્રહણ કરે. શુદ્ધ સાધુપણાનો ખોટો ગર્વ રાખે. તેને દેશ પાસત્થો જાણવો. જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રનાં ઉપકરણો પાસે રાખ્યા છતાં તેનો કશો લાભ લે નહિ, કેવળ વેષ વિડંબના કરે, ગૃહસ્થ પેઠે વર્તે, તેને સર્વ પાસત્થો જાણવો. બીજો ઓસન્નો=ક્રિયા માર્ગમાં શિથીલ. તેના બે ભેદ. દેશ ઓસન્નો અને સર્વ ઓસન્નો. 'ઇચ્છા મિચ્છાદિ' દશ પ્રકારની સાધુ સમાચારીમાં પ્રાયઃ ઉપેક્ષા કરે તે દેશ અવસન્ન. ચોમાસા વિના પાટ પાટલા પ્રમુખ વાપરે. પડી પથારીએ સુઇ રહે. પ્રમાદને વશ બની સંયમને નિર્માલ્ય જેવું કરે તે સર્વ અવસન્ન. ત્રીજો કુશીલ ત્રણ પ્રકારે છે. ૧. જ્ઞાન કુશીલ ૨. દર્શન કુશીલ અને ૩. ચારિત્ર કુશીલ. કાલ વિનય બહુમાન આદિ જ્ઞાનાચાર રહિતપણે જ્ઞાન ભણે. ભણેલા જ્ઞાનનો આપ મતે અવળો અર્થ કરે તે જ્ઞાન કુશીલ. શંકા કંખાદિક કુવાસનાવાળા સાથે પરિચય રાખે, કારણ વિના તેમની સાથે આલાપ સંલાપ કરે તે દર્શન કુશીલ. મંત્ર જંત્ર આદિ ચરિત્ર માર્ગમાં મલીનતા ઉપજાવનારાં પાપ કર્મ કરે, કરાવે. તે ચારિત્ર કુશીલ. ચોથો સંસક્ત. તેના બે ભેદ. ૧. સંક્લિષ્ટ ચિત્ત અને અસંક્લિષ્ટ ચિત્ત સંસક્ત. તેમાં જીવ હિંસાદિ આશ્રવનાં દ્વાર સેવે, પારકા ગુણ સહન ન કરી શકે અને ત્રણ ગારવનું સેવન કરે તે સંક્લિષ્ટ ચિત્ત સંસક્ત અને જેવો પ્રસંગ મળે તેવો (લીંબુના પાણીની જેમ તદ્રુપ) થઇ જાય એટલે ભલા ગુણી જનની સાથે ભલાઈ બતાવે અને અનાચારીની સાથે અનાચારી જેવો દુર્ગુણી થાય તે અસંક્લિષ્ટ ચિત્ત સંસક્ત. ૫. યથાછંદી=મનમાં જેમ આવે તેમ ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે. ધર્માચાર્ય પ્રમુખની હીલના કરે. પોતાનો સ્વાર્થ સધાય તેવું બોલે. પોતે સંસારમાં બૂડે અને આશ્રય લેનારને પણ બૂડાડે.

આયરિય-આચાર્ય.
ઉવજ્ઝાએ-ઉપાધ્યાય.
પવત્તિ-પ્રવર્તક.
થેરે-સ્થવિર.
તહેવ-તેમજ.
રાયણિએ-રત્નાધિક.
કિઇકમ્મ-કૃતિકર્મ, વંદનકર્મ.
નિજ્જરટ્ઠા-નિર્જરાને માટે.
કાયવ્વં-કરવું.
ઇમેસિ-આ.
પંચણ્હં-પાંચેને.

પાંચ વાંદવા યોગ્યનું ચોથું દ્વાર.

આયરિય ઉવજ્ઝાએ—૧. આચાર્ય. ૨. ઉપાધ્યાય.

પવત્તિ થેરે તહેવ રાયણિએ—૩ પ્રવર્તક. ૪ સ્થવિર. તેમજ ૫ રત્નાધિક. (જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે અધિક)

કિઇકમ્મ નિજ્જરટ્ઠા, કાયવ્વ-મિમેસિ પંચણ્હં ॥૧૩॥—આ પાંચને વંદનકર્મ નિર્જરાને માટે કરવું.

વિવેચન—૧. આચાર્ય=છત્રીશ ગુણે કરી સહિત, સૂત્ર અર્થના જાણ. જ્ઞાનાદિ પાંચ આચારં પાળે અને પળાવે તે. ૨. ઉપાધ્યાય=૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરી એ ૨૫ ગુણ વડે યુક્ત. પોતાની કળા કુશળતાથી અવિનીત શિષ્યને પણ સૂત્ર ભણાવનાર. ૩ પ્રવર્તક=તપ સંયમાદિ રૂડાયોગમાં સાધુ સમુદાયને પ્રવર્તાવે, તેમની યથોચિત સારસંભાળ રાખે. ૪ સ્થવિર=સંયમ માર્ગમાં સીદાતા (અસ્થિર-ડગમગતા) સાધુને આ લોક પરલોકનાં દ્રષ્ટાંત આપી સંયમમાં સ્થિર કરે. તેના ૩ ભેદ ૧ વય સ્થવિર. ૨. પર્યાય સ્થવિર. ૩ જ્ઞાન સ્થવિર. વયસ્થવિર=૬૦ વર્ષ જેટલા વયોવૃદ્ધ થયેલા. પર્યાય-સ્થવિર=૨૦ વર્ષની દીક્ષાપર્યાયવાળા. જ્ઞાન સ્થવિર=ઉત્કૃષ્ટથી મહાનિ-શીથાદિ છેદ સૂત્રના જાણનાર અને જઘન્યથી સમવાયાંગાદિ સૂત્રના જાણનાર. ૫ રત્નાધિક=વયમાં જ્યેષ્ઠ કે લઘુ હોય તોપણ જ્ઞાનાદિ ગુણો વડે અધિક હોય અથવા ગચ્છના હિતની ખાતર પોતાનાથી બનતો પુરૂષાર્થ ફોરવે તે ગણાવચ્છેદક.

માય-માતા.	તહેવ-તેમજ.	ન કારિજ્જા-ન કરાવે.
પિઅ-પિતા.	સવ્વ રાયણિએ-સર્વ રત્નાધિકને.	ચઉ સમણાઈ-સાધુ આદિક (ચારે.)
જિટ્ઠભાયા-મોટાભાઈ.	કિઈકમ્મ-કૃતિ(વંદન) કર્મ.	કુણંતિ-કરે.
ઓમાવિ-નાનાછતાં પણ.		પુણો-વળી.

પમું વાંદણાના અદાતા અને વાંદણાના દાતાનું ૬ઠ્ઠું દ્વાર.

માય પિય જિટ્ઠ ભાયા—૧. માતા. ૨. પિતા. ૩. મોટા ભાઈ.

ઓમાવિ તહેવ સવ્વરાયણિએ—તેમજ ૪. (વયાદિકે) નાના છતાં પણ સર્વ રત્નાધિક પાસે.

કિઈકમ્મ ન કારિજ્જા—વંદન કર્મ ન કરાવે. (વાંદણાં ન દેવરાવે.)

ચઉ સમણાઈ કુણંતિ પુણો ॥ ૧૪ ॥—વળી સાધુ આદિ ચારે વંદનકર્મ કરે (વાંદણાં દે.)

વિવેચન—ગૃહસ્થ માબાપ પાસે તો વંદના કરાવે.

વિક્ખિત્ત-વ્યગ્ર ચિત્તવાળા.	કયાઈ-કદી પણ.	નીહારં-લઘુનીતિ, વડીનીતિ (ઠલ્લા) ને.
પરાહુત્તે-પરાઙ્મુખવાળા.	મા વંદિજ્જા-ન વાંદવા.	કુણમાણે-કરતા હોય.
પમત્તે-પ્રમાદવાળાને.	આહારં-આહાર	કાઉ કામે-કરવાની ઇચ્છાવાળાને.

પાંચ સ્થાનકે વાંદણાં ન દેવાં તેનું ૭ મું દ્વાર.

વિક્ખિત્ત પરાહુત્તે—(ધર્મમાં) વ્યગ્ર ચિત્તવાળા. ૨. પરાઙ્મુખ (સન્મુખ ન બેઠેલા.)

અ પમત્તે મા કયાઈ વંદિજ્જા—૩. પ્રમાદવાળાને કદી પણ ન વાંદવા.

આહારં નીહારં, કુણમાણે કાઉ-કામે અ ॥ ૧૫ ॥—૪. આહાર અને ૫, નિહાર (લઘુનીતિ કે વડીનીતિ) કરતા હોય અથવા કરવાની ઇચ્છાવાળાને. (કદી પણ ન વાંદવા.)

પસંતે-(પ્રશાંત) અ-વ્યગ્ર ચિત્તવાળા.	ઉવસંતે-ક્રોધાદિકે રહિત.	અણુન્નવિત્તુ-આજ્ઞા માગીને વળી.
આસણત્થે-આસન ઉપર બેઠેલા.	ઉવટ્ઠિએ-ઉપસ્થિત, તત્પરને.	મેહાવી-બુદ્ધિમાન્.
		કિઇકિમ્મં-વાંદણાં પ્રત્યે.
		પઉંજઇ-ઉદ્યમ કરે.

૪ સ્થાનકે વાંદણાં દેવાં તેનું ૮મું દ્વાર.

પસંતે આસણત્થે અ—૧. અવ્યગ્ર (શાંત) ચિત્તવાળા. ૨ આસન ઉપર બેઠેલા.

ઉવસંતે ઉવટ્ઠિએ—૩. ક્રોધાદિકે રહિત. ૪. છંદેણ ઇત્યાદિ (આદેશ) કહેવાને તત્પર (ગુરૂ)ને.

અણુન્નવિ તુ મેહાવી—બુદ્ધિમાન શિષ્ય આજ્ઞા માગીને વળી.

કિઇકિમ્મં પઉંજઇ ॥ ૧૬ ॥—વાંદણાં પ્રત્યે (દેવાનો) ઉદ્યમ કરે.

પડિક્કમણે-પ્રતિક્રમણમાં	અવરાહ-અપરાધ ખમાવવા માટે.	સંવરણે-પચ્ચક્ખાણ માટે.
સજ્ઝાએ-સ્વાધ્યાય માટે.	પાહુણએ-મોટા પધારેલા સાધુને.	ઉત્તમટ્ઠે-અનશન માટે.
કાઉસ્સગ્ગ-કાયોત્સર્ગ માટે.	આલોયણ-આલોયણ માટે.	વંદણયં-વાંદણાં વંદન.

૮ કારણે ગુરૂને વાંદણાં દેવાં તેનું ૯ મું દ્વાર.

પડિક્કમણે સજ્ઝાએ—૧ પ્રતિક્રમણમાં. (૪ વાર વાંદણાં દેવાં.) ૨. સ્વાધ્યાય માટે.

કાઉસ્સગ્ગા-વરાહ પાહુણએ—૩. કાયોત્સર્ગ માટે. ૪ અપરાધ ખમાવવા માટે. ૫ (ગુરૂને પૂછીને) બહારથી મોટા પધારેલા સાધુને.

આલોયણ સંવરણે—૬, આલોયણ (લાગેલા અપરાધની શુદ્ધિ) માટે. ૭. ઉપવાસાદિ પચ્ચક્ખાણ માટે.

ઉત્તમટ્ઠે ય વંદણયં ॥ ૧૭ ॥—૮. અનશન માટે વંદન કરવું. (વાંદણાં દેવાં.)

દોવણુયં-બે અવનત.	ચઉ સિર-ચાર વાર શીર્ષ નમન.	ઇગ નિક્ખમણું-એક વાર નીકળવું.
અહાજાયં-એક યથાજાત.	તિગુત્તં-ત્રણ ગુપ્તિ.	પણવીસ-પચ્ચીશ.
આવત્તા બાર-બાર આવર્ત.	દુ પવેસ-બે વાર પ્રવેશ.	આવસય-આવશ્યક.
		કિઇકમ્મે-વંદનમાં, વાંદણામાં.

વંદન કરતાં સાચવવા યોગ્ય ૨૫ આવશ્યકનું ૧૦મું દ્વાર.

દોવણય-મહાજાયં—બે અવનત (કેડ ઉપરનો ભાગ નમાવવો.) એક યથાજાત (જન્મની આકૃતિ કે દીક્ષા લેતી વખતની મુદ્રા.)

આવત્તા બાર ચઉસિર તિગુત્તં—બાર આવર્ત (ગુરૂને પગે અને પોતાના મસ્તકે હાથ લગાડવા.) ચાર વાર મસ્તક વડે નમન, ત્રણ ગુપ્તિ. (મન વચન કાયાની એકાગ્રતા.)

દુ પવેસિગ નિક્ખમણું—બે વાર પ્રવેશ કરવો. એક વાર નીકળવું.

પણવીસાવસય કિઇકમ્મે ॥ ૧૮ ॥—પચ્ચીશ આવશ્યક દ્વાદશાવર્ત્ત વંદનમાં થાય છે,

વિવેચન—દ્વાદશાવર્ત વંદન કરતા 'ઇચ્છામિ ખમાસમણો૦થી' 'નિસીહિઆએ' પર્યંતમાં વંદિઉં બોલતાં પોતાનું અર્ધું શરીર નમાડવામાં આવે તે પ્રથમ અર્ધાવિનત અને ફરી બીજીવાર પણ તેમજ કરતાં બીજું અવનત કરવું જોઈએ. જન્મ થતી વખતે અથવા દીક્ષા યોગ આદરતી વખતે જેવી મુદ્રા હોય તેવી નમ્રમુદ્રા (બે હાથ જોડી લલાટે લગાડવા રૂપ) વંદન કરતી વખતે ધારણ કરવી તે યથાજાત જાણવું. 'અહો, કાયં, કાય' રૂપ ત્રણ અને 'જત્તા ભે, જવણિ, જ્જં ચ ભે' રૂપ બીજા ત્રણ એક વખતના વંદનમાં અને તે છ બીજી વખતના વંદનમાં મળી ૧૨ આવર્ત (ગુરૂ ચરણે હાથનાં તળાં લગાડી પછી તે પોતાના લલાટે લગાડવા રૂપ) થાય છે. 'કાય સંફાસં' કહેતાં સ્વ મસ્તક ગુરૂચરણે નમાડવું તથા 'ખામેમિ ખમાસમણો' કહેતાં ફરી સ્વ મસ્તક નમાડવું. એવી રીતે બીજીવાર વંદન કરતાં બે વખત મસ્તક નમાડવું. એમ સર્વ મળી ચાર વખત શિર નમન

થાય છે. વંદન કરતી વખતે મન વચન અને કાયાને અન્ય વ્યાપારથી નિવર્તાવી સારી રીતે ગોપવી રાખવા રૂપ ત્રણ ગુપ્તિ જાણવી. 'અણુજાણુહ મે મિઉગ્ગહં' કહી બંને વખત વંદન કરતાં ગુરૂ આજ્ઞા પામીને અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવો, તે બે પ્રવેશ જાણવા. અને પ્રથમ વંદન કરતી વખતે 'આવસ્સિઆએ' કહીને અવગ્રહમાંથી બાહેર નીકળવું તે એક નિષ્ક્રમણ સમજવું. એવી રીતે દ્વાદશાવર્ત વંદન કરતી વખતે પચ્ચીશ આવશ્યક સાચવવાં જ જોઇએ.

કિઇકમ્મંપિ–વંદનને પણ.	થતી.	અન્નયરં–એક.
કુણંતો–કરતો.	નિજ્જરાભાગી–નિર્જરાનો ભાગી.	સાહૂ–સાધુ.
ન હોઇ–ન હોય.	પણવીસા–પચ્ચીશમાંથી.	ઠાણં–સ્થાનકને.
કિઇકમ્મ–વંદન વડે		વિરાહંતો–વિરાધતો.

કિઇકમ્મંપિ કુણંતો—વંદનને કરતો છતો પણ.
ન હોઇ કિઇકમ્મ નિજ્જરા ભાગી—વંદન વડે થતી નિર્જરાનો ભાગી ન થાય.
પણવીસા–અન્નયરં—પચ્ચીશમાંથી એક.
સાહૂ ઠાણં વિરાહંતો ॥૧૯॥—સ્થાનકને વિરાધતો સાધુ.

અર્થ—વંદનને કરતો છતો પણ, પચ્ચીશમાંથી કોઇ પણ એક સ્થાનકને વિરાધતો સાધુ વંદન વડે થતી સંપૂર્ણ નિર્જરાનો ભાગી ન થાય.

દિટ્ઠિપડિલેહ એગા–એક દૃષ્ટિ પ્રતિલેખના.	તિગ તિગ–ત્રણ ત્રણ વાર.	પમજ્જણુયા–પ્રમાર્જના (ધસી કાઢવું).
છ ઉડ્ઢ પપ્ફોડ–છ ઉર્ધ્વ પપ્ફોડા (ખંખેરવા.)	અંતરિયા–આંતરે.	નવ નવ–નવ નવ.
	અક્ખોડ–અક્ખોડા (આદરવું.)	મુહપત્તિ–મુહપત્તિની.
		પણવીસા–૨૫ પડિલેહણા.

મુહપત્તિની ૨૫ પડિલેહણાનું ૧૧ મું દ્વાર.

દિટ્ઠિ પડિલેહ એગા—એક દૃષ્ટિ પ્રતિલેખના

૭ ઉડ્ઢ પપ્ફોડ તિગ–તિગં–તરિઆ—૭ ઉર્ધ્વ પપ્ફોડા (ઉંચેથી મુહપત્તિના છેડા ખંખેરવા) ત્રણ ત્રણ વાર આંતરે.

અક્ખોડ પમજ્જણયા, નવ નવ—નવ અક્ખોડા (આદરવું) અને નવ પ્રમાર્જના (ત્રણ ત્રણ અક્ખોડાને આંતરે ત્રણ ત્રણ પ્રમાર્જના=પૂંજવું.)

મુહપત્તિ પણવીસા ॥૨૦॥—એ પ્રમાણે મુહપત્તિની પચ્ચીશ પડિલેહણા.

વિવેચન—પ્રથમ પોતાના હાથથી એક વેંત અને ચાર અંગુળ પ્રમાણવાળી મુહપત્તિનાં પડ ખુલ્લાં કરી તેના એક પાસે સૂત્ર અને બીજા પાસે અર્થ તત્ત્વ કરી સદ્દહું એમ ચિંતવતાં તેનાં બંને પાસાં દૃષ્ટિ વડે સંભાળી જોવાં, તે પહેલી દૃષ્ટિ પડિલેહણા. પછી મુહપત્તિ ઉપરના બે છેડા બંને હાથથી પકડી રાખી તેને નચાવવારૂપ ત્રણ ત્રણ મળી ૭ ઉર્ધ્વ પપ્ફોડા કરવા. તેમાં મુહપત્તિની ડાબી બાજુને ડાબા હાથથી ત્રણ વાર નચાવીને ખંખેરતાં 'સમકિતમોહનીય, મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વમોહનીય પરિહરૂં' એમ ચિંતવવું અને ત્યાર પછી જમણી બાજુને પણ ત્રણ વાર નચાવીને પ્રથમની પેરે જમણા હાથથી ખંખેરતાં 'કામ રાગ, સ્નેહ રાગ અને દૃષ્ટિ રાગ પરિહરૂં' એમ મનમાં ચિંતવવું. પછી મુહપત્તિનું એક પડ વાળીને તેનાં ત્રણ વધુટક કરી, જમણા હાથની અંગુળીઓના આંતરા વચ્ચે ભરાવી, ડાબા હાથના તળાને અણ લાગતાં મુહપત્તિને ઊંચી અધ્ધર રાખી ડાબા હાથના કાંડા તરફ લઈ જતાં, આદરવા રૂપ ત્રણ અક્ખોડા કરવા અને ડાબા હાથના તળા ઉપર ત્રણવાર મુહપત્તિ ઘસી કાઢવા રૂપ ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી, એમ આંતરે ત્રણ ત્રણ વાર અક્ખોડા–પ્રમાર્જના ડાબા હાથના તળીયા ઉપર જમણા હાથ વડે કરવા. ત્રણ ત્રણ અક્ખોડા અને પ્રમાર્જના ડાબા હાથના તળીયા ઉપર કરતાં અનુક્રમે આવી રીતે ચિંતવવું 'સુદેવ, સુગુરૂ, સુધર્મ આદરૂં; કુદેવ, કુગુરૂ, કુધર્મ પરિહરૂં. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આદરૂં; જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર વિરાધના પરિહરૂં. મનગુપ્તિ,

વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ આદરૂં; મનદંડ, વચનદંડ, કાયદંડ પરિહરૂં" ઉપર મુજબ નવ અક્ખોડા કરતાં આદરવા યોગ્ય નવ ચિંતવવાં અને નવ પ્રમાર્જના કરતાં પરિહરવા યોગ્ય નવ ચિંતવવાં, એવી રીતે થયેલા ૧૮ (અક્ખોડા-પ્રમાર્જના)માં પ્રથમના ૭ મેળવતાં મુહપત્તિની કુલ ૨૫ પડિલેહણા થાય છે.

પાયાહિણેણ-પ્રદક્ષિણા વડે.
તિઅ તિઅ-ત્રણ ત્રણ.
વામ-ડાબી (અને)
ઇઅર બાહુ-જમણી ભુજાએ.

સીસ-મસ્તકે.
મુહ-મુખે.
હિયએ-હૃદયે.
અંસ-ખભાની.
ઉડ્ઢ-ઉપર.
અહો-નીચે.

પિટ્ઠે ચઉ-પીઠ ઉપર ચાર.
છપ્પય-૭(પડિલેહણા) પગની.
દેહ-શરીરની.
પણવીસા-પચ્ચીશ (પડિલેહણા).

શરીરની ૨૫ પડિલેહણાનું ૧૨ મું દ્વાર.

પાયાહિણેણ તિઅ તિઅ—પ્રદક્ષિણા વડે ત્રણ ત્રણ.
વામેઅર બાહુ સીસ મુહ હિયએ—ડાબી અને જમણી ભુજાએ, મસ્તકે, મુખે, હૃદયે.
અંસુડ્ઢાહો પિટ્ઠે, ચઉ—ખભાની ઉપર નીચે પીઠ ઉપર ચાર.
છપ્પય દેહ પણવીસા ॥૨૧॥—છ પડિલેહણા પગની. એમ શરીરની પચ્ચીશ પડિલેહણા જાણવી.

વિવેચન—પ્રથમની પેરે મુહપત્તિને વધુટકની માફક ગ્રહી ડાબા હાથની ભુજા ઉપર પ્રદક્ષિણાકારે ફેરવતાં 'હાસ્ય, રતિ, અરતિ પરિહરૂં' અને જમણા હાથની ભુજા ઉપર ફેરવતાં 'ભય, શોક, દુગંછા પરિહરૂં' એમ ચિંતવવું, મસ્તક ઉપર ત્રણ વાર ફેરવતાં 'કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા પરિહરૂં' મુખ ઉપર ત્રણ વાર પડિલેહણ કરતાં 'રસગારવ, રિદ્ધિગારવ, શાતાગારવ પરિહરૂં' અને હૃદય ઉપર પડિલેહણ કરતાં 'માયા શલ્ય, નિયાણ શલ્ય, મિથ્યાત્વ શલ્ય પરિહરૂં' એમ ચિંતવવું. તેવીજ રીતે બંને

ખભાની ઉપર નીચે અને પીઠ ઉપર પ્રતિલેહણ કરતાં અનુક્રમે 'ક્રોધ માન પરિહરૂં. અને માયા લોભ પરિહરૂં' એમ ચિંતવવું. તથા બંને પગ ઉપર રજોહરણ કે ચરવળા વડે પડિલેહણ કરતાં અનુક્રમે 'પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાયની જયણા કરૂં અને વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાયની રક્ષા કરૂં' એમ મનમાં ચિંતવવું. આ રીતે પુરૂષ વર્ગને કાયાની પચ્ચીશ પડિલેહણા કહી છે. પણ સ્ત્રીનું શરીર વસ્ત્રથી ઢાંકેલું હોય તેથી ત્રણ મસ્તકની, ત્રણ હૃદયની અને ચાર બંને ખભાની એમ ૧૦ પડિલેહણા ઓછી કરતાં ૧૫ પડિલેહણા સંભવે તથા સાધ્વીજીને તો ઉઘાડે મસ્તકે પ્રતિક્રમણ કરવાનો વ્યવહાર છે, તેથી તેમને મસ્તકની ત્રણ પડિલેહણા હોવાથી કુલ શરીરની ૧૮ પડિલેહણા થાય છે. વસ્ત્રની પડિલેહણાના ૨૫ અને દાંડા દાંડી કણદોરા ચરવળા થાળી અને વાટકા વિગેરેની પડિલેહણામાં પ્રથમના ૧૦ બોલ કહેવા.

આવસ્સએસુ-આવશ્યકોને-વિષે.	અહિણં-હીન રહિત.	ઉવઉત્તો-ઉપયોગ વાળો.
જહ જહ-જેમ જેમ.	અઈરિત્તં-અધિક રહિત.	તહ તહ-તેમ તેમ.
		સે-તેને.
કુણઈ-કરે.	તિવિહ-ત્રણ પ્રકારના	નિજ્જરા-નિર્જરા.
પયત્તં-પ્રયત્ન.	કરણ-કરણને વિષે.	હોઈ-થાય છે.

૨૫ આવશ્યક, મુહપત્તિ અને શરીરની ૨૫ પડિલેહણા કરવાથી થતું ફલ.

આવસ્સએસુ જહ જહ—જેમ જેમ આવશ્યકોને વિષે.

કુણઇ પયત્તં અહીણ-મઈરિત્તં—હીન અને અધિક રહિત પ્રયત્ન કરે.

તિવિહ કરણોવઉત્તો—ત્રણ પ્રકારના કરણ (મન, વચન, અને કાય) વડે ઉપયોગવાળો.

તહ તહ સે નિજ્જરા હોઈ ॥૨૨॥—તેમ તેમ તે (જીવ)ને નિર્જરા થાય છે.

દોસ-દોષ.
અણાઢિઅ-અનાદૃત. આદરરહિત.
થદ્ધિઅં-સ્તબ્ધ. અક્કડ.
અપવિદ્ધ-અપવિદ્ધ. ભાકુત.
પરિપિંડિઅં-પરિપિંડિત, સામટો.
ટોલગઈ-તીડગતિ. ઢોલની જેમ.
અંકુસ-અંકુશ.
કુચ્છભરિંગિઅ-કુચ્છભરિંગિત. કાચબાની પેઠે રીંગતો.
મચ્છુવ્વત્તં-મત્સ્યોદ્વર્ત. માછલાની પેઠે ચપળ.
મણપઉટ્ઠં-મનઃપ્રદુષ્ટ. ખરાબ મનથી.

વેઇયબદ્ધ-વેદિકાબદ્ધ.
ભયંતં-ભજંત. લાલચથી સેવે.
ભય-ભય.
ગારવ-ગૌરવ, અહંકાર.
મિત્ત-મિત્ર.
કારણા-વસ્ત્રાદિકના કારણ.
તિન્નં-સ્તૈન્ય. ચોરની પેઠે.
પડણીય-પ્રત્યનીક. અનવસરે.
રુઠ્ઠ-રુષ્ટ. ક્રોધિત થકો.
તજ્જિઅ-તર્જિત. તર્જના કરતો.
સઢ-શઠ. કપટ.
હીલિઅ-હીલિત. હેલના.
વિપલિઉંચિયયં-વિપલિત ચિત્તક. ડામાડોલ ચિત્તે.

દિઠ્ઠમદિઠ્ઠં-દૃષ્ટાદૃષ્ટ. દેખે ન દેખે.
સિંગં-શૃંગ. શિંગડાની જેમ.
કર-રાજાનો કર. વેઠ.
તમ્મોઅણ-તન્મોચન. તેનાથી મૂકાવું.
અણિદ્ધણાલિદ્ધં-આશ્લિષ્ટાનાશ્લિષ્ટ. હાથ અડાડે ન અડાડે.
ઊણં-ઉન. ઓછા.
ઉત્તર ચૂલિઅ-ઉત્તર ચૂલિકા. છેલ્લું પદ મોટેથી બોલવું.
મૂઅં-મૂક. મુંગાની જેમ.
ઢડ્ઢર-ઢડ્ઢર. બધું વંદન મોટેથી બોલે.
ચુડલિઅં-ચુડલિક. ઉંબાડીયાની જેમ ભમાડીને.

બત્તીસ દોસ-૩૨ દોષ વડે.
પરિસુદ્ધં-શુદ્ધ. રહિત.
કિઇકમ્મં-વંદન કર્મ.
જો-જે.
પઉંજઇ-કરે છે.
ગુરૂણં-ગુરૂને.
સો-તે.
પાવઇ-પામે.
નિવ્વાણં-મોક્ષને.
અચિરેણ-થોડા કાળમાં.
વિમાણવાસં-સ્વર્ગને.
વા-અથવા.

દોષ અણાઢિઅ થદ્ધિઅ—અનાદૃત દોષ (આદર રહિત વાંદે.) સ્તબ્ધ દોષ (અક્કડતા રાખીને વાંદે.)

પવિદ્ધ પરિપિંડિઅં ચ ટોલગઇં—અપવિદ્ધ (ભાડુતની જેમ વાંદણાં દઈને તરત નાસી જાય.) પરિપિંડિત (એક વંદનથી ભેગા સાધુઓને વાંદે.) ટોલગતિ (તીડની જેમ કુદકા મારતો વાંદે અથવા ઢોલની જેમ ઉપડીને વાંદે.)

અંકુસ કચ્છભ-રિંગિઅ—અંકુશ (રજોહરણને અંકુશની જેમ ગ્રહણ કરીને વાંદે.) કચ્છભ રિંગિત (કાચબાની પેઠે રીંખતો શરીરને ચલાયમાન કરતો વાંદે.)

મચ્છુવ્વત્તં મણપઉટ્ઠં ॥૨૩॥—મત્સ્યોદ્વર્ત (માછલાની જેમ ઉછળતો વાંદે.) મનઃ પ્રદુષ્ટ (મનમાં આચાર્યાદિકના દોષ ચિંતવીને વાંદે.)

વેઇયબદ્ધ ભયંતં—વેદિકા બદ્ધ=હાથની રચના વડે યુક્ત. (હાથને બહાર રાખીને વાંદે.) ભજંત (વિદ્યા મંત્ર વિગેરેની લાલચથી વાંદે)

ભય ગારવ મિત્ત કારણા તિન્નં—(સંઘ બહાર મૂકવાના) ભયથી. ગૌરવ (સામાચારીમાં કુશળ છે, એવા અહંકારથી.) મિત્ર (મિત્રપણાના કારણથી.) કારણ (વસ્ત્રાદિકના કારણે વાંદે.) સ્તૈન્ય (ચોરની પેઠે છુપાતો વાંદે)

પડણીય રૂટ્ઠ તજ્જિઅ—પ્રત્યનીક (અનવસરે વાંદે.) રૂષ્ટ (પોતે અથવા ગુરૂ ક્રોધવાળા હોય ત્યારે વાંદે.) તર્જિત (આંગળીથી તર્જના કરતો વાંદે.)

સઢ હીલિઅ વિપલિઉંચિયયં ॥ ૨૪ ॥—શઠ (વિશ્વાસ ઉપજાવવા માટે કપટથી વાંદે.) હીલિત (હેલના-અવજ્ઞા કરતો વાંદે) વિપરિકુંચિત (વંદનાની વચ્ચે વિકથાઓ કરતો વાંદે)

દિટ્ઠમદિટ્ઠં સિંગં—દૃષ્ટાદૃષ્ટ (કોઇ દેખે તો વાંદે અને ન દેખે તો ન વાંદે.) શૃંગ (પશુના શીંગડાની જેમ લલાટના બે પડખે વાંદે).

કર તમ્મોઅણ અણિદ્ધણાલિદ્ધં—કર (રાજાના કરની પેઠે વેઠથી વાંદે.) તન્મોચન (તેમનાથી ક્યારે મૂકાશું ?) આશ્લિષ્ટાનાશ્લિષ્ટ (રજોહરણ અને મસ્તકે હાથ અડાડે ન અડાડે.)

ઊણં ઉત્તરચૂલિઅ—ઓછા અક્ષરે બોલી વાંદે. ઉત્તરચૂલિકા (મોટા સાદે મત્થએણ વંદામિ કહે.)

મૂઅં ઢઢ્ઢર ચુડલિઅં ચ ॥ ૨૫ ॥—મુંગાની પેઠે મનમાં બોલીને વાંદે. બધું વંદન મોટા સાદે બોલે. રજોહરણને ઉંબાડીયાની જેમ ભમાડીને વાંદે.

બત્તીસ દોસ પરિસુદ્ધં—બત્રીશ દોષ વડે રહિત

કિઇકમ્મં જો પઉંજઇ ગુરૂણં—વંદનકર્મ જે ગુરૂને કરે છે.

સો પાવઈ નિવ્વાણં,-અચિરેણ વિમાણવાસં વા ॥ ૨૬ ॥—તે થોડાકાળમા મોક્ષને અથવા સ્વર્ગને પામે છે.

વિવેચન—વેદિકા બદ્ધ=૧ બે ઢીંચણની ઉપર બે હાથ રાખી, ૨. બે હાથની વચ્ચે બે ઢીંચણ રાખી, ૩. બે હાથની વચમાં એક ઢીંચણ રાખી વંદન કરે. તે ૩ અશુદ્ધ ભાંગા. પરંતુ બે ઢીંચણની વચ્ચે બે હાથ રાખી વાંદે તે શુદ્ધ ચોથો ભાંગો. આશ્લિષ્ટાનાશ્લિષ્ટ દોષના ચાર ભાંગા. ૧. હાથે કરી રજોહરણ અને મુહપત્તિને સ્પર્શે. એ પહેલો ભાંગો શુદ્ધ અને બાકીના ત્રણ અશુદ્ધ છે. ૨. રજોહરણને હાથ લગાડે પણ મસ્તકે હાથ ન લગાડે. ૩. મસ્તકે હાથ લગાડે પણ રજોહરણને હાથ ન લગાડે. અને ૪. રજોહરણ તથા મસ્તક એ બંનેને હાથથી ન સ્પર્શે.

ઇહ-અહીંયાં.વાંદણાથી	માણાઇભંગ—માનાદિકનો નાશ.	આણા—આજ્ઞા.
છચ્ચગુણા—૭ ગુણો.	ગુરૂ પૂઆ—ગુરૂની ભક્તિ.	સુઅધમ્મ—શ્રુતધર્મનું.
વિણય+ઉવયાર—વિનયોપચાર. વિનયનું આરાધન.	તિત્થયરાણ-તીર્થંકરની.	આરાહણા-આરાધન.
		અકિરિઆ—મોક્ષ.

વંદનથી ઉપજતા છ ગુણનું ૧૪ સું દ્વાર.

ઇહ છચ્ચ ગુણા—અહીંયા વાંદણાં દેવાથી છ ગુણો ઉપજે છે.

વણુયો,-વયાર માણાઇભિંગ ગુરૂપૂઆ—૧. વિનયનું આરાધન. ૨. માનાદિકનો નાશ. ૩. ગુરૂની ભક્તિ.

તિત્થયરાણ ય આણા—૪. તીર્થંકર ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન.

સુઅધમ્મા રાહણાઽકિરિયા ॥ ૨૭ ॥—૫. શ્રુતધર્મનું આરાધન અને ૬. મોક્ષ.

ગુરૂ ગુણ જુત્તં-મોટા ગુણો વડે યુક્ત.	અક્ખે-અક્ષ. સ્થાપનાચાર્યજી.	ગુરૂ વિરહંમિ-ગુરૂના અભાવે.
તુ-વળી.	વરાડએ-વરાટક. કોડા.	ઠવણા-સ્થાપના.
ગુરૂં-ગુરૂને.	વા-અથવા.	ગુરૂવએસ-ગુરૂનો ઉપદેશ.
ઠાવિજ્જા-સ્થાપવા.	કટ્ઠે-કાષ્ટના દાંડા.	
અહવ-અથવા.	પુત્થે-પુસ્તક.	
તત્થ-તેના સ્થાનકે.	ચિત્તકમ્મે-ચિત્રકર્મ. ૭મી.	ઉવદંસણત્થં-દેખાડવાને માટે.
અક્ખાઈ-સ્થાપનાચાર્ય આદિ.	સબ્ભાવં-સદ્‌ભાવ. આકારવાળી.	જિણ વિરહંમિ-જિનના વિરહે.(અભાવે)
અહવા-અથવા.		
નાણાઈ તિયં-જ્ઞાનાદિક ત્રણની.	અસબ્ભાવં-અસદ્‌ભાવ. આકાર વિનાની.	જિણબિંબ-જિનની પ્રતિમાની.
ઠવિજ્જ-સ્થાપના કરવી.	ગુરૂઠવણા-ગુરૂસ્થાપના.	સેવણા-સેવા (સ્તુતિ) કરીને.
	ઈત્તર-ઈત્વરિક. થોડા કાલની.	
સક્ખં-સાક્ષાત		
ગુરૂ અભાવે-ગુરૂના અભાવે.	આવકહા-યાવત્ કથિત. લાંબા કાળની.	આમંતણં-આમંત્રણ.
		સહલં-સફળ.

ગુરૂ સ્થાપનાનું ૧૫ મું દ્વાર.

ગુરૂગુણજુત્તં તુ ગુરૂં, ઠાવિજ્જા—મોટા ગુણવડે યુક્ત ગુરૂને સ્થાપવા.

અહવ તત્થ અક્ખાઈ—અથવા તેના સ્થાને સ્થાપનાચાર્ય આદિ (સ્થાપવા.)

અહવા નાણાઈ તિયં, ઠવિજ્જ સક્ખં ગુરૂ અભાવે ॥ ૨૮ ॥-

અથવા સાક્ષાત્ ગુરૂના અભાવે જ્ઞાનાદિક ત્રણ (જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રના સાધન)ની સ્થાપના કરવી.

અક્ખે વરાડએ વા—સ્થાપનાચાર્યજી અથવા કોડાની.

કટ્ઠે પુત્થે અ ચિત્તકમ્મે અ—કાષ્ટના દાંડા વિગેરેની, પુસ્તકની અને (ગુરૂની) છબીના સ્થાપના કરવી.

સબ્ભાવ-મસબ્ભાવં—(ગુરૂની સ્થાપનાં બે પ્રકારની છે.) ગુરૂના આકારવાળી (પ્રતિમા કે છબી) અને ગુરૂના આકાર વિનાની (સ્થાપનાચાર્યજી અને પુસ્તક. તે બંને).

ગુરૂ ઠવણા ઈત્તરાવકહા ॥ ૨૯ ॥—ગુરૂ સ્થાપના (છબી અને પુસ્તક) થોડા કાળની તથા (પ્રતિમા અને સ્થાપનાચાર્યજી) લાંબા કાળ માટેની (એમ બે ભેદ) છે.

ગુરૂ વિરહંમિ ઠવણા—ગુરૂના વિરહે સ્થાપના કરવી.

ગુરૂવએસોવ દંસણત્થં ચ—ગુરૂનો ઉપદેશ દેખાડવાને માટે.

જિણ વિરહંમિ જિણબિંબ, સેવણામંતણં સહલં ॥ ૩૦ ॥—(જેમ) જિનના વિરહે જિનની પ્રતિમાની સેવા (સ્તવનાદિ) કરીને આમંત્રણ કરવું હે પ્રભુ! અમોને મોક્ષ આપો.) એ જેમ સફળ થાય છે તેમ.

વિવેચન—સુધર્મા સ્વામીજીને અક્ષના આકારે પગે ચિન્હ હોવાથી અક્ષની સ્થાપના કરાય છે. સ્થાપના અને જ્ઞાનની આશાતના પણ ગુર્વાદિકની પેઠે વર્જવી. પુસ્તકાદિને પગ લગાડવો તે જઘન્ય આશાતના. ફેંકવું પટકવું તે મધ્યમ આશાતના અને અગ્નિ આદિથી નાશ કરવો તે ઉત્કૃષ્ટ આશાતના.

ચઉદિસિ—ચાર દિશામાં.
ગુરૂ—ગુરૂથી.
ઉગ્ગહો—અવગ્રહ
ઇહ—અહીં. આ જિન શાસનમાં.
અહુટ્ઠ—સાડાત્રણ હાથ
તેરસ કરે—તેર હાથ.
સ પર પક્ખે-સ્વપક્ષમાં અને પરપક્ષમાં.
અણણુન્નાયસ્સ—અનુજ્ઞા નહિ લીધેલા.
સયા—સદા. હમેશાં.
ન કપ્પએ—ન કલ્પે.
તત્થ-તે (અવગ્રહ)માં.
પવિસેઉં—પ્રવેશ કરવાને.

એ પ્રકારના અવગ્રહનું ૧૬ મું દ્વાર.

ચઉદિસિ ગુરૂગ્ગહો ઈહ—અહીં ચારે દિશામાં ગુરૂથી અવગ્રહ.

અહુટ્ઠ તેરસ કરે સપરપક્ખે—સ્વપક્ષમાં સાડા ત્રણ હાથ અને પરપક્ષમાં તેર હાથ છે.

અણણુન્નાયસ્સ સયા, ન કપ્પએ તત્થ પવિસેઉં ॥૩૧॥—અનુજ્ઞા નહિ લીધેલા (સાધુ આદિ)ને હંમેશાં તે અવગ્રહમાં પ્રવેશ કરવાને માટે ન કલ્પે.

વિવેચન—સાધુથી સાધુ કે શ્રાવકને ૩॥ હાથ અવગ્રહ, સાધ્વીથી સાધ્વી કે શ્રાવિકાને ૩॥ હાથ, સાધુથી સાધ્વી કે શ્રાવિકાને શીલાદિ સાચવવા માટે ૧૩ હાથ દૂર રહી આજ્ઞા માગીને પ્રવેશ કરવો કલ્પે.

પણ તિગ—પાંચ, ત્રણ.	પય—પદો.	સેસ—બાકીનાં (પદ)
બારસ—બાર.	ઇગુણતીસં—ઓગણત્રીશ.	આવસ્સયાઈ—આવસ્સિઆએથી.
દુગ તિગ—બે, ત્રણ.	ગુણતીસ—ઓગણત્રીશ.	સવ્વપય—સર્વ પદો.
ચઉરો—ચાર.		અડવન્ના—અઠ્ઠાવન.
છ ઠાણ—૭ સ્થાનકમાં.		

વાંદણાના અક્ષરની સંખ્યાનું ૧૭ મું દ્વાર અને પદની સંખ્યાનું ૧૮ મું દ્વાર.

પણ તિગ બારસ દુગ તિગ—પાંચ ત્રણ બાર બે ત્રણ અને

ચઉરો છટ્ઠાણ પય ઇગુણતીસં—ચાર પદ મળી ૨૯ પદો (વંદન-સૂત્રના) ૭ સ્થાનકનાં છે.

ગુણતીસ સેસ આવસ્સયાઈ—બાકીનાં ઓગણત્રીશ પદો આવસ્સિઆએથી માંડીને છે.

સવ્વપય અડવન્ના ॥૩૨॥—સર્વ (મળીને) પદો અઠ્ઠાવન છે.

વિવેચન—પહેલા સ્થાનકમાં ૫ પદ-ઇચ્છામિ, ખમાસમણો, વંદિઉં, જાવણિજ્જાએ, નિસીહિઆએ. બીજા સ્થાનકમાં ૩ પદ. અણુજાણહ, મે, મિઉગ્ગહં. ત્રીજા સ્થાનકમાં ૧૨ પદ. નિસીહિ, અહો, કાયં, કાયસંફાસં, ખમણિજ્જો, ભે, કિલામો, અપ્પકિલંતાણં, બહુ-

-સુભેણ, ભે, દિવસો, વઈક્કંતો. ચોથા સ્થાનકમાં ૨ પદ. જત્તા, ભે. પાંચમા સ્થાનકમાં ૩ પદ. જવણિજ્જં, ચ, ભે. છટ્ઠા સ્થાનકમાં ૪ પદ. ખામેમિ, ખમાસમણો, દેવસિઅં, વઈક્કમ્મં, બાકીનાં ૨૯ પદ છે. તે આ પ્રમાણે. આવસ્સિઆએ, પડિક્કમામિ, ખમાસમણાણં, દેવસિઆએ, આસાયણાએ, તિત્તીસન્નયરાએ, જંકિંચિ મિચ્છાએ, મણ દુક્કડાએ, વય દુક્કડાએ, કાય દુક્કડાએ, કોહાએ, માણાએ, માયાએ, લોભાએ, સવ્વકાલિઆએ, સવ્વમિચ્છોવયારાએ, સવ્વધમ્માઈક્કમણાએ, આસાયણાએ, જો, મે, અઈઆરો, કઓ, તસ્સ, ખમાસમણો, પડિક્કમામિ, નિંદામિ, ગરિહામિ, અપ્પાણં, વોસિરામિ. કેટલાક આચાર્યો આવસ્સિઆએ પદ ગણતા નથી અને જંકિંચિ, મિચ્છાએ એ બે પદ ગણે છે.

ઇચ્છાય-ઇચ્છા.	જત્ત-સંયમરૂપ યાત્રા.	છે પણ.
અણુન્નવણા-આજ્ઞા.	જવણા-શરીરની સમાધિ.	વંદણ દાયસ્સ-વાંદણાં આપનારનાં.
અવ્વાબાહં-સુખશાતા.	અવરાહ-અપરાધને	
	ખામણા વિ-ખમાવે	છ ઠાણા-૭ સ્થાનક.

વાંદણાં દેનાર શિષ્યનાં છ સ્થાનકનું ૧૯ મું દ્વાર.

-ઇચ્છાય અણુન્નવણા—૧. વંદનની ઇચ્છા જણાવે છે અને ૨. અવગ્રહમાં પેસવાની આજ્ઞા માગે છે.

અવ્વાબાહં ચ જત્ત જવણા ય—૩. (શસ્ત્રાદિના ઘા અને મિથ્યાત્વાદિક શલ્યથી) ગુરૂને સુખ શાતા પૂછે છે. ૪. તપ સંયમરૂપ યાત્રા સુખે થાય છે? ૫. ઔષધ વડે ઇંદ્રિય અને મનથી અપીડિત શરીર છે?

-અવરાહ ખામણા વિ ય—૬. અને અપરાધને પણ ખમાવે છે.

વંદણ દાયસ્સ છટ્ઠાણા ॥૩૩॥—(એ પ્રમાણે) વાંદણાં આપનાર (શિષ્ય)નાં ૭ સ્થાનકો છે.

-છંદેણ-જેવી તારી ઇચ્છા.	અણુજાણામિ-હું આજ્ઞા આપું છું.	તહત્તિ-તેમજ.
		તુબ્ભંપિ વટ્ટએ-

તમને પણ વર્તે છે.	ખામેમિ-ખમાવું છું.	વંદણ-વાંદણાને.
એવં-એ પ્રમાણે.	તુમં-તમને.	અરિહસ્સ-યોગ્યનાં.
અહમવિ-હું પણ.	વયણાઈં-વચનો.	

વાંદણાના ૬ સ્થાનકમાં ગુરૂનાં ૬ વચનનું ૨૦મું દ્વાર.

છંદેણ-અણુજાણામિ—૧. જેવી તારી ઈચ્છા. ૨. હું આજ્ઞા આપું છું.

તહત્તિ તુબ્ભંપિ વટ્ટએ એવં—૩. તેમજ છે. ૪. તમને પણ વર્તે છે. ૫. એ પ્રમાણે જ છે.

અહમવિ ખામેમિ તુમં—૬. હું પણ તમને ખમાવું છું.

વયણાઇં વંદણરિહસ્સ ॥૩૪॥—વાંદણાને યોગ્ય (આચાર્યાદિક) નાં વચનો છે.

વિવેચન—વાંદણાં ન દેવરાવવાં હોય તો પડિક્ખહ (રાહ જો) અથવા તિવિહેણ (મન વચન કાયાથી નિષેધું છું.) એમ કહે.

પુરઓ-આગળ.	ઉવદંસ-દેખાડે.	નો સરસિ-સાંભળતો નથી?
પક્ખ-પડખે.	નિમંતણ-નિમંત્રણ.	કહં છિત્તા-કથાનો છેદ
આસન્ને-સમીપે.	ખદ્ધ-ખવરાવે.	પરિસં ભિત્તા-પર્ષદાનો ભંગ.
ગંતા-જતાં.	આયયણે-ખાય.	અણુટ્ઠિયાઇ-ન ઉઠે છતે.
ચિટ્ઠણ-ઉભા રહેતાં.	તહા-તેમજ.	કહે-કહે.
નિસીઅણ-બેસતાં.	અપાડસુણણે-ઉત્તર ન આપે.	સંથાર-સંથારાને.
આયમણે-ચળુ કરતાં.	ખદ્ધત્તિ-ખાધો એમ.	પાયઘટ્ટણ-પગ અડાડે.
આલોયણ-આલોવે.	તત્થ ગઓ-ત્યાં બેઠા બોલે.	ચિટ્ઠ-બેસે.
અપડિસુણણે-ઉત્તર ન આપે.	કિં-શું?	ઉચ્ચ-ઉંચા આસને.
પુવ્વાલવણે-પહેલાં બોલાવે.	તુમ-તું.	સમ-સરખા.
આલોએ-(ગોચરી) આલોવે.	તજ્જાય-તર્જના કરે.	આસણે-આસને.
તહ-તેમજ.	નો સુમણે-સારા મનવાળો ન થાય.	આવિ-પણ.

ગુરૂને ૩૩ આશાતના ન લગાડવાનું ૨૧ મું દ્વાર.

પુરઓ પક્ખાસન્ને, ગંતા ચિઠ્ઠણ નિસીઅણાયમણે—આગળ પડખે અને સમીપે જતાં, ઉભા રહેતાં અને બેસતાં. (ગુરૂ પહેલાં) ચળુ કરતાં કે હાથ પગ ધોતાં.

આલોયણ ડપડિસુણણે—ઇરિયાવહિ આલોવે. રાત્રે ગુરૂએ બોલાવ્યા છતાં ઉત્તર ન આપે.

પુવ્વાલવણે અ આલોએ ॥ ૩૫ ॥—ગૃહસ્થને ગુરૂના પહેલાં બોલાવે અને ગોચરી બીજા સાધુ પાસે આલોવીને પછી ગુર પાસે આલોવે.

તહ ઉવદંસ નિમંતણ—તેમજ ગોચરી બીજા સાધુને દેખાડે. નિમંત્રણ કરે (બીજા સાધુને ખાવાનું કહે.)

ખદ્ધાયયણે તહા અપડિસુણણે—ગુરૂ પહેલાં બીજા-સાધુને ખવરાવે. સારો આહાર પોતે ખાય. તેમજ દિવસે ગુરૂએ બોલાવ્યા છતાં ઉત્તર ન આપે.

ખદ્ધ ત્તિ અ તત્થગએ—કઠોર વચન (ખાધો એમ) કહે. ત્યાં પોતાના આસને બેઠાં બોલે.

કિં તુમ તજ્જાય નો સુમણે ॥ ૩૬ ॥—શું કહો છો ? તું કર એમ તોછડાઈથી કહે. ગુરૂની તર્જના કરે (સામો જવાબ આપે.) વ્યાખ્યાનમાં સારા મનવાળો ન (દુમણો) થાય.

નો સરસિ કહં છિત્તા—એ અર્થ તમને સાંભળતો નથી. એ કથા હું તમને સારી રીતે સમજાવીશ એમ કહી કથાનો છેદ કરે.

પરિસં ભિત્તા અણુટ્ઠિયાઇ કહે—ગોચરી વેળા થઈ છે એમ કહી પર્ષદા (સભા) નો ભંગ કરે. પર્ષદા ન ઉઠે છતે પોતાની ચતુરાઇ દેખાડવાને કહે.

સંથાર પાય ઘટ્ટણ—ગુરૂના સંથારાને પગ અડાડે.

ચિટ્ઠુચ્ચ સમાસણે આવિ ॥ ૩૭ ॥—ગુરૂથી ઉંચા આસને બેસે અને ગુરૂના સરખા આસને પણ બેસે. (ગુરૂ જેવાં કે અધિક મૂલ્યવાળાં વસ્ત્ર રાખે.

વિવેચન—ડાભાદિકનો સંથારો અઢી હાથનો અને ઉનકે રૂની શય્યા સર્વાંગ પ્રમાણ જાણવી.

ઇરિયા-ઇરિયાવહિ.
કુસુમિણ-ખરાબ સ્વપ્નનો.
ઉસગ્ગો-કાઉસ્સગ્ગ.
ચિઇવિંદણ-ચૈત્યવંદન.
પુત્તિ-મુહપત્તિ.
વંદણા-બે વાંદણાં.
આલોય-રાઇઅં આલોવે.
વંદણ-બે વાંદણાં.
ખામણ-અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામે.

વંદણ-બે વાંદણાં.
સંવર-પચ્ચક્ખાણ.
ચઉછોભ-ચાર થોભ-વંદન.
દુ સજ્ઝાઓ-સજ્ઝાયના બે આદેશ

ઇરિયા-ઇરિયાવહિ.
ચિઇવિંદણ-ચૈત્યવંદન.
પુત્તિ-મુહપત્તિ
વંદણં-વાંદણાં.
ચરિમ-પચ્ચક્ખાણ.
વંદણ-વાંદણાં

આલોયં-દેવસિઅં આલોઉં.
વંદણ-વાંદણાં.
ખામણ-અબ્ભુટ્ઠિઓ.
ચઉછોભ-ચાર થોભ-વંદન.
દિવસ-દેવસિઅ પ્રાયશ્ચિત્તનો.
ઉસ્સગ્ગો-કાઉસ્સગ્ગ.
દુ સજ્ઝાઓ-સજ્ઝાયના બે આદેશ.

સવાર અને સાંજના લઘુ પ્રતિક્રમણ વિધિનું ૨૨ સું દ્વાર.

ઇરિયા કુસુમિણુસગ્ગો—ઇરિયાવહિ (ખમા૦થી લોગસ્સ૦) સુધી, કુસુમિણ દુસુમિણનો કાઉસ્સગ્ગ.

ચિઇવિંદણ પુત્તિ વંદણા લોયં—ચૈત્યવંદન (નમુત્થુણં કે જયવીયરાય સુધી) મુહપત્તિ, બે વાંદણાં, ઇચ્છા૦ રાઇઅં આલોઉં ?

વંદણ ખામણ વંદણ—બે વાંદણાં, અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામે, બે વાંદણાં.

સંવર ચઉછોભ દુ સજ્ઝાઓ ॥ ૩૮ ॥—પચ્ચક્ખાણ, ચાર થોભવંદન. (ભગવાનાદિને.) સજ્ઝાયના બે આદેશ માગી સજ્ઝાય કરે.

સાંજનું લઘુ પ્રતિક્રમણ.

ઇરિયા ચિઇવિંદણ પુત્તિ—ઇરિયાવહિ (ખમા૦થી લોગસ્સ૦ સુધી.) ચૈત્યવંદન (નમુત્થુણં કે જયવીયરાય સુધી.) મુહપત્તિ પડિલેહવી.

વંદણં ચરિમ વંદણા લોયં—બે વાંદણાં, દિવસ ચરિમનું પચ્ચક્ખાણ, બે વાંદણાં, ઇચ્છા૦ દેવસિઅં આલોઉં ?

વંદણ ખામણ ચઉછોભ—બે વાંદણાં, અબ્ભુટ્ઠિઓ ખામે, ચાર થોભ વંદન (ખમાસમણ પૂર્વક ભગવાનહં વિગેરે.)

દિવસુસગ્ગો દુસજ્ઝાઓ ॥૩૯॥—દેવસિઅ પાયચ્છિત્તનો કાઉસ્સગ્ગ, સજ્ઝાયના બે આદેશ માગી સજ્ઝાય કહેવી.

એયં—એ પ્રમાણે.	કરણં—કરણસિત્તરીમાં.	અણેગભવ—અનેક ભવોમાં.
કિઇકમ્મ—વાંદણાંની.	આઉત્તા—સાવધાન.	સંચિયં—(સંચિત) એકઠાં કરેલા.
વિહિં—વિધિને.	સાહૂ—સાધુઓ.	અણંતં—અનંતાં.
જુજંતા—કરતા.	ખવંતિ—ખપાવે છે.	
ચરણ—ચરણ સિત્તરી.	કમ્મં—કર્મને.	

વંદનથી થતું ફલ.

એયં કિઇકમ્મ વિહિં, જુજંતા—એ પ્રમાણે વાંદણાની વિધિને કરતા.
ચરણ કરણ—માઉત્તા—ચરણ સિત્તરી અને કરણસિત્તરીમાં સાવધાન.
સાહૂ ખવંતિ કમ્મં, અણેગભવ સંચિયમણંતં ॥૪૦॥—સાધુઓ અનેક ભવોમાં એકઠાં કરેલાં અનંતાં કર્મને ખપાવે છે.

અપ્પમઇ—અલ્પ-મતિવાળા.	વિવરિયં—વિપરીત.	ગીયત્થા—ગીતાર્થ પુરૂષો.
ભવ્વ—ભવ્ય પ્રાણીના.	જં ઇહ મએ—જે અહીંયાં મેં.	અણભિનિવેસી—કદાગ્રહ રહિત.
બોહત્થ—બોધના માટે.	તં સોહંતુ—તેને સુધારશો.	અમચ્છરિણો—મત્સર વિનાના. ઈર્ષ્યા વિનાના.
ભાસિયં—ભાખ્યું. કહ્યું હોય.		

અપ્પમઈ ભવ્વ બોહત્થ—અલ્પમતિવાળા ભવ્ય પ્રાણીના બોધના માટે.
ભાસિયં વિવરિયં ચ જમિહ મએ—જે મેં અહીંયાં (આ ભાષ્યમાં) વિપરીત કહ્યું હોય.

તં સોહંતુ ગીયત્થા, અણભિનિવેસી અમચ્છરિણો ॥ ૪૧ ॥—તેને કદાગ્રહ રહિત અને ઈર્ષ્યા વિનાના, ગીતાર્થ (સૂત્ર અને અર્થના જાણનારા) પુરૂષો સુધારશો.

શ્રી ગુરૂવંદન ભાષ્યના પ્રશ્નો.

નીચેના શબ્દોનું વિવેચન કે અર્થ કહો.

૧. ગુરૂવંદન ભાષ્યના ૨૨ દ્વારના ઉત્તર ભેદ ગણાવો. ચિતિકર્મ પ્રવર્તક પડિણિય દ્વાદશાવર્ત થદ્ધિય અપવિદ્ધ ખપ્ફોડા આવર્ત ઉત્દંશ ઢઢ્ઢર વંદણરિહસ્સ વેદિકાબદ્ધ અક્ખોડા રાયણિએ અહાછંદો ઓસન્નો ઉત્તરચૂલિકા ઉત્તમાર્થ ચૂડલિયં આહરણ ખદ્ધ આઉત્તા છંદણ ઉત્તરાવકહા ખામણ ચઉછોભ સંવર. સ્થવિર.

૨. વાંદણાના અક્ષરો, જોડાક્ષરો, સંપદા, પદો, આદિના પદ, વંદન-દાયક શિષ્યનાં સ્થાનો અને તે સ્થળે ગુરૂના વચનો કહો. ૨૫ આવશ્યકનું વિવેચન કરો.

૩. દ્વાદશાવર્ત વંદનના પ્રસંગો (કારણો.) કોને કરવું ? કોણે કરવું ? કેટલી વાર અને ક્યારે કરવું ? ક્યારે ન કરવું ? શા માટે વંદન કરવું. તેનાથી કયા ગુણો ઉપજે ? આવર્ત એટલે શું ? તે કેટલા અને કયા કયા ? અને તેમાં અક્ષરો બોલતી વખતે હાથ કેમ રાખવા.

૪. ગુરૂ સ્થાપના ક્યારે કરાય ? શા માટે કરાય ? સ્થાપનાના પ્રકારો ? સ્થાપના શાની થાય ? સવાર અને સાંજના લઘુ પ્રતિક્રમણની વિધિ કહો.

૫. ગુરૂના સંથારાને શું શું કરવાથી કઈ કઈ આશાતના લાગે. તે કહો. વંદનને અયોગ્ય કોણ ? શા માટે અને તેના ભેદોનું વિવેચન કરો.

શ્રી પચ્ચક્ખાણ ભાષ્ય સાર્થ.

---x---

દસ પચ્ચખાણ—દશ પચ્ચક્ખાણ.
ચઉવિહિ—ચાર પ્રકારનો વિધિ.
ચઉ આહાર—ચાર પ્રકારનો આહાર.

દુવીસગાર—બાવીશ આગાર.
અદુરૂત્તા—બીજી વાર ન કહેલા.
દસ વિગઈ—દશ વિગઈઓ.

તીસ વિગઈગય—ત્રીશ નીવિયાતાં.
દુહ ભંગા—બે પ્રકારના ભાંગા.
છ સુદ્ધિ—છ શુદ્ધિ.
ફલં—(આ લોક અને પરલોકનું) ફળ.

પચ્ચક્ખાણ ભાષ્યનાં ૯ દ્વારના ૯૦ ભેદ.

દસ પચ્ચખાણ ચઉવિહિ—(૧) દશ પચ્ચક્ખાણ. (૨) ચાર પ્રકારનો વિધ.

આહાર દુવીસગાર અદુરૂત્તા—(૩) ચાર પ્રકારનો આહાર. (૪) બીજી વાર ન કહેલા બાવીસ આગાર.

દસ વિગઈ તીસ વિગઇગય—(૫) દશ વિગઈઓ. (૬) ત્રીશ નીવિયાતાં.

દુહભંગા છ સુદ્ધિ ફલં ॥ ૧ ॥—(૭) (મૂલ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ પચ્ચક્ખાણ રૂપ) બે ભાગા. (૮) (પચ્ચક્ખાણની) છ શુદ્ધિ (૯) (પચ્ચક્ખાણથી આ લોક અને પરલોક સંબંધી એમ) બે ફળ. એ રીતે મૂળ ૯ દ્વારના ઉત્તર ભેદ ૯૦ થયા

વિવેચન—પચ્ચક્ખાણ=વિરતિપણું. આત્મામાં ગુણ પ્રકટે એ રીતે ગુર્વાદિ (સંઘ) સમક્ષ પોતાનાથી પાળી શકાય તેવું વ્રત ઉચ્ચરવું. પચ્ચક્ખાણના બે ભેદ. ૧. મૂલ ગુણ પચ્ચક્ખાણ અને ૨. ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ખાણ. મુનિને પાંચ મહાવ્રત તે મૂલગુણ પચ્ચક્ખાણ અને પિંડ (આહાર) વિશુદ્ધિ વિગેરે ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ખાણ રૂપ છે. શ્રાવકને પાંચ અણુવ્રત તે મૂલગુણ પચ્ચક્ખાણ અને બાકીનાં દિગ્ વિરમણાદિ ઉત્તરગુણ પચ્ચક્ખાણ રૂપ છે.

અણાગયં—અનાગત આવ્યા પહેલાં.	નિયંટિ—નિયંત્રિત. નિશ્ચય.	નિરવસેસં—નિરવશેષ અનશન.
અઇક્કંતં—અતિક્રાંત. ઓળંગીને.	અણગારં—અનાગાર. —આગાર વિના.	પરિમાણકડં—પરિમાણકૃત.
કોડી સહિયં—કોટી સહિત. સંધિ સહિત.	સાગાર-આગારસહિત	સકે—સાંકેતિક. અદ્ધા—અદ્ધા. કાળ.

ઉત્તર ગુણ પચ્ચક્ખાણના ૧૦ ભેદનું ૧લું દ્વાર.

અણાગય-મઇક્કંતં—૧. અનાગત (ગુરૂ આદિની સેવા માટે પર્યૂષણ આવ્યા પહેલાં અટ્ઠમ કરવો) ૨. અતિક્રાંત (ગુરૂ આદિની સેવાને લીધે અટ્ઠમ ન થયો હોય તો પર્યૂષણ પછીથી કરે.)

કોડીસહિયં નિયંટિ અણગારં—૩ કોટી સહિત (સરખાં અથવા

જુદા એવાં બે પચ્ચક્ખાણની સંધિ મેળવવી). ૪. નિયંત્રિત (અગાઉથી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પચ્ચક્ખાણ નિશ્ચે કરે.) ૫. અનાગાર.) મહત્તરાગારેણં આદિ આગાર વિના કરવું)

સાગર નિરવસેસં—૬. સાગાર (૨૨ આગાર સહિત.) ૭. નિરવશેષ. (અનશન=ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો.)

પરિમાણકડં સકે અદ્ધા ॥ ૨ ॥—૮ પરિણામ કૃત. (દત્તિ કોળીયા, ઘર અને દ્રવ્યાદિકનું પરિમાણ કરવું.) સાંકેતિક (અંગુઠ મુઠ્ઠિ ગંઠી પ્રસ્વેદ જ્યોતિ જળબિંદુ ઘર અને ઉશ્વાસના સંકેતવાળું.) કાળ નવકારસી વિગેરે.)

વિવેચન-૧. અનાગત પચ્ચક્ખાણ=પર્યૂષણાદિ પર્વ આવ્યા પહેલા વેયાવચ્ચાદિ કારણે અઠ્ઠમાદિ તપ ગુરૂ આજ્ઞાથી પ્રથમથી જ કરે. ૨. અતિક્રાંત=પર્યૂષણાદિ પર્વમાં ખાસ જરૂરી કારણે અઠ્ઠમાદિ તપ ન થયો હોય તો પછીથી તે તપ કરે. ૩ કોટિ સહિત=સરખા સરખા પચ્ચક્ખાણોની સંધી મેળવવી તે સમકોટિ. (જેમકે:—એકાસણુ ઉપર બીજે દિવસે એકાસણું કરવું.) અને જુદા પચ્ચક્ખાણોની સંધી મેળવવી તે વિષમકોટિ. (જેમકે;—આયંબીલ ઉપર બીજે દીવસે એકાસણું કરવું.) ૪. નિયંત્રિત=પ્રથમ સંઘયણવાળા કોઈ એવું ચિંતવે કે હું અમુક દિવસે અમુક તપાદિ કરીશ. પછી ગમે તેવું ગાઢ કારણ આવે તો પણ તે નિર્ધારેલા દીવસે તે તપ અવશ્ય કરે જ ૫. અનાગાર—અન્નત્થણાભોગેણં અને સહસાગારેણં એ બે આગાર તો સર્વ પચ્ચક્ખાણમાં હોય જ છે, પરંતુ મહત્તરાગારેણં વિગેરે આગાર જેમાં ન હોય તે. હાલે વજ્રરૂષભનારાચ સંઘયણ નહિ હોવાથી નિયંત્રિત અને અનાગાર પચ્ચક્ખાણ વિચ્છેદ થયેલ જાણવું. ૬. સાગાર—મહત્તરાગારેણં વિગેરે આગાર સહિત પચ્ચક્ખાણ. ૭. નિરવશેષ—ચારે આહાર અને અણાહારી વસ્તુનું પચ્ચક્ખાણ (અનશન) કરવું. ૮. પરિમાણકૃત—ઘર કવળ દ્રવ્ય અને દત્તિનું પરિમાણ (અખંડ ધારાએ જે જળ પ્રમુખ જેટલું દ્રવ્ય એક સાથે દાતા આપે તે દત્તિ) ૯. સાંકેતિક—સંકેતવાળું પચ્ચ-

ક્ખાણ. તેના ૮. ભેદ ૨. અંગુઠ સહિયં-મુઠીમાં અંગુઠો રાખીને પચ્ચક્ખાણ પારૂં. ૨. મુટ્ઠિ સહિયં-મુઠી વાળીને નવકાર ગણીને પચ્ચક્ખાણ પારૂં. ૩. ગંઠી સહિયં-નવકાર ગણીને ગાંઠ છોડી પચ્ચ-ક્ખાણ પારૂં અને પછી નવકાર ગણી ગાંઠ બાંધુ. જો ભૂલી જાઉં તો અણુવિહાર કરૂં. ૫. પ્રસ્વેદ સહિયં-પરસેવો સુકાય ત્યાં સુધી. ૪ ઘર સહિયં-ઘરે જાઉં ત્યાં સુધી. ૬. ઉસાસ સહિયં-અમુક શ્વાસોશ્વાસ લઉં ત્યાં સુધી. ૭. સ્તિબુક સહિયં—હાથ પગ કે ભાજન ઉપરનાં જલબિંદુઓ સુકાય ત્યાં સુધી. ૮. જ્યોતિષ્ક સહિયં-દીવા પ્રમુખની જ્યોતિ રહે ત્યાં સુધીનું. તે પારવાં હોય ત્યારે એક અથવા ત્રણ નવકાર ગણીને પારી શકાય. ૧૦. અદ્ધા પચ્ચક્ખાણ-કાલના પ્રમા-ણવાળું (નવકારસી વિગેરે ૧૦ પચ્ચક્ખાણ.)

નવકારસહિઅ—નવકાર સહિત.	એગાસણ—એકાસણું.	અ તટ્ઠે—ઉપવાસ.
	એગઠાણે—એકલઠાણું.	ચ[illegible]—દિવસ ચરિમ.
પોરિસિ—પોરિસી.	આયંબિલ—આયંબિલ.	અભિગ્ગહે—અભિગ્રહ.
પુરિમડ્ઢ—પુરિમાર્દ્ધ.		વિગઈ—વિગઈ.

અદ્ધા પચ્ચક્ખાણના ૧૦ ભેદ.

નવકારસહિઅ પોરિસિ—૧. નમુક્કારસી (સૂર્યોદયથી બે ઘડી સુધીનું.) ૨. પોરિસી (સૂર્યોદયથી ૧ પહોર સુધીનું.)

પુરિમડ્ઢે-ગાસણે-ગઠાણે અ—૩ પુરિમડ્ઢ (સૂર્યોદયથી બે પહોર સુધીનું.) ૪. એકાસણું. ૫. એકલઠાણું (ઠામ ચોવિહાર એકાસણું. તેમાં હાથ અને મુખ સિવાય બીજાં અંગ ન હલાવવાં.)

આયંબિલ અભતટ્ઠે—૬. આયંબિલ. ૭. ઉપવાસ.

ચરિમે અ અભિગ્ગહે વિગઈ ॥૩॥—૮. દિવસ ચરિમ. ૯. અભિગ્રહ અને ૧૦. વિગઈ.

વિવેચન—નવકારસહિયં (નવકારસી) 'નવકાર ગણીને પારિયે' એ સૂર્યોદયથી બે ઘડી પ્રમાણ કાળમાનવાળું પચ્ચક્ખાણ કહેવાય. પોરિસી ૧ પહોર પ્રમાણ, સાઢ (સાર્ધ) પોરિસી દોઢ

પહોર પ્રમાણ પચ્ચક્ખાણ જાણવું, દિવસના ચોથા ભાગે પોરિસી થાય છે. ૩ પુરિમડ્ઢ–બે પહોર પ્રમાણ. તે પચ્ચક્ખાણ દિવસના મધ્ય ભાગે પૂરું થાય છે. ૪ એકાસણ–તે પૂર્વોક્ત પોરસી પ્રમુખ સાથે એકજ સ્થાને બેસી નિર્દોષ–નિર્જીવ આહાર પાણી ૧ વખત વાપરવાથી બને છે. ૫ એકલઠાણું–તે પૂર્વોક્ત રીતે એક જ ઠામે ભોજન કરતાં હાથ અને મુખ શિવાય બીજાં અંગ નહિ હલાવતાં 'ઠામ ચોવિહાર' કરી લેવાથી બને છે. એકાસણામાં તો પછી પણ પ્રાસુક જળ પીઈ શકાય છે, ત્યારે એકલઠાણામાં તેમ થઈ શકતું જ નથી. ૬ આયંબિલ —તે રસ કસ વગરનું (નીરસ) ભોજન એક વખત કરી લેવાથી બને છે. એકાસણામાં તો રસ કસવાળો આહાર પણ લઈ શકાય છે, આયંબિલ અને નીવીમાં તેમ કરી શકાતું નથી. ૭ અભત્તટ્ઠ (અભક્તાર્થ)–આખો દિવસ આહારપાણી તજી અથવા કેવળ નિર્જીવ–પ્રાસુક પાણી પીઈને ઉપવાસ કરવાથી બને છે. એવા ઉપવાસ યથાશક્તિ એક કે અનેક કરી શકાય ૮ ચરિમ—તે દિવસ ચરિમ ચોવિહાર પ્રમુખ કરવાથી અથવા ભવચરિમ-યાવત્ જીવિત અનશન આદરવાથી બને છે. ૯ અભિગ્રહ–તે અમુક કાર્ય કર્યા પછી જ અમુક વસ્તુ લેવી એમ નિશ્ચય કરી વર્તવાથી બને છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ એ ચારે પ્રકારે અભિગ્રહ ધારી શકાય છે. ૧૦ વિગઈ—દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ, ગોળ પ્રમુખ તેમજ તેનાં નિવિયાતાંનો યથાશક્તિ ત્યાગ કરવાથી વિગઈ-નિવિગઈનું પચ્ચક્ખાણ થાય છે. આમાં માંસ, મદિરા મધ અને માંખણ એ ચાર મહા વિગઈનો ત્યાગ તો સાથે જ આવી જાય છે. એ રીતે દશ ભેદ કહ્યા. તેમાં 'નવકારસહિયં'નું કાળ માન એક મુહૂર્ત (બે ઘડી) પ્રમાણ છે. તે પચ્ચક્ખાણ પણ 'નવકાર સહિયં' સહિત જ કરાય છે. જયારે પોરિસી પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણનું કાળ માન પૂરું થાય ત્યારે નવકાર ગણીને જ તે પચ્ચક્ખાણ પાળવામાં આવે છે. વળી 'નવકારસહિયં' પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણ રાત્રીએ કરેલ ચઉવિહાર પ્રમુખને પુષ્ટિકારી છે.

ઉગ્ગએ સૂરે-સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં. ઉગ્ગએ સૂરે.
નમો-નવકારસીમાં. નમુક્કાર સહિઅં.
પોરિસિ-પોરિસીના.
પચ્ચક્ખ-પચ્ચક્ખાણમાં.
ઉગ્ગએ સૂરે-ઉગ્ગએ સૂરે.
સૂરે ઉગ્ગએ-સૂર્ય ઉગ્યે છતે. સૂરે ઉગ્ગએ.
પુરિમં-પુરિમઢ્ઢમાં.
અબ્ભતટ્ઠં-ઉપવાસમાં. અભત્તટ્ઠં.
પચ્ચક્ખાઈ-પચ્ચક્ખાઈ.
ત્તિ-એમ.

પચ્ચક્ખાણ કરવાના પાઠરૂપ ૪ પ્રકારના વિધિનું બીજું દ્વાર.

ઉગ્ગએ સૂરે અ નમો—૧ નવકારસીમાં ઉગ્ગએ સૂરે નમુક્કાર સહિઅં.

પોરિસિ પચ્ચક્ખ ઉગ્ગએ સૂરે—૨. પોરિસિ (સાઢ પોરિસિ)ના પચ્ચક્ખાણમાં ઉગ્ગએ સૂરે પોરિસિયં પચ્ચક્ખામિ૦

સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમં—૩. પુરિમઢ્ઢ (અવઢ્ઢ)માં સૂરે ઉગ્ગએ 'પુરિમઢ્ઢં પચ્ચક્ખામિ.

અબ્ભતટ્ઠં પચ્ચક્ખાઇ ત્તિ ॥ ૪ ॥—૪. ઉપવાસમાં સૂરે ઉગ્ગએ અબ્ભત્તટ્ઠં પચ્ચક્ખાઇ એમ ચાર વિધિ કહ્યા.

વિવેચન—જો સૂર્યોદય પહેલાં "નવકારસહિયં" પ્રમુખ પચ્ચક્ખાણ કદાચ પ્રમાદ વશ ન થઈ શક્યું હોય, તોપણ પુરિમુઢ્ઢ, એકાસણું આયંબિલ અને ઉપવાસ પ્રમુખ મ્હોટું પચ્ચક્ખાણ કરી શકાય છે. તેમાં આજ સૂર્યોદયથી આવતી કાલનો સૂર્યોદય થાય, ત્યાં સુધીનું પચ્ચક્ખાણ અભક્તાર્થ અથવા ઉપવાસ કહેવાય છે. રાત્રીએ ચઉવિહાર કર્યો જ હોય તો પ્રભાતે 'ચોથ ભત્ત'નું પચ્ચક્ખાણ કરી શકાય છે અને ચઉવિહાર કર્યો ન હોય તો 'અભત્તટ્ઠં'નું જ પચ્ચક્ખાણ કરાય છે. બાકી જે આગળ પાછળ બે એકાસણા અને વચમાં ઉપવાસ કરે તે તો 'ચોથ ભત્ત'નું સુખે પચ્ચક્ખાણ કરી શકે.

ભણઈ—કહે.
ગુરૂ—ગુરૂ.
સીસો પુણ—શિષ્ય વળી.
પચ્ચક્ખામિ—પચ્ચક્ખામિ.
ત્તિ—એમ કહે.
એવ—એ પ્રમાણે.
વોસિરઈ—વોસિરઈ.
ઉવઓગ—ઉપયોગ.
ઇત્થ—અહીંયાં.
પમાણં—પ્રમાણ.
ન પમાણં—પ્રમાણ નથી.
વંજણ—અક્ષરની.
ચ્છલણા—સ્ખલના. ભૂલ.

બીજી રીતે પણ ૪ પ્રકારનો વિધિ.

ભણઇ ગુરૂ સીસો પુણ; પચ્ચક્ખામિત્તિ એવ વોસિરઈ—ગુરૂ પચ્ચક્ખાઇ કહે ત્યારે શિષ્ય વળી પચ્ચક્ખામિ એમ કહે. એ પ્રમાણે ગુરૂ વોસિરઈ કહે ત્યારે શિષ્ય વોસિરામિ કહે.

ઉવઓગિત્થ પમાણં—અહીં (લેનારનો) ઉપયોગ એજ પ્રમાણ છે:

ન પમાણં વંજણચ્છલણા ॥ ૫ ॥—પણ અક્ષરની સ્ખલના (પચ્ચક્ખાણનો પાઠ આપવામાં ફેરફાર રૂપ ભૂલ) થાય તે પ્રમાણ રૂપ નથી.

પઢમે ઠાણે—પહેલા સ્થાનકમાં.	દેસવગાસાઈ—દેશાવગાસિકાદિ.	અંગુટ્ઠમાઈ—અંગુટ્ઠ સહિયં આદિ.
તેરસ—તેર.	પંચમએ—પાંચમા સ્થાનકમાં.	અડ—આઠ.
બીએ—બીજાં સ્થાનકમાં.	નમુ—નવકારસી.	તેર—તેર.
તિન્નિ ઉ—ત્રણ વળી.	પોરિસિ—પોરિસી. ૧ પ્રહર પ્રમાણ.	નિવિ—નિવિ.
તિગાઇ—ત્રણ.	સડ્ઢા—સાઢ પોરિસી. ૧॥ પ્રહર પ્રમાણ	વિગઈ—વિગઈ.
તઇઅંમિ—ત્રીજા સ્થાનકમાં.	પુરિમ—પુરિમડ્ઢ. બે પ્રહર પ્રમાણ.	અંબિલ—આયંબિલ.
પાણસ્સ—પાણીના ૭ આગાર	અવડ્ઢ=અવડ્ઢ. ત્રણ પ્રહર પ્રમાણ.	તિય—ત્રણ.
ચઉત્થંમિ—ચોથા સ્થાનકમાં.		તિય—ત્રણ.
		દુ—બીયાસણું.
		ઇગાસણ—એકાસણું.
		એગઠાણાઇ—એકલઠાણું આદિ.

એકાસણાદિ પચ્ચક્ખાણનાં પાંચ ઉચ્ચાર સ્થાન.

પઢમે ઠાણે તેરસ—પહેલા સ્થાનકમાં તેર પચ્ચક્ખાણ,

બીએ તિન્નિઉ તિગાઈ તઇઅંમિ—બીજા સ્થાનકમાં વળી ત્રણ, ત્રીજા સ્થાનકમાં ત્રણ

પાણસ્સ ચઉત્થંમિ—ચોથા સ્થાનકમાં પાણીના ૭ આગાર.

દેસવગાસાઈ પંચમએ ॥૬॥—પાંચમા સ્થાનકમાં દેશાવગાસિકાદિ. (પાણહાર, ચઉવિહાર, તિવિહાર દુવિહાર.).

નમુ પોરિસિ સડ્ઢા—નવકારસી (સૂર્ય ઉગ્યા પછી ૪૮ મીનીટે) પોરિસી (૧ પ્રહરે થાય) સાઢ પોરસી (દોઢ પ્રહોરે થાય.)

પુરિમવડ્ઢ અંગુટ્ઠમાઈ અડ તેર—પુરિમડ્ઢ (બે પ્રહરે થાય.) અવડ્ઢ (ત્રણ પ્રહરે થાય). અંગુટ્ઠ સહિયં આદિ આઠ મળીને તેર.

નિવિ વિગઈઅબિલ તિય—નિવિ વિગઈ અને આયંબિલ એ ત્રણ.

તિય, દુ ઈગાસણ એગઠાણાઈ ॥૭॥—બીયાસણું એકાસણું અને એકલઠાણું આદિ ત્રણ (ચોથા સ્થાનકમાં પાણસ્સ અને પાંચમા સ્થાનકમાં દેશાવગાસિક.)

પઢમંમિ–પહેલા સ્થાનકમાં.	બીયંમિ–બીજા સ્થાનકમાં.	તુરિએ–ચોથા સ્થાનમાં.
ચઉત્થાઈ-ચઉત્થ ભક્તાદિ.	તઇયિ–ત્રીજા સ્થાનકમાં.	ચરિમે–દિવસના છેડે.
	પાણસ્સ–પાણીના.	જહ સંભવં–યથા સંભવ.
તેરસ–તેર.	દેસવગાસં–દેશાવગાશિક.	નેયં–જાણવું.

ઉપવાસાદિ પચ્ચક્ખાણનાં પાંચ ઉચ્ચાર સ્થાન.

પઢમંમિ ચઉત્થાઇ—પહેલા સ્થાનકમાં ચઉત્થભક્ત (૧ ઉપવાસ)થી ચોત્રીશ ભક્ત (૧૬ ઉપવાસ) સુધી.

તેરસ બીયંમિ તઇય પાણસ્સ—બીજા સ્થાનકમાં (નમુક્કારસી આદિ) તેર, ત્રીજા સ્થાનકમાં પાણીના છ આગાર.

દેસવગાસં તુરિએ—ચોથા સ્થાનકમાં દેશાવગાશિક.

ચરિમે જહ સંભવં નેયં ॥૮॥—દિવસના છેડે યથા સંભવ (ચઉવિહાર, પાણહાર દેશાવગાશિક) જાણવું.

તહ–તથા. તેમજ.	સૂરૂગ્ગયાઈ–સૂરે ઉગ્ગએ આદિ.	જહા–જેમ.
મજ્ઝ–મધ્યનાં.	વોસિરઈ–વોસિરઈ.	આવસીયાઈ–આવસ્સિઆએ.
પચ્ચક્ખાણેસુ–પચ્ચક્ખાણોમાં.	કરણવિહિ–કરવાનો વિધિ.	બિઅ છંદે–બીજા વાંદણામાં.
ન પિહુ–જુદાં જુદાં ન કહેવાં.	ન ભન્નઇ–કહ્યો નથી.	

કયો પાઠ પચ્ચક્ખાણમાં ન બોલવો.

તહ મજ્ઝ પચ્ચક્ખાણેસુ—તેમજ મધ્યનાં (નીવિ વિગઈ આયંબીલ એકાસણું બીયાસણું એકલઠાણું અને ઉપવાસના) પચ્ચક્ખાણોમાં.

ન પિહુ સુરૂગ્ગયાઈ વોસિરઈ—સૂરે ઉગ્ગએ આદિ (ઉગ્ગએ સૂરે) અને વોસિરઈ એ પદ જુદાં જુદાં (વારંવાર) ન કહેવાં.

કરણવિહિ ઉ ન ભન્નઈ—કરવાનો વિધિ કહ્યો નથી.

જહાવસીયાઇ બિઅ છંદે ॥૯॥—જેમ આવસ્સિઆએ એ પદ બીજા વાંદણામાં કહેવાતું નથી તેમ.

તહ–તથા. તેમજ.
તિવિહ–તિવિહારના.
પચ્ચખાણે–પચ્ચક્ખાણમાં.
ભન્નંતિ–કહે છે.
પાણગસ્સ–પાણીના.
આગારા–૭ આગાર.
દુવિહાહારે–દુવિહારવાળાને.
અચ્ચિત્ત ભોઇણો–અચિત્ત ખાનારને.
તહ–તેમજ.
ફાસુ જલે–ઉકાળેલ પાણીવાળાને.

પ્રાસુક પાણીના ૭ આગાર કોને કહેવા.

તહ તિવિહ પચ્ચખાણે—તેમજ (એકાસણાદિ) તિવિહારના પચ્ચક્ખાણમાં.

ભન્નંતિ અ પાણગસ્સ આગારા—પાણીના ૭ આગાર કહે છે.

દુવિહાહારે અચ્ચિત્ત,–ભોઈણો તહ ય ફાસુ જલે ॥૧૦॥—અચિત્ત ખાનાર એકાસણાદિ દુવિહારવાળાને, અને પ્રાસુક પાણી પીનારને તેમજ (પાણીના ૭ આગાર) કહેવા.

વિવેચન—૧. અચિત્ત ખાનાર અને અચિત્ત પાણી પીનારને પાણસ્સનો આગાર કહેવો. ૨. સચિત્ત ખાનાર અને અચિત્ત પાણી પીનારને પાણસ્સનો આગાર કહેવો. ૩. અચિત્ત ખાનાર અને સચિત્ત પાણી પીનારને પાણસ્સનો આગાર ન કહેવો. ૪. સચિત્ત ખાનાર અને સચિત્ત પાણી પીનારને પાણસ્સના આગાર ન કહેવા.

ઈત્તુચ્ચિય–એટલાજ માટે.
ખવણ–ઉપવ સ.
અંબિલ–આયંબિલ.
નિવિયાઈસુ–નિવિ આદિકમાં.
ફાસુયં–અચિત્ત.
ચિય–નિશ્ચે.
જલં તુ–પાણી વળી.
સડ્ઢાવિ–શ્રાવકો પણ.
પિયંતિ–પીએ છે.
તહા–તેમજ.
પચ્ચક્ખંતિ–પચ્ચક્ખાણ કરે છે.
તિહાહારં–તિવિહારનું

પ્રાસુક પાણી કયા પચ્ચક્ખાણોમાં વાપરવું.

ઈત્તુચ્ચિય ખવણંબિલ, નિવિયાઈસુ ફાસુયં ચિય જલં તુ—

એટલા જ માટે ઉપવાસ આયંબિલ અને નીવિ આદિ (એકાસણા)માં નિશ્ચે અચિત્ત પાણી વળી.

સડ્ઢાવિ પિયંતિ તહા—શ્રાવકો પણ પીએ છે. તેમજ

પચ્ચક્ખંતિ ય તિહાહારં ॥૧૧॥—તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણ કરે છે.

ચઉહાહારં-ચઉવિહાર.	તિહ ચઉહા—તિવિહાર. ચઉવિહાર.	એગાસણાઈ—એકાશનાદિ.
તુ-વળી. જ.	નિસિ—રાત્રિનું.	સડ્ઢાણ—શ્રાવકોને.
નમો—નવકારસી.	પોરિસિ—પોરિસી.	દુ તિ ચઉહા—દુવિહાર તિવિહાર અને ચઉવિહાર.
રત્તિંપિ—રાત્રિનું પણ.	પુરિમ—પુરિમડ્ઢ.	
મુણીણ—મુનિને.		
સેસ—બાકીના.		

મુનિ અને શ્રાવકને ક્યાં પચ્ચક્ખાણ કેવી રીતે કરવાં તે બાબત.

ચઉહાહારં તુ નમો, રત્તિંપિ મુણીણ સેસ તિહ ચઉહા—
મુનિઓને નવકારસી અને રાત્રિનું પચ્ચક્ખાણ પણ ચઉવિહાર જ હોય અને બાકી (પોરિસિ આદિ)નાં તિવિહાર અને ચઉવિહાર હોય.

નિસિ પોરિસિ પુરિમેગા-સણાઈ સડ્ઢાણ દુતિ ચઉહા ॥૧૨॥—
શ્રાવકોને રાત્રિનું પચ્ચક્ખાણ પોરિસી પુરિમડ્ઢ અને એકાસણાદિ દુવિહાર તિવિહાર અને ચઉવિહાર (એમ ૩ પ્રકારે) હોય. (અને નવકારસી ચોવિહાર જ હોય.)

ખુહ—ક્ષુધાને. ભૂખને.	એઇ—આવે.	ખિવઈ—નાખે.
પસમ—શમાવવામાં.	દેઇ—આપે.	કુટ્ઠે—ઉદરમાં.
ખમ—સમર્થ.	વા—અથવા.	જં—જે.
એગાગી—એકાકી, એક.	સાયં—સ્વાદને.	પંકુવમં—કાદવ સરખા.
આહરિવ—અથવા આહારમાં.	ખુહિઓ—ક્ષુધાવામાં.	તં—તે દ્રવ્ય. તે પદાર્થ.
		આહારો—આહાર.

ચાર પ્રકારના આહારનું ૩ જું દ્વાર, આહારનું લક્ષણ.

ખુહ-પસમ ખમેગાગી,-આહારિવ એઇ દેઇ વા સાયં—૧. ક્ષુધાને શમાવવામાં સમર્થ એવું એક દ્રવ્ય (ભાત વિગેરે) અથવા ૨. આહારમાં આવે, અથવા ૩ આહારમાં સ્વાદ આપતું હોય. (લૂણ વિગેરે.)

ખુહિઓ વ ખિવઈ કુટ્ટે, જં પં કુવમં તમાહારો ॥ ૧૩ ॥—
અથવા ૪ ભૂખ્યો (ભૂખ શમાવવા માટે) જે કાદવ સરખા પદાર્થને ઉદરમાં નાંખે તે આહાર કહેવાય (જેમકે માટી.)

અસણે—અશનમાં.	ખજજ—ખાજાં.	જવ—જવનું પાણી.
મુગ્ગ—મગ	રબ્બ—રાબ.	કયર—કેરાંનુ પાણી.
ઓયણ—ઓદન.ભાત.	કુંદાઈ—કંદ વિગેરે.	કક્કડોદગ—કાકડીનું પાણી.
સત્તુ—સાથવો.	પાણે—પાણીમાં.	સુરાઈ જલં—મદિરા આદિનું પાણી.
મંડ—માંડા.	કુંજિય—છાસની આછ.	
પય—દૂધ.		

કઈ કઈ ચીજો અશન અને પાણીમાં ગણાય.

અસણે મુગ્ગોયણ—સત્તુ,—મંડ—પય—ખજજ—રબ્બ—કુંદાઈ—અશનમાં
૧. મગ. ૨. ભાત. ૩. સાથવો (શેકેલો લોટ) ૪. માંડા. (પૂડા, રોટલો, રોટલી) ૫. દૂધ. ૬. ખાજાં (પકવાન્ન) ૭. રાબ અને ૮. કંદ વિગેરે. (એ આઠે અશનમાં ગણાય છે.)

પાણે કુંજિય જવ કયર, કક્કડો દગ સુરાઈ જલં ॥ ૧૪ ॥—
પાણીમાં છાસની આછ, જવનું પાણી, કેરાંનું પાણી, કાકડીનું પાણી અને મદિરા (દારૂ) વિગેરેનું પાણી.

ખાઇમે—ખાદિમમાં.	સુંઠિ—સુંઠ.	તંબોલાઈ—તંબોલ વિગેરે.
ભત્તોસ—ભક્તૌષધિ શેકેલાં ધાન્ય.	જીર—જીરૂં.	અણહારે—અણહારીમાં.
ફલાઇ—ફલ વિગેરે.	અજમાઈ—અજમો વિગેરે.	મોય—મૂત્ર.
સાઇમે—સ્વાદિમમાં.	મહુ—મધ.	નિંબાઈ—લીંબડા વિગેરે.
	ગુડ—ગોળ.	

ખાદિમ સ્વાદિમ અને અણાહારી વસ્તુઓ.

ખાઇમે ભત્તોસ ફલાઇ—ખાદિમમાં શેકેલાં ધાન્ય અને ફલ વિગેરે.

સાઈમે સુંઠિ જીર અજમાઇ, મહુ ગુડ તંબોલાઈ—સ્વાદિમમાં
સુંઠ, જીરૂં, અજમો વિગેરે. મધ ગોળ અને તંબોલ વિગેરે

અણહારે મોય નિંબાઈ ॥ ૧૫ ॥—અણહારી (જે વસ્તુઓ ખાવામાં અનિષ્ટ [તુરી કે કડવી] સ્વાદવાળી હોય તે.) માં સર્વ જાતિનાં મૂત્ર અને લીંબડા (-નાં પત્ર ફળ છાલ લાકડું) વિગેરે.

વિવેચન—રાત્રે ચોવિહારવાળાને કારણે વપરાય તેવી અણુહારી ચીજોના નામ. લીંબડાના અંગ (પત્ર—છાલ—કાષ્ટ—ફળ—ફુલ વિગેરે)ગોમૂત્ર વિગેરે મૂત્ર, ગળો, કડુ, કરિયાતુ ચીમેડ રાખ ઉપલેટ વજ હરડાં બહેડાં આમળાં, બાવળની છાલ, ધમાસો આસંધી. સુખડ એળીઓ ગુગળ બોરડી કંથેરી કેરમૂલ પુંઆડ બોળ .ચિત્રક કુંદરૂં. ફટકડી થુવર આકડા તથા જે વસ્તુઓ ખાવામાં અનિષ્ટ સ્વાદવાળી હોય તે અફીણ વિગેરે બુજમર, ઝેરી ટોપરૂં, અંબર, કસ્તુરી. મજીઠ, રૂમીમસ્તકી, ખેરસાર દાડમની છાલ, ભીમસેની બરાસ, અતિવિષની કળી, વખમો, ચણિકબાબા, કેશર, ઝેરી ગોટલી, મોટી હીમજ, કોયદન વિગેરે. વિશેષ ગુરૂગમથી જાણવું.

દો—બે આગાર.	ઇગાસણે-એકાસણાના.	અંબિલ—આયંબીલના.
નવકારિ—નવકારસીના.	અટ્ઠ—આઠ.	અટ્ઠ—આઠ.
છ-છ	સત્ત—સાત.	પણ—પાંચ.
પોરસિ—પોરિસીના	ઇગઠાણિ—એકલઠાણાના.	ચઉત્થિ—ઉપવાસના.
સગ—સાત.		છ પ્પાણે—પાણીના છ
પુરિમડ્ઢે—પુરિમડ્ઢના.		

નવકારસી વિગેરેના આગારની સંખ્યાનું ચોથું દ્વાર.

દો નવકારિ છ પોરિસિ—નવકારસીના બે આગાર. પોરિસીના છ આગાર.

સગ પુરિમડ્ઢે ઇગાસણે અટ્ઠ—પુરિમડ્ઢના સાત, એકાસણાના આઠ આગાર.

સત્તેગઠાણિ અંબિલિ, અટ્ઠ—એકલઠાણાના સાત અને આયંબીલના આઠ.

પણ ચઉત્થિ છપ્પાણે ॥ ૧૬ ॥—ઉપવાસના પાંચ અને પાણીના છ આગાર છે.

ચઉ—ચાર.	પણ—પાંચ.	ઉક્ખિત્ત વિવેગેણં.
ચરિમે—દિવસ ચરિમના	પાવરણે—ચોળપટ્ટાના.	મુત્તું—મૂકીને.
ચઉ—ચાર.	નવટ્ઠ—નવ અને આઠ.	દવવિગઇ—ઢીલી નિવીમાં.
અભિગ્ગહિ—અભિગ્રહના.	નિવ્વીએ—નિવીના.	નિયમિ—નિશ્ચે.
	આગાર—આગાર.	અટ્ઠ—આઠ.
	ઉક્ખિત્ત વિવેગ—	

ચઉ ચરિમે ચઉ ભિગ્ગહિ—દિવસ ચરિમ (ચઉવિહાર તિવિહાર અને દુવિહાર)ના ચાર, અભિગ્રહના ચાર આગાર.

પણ પાવરણે નવટ્ઠ નિવ્વીએ—ચોળપટો મૂકવાના પાંચ તથા નિવીના નવ (કઠણમાં) અને આઠ ઢીલીમાં.

આગારૂક્ખિત્ત વિવેગ, મુત્તું દ્દવવિગઈ નિયમિટ્ઠ ॥ ૧૭ ॥— ઉક્ખિત્ત વિવેગેણં આગાર મૂકીને ઢીલી નિવીમાં નિશ્ચે આઠ આગાર.

અન્ન—અન્નત્થણાભોગેણં.
સહ—સહસાગારેણં.
દુ—બે આગાર.
નમુક્કારે—નવકારસીમાં.
અન્ન—અન્નત્થણાભોગેણં.
સહ—સહસાગારેણં.
પચ્છ—પચ્છન્નકાલેણં.
દિસ—દિસામોહેણં.
સાહુ—સાહુ વયણેણં.
સવ્વ—સવ્વ સમાહિ વત્તિયાગારેણં.
પોરિસી—પોરિસી.
છ—છ.
સડ્ઢપોરિસી—સાર્દ્ધ પોરિસીના.
પુરિમડ્ઢે—પુરિમાર્દ્ધમાં.
સત્ત—સાત.
સમહત્તરા—મહત્તરાગારેણં સહિત.

નવકારસી પોરિસી સાઢપોરિસી પુરિમડ્ઢ અનેઅવડ્ઢના આગાર.

અન્ન સહ દુ નમુક્કારે—અન્નત્થણાભોગેણં અને સહસાગારેણં. એ બે આગાર નવકારસીમાં.

અન્ન સહ પચ્છ દિસ ય સાહુ સવ્વ, પોરિસિ છ સડ્ઢ પોરિસિ—અન્નત્થણાભોગેણં સહસાગારેણં પચ્છન્નકાલેણં દિસામોહેણં સાહુવયણેણં સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણં એ છ આગાર પોરિસી અને સાર્દ્ધ પોરિસીના છે.

પુરિમડ્ઢે સત્ત સમહત્તરા ॥૧૮॥—(ઉપરના છ આગારને) મહત્તરાગારેણં સહિત કરીએ તો પુરિમાર્દ્ધમાં સાત આગાર.

અન્ન—અન્નત્થણાભોગેણં.
સહ—સહસાગારેણં.
સાગારિ—સાગારિયાગારેણં.
આઉંટણ—આઉંટણ પસારેણં.
ગુરૂઅ—ગુરૂ અબ્ભુટ્ઠાણેણં
પારિ—પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં.
મહ—મહત્તરાગારેણં.
સવ્વ—સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણં.
એગ—એકાસણા.
બિઆસણિ—બિયાસણામાં.
અટ્ઠ—આઠ.
સગ—સાત.
ઈગઠાણે—એકલઠાણામાં.
અઉંટ—આઉંટણ પસારેણં.
વિણા—વિના.

એકાસણા બિયાસણા અને એકલઠાણાના આગાર.

અન્ન સહસ્સાગારિ અ—અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, સાગારિયાગારેણં.

આઉંટણ ગુરૂઅ પારિ મહ સવ્વ—આઉંટણપસારેણં, ગુરૂ અબ્ભુટ્ઠાણેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં.

એગ બિઆસણિ અટ્ઠઉ—એકાસણા અને બિયાસણામાં આઠ આગાર.

સગ ઇગઠાણે અઉંટ વિણા ॥૧૯॥—તેમાંથી આઉંટણ પસારેણં વિના એકલઠાણામાં સાત આગાર

અન્ન-અન્નત્થણાભોગેણં.	પડુચ્ચ-પડુચ્ચમક્ખિએણં.	નિવ્વિગઈએ-નીવિમાં.
સહ-સહસાગારેણં.	પારિ-પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં.	નવ-નવ.
લેવા-લેવાલેવેણં.	મહ-મહત્તરાગારેણં.	પડુચ્ચ-પડુચ્ચમક્ખિએણં.
ગિહ-ગિહત્થસંસટ્ઠેણં.	સવ્વ-સવ્વ સમાહિવત્તિયાગારેણં.	વિણુ-વિના.
ઉક્ખિત્ત-ઉક્ખિત્તવિવેગેણં.	વિગઈ-વિગઈ	અંબિલે-આયંબિલમાં.
		અટ્ઠ-આઠ.

વિગઈ નિવિ અને આયંબિલના આગાર.

અન્ન સહ લેવા ગિહ—અન્નત્થણાભોગેણં સ[illegible] લેવાલેવેણં ગિહત્થસંસટ્ઠેણં.

ઉક્ખિત્ત પડુચ્ચ પારિ મહ સવ્વ—ઉક્ખિત્તવિવેગેણં, પડુચ્ચમક્ખિએણં પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં.

વિગઈ નિવ્વિગઈએ નવ—વિગઇ અને નીવિમાં નવ (આગાર.)

પડુચ્ચ વિણુ અંબિલે અટ્ઠ ॥ ૨૦ ॥—પડુચ્ચમક્ખિએણં વિના આયંબિલમાં આઠ (આગાર)

અન્ન-અન્નત્થણા-ભોગેણં.	પંચ-પાંચ	અભિગ્ગહિ-અભિગ્રહને વિષે.
સહ-સહસાગારેણં	ખવણે-ઉપવાસમાં.	અન્ન-અન્નત્થણાભોગેણં.
પારિ-પારિટ્ઠાવણિ-યાગારેણં.	છપાણિ-પાણસ્સના ૭ લેવાઈ-લેવેણવા વિગેરે.	સહ-સહસાગારેણં.
મહ-મહત્તરાગારેણં.	ચઉ-ચાર.	મહ-મહત્તરાગારેણં.
સવ્વ-સવ્વસમાહિ-વત્તિયાગારેણં	ચરિમં-દિવસ ચરિમ.	સવ્વ-સવ્વસમાહિ-વત્તિયાગારેણં.
	અંગુટ્ઠાઈ-અંગુઠસહિ વિગેરે	

ઉપવાસ, પાણી અને અભિગ્રહાદિના આગાર.

અન્ન સહ પારિ મહ સવ્વ, પંચ ખવણે છપાણિ લેવાઈ—અન્નત્થણાભોગેણં સહસાગારેણં પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં મહત્તરાગારેણં અને સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં એ પાંચ આગાર ઉપવાસમાં અને લેવેણવા વિગેરે ૭ આગાર પાણસ્સ (પાણીના)

ચઉ ચરિમંગુટ્ઠાઈ, ભિગ્ગહિ અન્ન સહ મહ સવ્વ ॥૨૧॥—દિવસચરિમ અંગુઠસહિ વિગેરે પચ્ચક્ખાણ અને અભિગ્રહને વિષે ૪ આગાર. અન્નત્થણાભોગેણં સહસાગારેણં મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં.

દુદ્ધ-દૂધ.	ચઉર-ચાર.	પિસિયં-માંસ.
મહુ-મધ.	પિંડદવા-કઠણ અને નરમ.	મક્ખણ-માખણ.
મજ્જ-મદિરા.		પક્કન્ન-પકવાન.
તિલ્લં-તેલ.	ઘય-ઘી.	દો-બે
ચઉરો-ચાર.	ગુલ-ગોળ.	
દવવિગઈ-નરમ વિગઈ	દહિયં-દહિં.	પિંડા-કઠણ.

દશ વિગઈમાંથી દ્રવ અને પિંડ વિગઈઓનાં નામ.

દુદ્ધ મહુ મજ્જ તિલ્લં, ચઉરો દવ વિગઈ—દૂધ મધ મદિરા અને તેલ એ ચાર નરમ (જેનો રેલો ચાલે તે) વિગઈ છે.

ચઉરો પિંડ દવા; ઘય ગુલ દહિયં પિસિયં—ઘી ગોળ દહીં અને માંસ એ ચાર કઠણ અને નરમ વિગઈ છે.

પચ્ચક્ખાણના આગારોની સંખ્યાના યંત્રની સ્થાપના.

અંક	પચ્ચક્ખાણનામ	સંખ્યા.	આગારોનાં નામ.
૧	નોકારસી.	૨	અન્ન૦, સહ૦
૨	પોરિસી.	૬	અન્ન૦, સહ૦, પચ્છન્ન૦, દિસામો૦, સાહુ૦, સવ્વ૦,
૩	સાઢપોરિસિ.	૬	અન્ન૦, સહ૦, પચ્છન્ન૦, દિસામો૦, સાહુ૦, સવ્વ૦,
૪	પુરિમડ્ઢ.	૭	અન્ન૦, સહ૦, પચ્છ૦, દિસા૦, સાહુ૦, મહત્ત૦, સવ્વ૦,
૫	અવડ્ઢ.	૭	અન્ન૦, સહ૦, પચ્છ૦, દિસા૦, સાહુ૦, મહત્ત૦. સવ્વ,
૬	એકાસણું.	૮	અન્ન૦, સહ૦, સાગા૦, આઉં૦, ગુરૂ૦, પારિ૦, મહ૦, સવ્વ૦,
૭	બિયાસણું	૮	અન્ન૦, સહ૦, સાગા૦, આઉં૦ ગુરૂ૦, પારિ૦, મહ૦, સવ્વ૦,
૮	એકલઠાણું	૭	અન્ન૦ સહ૦, સાગારી૦ગુરૂ૦, પારિ૦, મહ૦ સવ્વ૦.
૯	નીવી. }	૯	અન્ન૦, સહસ્સા૦ લેવા૦, ગિહત્થ૦, ઉક્ખિત્ત૦, પડુચ્ચ૦. પારિ૦,
૧૦	વિગઇ. }	૯	મહત્ત૦, સવ્વ૦.
૧૧	આયંબિલ	૮	અન્ન૦, સહ૦, લેવા૦, ગિહ૦, ઉક્ખિત્ત૦ પારિ૦, મહ૦, સવ્વ૦.
૧૨	ઉપવાસ.	૫	અન્ન૦, સહ૦, પારિ૦, મહ૦, સવ્વ૦,
૧૩	પાણહાર.	૬	લેવે૦, અલે૦, અચ્છે૦, બહુ૦, સસિત્થે૦, અસિત્થે૦.
૧૪	અભિગ્રહસંકેત	૪	અન્ન૦, સહ૦, મહ૦, સવ્વ૦.
૧૫	દિવસચરિમં.	૪	,, ,, ,, ,,
૧૬	ભવચરિમં.	૪	,, ,, ,, ,,
૧૭	દેશાવગાશિક. યતિને	૪	,, ,, ,, ,, ચોલપટ્ટાગારેણં.
૧૮	સમકિતના.	૬	રાયા૦, ગણા૦, બલા૦, દેવા૦, ગુરૂની૦, વિત્તિ૦.

મક્ખણ પક્કન્ન દો પિંડા ॥ ૨૨ ॥—માખણ અને પકવાન એ બે કઠણ વિગઈ છે.

પોરિસિ-પોરિસી.	પોરિસાઇ-પોરિસી આદિના.	ગંઠી-ગંઠિસહિયં.
સડ્ઢ-સાર્ધ પોરિસી.	સમા-સરખા.	સચ્ચિત્તદવ્વાઇ-સચિત્ત દ્રવ્યાદિક. (દેશાવગાસિક)
અવડ્ઢં-અવડ્ઢ	અંગુટ્ઠ-અંગુઠસહિયં.	અભિગ્ગહિયં-અભિગ્રહ.
દુભત્ત-બીયાસણું.	મુટ્ઠિ-મુટ્ઠિસહિયં.	
નિવ્વિગઈ-નીવિ.		

કેટલાક પચ્ચક્ખાણના માંહોમાંહે સરખા પાઠ અને આગાર.

પોરિસિ સડ્ઢ-અવડ્ઢં—પોરિસી અને સાર્ધ પોરિસીના સરખા (૬) આગાર છે. પુરિમાર્ધ અને અવડ્ઢના સરખા (૭) આગાર છે.

દુભત્ત નિવ્વિગઈ પોરિસાઈ સમા—એકાસણું અને બીયાસણાના સરખા (૮) આગાર નીવિ અને વિગઈના સરખા (૯) આગાર છે. પોરિસી વિગેરેના સરખા આગાર છે.

અંગુટ્ઠ મુટ્ઠિ ગંઠી,—સચિત્ત દવ્વાઈ-ભિગ્ગહિયં ॥૨૩॥—અંગુઠ સહિયં, મુટ્ઠિસહિયં, ગંઠીસહિયં, સચિત્ત દ્રવ્યાદિક (દેશાવગાસિક અને દ્રવ્યક્ષેત્રાદિક) અને અભિગ્રહના સરખા (૪) આગાર છે.

વિસ્સરણં-વિસ્મરણ થવાથી ભૂલી જવાથી.	સહસાગારો-ઓચિંતુ. સહસાગારેણં.	કાલ પચ્છન્નકાલેણં.
અણાભોગો-ઉપયોગ વિના અન્નત્થણા-ભોગેણં.	સયં-પોતાની મેળે.	મેહાઇ-મેઘાદિ વડે.
	મુહપવેસો-મુખમાં પ્રવેશ	દિસિવિવજ્જાસુ-દિશિનો ફેરફાર થયે છતે
	પચ્છન્નકાલ-ઢંકાયેલો.	દિસિ મોહો-દિશિમાં મોહ, દિશામોહેણં.

બાવીશ આગારોના અર્થ ચાર ગાથા વડે કહે છે.

વિસ્સરણ-મણાભોગો—ઉપયોગ વિના ભૂલી જવાથી કાંઈ ચીજ મુખમાં નખાય તે અન્નત્થણાભોગેણં.

સહસાગારો સયં મુહપવેસો—પોતાની મેળે ઓચિંતુ મુખમાં કાંઇ ચીજ પ્રવેશ કરે તે સહસાગારેણં.

પચ્છન્નકાલ મેહાઈ—મેઘાદિ વડે ઢંકાયેલો કાલ હોવાથી અધુરે પચ્ચક્ખાણે જમે તે પચ્છન્નકાલેણં.

દિસિ વિવજ્જાસુ દિસિમોહો ॥ ૨૪॥—(આંધી વિગેરેથી) દિશિનો ફેરફાર થયે છતે દિશિમાં મોહ થવાથી ખબર ન પડે તે.દિશામોહેણં.

સાહુવયણ-સાધુનું વચન. સાહુવયણેણં	સમાહિત્તિ-સમાધિ.	મહતર-મહત્તરાગારેણં
ઉગ્ઘાડા પોરિસિ-બહુ પડિપુન્ના પોરિસિ.	સવ્વસમાહિ વત્તિયા-ગારેણં.	ગિહત્થ-ગૃહસ્થ.
તણુસુત્થયા-શરીરની સ્વસ્થતા.	સંઘાઈકિજ્જ-સંઘાદિકનું કાર્ય.	બંદાઇ-ચારણ ભાટ વિગેરે.
		સાગારી-સાગારિયાગારેણં.

સાહુવયણ ઉગ્ઘાડા,-પોરિસિ—(૭ ઘડીયે) બહુપડિપુન્ના પોરિસી એવું સાધુનું વચન સાંભળીને પોરિસી પારે તે સાહુવયણેણં આગાર.

તણુ સુત્થયા સમાહિત્તિ—શરીરની સ્વસ્થતા (રોગની શાંતિ) તથા સમાધિ કરવા માટે સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં.

સંઘાઈ કજ્જ મહતર—મોટાની આજ્ઞાથી સંઘાદિકનું કાર્ય કરતાં પચ્ચક્ખાણ પારવું પડે તે મહત્તરાગારેણં.

ગિહત્થ બંદાઇ સાગારી ॥ ૨૫ ॥—ગૃહસ્થ અને ચારણાદિની નજર લાગવાથી એકાસણાદિમાં ઉઠવું પડે તે સાગારિયાગારેણં.

આઉંટણં-સંકોચવું. આઉંટણપસારેણં.	ગુરૂઅભુટ્ઠાણં-ગુરૂઅબ્ભુટ્ઠાણેણં.	વિહિગહિઅ-વિધિએ ગ્રહણ કરેલો.
અંગાણં-અંગોનું.	પરિઠાવણ-પરઠવવા યોગ્ય.	જઈણ-યતિને
ગુરૂ-મોટા ગુરૂ.	પારિઠાવણિયાગારેણં.	પાવરણિ-વસ્ત્ર મૂકવામાં.
પાહુણસાહુ-વડીલ સાધુ.		કડિપટ્ટો-ચોલપટ્ટાગારેણં.

આઉંટણ-મંગાણં—(હાથ પગ વિગેરે) અંગોને સંકોચવું તે આઉંટણપસારેણં.

ગુરૂ પાહુણસાહુ ગુરૂ અભુટ્ઠાણં—ગુરૂ અથવા વડીલ સાધુ પધારે (તો તેમનો વિનય સાચવવા એકાસણાદિમાં) ઉભા થવું તે ગુરૂ અબ્ભુટ્ઠાણેણં.

પરિઠાવણ વિહિ ગહિઅ—વિધિએ કરીને ગ્રહણ કરેલો આહાર પરઠવવા યોગ્ય હોય (તો ગુરૂ આજ્ઞાએ) વાપરવો તે પારિઠાવણિયાગારેણં.

જઈણ પાવરણિ કડિપટ્ટો ॥ ૨૬ ॥—યતિને વસ્ત્ર મૂકવાના પચ્ચ-

ફ્ખાણમાં ચોલપટ્ટાગારેણં. (જિતેંદ્રિયમુનિ અભિગ્રહને લીધે વસ્ત્રરહિત બેઠા હોય, તેવા પ્રસંગે ગૃહસ્થ આવે તો તરત ચોલપટ્ટો પહેરી લે)

ખરડિયં-ખરડાએલી	ગિહત્થસંસટ્ઠેણં.	પિંડ વિગઇણં-કઠણ વિગઈ ને.
લૂહિઅં-લુછેલી.	દુચ્ચ-શાક.	મક્ખિયં-મસળેલ.
ડોવાઈ-કડછી આદિ વડે.	મંડાઇ-માંડાદિકને.	પડુચ્ચમક્ખિએણં.
લેવ-લેવાલેવેણં.	ઉક્ખિત્ત-ઉપાડી લી.	અંગુલીહિં-આંગળીઓ વડે.
સંસટ્ઠ-સંસ્કારિત.	ધેલ.ઉક્ખિત્તવિવેગેણં	મણા-કાંઇક.

ખરડિય લૂહિય ડોવાઈ, લેવ—(અકલ્પનીય વસ્તુથી). ખરડાયેલી કડછી વિગેરેને લુંછીને વહોરાવેલો આહાર ગ્રહણ કરતાં મુનિને (આયંબીલ કે નીવિનો) ભંગ ન થાય તે લેવાલેવેણં.

સંસટ્ઠ દુચ્ચ મંડાઇ—શાક માંડાદિકને ઘી તેલથી સંસ્કારિત કર્યાં હોય તો તે મુનિને (નીવિ આદિ)માં ભંગ ન થાય તે ગિહત્થસંસટ્ઠેણં.

ઉક્ખિત્ત પિંડ વિગઇણ—રોટલી ઉપરથી પિંડ વિગઈને ગૃહસ્થે ઉપાડીને અલગ મૂકી હોય તો તે વહોરતાં મુનિને (નીવિ વિગેરેનો) ભંગ ન થાય તે ઉક્ખિત્ત વિવેગેણં.

મક્ખિયં અંગુલીહિં મણા ।। ૨૭ ।।—કાંઈક ઘી, આદિથી આંગળીઓ વડે કણીક મસળી હોય તે વસ્તુ વાપરતાં મુનિને (નીવિ આદિનો) ભંગ ન થાય તે પડુચ્ચમક્ખિએણં.

લેવાડં-લેપકૃત. લેવેણ વા.	અચ્છં-નિર્મળ. અચ્છેણ વા.	સસિત્થં-દાણા સહિત. સસિત્થેણ વા.
આયામાઈ-ઓસામણ વિગેરે.	ઉસિણ જલં-ઉષ્ણ જલ.	ઉસ્સેઇમ-આટાવાળું.
ઇયર-અલેપકૃત. અલેવેણ વા	ધોઅણ-ચોખાનું ધોઅણ.	ઇઅર-અસિત્થ. અસિત્થેણ વા.
સોવીરં-છાશની આછ, કાંજી.	બહુલ-બહુલેપકૃત. બહુલેવેણ વા.	સિત્થવિણા-દાણા વિના.

અચિત્ત પાણી.

લેવાડં આયામાઈ—ઓસામણ આદિ (દ્રાક્ષ આંબલી) લેપકૃત
(વાસણમાં લેપ રહે તે) પાણી તે લેવેણવા આગાર.

ઇયર સોવીરમચ્છ-સુસિણ જલં—કાંજી (છાશની આછ)નું પાણી તે
અલેપકૃત પાણી તે અલવેણ વા આગાર. ત્રણ ઉકાળાવાળું
નિર્મળ ઉષ્ણ પાણી તે અચ્છેણ વા આગાર.

ધોઅણ બહુલ સસિત્થં, ઉસ્સેઇમ ઇઅર સિત્થ વિણા ॥૨૮॥-
ચોખા ફળ વિગેરેનું ધોઅણ તે બહુ લેપકૃત પાણી તે બહુલે-
વેણ વા આગાર. દાણા સહિત કે આટાના રજકણ સહિત
પાણી તે સસિત્થેણ વા આગાર લુગડાથી ગળેલ દાણા કે
આટાના રજકણવાળું પાણી તે અસિત્થેણ વા આગાર.

પણ ચઉ-પાંચ. ચાર.
ચઉ ચઉ-ચાર. ચાર.
દુ દુવિહ-બે.બે પ્રકારે.
છ ભક્ખ-૭ ભક્ષ્ય.
દુદ્ધાઈ-દૂધ વિગેરે.
વિગઈ-વિગઈના.
ઇગવીસં-એકવીશ.
તિદુતિ-ત્રણ.બે.ત્રણ.
ચઉ વિહ-ચારપ્રકારે
અભક્ખા-અભક્ષ્ય.
ચઉ-ચાર.
મહુમાઇ-મધ વિગેરે.
વિગઈ-વિગઈના.
બાર-બાર.
ખીર ઘય-દૂધ, ઘી.
દહિ તિલ્લં-દહીં.તેલ.
ગુડ-ગોળ.
પક્કન્નં-પકવાન્ન.
છ ભક્ખ-૭ ભક્ષ્ય.
વિગઈઓ-વિગઈ.
ગો-ગાયનું.
મહિસી-ભેંસનું.
ઉટ્ટિ-ઉંટડીનું.
અય-બકરીનું.
એલગાણ-ઘેટીનું.
પણ દુદ્ધ-પાંચ પ્રકારનું દૂધ
અહ-હવે.
ચઉરો-ચાર પ્રકારે.
ઘય-ઘી.
દહિઆ-દહીં.
ઉટ્ટિ વિણા-ઉંટડી વિના.
તિલ-તલનું.
સરિસવ-સરસવનું.
અયસિ-અલસીનું.
લટ્ટ-ખસખસ જેવું કુસુંબીનું.
તિલ્લ-તેલ.
ચઊ-ચાર.
દવગુડ-ઢીલો ગોળ.
પિંડ ગુડા-કઠણ ગોળ.
દો-બે.
પક્કન્નં-પકવાન્ન.
તિલ્લ-તેલમાં તળેલું.
ઘય-ઘીમાં.
તલિયં-તળેલું.

૬. ભક્ષ્ય વિગઈના ૨૧ ઉત્તરભેદ.

પણ ચઉ ચઉ ચઉ દુ દુવિહ—(દૂધ) ૫ પ્રકારે. (ઘી) ૪ પ્રકારે.
(દહીં) ૪ પ્રકારે. (તેલ) ૪ પ્રકારે. (ગોળ) ૨ પ્રકારે અને
પકવાન્ન બે પ્રકારે છે.

७ भक्ख दुद्धाइ विगई इगवीसं—એમ ७ ભક્ષ્ય દૂધ વિગેરે વિગઈના ૨૧ ભેદો છે.

ति दुति चउविह अभक्खा, चउ महुमाई विगई बार ॥२९॥—મધ ૩ પ્રકારે, મદીરા બે પ્રકારે, માંસ ૩ પ્રકારે અને માખણ ૪ પ્રકારે છે. એમ મધ વિગેરે (ચાર અભક્ષ્ય) વિગઈના ૧૨ ભેદ છે.

खीर घय दहि अ तिल्लं, गुड पक्कन्नं ७ भक्ख विगइओ—દૂધ, ઘી, દહીં, તેલ, ગોળ અને પકવાન્ન એ ७ ભક્ષ્ય વિગઈ છે.

गो महिसी उट्टि अय, एलगाण पण दुद्ध अह चउरो ॥३०॥—ગાયનું, ભેંસનું, ઉંટડીનું, બકરીનું અને ઘેટીનું એમ પાંચ પ્રકારે દૂધ છે. હવે ૪ પ્રકારે ઘી અને દહીં કહીશું.

घय दहिआ उट्टि विणा—ઘી અને દહીં ઉંટડી વિના ચાર પ્રકારે છે, (ગાયનું, ભેંસનું, બકરીનું અને ઘેટીનું.)

तिल सरिसव अयसि लट्ट तिल्ल चउ—૧. તલનું. ૨. સરસવનું. ૩. અલસીનું અને ૪. કાબરી કુસુમ્ભીનું. એ ચાર પ્રકારે તેલ વિગઈ છે. (બાકીનાં મગફળીનું, ખોપરેલ અને કપાસીયાનું તેલ, વિગઈમાં ગણાતાં નથી.)

दवगुड पिंडगुडा दो—નરમ ગોળ અને કઠણ ગોળ એમ ગોળ બે પ્રકારે છે.

पक्कन्नं तिल्ल घयतलियं ॥३१॥—તેલમાં તળેલું અને ઘીમાં તળેલું એમ પકવાન્ન બે પ્રકારે છે.

पयसाडि—બાસુદી.	दुद्ध—દૂધનાં.	तंदुल—ચોખા.
खीर—ખીર.	विगइगया—નિવીયાતાં.	तच्चुन्न—ચોખાનો લોટ.
पेया—દૂધપાક.	दक्ख—દ્રાક્ષ.	अंबिल सहिअ—ખટાશ સહિત.
अवलेहि—કુકરણું.	बहु अप्प—ઘણા અને થોડા.	
दुद्धट्टि—બળી.		दुद्धे—દૂધમાં.

દૂધનાં પાંચ નીવિયાતાં.

पयसाडि खीर पेया, वलेहि दुद्धट्टि दुद्ध विगइ गया—૧. બાસુદી. ૨. ખીર. ૩. દૂધપાક. ૪. કુકરણું. અને ૫. બળી. એ પાંચ દૂધનાં નીવિયાતાં છે.

દક્ખ બહુ અપ્પ. તંદુલ, તચ્ચુન્નંબિલ સહિઅ દુદ્ધે ॥૩૨॥—
(અનુક્રમે) દૂધમાં દ્રાક્ષ, ઘણા ચોખા, થોડા ચોખા, આટો અને ખટાશ નાખવાથી થાય છે.

વિવેચન—દૂધમાં દ્રાક્ષ નાખીને રાંધેલું દૂધ તે બાસુદી. ઘણા ભાત નાખીને રાંધેલું દૂધ તે ખીર. ઘીથી કરમોવીને થોડા ચોખા નાખીને રાંધેલું દૂધ તે દૂધપાક, ઘીમાં સેકેલા આટાને નાખીને રાંધેલું દૂધ તે કુકરણું. અને ખટાશ નાખીને જમાવેલું દૂધ તે બળી, પરંતુ તરતની વિયાએલી ગાયના દૂધની બળી અભક્ષ્ય છે.

નિબ્ભંજણ-તળેલું ઘી.	પક્કઘયં-પાકું ઘી. પકાવેલું ઘી.	સલવણદહિ-લૂણ સહિત દહીં.
વીસંદણ-કુલેર.	દહિએ-દહીંમાં. (નાં)	ઘોલ-ઘોળેલું (મથેલું) દહીં.
પક્કોસહિ તરિય-પકવૌષધિ તરિત.	કરંબ-કરંબો.	
ઉપરનો મેલ. કીટું	સિહરિણિ-શિખંડ.	ઘોલવડા-ઘોલવડા.

ઘીનાં પાંચ નીવિયાતાં અને દહીંનાં પાંચ નીવિયાતાં.

નિબ્ભંજણ વીસંદણ—૧. પક્વાન્ન તળ્યા પછી રહેલું તળેલું ઘી. ૨. ઘી કે દહીંની તર સાથે બાજરીનો લોટ અને ગોળ નાખીને બનાવવામાં આવે તે કુલેર.

પક્કોસહિ તરિય કિટ્ટિ પક્કઘયં—૩. ઔષધિ નાખીને પકાવેલા ઘી ઉપર વળેલી તર તે પકવૌષધિ તરિત. ૪. ઘીને ગરમ કરવાથી ઉપર જે મેલ આવે તે ઘીનું કીટું. ૫. ઔષધિ નાખી પકાવેલું પાકું ઘી.

દહિએ કરંબ સિહરિણિ—૧. દહીંને ભાત એકઠા કરીને વઘારવામાં આવે તે કરંબો. ૨. પાણી વિનાના દહીં સાથે ખાંડ મેળવી વસ્ત્રથી છણી કાઢવામાં આવે તે શિખંડ.

સલવણદહિ ઘોલ ઘોલવડા ॥૩૩॥—૩. લૂણ નાખીને હાથથી મથેલું દહીં તે સલવણ દહીં. ૪. વસ્ત્રથી છણેલું દહીં તે ઘોલ. ૫ દહીંને છણી સારી રીતે ગરમ કરી તેમાં વડા નાખે તે ઘોલવડા.

તિલકુટ્ટિ-તલસાંકળી.	તિલ્લમલી-તેલની મળી. કીટું.	ખંડ-ખાંડ.
નિબ્ભંજણ-તળેલું તેલ.	સક્કર-સાકર.	અધ્ધ કઢિય-અડધો કઢેલો. અર્ધ ઉકાળેલ.
પક્કતિલ-પાકું તેલ.	ગુલવાણય-ગલમાણું.	ઇક્ખુરસો-શેરડીનો રસ.
પક્કુસહિતરિય-પકવૌષધિ ઉપરની તર.	પાય-ગોળનો પાય. ચાસણી.	

તેલનાં ૫ નીવિયાતાં અને ગોળનાં ૫ નીવિયાતાં.

તિલકુટ્ટી નિબ્ભંજણ—૧. તલને સેકી ગોળ ઘીનો પાય કરી તેમાં તલ નાખી બનાવવામાં આવે તે તલસાંકળી. (તલની માતર.) ૨. પકવાન્ન તળ્યા પછી રહેલું તળેલું તેલ.

પક્કતિલ પક્કુસહિતરિય તિલ્લમલી—૩. ઔષધિ નાખી પકાવેલું પાકું તેલ. ૪ ઔષધિ નાખી પકાવેલ તેલ ઉપર વળેલી તર તે પકવૌષધિતરિત. ૫. તેલને ગરમ કરવાથી ઉપર જે મેલ આવે તે તેલનું કીટું.

સક્કર ગુલવાણય પાય—૧. સાકર. ૨. થોડા લોટને ઘીમાં સેકી ગોળનું પાણી નાખી બનાવવામાં આવે તે ગલમાણું. ૩ ચાસણી કરી ખાજાં વિગેરેને લેપવામાં આવે તે ગોળનો પાય.

ખંડ અધકઢિય ઇક્ખુરસો—૪. ખાંડ. અને ૫. અર્ધ ઉકાળેલ શેરડીનો રસ.

પૂરિઅતવ-તાવડી. પૂરાય.	તન્નેહ-તે સ્નેહ (ઘી કે તેલ)માં.	જલ લપ્પસિ-જળ લાપસી.
પૂઆ-પુડલા પછીનો.	તુરિઅ ઘાણાઈ-ચોથા આદિ ઘાણના.	પંચમો-પાંચમો.
બીઅ પૂઅ-બીજો પુડલો.	ગુલહાણી-ગોળધાણી.	પૂત્તિકયપૂઓ-પોતું દઇ કરેલો પુડલો.

કડા વિગઈનાં પાંચ નીવિયાતાં.

પૂરિઅ તવ પૂઆ બીઅ, પૂઅ—૧. ઘી કે તેલથી ભરેલી તાવડી (કડાઇ) પૂરાય તેવા એક મોટા પુડલા પછીના બીજા આદિ પુડલાઓ નીવિયાતાં

તન્નેહ તુરિઅ ઘાણાઈ—૨. તે ગરમ કરેલા ઘી કે તેલમાં (નવું ઘી કે તેલ ઉમેરવામાં ન આવ્યું હોય તો ત્રણ ઘાણ તળ્યા પછીના) ચોથા વિગેરે ઘાણના પુડલાઓ.

ગુલહાણી જલલપ્પસિ—૩. ગોળ ઘીનો પાય કરી તેમાં ધાણી નાખવામાં આવે તે ગોળધાણી. ૪. પકવાન્ન તળ્યા પછી ચીકટ કાઢવા માટે લોટને સેકી ગોળનું પાણી નાખવામાં આવે તે જળ લાપસી.

ય પંચમો પૂત્તિકયપૂઓ ॥ ૩૫ ॥—અને પાંચમું (તેલ ઘી વિગેરેનું) પોતું દઈને કરેલ પુડલો.

દુદ્ધ-દૂધ.	અગ-એક આંગળ.	મક્ખણાણં-મસળેલા ચુરમામાં.
દહી-દહીં.	ભત્તુવરિં-ભોજન (ભાત) ઉપર.	અદ્દામલયં-નાના કણીયા.
ચઉરંગુલ-૪ આંગળ.	પિંડગુલ-કઠણ ગોળથી.	ચ-અને.
દવગુડ-ઢીલો ગોળ.		સંસઠ્ઠં-સંસૃષ્ટ.
ઘય તિલ્લ-ઘી અને તેલ		

ગિહત્થસંસટ્ઠેણં એ આગારથી નીવિમાં કલ્પે તેવાં સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો.

દુદ્ધ દહી ચઉરંગુલ, દવગુડ ઘય તિલ્લ એક ભત્તુવરિં—ભાત ઉપર દૂધ અને દહીં ચાર આંગળ હોય તથા :ઢીલો ગોળ, ઘી અને તેલ એક આંગળ હોય, (તો તે સંસૃષ્ટ દ્રવ્ય કહેવાય.)

પિંડગુલ મક્ખણાણં, અદ્દામલયં ચ સંસઠ્ઠં ॥ ૩૬ ॥—કઠણ ગોળથી મસળેલા (ચુરમાદિક)માં ગોળના નાના કણીયા હોય તો તે સંસૃષ્ટ દ્રવ્ય કહેવાય છે.

દવ્વહયા-દ્રવ્યથી હણાએલી.	તં-તે.	ઉક્કિટ્ઠદવ્વં-ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય.
વિગઇ-વિગઈ.	હયદવ્વં-હતદ્રવ્ય. હણાએલું દ્રવ્ય.	ઇમં-એ. આ.
વિગઇગયં-નવીયાતું.	ઉદ્ધરિઅ-ઉધરેલા. બચેલા.	ચ-અને.
પુણો-વળી.	તત્તંમિ-તપાવેલા.	અન્ને-બીજા (આચાર્યો.)
તેણ-તે વિગઇથી.		

નીવિયાતાં, હતદ્રવ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્યનું લક્ષણ.

દવ્વહયા વિગઈ, વિગઇગયં—(ચોખા વિગેરે) દ્રવ્યથી હણાએલી વિગઈ તે નીવિયાતું કહેવાય.

ગુણો તેણ તં હયંદવ્વં—વળી તે (દૂધ વિગેરે) વિગઈથી હણાએલું દ્રવ્ય તે હતદ્રવ્ય કહેવાય.

ઉદ્ધરિએ તત્તંમિય, ઉક્કિટ્ઠ દવ્વં ઈમં અન્ને ॥ ૩૭ ॥—તળ્યા પછી બચેલા કે તપાવેલા તે ઘી કે તેલથી કોઈ દ્રવ્ય બનાવાય એ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય કહેવાય એમ અન્ય આચાર્યો કહે છે.

તિલસક્કુલિ-તલ સાંકલી.	અંબાઈ-કેરી વિગેરે.	આઈ-વિગેરે.
વરસોલાઈ-શીંગોડા વિગેરે.	દક્ખવાણાઈ-દ્રાક્ષના પાણી વિગેરે.	ઈઅ-એ.
રાયણ-રાયણ.	ડોલીતિલ્લ-ડોળીયું તેલ.	સરસુત્તમ દવ્વ-સરસ ઉત્તમ દ્રવ્ય.
		લેવકડા-લેપકૃત.

ઉત્તમ દ્રવ્યો અથવા લેપકૃત દ્રવ્યોનાં નામો.

તિલસક્કુલિ વરસોલાઈ—તલસાંકળી (તલની માતર.) શીંગોડાં, (મેવા. ખાંડની બનેલી ચીજો સાકરીયા) વિગેરે.

રાયણંબાઈ દક્ખવાણાઈ—રાયણ, કેરી વિગેરે ફળ અને દ્રાક્ષનાં પાણી વિગેરે (નાળીયેરનું પાણી.)

ડોલી તિલ્લાઈ ઇઅ—ડોળીયું તેલ વિગેરે, એ સર્વે.

સરસુત્તમ દવ્વ લેવકડા ॥ ૩૮ ॥—સરસ ઉત્તમ દ્રવ્યો છે, એનું બીજું નામ લેપકૃત કહેવાય.

વિગઈગયા-નિવીયાતા	નિવ્વિગઈયંમિ-નીવિમાં.	મુત્તું-મુકીને.
સંસટ્ઠા-સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો.	કારણજાયં-પુષ્ટ કારણને.	કપ્પંતિ ન-ન કલ્પે.
ઉત્તમ દવ્વા-ઉત્તમ દ્રવ્યો.		ભુત્તું-ખાવાને.
		જં વુત્તં-જે માટે કહ્યું છે.

કારણ વિના નીવિયાતાં વિગેરે નહિ વાપરવાની ભલામણ.

વિગઈગયા સંસટ્ઠા, ઉત્તમદવ્વા ઇ નિવ્વિગઈયંમિ—૩૦ નીવિયાતાં, સંસૃષ્ટ દ્રવ્યો અને ઉત્તમ દ્રવ્યો નીવિમાં.

કારણજાયં મુત્તું, કપ્પંતિ ન ભુત્તું જં વુત્તં ॥ ૩૯ ॥—(જ્ઞાનાભ્યાસ તપસ્યાદિ) પુષ્ટકારણને મૂકીને ખાવાને ન કલ્પે. જે માટે કહ્યું છે.

વિવેચન—પ્રથમ જણાવેલા ૬ વિગઈના ૩૦ નીવિયાતાં મુનિને યેગોદ્વહનાદિ અને શ્રાવકને ઉપધાનની નીવિમાં લાંબી તપસ્યા હોવાથી કલ્પે. પરંતુ કોઇક દિવસ નીવિ કરે તેને તો ૭ વિગઈમાંથી કોઈ પણ વિગઈ ઉપર લઈને તથા વધારીને ખાવી ન કલ્પે. માત્ર વિગઈનો જરા સ્પર્શ થયો હોય, પણ પછીથી ચીકાશ ન દેખાતી હોય તો વાપરવી કલ્પે. જેમકે (સેકેલો પાપડ). નીવિમાં કોકમ, મરચું જીરૂં ધાણા હળદર વલોણાની છાશ, હીંગ સુંઠ મરી બળવણ વિગેરે ખપે. આયંબીલમાં રાંધેલા લુખા (વિગઈ વિનાના) ધાન્ય, હીંગ સુંઠ મરી બળવણ કડું કરીયાતું વાપરવું કલ્પે.

વિગઇ—વિગઈને.	ભુંજએ—ખાય.	વિગઈ—વિગઈ.
વિગઈ—ખરાબ ગતિથી.	સાહૂ—સાધુ	વિગઇ—માઠી ગતિ પ્રત્યે.
ભીઓ—બીહતો.	વિગઈ—વિગઈ.	
વિગઇગયં—નીવિયાતાને	વિગઇસહાવા—વિકારના સ્વભાવવાળી.	બલા—બલાત્કારે.
જો—જે.		નેઈ—લઈ જાય.

વિના કારણે વિગઈ અને નીવિયાતાં ખાનારને ફલ.

વિગઇં વિગઇભીઓ, વિગઇગયં જો અ ભુંજએ સાહૂ—(નરકાદિ) ખરાબ ગતિથી બીહતો એવો જે સાધુ ૬ વિગઈને અથવા ૩૦ નીવિયાતાને ખાય તો.

વિગઈ વિગઈસહાવા—તે વિગઈ વિકારના સ્વભાવવાળી છે.

વિગઈ વિગઈં બલા નેઈ—વિગઈ (માઠી ગતિ પ્રત્યે જવાને ન ઇચ્છતા સાધુ વિગેરેને) બળાત્કારે નરકાદિ માઠી ગતિ પ્રત્યે લઈ જાય.

કુત્તિય—બગતરાનું.	પિટ્ઠ—જુવારનો લોટ.	મંસ—માંસ.
મચ્છિય—માખીનું.	મજ્જ—દારૂ. મદિરા.	તિહા—ત્રણ પ્રકારે.
ભામર—ભમરાનું.	દુહા—બે પ્રકારે.	ઘય વ્વ—ઘીની પેઠે.
મહું—મધ.	જલ—જલચરનું.	મક્ખણ—માખણ.
તિહા—ત્રણ પ્રકારે.	થલ—સ્થલચરનું.	ચઉ—ચાર પ્રકારનું.
કટ્ઠ—મહુડાનું લાકડું.	ખગ—ખેચરનું.	અભક્ખા—અભક્ષ્ય.

૪ અભક્ષ્ય વિગઈના ૧૨ ઉત્તરભેદ.

કુત્તિય મચ્છિઅ ભામર, મહું તિહા—બગતરાનું, માખીનું અને ભમરાનું એમ ત્રણ પ્રકારે મધ છે.

કટ્ઠ પિટ્ઠ મજ્જ દુહા—મહુડા (લાકડું પુષ્પ ફલ વિગેરે)નો અને જુવાર-ના લોટને કોહવરાવી બનાવવામાં આવે તે દારૂ બે પ્રકારે છે.

જલ થલ ખલ મંસ તિહા—જલચર, સ્થલચર અને ખેચરનું એમ માંસ ત્રણ પ્રકારે છે.

ઘયવ્વ મક્ખણ ચઉ અભક્ખા ॥ ૪૧ ॥—ઘીની માફક માખણ ચાર પ્રકારનું અભક્ષ્ય છે.

વિવેચન—મધ મદિરા અને માખણમાં તેના વર્ણ સરખા અસંખ્ય ત્રસ (બેઇંદ્રિયાદિ) જીવો ઉપજે છે અને જીવથી જુદું પડેલ કાચું માંસ, રંધાતું માંસ અને રાંધેલા માંસમાં દરેક સમયે અસંખ્ય ત્રસ જીવો અને બાદર નિગોદ (સાધારણ વનસ્પતિકાય) ના જીવો ઉપજે છે. માટે તે ચારે મહાવિગઇ એ રોગાદિ કારણે પણ વાપરવી યુક્ત નથી. જીવવાની ઇચ્છાએ કે થોડા સ્વાદની ખાતર નરકાદિ ગતિનું મોટું દુઃખ ઘણા વખત માટેનું વહોરી લેવું તે સુજ્ઞ પુરૂષોને યોગ્ય નથી.

મણ–મન.	તિજોગિ–ત્રણ યોગ.	દુતિ જુઇ–તેના દ્વિક અને ત્રિક સહિત.
વયણ–વચન.	સગિ–સાત વડે.	
કાય–કાય.	સત્ત–સાતને	તિકાલિ–ત્રણ કાળે.
મણવય–મન વચન.	કર–કરવુ.	
મણ તણુ–મન કાય.	કારણ–કરાવવું.	સીયાલ ભંગ સયં–૧૪૭ ભાંગા.
વય તણુ–વચન કાય.	અણુમઇ–અનુમોદવું.	

પચ્ચક્ખાણના ૧૪૭ ભાંગા.

મણ વયણ કાય મણવય, મણતણુ વયતણુ તિજોગિ સગિ સત્ત—૧ મન, ૨. વચન, ૩. કાય, ૪. મનવચન, ૫. મનકાય, ૬. વચન કાય અને ૭. મનવચનકાય એ સાત વડે (નીચેના) સાતને ગુણો.

કર કારણ-મઇ દુતિજુઇ—૧. કરવું, ૨. કરાવવું, ૩. અનુમોદવું, તેના દ્વિક સહિત (૪. કરવુ કરાવવું, ૫. કરવું અનુમોદવું અને ૬. કરાવવું અનુમોદવું) તેના ત્રિક સહિત (૭. કરવું કરાવવું અને અનુમોદવું.) કરતાં ૭×૭=૪૯ ભાંગા થાય. જેમકેઃ–મનથી કરવું.

તિકાલિ સીયાલ ભંગસયં ॥૪૨॥—એ ૪૯ ભાંગાને ત્રણ કાળે ગુણતાં એકસો સુડતાલીસ ભાગા થાય.

વિવેચન—ભૂતકાળમાં જે અનુચિત આચરણ થઈ ગયું તેની નિંદા અને ગર્હા કરૂં છું, વર્તમાન કાળમાં જે અનુચિત આચાર કે સેવી રહ્યો છું તેને સંવરૂં છું (રોકું છું), અને ભવિષ્ય કાળમાં હવેથી તેવું આચરણ નહિ કરૂં, એ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાનમાં ભૂતકાળની નિંદા, વર્તમાનકાળમાં સંવર, અને ભવિષ્યનું પ્રત્યાખ્યાન કરૂં છું.

એયં-એવી રીતે.
ઉત્તકાલે-કહેલા કાળને વિષે.
સયં-પોતાની મેળે.
મણવયણતણુહિ-મનવચન અને કાયાવડે
પાલણિયં-પાળવા યોગ્ય છે.
જાણગ જાણગ પાસ-જાણ અને અજાણની પાસે.
ઇત્તિ-એમ.
ભંગચઉગે-ચાર ભાંગામાંથી.
તિસુ-ત્રણ ભાંગામાં.
અણુન્ના-અનુજ્ઞા.

એયં ચ ઉત્તકાલે—એવી રીતે કહેલા કાળને વિષે.

સયં ચ મણ વયણ તણુહિ પાલણિયં—પોતાની મેળે મન વચન અને કાયા વડે (પચ્ચક્ખાણ) પાળવા યોગ્ય છે.

જાણગ જાણગ પાસિત્તિ—જાણ અને અજાણની પાસે એમ ભંગ ચઉગે તિસુ અણુન્ના ॥૪૩॥—ચાર ભાગામાંથી ત્રણ ભાંગામાં અનુજ્ઞા છે.

૧. પચ્ચક્ખાણ લેનાર જાણ અને આપનાર જાણ. શુદ્ધ ભાંગો.
૨. પચ્ચક્ખાણ લેનાર જાણ અને આપનાર અજાણ. ,, ,,
૩ પચ્ચક્ખાણ લેનાર અજાણ અને આપનાર જાણ. ,, ,,
૪. પચ્ચક્ખાણ લેનાર અજાણ અને આપનાર અજાણ. અશુદ્ધ ,,

ફાસિય-સ્પર્શ્યું.
પાલિય-પાળ્યું.
સોહિય-શોભાવ્યું.
તીરિય-તીર્યું.
કિટ્ટિય-કીર્ત્યું.
અરાહિય-આરાધ્યું.
છસુદ્ધં-૭ પ્રકારે શુદ્ધિ
પચ્ચક્ખાણં-પચ્ચક્ખાણ
ફાસિય-સ્પર્શ્યું.
વિહિણા-વિધિ વડે.
ઉચિયકાલિ-ઉચિત કાલે.
જં-જે (પચ્ચક્ખાણ).
પત્તં-પ્રાપ્ત કર્યું. લીધું હોય.

પચ્ચક્ખાણની છ શુદ્ધિ.

ફાસિય પાલિય સોહિય, તીરિય કિટ્ટિય અરાહિય છ સુદ્ધં—૧. સ્પર્શ્યું. ૨. પાળ્યુ. ૩. શોભાવ્યું. ૪. તીર્યું ૫. કીર્ત્યું અને ૬. આરાધ્યું. એ ૬ પ્રકારે (પચ્ચક્ખાણની) શુદ્ધિ છે.

પચ્ચક્ખાણં ફાસિય, વિહિણોચિય કાલિ જં પત્તં ॥૪૪॥—
૧ વિધિ વડે ઉચિત કાલે જે પચ્ચક્ખાણ લીધું હોય તે સ્પર્શ્યું પચ્ચક્ખાણ કહેવાય (જેમકેઃ—નવકારસી વિગેરે સૂર્યોદય પહેલાં લેવાં કે ધારવાં.)

પાલિય-પાળ્યું.
પુણપુણ-વારંવાર.
સરિયં-સંભારવું.
સોહિય-શોભાવ્યું.
ગુરુદત્ત-ગુરુને આપીને.
સેસ-બાકીનાથી.
ભોયણઓ-ભોજન કરવાથી.
તિરિય-તીર્યું.
સમહિયકાલા-કાંઈક અધિક કાળથી.
કિટ્ટિય-કીર્ત્યું.
ભોયણ-ભોજનના.
સમય-સમયે.
સરણા-સંભારવાથી.

પાલિય પુણપુણ સરિયં—૨. (કરેલા પચ્ચક્ખાણને) વારંવાર સંભારવું તે પાળ્યું કહેવાય.

સોહિય ગુરુદત્ત સેસ ભોયણઓ—૩. ગુરુને આપીને બાકીનાથી ભોજન કરવાથી શોભાવ્યું કહેવાય.

તરિય સમહિયકાલા—૪. (ધારેલા કાળથી) કાંઈક અધિક કાળ ધીરજ રાખીને પાળવાથી તીર્યું (પાર પમાડ્યું) કહેવાય.

કિટ્ટિય ભોયણ સમયસરણા—॥૪૫॥——૫. ભોજનના સમયે (પચ્ચક્ખાણ પૂરું થયે) સંભારવાથી કીર્ત્યું કહેવાય.

ઇય-એ પ્રમાણે.
પડિઅરિઅં-આચરેલું.
આરાહિયં-આરાધેલું. આરાધ્યું.
તુ-વળી.
અહવા-અથવા.
છ શુદ્ધિ-છ શુદ્ધિ.
સદ્દહણા-શ્રદ્ધા.
જાણણ-જાણપણું જ્ઞાન.
વિણય-વિનય.
અણુભાસણ-અનુભાષણ.
અણુપાલણ-અનુપાલન.
ભાવસુદ્ધિ-ભાવશુદ્ધિ.
ઈત્તિ-એમ.

બીજી રીતે પચ્ચક્ખાણની છ શુદ્ધિ.

ઇય પડિઅરિઅં આરાહિયં તુ—૬. એ પ્રમાણે આચરેલું પચ્ચક્ખાણ તે વળી આરાધ્યું પચ્ચક્ખાણ કહેવાય.

અહવા છ સુદ્ધિ સદ્દહણા—અથવા બીજી રીતે પણ છ શુદ્ધિ છે.
૧. શ્રદ્ધાવંત પાસે પચ્ચક્ખાણ કરવું તે શ્રદ્ધાશુદ્ધિ.

જાણણ વિણયડણુભાસણ—૨. જાણપણું મેળવવા ખપ કરવો તે જ્ઞાનશુદ્ધિ. ૩. ગુરુને વંદન કરવા રૂપ વિનય કરીને પચ્ચક્ખાણ

લેવું તે વિનયશુદ્ધિ. ૪. ગુરૂ પચ્ચ૦ આપે ત્યારે મંદસ્વરે મનમાં પચ્ચક્ખાણ બોલવું તે અનુભાષણ શુદ્ધિ.

અણુપાલણ ભાવસુદ્ધિત્તિ ॥૪૬॥—૫. સંકટમાં પણ લીધેલા પચ્ચક્ખાણને બરાબર પાળે તે અનુપાલન શુદ્ધિ. અને ૬. આ લોક પરલોકના સુખની ઇચ્છા વિના (કેવળ કર્મક્ષય માટે) પાળે તે ભાવશુદ્ધિ. એમ ૬ શુદ્ધિ છે.

પચ્ચક્ખાણસ્સ-પચ્ચક્ખાણનું.	હોઇ-હોય.	કુમારાદિને.
ફલં-ફળ.	દુવિહં-બે પ્રકારે.	
ઇહ-આ લોક.	તુ-વળી.	દામન્નગમાઇ-દામનક વિગેરેને.
પરલોએ-પરલોકમાં.	ઇહલોએ-આલોકમાં.	પરલોએ-પરલોકમાં.
	ધમ્મિલાઇ-ધમ્મિલ	

પચ્ચક્ખાણથી આ લોક અને પરલોકમાં થતા ફળ ઉપર દૃષ્ટાંતો.

પચ્ચક્ખાણસ્સ ફલં—પચ્ચક્ખાણનું ફલ.

ઇહ પરલોએ ય હોઇ દુવિહં તુ—આ લોક અને પરલોકમાં એમ બે પ્રકારે વળી છે.

ઇહ લોએ ધમ્મિલાઇ—આ લોકમાં ધમ્મિલકુમાર વિગેરેને શુભ ફળ મળ્યું.

દામન્નગમાઇ પરલોએ ॥૪૭॥—પરલોકમાં દામનક વિગેરેને શુભ ફળ મળ્યું.

ધમ્મિલકુમારનું દ્રષ્ટાન્ત.

કુશાર્ત્ત નગરમાં સુરેન્દ્રદત્તને સુભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી. તેમને ધર્મારાધનમાં રહેવાથી એક પુત્રની ઘણે વર્ષે પ્રાપ્તિ થઇ. તેથી તેનું નામ ધમ્મિલ રાખ્યું. તે મોટો થતાં ધર્મશાસ્ત્ર તેમજ અન્ય કળાઓમાં નિપુણ થયો. તેથી માતાપિતાએ તેને ધનવસુ શેઠની યશોમતિ કન્યા સાથે પરણાવ્યો. પરંતુ થોડા વખતમાં ધમ્મિલ કુમારનું ચિત્ત ધર્મમાં રસ લેવા લાગ્યું અને પોતાની સ્ત્રીને માયાજાળ સરખી ગણવા લાગ્યો. આ વાતની ખબર તેના માતપિતાને પડતાં માતાએ

જુગારીઓને સાંપ્યો અને પરિણામે તેમાંથી તે વેશ્યાગામી થયો. માતા દરરોજ વેશ્યાને ધન મોકલવા લાગી. અંતે પુત્રને તેડવા મોકલ્યો, છતાં નહિ આવવાથી તેના વિયોગે કરીને માતાપિતા મરણ પામ્યા. ધન ખાલી થવાથી યશોમતિ પીયર ચાલી ગઈ. વસંતસેના વેશ્યાએ પણ ધમ્મિલની દુર્દશા કરી, ઘર બહાર કાઢી મૂકયો. ભમતાં ભમતાં અગડ-દત્ત મુનિ મળ્યા. મુનિએ ઉપદેશ આપ્યો. પરંતુ ધમ્મિલે સંસારસુખ પૂર્ણ થવાની ઇચ્છાનો ઉપાય પૂછ્યો. "મુનિ કદાપિ સંસારિક સુખનો ઉપાય બતાવે નહિ છતાં પરિણામે આશ્રવ તે સંવરરૂપ થનાર છે માટે મુનિએ કહ્યુંકે તમારે છ માસ સુધી આયંબિલનો તપ કરવો, મુનિવેષ ધારણ કરી, દોષરહિત ગોચરી કરવી. નવલાખ નવકારનો અને હું બતાવું તે ષોડશાક્ષરી મંત્રનો જાપ જપવો. આ પ્રમાણે મુનિના કહેવાથી, ધમ્મિલકુમારે યથાર્થ રીતે કર્યું. ત્યારપછી દેવની પ્રસન્નતાથી, પૂર્વભવના અશુભ કર્મનો ક્ષય થવાથી રાજ્ય, સ્ત્રી અને પુત્રાદિકના વૈભવરૂપ અનેક સુખને પામ્યા. પછીથી ધર્મરુચિ ગુરુએ પૂર્વભવ કહેવાથી વૈરાગ્ય પામી રાજ્ય પુત્રને સોંપી સ્ત્રીઓ સહિત ધમ્મિલકુમારે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. અંતે એક માસનું અણસણ કરી કાળ કરી, તેઓ અચ્યુત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈ ચારિત્ર લઈ કેવળ જ્ઞાન પામી મોક્ષસુખને પામશે.

દામનકનું દૃષ્ટાન્તઃ

રાજપુર નગરમાં સુનંદ નામના કુલપુત્રે જિનદાસ મિત્રના ઉપદેશથી સાધુ પાસે માંસ નહિ ખાવાનું પચ્ચક્ખાણ લીધું. દૈવયોગે દેશમાં દુષ્કાળ પડવાથી લોકો માંસાહારી થયા. સુનંદ માછલાં મારવા જતો નથી, તેથી તેનું કુટુંબ ક્ષુધાથી પીડાવા લાગ્યું. એકવાર તેના સાળાએ આગ્રહથી માછલાં પકડવા જાળ આપી. પણ સુનંદે માછલાં પકડીને છોડી દીધાં. તેમાં એક માછલાની પાંખ છેદાવાથી અણસણ કરી મરીને માંસના પચ્ચક્ખાણના પ્રભાવથી રાજગૃહ નગરમાં દામનક નામનો શ્રેષ્ઠી પુત્ર થયો. આઠ વર્ષની ઉમર થતાં મરકીના રોગથી

તેનું કુટુંબ નાશ પામ્યું. ત્યારે સુનંદ (દામનક) સાગરદત્ત શ્રેઠીને ત્યાં રહ્યો. ત્યાં ભિક્ષાર્થે આવેલા સાધુઓમાંથી મોટા સાધુએ પોતાના શાસ્ત્રજ્ઞાનથી "આ દામનક શેઠના ઘરનો માલિક થશે" એમ બીજા સાધુઓને કહ્યું. આ વાતની શેઠને ખબર પડતાં તેને મારી નાખવા ચંડાલોને મોકલ્યા. ચંડાલોએ તેની નાની આંગળી છેદી નસાડયો. ત્યાંથી બીજા ગામમાં શેઠના ગોકુળ રક્ષક સ્વામિએ પુત્રપણે રાખ્યો. કોઈક દિવસ ત્યાં સાગરદત્ત આવવાથી તેને ઓળખી "વિષ આપજો" એવી ચિઠ્ઠી આપી તેને પોતાને ઘેર મોકલ્યો. ખૂબ ચાલવાથી તે થાકયો અને એક દેવમંદિરમાં સૂતો. ત્યાંજ તે શેઠની વિષા નામે પુત્રી આવી અને દામનક ઉપર મોહ પામવાથી 'વિષ' ને બદલે "વિષા" સુધાર્યું. કુટુંબીઓએ ચિઠ્ઠી વાંચીને તેને કન્યા પરણાવી. આ સાંભળી શેઠને ઘણો ખેદ થયો. ફરીથી દામનકને મરાવવા જતાં પોતાનો પુત્ર મરાયો. આથી શેઠે "સુસાધુનું વચન મિથ્યા થતું નથી" એમ માની તેને ઘરનો માલિક બનાવ્યો. ગામમાં ગુરૂ પધાર્યા જાણી તે વાંદવા ગયો. ત્યાં ધર્મદેશના સાંભળી પૂર્વભવનું માંસ પચ્ચક્ખાણ સ્મરણમાં આવ્યું, તેથી સમ્યક્ત્વ પામી ધર્મારાધના કરી દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી મહાવિદેહમાં ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષપદને પામશે.

પચ્ચક્ખાણં-પચ્ચક્ખાણને.	જિણવર-જિનેશ્વરે.	સાસય સુક્ખં-શાશ્વતા સુખને.
ઈણં-એ. આ.	ઉદ્દિટ્ઠં-ઉપદિશેલા.	અણાબાહં-પીડા રહિત.
સેવિઊણ-સેવીને.	પત્તા-પામ્યા.	
ભાવેણ-ભાવ વડે.	અણંતજીવા-અનંત જીવો.	

ભાવથી કરેલ પચ્ચક્ખાણથી થતું ફલ.

પચ્ચક્ખાણમિણં સેવિઊણ,-ભાવેણ જિણવરૂદ્દિટ્ઠં—જિનેશ્વરે
ઉપદિશેલા આ પચ્ચક્ખાણને ભાવ વડે સેવીને.

પત્તા અણંત જીવા, સાસય સુક્ખં અણાબાહં ॥૪૮॥—
અનંતા જીવો પીડા રહિત શાશ્વતા સુખને (મોક્ષને) પામ્યા.

શ્રીઉમાસ્વાતિવાચક વિરચિત તત્ત્વાર્થની સમ્બન્ધકારિકા

સમ્યગ્દર્શનશુદ્ધં, યો જ્ઞાનં વિરતિમેવ ચાપ્નોતિ;
દુઃખ-નિમિત્તમપીદં, તેન સુલબ્ધં ભવતિ જન્મ ૧
જન્મનિ કર્મકલેશૈ-રનુબદ્ધેઽસ્મિંસ્તથા પ્રયતિતવ્યમ્;
કર્મકલેશાભાવો, યથા ભવત્યેષ પરમાર્થઃ ૨
પરમાર્થાલાભે વા, દોષેષ્વારમ્ભક-સ્વભાવેષુ;
કુશલાનુબન્ધમેવં, સ્યાદનવદ્યં યથા કર્મ. ૩
કર્માહિતમિહ ચામુત્ર, ચાધમતમો નરઃ સમારભતે;
ઇહ ફલમેવ ત્વધમો, વિમધ્યમસ્તૂભય-ફલાર્થમ્. ૪
પરલોકહિતાયૈવ, પ્રવર્તતે મધ્યમઃ ક્રિયાસુ સદા;
મોક્ષાયૈવ તુ ઘટતે, વિશિષ્ટમતિરુત્તમઃ પુરુષઃ ૫

જે પુરુષ સમ્યગ્ દર્શન વડે શુદ્ધ એવા જ્ઞાન અને વિરતિને પ્રાપ્ત કરે છે તે પુરુષને દુઃખના નિમિત્તભૂત એવો આ જન્મ પણ લાભદાયક નીવડે છે. ૧

કર્મ અને કષાયના અનુબંધવાળા આ જન્મમાં જેવી રીતે કર્મક્લેશનો અભાવ થાય તે પ્રકારે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એજ પરમાર્થ છે. ૨

આરંભકારી સ્વભાવવાળા કષાયરૂપ દોષોને લીધે જો પરમાર્થ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો જેવી રીતે મોક્ષને અનુકૂળ એવા પુણ્યનો અનુબંધ થાય, તેવી રીતે નિરવદ્ય (પાપ રહિત) કાર્ય કરવાં. ૩

અધમતમ (અત્યંત હલકો) મનુષ્ય આ લોક અને પરલોકમાં દુઃખદાયી થાય એવા કામનો આરંભ કરે છે, અધમ પુરુષ આ લોકમાં ફળદાયક કર્મોનો કેવળ આરંભ કરે છે અને વિમધ્યમ પુરુષ તો ઉભયલોકમાં ફળદાયક કામ આરંભે છે. ૪

મધ્યમ પુરુષ પરલોકના હિતને માટેજ નિરંતર ક્રિયામાં પ્રવર્તે છે અને વિશિષ્ટ મતિવાળો ઉત્તમ પુરુષ તો મોક્ષને માટેજ પ્રયત્ન કરે છે. ૫

યસ્તુ કૃતાર્થોઽપ્યુત્તમ-મવાપ્ય ધર્મં પરેભ્ય ઉપદિશતિ;
નિત્યં સ ઉત્તમેભ્યો,ઽપ્યુત્તમ ઇતિ પૂજ્યતમ એવ. ૬
તસ્માદર્હતિ પૂજા-મર્હન્નેવોત્તમોત્તમો લોકે;
દેવર્ષિ-નરેન્દ્રેભ્યઃ, પૂજ્યેભ્યોઽપ્યન્યસત્ત્વાનામ્. ૭
અભ્યર્ચનાદર્હતાં, મનઃપ્રસાદસ્તતઃ સમાધિશ્ચ;
તસ્માદપિ નિઃશ્રેયસ-મતો હિ તત્પૂજનં ન્યાય્યમ્. ૮
તીર્થ-પ્રવર્તન-ફલં, યત્પ્રોક્તં કર્મ તીર્થકરનામ;
તસ્યોદયાત્કૃતાર્થો-ઽપ્યર્હંસ્તીર્થં પ્રવર્તયતિ. ૯
તત્સ્વાભાવ્યાદેવ, પ્રકાશયતિ ભાસ્કરો યથા લોકમ્,
તીર્થ-પ્રવર્તનાય, પ્રવર્તતે તીર્થંકર એવમ. ૧૦

વળી જે પુરૂષ ઉત્તમ ધર્મ (કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ) ને પામીને પોતે કૃતાર્થ થયા છે અને બીજાઓને નિરંતર ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે તે ઉત્તમોથકી પણ ઉત્તમ (ઉત્તમોત્તમ) છે અને સર્વને પૂજવા યોગ્ય (પૂજ્યતમ) છે, એમ જાણવું. ૬

તે માટે ઉત્તમોત્તમ એવા અર્હંતજ, લોકમાં અન્ય પ્રાણીઓને પૂજ્ય (મનાતા) એવા દેવર્ષિ અને રાજાઓ થકી પણ પૂજાને યોગ્ય છે. ૭

અરિહંતોની પૂજાથકી મનની પ્રસન્નતા થાય અને તે (મનની પ્રસન્નતા)થી સમાધિ થાય, અને તેથકી વળી મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય. આ કારણથી અરિહંતોની પૂજા કરવી એ યોગ્ય છે. ૮

તીર્થંકર નામકર્મનું તીર્થ પ્રવર્તાવવારૂપ ફળ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે; તેના (તીર્થંકર નામકર્મના) ઉદયથી કૃતાર્થ અરિહંત પણ તીર્થ પ્રવર્તાવે છે. ૯

જેમ સૂર્ય તેના સ્વભાવે કરીનેજ લોકને પ્રકાશ કરે છે, તેમ તીર્થંકર પણ તીર્થ પ્રવર્તાવવાને પ્રવર્તે છે, કેમકે તીર્થ પ્રવર્તાવવું એ તીર્થંકર નામકર્મનો સ્વભાવ છે. ૧૦

યઃ શુભકર્મસેવન-ભાવિતભાવો ભવેષ્વનેકેષુ;
જજ્ઞે જ્ઞાતેક્ષ્વાકુષુ, સિદ્ધાર્થનરેન્દ્ર-કુલ-દીપઃ ૧૧
જ્ઞાનૈઃ પૂર્વાધિગતૈ-રપ્રતિપતિતૈર્મતિશ્રુતાવધિભિઃ
ત્રિભિરપિ શુદ્ધૈર્યુક્તઃ, શૈત્યદ્યુતિકાન્તિભિરિવેન્દુઃ ૧૨
શુભસારસત્ત્વસંહનન-વીર્યમાહાત્મ્યરૂપ-ગુણયુક્તઃ
જગતિ મહાવીર ઇતિ, ત્રિદશૈર્ગુણતઃ કૃતાભિખ્યઃ ૧૩
સ્વયમેવ બુદ્ધતત્ત્વઃ, સત્ત્વહિતાભ્યુદ્યતાચલિતસત્ત્વઃ
અભિનન્દિત-શુભસત્ત્વઃ, સેન્દ્રૈર્લોકાન્તિકૈર્દેવૈઃ ૧૪
જન્મજરામરણાર્ત્ત, જગદશરણમભિસમીક્ષ્ય નિસારમ્,
સ્ફીતમપહાય રાજ્યં, શમાય ધીમાન્પ્રવવ્રાજ. ૧૫
પ્રતિપદ્યાશુભશમનં, નિઃશ્રેયસ-સાધકં શ્રમણલિંગમ્;
કૃત-સામાયિક-કર્મા, વ્રતાનિ વિધિવત્સમારોપ્ય. ૧૬

અનેક ભવોમાં શુભ કર્મના સેવનવડે વાસિત કર્યો છે ભાવ જેણે એવા અને સિદ્ધાર્થરાજાના કુળમાં દીપક સમાન એવા તે ભગવાન્ જ્ઞાત ઇક્ષ્વાકુ વંશને વિષે ઉત્પન્ન થયા ૧૧

પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલાં અપ્રતિપાતિ મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણે શુદ્ધ જ્ઞાનો વડે યુક્ત; શીતળતા દ્યુતિ અને કાંતિવડે ચંદ્ર શોભે તેમ શોભતા. ૧૨

શુભ શ્રેષ્ઠ સત્ત્વ, સંઘયણ, વીર્ય અને માહાત્મ્યરૂપ ગુણયુક્ત અને દેવતાઓએ ગુણથકી જગતને વિષે મહાવીર એ પ્રકારે નામ સ્થાપન કર્યું છે જેનું એવા; ૧૩

પોતેજ તત્ત્વના જાણ, પ્રાણીઓના હિતને માટે તત્પર, અચળ સત્ત્વવાળા અને ઇંદ્રો સહિત લોકાંતિક દેવોએ પ્રશંસા કરેલો છે શુભ સત્ત્વ ગુણ જેમનો એવા; ૧૪

જન્મ જરા અને મરણથી પીડિત જગતને અશરણ અને અસાર દેખીને, વિશાળ રાજ્યનો ત્યાગ કરીને, સમતાને (કર્મના નાશને) માટે બુદ્ધિમાન્ એવા મહાવીરદેવ દીક્ષા લેતા હવા. ૧૫

સમ્યક્ત્વજ્ઞાનચારિત્ર-સંવરતપઃસમાધિબલયુકતઃ
મોહાદીનિ નિહત્યા-શુભાનિ ચત્વારિ કર્માણિ. ૧૭
કેવલ-મધિગમ્ય વિભુઃ સ્વયમેવ જ્ઞાનદર્શનમનન્તમ્;
લોકહિતાય કૃતાર્થોઽપિ, દેશયામાસ તીર્થમિદમ્ ૧૮
દ્વિવિધમનેક-દ્વાદશવિધં, મહાવિષય-મમિતગમયુકતમ્;
સંસારાર્ણવપાર-ગમનાય દુઃખ-ક્ષયાયાલમ્ ૧૯
ગ્રન્થાર્થવચનપટુભિઃ, પ્રયત્નવદ્ભિરપિ વાદિભિર્નિપુણૈઃ
અનભિભવનીયમન્યૈ-ર્ભાસ્કર ઇવ સર્વતેજોભિઃ ૨૦
કૃત્વા ત્રિકરણશુદ્ધં, તસ્મૈ પરમર્ષયે નમસ્કારમ્;
પૂજ્યતમાય ભગવતે, વીરાય વિલીન-મોહાય, ૨૧

અશુભ (પાપ) ને શમાવનાર અને મોક્ષનો સાધક એવો જે સાધુવેષ તેને ગ્રહણ કરીને કર્યું છે સામાયિકનું કાર્ય જેણે એવા વીર પરમાત્મા વિધિપૂર્વક વ્રતોને આરોપણ કરી (ગ્રહણ કરી) ને, ૧૬

સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, ચારિત્ર, સંવર, તપ, સમાધિ અને બળવડે યુક્ત થઇ, મોહનીયાદિ ચાર અશુભ (ઘાતિ) કર્મનો સર્વથા નાશ કરીને; ૧૭

સ્વયંમેવ અનંત કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પામીને પ્રભુ મહાવીર દેવ કૃતાર્થ છતાં પણ લોકહિતને માટે આ તીર્થ (પ્રવચન) ને પ્રકાશતા હવા. ૧૮

અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે પ્રકારે, (અંગ બાહ્ય) અનેક પ્રકારે, (અંગ પ્રવિષ્ટ) બાર પ્રકારે, મહાન વિષયવાળું, અનેક આલાવાએ સહિત, સંસાર સમુદ્રનો પાર પામવાને અને દુઃખનો નાશ કરવાને સમર્થ એવું તીર્થ (પ્રભુ દેખાડી ગયા છે, પ્રભુએ પ્રકાશ્યું છે.) ૧૯

જેમ બીજાં સર્વ તેજવડે સૂર્ય પરાભવ ન પામે તેમ, ગ્રંથોના અર્થ નિરૂપણ કરવામાં પ્રવીણ અને પ્રયત્નવાન્ એવા નિપુણ વાદિઓ વડે પણ ખંડન કરી શકાય નહિ એવું આ તીર્થ (પ્રભુએ) પ્રવર્તાવ્યું છે. ૨૦

તત્ત્વાર્થાધિગમાખ્યં, બહ્વર્થં સંગ્રહં લઘુગ્રન્થમ્;
વક્ષ્યામિ શિષ્યહિત-મિમમર્હદ્વચનૈકદેશસ્ય, ૨૨
મહતોઽતિમહાવિષયસ્ય, દુર્ગમગ્રન્થ-ભાષ્યપારસ્ય,
કઃ શક્તઃ પ્રત્યાસં, જિનવચન-મહોદધેઃ કર્તુમ્, ૨૩
શિરસા ગિરિં બિભિત્સેદુચ્ચિક્ષિપ્સેચ્ચ સ ક્ષિતિં દોર્ભ્યામ્;
પ્રતિતીર્ષેચ્ચ સમુદ્રં, મિત્સેચ્ચ પુનઃ કુશાગ્રેણ. ૨૪
વ્યોમ્નીન્દું ચિક્રમિષેન્મેરુગિરિં પાણિના ચિકમ્પયિષેત્;
ગત્યાનિલં જિગીષેચ્ચરમસમુદ્રં પિપાસેચ્ચ. ૨૫
ખદ્યોતકપ્રભાભિઃ સો, ઽભિબુભૂષેચ્ચ ભાસ્કરં મોહાત્;
યોઽતિમહાગ્રન્થાર્થં, જિનવચનં સંજિઘૃક્ષેત. ૨૬

પરમ ઋષિ અને પરમ પૂજ્ય તથા મોહ રહિત એવા વીરભગવાનને ત્રિકરણ શુદ્ધિએ નમસ્કાર કરીને; અલ્પ શબ્દો છતાં ઘણા અર્થને સંગ્રહ કરનાર આ તત્ત્વાર્થાધિગમ નામના લઘુ ગ્રન્થને શિષ્યના હિતને માટે હું (ઉમાસ્વાતિ વાચક) વર્ણન કરીશ, જે અરિહંત વચનના એક દેશ (ભાગ) તુલ્ય છે. ૨૧-૨૨

મહાન્, ઘણા મોટા વિષયવાળા અને દુર્ગમ (મુશ્કેલીથી સમજાય તેવો) છે ગ્રંથ અને ભાષ્યનો પાર જેનો, એવા જિનવચનરૂપી મહાસાગરનો સંગ્રહ કરવાને કોણ સમર્થ થઇ શકે ? ૨૩

જે પુરૂષ અતિ વિશાળ ગ્રંથ અને અર્થવડે પૂર્ણ જિનવચનને સંપૂર્ણ રીતે સંગ્રહ કરવાની ઇચ્છા કરે છે; તે મૂઢ મસ્તક વડે પર્વતને તોડવાને ચાહે છે, બે ભુજાવડે પૃથ્વીની સાથે પર્વતને ખેંચવાને ચાહે છે, સમુદ્રને બે ભુજાઓ વડે તરી પાર પામવાને ચાહે છે અને વળી ડાભના અગ્રભાગ વડે સમુદ્ર (જળ) ને માપવા ચાહે છે, આકાશમાં ઉછળી ચંદ્રને ઉલંઘન કરવા ચાહે છે, મેરૂ પર્વતને હાથ વડે કંપાવવા ચાહે છે, ગતિવડે વાયુથકી પણ આગળ જવા ચાહે છે, અંતિમ (સ્વયંભૂરમણ) સમુદ્રને પીવાને ચાહે છે અને ખજુઆની પ્રભાથી સૂર્યને પરાભવ કરવા ચાહે છે. ૨૪-૨૫-૨૬

એકમપિ તુ જિનવચનાદસ્માન્નિર્વાહકં પદં ભવતિ;
શ્રૂયન્તે ચાનન્તાઃ, સામાયિકમાત્ર-પદ-સિદ્ધાઃ ૨૭
તસ્માત્તત્પ્રામાણ્યાત્, સમાસતો વ્યાસતશ્ચ જિનવચનમ્,
શ્રેય ઇતિ નિર્વિચારં, ગ્રાહ્યં ધાર્યં ચ વાચ્યં ચ. ૨૮
ન ભવતિ ધર્મઃ શ્રોતુઃ સર્વસ્યૈકાન્તતો હિતશ્રવણાત્;
બ્રુવતોઽનુગ્રહબુદ્ધ્યા, વક્તુસ્ત્વેકાન્તતો ભવતિ. ૨૯
શ્રમમવિચિન્ત્યાત્મગતં, તસ્માચ્છ્રેયઃ સદોપદેષ્ટવ્યમ્,
આત્માનં ચ પરં ચ હિ, હિતોપદેષ્ટાનુગૃહ્ણાતિ. ૩૦
નર્તે ચ મોક્ષમાર્ગાદ્ધિતોપદેશોઽસ્તિ જગતિ કૃત્સ્નેઽસ્મિન્;
તસ્માત્પરમિમમેવેતિ મોક્ષમાર્ગં પ્રવક્ષ્યામિ. ૩૧

જે માટે જિનવચનનું એક પણ પદ ઉત્તરોત્તર જ્ઞાનપ્રાપ્તિદ્વારા સંસારના પારને પ્રાપ્ત કરાવનાર થાય છે. કેમકે સામાયિક માત્ર પદ વડે કરીને અનંત (જીવો) સિદ્ધ થયેલા છે, એમ શાસ્ત્રમાં સંભળાય છે. ૨૭

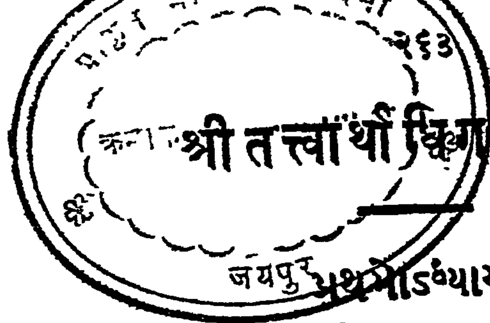
તે કારણથી તે જિનવચનને સંક્ષેપથી અને વિસ્તારથી ગ્રહણ કરવું તે કલ્યાણકારક છે, એમ સમજી તે જિનવચનને સંદેહ રહિત ગ્રહણ કરવું, ધારી રાખવું અને બીજાને કહેવું (ભણાવવું.) ૨૮

હિતવચનના શ્રવણથી સર્વ સાંભળનારને એકાન્તે ધર્મ ન થાય, પણ અનુગ્રહ બુદ્ધિવડે બોલનારા વક્તા (ઉપદેશક) ને તો અવશ્ય ધર્મ થાયજ. ૨૯

તે કારણ માટે પોતાના શ્રમનો વિચાર નહિ કરીને હમેશાં કલ્યાણકારક ઉપદેશ કરવા યોગ્ય છે, કારણ કે હિત (મોક્ષ માર્ગ)નો ઉપદેશ કરનાર સ્વપરને અનુગ્રહજ કરે છે. ૩૦

આ સંપૂર્ણ સંસારમાં મોક્ષમાર્ગ સિવાય બીજો કોઈ હિતોપદેશ નથી, એ હેતુથી શ્રેષ્ઠ એવા આ મોક્ષમાર્ગનેજ હું (ઉમાસ્વાતિ વાચક) વર્ણવીશ ૩૧

श्री तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम्

પ્રથમોઽધ્યાયઃ

૧. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગઃ—સમ્યગ્ દર્શન સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ મોક્ષના માર્ગ (સાધન) છે.

એ ત્રણે એકત્ર હોય ત્યારે મોક્ષનાં સાધન છે. ત્રણમાંથી કોઈ-પણ એકનો અભાવ હોય તો તે મોક્ષનાં સાધન થઈ શકે નહિ. એ માંહેના પ્રથમનાની પ્રાપ્તિ થયે છતે પાછળનાની પ્રાપ્તિની ભજના (હોય કે ન હોય) સમજવી અને પાછળનાની પ્રાપ્તિ થયે છતે પ્રથમનાની પ્રાપ્તિ નિશ્ચે હોય. (અર્થાત્ દર્શન હોય ત્યારે જ્ઞાન, ચારિત્ર હોય કે ન હોય; જ્ઞાન હોય ત્યારે ચારિત્ર હોય કે ન હોય; પણ ચારિત્ર હોય ત્યારે દર્શન જ્ઞાન હોયજ અને જ્ઞાન હોય ત્યારે દર્શન હોયજ.) સર્વ ઈંદ્રિય અને અનિંદ્રિયના વિષયની રૂડે પ્રકારે પ્રાપ્તિ તે સમ્યગ્ દર્શન. પ્રશસ્ત દર્શન તે સમ્યગ્ દર્શન. યુક્તિયુક્ત દર્શન તે સમ્યગ્ દર્શન.

૨. તત્ત્વાર્થ-શ્રદ્ધાનં સમ્યગ્દર્શનમ્—તત્ત્વભૂત પદાર્થોનું અથવા તત્ત્વ વડે અર્થનું શ્રદ્ધાન તે સમ્યગ્ દર્શન જાણવું.

૩. તન્નિસર્ગાદધિગમાદ્વા—તે સમ્યગ્દર્શન નિસર્ગ [પરના ઉપદેશ વિના સ્વાભાવિક પરિણામ-અધ્યવસાય] થી અથવા અધિગમ [શાસ્ત્ર-શ્રવણ-ઉપદેશ] થી થાય છે.

૪. જીવાજીવાશ્રવ-બન્ધ-સંવર-નિર્જરા-મોક્ષાસ્તત્ત્વમ્—જીવ અજીવ, આશ્રવ, બન્ધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ સાત તત્ત્વ છે.

૫. નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-ભાવતસ્તન્ન્યાસઃ—નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવથકી તે જીવાદિ સાત તત્ત્વનો નિક્ષેપ થાય છે.

વિસ્તારથી લક્ષણ અને ભેદવડે જાણવાને માટે વ્હેંચણ કરવી તે નિક્ષેપ. જેમકે—સચેતન કે અચેતન દ્રવ્યનું જીવ એવું નામ આપીએ તે નામજીવ; કાષ્ઠ, પુસ્તક ચિત્રકર્મ ઈત્યાદિને વિષે 'જીવ' એ પ્રકારે સ્થાપના કરીએ તે સ્થાપના જીવ, દેવની પ્રતિમાની પેઠે. ગુણ પર્યાય રહિત, બુદ્ધિથી કલ્પેલો, અનાદિ પારિણામિક ભાવવાળો જીવ તે દ્રવ્યજીવ; અથવા આ ભાંગો શૂન્ય છે, કેમકે જો અજીવનું જીવપણું થાય તો દ્રવ્યજીવ કહેવાય પણ તેમ થઇ શકતું નથી; ઔપશમિકાદિ ભાવ સહિત ઉપયોગે વર્તતો જીવ તે ભાવજીવ. એ પ્રકારે અજીવાદિ સર્વ પદાર્થને વિષે જાણી લેવું.

૬. પ્રમાણ-નયૈરધિગમઃ—એ જીવાદિ તત્ત્વોનું પ્રમાણ અને નયવડે જ્ઞાન થાય છે.

૭. નિર્દેશ-સ્વામિત્વ સાધનાધિકરણ-સ્થિતિ-વિધાનતઃ—નિર્દેશ [વસ્તુ સ્વરૂપ], સ્વામિત્વ [માલિકી], સાધન [કારણ], અધિકરણ (આધાર), સ્થિતિ (કાળ) અને વિધાન [ભેદ સંખ્યા]થી જીવાદિ તત્ત્વોનું જ્ઞાન થાય છે.

સમ્યગ્દર્શન શું છે? દ્રવ્ય છે; સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અરૂપી છે. કોનું સમ્યગ્દર્શન? આત્મ સંયોગે, પર સંયોગે અને ઉભય સંયોગે પ્રાપ્ત થાય એમ કહેવું. આત્મ સંયોગે જીવનું સમ્યગ્દર્શન; પરસંયોગે જીવ કે અજીવનું અથવા એક કરતાં વધારે જીવ કે અજીવનું સમ્યગ્દર્શન; ઉભયસંયોગે જીવ જીવનું સમ્યગ્દર્શન અને જીવ જીવોનું સમ્યગ્દર્શન.

સમ્યગ્દર્શન શાથી થાય? નિસર્ગ અથવા અધિગમથી થાય. તે બંને દર્શનમોહનીય કર્મના ક્ષય, ઉપશમ કે ક્ષયોપશમથી થાય છે.

અધિકરણ ત્રણ પ્રકારે છે. આત્મ સન્નિધાન, પર સન્નિધાન અને ઉભય સન્નિધાન. આત્મસન્નિધાન તે અભ્યંતર સન્નિધાન, પર સન્નિધાન તે બાહ્ય સન્નિધાન અને ઉભય સન્નિધાન તે બાહ્ય અભ્યંતર સન્નિધાન જાણવું.

સમ્યગ્દર્શન કોને વિષે હોય? આત્મસન્નિધાને જીવને વિષે સમ્યગ્ દર્શન હોય. બાહ્ય સન્નિધાને અને ઉભય સન્નિધાને સ્વામિત્વ (કોનું સમ્યગ્ દર્શન) ના ભાંગા લેવા.

સમ્યગ્દર્શન કેટલો કાળ રહે? સમ્યગ્દષ્ટિ સાદિસાંત અને સાદિઅનંત એમ બે પ્રકારે છે; સમ્યગ્દર્શન (ક્ષયોપશમ સમ્યકૃત્વ) સાદિસાંતજ છે; જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી છાસઠ સાગરોપમથી અધિક કાળ રહે. સમ્યગ્દષ્ટિ=ક્ષાયિક સમકિતી છદ્મસ્થની સ્થિતિ સાદિસાંત છે અને સયોગી અયોગી કેવળી અને સિદ્ધની સમ્યગ્દષ્ટિ સાદિ અનંત છે. સમ્યગ્દર્શન કેટલા પ્રકારનું છે? ક્ષયાદિ ત્રણ હેતુ વડે ત્રણ પ્રકારે જાણવું. ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક. એ ત્રણ પ્રકારના સમ્યક્ત્વ એક એકથી ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ છે.

૮. સત્‌સંખ્યા-ક્ષેત્ર-સ્પર્શન-કાલાન્તર-ભાવાલ્પબહુત્વૈશ્ચ—

સત્ [સદ્ભૂતપદ પ્રરૂપણા], સંખ્યા, ક્ષેત્ર, સ્પર્શન, કાળ, અંતર, ભાવ અને અલ્પ બહુત્વ. એ આઠ અનુયોગ વડે કરીને પણ સર્વ ભાવોનું જ્ઞાન થાય છે.

તે આ પ્રમાણે—૧ સમ્યગ્દર્શન છે કે નહિ? છે. ક્યાં છે? અજીવને વિષે નથી, જીવોને વિષે પણ તેની ભજના જાણવી; ગતિ, ઇંદ્રિય, કાય, યોગ, કષાય, વેદ, લેશ્યા, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, આહાર અને ઉપયોગ એ ૧૩ અનુયોગદ્વારને વિષે યથાસંભવ સદ્ભૂત પ્રરૂપણા કરવી. ૨ સમ્યગ્દર્શન કેટલાં છે? સમ્યગ્દર્શન અસંખ્યાત છે, સમ્યગ્દષ્ટિ તો અનંતા છે ૩ સમ્યગ્દર્શન કેટલા ક્ષેત્રમાં હોય? લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય ૪ સમ્યગ્દર્શને કેટલું ક્ષેત્ર સ્પર્શેલું છે? લોકનો અસંખ્યાતમો ભાગ; સમ્યગ્દષ્ટિવડે તો સર્વ લોક; અહીં સમ્યગ્દષ્ટિ અને સમ્યગ્દર્શનમાં શું ફેરફાર છે તે જણાવે છે,—અપાય અને સમ્યક્ત્વ મોહનીયના દળીયા વડે સમ્યગ્દર્શન થાય છે; અપાય મતિજ્ઞાન સંબંધી છે અને તેના યોગે સમ્યગ્દર્શન થાય છે. તે (મતિજ્ઞાન) કેવળીને નથી, તેથી કેવળી

સમ્યગ્દર્શની નથી પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો છે. ૫ સમ્યક્ત્વ કેટલા કાળ સુધી રહે? એક જીવ આશ્રયી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ છાસઠ સાગરોપમ સાધિક; નાના જીવો આશ્રયી સર્વ કાળ. ૬ સમ્યગ્દર્શનનો વિરહ કાળ કેટલો? એક જીવ આશ્રયી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્ત્ત; નાના (જુદા જુદા) જીવો આશ્રયી અંતર નથી. ૭ સમ્યગ્દર્શનને કયો ભાવ હોય? ઔદયિક પારિણામિક વર્જીને બાકીના ત્રણ ભાવોને વિષે સમ્યગ્દર્શન હોય. ૮ ત્રણ ભાવે વર્તતા સમ્યગ્દર્શનીનું અલ્પ બહુત્વ શી રીતે? સર્વથી થોડા ઔપશમિક ભાવવાળા હોય, તેથી ક્ષાયિક અસંખ્યેય ગુણ, ક્ષાયોપશમિક તેથી પણ અસંખ્યેય ગુણ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ તો અનંતા છે. (કેવળી અને સિદ્ધો મળીને અનંતા છે માટે).

૯. મતિ-શ્રુતાવધિ-મનઃપર્યાય-કેવલાનિ જ્ઞાનમ્—મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવલ એ પાંચ જ્ઞાનના ભેદ છે (જેનું વર્ણન આગળ કરવામાં આવશે).

૧૦. તત્પ્રમાણે—તે (પાંચ પ્રકારનું) જ્ઞાન (બે) પ્રમાણમાં વ્હેંચાયેલું છે.

૧૧. આદ્યે પરોક્ષમ્—પહેલાં બે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન પરોક્ષ પ્રમાણ છે.

આ બંને જ્ઞાનને નિમિત્તની અપેક્ષા હોવાથી પરોક્ષ છે કેમકે મતિજ્ઞાન ઈન્દ્રિય નિમિત્તક અને અનિંદ્રિય (મન) નિમિત્તક છે અને શ્રુતજ્ઞાન મતિપૂર્વક તથા પરના ઉપદેશથકી થાય છે

૧૨. પ્રત્યક્ષમન્યત્—પૂર્વોક્ત બે જ્ઞાનથી અન્ય ત્રણ જ્ઞાન (અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવલ) એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.

ઇંદ્રિયના નિમિત્ત વિના આત્માને પ્રત્યક્ષ હોવાથી આ ત્રણ જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. જેના વડે પદાર્થો જાણી શકાય તે પ્રમાણ કહેવાય છે. અનુમાન, ઉપમાન, આગમ, અર્થાપત્તિ, સંભવ અને અભાવ એ પ્રમાણો પણ કોઈ માને છે. પણ અહીં તેને ગ્રહણ નહીં કરતાં ફક્ત બેજ પ્રમાણો કહ્યાં છે; તેનું કારણ એ છે કે-એ સર્વ ઇંદ્રિય

અને પદાર્થના નિમિત્તભૂત હોવાથી મતિ-શ્રુત જ્ઞાનરૂપ પરોક્ષ પ્રમાણમાં અંતર્ભૂત થાય છે.

૧૩. મતિઃ સ્મૃતિઃ સંજ્ઞા ચિન્તાઽઽભિનિબોધ ઇત્યનર્થાન્તરમ્- મતિ [બુદ્ધિ], સ્મૃતિ (સ્મરણ-યાદદાસ્ત), સંજ્ઞા [ઓળખ], ચિંતા (તર્ક) અને આભિનિબોધ (અનુમાન) એ સર્વ એકજ અર્થવાચક છે.

૧૪. તદિન્દ્રિયાનિન્દ્રિય-નિમિત્તમ્—તે પૂર્વોક્ત મતિજ્ઞાન ઇંદ્રિય નિમિત્તક અને અનિંદ્રિય નિમિત્તક [મનોવૃત્તિનું અને સર્વ ઈંદ્રિયનું. બોધજ્ઞાન] છે.

૧૫. અવગ્રહેહાપાયધારણાઃ-એ મતિજ્ઞાન અવગ્રહ (ઇંદ્રિયને સ્પર્શ વડે કરીને જે સૂક્ષ્મ અવ્યક્ત જ્ઞાન થાય તે), ઇહા (વિચારણા), અપાય (નિશ્ચય) અને ધારણા એ ચાર ભેદવાળું છે.

૧૬. બહુ-બહુવિધ-ક્ષિપ્રાનિશ્રિતાનુકત-ધ્રુવાણાં સેતરાણામ્- બહુ, બહુવિધ (ઘણા પ્રકારે) ક્ષિપ્ર (જલદીથી), અનિશ્રિત (ચિન્હ વિના), અનુક્ત (કહ્યા વિના) અને ધ્રુવ (નિશ્ચિત) એ છ અને તેના છ પ્રતિપક્ષી એટલે અબહુ (થોડું), અબહુવિધ (થોડા પ્રકારે), અક્ષિપ્ર (લાંબાકાળે), નિશ્રિત (ચિન્હવડે), ઉક્ત (કહેલું) અને અધ્રુવ [અનિશ્રિત] એ બાર ભેદે અવગ્રહાદિક થાય છે.

૧૭. અર્થસ્ય—અર્થ (સ્પર્શનાદિ વિષય) ના અવગ્રહ આદિ મતિજ્ઞાનના ભેદ થાય છે,

૧૮. વ્યઞ્જનસ્યાવગ્રહઃ—વ્યંજન (દ્રવ્ય) નો તો અવગ્રહજ થાયછે.

એ રીત વ્યંજનનો અને અર્થનો એમ બે પ્રકારનો અવગ્રહ જાણવો. ઇહાદિ અર્થમાંજ થાય.

૧૯. ન ચક્ષુરનિન્દ્રિયાભ્યામ્—ચક્ષુ અને મન વડે વ્યંજન (દ્રવ્ય) નો અવગ્રહ થતો નથી, પણ બાકીની ચાર ઇંદ્રિય વડેજ થાય છે.

એ પ્રકારે મતિજ્ઞાનના બે, ચાર, અઠ્ઠાવીશ, (૨૮ ભેદને બહુ વગેરે છએ ગુણતાં) એકસો અડસઠ અને (૨૮ ને બાર ભેદ સાથે ગુણતાં) ત્રણશેં છત્રીશ ભેદો શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાનના થાય છે.

૨૦. શ્રુતં મતિપૂર્વં દ્વયનેક–દ્વાદશભેદમ્–શ્રુતજ્ઞાન મતિપૂર્વક હોય છે. તે બે પ્રકારે–અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ; તેમાં પહેલાના અનેક અને બીજાના બાર ભેદ છે.

સામાયિક, ચઉવિસત્થો, વંદનક, પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ પચ્ચક્ખાણ (આવશ્યક), દશવૈકાલિક, ઉત્તરાધ્યયન, દશા (દશાશ્રુતસ્કંધ), કલ્પ (બૃહતકલ્પ,) વ્યવહાર અને નિશીથસૂત્ર ઇત્યાદિ મહર્ષિઓએ બનાવેલાં સૂત્ર તે અંગબાહ્ય શ્રુત અનેક પ્રકારે જાણવું. અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુત બાર ભેદે છે. તે આ પ્રમાણે—૧ આચારાંગ, ૨ સૂત્રકૃતાંગ, ૩ સ્થાનાંગ, ૪ સમવાયાંગ, ૫ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી,) ૬ જ્ઞાતધર્મકથા, ૭ ઉપાસક દશાંગ, ૮ અન્તકૃદ્દશાંગ, ૯ અનુત્તરોપપાતિક દશાંગ, ૧૦ પ્રશ્નવ્યાકરણ, ૧૨ વિપાક અને ૧૨ દૃષ્ટિવાદસૂત્ર.

હવે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં શું ફેરફાર છે તે અહીં જણાવે છે.–ઉત્પન્ન થઇ નાશ નહિ પામેલ એવા પદાર્થને ગ્રહણ કરનાર વર્તમાનકાળ વિષયક મતિજ્ઞાન છે અને શ્રુતજ્ઞાન તો ત્રિકાળ વિષયક છે એટલે જે પદાર્થ ઉત્પન્ન થયેલ છે, જે ઉત્પન્ન થઇ નાશ પામેલ છે અને જે હવે પછી ઉત્પન્ન થવાનો છે. તે સર્વને ગ્રહણ કરનાર છે.

હવે અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટમાં શું ભેદ છે તે જણાવે છે. વક્તાના ભેદથી આ બે ભેદ થાય છે. તે આ પ્રમાણે–સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, પરમઋષિ એવા અરિહંત ભગવાનોએ પરમ શુભ અને તીર્થ પ્રવર્તાવવારૂપ ફળદાયક એવા તીર્થંકર નામકર્મના પ્રભાવથી કહેલું અને અતિશયવાળા તથા ઉત્તમ અતિશયવાળી વાણી અને બુદ્ધિવાળા એવા ભગવંતના શિષ્યો (ગણધરો) એ ગૂંથેલું તે અંગપ્રવિષ્ટ. ગણધરો પછી થયેલા, અત્યંત વિશુદ્ધ આગમના જાણનારા, પરમ પ્રકૃષ્ટ વાણી અને બુદ્ધિની શક્તિવાળા આચાર્યોએ કાળ સંઘયણ અને આયુના દોષથી અલ્પશક્તિવાળા શિષ્યોના ઉપકારને માટે જે રચ્યું તે અંગબાહ્ય.

સર્વજ્ઞપ્રણીત હોવાથી અને જ્ઞેયપદાર્થનું અનંતપણું હોવાથી મતિજ્ઞાન કરતાં શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય મોટો છે. શ્રુતજ્ઞાનનો મહાવિષય હોવાથી તે તે અધિકારોને આશ્રયીને પ્રકરણની સમાપ્તિની અપેક્ષાએ અંગ ઉપાંગના ભેદ છે.

અંગોપાંગની રચના ન હોય તો સમુદ્રને તરવાની પેઠે સિદ્ધાંતનું જ્ઞાન દુઃસાધ્ય થાય, તેટલા માટે પૂર્વ, વસ્તુ, પ્રાભૃત, પ્રાભૃત પ્રાભૃત; અધ્યયન અને ઉદ્દેશા કરેલા છે.

વળી અહીં શિષ્ય શંકા કરે છે કે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનો તુલ્ય વિષય છે તેથી બંને એકજ છે, તેને ગુરૂમહારાજ ઉત્તર આપે છે કે—અગાઉ કહ્યા મુજબ મતિજ્ઞાન વર્તમાનકાળ વિષયક છે અને શ્રુતજ્ઞાન ત્રિકાળ વિષયક છે તેમજ વિશેષ શુદ્ધ છે. વળી મતિજ્ઞાન ઇંદ્રિય અને અનિંદ્રિયનિમિત્તક છે તથા આત્માના જ્ઞસ્વભાવથી પરિણમે છે, ત્યારે શ્રુતજ્ઞાન તો મતિપૂર્વક છે અને આપ્ત પુરૂષના ઉપદેશથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૧. દ્વિવિધોઽવધિઃ—અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારે છે. ૧ ભવપ્રત્યય અને. ૨ ક્ષયોપશમ પ્રત્યય (નિમિત્તક)

૨૨. ભવપ્રત્યયો નારક-દેવાનામ્—નારકી અને દેવતાઓને ભવઃ પ્રત્યયિક (અવધિ) હોય છે.

ભવ છે હેતુ જેનો તે ભવ પ્રત્યયિક. તેઓને દેવ કે નારકીના ભવની ઉત્પત્તિ એજ તે (અવધિજ્ઞાન)નો હેતુ છે. જેમકેઃ— પક્ષીઓનો જન્મ આકાશની ગતિ (ઉડવું) નું કારણ છે, પણ તે માટે શિક્ષા કે તપની જરૂર નથી, તેમ દેવ કે નારકીમાં ઉત્પન્ન થયો, તેને અવધિ થાયજ.

૨૩. યથોક્ત-નિમિત્તઃ ષડ્વિકલ્પઃ શેષાણામ્—બાકીના (તિર્યંચ અને મનુષ્ય) ને ક્ષયોપશમ નિમિત્તક અવધિ જ્ઞાન થાય છે તે છ વિકલ્પ (ભેદ) વાળું છે.

૧ અનાનુગામિ (સાથે નહિ આવવાવાળું) ૨ આનુગામિ (સાથે રહેવાવાળું), ૩ હીયમાન (ઘટતું), ૪ વર્દ્ધમાન (વધતું), ૫ અનવસ્થિત (અનિયમિત વધતું, ઘટતું, જતું રહે, ઉત્પન્ન થાય.) અને ૬ અવસ્થિત (નિશ્ચિત–જેટલા ક્ષેત્રમાં જે આકારે ઉત્પન્ન થયું હોય તેટલું કેવળજ્ઞાન પર્યંત કાયમ રહે અથવા અન્ય ભવમાં સાથે પણ જાય. (તીર્થંકરોને મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થતી વખતે આ જ્ઞાન હોય છે.)

૨૪. ઋજુ–વિપુલમતી મનઃપર્યાયઃ–મનઃપર્યાયના ૧ ઋજુમતિ અને ૨ વિપુલમતિ એવા બે ભેદ છે.

૨૫. વિશુદ્ધ્યપ્રતિપાતાભ્યાં તદ્વિશેષઃ—વિશુદ્ધિ (શુદ્ધતા), અને અપ્રતિપાતિપણું (આવેલું જાય નહિ) એ બે કારણથી તે બન્નેમાં ફેર છે.

ઋજુમતિના કરતાં વિપુલમતિ વિશેષ શુદ્ધ છે અને ઋજુમતિ આવેલું જતું પણ રહે, જ્યારે વિપુલમતિ આવેલું જાય નહીં.

૨૬. વિશુદ્ધિ–ક્ષેત્ર–સ્વામિ–વિષયેભ્યોઽવધિ–મનઃપર્યાયયોઃ—૧ વિશુદ્ધિ (શુદ્ધતા), ૨ ક્ષેત્ર (ક્ષેત્ર પ્રમાણ), ૩ સ્વામિ (માલિક) અને ૪ વિષય વડે કરીને અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યાય જ્ઞાનમાં વિશેષતા [ફરક] છે.

(અવધિ કરતાં મનઃપર્યવ શુદ્ધ છે, મનઃપર્યાય જ્ઞાનથી અઢીદ્વીપ અને ઊર્ધ્વાધો જ્યોતિષ્ક તથા હજાર યોજન સુધી ક્ષેત્ર દેખાય, ત્યારે અવધિથી અસંખ્ય લોક દેખાય; મનઃપર્યવના સ્વામી સાધુ મુનિરાજ અને અવધિજ્ઞાનના સ્વામી સંયત કે અસંયત ચારે ગતિવાળા હોઇ શકે; મનઃપર્યવથી પર્યાપ્ત સંજ્ઞિએ મનપણે પરિણમાવેલ દ્રવ્યો અને અવધિથી તમામ રૂપી–રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શવાળાં દ્રવ્યો દેખાય છે. વળી અવધિજ્ઞાનથી મનઃપર્યાય જ્ઞાનનો વિષય=નિબંધ અનંતમા ભાગે કહ્યો છે.)

'અવધિજ્ઞાન કરતાં મનઃપર્યવજ્ઞાન વિશેષ શુદ્ધ છે. જેટલા રૂપી દ્રવ્યોને અવધિજ્ઞાની જાણે તેના અનંતમા ભાગે મનપણે પરિણમેલાં દ્રવ્યોને મનઃપર્યવજ્ઞાની શુદ્ધ રીતે જાણે, અવધિજ્ઞાનનો વિષય અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગથી માંડીને સર્વ લોકક્ષેત્ર પર્યંત હોય અને મનઃપર્યાય જ્ઞાનવાળાનો વિષય અઢીદ્વીપ સુધીજ હોય. અવધિજ્ઞાન સંયત કે અસંયત ચારે ગતિના જીવોને થાય અને મનઃપર્યવજ્ઞાન સંયત (ચારિત્રવાળા) મનુષ્યનેજ થાય. સર્વરૂપી દ્રવ્ય અને તેના કેટલાક પર્યાયો જાણવાનો અવધિજ્ઞાનનો વિષય છે અને મનઃપર્યજ્ઞાનનો વિષય સર્વરૂપી દ્રવ્યના અનંતમા ભાગના દ્રવ્યને એટલે મનોદ્રવ્ય અને તેના પર્યાયને જાણવાનો છે.

૨૭. મતિશ્રુતયોર્નિબન્ધઃ સર્વદ્રવ્યેષ્વસર્વપર્યાયેષુ—મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય કેટલાક પર્યાયો સહિત સર્વ દ્રવ્યોને જાણવાનો છે. મતલબ કે તે સર્વ દ્રવ્યોને જાણે પણ સર્વ પર્યાયયુક્ત જાણી ન શકે.

૨૮. રૂપિષ્વવધેઃ—રૂપિ દ્રવ્યોને વિષેજ અવધિજ્ઞાનનો વિષય છે.

સુવિશુદ્ધ એવા પણ અવધિજ્ઞાનથી રૂપી દ્રવ્યોનેજ અને તેના કેટલાક પર્યાયોનેજ જાણે.

૨૯. તદનન્તભાગે મનઃપર્યાયસ્ય—તે રૂપી દ્રવ્યના અનન્તમા ભાગે મનપણે પરિણમેલાં મનદ્રવ્યોને જાણવાનો મનપર્યાયજ્ઞાનનો વિષય છે.

૩૦. સર્વ-દ્રવ્ય-પર્યાયેષુ કેવલસ્ય—સર્વ દ્રવ્ય અને સર્વ પર્યાયો જાણવાનો કેવળજ્ઞાનનો વિષય છે.

તે સર્વ ભાવગ્રાહક અને સમસ્ત લોકાલોક વિષયક છે. આ કરતાં બીજું કોઇ જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ નથી.

૩૧. એકાદીનિ ભાજ્યાનિ યુગપદેકસ્મિન્નાચતુર્ભ્યઃ—એ જ્ઞાનોમાંનાં મત્યાદિ એકથી માંડીને ચાર સુધીનાં જ્ઞાનો એક સાથે એક જીવમાં હોય છે.

કોઈને એક, કોઈને બે, કોઈને ત્રણ કોઈને ચાર હોય; એક હોય સો મતિજ્ઞાન અગર કેવળજ્ઞાન હોય. બે હોય તો મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન હોય. કેમકે શ્રુતજ્ઞાન મતિપૂર્વક હોય માટે જ્યાં શ્રુત હોય ત્યાં મતિ હોય, પણ મતિ હોય ત્યાં શાસ્ત્રરૂપ શ્રુતની ભજના જાણવી. ત્રણવાળાને મતિ, શ્રુત, અવધિ અથવા મતિ શ્રુત મનઃપર્યાય અને ચાર વાળાને મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યાય હોય. પાંચે સાથે ન હોય, કેમકે કેવળજ્ઞાન થાય ત્યારે બીજાં જ્ઞાન રહે નહિ. આ બાબત કેટલાક આચાર્ય કહે છે કે કેવળજ્ઞાન છતાં ચારે જ્ઞાન હોય, પણ સૂર્યની પ્રભામાં બીજાં જ્ઞાનની પ્રભા સમાઇ જાય તેમ કેવળજ્ઞાનની પ્રભામાં બીજાં જ્ઞાનની પ્રભા સમાઈ જાય છે. વળી કેટલાક આચાર્ય કહે છે કે એ ચાર જ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવથી થાય છે અને કેવળીને તે ભાવ નથી, ક્ષાયિક ભાવ છે, માટે ન હોય. વળી તે ચારે જ્ઞાનનો ક્રમે કરી ઉપયોગ થાય છે–એક સાથે થતો નથી અને કેવળજ્ઞાનનો ઉપયોગ બીજાની અપેક્ષા વિના એક સાથે થાય છે. આત્માનો તથા પ્રકારનો સ્વભાવ હોવાથી જ્ઞાનદર્શનનો સમયાન્તર ઉપયોગ કેવળીને નિરંતર હોય છે

૩૨. **મતિશ્રુતાવધયો વિપર્યયશ્ચ**—મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ વિપર્યય (વિપરીત) રૂપ પણ હોય છે અર્થાત્ અજ્ઞાનરૂપ પણ હોય છે.

૩૩ **સદસતોરવિશેષાદ્યદૃચ્છોપલબ્ધેરુન્મત્તવત્**—મિથ્યાદૃષ્ટિને ઉન્મત્તની પેઠે સત્ (વિદ્યમાન), અસત્ (અવિદ્યમાન) ની વિશેષતા રહિત વિપરીત અર્થ ગ્રહણ થતું હોવાથી તે પૂર્વોકત ત્રણે (નિશ્ચે) અજ્ઞાન ગણાય છે.

૩૪. **નૈગમ–સંગ્રહ–વ્યવહાર–ર્જુસૂત્ર–શબ્દા નયાઃ**—નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર અને શબ્દ એ પાંચ નયો છે (સમભિરૂઢ અને એવંભૂત સાથે લઇએ તો સાત નયો થાય છે.)

૩૫. **આદ્યશબ્દો દ્વિ–ત્રિ–ભેદૌ**—પહેલો (નૈગમ) નય બે પ્રકારે

-દેશ પરિક્ષેપી અને સર્વ પરિક્ષેપી અને શબ્દનય ત્રણ પ્રકારે-સામ્પ્રત, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત છે.

ઉક્ત નૈગમાદિક સપ્ત નયનાં લક્ષણ આ રીતે કહ્યાં છે—શાસ્ત્રોમાં કહેલ શબ્દ, અર્થ અને શબ્દાર્થનું પરિજ્ઞાન તે નૈગમનય દેશગ્રાહી અને સર્વગ્રાહી છે. અર્થોનો સર્વ દેશે કે એકદેશે સંગ્રહ તે સંગ્રહ નય છે. લૌકિકરૂપે, ઔપચારિક અને વિસ્તારાર્થનો બોધક વ્યવહાર નય છે. છતાં-વિદ્યમાન અર્થોનું કથન અથવા જ્ઞાન તે ઋજુ-સુત્રનય છે. યથાર્થ વસ્તુનું કથન તે શબ્દનય છે. શબ્દથી જે અર્થમાં પ્રત્યય-જ્ઞાન તે સામ્પ્રત શબ્દનય અને વિદ્યમાન અર્થમાં અસંક્રમ તે સમભિરૂઢ. વ્યંજન અને અર્થમાં પ્રવૃત્ત તે એવંભૂત.

દરેક વસ્તુમાં અનંત ધર્મો રહેલા છે, તેમાંના અભીષ્ટ ધર્મને ગ્રહણ કરનાર અને તે સિવાયના બીજા ધર્મોનો અપલાપ નહિ કર-નાર જે જ્ઞાતાનો અધ્યવસાય વિશેષ તે નય કહેવાય છે. તે નય પ્રમા-ણુનો એક અંશ હોવાથી પ્રમાણુ અને નયનો પરસ્પર ભેદ છે. જેમ સમુદ્રનો એક દેશ સમુદ્ર નથી તેમ અસમુદ્ર પણુ નથી, તેવીજ રીતે નયો પ્રમાણુ પણુ નથી તેમ અપ્રમાણુ પણુ નથી, પણુ પ્રમાણુનો એક દેશ છે. તે નયો દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક એમ બે ભેદે છે. દ્રવ્ય માત્રને ગ્રહણુ કરનાર દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવાય છે. તેમાં નૈગમ, સંગ્રહ અને વ્યવહાર એ ત્રણુ નયોનો સમાવેશ થાય છે, અને જે પર્યાય માત્રનેજ ગ્રહણુ કરે છે, તે પર્યાયાર્થિક નય કહેવાય છે. તેમાં ઋજુસુત્ર, સામ્પ્રત (શબ્દ) સમભિરૂઢ અને એવમ્ભુત એ ચાર નયોનો સમાવેશ થાય છે.

સામાન્ય અને વિશેષાદિ અનેક ધર્મને જૂદા જૂદા ગ્રહણુ કર-નાર નૈગમ નય છે. તેમાં સર્વ પરિક્ષેપી નૈગમનય તે સામાન્ય ગ્રાહી છે અને દેશપરિક્ષેપી નૈગમનય તે વિશેષગ્રાહી છે.

સામાન્ય માત્રને ગ્રહણુ કરનાર સગ્રહનય છે, તે બે ભેદે છે-પરસંગ્રહ અને અપરસંગ્રહ જે સમસ્ત વિશેષ તરફ ઉદાસીન રહી,

સત્તારૂપ સામાન્યને ગ્રહણ કરે તે પરસંગ્રહ કહેવાય છે અને જે દ્રવ્યત્વાદિ અવાન્તર (પેટા ભેદમાં રહેલ) સામાન્યને ગ્રહણ કરે તે અપરસંગ્રહ કહેવાય છે.

સંગ્રહનયે વિષયભૂત કરેલા પદાર્થોનું વિધાન કરીને તેઓનોજ વિભાગ કરનાર જે અધ્યવસાય વિશેષ તે વ્યવહારનય કહેવાય છે, જેમકે જે સત્ છે તે દ્રવ્ય અથવા પર્યાય સ્વરૂપ છે.

દ્રવ્ય છ પ્રકારે છે અને પર્યાય તે બે પ્રકારે છે. (શબ્દ અને અર્થનો.)

ઋજુસૂત્ર–ઋજુવર્તમાન ક્ષણમાં રહેલા પર્યાયમાત્રને મુખ્ય રીતે ગ્રહણ કરે તે ઋજુસૂત્રનય છે. જેમ કે " હમણાં સુખ છે, " અહીં ઋજુસૂત્રનય સુખરૂપ વર્તમાન પર્યાયમાત્રને ગ્રહણ કરે છે.

(કાળ, કારક, લિંગ, કાળાદિની સંખ્યા અને ઉપસર્ગના) ભેદથી શબ્દના ભિન્ન અર્થને સ્વીકાર કરનાર શબ્દનય છે. જેમકે મેરૂપર્વત હતો, છે અને હશે; અહીં શબ્દનય અતીત, વર્ત્તમાન અને ભવિષ્યકાળના ભેદથી મેરૂપર્વતને પણ ભિન્ન માને છે. પર્યાય શબ્દોમાં વ્યુત્પત્તિના ભેદથી અર્થને ગ્રહણ કરનાર સમભિરૂઢ નય છે. શબ્દનય તે પર્યાયનો ભેદ છતાં અર્થને અભિન્ન માને છે, પણ સમભિરૂઢ નય તો પર્યાયના ભેદે કરી ભિન્ન અર્થનો સ્વીકાર કરે છે જેમકે સમૃદ્ધિવાળો હોવાથી ઈન્દ્ર કહેવાય, પુરને વિદારવાથી પુરન્દર કહેવાય.

શબ્દોની પ્રવૃત્તિના કારણભૂત ક્રિયા સહિત અર્થને વાચ્ય તરીકે સ્વીકાર કરનાર એવમ્ભૂત નય છે. જેમકે જલધારણાદિ ચેષ્ટા સહિત ઘટને તે કાળેજ ઘટ તરીકે માને છે. પરન્તુ જે વખતે ખાલી ઘટ પડ્યો હોય તે વખતે આ નય તેનો ઘટ તરીકે સ્વીકાર કરતો નથી.

આમાંના આદિના ચાર નય (પ્રાધાન્યથી) અર્થનું પ્રતિ–પાદન કરતા હોવાથી અર્થનય કહેવાય છે અને છેલ્લા ત્રણ નયનો તો (મુખ્ય રીતે) શબ્દવાચ્યાર્થ વિષય હોવાથી તે શબ્દનય

કહેવાય છે. બીજા પ્રકારે પણ નયોના ભેદો છે, જેમ–વિશેષગ્રાહી જે નયો છે તે અર્પિતનયો કહેવાય છે, સામાન્યગ્રાહી જે નયો છે તે અનર્પિત નયો કહેવાય છે.

લોક પ્રસિદ્ધ અર્થને ગ્રહણ કરનાર વ્યવહાર નય કહેવાય છે અને તાત્ત્વિક અર્થને સ્વીકાર કરનારં નિશ્ચયનય કહેવાય છે. જેમકે વ્યવહારનય પાંચ વર્ણનો ભ્રમર છતાં શ્યામ ભ્રમર કહે છે અને તેને નિશ્ચયનય પંચવર્ણનો ભ્રમર માને છે.

જ્ઞાનને મોક્ષ સાધનપણે માનનાર જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનો તેવી રીતે સ્વીકાર કરનાર ક્રિયાનય કહેવાય છે.

હવે પ્રસંગ થકી નયાભાસનું સ્વરૂપ બતાવીએ છીએ.

અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુમાં અભિપ્રેત ધર્મને ગ્રહણ કરનાર અને તેથી ઇતર ધર્મોનો તિરસ્કાર કરનાર નયાભાસ કહેવાય છે.

દ્રવ્ય માત્રને ગ્રહણ કરનાર અને પર્યાયનો તિરસ્કાર કરનાર દ્રવ્યાર્થિક નયાભાસ કહેવાય છે અને પર્યાય માત્રને ગ્રહણ કરનાર અને દ્રવ્યનો તિરસ્કાર કરનાર પર્યાયાર્થિક નયાભાસ કહેવાય છે.

ધર્મી અને ધર્મોનો એકાન્ત ભેદ માનનાર નૈગમાભાસ છે, જેમકે નૈયાયિક અને વૈશેષિક દર્શન.

સત્તારૂપ મહા સામાન્યનો સ્વીકાર કરનાર અને સમસ્ત વિશેષનું ખંડન કરનાર સંગ્રહાભાસ છે, જેમકે અદ્વૈતવાદ દર્શન અને સાંખ્ય દર્શન, અપારમાર્થિક પણ દ્રવ્ય પર્યાયનો વિભાગ કરનાર વ્યવહારાભાસ છે, જેમ ચાર્વાકદર્શન જીવ અને તેના દ્રવ્ય પર્યાયાદિને ચાર ભૂતથી જૂદા માનતો નથી, માત્ર ભૂતની સત્તાનોજ સ્વીકાર કરે છે, વર્તમાન પર્યાયનો સ્વીકાર કરનાર અને સર્વથા દ્રવ્યનો અપલાપ કરનાર ઋજુસૂત્રાભાસ છે, જેમ બૌદ્ધદર્શન.

કાળાદિના ભેદ વડે વાચ્ય અર્થના ભેદનેજ માનનાર શબ્દાભાસ છે. જેમકે મેરૂપર્વત હતો, છે અને હશે, એ શબ્દો ભિન્ન અર્થનેજ કહે છે.

પર્યાય શબ્દોના ભિન્ન ભિન્ન અર્થનોજ સ્વીકાર કરનાર સમભિરૂઢાભાસ છે. જેમકે ઇન્દ્ર, શક્ર, પુરન્દર ઇત્યાદિ શબ્દો જૂદા જૂદા અર્થોવાળા છે એમ જે માને તે સમભિરૂઢાભાસ કહેવાય છે.

ક્રિયાસહિત વસ્તુને વાચ્ય નહિ માનનાર એવમ્ભૂતાભાસ છે, જેમ ચેષ્ટા રહિત ઘટ તે ઘટશબ્દ વાચ્ય નથી.

૧ સામાન્ય વિશેષને જણાવનાર નૈગમ ૨ સામાન્યને જણાવનાર સંગ્રહ ૩ વિશેષને જણાવનાર વ્યવહાર. ૪ વર્તમાન કાળને જણાવનાર રૂજુસૂત્ર ૫ શબ્દને જણાવનાર શબ્દનય ૬ અર્થને જણાવનાર સમભિરૂઢ ૭ શબ્દ અને અથ ને જણાવનાર એવંભૂતનય છે.

અથ દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ

પહેલા અધ્યાયમાં જીવાદિ તત્ત્વો કહ્યાં, હવે જીવ અને તેનું લક્ષણ શાસ્ત્રકાર બતાવે છે.—

૧. ઔપશમિક-ક્ષાયિકૌ ભાવૌ મિશ્રશ્ચ જીવસ્ય સ્વતત્ત્વ-મૌદયિક-પારિણામિકૌ ચ—ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક ભાવ એ ત્રણ તથા ઔદયિક અને પારિણામિક એ બે મળી પાંચે ભાવો જીવના સ્વતત્ત્વ=પોતાના સ્વભાવો છે એટલે જીવને તે ભાવ હોય છે.

(પારિણામિક અને ઔદયિક ભાવ અજીવને પણ હોય છે, કારણ કે પુદ્ગલોનું પરિણમવું અને કર્મોદયથી શરીર વિગેરે થાય છે.)

૨. દ્વિ-નવાષ્ટાદશૈકવિંશતિ-ત્રિભેદા યથાક્રમમ્—પૂર્વોક્ત ઔપશમિકાદિ ભાવોના બે, નવ, અઢાર, એકવીશ અને ત્રણ ભેદો અનુક્રમે છે.

પાંચ સૂત્રોથી તે ભાવોના ૫૩ ભેદ અનુક્રમે જણાવે છે.—

૩. સમ્યક્ત્વ-ચારિત્રે—પહેલા ઔપશમિક ભાવના સમકિત અને

ચારિત્ર એ બે ભેદ છે. એટલે ઔપશમિક સમ્યકત્વ અને ઔપશમિક ચારિત્ર.

૪. જ્ઞાન-દર્શન-દાન-લાભ-ભોગોપભોગ-વીર્યાણિ ચ—કેવળ-જ્ઞાન, કેવળદર્શન, (અનંત) દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ વીર્ય તથા સમ્યકત્વ અને ચારિત્ર એ નવ ભેદ ક્ષાયિક ભાવના છે.

૫. જ્ઞાનાજ્ઞાન-દર્શન-દાનાદિલબ્ધયશ્ચતુસ્ત્રિ-ત્રિ-પઞ્ચ-ભેદાઃ સમ્યકત્વ-ચારિત્ર-સંયમાસંયમાશ્ચ—મતિ આદિ ચાર પ્રકારનું જ્ઞાન, ત્રણ પ્રકારે અજ્ઞાન, ચક્ષુદર્શનાદિ ત્રણ પ્રકારે દર્શન અને પાંચ પ્રકારે લબ્ધિ તથા સમકિત, ચારિત્ર અને સંયમાસંયમ (દેશ-વિરતિપણું) એ અઢાર ભેદ ક્ષાયોપશમિક ભાવના છે.

૬. ગતિ-કષાય-લિંગ-મિથ્યાદર્શના-જ્ઞાના-સંયતા-સિદ્ધત્વ-લેશ્યાશ્ચતુશ્ચતુસ્ત્ર્યેકૈકૈકૈક-ષડ્ભેદાઃ—નરકાદિ ચાર ગતિ, ક્રોધાદિ ચાર કષાય, સ્ત્રીવેદાદિ ત્રણ લિંગ, મિથ્યાદર્શન, અજ્ઞાન, અસંયતત્વ, અસિદ્ધત્વ અને કૃષ્ણાદિ ૭ લેશ્યા મળીને ૨૧ ભેદ ઔદયિક ભાવના થાય છે.

૭. જીવ-ભવ્યાભવ્યત્વાદીનિ ચ—જીવત્વ, ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ આદિ ભેદો જીવને અનાદિ પારિણામિક ભાવના થાય છે, આદિ શબ્દથી અસ્તિત્વ, અન્યત્વ, કર્તૃત્વ, ભોક્તૃત્વ, ગુણવત્ત્વ, અસર્વગ-તત્વ, અનાદિ કર્મબંધત્વ, પ્રદેશત્વ, અરૂપત્વ, નિત્યત્વ એ વિગેરે ભેદોનું ગ્રહણ કરવું.

જીવનું લક્ષણ.

૮. ઉપયોગો લક્ષણમ્—ઉપયોગ એ જીવનું લક્ષણ છે.

૯. સ દ્વિવિધો-ઽષ્ટ-ચતુર્ભેદઃ—તે ઉપયોગ બે પ્રકારે છે. તે વળી ક્રમે ૧ સાકાર-જ્ઞાન (૫ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન) આઠ પ્રકારે છે અને ૨ અનાકાર-દર્શન (ચક્ષુ આદિ, ચાર પ્રકારે છે.

જીવના ભેદો.

૧૦. સંસારિણો-મુક્તાશ્ચ—સંસારી અને મુક્ત (મોક્ષના) એ બે ભેદે જીવો છે.

વળી બીજી રીતે જીવના ભેદો કહે છે—

૧૧. સમનસ્કામનસ્કાઃ—મનસહિત (સંજ્ઞી) અને મન રહિત (અસંજ્ઞી) એ ભેદ જીવના થાય છે.

૧૨. સંસારિણસ્ત્રસ-સ્થાવરાઃ—ત્રસ અને સ્થાવર એ બે ભેદે સંસારી જીવો છે.

૧૩. પૃથિવ્યબ્-વનસ્પતયઃ સ્થાવરાઃ—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને વનસ્પતિકાય એ સ્થાવર છે.

૧૪. તેજો-વાયૂ દ્વીન્દ્રિયાદયશ્ચ ત્રસાઃ—તેઉકાય, વાઉકાય એ બે અને બેઇંદ્રિય-તેઇંદ્રિય-ચઉરિંદ્રિય તથા પંચેંદ્રિય એ ત્રસ જીવો છે.

તેઉકાય તથા વાઉકાય સ્વતંત્ર ગતિવાળા હોવાથી ગતિત્રસ કહેવાય છે અને દ્વીંદ્રિય વિગેરે સુખદુઃખની ઇચ્છાથી ગતિવાળા હોવાથી તેઓ લબ્ધિત્રસ કહેવાય છે.

ઇંદ્રિયોને જણાવે છેઃ—

૧૫. પઞ્ચેન્દ્રિયાણિ—સ્પર્શનાદિ ઇંદ્રિયો પાંચ છે.

ઇંદ્ર એટલે આત્મા તેનું ચિન્હ તે ઇંદ્રિય અથવા જીવની આજ્ઞાને આધીન, જીવે દેખેલ, જીવે રચેલ, જીવે સેવેલ તે ઇંદ્રિય જાણવી.

૧૬. દ્વિવિધાનિ—તે બે પ્રકારે છે.

૧૭. નિર્વૃત્ત્યુપકરણે દ્રવ્યેન્દ્રિયમ્—નિર્વૃતિ (આકાર) ઇંદ્રિય અને ઉપકરણ (દ્વારની માફક સાધનપણું) ઇંદ્રિય એ બે ભેદે દ્રવ્યેંદ્રિય છે.

અંગોપાંગ નામકર્મના ઉદયથી ઇંદ્રિયોના અવયવ થાય છે અને નિર્માણ નામકર્મના ઉદયથી શરીરના પ્રદેશોની રચના થાય છે. દ્રવ્યેન્દ્રિયોની રચના અંગોપાંગ તથા નિર્માણ નામકર્મને આધીન છે.

અંગોપાંગ અને નિર્માણ નામકર્મના ઉદયથી વિશિષ્ટ જે

ઇન્દ્રિયનો આકાર તેને નિર્વૃતિ ઇન્દ્રિય કહે છે; તેના બાહ્ય અને અભ્યંતર એ બે ભેદ છે. બાહ્ય નિર્વૃતિ જાતિભેદથી અનેક પ્રકારની છે, જેમકે મનુષ્યના કાન ભ્રૂ સરખા નેત્રની બન્ને બાજુએ છે અને અશ્વના કાન તેમના ઉપરના ભાગમાં તીક્ષ્ણ અગ્રભાગવાળા છે. અભ્યન્તર નિર્વૃતિમાં સ્પર્શનેન્દ્રિય નાના આકારવાળી છે. રસનેન્દ્રિય ખુરપા (અસ્ત્રા)ના આકારે છે. ઘ્રાણેન્દ્રિય અતિમુક્તક (ગુલછડી) પુષ્પના આકારે છે. ચક્ષુરિન્દ્રિય મસુર અને ચંદ્રને આકારે છે. શ્રોત્રેન્દ્રિય કદંબ પુષ્પને આકારે છે. આદિની–સ્પર્શનેન્દ્રિય અને દ્રવ્ય મન સ્વકાય પ્રમાણુ છે અને બાકીની ઇન્દ્રિયો અંગુલના અસંખ્ય ભાગ પ્રમાણવાળી છે. અને સ્વવિષય ગ્રહણુ કરવાની શક્તિ સ્વરૂપ ઉપકરણેન્દ્રિય છે.

૧૮. લબ્ધ્યુપયોગૌ ભાવેન્દ્રિયમ્—લબ્ધિ=ક્ષયોપશમ અને ઉપયોગ=સાવધાનતા એ બે ભેદે ભાવેન્દ્રિય છે.

ગતિ અને જાત્યાદિ કર્મોથી, અને ગતિ જાત્યાદિને આવરણુ કરવાવાળાં કર્મના ક્ષયોપશમથી અને ઇન્દ્રિયના આશ્રયભૂત કર્મોના ઉદયથી જીવને જે શક્તિ ઉત્પન્ન થાય તે લબ્ધિ કહેવાય છે.

મતિજ્ઞાનાવરણુ અને દર્શનાવરણુ કર્મના ક્ષયોપશમથી થયેલ જે જ્ઞાનનો સદ્ભાવ તે લબ્ધીન્દ્રિય કહેવાય છે, અને સ્વવિષયમાં જે જ્ઞાનનો વ્યાપાર તેને ઉપયોગેન્દ્રિય કહે છે. જ્યારે લબ્ધીન્દ્રિય હોય છે ત્યારે નિર્વૃતિ, ઉપકરણુ અને ઉપયોગ હોય છે. અને નિર્વૃતીન્દ્રિય હોય છે ત્યારે ઉપકરણુ અને ઉપયોગ હોય છે. કારણુ કે ઉપકરણુનો આશ્રય નિર્વૃતિ છે અને ઉપયોગ ઉપકરણેન્દ્રિય દ્વારાજ હોય છે. નિર્વૃતિ આદિ એકના અભાવે વિષયનું જ્ઞાન થતું નથી.

૧૯. ઉપયોગઃ સ્પર્શાદિષુ—સ્પર્શાદિ (સ્પર્શ, રસ, ગંધ, ચક્ષુ અને શ્રવણુ–સાંભળવું) ને વિષે ઉપયોગ થાય છે.

૨૦ સ્પર્શન–રસન–ઘ્રાણ–ચક્ષુઃ–શ્રોત્રાણિ—સ્પર્શનેંદ્રિય(ચામડી), રસનેંદ્રિય (જીભ), ઘ્રાણેંદ્રિય (નાસિકા), ચક્ષુરિંદ્રિય (નેત્ર) અને શ્રોત્રેંદ્રિય (કાન) એ પાંચ ઇંદ્રિયો જાણવી.

૨૧. સ્પર્શ-રસ-ગન્ધ-વર્ણ-શબ્દાસ્તેષામર્થાઃ—સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને શબ્દ એ તેઓના (ઇન્દ્રિયોના) અર્થ (વિષય) છે.

૨૨. શ્રુતમનિન્દ્રિયસ્ય—શ્રુતજ્ઞાન એ અનિંદ્રિય અર્થાત્ મનનો વિષય છે.

૨૩ વાય્વન્તાનામેકમ્—પૃથ્વીકાયથી માંડીને વાઉકાય સુધીના જીવોને એક ઇંદ્રિય છે.

૨૪. કૃમિ-પિપીલિકા-ભ્રમર-મનુષ્યાદીનામેકૈક-વૃદ્ધાનિ—કૃમિ આદિ, કીડી આદિ, ભ્રમર આદિ અને મનુષ્ય આદિને પહેલા કરતાં એક એક ઈંદ્રિય વધારે છે, એટલે બે, ત્રણ, ચાર અને પાંચ ઇંદ્રિયો અનુક્રમે છે.

૨૫. સંજ્ઞિનઃ સમનસ્કાઃ—સંજ્ઞિ જીવો મનવાળા છે ઊહાપોહ-સહિત, ગુણ દોષના વિચારાત્મક, સંપ્રધારણ સંજ્ઞાવાળા જીવો તે સંજ્ઞિ જાણવા.

૨૬. વિગ્રહગતૌ કર્મયોગઃ—વિગ્રહ ગતિમાં કાર્મણ કાયયોગ છે.

૨૭. અનુશ્રેણિ ગતિઃ—જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિ આકાશપ્રદેશની શ્રેણી પ્રમાણે થાય છે અર્થાત્ વિશ્રેણી પ્રમાણે ગતિ થતી નથી.

૨૮ અવિગ્રહા જીવસ્ય—જીવની (સિદ્ધિમાં જતાં) અવિગ્રહ ગતિ (ઋજુગતિ) હોય છે.

૨૯ વિગ્રહવતી ચ સંસારિણઃ પ્રાક્ ચતુર્ભ્યઃ—સંસારી જીવોને ચાર સમયની પૂર્વે એટલે ત્રણ સમયની વિગ્રહવાળી ગતિ પણ થાય છે, અર્થાત્ અવિગ્રહ (ઋજુ) અને વિગ્રહ (વક્ર) એવી બે ગતિ થાય છે.

સંસારી જીવોને જાત્યંતર સંક્રાંતિ (એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે ઉત્પન્ન થવા) ને વિષે ઉપપાત ક્ષેત્રની વક્રતાને લીધે વિગ્રહ ગતિ હોય છે. ઋજુગતિ, એક સમયની વિગ્રહ, બે સમયની વિગ્રહ અને ત્રણ સમયની વિગ્રહ એમ ચાર પ્રકારની ગતિ થાય છે. પ્રતિ-ઘાતનો અને વિગ્રહના નિમિત્તનો અભાવ હોવાથી તે કરતાં વધારે

સમયની વિગ્રહ ગતિ થતી નથી. પુદ્ગલોની ગતિ પણ એ પ્રમાણે જાણવી.

૩૦. એકસમયોઽવિગ્રહ:—અવિગ્રહ=ઋજુગતિ એક સમયની હોય છે.

૩૧. એકં દ્વૌ વાઽનાહારક:—વિગ્રહગતિમાં એક અથવા બે સમય અણાહારી હોય છે (વા કહેવાથી ચાર વિગ્રહમાં ત્રણ સમય પણ થાય છે).

૩૨. સમ્મૂર્છન-ગર્ભોપપાતા જન્મ—સંમૂર્છન, ગર્ભ અને ઉપપાત એ ત્રણ પ્રકારે જન્મ થાય છે.

૩૩ સચિત્ત-શીત-સંવૃત્તા: સેતરા મિશ્રાશ્ચૈકશસ્તદ્યોનય:—ત્રણ પ્રકારના જન્મવાળા જીવોની ૧ સચિત્ત, ૨ શીત અને ૩ સંવૃત (ઢાંકેલી-ગુપ્ત) એ ત્રણ પ્રકારની તેમજ તેના ત્રણ પ્રાનપક્ષી (અચિત્ત, ઉષ્ણ અને વિવૃત-પ્રગટ) અને મિશ્ર એટલે સચિત્ત અચિત્ત, શીતોષ્ણ, સંવૃતવિવૃત ભેદવાળી યોનિઓ હોય છે અર્થાત્ એ રીતે નવ પ્રકારની યોનિઓ છે

નવ પ્રકારની યોનિ. દેવ નારકીની અચિત્ત, ગર્ભજ મનુષ્ય તિર્યંચની મિશ્ર, બાકીનાની ૩ પ્રકારે. સચિત્ત અચિત્ત મિશ્ર. ગર્ભજ મનુષ્ય-તિર્યંચ અને દેવોની શીતોષ્ણ, તેઉ કાયની ઉષ્ણ, બાકીનાની ૩ પ્રકારે શીત-ઉષ્ણ-શીતોષ્ણ. નારકી દેવ એકેંદ્રિયની સંવૃત, ગર્ભજની મિશ્ર (સંવૃત-વિવૃત) બાકીનાની વિવૃત યોનિ હોય છે.

૩૪. જરાય્વણ્ડ-પોતજાનાં ગર્ભ:—જરાયુજ (ઓરવાળા) અંડજ (ઇંડામાંથી થનારા) અને પોતજ (લુગડાની પેઠે સાફ ઉત્પન્ન થનાર) એ ત્રણનો જન્મ ગર્ભથી થાય છે.—૧ મનુષ્ય, ગાય વિગેરે જરાયુજ, ૨ સર્પ, ચંદનઘો, કાચબો, પક્ષી વિગેરે અંડજ અને ૩ હાથી, સસલો, નોળીયો વિગેરે પોતજ

૩૬. નારક-દેવાનામુપપાત:—નારકી અને દેવતાઓનો ઉપપાત જન્મ છે. ૧ નારકની ઉત્પત્તિ કુંભી અને ગોખલામાં જાણવી; ૨ દેવની ઉત્પત્તિ દેવશય્યામાં જાણવી,

૩૬. શેષાણાં સમ્મૂર્ચ્છનમ્—બાકી રહેલા જીવોનો જન્મ સંમૂર્છન છે. માતાપિતાના સંયોગ વિના માટી, પાણી, મલિન પદાર્થો વિગેરેમાં સ્વયમેવ ઉપજે તે સંમૂર્છન.

૩૭. ઔદારિક-વૈક્રિયાહારક-તૈજસ-કાર્મણાનિ શરીરાણિ—ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, અને કાર્મણ એ પાંચ પ્રકારનાં શરીરો છે.

૩૮. પરં પરં સૂક્ષ્મમ્—તે શરીરોમાં એક એકથી આગળ આગળનું સૂક્ષ્મ છે.

૩૯. પ્રદેશતોઽસંખ્યેયગુણં પ્રાક્ તૈજસાત્—તૈજસ શરીરની પૂર્વનાં ત્રણ શરીરો પ્રદેશ વડે એક એકથી અસંખ્યાતગુણાં છે.

૪૦. અનન્તગુણે પરે—તૈજસ અને કાર્મણ પૂર્વપૂર્વથી અનંત અનંત ગુણાં પ્રદેશ વડે છે.

(ઔદારિકથી વૈક્રિયના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણા, વૈક્રિયથી આહારકના પ્રદેશ અસંખ્યાતગુણા, આહારકથી તૈજસના પ્રદેશ અનંતગુણા છે અને તૈજસથી કાર્મણના પ્રદેશ અનંતગુણા છે.)

૪૧. અપ્રતિઘાતે—એ બે પ્રતિઘાત (બાધા) રહિત છે, અર્થાત્ લોકાંત સુધી જતાં આવતાં કોઇ પદાર્થ તેને રોકી શકતું નથી.

૪૨. અનાદિ-સમ્બન્ધે ચ—વળી તે બંને શરીરો જીવને અનાદિ કાળથી સંબંધવાળા છે.

એક આચાર્ય એમ કહે છે કે કાર્મણ શરીરજ અનાદિ સંબંધવાળું છે. તૈજસ શરીર તો લબ્ધિની અપેક્ષાએ છે, તે લબ્ધિ બધાને હોતી નથી. ક્રોધ વડે શાપ દેવાને અને પ્રસાદ વડે આશીર્વાદ દેવાને માટે સૂર્ય અને ચંદ્રની પ્રભા તુલ્ય તૈજસ શરીર છે.

૪૩. સર્વસ્ય—એ બે શરીરો સર્વ સંસારી જીવોને હોય છે.

૪૪. તદાદીનિ ભાજ્યાનિ યુગપદેકસ્યા-ઽઽચતુર્ભ્યઃ—તે બે શરીરને આદિ લઇને ચાર સુધીનાં શરીરો એકી સાથે એક જીવને હોઇ શકે છે.

અર્થાત્ કોઇને તૈજસ, કાર્મણુ; કોઇને તૈજસ, કાર્મણુ અને ઔદારિક; કોઇને તૈજસ, કાર્મણુ અને વૈક્રિય; કોઇને તૈજસ, કાર્મણુ ઔદારિક, વૈક્રિય; કોઇને તૈજસ, કાર્મણુ ઔદારિક, આહારક હોય; એક સાથે પાંચ ન હોય કેમકે આહારકને વૈક્રિય એક સાથે હોય નહિ.

૪૫. નિરુપભોગમન્ત્યમ્—અંતનું જે (કાર્મણુ) શરીર તે ઉપભોગ રહિત છે. તેનાથી સુખ દુઃખ ભોગવાતું નથી; કર્મબંધ નિર્જરા પણુ તે શરીર વડે થતાં નથી. બાકીનાં ઉપભોગ સહિત છે.

૪૬. ગર્ભ-સમ્મૂર્છનજમાદ્યમ્—પહેલું (ઔદારિક) શરીર ગર્ભજ અને સંમૂર્છનથી થાય છે.

૪૭. વૈક્રિયમૌપપાતિકમ્—વૈક્રિય શરીર ઉપપાત જન્મવાળા (દેવ નારકી) ને હોય છે.

૪૮. લબ્ધિ-પ્રત્યયં ચ—તિર્યંચ અને મનુષ્યને લબ્ધિ પ્રત્યયિક પણુ વૈક્રિય શરીર હોય છે.

૪૯. શુભં વિશુદ્ધમવ્યાઘાતિ ચાહારકં ચતુર્દશ-પૂર્વધરસ્યૈવ—શુભ, વિશુદ્ધ, અવ્યાઘાતી (વ્યાઘાત રહિત) અને લબ્ધિ પ્રત્યયિક એવું આહારક શરીર ચૌદ પૂર્વધરોનેજ હોય છે.

શુભ (સારા) પુદ્ગલ દ્રવ્ય વડે નિષ્પન્ન અને શુભ પરિણામવાળું માટે શુભ કહ્યું. વિશુદ્ધ (નિર્મળ) દ્રવ્યવડે નિષ્પન્ન અને નિરવદ્ય માટે શુદ્ધ કહ્યું. કોઇક અર્થમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ સંદેહ થયો હોય એવા પૂર્વધરો અર્થનો નિશ્ચય કરવાને માટે મહાવિદેહાદિ બીજા ક્ષેત્રમાં વિરાજમાન ભગવંત પાસે ઔદારિક શરીરે જવાનું અશક્ય હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ ૧ હાથ અને જઘન્યથી ૧ હાથમાં ૪ આંગળ ઓછું આહારક શરીર કરીને જાય; જઇને ભગવંતના દર્શન કરી સંદેહ દૂર કરીને પાછા આવીને તેનો ત્યાગ કરે. અંતર્મુહૂર્ત લગી આ શરીર રહે છે.

સ્થૂલ પુદ્ગલોનું બનેલું, ઉત્પન્ન થયા પછી તરતજ સમયે સમયે વધે, ઘટે, પરિણમે એવું, ગ્રહણુ, છેદન, ભેદન અને દહન

થઇ શકે એવું ઔદારિક શરીર છે, નાનાનું મોટું-મોટાનું નાનું, એકનું અનેક-અનેકનું એક, દશ્યનું અદશ્ય-અદશ્યનું દશ્ય, ભૂચરનું ખેચર-ખેચરનું ભૂચર, પ્રતિઘાતીનું અપ્રતિઘાતી-અપ્રતિઘાતીનું પ્રતિઘાતી ઇત્યાદિ રૂપે વિક્રિયા કરે તે વૈક્રિય શરીર. થોડા કાળને માટે જે ગ્રહણ કરાય તે આહારક. તેજનો વિકાર, તેજમય, તેજપૂર્ણ અને શાપ કે અનુગ્રહના પ્રયોજનવાળું તે તૈજસ, કર્મનો વિકાર, કર્મસ્વરૂપ, કર્મમય અને પોતાનું તથા બીજા શરીરનું આદિ કારણભૂત તે કાર્મણ. કારણ, વિષય, સ્વામી, પ્રયોજન, પ્રમાણ, પ્રદેશસંખ્યા, અવગાહના, સ્થિતિ અને અલ્પબહુત્વ એ નવ વડે કરીને ઉપરોક્ત પાંચ શરીરોમાં ભિન્નતા છે

૫૦. નારક-સમ્મૂર્છિનો નપુંસકાનિ—નારકી અને સંમૂર્છન જીવો (એકેંદ્રિય વિકલેંદ્રિય અસંજ્ઞી તિર્યંચ અને અસંજ્ઞી મનુષ્ય) નપુંસક વેદવાળાજ હોય છે

અશુભગતિ હોવાથી અહીં આ એકજ વેદ હોય છે.

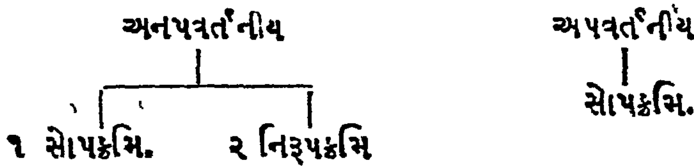
૫૧. ન દેવાઃ—દેવતાઓ નપુંસક હોતા નથી અર્થાત્ સ્ત્રી (વેદ) અને પુરૂષ (વેદ) હોય છે. બાકીના (ગર્ભજ મનુષ્ય ને તિર્યંચ) ત્રણ વેદવાળા હોય છે.

૫૨. ઔપપાતિક-ચરમદેહોત્તમપુરુષા-સંખ્યેયવર્ષાયુષો-ऽનપવર્ત્યાયુષઃ—ઉપપાત જન્મવાળા [દેવ અને નારકો,] ચરમ શરીરી (તદ્ભવ મોક્ષગામી), ઉત્તમ પુરૂષ (તીર્થંકર ચક્રવર્ત્યાદિ શલાકા પુરૂષ), અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય અને તિર્યંચ (યુગલિક) એ સર્વ અનપવર્ત્તન (ઉપક્રમ લાગી ઘટે નહિ તેવા) આયુષ્યવાળા હોય છે.

દેવતા અને નારકી ઉપપાત જન્મવાળા છે. અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો અને તિર્યંચો દેવકુરૂ, ઉત્તરકુરૂ, અંતરદ્વીપ વિગેરે અકર્મભૂમિમાં અને કર્મભૂમિમાં અવસર્પિણીના પહેલા ત્રણ આરામાં અને ઉત્સર્પિણીના છેલ્લા ત્રણ આરામાં ઉપજે છે. અસં-

ખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા તિર્યંચો અઢીદ્વીપમાં અને બહારના દ્વીપ સમુદ્રમાં ઉપજે છે. ઉપપાત જન્મ અને અસંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા નિરૂપક્રમી છે ચરમ દેહવાળા સોપક્રમી અને નિરૂપક્રમી છે. આ ચરમ દેહવાળાને ઉપક્રમ લાગે છે, પણ તેનુ આયુષ્ય ઘટતું નથી. બાકીના એટલે–ઔપપાતિક, અસંખ્યેય વર્ષવાળા, ઉત્તમ પુરૂષ અને ચરમ દેહવાળા સિવાયના તિર્યંચ અને મનુષ્યો સોપક્રમી અને નિરૂપક્રમી છે. જે અપવર્તન આયુષ્યવાળા છે તેનું આયુષ્ય વિષ, શસ્ત્ર, અગ્નિ, કાંટા, જળ, શૂળી વિગેરેથી ઘટે છે. અપવર્તન થાય એટલે થોડા કાળમાં યાવત્ અંતર્મુહૂર્ત કાળમાં કર્મફળનો અનુભવ થાય છે. ઉપક્રમ તે અપવર્તનનું નિમિત્ત (કારણ) છે

જેમ છૂટાં વેરેલાં ઘાસના તરણાં અનુક્રમે બાળવાથી વધારે વખત લાગે અને એકત્ર કરી સળગાવે તો તરત સળગી જાય. અથવા ભીનું લુગડું ભેગું રાખ્યાથી ઘણીવારે સૂકાય અને પહોળું કરે તો તરત સૂકાય તેની પેઠે ઘણે વખતે આયુષ્ય ભોગવવાનું હતું તે ક્ષણવારમાં ભોગવી પુરૂં કરે છે, પણ ભોગવવાનું બાકી રહેતું નથી.

॥ અથ તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥

નરક પૃથ્વીઓ–નારકીઓની વેદના–મનુષ્યક્ષેત્રનું વર્ણન–મનુષ્યનું આયુ–તિર્યંચના ભેદ અને આયુ.

૧. રત્ન–શર્કરા–વાલુકા–પંક–ધૂમ–તમો–મહાતમઃ પ્રભા ભૂમયો ઘનામ્બુ–વાતાકાશ–પ્રતિષ્ઠાઃ સપ્તાધોઽધઃ પૃથુતરાઃ—૧ રત્નપ્રભા, ૨ શર્કરાપ્રભા, ૩ વાલુકાપ્રભા, ૪ પંકપ્રભા ૫ ધૂમપ્રભા, ૬ તમઃ પ્રભા અને મહાતમઃપ્રભા એ સાત (નરક) પૃથ્વીઓ

નીચે નીચે ઘનોદધિ (થીજ્યા ઘી સદશ પાણી), ઘનવાત (થીજ્યા ઘી સદશ વાયુ), તનુવાત (તાવ્યા ઘી સદશ વાયુ) અને આકાશ ઉપર પ્રતિષ્ઠિત [રહેલી] છે. એ સાત એક એકની નીચે અનુક્રમે અધિકતર વિસ્તારવાળી છે.

ધર્મા, વંશા, શૈલા, અંજના, રિષ્ટા મઘા અને માઘવતી એવાં સાત નામ તે નરક પૃથ્વીનાં છે. પહેલીની જાડાઇ એક લાખ એંશી હજાર, બીજીની એક લાખ બત્રીશ હજાર, ત્રીજીની એક લાખ અઠ્ઠાવીશ હજાર, ચોથીની એક લાખ વીશ હજાર, પાંચમીની એક લાખ અઢાર હજાર, છઠ્ઠીની એક લાખ સોળ હજાર અને સાતમીની એક લાખ આઠ હજાર યોજનની છે.

૨. તાસુ નરકાઃ—તે સાત પૃથ્વીને વિષે નરક છે

રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓને વિષે એક હજાર યોજન ઉંચે અને એક હજાર યોજન નીચે મુકી દઈ ને બાકીના ભાગમાં નરકાવાસા છે. ત્યાં છેદન, ભેદન, આક્રંદન, ઘાતન ઇત્યાદિ અનેક દુઃખો નારક જીવોને ભોગવવાં પડે છે. તે રત્નપ્રભા આદિમાં અનુક્રમે ૧૩-૧૧-૯-૭-૫-૩ અને ૧ એમ સર્વ મળીને ૪૯ પ્રતરો છે, અને ત્રીસ લાખ, પચ્ચીસ લાખ, પંદર લાખ, દસ લાખ, ત્રણ લાખ, પાંચ ઓછા એક લાખ અને પાંચ એમ સર્વ મળીને ૮૪ લાખ નરકાવાસા છે. ઉપરના પ્રથમ પ્રતરનું નામ સીમંતક છે અને છેલ્લાનું નામ અપ્રતિષ્ઠાન છે.

૩. નિત્યાશુભતરલેશ્યા-પરિણામ-દેહ-વેદના-વિક્રિયાઃ—એ સાત પૃથ્વીમાં નીચે નીચે અધિક અધિક અશુભતર-લેશ્યા-પરિણામ-શરીર-વેદના અને વિક્રિયા (વૈક્રિયપણું) નિરંતર હોય છે. અર્થાત્ એક ક્ષણમાત્ર પણ શુભ લેશ્યા આદિ થતું નથી.

પહેલી બે નારકીમાં કાપોત, ત્રીજીમાં કાપોત તથા નીલ, ચોથીમાં નીલ, પાંચમીમાં નીલ તથા કૃષ્ણ અને છઠ્ઠી સાતમીમાં કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છે. આ લેશ્યાઓ અનુક્રમે નીચેની નારકીમાં અધિક અધિક

સંકિલષ્ટ અધ્યવસાયવાળી હોય છે. બંધન, ગતિ, (ઉંટ ગધેડા જેવા) હુંડક સંસ્થાન, ભેદ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અગુરૂલઘુ અને શબ્દ એ દશ પ્રકારના અશુભ પુદ્ગલોનો અનુક્રમે અધિક અશુભતર પરિણામ નરક પૃથ્વીને વિષે હોય છે. ચોતરફ નિત્ય અંધકારમય અને શ્લેષ્મ મૂત્ર, વિષ્ટા, લોહી, પરૂ ઇત્યાદિ અશુચિ પદાર્થોથી લેપાયેલ તે નરક-ભૂમિઓ છે. પીંછા ખેંચી લીધેલા પક્ષી જેવાં ક્રૂર, કરૂણ, બિભત્સ અને દેખીતા ભયંકર આકૃતિવાળાં, દુઃખી અને અપવિત્ર શરીરો નારક જીવોને હોય છે. પહેલી નારકીમાં નારક જીવોનું શરીર ૭ાા ધનુષ્ય અને ૭ આંગળનું છે, તે પછીનાનું અનુક્રમે બમણું બમણું જાણવું. ત્રણ નારકીમાં ઉષ્ણ વેદના, ચોથીમાં ઉષ્ણ અને શીત, પાંચમીમાં શીત અને ઉષ્ણ અને છઠ્ઠી સાતમીમાં શીત વેદના જાણવી. એકેકથી અધિકતર–તીવ્રતર વેદના સમજવી. ઉનાળાનો પ્રચંડ તાપ પડતો હોય ત્યારે મધ્યાન્હકાળે ચારે બાજુ મોટો જાજ્વલ્યમાન અગ્નિનો ભડકો કરીને, વચ્ચે પિત્તના વ્યાધિવાળા મનુષ્યને બેસાર્યો હોય તેને અગ્નિનું જેવું દુ.ખ લાગે, તેના કરતાં નારકોને અનંત-ગણું દુઃખ ઉષ્ણ વદનાનું હોય છે. પોષ મહા માસની ઠંડી રાત્રે ઝાકળ પડતું હોય અને ઠંડો પવન ફૂંકાતો હોય તે વખતે અગ્નિ અને વસ્ત્રની સહાય વિનાના મનુષ્યને જેવુ ટાઢનું દુઃખ થાય, તેના કરતાં નારકોને અનંતગણું દુઃખ શીત વેદનાનું થાય છે. એ ઉષ્ણ વેદના-વાળા નારકોને ત્યાંથી ઉપાડી અહીં અત્યંત મોટા અગ્નિના ભડકામાં નાંખ્યા હોય તો તે શીતળ છાયામાં સૂતા હોય તેવી રીતે આનંદ-પૂર્વક નિદ્રા લે અને શીત વેદનાવાળા નારકને ત્યાંથી ઉપાડી માઘ માસની રાત્રિએ ઝાકળમાં મૂકે, તો તે પણ અત્યંત આનંદથી નિદ્રા લે એવું નારક જીવોને દારૂણ દુઃખ છે. તેઓને વિક્રિયા પણ અશુભ-તર છે. સારૂં કરીશ એવી ઇચ્છા કરતાં છતાં અશુભ વિક્રિયા થાય અને દુઃખગ્રસ્ત થઇ દુઃખનો પ્રતિકાર (ઉપાય) કરવા ચાહે ત્યારે ઉલટું મહાન્ દુઃખ ઉત્પન્ન થાય.

૪. પરસ્પરોદીરિત–દુઃખાઃ—એ નરકને વિષે જીવોને પરસ્પર ઉદીરણા કરેલ દુઃખો છે, અર્થાત્ એ જીવો અન્યોઅન્ય એક બીજાને દુઃખ આપે છે.

તેઓને અવધિજ્ઞાન કે વિભંગજ્ઞાન હોવાથી તે સર્વ દિશાથી આવતા દુઃખહેતુઓને જોઈ શકે છે. અતિ વેરવાળા જીવોની પેઠે તેઓ માંહેમાંહે લડે છે અને દુઃખી થાય છે.

૫. સંક્લિષ્ટાસુરોદીરિત–દુઃખાશ્ચ પ્રાક્ ચતુર્થ્યાઃ—સંક્લિષ્ટ પરિણામી અસુરો (પરમાધામી) એ ઉત્પન્ન કરેલ દુઃખો ચોથી નરકથી અગાઉ એટલે ત્રીજી નરક સુધી હોય છે.

નારક જીવોને વેદના કરનારા પંદર જાતના પરમાધામી દેવો ભવ્ય છતાં મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, પૂર્વ જન્મમાં સંક્લિષ્ટ કર્મના યોગે આસુરી ગતિને પામેલા હોવાથી, તેનો તેવા પ્રકારનો આચાર હોવાથી નારકોને અનેક જાતનાં દુઃખો ઉત્પન્ન કરે છે.

૬. તેષ્વેક–ત્રિ–સપ્ત–દશ–સપ્તદશ–દ્વાવિંશતિ–ત્રયસ્ત્રિંશત્–સાગરોપમા સત્ત્વાનાં પરા સ્થિતિઃ—તે નરકોમાં જીવોની ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિ અનુક્રમે એક, ત્રણ, સાત, દશ, સત્તર, બાવીશ અને તેત્રીશ સાગરોપમની હોય છે.

પહેલી નરકના જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક સાગરોપમનું હોય; બીજીનું ત્રણ સાગરોપમ, ત્રીજીનું સાત સાગરોપમ, ચોથીનુ દશ સાગરોપમ, પાંચમીનું સત્તર સાગરોપમ, છઠ્ઠીનું બાવીશ સાગરોપમ અને સાતમીનું તેત્રીશ સાગરોપમ જાણવું.

અસંજ્ઞિ પહેલી નારકીમાં ઉપજે; ભુજપરિસર્પ બે નારકીમાં, પક્ષીઓ ત્રણમાં, સિંહો ચારમાં, ઉરઃપરિસર્પ પાંચમાં, સ્ત્રીઓ છમાં, મત્સ્યો અને મનુષ્યો સાત નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, નારકીમાંથી નીકળીને તિર્યંચ કે મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય; પહેલી ત્રણ નરકથકી નીકળેલા કેટલાએક મનુષ્યપણું પામીને તીર્થંકરપણું પણ પામે છે, ચાર નરક ભૂમિથી નીકળેલો મોક્ષ પામે, પાંચથકી નીકળેલો ચારિત્ર

પામે, ૭ થકી નીકળેલો દેશવિરતિ ચારિત્ર પામે અને સાતે નારકી-થકી નીકળેલો સમ્યક્ત્વ પામે.

૭. જમ્બૂદ્વીપ-લવણાદયઃ શુભનામાનો દ્વીપ-સમુદ્રાઃ—જંબુ-દ્વીપ આદિ શુભ નામવાળા દ્વીપો અને લવણ આદિ શુભ નામ-વાળા સમુદ્રો છે.

૮ દ્વિર્દ્વિ વિષ્કમ્ભાઃ પૂર્વ-પૂર્વ-પરિક્ષેપિણો વલયાકૃતયઃ-તે દ્વીપ સમુદ્રો અનુક્રમે બમણા બમણા વિષ્કંભ (વિસ્તાર) વાળા અને પૂર્વ પૂર્વના દ્વીપસમુદ્રને ઘેરીને રહેલા વલયાકાર (ચૂડાને આકારે ગોળ) છે.

૯. તન્મધ્યે મેરુ-નાભિ-ર્વૃત્તો યોજન-શતસહસ્ર-વિષ્કમ્ભો જમ્બૂદ્વીપઃ—તે દ્વીપ સમુદ્રોના મધ્યે મેરૂ પર્વત છે નાભિ જેની એવો ગોળાકારે, એક લાખ યોજનના વિસ્તારવાળો જંબૂદ્વીપ છે.

મેરૂપર્વત એક હજાર યોજન ભૂમિમાં અવગાહી રહેલ, ૯૯ હજાર યોજન ઉંચો, મૂળમાં દશ હજાર યોજન વિસ્તારવાળો અને ઉપર એક હજાર યોજન વિસ્તારવાળો છે. તેનો એક હજાર યોજ-નની ઉંચાઈનો પહેલો કાંડ=ભાગ. શુદ્ધ પૃથ્વી, પત્થર, વજ્રરત્ન અને સર્કરા વડે કરીને પ્રાયઃ પૂર્ણ છે ૬૩ હજાર યોજન ઉંચો બીજો કાંડ રૂપ્ય, સુવર્ણ, અંકરત્ન અને સ્ફટિક રત્નથી પ્રાયઃ પૂર્ણ છે, ૩૬ હજાર યોજન ઉંચો ત્રીજો કાંડ પ્રાયઃ જાંબુનદ (લાલ સુવર્ણ) મય છે અને મેરૂની ચૂલિકા ચાળીશ યોજન ઉંચી, પ્રાયઃ વૈડૂર્ય (નીલ) રત્નમય છે. તે મૂળમાં બાર યોજન, મધ્યે આઠ યોજન અને ઉપર ચાર યોજન વિસ્તારે છે.

૧૦. તત્ર ભરત-હૈમવત-હરિ-વિદેહ-રમ્યક-હૈરણ્યવતૈ-રાવત વર્ષાઃ ક્ષેત્રાણિ—તે જંબૂદ્વીપને વિષે ૧ ભરત, ૨ હૈમવત, ૩ હરિવર્ષ ૪ મહાવિદેહ, ૫ રમ્યક, ૬ હૈરણ્યવત અને ૭ ઐરાવત એ સાત વાસક્ષેત્રો છે.

વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ સૂર્યની ગતિ પ્રમાણે દિશાના નિયમથી મેરૂપર્વત સર્વ ક્ષેત્રની ઉત્તર દિશાએ છે. લોકના મધ્યમાં

રહેલા આઠ રૂચક પ્રદેશને દિશાનો હેતુ માનીએ તો યથાસંભવ દિશા ગણાય છે.

૧૧. તદ્‌-વિભાજિનઃ પૂર્વાપરાયતા હિમવન્મહાહિમવન્નિષધ-નીલ-રુકિમ-શિખરિણો વર્ષધર-પર્વતા—તે ક્ષેત્રોને જૂદા પાડનાર પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબા એવા ૧ હિમવાન્‌, ૨ મહાહિમવાન્‌, ૩ નિષધ, ૪ નીલવંત, ૫ રૂકિમ અને ૬ શિખરી એ ૭ વર્ષધર (ક્ષેત્રની મર્યાદા ધારક) પર્વતો છે

વિષ્કંભ (વિસ્તાર)ને દશગુણા કરી તેનું મૂળ (વર્ગ મૂળ) કરવાથી વૃત્ત પરિક્ષેપ (પરિધ–પરિધિ–ઘેરાવો) થાય છે.

તે વૃત્ત પરિક્ષેપ (પરિધિ) ને વિષ્કંભના ચોથા ભાગ વડે ગુણવાથી ગણિત (ગણિતપદ–ક્ષેત્રફળ) થાય છે. વિષ્કંભની ઇચ્છિત અવગાહ=ઇષુ (જે ક્ષેત્રની જ્યા='જીવા' કાઢવી હોય તે ક્ષેત્રના છેડા સુધીની મૂળથી માંડીને અવગાહ એટલે જંબૂદ્વીપની દક્ષિણ જગતીથી ક્ષેત્રના ઉત્તર છેડા સુધીની અવગાહ) અને ઊનાવગાહ (જંબૂદ્વીપના આખા વિષ્કંભમાંથી ઇચ્છિત અવગાહ બાદ કરેલ,) તેના ગુણાકારને, ચારે ગુણી, તેનું મૂળ કાઢવાથી, જ્યા આવે. જ્યા–જીવા–ધનુઃપ્રત્યંચા એ પર્યાય નામ છે.

જીવા અને જંબૂદ્વીપના વિષ્કંભના વર્ગોનો વિશ્લેષ (મોટી રકમમાંથી નાની રકમ બાદ કરવી તે) કરી તેનું મૂળ આવે, તે વિષ્કંભમાંથી બાદ કરી શેષ રહે તેનું અર્ધ કરવું તે ઇષુ (બાણનું માપ) જાણવું.

ઇષુ (અવગાહના)ના વર્ગને, ૭ ગુણો કરી, તેમાં જીવાંનો વર્ગ ઉમેરી, તેનું મૂળ આવે, તે ધનુઃપૃષ્ઠ (ધનુઃકાષ્ઠ). જીવાના વર્ગના ચોથા ભાગવડે કરીને યુક્ત જે ઇષુનો વર્ગ, તેને ઇષુ વડે ભાગવાથી વાટલા ક્ષેત્રનો વિષ્કંભ આવે. ઉત્તર ક્ષેત્રના ધનુઃકાષ્ઠમાંથી દક્ષિણ ક્ષેત્રનું ધનુઃકાષ્ઠ બાદ કરી શેષ રહે, તેનું અર્ધ કરતાં જે આવે, તે બાહુ (બાહા=પર્વતના છેડાનો વિસ્તાર) જાણવી. ઇષુની સાથે જીવાએ

ગુણી, તેના ચાર ભાગ કરી, ચોથા ભાગનો વર્ગ કરી, તેને દશે ગુણી, જે આવે તેનું મૂલ શોધતાં ભરતાદિ ક્ષેત્રનો પ્રતર થાય છે.

આ કરણરૂપ ઉપાય વડે સર્વ ક્ષેત્ર અને પર્વતોની લંબાઈ, પહોળાઇ, જ્યા, ઇષુ, ધનુઃકાષ્ઠ વિગેરેનાં પ્રમાણો જાણી લેવાં.

૧૨. દ્વિર્ધાતકીખ ડે—તે ક્ષેત્રં તથા પર્વતો ધાતકીખંડમાં બમણા છે.

જેટલા મેરૂ, ક્ષેત્ર અને પર્વતો જંબૂદ્વીપમાં છે, તેથી બમણા ધાતકીખંડમાં ઉત્તર દક્ષિણ લાંબા બે ઇષુકાર પર્વત વડે વહેંચાયેલા છે એટલે પૂર્વ પશ્ચિમના બંને ભાગમાં જંબૂદ્વીપની પેઠે ક્ષેત્ર અને પર્વતની વહેંચણી છે. પર્વતો પૈડાના આરા તુલ્ય અને ક્ષેત્રો આરાના વિવરતુલ્ય આકારે છે. અર્થાત્ પર્વતની પહોળાઈ સર્વત્ર સરખી છે અને ક્ષેત્રની પહોળાઈ અનુક્રમે વધતી છે.

૧૩. પુષ્કરાર્ધે ચ—પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં પણ ક્ષેત્રો તથા પર્વતો ધાતકીખંડના જેટલા છે.

ધાતકીખંડમાં મેરૂ, ઇષુકાર પર્વત, ક્ષેત્ર અને વર્ષધર પર્વતો જેટલા અને જેવી રીતે છે તેટલા અને તેવા આકારે અહીં પણ જાણવા.

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપને છેડે ઉત્તમ કિલ્લા જેવો સુવર્ણમય માનુષોત્તર પર્વત મનુષ્ય લોકને ઘેરીને ગોળાકારે રહેલો છે. તે ૧૭૨૧ યોજન ઉંચો છે. ચારસેં ત્રીશ યોજન અને એક ગાઉ જમીનમાં અવગાહી રહેલ છે. તેનો વિસ્તાર નીચે ૧૦૨૨ યોજનનો, મધ્યે ૭૨૩ યોજનનો અને ટોચે ૪૨૪ યોજનનો છે. સિંહનિષદ્યાકાર એટલે સિંહ બેઠેલો હોય તેના આકારે આ પર્વત છે. આ કિલ્લારૂપ પર્વતની અંદર આવેલ અઢીદ્વીપ મનુષ્ય ક્ષેત્ર કહેવાય છે, કેમકે મનુષ્યોનાં જન્મ મરણ ત્યાંજ થાય છે, બીજે થતાં નથી.

૧૪. પ્રાગ્માનુષોત્તરાન્મનુષ્યાઃ—માનુષોત્તર પર્વતની પૂર્વે (૫૬ અંતર્દ્વીપ અને પાંત્રીશ* વાસક્ષેત્રમાં) મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે.

---

* દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂની ગણત્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ભેગી ગણેલ હોવાથી ૩૫ ક્ષેત્ર થાય.

૧૫. આર્યા મ્લિશશ્ચ—આર્ય અને મ્લેચ્છ એમ બે પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે.

ભરતાદિ ક્ષેત્રમાં ૩૨ હજાર દેશોમાંથી સાડી પચ્ચીસ દેશોમાં આર્યો ઉત્પન્ન થાય છે અને મ્લેચ્છો બીજા દેશોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૬. ભરતૈ-રાવત-વિદેહાઃ કર્મભૂમયોઽન્યત્ર દેવકુરૂત્તરકુરુભ્યઃ—દેવકુરૂ અને ઉત્તરકુરૂને મૂકી દઇને ભરત, ઐરાવત અને મહાવિદેહ એ કર્મભૂમિઓ છે. સાત ક્ષેત્ર પ્રથમ ગણ્યાં છે તેથી મહાવિદેહમાં દેવકુરૂ ઉત્તરકુરૂનો સમાવેશ થાય છે માટે અહીં તે બેને જૂદાં પાડયાં છે.

૧૭. નૃસ્થિતી પરાપરે ત્રિપલ્યોપમાન્તર્મુહૂર્તે—મનુષ્યોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની અને જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે.

૧૮. તિર્યગ્યોનીનાં ચ—તિર્યગ્ યોનિથી ઉત્પન્ન થયેલા (તિર્યંચો)ની પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની અને જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્તની છે.

પૃથ્વીકાયની ૨૨ હજાર વર્ષની, અપ્કાયની સાત હજાર વર્ષની, તેઉકાયની ત્રણ દિવસની, વાઉકાયની ત્રણ હજાર વર્ષની અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયની દશ હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી. બેઇંદ્રિયની બાર વર્ષ, તેઇંદ્રિયની ૪૯ દિવસ અને ચઉરિંદ્રિયની ૭ માસ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. ગર્ભજ મત્સ્ય, ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પની પૂર્વ કોડિ વર્ષની, ગર્ભજ પક્ષીઓની પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ગર્ભજ ચતુષ્પદની ત્રણ પલ્યોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. સંમૂર્ચ્છિમ મત્સ્યની પૂર્વ કોડિ; સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ, પક્ષી, ઉરપરિસર્પ, અને ભુજપરિસર્પની, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૮૪૦૦૦—૭૨૦૦૦—૫૩૦૦૦—૪૨૦૦૦ વર્ષની અનુક્રમે જાણવી. સર્વની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત હોય.

અથ ચતુર્થોઽધ્યાયઃ (દેવલોકનો.)

દેવોની લેશ્યા-ભેદ-ઇંદ્રો-વિષય-વર્ણ-ચિન્હ-આયુ-રૂદ્ધિ વિગેરે.

૧. **દેવાશ્ચતુર્નિકાયાઃ**—દેવતાઓ ચાર નિકાયવાળા છે.

૨. **તૃતીયઃ પીતલેશ્યઃ**—ત્રીજી નિકાય (જ્યોતિષ્ક) ના દેવતાઓ તેજોલેશ્યાવાળા હોય છે.

૩. **દશાષ્ટ-પઞ્ચ-દ્વાદશ-વિકલ્પાઃ કલ્પોપપન્ન-પર્યન્તાઃ**—તેઓ અનુક્રમે કલ્પોપપન્ન (સ્વામિ સેવક આદિ મર્યાદાવાળા-ઇન્દ્ર સામાનિકાદિ ભેદવાળા) પર્યંત દશ, આઠ, પાંચ અને બાર ભેદોવાળા છે. (ભવનપતિના દશ ભેદ, વ્યંતરના આઠ ભેદ, જ્યોતિષ્કના પાંચ ભેદ અને વૈમાનિકના બાર ભેદ છે.)

૪. **ઇન્દ્ર-સામાનિક-ત્રાયસ્ત્રિંશ-પારિષદ્યાત્મરક્ષ-લોકપાલાનીક-પ્રકીર્ણકાભિયોગ્ય-કિલ્બિષિકાશ્ચૈકશઃ**—પૂર્વોક્ત નિકાયોમાં પ્રત્યેકના ૧ ઇંદ્ર, ૨ સામાનિક (અમાત્ય, પિતા, ગુરૂ, ઉપાધ્યાય વિગેરેની માફક ઇંદ્ર સમાન ઠકુરાઇવાળા), ૩ ત્રાયસ્ત્રિંશ (ગુરૂસ્થાનીય-મંત્રિ પુરોહિત જેવા), ૪ પારિષદ્ય (સભામાં બેસવાવાળા), ૫ આત્મરક્ષક (અંગરક્ષક), ૬ લોકપાળ (કોટવાળ વિગેરે પોલીસ જેવા) ૭, અનીક (સેના અને અનીકાધિપતિ એટલે સૈન્યના ઉપરી), ૮ પ્રકીર્ણક (પ્રજા-પુરજન માફક), ૯ આભિયોગ્ય (ચાકર) અને ૧૦ કિલ્બિષિક (નીચ તે ચાંડાલપ્રાય) એ દશ દશ ભેદ હોય છે.

૫. **ત્રાયસ્ત્રિંશ-લોકપાલ-વર્જ્યા વ્યન્તર-જ્યોતિષ્કાઃ**—વ્યંતર અને જ્યોતિષ્ક નિકાય ત્રાયસ્ત્રિંશ અને લોકપાળ વર્જિત છે. (તે જાતિમાં ત્રાયસ્ત્રિંશ અને લોકપાળ નથી).

૬. **પૂર્વયો-ર્દ્વીન્દ્રાઃ**—પૂર્વની બે નિકાયોમાં એટલે ભવનપતિ અને વ્યંતરમાં બે બે ઇંદ્રો છે.

તે આ પ્રમાણે-ભવનપતિને વિષે અસુરકુમારના ચમર અને બલિ, નાગકુમારના ધરણ અને ભૂતાનંદ, વિદ્યુત્કુમારના હરિ અને

હરિસહ, સુપર્ણકુમારના વેણુદેવ અને વેણુદાલી, અગ્નિકુમારના અગ્નિશિખ અને અગ્નિમાણવ, વાયુકુમારના વેલંબ અને પ્રભંજન, સ્તનિતકુમારના સુઘોષ અને મહાઘોષ, ઉદધિકુમારના જલકાંત અને જલપ્રભ, દ્વીપકુમારના પૂર્ણ અને અવશિષ્ટ, દિક્કુમારના અમિત અને અમિતવાહન. વ્યંતરને વિષે-કિન્નરના કિન્નર અને કિંપુરૂષ, કિંપુરૂષના સત્પુરૂષ અને મહાપુરૂષ, મહોરગના અતિકાય અને મહાકાય, ગંધર્વના ગીતરતિ અને ગીતયશ, યક્ષના પૂર્ણભદ્ર અને મણિભદ્ર, રાક્ષસના ભીમ અને મહાભીમ, ભૂતના પ્રતિરૂપ અને અતિરૂપ, પિશાચના કાળ અને મહાકાળ, જ્યોતિષ્કના સૂર્ય અને ચંદ્ર. વૈમાનિકમાં કલ્પોપપન્નને વિષે દેવલોકના નામ પ્રમાણે ઇંદ્રનાં નામ જાણવાં અને કલ્પાતીતમાં ઇંદ્રાદિ નથી, સર્વે સ્વતંત્ર છે.

૭. **પીતાન્તલેશ્યાઃ**-પ્રથમની બે નિકાયોમાં (ભવનપતિ ને વ્યંતરમાં) તેજો સુધી ચાર (કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજો) લેશ્યા હોય છે.

૮. **કાય-પ્રવીચારા આ ઐશાનાત્**—ઈશાન દેવલોક પર્યંતના દેવો કાયસેવી (શરીર વડે મૈથુન ક્રિયા કરવાવાળા) છે.

૯. **શેષાઃ સ્પર્શ-રૂપ-શબ્દ-મનઃ-પ્રવીચારા દ્વયોર્દ્વયોઃ**—બાકીના બબ્બે કલ્પના દેવો અનુક્રમે સ્પર્શસેવી (સ્પર્શવડે વિષયસેવન કરવાવાળા), રૂપસેવી, શબ્દસેવી, અને *મનસેવી છે.

૧૦. **પરે ઽપ્રવીચારાઃ**—બાકીના (ગ્રૈવેયક અને અનુત્તર વિમાનના) દેવો અપ્રવીચારા (વિષય સેવના રહિત) હોય છે.

અલ્પ સંક્લેશવાળા હોવાથી તેઓ સ્વસ્થ અને શાંત હોય છે. પાંચે પ્રકારના વિષય સેવન કરતાં પણ અપરિમિત આનંદ તેમને થાય છે.

---

* નવમા દશમાનો મળીને એક અને ૧૧-૧૨ માનો મળીને એક ઇંદ્ર હોવાથી તે ચારની બેમાં ગણત્રી કરી છે. આગળ ઉપર બે બેને દ્વિવચનથી એકઠા લેશે. (જુઓ સૂત્ર ૨૦)

૧૧. ભવનવાસિનો ऽસુર-નાગ-વિદ્યુત્સુપર્ણાગ્નિ-વાત-સ્તનિતો દધિ-દ્વીપ-દિક્કુમારાઃ—ભવનવાસિ દેવોના ૧ અસુરકુમાર, ૨ નાગકુમાર, ૩ વિદ્યુત્ કુમાર, ૪ સુપર્ણ કુમાર ૫ અગ્નિકુમાર, ૬ વાયુકુમાર, ૭ સ્તનિતકુમાર, ૮ ઉદધિકુમાર. ૯ દ્વીપકુમાર ૧૦ દિક્કુમાર એ દશ ભેદ છે.

કુમારની પેઠે સુંદર દેખાવવાળા, મૃદુ મધુર અને લલિત ગતિવાળા, શૃંગાર સહિત સુંદર વૈક્રિય રૂપવાળા, કુમારોની પેઠે ઉદ્ધત વેષ ભાષા શસ્ત્ર તથા આભૂષણ વિગેરેવાળા, કુમારની પેઠે ઉત્કટ રાગવાળા અને ક્રીડામાં તત્પર હોવાથી તે કુમારો કહેવાય છે.

અસુરકુમારનો વર્ણ કાળો અને તેના મુકુટને વિષે ચૂડામણિનું ચિન્હ છે, નાગકુમારનો વર્ણ કૃષ્ણ અને તેના મસ્તકમાં સર્પનું ચિન્હ છે, વિદ્યુત્કુમારનો શુક્લવર્ણ અને વજ્રનું ચિન્હ છે, સુપર્ણકુમારનો વર્ણ શ્યામ અને ગરૂડનું ચિન્હ છે, અગ્નિકુમારનો વર્ણ શુક્લ અને ઘટનું ચિન્હ છે, વાયુકુમારનો - શુદ્ધવર્ણ અને અશ્વનું ચિન્હ છે, સ્તનિતકુમારનો કૃષ્ણ વર્ણ અને વર્ધમાન (શરાવસંપુટ) નું ચિન્હ છે, ઉદધિકુમારનો વર્ણ શ્યામ અને મકરનું ચિન્હ છે, દ્વીપકુમારનો વર્ણ શ્યામ અને સિંહનું ચિન્હ છે, અને દિક્કુમારનો શ્યામવર્ણ અને હાથીનું ચિન્હ છે, બધા વિવિધ આભૂષણ અને હથીયારવાળા હોય છે.

૧૨. વ્યન્તરાઃ કિન્નર-કિમ્પુરુષ-મહોરગ-ગન્ધર્વ-યક્ષ-રાક્ષસ-ભૂત-પિશાચાઃ—૧ કિન્નર ૨ કિંપુરૂષ, ૩ મહોરગ, ૪ ગંધર્વ, ૫ યક્ષ, ૬ રાક્ષસ, ૭ ભૂત અને ૮ પિશાચ એ આઠ પ્રકારના વ્યંતરો છે.

ઊર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ એ ત્રણે લોકમાં ભવન, નગર અને આવાસોને વિષે તેઓ રહે છે. સ્વતંત્રતાથી કે પરતંત્રતાથી અનિયત ગતિ વડે પ્રાયઃ તેઓ ચારે બાજુ રખડે છે. કોઇક તો મનુષ્યની પણ ચાકર માફક સેવા બજાવે છે. અનેક પ્રકારના પર્વત ગુફા અને વન વિગેરેને વિષે રહે છે, તેથી તે વ્યંતર કહેવાય છે.

કિન્નરનો નીલવર્ણ અને અશોકવૃક્ષનું ચિન્હ છે, કિંપુરુષનો શ્વેતવર્ણ અને ચંપકવૃક્ષનું ચિન્હ છે, મહોરગનો શ્યામવર્ણ અને નાગવૃક્ષનું ચિન્હ છે, ગાંધર્વનો રક્તવર્ણ અને તુંબરવૃક્ષનું ચિન્હ છે, યક્ષનો શ્યામવર્ણ અને વટવૃક્ષનું ચિન્હ છે, રાક્ષસનો શ્વેતવર્ણ અને ખટ્વાંગનું ચિન્હ છે, ભૂતનો વર્ણ કાળો અને સુલસવૃક્ષનું ચિન્હ છે અને પિશાચનો વર્ણ શ્યામ અને કંદમ્બવૃક્ષનું ચિન્હ છે. આ બધાં ચિન્હો ધ્વજામાં હોય છે.

૧૩. જ્યોતિષ્કાઃ સૂર્યાશ્ચન્દ્રમસો ગ્રહ-નક્ષત્ર-પ્રકીર્ણતારકાશ્ચ- સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને પ્રકીર્ણક તારા એ પાંચ ભેદે જ્યોતિષ્ક દેવતા હોય છે.

સૂત્રમાં સમાસ કર્યો નથી અને ચંદ્ર કરતાં સૂર્ય પહેલો લીધો છે તે ઉપરથી એમ સૂચવાય છે કે—સૂર્યાદિના યથાક્રમે જ્યોતિષ્ક દેવો ઉંચે રહેલા છે. એટલે—

સમભૂતલા પૃથ્વીથી- ૮૦૦ યોજને સૂર્ય, ત્યાંથી ૮૦ યોજને ચંદ્ર, ત્યાંથી ૨૦ યોજને પ્રકીર્ણક તારા છે ગ્રહ અને તારા અનિયમિત ગતિવાળા હોવાથી ચંદ્ર અને સૂર્યની ઉપર અને નીચે ચાલે છે. તે જ્યોતિષ્કના મુકુટોને વિષે મસ્તક અને મુકુટને ઢાંકે એવા તેજના મંડળ પોતપોતાના (ચંદ્રાદિને ચંદ્ર વિગેરેના) આકારવાળા હોય છે.

૧૪. મેરુ-પ્રદક્ષિણા-નિત્યગતયો નૃલોકે—મેરૂપર્વતને પ્રદક્ષિણા કરતા નિરંતર ગતિ કરનારા જ્યોતિષ્ક દેવો મનુષ્ય લોકમાં છે.

મેરૂપર્વતથી અગ્યારશેં ને એકવીશ યોજન ચારે બાજુ દૂર મેરૂને પ્રદક્ષિણા કરતા જ્યોતિષ્ક દેવો ભમે છે જંબૂદ્વીપમાં બે સૂર્ય, લવણસમુદ્રમાં ચાર, ધાતકીખંડમાં બાર, કાલોદસમુદ્રમાં બેતાળીશ અને પુષ્કરાર્ધદ્વીપમાં બહોંતેર એમ સર્વ મળી ૧૩૨ છે. એક ચંદ્રનો પરિવાર ૨૮ નક્ષત્ર, ૮૮ ગ્રહ અને ૬૬૯૭૫ કોડાકોડિ તારા છે. (એટલે જ્યાં જેટલા ચંદ્ર હોય તેને ઉપરોક્ત નક્ષત્રાદિની સંખ્યા-

એ ગુણુતાં તે ક્ષેત્રની સમસ્ત નક્ષત્રાદિની સંખ્યા આવે.) સૂર્ય ચંદ્ર, ગ્રહ અને નક્ષત્રો તિર્યગ્લોકમાં છે. અને પ્રકીર્ણક તારા* ઉર્ધ્વલોકમાં છે. સૂર્યમંડળનો વિષ્કંભ ૪૮/૬૧ યોજન, ચંદ્રમંડળનો ૫૬/૬૧ યોજન, ગ્રહનો બે ગાઉ, નક્ષત્રનો એક ગાઉ અને તારાઓનો અર્ધ ગાઉ છે. સૌથી નાના તારાઓનો વિષ્કંભ પાંચશેં ધનુષ્ય છે. વિષ્કંભ કરતાં ઉંચાઇ અર્ધી સમજવી. આ સર્વ સૂર્યાદિનું માન કહ્યું, તે મનુષ્ય લોકને વિષે રહેલા ચર જ્યોતિષ્કનુ સમજવું; અઢીદ્વીપની બાહેર રહેલા સ્થિર જ્યોતિષ્કનું માન તો પૂર્વોક્ત વિષ્કંભ તથા ઉંચાઇના અર્દ્ધભાગે જાણવું. મનુષ્યલોકમાં રહેલા જ્યોતિષ્ક વિમાનો લોકસ્થિતિ વડે નિરંતર ગતિવાળા છે તોપણ ઋદ્ધિ વિશેષને માટે અને આભિયોગિક નામકર્મના ઉદયથી નિરંતર ગતિમાં આનંદ માનનારા દેવતાઓ તે વિમાનોને વહન કરે છે. તે દેવો પૂર્વ દિશાએ સિંહને રૂપે, દક્ષિણે હાથીને રૂપે, પશ્ચિમે બળદને રૂપે અને ઉત્તરે ઘોડાને રૂપે હોય છે.

૧૫. તત્કૃતઃ કાલ-વિભાગઃ—તેઓએ કાળ (રાત્રિ દિન વિગેરે) વિભાગ કરેલ છે.

૧૬. બહિરવસ્થિતાઃ—મનુષ્યલોકની બાહેર જ્યોતિષ્ક અવસ્થિત હોય છે.

૧૭. વૈમાનિકાઃ—વૈમાનિક દેવોનો હવે અધિકાર કહે છે. વિમાનોને વિષે ઉત્પન્ન થાય તે વૈમાનિક.

૧૮. કલ્પોપપન્નાઃ કલ્પાતીતાશ્ચ—કલ્પોપપન્ન અને કલ્પાતીત (ઇન્દ્રાદિની મર્યાદારહિત-અહમિંદ્ર) એ બે ભેદવાળા વૈમાનિક દેવો છે.

૧૯. ઉપર્યુપરિ—તે વૈમાનિક દેવ એક એકની ઉપર ઉપર (ચઢતા ચઢતા) રહેલા છે.

---

* તારાઓ સમભૂતલા પૃથ્વીથી ૯૦૦ યોજન ઉંચા હોવાથી તેનાં વિમાનો તિર્યગ્ લોકના ઉપર ઉર્ધ્વલોકમાં આવે.

૨૦. સૌધર્મૈશાન-સાનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક-લાન્તક-મહાશુક્ર-સહસ્રારે-ષ્વાનત પ્રાણતયો-રારણાચ્યુતયો-ર્નવસુ ગ્રૈવેયકેષુ વિજય-વૈજયંત-જયન્તાપરાજિતેષુ સર્વાર્થસિદ્ધે ચ-સૌધર્મ, ઇશાન, સાનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર અને સહસ્રારને વિષે; આનત પ્રાણતને વિષે; આરણ અચ્યુતને વિષે; નવ ગ્રૈવેયકને વિષે; વિજય વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિતને વિષે તથા સર્વાર્થસિદ્ધને વિષે વૈમાનિક દેવો હોય છે.

સુધર્મા નામની ઈંદ્રની સભા છે જેમાં તે સૌધર્મ કલ્પ, ઇશાન ઈંદ્રનું નિવાસસ્થાન તે ઐશાનકલ્પ, એ રીતે ઈંદ્રના નિવાસયોગ્ય સાર્થક નામવાળા કલ્પો જાણવા. લોકરૂપ પુરૂષની ગ્રીવા (ડોક) ને સ્થાને રહેલા અથવા ગ્રીવાના આભરણભૂત ગ્રૈવેયક જાણવા. આબાદીમાં થવાના વિઘ્નહેતુને જેણે જીત્યા તે વિજય, વૈજયંત અને જયંત દેવો જાણવા, વિઘ્ન હેતુ વડે પરાજય નહિ પામેલા તે અપરાજિત. સંપૂર્ણ ઉદયના અર્થમાં સિદ્ધ થયેલા તે સર્વાર્થસિદ્ધ.

૨૧. સ્થિતિ-પ્રભાવ-સુખ-દ્યુતિ-લેશ્યા—વિશુદ્ધીન્દ્રિયા-વધિ-વિષયતોઽધિકાઃ—તેઓમાં પૂર્વ પૂર્વના દેવતાની અપેક્ષાએ ઉપર ઉપરના દેવતાઓ સ્થિતિ (આયુષ્ય), પ્રભાવ, સુખ, કાન્તિ, લેશ્યા, વિશુદ્ધિ, ઇંદ્રિય પટુતા અને અવધિજ્ઞાનના વિષયમાં અધિક અધિક હોય છે.

૨૨. ગતિ-શરીર-પરિગ્રહા-ભિમાનતો હીનાઃ—ગતિ, શરીર પ્રમાણ, પરિગ્રહસ્થાન, (પરિવાર વિગેરે) અને અભિમાન વડે કરીને પૂર્વ કરતાં ઉપરના દેવતાઓ ઓછા ઓછા છે.

બે સાગરોપમના જઘન્ય આયુષ્યવાળા દેવોની ગતિ (ગમન) સાતમી નરક સુધી હોય અને તિર્છી અસંખ્યાત હજાર કોડાકોડી યોજન હોય. તેથી આગળની જઘન્ય સ્થિતિવાળા દેવો એક એક ઓછી નરકભૂમિ સુધી જઇ શકે. ગમનશક્તિ છે. છતાં ત્રીજી નરકથી આગળ કોઈ દેવતા ગયા નથી તેમ જશે પણ નહિ. સૌધર્મ

અને ઐશાન કલ્પના દેવોના શરીરની ઉંચાઈ સાત હાથની છે. સાનત્કુમાર અને માહેંદ્રની ૭ હાથ, બ્રહ્મલોક તથા લાંતકની પાંચ હાથ, મહાશુક્ર અને સહસ્રારની ચાર હાથ, આનતાદિ ચારની ત્રણ હાથ, ગ્રૈવેયકની બે હાથ અને અનુત્તર વિમાનવાસી દેવના શરીરની ઉંચાઈ એક હાથ છે.

૨૩. પીત–પદ્મ–શુક્લલેશ્યા–દ્વિ–ત્રિ–શેષેષુ—તેજો, પદ્મ અને શુક્લ લેશ્યા બે કલ્પના, ત્રણ કલ્પના અને બાકીના દેવોને વિષે અનુક્રમે જાણવી. એટલે પહેલા બે કલ્પમાં તેજોલેશ્યા, પછી ત્રણ કલ્પમાં પદ્મલેશ્યા અને લાંતકથી માંડીને સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યંત શુક્લલેશ્યા હોય છે.

૨૪. પ્રાગ્ગ્રૈવેયકેભ્યઃ કલ્પાઃ—ગ્રૈવેયકની પૂર્વે કલ્પો છે (ઈન્દ્રાદિક ભેદોવાળા દેવલોકો છે).

અહીં કોઈ શંકા કરે છે કે શું સર્વ દેવતાઓ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય છે કે તેઓ તીર્થંકરોના જન્માદિ વખતે આનંદ પામે છે? તેનો ઉત્તર આપે છે કે—સર્વ દેવતા સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોતા નથી પરંતુ જે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય છે તેઓ સદ્ધર્મના બહુમાનથી અત્યંત આનંદ પામે છે અને જન્માદિના મહોત્સવમાં જાય છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ મનરંજન માટે અને ઇંદ્રની અનુવૃત્તિએ જાય છે અને પરસ્પરના મેળાપથી હંમેશની પ્રવૃત્તિને લીધે આનંદ પામે છે. લોકાન્તિક દેવો બધા વિશુદ્ધ ભાવવાળા હોય છે. તેઓ સદ્ધર્મના બહુમાનથી અને સંસારદુઃખથી પીડિત જીવોની દયા વડે અર્હંતોના જન્માદિને વિષે વિશેષે આનંદ પામે છે અને દીક્ષા લેવાનો સંકલ્પ કરવાવાળા પૂજ્ય તીર્થંકરોની સમીપ જઇને, પ્રસન્નચિત્તથી સ્તુતિ કરે છે અને તીર્થ પ્રવર્તાવવા વિનંતિ કરે છે.

૨૫. બ્રહ્મલોકાલયા લોકાન્તિકાઃ—લોકાન્તિક દેવો બ્રહ્મલોકમાં રહેનારા છે.

૨૬. સારસ્વતાદિત્ય–વહ્ન્યરુણ–ગર્દતોય–તુષિતાવ્યાબાધ–મરુતઃ (અરિષ્ટાશ્ચ)—૧ સારસ્વત, ૨ આદિત્ય, ૩ વહ્નિ, ૪ અરુણ, ૫

-ગર્દતોય, ૬ તુષિત, ૭ અવ્યાબાધ અને ૮ મરૂત એ આઠ ભેદે લોકાંતિકો છે. (ઇશાન ખુણાથી માંડીને પ્રત્યેક દિશામાં એક એક અનુક્રમે છે). અરિષ્ટ પણ નવમા લોકાન્તિક છે.

-૨૭ વિજયાદિષુ દ્વિચરમાઃ—વિજયાદિ ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો દ્વિચરમ ભવવાળા છે. એટલે અનુત્તર વિમાનથી ચ્યવી મનુષ્ય થઈ ફરી અનુત્તરમાં આવી સિદ્ધ થાય; સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી એકાવતારી જાણવા.

૨૮. ઔપપાતિક-મનુષ્યેભ્યઃ-શેષાસ્તિર્યગ્યોનયઃ—ઉપપાત યોનિ-વાળા (દેવતા ને નારકી) અને મનુષ્ય સિવાય બાકીના તિર્યગ્ યોનિવાળા જીવો (તિર્યંચો) જાણવા.

દેવોનું ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય આયુ.

૨૯ સ્થિતિઃ—હવે સ્થિતિ કહીએ છીએ.

-૩૦. ભવનેષુ દક્ષિણાર્ધાધિપતીનાં પલ્યોપમમધ્યર્ધમ્—ભવનોને વિષે દક્ષિણાર્ધના અધિપતિની દોઢ પલ્યોપમની સ્થિતિ જાણવી, ઇંદ્રની સ્થિતિ કહી તેથી (ઉપલક્ષણથી) તેના વિમાનવાસી સર્વ દેવોની જાણવી.

૩૧. શેષાણાં પાદોને—બાકીના એટલે ઉત્તરાર્ધ અધિપતિની સ્થિતિ પોણાબે પલ્યોપમની છે.

-૩૨. અસુરેન્દ્રયોઃ સાગરોપમમધિકં ચ—અસુરકુમારના દક્ષિણાર્ધા-ધિપતિની સાગરોપમ અને ઉત્તરાર્ધાધિપતિની સાગરોપમથી કાંઇક અધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે.

૩૩. સૌધર્માદિષુ યથાક્રમમ્—સૌધર્માદિને વિષે અનુક્રમે સ્થિતિ કહે છે.

૩૪. સાગરોપમે—સૌધર્મ કલ્પના દેવોની બે સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી.

૩૫. અધિકે ચ—ઇશાન કલ્પના દેવોની બે સાગરોપમથી અધિક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી.

૩૬. સપ્ત સાનત્કુમારે—સનત્કુમાર કલ્પને વિષે સાત સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે.

૩૭. વિશેષ-ત્રિ-સપ્ત-દશૈકાદશ-ત્રયોદશ-પઞ્ચદશભિ-રધિકાનિ ચ—પૂર્વોક્ત સાત સાગરોપમ સાથે વિશેષથી માંડીને અનુક્રમે જાણવી.

તે આ પ્રમાણે— માહેંદ્રે સાત સાગરોપમથી વિશેષ, બ્રહ્મલોકે દશ, લાન્તકે ચૌદ, મહાશુક્રે સત્તર, સહસ્રારે અઢાર, આનત પ્રાણતે વીશ અને આરણ અચ્યુતે બાવીશ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી.

૩૮. આરણાચ્યુતાદૂર્ધ્વમેકૈકેન નવસુ ગ્રૈવેયકેષુ વિજયાદિષુ સર્વાર્થસિદ્ધે ચ—આરણ અચ્યુતથકી ઉપર નવ ગ્રૈવેયક અને વિજયાદિ ચાર અનુત્તર અને સર્વાર્થસિદ્ધને વિષે એક એક સાગરોપમ વધારે સ્થિતિ જાણવી.

એટલે પહેલા ગ્રૈવેયકથી નવમા ગ્રૈવેયક સુધી ૨૩ થી ૩૧ સાગરોપમ, વિજયાદિ ચાર અનુત્તરની બત્રીશ સાગરોપમ અને સર્વાર્થસિદ્ધની તેત્રીશ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી.

સૌધર્માદિને વિષે જઘન્ય સ્થિતિ અનુક્રમે કહે છે.

૩૯. અપરા પલ્યોપમમધિકં ચ—સૌધર્મને વિષે પલ્યોપમ અને ઇશાનને વિષે અધિક પલ્યોપમ જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી.

૪૦. સાગરોપમે—સનત્કુમારની જઘન્ય સ્થિતિ બે સાગરોપમની જાણવી.

૪૧. અધિકે ચ—માહેન્દ્રે બે સાગરોપમ અધિક જાણવી.

૪૨. પરતઃ પરતઃ પૂર્વા પૂર્વાનન્તરા—પૂર્વ પૂર્વ કલ્પની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તે આગળ આગળના કલ્પની જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી; સર્વાર્થ સિદ્ધની જઘન્ય સ્થિતિ નથી.

૪૩. નારકાણાં ચ દ્વિતીયાદિષુ—નારકોની બીજી વિગેરે નરકને વિષે પૂર્વ પૂર્વની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તે આગળ આગળની જઘન્ય

૩૫. અધિ
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ

૨. દ્રવ્યાણિ જીવાશ્ચ—એ ધર્માદિ ચાર અને જીવો,એ પાંચ દ્રવ્યોછે.
૩. નિત્યાવસ્થિતાન્યરૂપાણિ—એ દ્રવ્યો નિત્ય (પોતાના સ્વરૂપમાં હમેશ રહે તે), અવસ્થિત (વર્તમાન-છતા) અને અરૂપી છે.
૪. રૂપિણઃ પુદ્ગલાઃ—પુદ્ગલો રૂપી છે.
૫. આકાશાદેકદ્રવ્યાણિ—ધર્માસ્તિકાયથી માંડીને આકાશ પર્યન્ત દ્રવ્યો એક એક છે.
૬. નિષ્ક્રિયાણિ ચ—એ પૂર્વોક્ત ત્રણ દ્રવ્યો નિષ્ક્રિય (ક્રિયા રહિત) છે.
૭. અસંખ્યેયાઃ પ્રદેશા ધર્માધર્મયોઃ—ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો અસંખ્યેય છે.
૮. જીવસ્ય ચ—એક જીવના પ્રદેશ પણ અસંખ્યાતા છે.
૯ આકાશસ્યાનન્તાઃ—લોકાલોકના આકાશના પ્રદેશો અનંતા છે. પણ લોકાકાશના અસંખ્યેય પ્રદેશ છે.
૧૦. સંખ્યેયાસંખ્યેયાશ્ચ પુદ્ગલાનામ્—પુદ્ગલોના પ્રદેશો સંખ્યેય, અસંખ્યેય અને અનંત હોય છે.
૧૧ નાણોઃ—પરમાણુના પ્રદેશો હોતા નથી.
૧૨ લોકાકાશે-ઽવગાહઃ—લોકાકાશને વિષે અવગાહ હોય છે.' એટલે રહેવાવાળાં દ્રવ્યોની સ્થિતિ (રહેવાપણું) લોકાકાશને વિષે થાય છે. (અવગાહી દ્રવ્યોની સ્થિતિ લોકાકાશને વિષે છે.)
૧૩. ધર્માધર્મયોઃકૃત્સ્ને—ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનો સમસ્ત લોકાકાશને વિષે અવગાહ છે.
૧૪. એકપ્રદેશાદિષુ ભાજ્યઃ પુદ્ગલાનામ્—પુદ્ગલોનો એકાદિ આકાશપ્રદેશને વિષે અવગાહ વિકલ્પવાળો છે.

કેટલાક એક પ્રદેશમાં, કેટલાક બે પ્રદેશમાં, યાવત્ અચિત્ત મહાસ્કન્ધ સમગ્ર લોકમાં અવગાહી રહે છે. અપ્રદેશ, સંખ્યેયપ્રદેશ, અસંખ્યપ્રદેશ અને અનંતપ્રદેશવાળા જે પુદ્ગળ સ્કંધો છે તેનો આકાશના એકાદિ પ્રદેશોમાં અવગાહ ભાજ્ય છે (ભજના વાળો

સ્થિતિ જાણવી, અનુક્રમે ૧-૩-૭-૧૦-૧૭-૨૨ સાગરોપમ બીજીથી સાતમી સુધી જાણવી.

૪૪. દશ-વર્ષ-સહસ્રાણિ પ્રથમાયામ્—પ્રથમ નરક ભૂમિમાં દશ હજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે.

૪૫. ભવનેષુ ચ—ભવનપતિને વિષે પણ જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે.

૪૬. વ્યન્તરાણાં ચ—વ્યંતરદેવોની પણ જઘન્ય સ્થિતિ દશ હજાર વર્ષની છે.

૪૭. પરા પલ્યોપમમ્—વ્યંતરોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમની છે.

૪૮. જ્યોતિષ્કાણામધિકમ્—જ્યોતિષ્ક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પલ્યોપમ અધિક છે.

૪૯. ગ્રહાણામેકમ્—ગ્રહોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે.

૫૦. નક્ષત્રાણામર્ધમ્-નક્ષત્રોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અર્ધ પલ્યોપમની છે.

૫૧. તારકાણાં ચતુર્ભાગઃ—તારાઓની પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે.

૫૨. જઘન્યા ત્વષ્ટભાગઃ—તારાઓની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ છે.

૫૩. ચતુર્ભાગઃ શેષાણામ્—તારા સિવાય બાકીના જ્યોતિષ્કોની જઘન્ય સ્થિતિ પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ જાણવી.

અથ પઞ્ચમોઽધ્યાયઃ (અજીવનો)

અજીવના ભેદ-દ્રવ્યનું સ્વરૂપ-લક્ષણ અને સતનું લક્ષણ.

૧. અજીવકાયા ધર્માધર્માકાશ-પુદ્ગલાઃ—ધર્માસ્તિકાય (ચલન સહાયક) અધર્માસ્તિકાય (સ્થિર સહાયક) આકાશાસ્તિકાય (અવકાશગુણ) અને પુદ્ગલાસ્તિકાય (શડન પડન વિધ્વંસગુણ,) એ ચાર અજીવકાય છે.

પ્રદેશરૂપ અવયવનું બહુપણું જણાવવાને અર્થે અને કાળના સમયમાં પ્રદેશપણું નથી એ જણાવવાને અર્થે કાયનું ગ્રહણ કર્યું છે.

૨. દ્રવ્યાણિ જીવાશ્ચ—એ ધર્માદિ ચાર અને જીવો,એ પાંચ દ્રવ્યોછે.
૩. નિત્યાવસ્થિતાન્યરૂપાણિ—એ દ્રવ્યો નિત્ય (પોતાના સ્વરૂપમાં હમેશ રહે તે), અવસ્થિત (વર્તમાન–છતા) અને અરૂપી છે.
૪. રૂપિણઃ પુદ્ગલાઃ—પુદ્ગલો રૂપી છે.
૫. આકાશાદેકદ્રવ્યાણિ—ધર્માસ્તિકાયથી માંડીને આકાશ પર્યન્ત દ્રવ્યો એક એક છે.
૬. નિષ્ક્રિયાણિ ચ—એ પૂર્વોક્ત ત્રણ દ્રવ્યો નિષ્ક્રિય (ક્રિયા રહિત) છે.
૭. અસંખ્યેયાઃ પ્રદેશા ધર્માધર્મયોઃ—ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો અસંખ્યેય છે.
૮. જીવસ્ય ચ—એક જીવના પ્રદેશ પણ અસંખ્યાતા છે.
૯. આકાશસ્યાનન્તાઃ—લોકાલોકના આકાશના પ્રદેશો અનંતા છે. પણ લોકાકાશના અસંખ્યેય પ્રદેશ છે.
૧૦. સંખ્યેયાસંખ્યેયાશ્ચ પુદ્ગલાનામ્—પુદ્ગલોના પ્રદેશો સંખ્યેય, અસંખ્યેય અને અનંત હોય છે.
૧૧ નાણોઃ—પરમાણુના પ્રદેશો હોતા નથી.
૧૨ લોકાકાશે–ઽવગાહઃ—લોકાકાશને વિષે અવગાહ હોય છે. એટલે રહેવાવાળાં દ્રવ્યોની સ્થિતિ (રહેવાપણું) લોકાકાશને વિષે થાય છે. (અવગાહી દ્રવ્યોની સ્થિતિ લોકાકાશને વિષે છે.)
૧૩. ધર્માધર્મયોઃ કૃત્સ્ને—ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયનો સમસ્ત લોકાકાશને વિષે અવગાહ છે.
૧૪. એકપ્રદેશાદિષુ ભાજ્યઃ પુદ્ગલાનામ્—પુદ્ગલોનો એકાદિ આકાશપ્રદેશને વિષે અવગાહ વિકલ્પવાળો છે.

કેટલાક એક પ્રદેશમાં, કેટલાક બે પ્રદેશમાં, યાવત્ અચિત્ત મહાસ્કન્ધ સમગ્ર લોકમાં અવગાહી રહે છે. અપ્રદેશ, સંખ્યેયપ્રદેશ, અસંખ્યપ્રદેશ અને અનંતપ્રદેશવાળા જે પુદ્ગળ સ્કંધો છે તેનો આકાશના એકાદિ પ્રદેશોમાં અવગાહ ભાજ્ય છે (ભજના વાળો

છે) એટલે કે—એક પરમાણુ તો એક આકાશ પ્રદેશમાંજ રહે. બે પરમાણુવાળો સ્કંધ એક પ્રદેશ અગર બે પ્રદેશમાં રહે. ત્ર્યણુક (ત્રણ પરમાણુવાળો સ્કંધ) એક, બે, અગર ત્રણ પ્રદેશમાં રહે. ચતુરણુક એક, બે ત્રણ અગર ચાર પ્રદેશમાં રહે. એ પ્રમાણે ચતુરણુકથી માંડીને સંખ્યાતા અસંખ્યાતા પ્રદેશવાળા એકથી માંડીને સંખ્યાતા અસંખ્યાતા પ્રદેશમાં અવગાહ કરે અને અનંત પ્રદેશવાળાનો અવગાહ પણ એકથી માંડી અસંખ્યાત પ્રદેશમાંજ હોય.

૧૫. અસંખ્યેય-ભાગાદિષુ જીવાનામ્—લોકાકાશના અસંખ્યાતમા ભાગથી માંડીને સંપૂર્ણ લોકાકાશપ્રદેશમાં જીવોનો અવગાહ થાય છે.

૧૬. પ્રદેશ-સંહાર-વિસર્ગાભ્યાં પ્રદીપવત્—દીપકના પ્રકાશની પેઠે જીવોના પ્રદેશો સંકોચ તથા વિસ્તારવાળા થવાથી અસંખ્યેય ભાગાદિમાં અવગાહ થાય છે.

જેમકે દીવો મોટો હોય, છતાં તે નાના ગોખલા આદિમાં ઢાંકી રાખ્યો હોય, તો તેટલી જગ્યામાં પ્રકાશ કરે છે અને મોટા મકાનમાં રાખ્યો હોય તો તે મકાનમાં સર્વ ઠેકાણે પ્રકાશ કરે છે; તેમ જીવપ્રદેશનો સંકોચ અને વિસ્તાર થવાથી નાના અગર મોટા પાંચ પ્રકારના શરીરસ્કંધને, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ પુદ્ગલ અને જીવપ્રદેશના સમુદાયને જીવ અવગાહના વડે વ્યાપ્ત કરે છે. ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને જીવ અરૂપી હોવાથી માંહોમાંહો પુદ્ગલોમાં રહેતાં વિરોધ આવતો નથી.

હવે ધર્માસ્તિકાયાદિનાં લક્ષણો કહે છે—

૧૭. ગતિ-સ્થિત્યુપગ્રહૌ ધર્મા-ધર્મયો-રુપકારઃ—ગતિ સહાયરૂપ પ્રયોજન ધર્માસ્તિકાયનું અને સ્થિતિ સહાય (કારણ)રૂપ પ્રયોજન (ગુણ) અધર્માસ્તિકાયનું છે.

૧૮. આકાશસ્યાવગાહઃ—આકાશનું પ્રયોજન સર્વ દ્રવ્યોને અવગાહ આપવાનું છે.

૧૯. શરીરવાઙ્મનઃ પ્રાણાપાનાઃ પુદ્ગલાનામ્—શરીર, વચન, મન, પ્રાણ (ઉચ્છ્વાસ) અને અપાન (નિઃશ્વાસ) એ પુદ્ગલોનું પ્રયોજન જીવને છે.

૨૦. સુખ-દુઃખ-જીવિત-મરણોપગ્રહાશ્ચ—સુખ દુઃખ જીવિત અને મરણના કારણપણે પણ પુદ્ગલોજ થાય છે.

ઇચ્છિત સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને શબ્દની પ્રાપ્તિ તે સુખનું કારણ, અનિષ્ટ સ્પર્શાદિની પ્રાપ્તિ તે દુઃખનું કારણ, વિધિપૂર્વક સ્નાન, આચ્છાદન, વિલેપન તથા ભોજનાદિ વડે આયુષ્યનું અનપવર્તન તે જીવિતનું કારણ અને વિષ શસ્ત્ર અગ્નિ વિગેરે વડે આયુષ્યનું અપવર્તન તે મરણનું કારણ છે.

૨૧. પરસ્પરોપગ્રહો જીવાનામ્.—પરસ્પર હિતાહિતના ઉપદેશ વડે સહાયક થવારૂપ જીવોનું પ્રયોજન છે.

૨૨. વર્તના પરિણામઃ ક્રિયા પરત્વાપરત્વે ચ કાલસ્ય—વર્તના, પરિણામ, ક્રિયા, પરત્વ અને અપરત્વ એ કાળનું કાર્ય છે.

સર્વ પદાર્થોની કાળને આશ્રયી જે વૃત્તિ તે વર્તના જાણવી. અર્થાત્ પ્રથમ સમયાશ્રિત ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તે વર્તના. અનાદિ અને આદિ એમ બે પ્રકારે પરિણામ છે. ક્રિયા એટલે ગતિ તે ત્રણ પ્રકારે-પ્રયોગ ગતિ, વિસ્રસા ગતિ અને મિશ્રસા ગતિ. પરત્વાપરત્વ ત્રણ પ્રકારે છે-પ્રશંસાકૃત, ક્ષેત્રકૃત અને કાળકૃત, જેમકે-ધર્મ અને જ્ઞાન પર (પ્રશંસાને યોગ્ય) છે, અધર્મ અને અજ્ઞાન અપર (નિંદાને યોગ્ય) છે, તે પ્રશંસાકૃત એક દેશ, કાળમાં સ્થિત પદાર્થોમાં જે દૂર છે તે પર (દૂર) અને સમીપ છે તે અપર (પાસે) જાણવું, તે ક્ષેત્રકૃત સો વર્ષવાળો સોળ વર્ષવાળાની અપેક્ષાએ પર (મોટો) અને સોળ વર્ષવાળો સો વર્ષવાળાની અપેક્ષાએ અપર (નાનો) છે. તે કાળકૃત.

૨૩. સ્પર્શ-રસ-ગન્ધ-વર્ણવન્તઃ પુદ્ગલાઃ—સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણવાળા પુદ્ગલો છે.

સ્પર્શ આઠ પ્રકારે છે-કર્કશ, સુંવાળો, ભારે, હલકો, ટાઢો, ઉનો, સ્નિગ્ધ અને લુખો. રસ પાંચ પ્રકારે છે-કડવો, તીખો કષાયેલ, ખાટો અને મધુર. ગંધ બે પ્રકારે છે-સુરભિ અને દુરભિ. વર્ણ પાંચ પ્રકારે છે-કાળો, લીલો, રાતો, પીળો અને શ્વેત.

૨૪. શબ્દ-બન્ધ-સૌક્ષ્મ્ય-સ્થૌલ્ય - સંસ્થાન-ભેદ-તમશ્છાયા-તપોદ્યોતવન્તશ્ચ—શબ્દ, બંધ, સૂક્ષ્મતા, સ્થૂલતા, સંસ્થાન, ભેદ (ભાગ થવા), અંધકાર, છાયા, આતપ (તડકો) અને ઉદ્યોતવાળા પણ પુદ્દગલો છે.

શબ્દ છ પ્રકારે છે-તત (વીણાદિનો), વિતત (મૃદંગાદિનો), ઘન (કાંસી-કરતાળાદિનો), શુષિર (વાંસળી વિગેરેનો), ઘર્ષ (ઘર્ષણ થવાથી ઉત્પન્ન થયેલ) અને ભાષ (વાણીનો). બંધ ત્રણ પ્રકારે છે-પ્રયોગબંધ (પુરૂષ પ્રયત્નથી થયેલ ઔદારિક વિગેરે શરીરનો બંધ), વિશ્રસાબંધ× (ઇન્દ્ર ધનુષ્ય વિગેરેની પેઠે વિષમ ગુણવાળા પરમાણુને સ્વતઃ થયેલ) અને મિશ્રબંધ (જીવ દ્રવ્યના સહચારી અચેતન દ્રવ્યપરિણુત બંધ) સ્તંભ કુંભ વિગેરે. સૂક્ષ્મતા બે પ્રકારે છે-અન્ત્ય અને આપેક્ષિકઃ પરમાણુમાં અંત્ય અને દ્વયણુકાદિમાં સંઘાત પરિણામની અપેક્ષાએ આપેક્ષિક. (જેમ આંબળા કરતાં બોર નાનું છે.) સ્થૂળતા પણ સંઘાત પરિણામની અપેક્ષાએ બે પ્રકારે છે. સર્વ લોક વ્યાપિ મહાસ્કધને વિષે અંત્ય સ્થૂલતા અને બોર કરતાં આમળું મોટું છે તે આપેક્ષિન સ્થૂળતા. સંસ્થાન અનેક પ્રકારે છે. ભેદ પાંચ પ્રકારે છે-ઔત્કારિક (કાષ્ટાદિ ચિરવાથી થાય તે), ચૌર્ણિક (ચૂર્ણ-ભૂકો કરવાથી), ખંડ (ટુકડા કરવાથી), પ્રસર (વાદળાદિના વિખરાવાથી) અને અનુતટ (તપાવેલા લોઢાને ઘણવડે ટીપવાથી કણીયા નીકળે તે).

૨૫. અણવઃ સ્કન્ધાશ્ચ—અણુઓ અને સ્કન્ધો એ બે પ્રકારે પુદ્દગલો છે.

× ધર્મ, અધર્મ અને આકાશનો બંધ તે અનાદિ વિશ્રસા.

૨૬. સંઘાતભેદેભ્ય ઉત્પદ્યન્તે—સંઘાત (એકત્ર થવું), ભેદ (ભાગ પડવા) અને સંઘાતભેદ એ ત્રણ કારણવડે કરીને સ્કંધો ઉત્પન્ન થાયછે.
૨૭. ભેદાદણુઃ—ભેદવડે અણુ ઉત્પન્ન થાય છે.
૨૮. ભેદ-સંઘાતાભ્યાં ચાક્ષુષાઃ—ચક્ષુ વડે દેખી શકાય એવા સ્કંધો, ભેદ અને સંઘાત વડે કરીને થાય છે.
ધર્માસ્તિકાયાદિ પદાર્થો જાણવા માટે સતનું લક્ષણ કહે છે.
૨૯. ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્યયુક્તં સત્—ઉત્પાદ (ઉત્પત્તિ), વ્યય (નાશ) અને ધ્રૌવ્ય (સ્થિરતા) વડે યુક્ત તે સત્ (છતું-વર્તમાન) જાણવું.

આ સંસારમાં દરેક પદાર્થ ઉત્પાદ, વ્યય અને સ્થિતિવડે યુક્ત છે. આત્મદ્રવ્યમાં મનુષ્યત્વાદિ પર્યાયરૂપે આત્મદ્રવ્યનો વ્યય થાય છે. દેવતાદિ પર્યાયથી તેની ઉત્પત્તિ થાય છે અને આત્મત્વ સ્વરૂપથી તેની સ્થિતિ છે. પુદ્‌ગલ દ્રવ્યમાં નીલવર્ણાદિ પર્યાય વડે પરમાણુનો નાશ થાય છે, રક્તવર્ણાદિ વડે તેની ઉત્પત્તિ થાય છે અને પુદ્‌ગલત્વ સ્વરૂપે તેની સ્થિતિ છે. ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યમાં ગતિમાન્ જીવ પુદ્‌ગલના નિમિત્તે કોઈ કોઇ પ્રદેશે ચલનસહાયત્વરૂપે ધર્માસ્તિકાયની ઉત્પત્તિ થાય છે, જ્યારે જીવ અને પુદ્‌ગલો બીજા પ્રદેશ તરફ જાય છે, ત્યારે તે સ્થળ અને તે પદાર્થને અંગે ચલન સહાયત્વ સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાય નષ્ટ થાય છે અને ધર્માસ્તિકાયત્વ સ્વરૂપે ધર્માસ્તિકાય ધ્રુવ છે તેવી રીતે અધર્માસ્તિકાયમાં પણ જાણી લેવું, ભેદ એટલોજ કે તે સ્થિતિનું કારણ છે.

એકાન્તથી આત્માને નિત્યજ માનવામાં આવે, તો તેના એક સ્વભાવને લીધે અવસ્થાનો ભેદ ન થઇ શકે અને તેમ થાય તો સંસાર અને મોક્ષના અભાવનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. જો અવસ્થાના ભેદને કલ્પિત માનીએ, તો વસ્તુની અવસ્થાનો ભેદ તે વસ્તુનો સ્વભાવ નહિ હોવાથી તે યથાર્થ જ્ઞાનનો વિષય થઇ શકે નહિ; તેને વસ્તુનો સ્વભાવજ માનવામાં આવે તો વસ્તુ અનિત્ય માન્યા વિના અવસ્થાન્તરની ઉત્પત્તિજ ન થઇ શકે, તેથી એકાન્ત નિત્યતાનો

અભાવ થાય. આ પ્રમાણે એક જ પદાર્થમાં ઉત્પાદ, વ્યય ધ્રૌવ્ય એ ત્રણે અંશોને ન સ્વીકારવામાં આવે તો મનુષ્યાદિ તે દેવાદિ રૂપે ન થાય. તેમ ન થાય તો યમ નિયમાદિનું પાલન કરવું તે નિરર્થક થાય. એમ થવાથી આગમવચન વચનમાત્ર જ થાય. આ સર્વ ઉત્પાદ, વ્યય વ્યવહારથકી બતાવેલા છે. નિશ્ચયથકી તો દરેક પદાર્થો દરેક ક્ષણે ઉત્પાદાદિ યુકત છે. તેમ માનવાથીજ ભેદની સિદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે કે—દરેક વ્યકિતમાં ક્ષણે ક્ષણે ભિન્નભિન્નપણું હોય છે, તેથી નરકાદિ ગતિના તેમજ સંસાર અને મોક્ષના ભેદ ઘટે છે. હિંસાદિ નરકાદિનું કારણ છે, સમ્યક્ત્વાદિ અપવર્ગનું કારણ છે, તે સર્વ ઉત્પાદાદિયુક્ત વસ્તુનો સ્વીકાર કરવાથી ઘટે છે; જો ઉત્પાદાદિ રહિત વસ્તુને માનીએ તો યુક્તિથી આ સર્વ ઘટી શકે નહિ.

૩૦. તદ્ભાવાવ્યયં નિત્યમ્—જે તે સ્વરૂપથી નાશ ન પામે તે નિત્ય છે.

૩૧. અર્પિતાનર્પિતસિદ્ધેઃ—(પદાર્થોની સિદ્ધિ) વ્યવહારનય અને નિશ્ચય નયના જ્ઞાન વડે કરીને થાય છે.

ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રૌવ્ય એ ત્રણ રૂપ સત્ અને નિત્ય એ બન્ને મુખ્ય અને ગૌણ ભેદથી સિદ્ધ છે. જેમકે—દ્રવ્યરૂપથી મુખ્ય કરીને અને પર્યાયરુપથી ગૌણ કરીને પદાર્થ દ્રવ્યરૂપ કહેવાય છે.

૩૨ સ્નિગ્ધ-રૂક્ષત્વાદ્બંધઃ—સ્નિગ્ધતા અને રૂક્ષત્વ (લુખાશ) વડે કરીને બંધ થાય છે અર્થાત્ સ્નિગ્ધ પુદ્ગલોનો લુખા પુદ્ગલો સાથે બંધ થાય છે.

૩૩. ન જઘન્ય-ગુણાનામ્—એક ગુણ (અંશ) વાળા સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પુદ્ગલોનો પરસ્પર બંધ થતો નથી.

૩૪. ગુણ-સામ્યે સદૃશાનામ્—ગુણની સમાનતા હોતે છતે પણ સદૃશ (એક જાતના) પુદ્ગલોનો બંધ થતો નથી.

એટલે સમાન ગુણવાળા સ્નિગ્ધ પુદ્ગલોનો સ્નિગ્ધ પુદ્ગલ સાથે અને રૂક્ષનો તેવા રૂક્ષ પુદ્ગલ સાથે બંધ થતો નથી. જેમકે

૪ અંશવાળા સ્નિગ્ધ પુદ્દગલોનો ૪ અંશવાળા સ્નિગ્ધ પુદ્દગલો સાથે અને ૪ અંશવાળા રૂક્ષ પુદ્દગલોનો ૪ અંશવાળા રૂક્ષ પુદ્દગલો સાથે બંધ થતો નથી.

૩૫. દ્વ્યધિકાદિગુણાનાં તુ—દ્વિગુણ આદિ અધિક ગુણવાળા એક જાતના પુદ્દગલોનો બંધ થાય છે.

જેમકે:—બે આદિ ગુણવાળા સ્નિગ્ધ પુદ્દગલો સાથે ચાર આદિ ગુણવાળા સ્નિગ્ધ પુદ્દગલોનો બંધ થાય છે. પણ એક ગુણું અધિક ત્રણ ગુણવાળા સમાન સાથે બંધ થતો નથી.

૩૬. બન્ધે સમાધિકૌ પારિણામિકૌ—બંધ થયે છતે સમાન ગુણવાળાનો સમાન ગુણ પરિણામ અને હીન ગુણનો અધિક ગુણ પરિણામ થાય છે.

૩૭. ગુણ-પર્યાયવદ્દ દ્રવ્યમ્—ગુણ અને પર્યાયવાળું દ્રવ્ય છે, એટલે ગુણ અને પર્યાય જેને હોય તે દ્રવ્ય.

જેમકે:— પુદ્દગલનો ગુણ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને નવાનું જુનું થવું તે પર્યાય (ફેરફાર) છે.

૩૮. કાલશ્ચેત્યેકે—કેટલાએક આચાર્ય કાળને પણ દ્રવ્ય કહે છે.

૩૯. સોऽનન્તસમયઃ—તે કાળ અનંત સમયાત્મક છે. વર્તમાનકાળ એક સમયાત્મક અને અતીત અનાગતકાળ અનંત સમયાત્મક છે.

૪૦ દ્રવ્યાશ્રયા નિર્ગુણા ગુણાઃ—જે દ્રવ્યને આશ્રીને રહે અને પોતે નિર્ગુણ (બીજા દ્રવ્યના ગુણ જેમાં ન) હોય તે ગુણ છે.

૪૧. તદ્દભાવઃ પરિણામઃ—વસ્તુનો સ્વભાવ તે પરિણામ. પૂર્વોક્ત ધર્માદિ દ્રવ્યોનો તથા ગુણોનો સ્વભાવ તે પરિણામ જાણવો.

૪૨. અનાદિરાદિમાંશ્ચ—અનાદિ અને આદિ એમ બે પ્રકારનો પરિણામ છે; અરૂપીને વિષે અનાદિ પરિણામ છે.

૪૩. રૂપિષ્વાદિમાન્— રૂપિને વિષે આદિ પરિણામ છે. તે આદિ પરિણામ અનેક પ્રકારનો છે.

૪૪. યોગોપયોગૌ જીવેષુ—જીવને વિષે પણ યોગ અને ઉપયોગના પરિણામ આદિવાળા છે.

અથ ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ (આશ્રવ.)

૧. કાય-વાઙ્-મનઃ કર્મયોગઃ—કાયસંબંધી, વચનસંબંધી અને મનસંબંધી જે કર્મ (ક્રિયા-પ્રવર્તન-વ્યાપાર) તે યોગ કહેવાય છે.

તે દરેક શુભ અને અશુભ એમ બે પ્રકારે છે. અશુભયોગ આ પ્રમાણે જાણવો. હિંસા, ચોરી અને મૈથુન વિગેરે કાયિક; નિંદા, જૂઠું બોલવું, કઠોર વચન અને ચાડી વિગેરે વાચિક અને કોઈના ધન હરણની ઇચ્છા, મારવાની ઇચ્છા, ઇર્ષ્યા, અસૂયા (ગુણમાં દોષારોપણ) વિગેરે માનસિક. આથી વિપરીત તે શુભયોગ જાણવો.

૨. સ આસ્રવઃ—પૂર્વોક્ત યોગ એ આશ્રવ (કર્મ આવવાનું કારણ) છે.

૩. શુભઃ પુણ્યસ્ય—શુભ યોગ તે પુણ્યનો આશ્રવ છે.

૪. અશુભઃ પાપસ્ય—અશુભ યોગ તે પાપનો આશ્રવ છે.

૫. સકષાયાકષાયયોઃ સામ્પરાયિકેર્યાપથયોઃ—સકષાયી (ક્રોધાદિવાળા)ને સામ્પરાયિક અને અકષાયી (કષાય રહિત)ને ઇર્યાપથિક (ચાલવા સંબંધી એક સમયની સ્થિતિનો) આશ્રવ થાય છે.

૬. અવ્રત-કષાયેન્દ્રિય-ક્રિયાઃ* પઞ્ચ-ચતુઃ-પઞ્ચ-પઞ્ચવિંશ-

---

*૧ શુદ્ધ દર્શન મોહનીય (સમ્યક્ત્વ મોહનીય)ના દળીયાના અનુભવથી પ્રશમ આદિ લક્ષણ વડે જાણી શકાય એવી જે જીવાદિ પદાર્થ વિષયક શ્રદ્ધા તે રૂપ, જિન-સિદ્ધ-આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુઓ યોગ્ય પુષ્પ ધૂપાદિ સામગ્રીવડે પૂજન અને અન્ન-પાન-વસ્ત્રાદિ દેવારૂપ અનેક પ્રકારની વૈયાવચ્ચ કરવા રૂપ, શુ સમ્યક્ત્વાદિ ભાવ વૃદ્ધિના હેતુભૂત દેવાદિના જન્મ મહોત્સવ કરવા વિગેરે સાતાવેદનીય બંધના કારણભૂત તે સમ્યક્ત્વ ક્રિયા. ૨ સમ્યક્ત્વથી વિપરીત તે મિથ્યાત્વક્રિયા. ૩ ધાવન વલ્ગનાદિ કાયવ્યાપાર, કઠોર અને અસત્ય ભાષણ વિગેરે વચન વ્યાપાર અને ઇર્ષ્યા, દ્રોહ, અભિમાન વિગેરે મનોવ્યાપાર રૂપ ક્રિયા તે પ્રયોગક્રિયા. ૪ ઇંદ્રિયોની ક્રિયા અથવા આઠ પ્રકારના કર્મ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ તે સમા-

તિસઙ્ખ્યાઃ પૂર્વસ્ય ભેદાઃ—એ પૂર્વોક્ત (સામ્પરાયિક) આશ્રવના ભેદો અવ્રત, કષાય, ઇન્દ્રિય અને ક્રિયા છે; તેના અનુક્રમે પાંચ, ચાર, પાંચ અને પચીશ સંખ્યાવાળા ભેદો છે.

હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ એ પાંચ અવ્રય, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર કષાય, ઈંદ્રિય પાંચ અને ૨૫ ક્રિયા.

દાન ક્રિયા. ૫ ગમનાગમનરૂપ ક્રિયા તે ઇર્યાપથ ક્રિયા. આ ક્રિયાથી કેવળીને માત્ર કાયયોગે એક સમયનો બંધ થાય છે. ૬ કાયાનો દુષ્ટ વ્યાપાર તે કાયક્રિયા. ૭ પરને ઉપઘાત કરે તેવા ગલ, પાશ, ઘંટી વિગેરે અધિકરણ એ વિગેરે વડે જીવોનું હનન કરવું તે અધિકરણ ક્રિયા. ૮ પ્રકૃષ્ટ દોષ તે પ્રદોષ-ક્રોધાદિ, તે વડે જીવ અથવા અજીવ ઉપર દ્વેષ કરવો તે પ્રદોષ ક્રિયા. ૯ પોતાના કે પારકા હાથે પોતાને અથવા પરને પીડા કરવી તે પરિતાપન ક્રિયા. ૧૦ પોતાના કે પારકા જીવને હણવો હણાવવો તે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા. ૧૧ રાગાદિ કૌતુક વડે અશ્વાદિ જોવા તે દર્શન ક્રિયા. ૧૨ રાગાદિના વશે સ્ત્રી આદિનાં અંગનો સ્પર્શ કરવો તે સ્પર્શન ક્રિયા. ૧૩ જીવ, અજીવ આશ્રયી જે કર્મબંધ તે પ્રત્યય ક્રિયા અથવા કર્મબંધના કારણભૂત અધિકરણ આશ્રયી ક્રિયા તે પ્રત્યય ક્રિયા. ૧૪ પોતાનો ભાઇ, પુત્ર, શિષ્ય, અશ્વ વિગેરેની સર્વ દિશાએથી જોવા આવેલા જનો વડે પ્રશંસા થયે છતે હર્ષ ધારણ કરવો તે સમંતાનુપાત ક્રિયા અથવા ઘી, તેલ પ્રમુખનાં વાસણો ઉઘાડા રાખવાથી તેમાં ત્રસાદિ જીવ પડવાથી જે ક્રિયા લાગે તે. ૧૫ ઉપયોગ રહિત શૂન્યચિત્તે કરવું તે અનાભોગ ક્રિયા. ૧૬ અન્યને કરવા યોગ્ય કાર્ય, અત્યંત અભિમાન વડે ગુસ્સે થવાથી પોતાના હાથે કરે તે સ્વહસ્ત ક્રિયા. ૧૭ રાજા આદિના આદેશે યંત્ર, શસ્ત્રાદિ ઘડાવવા તે નિસર્ગ ક્રિયા. ૧૮ જીવ અજીવનું વિદારણ કરવું અથવા કોઈનાં અછતાં દૂષણ પ્રકાશ કરી તેની માન-પ્રતિષ્ઠાનો નાશ કરવો તે વિદારણ ક્રિયા. ૧૯ જીવ કે અજીવને અન્યદ્વારા બોલાવવા તે આનયન ક્રિયા. ૨૦ વીતરાગે કહેલ વિધિમાં સ્વપરના હિતને વિષે પ્રમાદવશે કરી અનાદર કરવો તે અનવકાંક્ષા ક્રિયા. ૨૧ પૃથ્વીકાયાદિ જીવોના ઉપઘાત કરનાર ખેતી આદિનો આરંભ

ક્રિયાઓ ૨૫ તે આ પ્રમાણે—૧ સમ્યક્ત્વ, ૨ મિથ્યાત્વ, ૩ પ્રયોગ, ૪ સમાદાન, ૫ ઈર્યાપથ, ૬ કાય. ૭ અધિકરણ, ૮ પ્રદોષ, ૯ પરિતાપન, ૧૦ પ્રાણાતિપાત, ૧૧ દર્શન (દૃષ્ટિ), ૧૨ સ્પર્શન, ૧૩ પ્રત્યય, ૧૪ સમંતાનુપાત, ૧૫ અનાભોગ, ૧૬ સ્વહસ્ત, ૧૭ નિસર્ગ (નૈશસ્ત્ર). ૧૮ વિદારણ, ૧૯ આનયન, ૨૦ અનવકાંક્ષ, ૨૧ આરંભ, ૨૨ પરિગ્રહ, ૨૩ માયા, ૨૪ મિથ્યાત્વદર્શન અને ૨૫ અપ્રત્યાખ્યાન. (આ પચીસ ક્રિયા નવતત્ત્વમાં વર્ણવેલ ૨૫ ક્રિયાના જેવા ભાવવાળી છે. નવતત્ત્વમાં આપેલ પ્રેમ અને દ્વેષ એ બે ક્રિયા આમાં આપી નથી તેના બદલે સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ એ બે ક્રિયા આપી છે.)

૭. તીવ્ર-મન્દ-જ્ઞાતાજ્ઞાતભાવ—વીર્યાધિકરણ-વિશેષેભ્ય—સ્તદ્વિશેષઃ—એ ઓગણચાળીશ સાંપરાયિક આશ્રવના ભેદોની તીવ્ર-મંદ અને જ્ઞાત-અજ્ઞાત ભાવ વિશેષે કરીને, વીર્ય તથા અધિકરણ વિશેષે કરીને વિશેષતા છે.

કરવો અથવા ઘાસ વિગેરે છેદવા તે આરંભ ક્રિયા. ૨૨ ધન ધાન્યાદિ ઉપાર્જન કરવું અને તેના રક્ષણની મૂર્ચ્છા રાખવી તે પરિગ્રહ ક્રિયા. ૨૩ કપટવડે અન્યને છેતરવું-મોક્ષનાં સાધન જ્ઞાનાદિને વિષે કપટપ્રવૃત્તિ તે માયા ક્રિયા. ૨૪ જિન વચનથી વિપરીત શ્રદ્ધાન કરવું તથા વિપરીત પ્રરૂપણા કરવી તે મિથ્યાદર્શન ક્રિયા. ૨૫ સંયમના વિઘાતકારિ કષાયાદિનો ત્યાગ નહિ કરવો તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા. નવતત્ત્વાદિ પ્રકરણાદિને વિષે સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ એ બે ક્રિયાને સ્થાને પ્રેમપ્રત્યય (માયા અને લોભના ઉદયે પરને પ્રેમ ઉપજાવવો) અને દ્વેષપ્રત્યય (ક્રોધ અને માનના ઉદયે પરને દ્વેષ ઉપજાવવો) એ બે ક્રિયા છે અને બાકીની બધી સરખી છે. સરાગી જીવ સ્વામી હોવાથી તેની મુખ્યતા લઇને સમ્યક્ત્વને બદલે પ્રેમપ્રત્યય અને કદાગ્રહી વિગેરે કારણથી મિથ્યાદૃષ્ટિ સ્વામી હોવાથી મિથ્યાત્વને બદલે દ્વેષપ્રત્યય ક્રિયા ત્યાં વર્ણવેલ છે એમ સમજવું.

૮. અધિકરણં જીવાજીવાઃ—જીવ તથા અજીવ એ બે પ્રકારે અધિકરણ છે.

વળી તે બંનેના બે બે પ્રકાર છે. દ્રવ્ય અધિકરણ અને ભાવ અધિકરણ દ્રવ્યાધિકરણ છેદનભેદનાદિ દશવિધ શસ્ત્ર અને ભાવાધિકરણ એકસો આઠ પ્રકારે છે.

૯. આદ્યં *સંરમ્ભ-સમારમ્ભારમ્ભ-યોગકૃતકારિતાનુમત-કષાયવિશેષૈસ્ત્રિસ્ત્રિસ્ત્રિશ્ચતુશ્ચૈકશઃ—પહેલું અર્થાત્ જીવાધિકરણ સંરંભ=મારવાનો વિચાર. સમારંભ=પીડા ઉપજાવવી અને આરંભ=હિંસા કરવી. એમ ત્રણ ભેદે છે. વળી તે દરેકના મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગવડે કરીને ત્રણ ત્રણ ભેદ થાય છે, એટલે નવ ભેદ થયા વળી તે દરેકના કરવું, કરાવવું, અને અનુમોદવું એ ત્રણ કારણ વડે કરીને ત્રણ ત્રણ ભેદ થાય છે, એટલે ૨૭ ભેદ થયા. વળી તે દરેકના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાય વડે કરીને ચાર ચાર ભેદ થાય છે, એટલે કુલ ૧૦૮ ભેદ થયા.

તે આ પ્રમાણે-ક્રોધકૃત વચન સંરંભ, માનકૃત વચન સંરંભ, માયાકૃત વચન સંરંભ અને લોભકૃત વચન સંરંભ એ ચાર અને કારિત તથા અનુમતના ચાર ચાર મળીને બાર ભેદ વચન સંરંભના થયા. તેવીજ રીતે કાય અને મન સંરંભના બાર બાર ભેદ લેતાં છત્રીસ ભેદ સંરંભના થયા. આરંભ અને સમારંભના પણ એ રીતે છત્રીશ છત્રીશ ગણતાં ૧૦૮ ભેદ થાય.

૧૦. નિર્વર્તના-નિક્ષેપ-સંયોગ-નિસર્ગા દ્વિચતુર્દ્વિત્રિભેદાઃ પરમ્—બીજા અજીવાધિકરણના-નિર્વર્તનાના બે (મૂલગુણનિર્વર્તના* અને ઉત્તરગુણનિર્વર્તના+), નિક્ષેપાધિકરણના ચાર અપ્રત્યવેક્ષિત=જોયા વિના વસ્તુ મૂકવી. દુષ્પ્રમાર્જિત=પ્રમાર્જ્યા વિના વસ્તુ મૂકવી. સહસા=અકસ્માત્ વસ્તુ મૂકવી અને અનાભોગ-સંસ્કાર=ઉપયોગ વિના જોયા

* શરીર વચન, મન, પ્રાણ અને અપાન એ મૂલગુણ નિર્વર્તના.

+ કાષ્ટ, પુસ્તક, ચિત્રકર્મ તે ઉત્તરગુણ નિર્વર્તના.

અને પ્રમાર્જ્યા વિના શરીરાદિ રાખવું. સંયોગાધિકરણના બે(ભક્ત પાન ને ઉપકરણ) અને નિસર્ગાધિકરણના ત્રણ (મન, વચન ને કાય,) ભેદ છે.

૧૧. તત્પ્રદોષ-નિન્હવ-માત્સર્યાન્તરાયા-સાદનોપઘાતા જ્ઞાન-દર્શનાવરણયોઃ—જ્ઞાન, જ્ઞાની અને જ્ઞાનનાં કે દર્શન, દર્શનીને દર્શનનાં સાધનોના ઉપર દ્વેષ કરવો, નિન્હવપણું (ગુરૂ ઓળવવા —ઓછા જ્ઞાન વાળા પાસે ભણેલ હોય છતાં પોતાની પ્રશંસા માટે મોટા વિદ્વાન્ પાસે ભણેલ છે એમ જણાવવું), માત્સર્ય (ઈર્ષ્યાભાવ), અંતરાય (વિઘ્ન), આશાતના અને ઉપઘાત (નાશ) કરવો એ ૭ જ્ઞાનાવરણ તથા દર્શનાવરણના આશ્રવના કારણ છે.

૧૨. દુઃખ-શોક-તાપાક્રન્દન-વધ-પરિદેવનાન્યાત્મ-પરોભય-સ્થાન્યસદ્વેદ્યસ્ય—દુઃખ શોક, પશ્ચાત્તાપ, રૂદન, વધ, અને પરિદેવન (હૃદયફાટ રૂદન, જેનાથી નિર્દયને પણ દયા ઉત્પન્ન થાય), એ પોતાને કરવા, પરને ઉત્પન્ન કરવા અથવા બંનેમાં ઉત્પન્ન કરવા, એ અસાતાવેદનીયના આશ્રવ છે.

૧૩. ભૂતવ્રત્યનુકમ્પા દાનં સરાગસંયમાદિયોગઃ ક્ષાન્તિઃ શૌચમિતિ સદ્વેદ્યસ્ય—પ્રાણિમાત્રની અને વ્રતધારીઓની વિશેષે અનુકંપા (દયા), દાન, સરાગસંયમ (રાગવાળું ચારિત્ર), દેશવિરતિ ચારિત્ર, બાલતપ, સતક્રિયારૂપ યોગ, ક્ષમા અને શૌચ એ પ્રકારે સાતા વેદનીયના આશ્રવો છે.

૧૪. કેવલિ-શ્રુત-સઙ્ઘ-ધર્મ-દેવાવર્ણવાદો દર્શનમોહસ્ય-કેવળી ભગવાન્, શ્રુત, સંઘ ધર્મ, અને (ચાર પ્રકારના) દેવનો અવર્ણવાદ એ દર્શન મોહનીયના આશ્રવના હેતુ છે.

૧૫. કષાયોદયાત્તીવ્રાત્મપરિણામશ્ચારિત્રમોહસ્ય—કષાય (સોળ કષાય અને નવ નોકષાય) ના ઉદયથી થયેલ તીવ્ર આત્મપરિણામ તે ચારિત્ર મોહનીયના આશ્રવ છે.

૧૬ બહ્વારમ્ભ-પરિગ્રહત્વં ચ નારકસ્યાયુષઃ—બહુ આરંભ અને બહુ પરિગ્રહપણું એ નારક આયુષ્યનો આશ્રવ છે.

૧૭. માયા તૈર્યગ્યોનસ્ય—માયા તિર્યંચ યોનિવાળાના આયુષ્યનો આશ્રવ છે.

૧૮. અલ્પારમ્ભ-પરિગ્રહત્વં સ્વભાવ-માર્દવાર્જવં ચ માનુષસ્ય—અલ્પ આરંભ, અલ્પ પરિગ્રહપણું, સ્વાભાવિક નમ્રતા અને સરળતા એ મનુષ્યાયુના આશ્રવ છે.

૧૯. નિઃશીલ-વ્રતત્વં ચ સર્વેષામ્—શીલ (દિગ્વ્રતાદિ) અને વ્રત (અહિંસાદિ) રહિતપણું એ સર્વ (પૂર્વોક્ત ત્રણ) આયુષ્યનો આશ્રવ છે.

૨૦. સરાગસંયમ-સંયમાસંયમા-કામનિર્જરા-બાલતપાંસિ દૈવસ્ય—સરાગસંયમ, સયમાસંયમ (દેશવિરતિપણું), અકામનિર્જરા અને બાલતપ (અજ્ઞાનતપ) એ દેવાયુના આશ્રવ છે.

૨૧. યોગવક્રતા વિસંવાદનં ચાશુભસ્ય નામ્નઃ—મન, વચન, અને કાયયોગની વક્રતા (કુટિલતા) તથા વિસંવાદન (અન્યથા પ્રરૂપણા, ચિન્તનક્રિયા વિગેરે) એ અશુભ નામકર્મના આશ્રવ છે.

૨૨. વિપરીતં શુભસ્ય—ઉપર કહ્યાથી વિપરીત એટલે મન, વચન, કાય યોગની સરળતા અને યથાયોગ્ય પ્રરૂપણા એ શુભ નામકર્મના આશ્રવ છે.

૨૩. દર્શનવિશુદ્ધિ-ર્વિનયસમ્પન્નતા-શીલવ્રતેષ્વનતિચારો-ઽભીક્ષ્ણં જ્ઞાનોપયોગ-સંવેગૌ શક્તિતસ્ત્યાગ-તપસી સઙ્ઘ-સાધુસમાધિ-વૈયાવૃત્યકરણ-મર્હદાચાર્ય-બહુશ્રુત-પ્રવચન-ભક્તિ-રાવશ્યકાપરિહાણિ-ર્માર્ગપ્રભાવના પ્રવચનવત્સલત્વમિતિ તીર્થકૃત્ત્વસ્ય—ઉત્કૃષ્ટ દર્શન શુદ્ધિ, વિનય સંપન્નતા, શીલવ્રતોમાં અનતિચારપણું, નિરંતર જ્ઞાનોપયોગ તથા સંવેગ (મોક્ષ સુખનો અભિલાષ-મોક્ષ સાધવાનો ઉદ્યમ); યથાશક્તિ દાન અને તપ, સંઘ અને સાધુઓની સમાધિ અને વૈયાવચ્ચ કરવું. અર્હંત, આચાર્ય, બહુ

શ્રુત અને પ્રવચનની ભક્તિ; આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ વિગેરે જરૂરી યોગ) નું કરવું, શાસનપ્રભાવના અને પ્રવચન (સંઘ) ને વિષે વત્સલતા એ (સોળ) તીર્થંકર નામકર્મના આશ્રવ છે.

૨૪. પરાત્મનિન્દા-પ્રશંસે સદસદ્દ્ગુણાચ્છાદનોદ્ભાવને ચ નીચૈર્ગોત્રસ્ય—પરનિંદા, આત્મપ્રશંસા, પરના છતા ગુણનું આચ્છાદન અને પોતાના અછતા ગુણનું પ્રગટ કરવું, એ નીચ ગોત્રના આશ્રવ છે.

૨૫. તદ્દ્વિપર્યયો નીચૈર્વૃત્ત્યનુત્સેકૌ ચોત્તરસ્ય—ઉપર કહ્યાથી વિપરીત એટલે આત્મનિંદા. પર પ્રશંસા, પોતાના છતા ગુણનું આચ્છાદન અને પરના અછતા ગુણનું પ્રગટ કરવું. નમ્ર વૃત્તિનું પ્રવર્તન અને કોઇની સાથે ગર્વ નહિ કરવો, એ ઉચ્ચ ગોત્રના આશ્રવ છે.

૨૬. વિઘ્નકરણ--મન્તરાયસ્ય—વિઘ્ન કરવું એ અંતરાય કર્મનો આશ્રવ છે.

એ પ્રકારે સાંપરાયિકના આઠ પ્રકારના જૂદા જૂદા આશ્રવો જાણવા.

અથ સપ્તમોઽધ્યાયઃ

સર્વ વિરતિ અને દેશવિરતિનું વર્ણન-અણુવ્રતાદિના અતિચાર અને દાનનું સ્વરૂપ.

૧. હિંસા--ઽનૃત--સ્તેયા-બ્રહ્મ--પરિગ્રહેભ્યો વિરતિર્વ્રતમ્—હિંસા, અસત્ય ભાષણ, ચોરી મૈથુન અને પરિગ્રહથકી વિરમવું એ વ્રત છે. અર્થાત્ અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને નિષ્પરિગ્રહતા એ પાંચ વ્રત છે.

૨. દેશ-સર્વતોઽણુ-મહતી—એ હિંસાદિકની દેશથકી વિરતિ તે અણુવ્રત અને સર્વ થકી વિરતિ તે મહાવ્રત કહેવાય છે

૩. તત્સ્થૈર્યાર્થં ભાવનાઃ પઞ્ચ પઞ્ચ—એ વ્રતોની સ્થિરતા માટે દરેકની પાંચ પાંચ ભાવનાઓ હોય છે.

પાંચ વ્રતની ભાવના આ પ્રમાણે—૧ ઇર્યાસમિતિ, ૨ મનો-ગુપ્તિ, ૩ એષણાસમિતિ, ૪ આદાનનિક્ષેપણસમિતિ અને ૫ આલોકિત (સારા પ્રકાશવાળા સ્થાન અને ભાજનમાં સારી રીતે તપાસ કરી જયણા સહિત) ભાત પાણી વાપરવું, એ પાંચ અહિંસા વ્રતની; ૧ વિચારીને ભાષણ, ૨, ક્રોધત્યાગ, ૩ લોભત્યાગ, ૪ ભયત્યાગ અને ૫ હાસ્યત્યાગ, એ પાંચ સત્યવ્રતની; ૧ અનિંદ્ય વસતિ (ક્ષેત્ર) નું યાચન, ૨, વારંવાર વસતિનું યાચન, ૩ જરૂર પુરતા પદાર્થનું યાચન. ૪ સાધર્મિક પાસેથી ગ્રહણ તથા યાચન અને ૫ ગુરૂની અનુજ્ઞા લઈને પાન અને ભોજન કરવું, એ પાંચ અસ્તેય વ્રતની; ૧ સ્ત્રી, પશુ પંડક (નપુંસક) વાળા સ્થાને નહિ વસવું, ૨ રાગ યુક્ત સ્ત્રીકથા ન કરવી, ૩ સ્ત્રીઓનાં અંગોપાંગ જોવાં નહિ, ૪ પૂર્વે કરેલા વિષયભોગ સંભારવા નહિ અને ૫ કામ ઉત્પન્ન કરે તેવાં ભોજન વાપરવાં નહિ, એ પાંચ બ્રહ્મચર્યવ્રતની; અને અકિંચન વ્રતની સ્થિરતા માટે પાંચ ઇંદ્રિયોના મનોજ્ઞ વિષય ઉપર રાગ=આસક્તિ કરવી નહિ અને અનિષ્ટ વિષય ઉપર દ્વેષ કરવો નહિ. એ પાંચ ભાવના પરિગ્રહની જાણવી.

૪. હિંસાદિષ્વિહામુત્ર ચાપાયાવદ્યદર્શનમ્—હિંસાદિને વિષે આ લોક અને પરલોકના અપાયદર્શન (શ્રેયાર્થના નાશની દૃષ્ટિ) અને અવદ્યદર્શન (નિંદનીયપણાની દૃષ્ટિ) ભાવવાં.

અર્થાત્—હિંસાદિકથી આલોક અને પરલોકને વિષે પોતાના શ્રેયનો નાશ થાય છે અને પોતે નિંદાય છે એ વાત લક્ષ્યમાં રાખવી. મતલબ કે તેનાથી થતા અને થવાના નુકશાન ચિંતવી તેથી વિરમવું.

૫ દુઃખમેવ વા—અથવા હિંસાદિને વિષે દુઃખજ છે એમ ભાવવું.

૬. મૈત્રી-પ્રમોદ-કારૂણ્ય-માધ્યસ્થ્યાનિ સત્ત્વ-ગુણાધિક-ક્લિશ્યમાના-વિનેયેષુ—સર્વ જીવો સાથે મિત્રતા, ગુણાધિક ઉપર પ્રમોદ, દુઃખી જીવો ઉપર કરૂણાબુદ્ધિ અને અવિનીત (મૂઢ) જીવો ઉપર મધ્યસ્થતા (ઉપેક્ષા) ધારણ કરવી.

૭. જગત્કાયસ્વભાવૌ ચ સંવેગ-વૈરાગ્યાર્થમ્—સંવેગ અને વૈરાગ્યને અર્થે જગત્ સ્વભાવની અને કાયસ્વભાવની ભાવના કરવી.

સર્વ દ્રવ્યોનું અનાદિ કે આદિ પરિણામે પ્રકટન, અંતર્ભાવ, સ્થિતિ, અન્યત્વ, પરસ્પર અનુગ્રહ અને વિનાશ ભાવવાં. તે જગત સ્વભાવ. આ કાયા અનિત્ય, દુઃખના હેતુભૂત, અસાર અને અશુચિમય છે એમ ભાવવું તે કાયસ્વભાવ. સંસારભીરુતા, આરંભ પરિગ્રહને વિષે દોષ જોવાથી અરતિ, ધર્મ અને ધર્મીમાં બહુમાન, ધર્મશ્રવણ અને સાધર્મિકના દર્શનને વિષે મનની પ્રસન્નતા અને ઉત્તરોત્તર ગુણની પ્રાપ્તિમાં શ્રદ્ધા તે સંવેગ. શરીર, ભોગ અને સંસારની ઉદ્વિગ્નતા (ગ્લાનિ) વડે ઉપશાંત થયેલ પુરૂષની બાહ્ય અને અભ્યંતર ઉપાધિને વિષે અનાસક્તિ તે વૈરાગ્ય.

૮. પ્રમત્તયોગાત્પ્રાણ-વ્યપરોપણં હિંસા—પ્રમત્ત યોગ (મદ્ય. વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથાના વ્યાપાર) વડે કરીને પ્રાણનો નાશ કરવો તે હિંસા.

૯. અસદભિધાનમનૃતમ્—મિથ્યા કથન તે અનૃત (અસત્ય) છે.

અસત્ શબ્દે અહીં સદ્ભાવનો પ્રતિષેધ અર્થાન્તર અને ગર્હા એ ત્રણનું ગ્રહણ કરવું. આત્મા નથી, પરલોક નથી એ પ્રકારે બોલવું તે ભૂતનિન્હવ (છતી વસ્તુનો નિષેધ કરવો) અને ચોખાના દાણા જેવડો અથવા અંગુઠાના પર્વ જેવડો આત્મા છે, સૂર્ય જેવો તેજસ્વી અને નિષ્ક્રિય આત્મા છે, એમ કહેવું તે અભૂતોદ્ભાવન (અસત પદાર્થનું પ્રતિપાદન કરવું), એ બે ભેદે સદ્ભાવ પ્રતિષેધ છે. ગાયને અશ્વ અને અશ્વને ગાય કહેવી તે અર્થાંતર=જે પદાર્થ જેવો છે તેથી અન્ય કહેવો. હિંસા, કઠોરતા અને પૈશુન્ય વિગેરે યુક્ત વચન તે ગર્હા;

૧૦. અદત્તાદાનં સ્તેયમ્—અદત્ત (કોઇએ નહિ આપેલ) વસ્તુનું ગ્રહણ તે ચોરી કહેવાય છે.

૧૧. મૈથુનમબ્રહ્મ—સ્ત્રી પુરૂષનું કર્મ-મૈથુન (સ્ત્રીસેવન) તે અબ્રહ્મ કહેવાય છે.
૧૨. મૂર્ચ્છા પરિગ્રહઃ—મૂર્ચ્છા પરિગ્રહ છે.
૧૩. નિઃશલ્યો વ્રતી—શલ્ય (માયા, નિયાણું અને મિથ્યાત્વ) રહિત વ્રતવાળો હોય તે વ્રતી કહેવાય છે.
૧૪. *અગાર્યનગારશ્ચ—પૂર્વોક્ત વ્રતી અગારી (ગૃહી) અને અણગારી (સાધુ) એ બે ભેદે હોય છે.
૧૫. અણુવ્રતોઽગારી—અણુવ્રતવાળો અગારી વ્રતી છે.
૧૬. દિગ્દેશાનર્થદંડવિરતિ-સામાયિક-પૌષધોપવાસોપભોગપરિભોગા-તિથિસંવિભાગવ્રતસંપન્નશ્ચ—દિક્પરિમાણવ્રત, દેશાવકાશિકવ્રત, અનર્થદંડવિરમણવ્રત, સામાયિકવ્રત, ઉપભોગપરિમાણવ્રત અને અતિથિસંવિભાગવ્રત એ વ્રતોથી પણ યુક્ત હોય તે અગારી વ્રતી કહેવાય છે. અર્થાત પાંચ અણુવ્રત અને આ સાત (શીલ) મળી બાર વ્રત ગૃહસ્થને હોય.

દશ દિશાઓમાં જવા આવવાનું પરિમાણ કરવું તે દિગવ્રત. પોતાને આવરણ કરનારાં ઘર, ક્ષેત્ર, ગામ આદિમાં ગમનાગમનનો યથાશક્તિ અભિગ્રહ તે દેશવ્રત, ભોગોપભોગથી વ્યતિરિક્ત પદાર્થોને માટે દંડ (કર્મબંધ) તે અનર્થદંડ, તેની વિરતિ તે અનર્થદંડ વિરમણવ્રત. નિયતકાળ સુધી સાવદ્ય યોગનો ત્યાગ તે સામાયિકવ્રત. પર્વ દિવસે ઉપવાસ કરી પૌષધ કરવો તે પૌષધોપવાસવ્રત. બહુ સાવદ્ય ઉપભોગપરિભોગ યોગ્ય વસ્તુનો ત્યાગ અને અલ્પ સાવદ્ય ઉપભોગપરિભોગ યોગ્ય વસ્તુનું પરિમાણ તે ઉપભોગપરિભોગવ્રત. ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યવડે તૈયાર કરેલ કલ્પનીય આહારાદિ પદાર્થો દેશ, કાળ, સત્કાર અને શ્રદ્ધાયોગે અત્યંત અનુગ્રહબુદ્ધિએ સંયમી પુરૂષોને આપવાં તે અતિથિસંવિભાગવ્રત

---

* ખાનપાનાદિ એક વખત ભોગવાય તે ઉપભોગ અને વસ્ત્ર અલંકારાદિ વારંવાર ભોગવાય તે પરિભોગ.

૧૭. મારણાન્તિકીં સંલેખનાં જોષિતા—વળી તે વ્રતી મારણાન્તિક સંલેખનાનો સેવનાર હોવો જોઇએ.

કાળ, સંઘયણ, દુર્બળતા અને ઉપસર્ગ દોષથકી ધર્માનુષ્ઠાનની પરિહાણિ જાણીને ઊણોદરી આદિ તપવડે આત્માને નિયમમાં લાવી ઉત્તમવ્રતસંપન્ન હોય તે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરી જીવન પર્યંત ભાવના અને અનુપ્રેક્ષા (વારંવાર અર્થની વિચારણા) માં તત્પર રહી, સ્મરણ અને સમાધિમાં બહુધા પરાયણ થઈ, મરણ સમયની સલેખના (અનશન)ને સેવનાર મોક્ષમાર્ગનો આરાધક થાય છે.

૧૮.શંકા–કાંક્ષા–વિચિકિત્સા–ઽન્યદૃષ્ટિપ્રશંસા–સંસ્તવાઃ સમ્યગ્દૃષ્ટેરતિચારાઃ—શંકા (સિદ્ધાંતની વાતોમાં શંકા), આકાંક્ષા (પર મતની ઇચ્છા, આલોક પરલોકના વિષયની ઇચ્છા), વિચિકિત્સા (ધર્મના ફળની શંકા રાખવી–સાધુ સાધ્વીનાં મલિન ગાત્ર દેખી દુગંછા કરવી, આ પણ છે આ પણ છે એવો મતિનો ભ્રમ), અન્યદૃષ્ટિ (ક્રિયા, અક્રિયા, વિનય અને અજ્ઞાન મતવાળા) ની પ્રશંસા કરવી અને અન્યદૃષ્ટિનો પરિચય કરવો) કપટથી કે સરલપણે છતા અછતા ગુણોનું કહેવું તે સંસ્તવ), એ સમ્યગ્દૃષ્ટિના અતિચારો છે.

૧૯. વ્રતશીલેષુ પઞ્ચ પઞ્ચ યથાક્રમમ્—અહિંસાદિ પાંચ અણુવ્રત અને દિગ્વ્રતાદિ સાત શીલને વિષે અનુક્રમે (આગળ કહીશું તે મુજબ) પાંચ પાંચ અતિચારો હોય છે.

૨૦ બન્ધ–વધ–ચ્છવિચ્છેદા—તિભારારોપણા—ન્નપાનનિરોધાઃ—બંધ (બાંધવું), વધ (મારવું), છવિચ્છેદ (નાક કાન વિંધવા, ડામ દેવા વિગેરે), અતિભારારોપણ (હદ ઉપરાંત ભાર ભરવો) અને અન્નપાન નિરોધ (ખાવાપીવાનું રોકવું.) એ પાંચ અહિંસાવ્રતના અતિચાર છે.

૨૧. મિથ્યોપદેશ-રહસ્યાભ્યાખ્યાન-કૂટલેખક્રિયા-ન્યાસાપહાર-સાકારમન્ત્રભેદાઃ—મિથ્યા ઉપદેશ (જૂઠી સલાહ) રહસ્યાભ્યાખ્યાન (સ્ત્રી પુરૂષના ગુપ્ત ભેદ પ્રગટ કરવા), કૂટલેખ ક્રિયા (ખોટા દસ્તાવેજ કરવા), ન્યાસાપહાર (થાપણ ઓળવવી) અને સાકાર-મંત્રભેદ (ચાડી કરવી, ગુપ્ત વાત કહી દેવી), એ બીજા વ્રતના અતિચાર છે.

૨૨. સ્તેનપ્રયોગ-તદાહૃતાદાન-વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ-હીનાધિકમાનોન્માન-પ્રતિરૂપકવ્યવહારાઃ—સ્તેનપ્રયોગ (ચોરને સહાય આપી તેના કામને ઉત્તેજન આપવું), તદાહૃતાદાન (તેની લાવેલ વસ્તુ થોડા મૂલ્યે ખરીદ કરવી), વિરૂદ્ધ રાજ્યાતિક્રમ (રાજ્ય વિરૂદ્ધ કાર્ય કરવું-રાજાએ નિષિદ્ધ કરેલા દેશમાં ગમન કરવું), હીનાધિક માનોન્માન (તોલ માપમાં ઓછું આપવું. વધતું લેવું.) અને પ્રતિરૂપકવ્યહાર (સારી ખોટી વસ્તુને સેળભેળ કરવી), એ અસ્તેય વ્રતના અતિચાર છે.

૨૩. પરવિવાહકરણે-ત્વરપરિગૃહીતા-પરિગૃહીતાગમના-નઙ્ગક્રીડા-તીવ્રકામાભિનિવેશાઃ—પરવિવાહ કરણ (પારકા વિવાહ કરાવવા), ઇત્વર પરિગૃહીતાગમન (થોડા કાળ માટે કોઈએ સ્ત્રી કરીને રાખેલ સ્ત્રીની સાથે સંગ કરવો), અપરિગૃહીતાગમન (પરણ્યા વિનાની કુમારી વેશ્યા વિગેરે સ્ત્રી સાથે સંગ કરવો), અનંગક્રીડા (નિયમ વિરૂદ્ધ અંગો વડે ક્રીડા કરવી) અને તીવ્ર કામાભિનિવેશ (કામથી અત્યંત વિહ્વળ થવું); એ પાંચ બ્રહ્મચર્ય વ્રતના અતિચાર છે.

૨૪. ક્ષેત્રવાસ્તુ-હિરણ્યસુવર્ણ-ધનધાન્ય-દાસીદાસ-કુપ્યપ્રમાણાતિક્રમાઃ—૧ ક્ષેત્ર-વાસ્તુ=(ઘર) ૨ હિરણ્ય-સુવર્ણ, ૩ ધન-ધાન્ય, ૪ દાસ-દાસી અને ૫ કુપ્ય (તાંબા પીતળ આદિ ધાતુનાં વાસણ વિગેરે) ના પરિણામનું અતિક્રમણ કરવું; એપાંચ અતિચાર પરિગ્રહ પરિણામ વ્રતના જાણવા.

૨૫. ઉર્ધ્વાધિસ્તિર્યગ્વ્યતિક્રમ-ક્ષેત્રવૃદ્ધિ-સ્મૃત્યન્તર્ધાનાનિ—ઉર્ધ્વ દિગ્વ્યતિક્રમ (નિયમ ઉપરાંત ઉપરની દિશામાં આગળ જવું) અધો દિગ્ વ્યતિક્રમ, તિર્યગ્ દિગ્ વ્યતિક્રમ, ક્ષેત્રવૃદ્ધિ (એક બાજુ ઘટાડી બીજી બાજુ વધારવું) અને સ્મૃત્યંતર્ધાન (યાદદાસ્તનું વિસ્મરણ થવાથી નિયમ ઉપરાંતની દિશામાં ગમન કરવું), એ પાંચ દિગ્ વિરમણ વ્રતના અતિચાર છે,

૨૬. આનયન-પ્રેષ્યપ્રયોગ-શબ્દ-રૂપાનુપાત-પુદ્ગલક્ષેપાઃ—આનયન પ્રયોગ (નિયમિત ભૂમિથકી બાહેરથી ઈચ્છિત વસ્તુ મંગાવવી), પ્રેષ્યપ્રયોગ (મોકલવી), શબ્દાનુપાત (શબ્દ કરી બોલાવવો), રૂપાનુપાત (પોતાનું રૂપ દેખાડી બોલાવવો) અને પુદ્ગલ પ્રક્ષેપ (માટી પત્થર વિગેરે પુદ્ગલ ફેંકી બોલાવવો), એ પ્રકારે દેશાવકાશિક વ્રતના પાંચ અતિચાર જાણવા.

૨૭. કન્દર્પ-કૌકુચ્ય-મૌખર્યા-સમીક્ષ્યાધિકરણો-પભોગાધિકત્વાનિ—કંદર્પ (રાગયુક્ત અસભ્ય વચન બોલવાં, હાસ્ય કરવું), કૌકુચ્ય (દુષ્ટ કાયપ્રચારની સાથે રાગયુક્ત અસભ્ય ભાષણ અને હાસ્ય કરવું), મુખરતા (અસંબદ્ધ-હદ વિનાનું બોલવું) અસમીક્ષ્યાધિકરણ (વિચાર્યા વિના અધિકરણ એકત્ર કરવાં) અને ઉપભોગાધિકત્વ (ઉપભોગ કરતાં વધારે વસ્તુઓ એકત્ર કરવી), એ પાંચ અનર્થદંડ વિરમણ વ્રતના અતિચાર છે.

૨૮. યોગદુષ્પ્રણિધાના-નાદર-સ્મૃત્યનુપસ્થાપનાનિ—કાયદુષ્પ્રણિધાન (અજયણાથી પ્રવૃત્તિ), વાગદુષ્પ્રણિધાન, મનોદુષ્પ્રણિધાન, અનાદર અને સ્મૃત્યનુપસ્થાપન (સામાયિક લેવું વિસાર્યું, બે ઘડી પહેલાં પાર્યું, પારવું વિસાર્યું આદિ વિસ્મરણપણું), એ પાંચ સામાયિક વ્રતના અતિચાર છે.

૨૯. અપ્રત્યવેક્ષિતાપ્રમાર્જિતોત્સર્ગાદાનનિક્ષેપ-સંસ્તારોપક્રમણા-નાદર-સ્મૃત્યનુપસ્થાપનાનિ—અપ્રત્યવેક્ષિત અપ્રમાર્જિત ઉત્સર્ગ (બરાબર રીતે નહિ જોયેલ અને નહિ પ્રમાર્જેલ ભૂમિમાં લઘુનીતિ

વડીનીતિ કરવાં), અપ્રત્યવેક્ષિત અપ્રમાર્જિત ભૂમિમાં વસ્તુ લેવી મૂકવી, અપ્રત્યવેક્ષિત અપ્રમાર્જિત ભૂમિમાં સંથારો કરવો, વ્રતને વિષે અનાદર કરવો અને સ્મૃત્યનુપસ્થાપન (ભૂલી જવું), એ પૌષધોપવાસ વ્રતના પાંચ અતિચાર છે.

૩૦. સચિત્ત-સંબદ્ધ-સંમિશ્રા-ભિષવ—દુષ્પક્વાહારાઃ—સચિત્ત આહાર, સચિત્ત વસ્તુના સંબંધવાળો આહાર, સચિત્ત વસ્તુથી મિશ્રિત આહાર, તુચ્છાહાર, કાચોપાકો સચિત્ત આહાર, એ પાંચ ઉપભોગ-પરિભોગ વિરમણ વ્રતના અતિચાર છે.

૩૧.સચિત્તનિક્ષેપ-પિધાન-પરવ્યપદેશ-માત્સર્ય-કાલાતિક્રમાઃ—સચિત્તનિક્ષેપ (પ્રાસુક આહારાદિ સચિત્ત વસ્તુ ઉપર મૂકવાં. સચિત્ત-પિધાન (પ્રાસુક આહારાદિને સચિત્ત વસ્તુ વડે ઢાંકી દેવાં), પર-વ્યપદેશ કરવો (ન આપવા માટે પોતાની વસ્તુ પરની છે એમ કહે), માત્સર્ય (અભિમાન લાવી દાન દેવું) અને કાલાતિક્રમ (ભોજન કાળ વિત્યાબાદ નિમંત્રણ કરવું) એ પાંચ અતિચાર અતિથિ-સંવિભાગ વ્રતના છે.

૩૨.જીવિત-મરણાશંસા-મિત્રાનુરાગ-સુખાનુબન્ધ-નિદાનકરણા-નિ—જીવિતાશંસા (જીવવાની ઈચ્છા). મરણાશંસા, મિત્રાનુરાગ, સુખાનુબંધ (સુખનો સંબધ કે સ્મરણ કરવું,)અને નિદાનકરણ (નિયાણું બાંધવું), એ પાંચ સંલેખનાના અતિચાર જાણવા.

૩૩. અનુગ્રહાર્થં સ્વસ્યાતિસર્ગો દાનમ્—ઉપકાર બુદ્ધિએ પોતાની વસ્તુનો ત્યાગ કરવો અર્થાત્ બીજાને આપવી તે દાન કહેવાય છે.

૩૪. વિધિ-દ્રવ્ય-દાતૃ-પાત્રવિશેષાત્તદ્વિશેષઃ—વિધિ (કલ્પનીયતા વિગેરે), દ્રવ્ય (અન્નાદિ વસ્તુ,) દાતાર (દેનારના ભાવની વિશુદ્ધિ) અને પાત્ર (લેનાર)ની વિશેષતા વડે કરીને તે દાનની વિશેષતા હોય છે, એટલે ફળની તરતમતા હોય છે.

અથ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ

બંધના હેતુ અને ભેદ-૮ (આઠ) (કર્મના ઉત્તરભેદો-ઉત્કૃષ્ટ જઘન્ય સ્થિતિ-કર્મનું ફલ-આત્મ પ્રદેશો સાથે કર્મ પ્રદેશોનો બંધ કેવી રીતે થાય છે તેનું વર્ણન.

૧. મિથ્યાદર્શના-વિરતિ-પ્રમાદ-કષાય-યોગા બંધહેતવઃ—મિથ્યાદર્શન, અવિરતિ, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ એ કર્મબંધના હેતુઓ છે.

સમ્યગ્ દર્શનથી વિપરીત તે મિથ્યાદર્શન. તે અભિગૃહીત (જાણ્યા છતાં હઠ કદાગ્રહ વડે પોતાના મંતવ્યને વળગી રહે તે, ૩૬૩ પાખંડીના મત) અને અનભિગૃહીત-એમ બે પ્રકારે મિથ્યાત્વ છે. વિરતિથી વિપરીત તે અવિરતિ. ગાઢદાસ્તનું અનવસ્થાન અથવા મોક્ષના અનુષ્ઠાનમાં અનાદર અને મન વચન કાયાના યોગનું દુષ્પ્રણિધાન તે પ્રમાદ. એ મિથ્યાદર્શનાદિ બંધ હેતુઓમાંના પ્રથમના છતે પાછળના નિશ્ચે હોય ઉત્તરોત્તર પાછળના છતે પ્રથમનાની ભજના (અનિયમ) જાણવી.

૨. સકષાયત્વાજ્જીવઃ કર્મણો યોગ્યાન્પુદ્ગલાનાદત્તે—કષાયવાળો હોવાથી જીવ કર્મને યોગ્ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે.

૩. સ બન્ધઃ—જીવ વડે પુદ્ગલોનું જે ગ્રહણ તે બંધ છે.

૪. પ્રકૃતિ-સ્થિત્યનુભાવ-પ્રદેશાસ્તદ્વિધયઃ—પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, રસબંધ અને પ્રદેશબંધ (એ ચાર ભેદ) તે બંધના પ્રકાર છે.

૫. આદ્યો જ્ઞાન-દર્શનાવરણ-વેદનીય-મોહનીયાયુષ્ક-નામ-ગોત્રાન્તરાયાઃ—પહેલો પ્રકૃતિબંધ-જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ક, નામ, ગોત્ર અને અંતરાય એ આઠ પ્રકારે છે.

૬. પંચ-નવ-દ્વ્યષ્ટાવિંશતિ-ચતુ-ર્દ્વિચત્વારિંશદ્-દ્વિ-પંચભેદા યથાક્રમમ્—તે આઠ પ્રકારના પ્રકૃતિબંધના એકેકના અનુક્રમે પાંચ, નવ, બે, અઠ્ઠાવીશ, ચાર, બેતાલીશ, બે અને પાંચ ભેદો હોય છે.

૭. મત્યાદીનામ્—મતિજ્ઞાન આદિ પાંચ જ્ઞાન હોવાથી, તેનો આવરણ પણ મતિજ્ઞાનાવરણીય વિગેરે પાંચ ભેદે છે. (પૃષ્ઠ ૬૨ થી વાંચો.)

૮. ચક્ષુરચક્ષુરવધિકેવલાનાં નિદ્રા-નિદ્રાનિદ્રા-પ્રચલા-પ્રચલા-પ્રચલા-સ્ત્યાનગૃદ્ધિવેદનીયાનિ ચ—ચક્ષુદર્શનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ, કેવળદર્શનાવરણ, નિદ્રા, નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલાપ્રચલા અને સ્ત્યાનગૃદ્ધિવેદનીય એ નવ દર્શનાવરણના ભેદો છે.

૯. સદસદ્વેદ્યે—સાતા અને અસાતા વેદનીય એમ બે પ્રકારે વેદનીયકર્મ છે.

૧૦. દર્શન-ચારિત્રમોહનીય-કષાય-નોકષાયવેદનીયાખ્યાસ્ત્રિદ્વિષોડશનવભેદાઃ સમ્યક્ત્વ-મિથ્યાત્વ-તદુભયાનિ કષાયનોકષાયાવનન્તાનુબન્ધ્યપ્રત્યાખ્યાન-પ્રત્યાખ્યાનાવરણ-સંજ્વલનવિકલ્પાશ્ચૈકશઃ ક્રોધ-માન-માયા-લોભાઃ હાસ્યરત્યરતિશોકભયજુગુપ્સા-સ્ત્રીપુંનપુંસકવેદાઃ—મોહનીયના—૧ દર્શન મોહનીય તથા ૨ ચારિત્રમોહનીય એ બે ભેદ છે. તે દર્શનમોહનીયના—૧ સમ્યક્ત્વમોહનીય, ૨ મિથ્યાત્વ મોહનીય અને ૩ મિશ્રમોહનીય એવા ત્રણ ભેદ છે. ચારિત્ર મોહનીયના—૧ કષાયવેદનીય અને ૨ નોકષાયવેદનીય એવા બે ભેદ છે. તે કષાયવેદનીયના—૧ અનંતાનુબંધી, ૨ અપ્રત્યાખ્યાની, ૩ પ્રત્યાખ્યાની અને ૪ સંજ્વલન એ ચાર ભેદ છે. વળી તે ચારના એકેકના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એમ ચાર ચાર ભેદ થવાથી ૧૬ ભેદ થાય છે અને નોકષાયવેદનીય—૧ હાસ્ય, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ શોક, ૫ ભય, ૬ દુગંછા, ૭ સ્ત્રીવેદ, ૮ પુરૂષવેદ અને ૯ નપુંસકવેદ એમ નવ ભેદે છે.

૧૧. નારક-તૈર્યગ્યોન-માનુષ-દૈવાનિ—નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા સંબંધી એમ ચાર પ્રકારે આયુષ્યકર્મ છે.

૧૨. ગતિજાતિ-શરીરાઙ્ગોપાંગ નિર્માણ-બન્ધનસંઘાત-સંસ્થાનસંહનન-સ્પર્શરસગન્ધ —વર્ણાનુપૂર્વ્ય-ગુરુલઘૂપઘાત-પરાઘા-

નાતપોદ્યોતોચ્છ્વાસ-વિહાયોગતયઃ પ્રત્યેકશરીરત્રસસુભગસુસ્વર-શુભસૂક્ષ્મપર્યાપ્તસ્થિરાદેયયશાંસિ સેતરાણિ તીર્થંકૃત્વં ચ—૧ ગતિ, ૨ જાતિ, ૩ શરીર, ૪ અંગોપાંગ, ૫ નિર્માણ, ૬ બંધન ૭ સંઘાત, ૮ સંસ્થાન, ૯ સંહનન (સંઘયણ), ૧૦ સ્પર્શ, ૧૧ રસ, ૧૨ ગંધ, ૧૩ વર્ણ, ૧૪ આનુપૂર્વી, ૧૫ અગુરુલઘુ, ૧૬ ઉપઘાત, ૧૭ પરાઘાત, ૧૮ આતપ, ૧૯ ઉદ્યોત, ૨૦ ઉચ્છ્વાસ, ૨૧ વિહાયોગતિ, ૨૨ પ્રત્યેકશરીર, ૨૩ ત્રસ, ૨૪ સૌભાગ્ય, ૨૫ સુસ્વર, ૨૬ શુભ, ૨૭ સૂક્ષ્મ, ૨૮ પર્યાપ્ત, ૨૯ સ્થિર, ૩૦ આદેય, ૩૧ યશ, પ્રતિપક્ષી સાથે એટલે ૩૨ સાધારણ, ૩૩ સ્થાવર, ૩૪ દુર્ભગ, ૩૫ દુઃસ્વર, ૩૬ અશુભ, ૩૭ બાદર, ૩૮ અપર્યાપ્ત, ૩૯ અસ્થિર, ૪૦ અનાદેય, ૪૧ અયશ અને ૪૨ તીર્થંકરત્વ એ ૪૨ ભેદ નામકર્મના જાણવા.

૧૩. ઉચ્ચૈર્નીચૈશ્ચ—ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્ર એવા બે ભેદ ગોત્રકર્મના છે.

૧૪. દાનાદીનામ્—દાનાદિના વિઘ્નકર્તી તે અંતરાય છે. ૧ દાનાંતરાય, ૨ લાભાંતરાય, ૩ ભોગાંતરાય ૪ ઉપભોગાંતરાય, અને ૫ વીર્યાન્તરાય એમ તેના પાંચ ભેદ થાય છે.

૧૫. આદિતસ્તિસૃણામન્તરાયસ્ય ચ ત્રિંશત્સાગરોપમકોટીકોટ્યઃ પરા સ્થિતિઃ—પ્રથમના ત્રણ કર્મ એટલે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અને વેદનીયની અને અંતરાયકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે.

૧૬. સપ્તતિર્મોહનીયસ્ય—મોહનીયકર્મની ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમની પરા (ઉત્કૃષ્ટ) સ્થિતિ છે.

૧૭. નામગોત્રયોર્વિંશતિઃ—નામકર્મ અને ગોત્રકર્મની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે.

૧૮. ત્રયસ્ત્રિંશત્સાગરોપમાણ્યાયુષ્કસ્ય—આયુષ્કકર્મની ૩૩ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી.

૧૯. અપરા દ્વાદશમુહૂર્ત્તા વેદનીયસ્ય—વેદનીયકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ *બાર મુહૂર્ત્તની છે.

૨૦. નામ ગોત્રયોરષ્ટૌ—નામકર્મ અને ગોત્રકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્ત્તની છે.

૨૧. શેષાણામન્તર્મુહૂર્તમ્—બાકીનાં કર્મની એટલે—જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, આયુષ્ય અને અંતરાયકર્મની અંતર્મુહૂર્ત્ત જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી.

૨૨. વિપાકોઽનુભાવઃ— કર્મના વિપાકને અનુભાવ (રસપણે ભોગવવું) કહે છે.

સર્વ પ્રકૃતિઓનું ફળ એટલે વિપાકોદય તે અનુભાવ છે. વિવિધ પ્રકારે ભોગવવું તે વિપાક. તે વિપાક તથાપ્રકારે તેમજ અન્ય પ્રકારે પણ થાય છે. કર્મવિપાકને ભોગવતો જીવ મૂળ પ્રકૃતિથી અભિન્ન એવી ઉત્તર પ્રકૃતિને વિષે કર્મ નિમિત્તક અનાભોગ વીર્યપૂર્વક કર્મનું સંક્રમણ કરે છે. બંધ અને વિપાકના નિમિત્ત વડે અન્ય જાતિ હોવાથી મૂળ પ્રકૃતિઓને વિષે સંક્રમણ થતું નથી. ઉત્તર-પ્રકૃતિઓને વિષે પણ દર્શનમોહનીય, ચારિત્રમોહનીય, સમ્યક્ત્વમોહનીય, મિથ્યાત્વમોહનીય આયુષ્ય અને નામકર્મનું જાત્યંતર અનુબંધ, વિપાક અને નિમિત્ત વડે અન્ય જાતિ હોવાથી સંક્રમણ થતું નથી. અપવર્તન તો સર્વ પ્રકૃતિનું હોય છે.

૨૩. સ યથાનામ—તે અનુભાવ ગતિ જાતિ આદિનાં નામ પ્રમાણે ભોગવાય છે.

૨૪. તતશ્ચનિર્જરા—વિપાકથી નિર્જરા થાય છે.

અહીં સૂત્રમાં "ચ" શબ્દ મૂકયો છે તે બીજા હેતુની અપેક્ષા સૂચવે છે એટલે અનુભવથી અને અન્ય પ્રકારે (તપ વડે) નિર્જરા થાય છે.

---

* કોઇક આચાર્ય એક મુહૂર્ત્તની કહે છે.

૨૫. નામપ્રત્યયાઃ સર્વતો યોગવિશેષાત્સૂક્ષ્મૈકક્ષેત્રાવગાઢસ્થિતાઃ સર્વાત્મપ્રદેશેષ્વનન્તાનન્તપ્રદેશાઃ—નામકર્મને લીધે સર્વ આત્મપ્રદેશને વિષે મન આદિના વ્યાપારથી સૂક્ષ્મ, તેજ આકાશપ્રદેશને અવગાહીને રહેલા, સ્થિર રહેલા, અનંતાનંત પ્રદેશવાળા કર્મપુદ્ગલો સર્વ બાજુએથી બંધાય છે.

નામ પ્રત્યયિક—નામકર્મને લીધે પુદ્ગલો બંધાય છે. કઈ દિશાઓથી બંધાય? ઊર્ધ્વ, અધો અને તિર્યક્ સર્વ દિશાથી આવેલા પુદ્ગલો બંધાય. શાથી બંધાય? મન વચન કાયાના વ્યાપાર વિશેષે કરી બંધાય. કેવા? સૂક્ષ્મ બંધાય, બાદર ન બંધાય. વળી એક (આત્મપ્રદેશથી અભિન્ન) ક્ષેત્રમાં અવગાહી સ્થિર રહેલા હોય તે બંધાય. આત્માના કયા પ્રદેશે બંધાય? આત્માના સર્વ પ્રદેશોમાં સર્વ કર્મ પ્રકૃતિના પુદ્ગલો બંધાય. કેવા પુદ્ગલો બંધાય? અનન્તાનન્ત પ્રદેશાત્મક કર્મના પુદ્ગલો હોય તેજ બંધાય; પરંતુ સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનંતપ્રદેશી પુદ્ગલો અગ્રહણ યોગ્ય હોવાથી બંધાય નહિ.

૨૬. સદ્વેદ્ય-સમ્યક્ત્વ-હાસ્ય-રતિ-પુરુષવેદ-શુભાયુ-નામ-ગોત્રાણિ પુણ્યમ્—સાતાવેદનીય, સમ્યક્ત્વ, હાસ્ય, રતિ, પુરુષવેદ, શુભ આયુષ્યો (દેવ, મનુષ્ય), શુભ નામકર્મની પ્રકૃતિઓ અને શુભ ગોત્ર અર્થાત્ (ઉચ્ચ ગોત્ર) તે પુણ્ય છે. તેનાથી વિપરીત કર્મ તે પાપ છે.

અથ નવમોઽધ્યાયઃ (સંવર-નિર્જરા.)

૧. આસ્રવ નિરોધઃ સંવરઃ—આશ્રવનો નિરોધ કરવો તે સંવર જાણવો.

૨. સ ગુપ્તિ-સમિતિ-ધર્માનુપ્રેક્ષા-પરીષહજય-ચારિત્રૈઃ—તે સંવર ગુપ્તિ, સમિતિ, ધર્મ, અનુપ્રેક્ષા (ભાવના), પરીષહજય તથા ચારિત્ર વડે કરીને થાય છે.

૩ તપસા નિર્જરા ચ—તપ વડે નિર્જરા તથા સંવર થાય છે.

૪. સમ્યગ્યોગ-નિગ્રહો ગુપ્તિ:—સમ્યક્ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાના યોગનો નિગ્રહ કરવો તે ગુપ્તિ કહેવાય છે.

સમ્યક્ એટલે ભેદ પૂર્વક સમજીને સમ્યગ્ દર્શન પૂર્વક આદરવું. શયન, આસન, આદાન (ગ્રહણ કરવું), નિક્ષેપ (મૂકવું) અને સ્થાન ચંક્રમણ (એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને જવું) ને વિષે કાયચેષ્ટાનો નિયમ× તે કાયગુપ્તિ. યાચન (માગવું), પ્રશ્ન અને પૂછેલાનો ઉત્તર દેવો, એને વિષે વચનનો નિયમ (જરૂર પૂરતું બોલવું અથવા મૌન ધારણ કરવું) તે વચનગુપ્તિ. સાવદ્ય સંકલ્પનો નિરોધ તથા કુશલ (+શુભ) સંકલ્પ કરવો અથવા શુભાશુભ સંકલ્પનો સર્વથા નિરોધ તે મનોગુપ્તિ.

૫. ઇર્યા-ભાષૈષણાદાનનિક્ષેપોત્સર્ગાઃ સમિતયઃ—ઇર્યાસમિતિ (જોઇને ચાલવું) ભાષાસમિતિ (હિતકારક* બોલવું), એષણા સમિતિ, (શુદ્ધ આહાર આદિની ગવેષણા) આદાન નિક્ષેપ સમિતિ (પૂંજી પ્રમાર્જીને લેવું મૂકવું) અને ઉત્સર્ગ સમિતિ (પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ), એ પાંચ સમિતિ છે.

૬. ઉત્તમઃ ક્ષમા-માર્દવાર્જવ-શૌચ-સત્ય-સંયમ-તપસ્ત્યાગાકિંચન્ય-બ્રહ્મચર્યાણિ ધર્મઃ—૧ ક્ષમા, ૨ નમ્રતા, ૩ સરળતા, ૪ શૌચ, ૫ સત્ય, ૬ સંયમ, ૭ તપ, ૮ નિર્લોભતા, ૯ નિષ્પરિગ્રહતા અને ૧૦ બ્રહ્મચર્ય એ દશ પ્રકારે યતિધર્મ ઉત્તમ છે.

'યોગનો નિગ્રહ તે સંયમ સત્તર પ્રકારે છે-૧ પૃથ્વીકાય સંયમ, ૨ અપ્કાય સંયમ, ૩ તેઉકાય સંયમ, ૪ વાઉકાય સંયમ, ૫ વનસ્પતિકાય સંયમ, ૬ બેઇંદ્રિય સંયમ, ૭ તેઇંદ્રિય સંયમ, ૮ ચૌરિંદ્રિય સંયમ, ૯ પંચેંદ્રિય સંયમ, ૧૦ પ્રેક્ષ્ય (જોવું) સંયમ

× આ પ્રકારે કરવું અને આ પ્રકારે ન કરવું એવી કાયવ્યાપારની વ્યવસ્થા.

+ મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ.

* હિતકારક, પરિમિત, અસંદિગ્ધ, નિરવદ્ય અને ચોક્કસ અર્થવાળું ભાષણ.

૧૧ ઉપેક્ષ્ય સંયમ, ૧૨ અપહૃત્ય (પરઠવવું) સંયમ, ૧૩ પ્રમૃજ્ય (પૂંજવું) સંયમ, ૧૪ મન સંયમ, ૧૫ વચન સંયમ, ૧૬ કાય સંયમ અને ૧૭ ઉપકરણ સંયમ. વ્રતની પરિપાલના, જ્ઞાનની અભિવૃધ્ધિ અને કષાયની ઉપશાંતિને અર્થે ગુરૂકુળવાસ તે બ્રહ્મચર્ય અર્થાત્ ગુરૂની આજ્ઞાને આધીન રહેવું તે બ્રહ્મચર્ય=મૈથુન ત્યાગ, મહાવ્રતની ભાવના અને ઇચ્છિત સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધ, શબ્દ તથા વિભૂષાને વિષે અપ્રસન્નતા એ બ્રહ્મચર્યના વિશેષ ગુણો છે.

૭. અનિત્યાશરણ-સંસારૈકત્વાન્યત્વાશુચિત્વાસ્રવ-સંવરનિર્જરા-લોક-બોધિદુર્લભ-ધર્મસ્વાખ્યાત-તત્ત્વાનુચિન્તનમનુપ્રેક્ષાઃ— ૧ અનિત્ય. ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અશુચિત્વ, ૭ આશ્રવ, ૮ સંવર ૯, નિર્જરા, ૧૦ લોકસ્વરૂપ, ૧૧ બોધિ દુર્લભ અને ૧૨ ધર્મને વિષે વર્ણવેલ તત્ત્વોનું અનુચિંતન (મનન-નિદિધ્યાસન) તે બાર પ્રકારની અનુપ્રેક્ષા (ભાવના) છે. (પૃષ્ઠ ૮૧થી વાંચો.)

૮. માર્ગાચ્યવન-નિર્જરાર્થં પરિષોઢવ્યાઃ પરિષહાઃ—સમ્યગ્ દર્શનાદિ મોક્ષ માર્ગમાં સ્થિત રહેવા માટે અને * નિર્જરાને અર્થે પરીસહો સહન કરવા યોગ્ય છે.

૯. ક્ષુત્-પિપાસા-શીતોષ્ણ-દંશમશક-નાગ્ન્યારતિ-સ્ત્રીચર્યા-નિષદ્યાશય્યા-ऽऽક્રોશવધ-યાચનાऽલાભ-રોગ-તૃણસ્પર્શ-મલ-સત્કારપુરસ્કાર-પ્રજ્ઞાऽજ્ઞાનાદર્શનાનિ—૧ ક્ષુધા (ભુખ) પરિસહ, ૨-પિપાસા (તૃષા) પરિસહ, ૩ શીત (ટાઢ) પરિસહ, ૪ ઉષ્ણ (ગરમી) પરિસહ, ૫ દંશ મશક (ડાંસ મચ્છર) પરિસહ, ૬ નાગ્ન્ય (જુનાં મેલાં લુગડાં) પરિસહ, ૭ અરતિ (સંયમમાં ઉદ્વેગ ન થાવ તે) પરિસહ ૮ સ્ત્રી પરિસહ, ૯ ચર્યા (વિહાર) પરિસહ, ૧૦ નિષદ્યા (સ્વાધ્યાય માટે સ્થિરતા) પરિસહ, ૧૧ શય્યા પરિસહ, ૧૨ આક્રોશ પરિસહ,

* દર્શન અને પ્રજ્ઞા એ બે માર્ગમાં સ્થિત રહેવાના અને બાકીના ૨૦ નિર્જરાને અર્થે જાણવા—સમયસાર પ્રકરણે.

૧૩ વધ પરિસહ, ૧૪ યાચના પરિસહ, ૧૫. અલાભ પરિસહ, ૧૬-રોગ પરિસહ, ૧૭ તૃણુસ્પર્શ પરિસહ, ૧૮ મલ પરિસહ, ૧૯-સત્કાર પરિસહ, ૨૦ પ્રજ્ઞા પરિસહ, ૨૧ અજ્ઞાન પરિસહ ૨૨ મિથ્યાત્વ પરિસહ, એ બાવીશ પ્રકારે પરિસહ જાણવા (પૃષ્ઠ ૭૭ થી વાંચો.)

૧૦. સૂક્ષ્મસંપરાય-છદ્મસ્થ-વીતરાગયોશ્ચતુર્દશ—સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રવાળાને અને છદ્મસ્થવીતરાગ ચારિત્રવાળાને ચૌદ પરિસહ હોય છે. ક્ષુધા, પિપાસા. શીત, ઉષ્ણુ, દંશમશક, ચર્યા, પ્રજ્ઞા, અજ્ઞાન, અલાભ, શય્યા, વધ, રોગ, તૃણુસ્પર્શ અને મલ એ ૧૪ હોય છે.

૧૧. એકાદશ જિને—તેરમે ગુણુઠાણે અગ્યાર પરિસહ હોય છે. ક્ષુધા, પિપાસા, શીત, ઉષ્ણુ, દંશમશક, ચર્યા, શય્યા વધ, રોગ, તૃણુસ્પર્શ અને મલ એ અગ્યાર.

૧૨ બાદરસંપરાયે સર્વે—બાદર સંપરાય ચારિત્રે (નવમા ગુણુ-ઠાણા સુધી) સર્વ એટલે બાવીશ પરિસહ હોય છે..

૧૩. જ્ઞાનાવરણે પ્રજ્ઞાऽજ્ઞાને—જ્ઞાનાવરણુના ઉદયે પ્રજ્ઞા અને અજ્ઞાન એ બે પરિસહો હોય છે.

૧૪. દર્શનમોહાન્તરાયયોરદર્શનાલાભૌ—દર્શનમોહાવરણુ અને અંતરાય કર્મના ઉદયે અદર્શન (મિથ્યાત્વ) અને અલાભ પરીસહ અનુક્રમે હોય છે.

૧૪.ચારિત્રમોહે નાગ્ન્યારતિ-સ્ત્રીનિષદ્યા-ऽऽક્રોશ યાચના-સત્કાર પુરસ્કારાઃ—ચારિત્રમોહના ઉદયે નાગ્ન્ય (અચેલક) અરતિ, સ્ત્રી, નિષદ્યા, આક્રોશ, યાચના અને સત્કાર એ સાત પરીસહ હોય છે.

૧૬ વેદનીયે શેષાઃ—વેદનીયના ઉદયે બાકીના અગ્યાર પરીસહ હોય છે. જિનને જે અગ્યાર હોય તે અહીં જાણુવા. એટલે જ્ઞાના-વરણુ, દર્શનમોહ, અન્તરાય અને ચારિત્રમોહના ઉદયે જે ૧૧ પ-રિસહો હોય છે તે શિવાયના ૧૧ વેદનીયના ઉદયે હોય છે.

૧૭. એકાદયો ભાજ્યા યુગપદેકોનવિંશતેઃ—એ બાવીશ પરિસહ-

માંથી એકથી માંડીને ૧૯ પરિસહ સુધી એક સાથે એક પુરૂષને હોઇ શકે છે. કેમકે શીત અને ઉષ્ણમાંથી એક હોય અને ચર્યા, નિષદ્યા તથા શય્યા એ ત્રણમાંથી એક સંભવે, કેમકે એક બીજાથી વિરોધી છે. માટે એક સાથે ૧૯ પરિસહ હોય.

૧૮. સામાયિક–ચ્છેદોપસ્થાપ્ય–પરિહારવિશુદ્ધિ–સૂક્ષ્મસંપરાય–યથાખ્યાતાનિ ચારિત્રમ્—૧ સામાયિક સંયમ, ૨ છેદોપસ્થાપ્ય સંયમ ૩ પરિહાર વિશુધ્ધિ ૪ સૂક્ષ્મ સંપરાય અને ૫ યથાખ્યાત્ સંયમ, એ પાંચ ચારિત્રના ભેદ છે. (પૃષ્ઠ ૮૪ થી જુઓ.)

૧૯.અનશનાવમૌદર્ય–વૃત્તિપરિસંખ્યાન–રસપરિત્યાગ–વિવિક્ત શય્યાસન–કાયક્લેશા બાહ્યં તપઃ—અનશન (આહારનો ત્યાગ) -અવમૌદર્ય (ઊણોદરી–બે ચાર કવળ ઊણા રહેવું), વૃત્તિપરિસંખ્યાન (આજીવિકાનો નિયમ, ભોજ્ય ઉપભોગ્ય પદાર્થની ગણતરી રાખવી), રસપરિત્યાગ (૭ વિગયનો ત્યાગ–લોલુપતાનો ત્યાગ), વિવિક્ત શય્યાસનતા (અન્ય સંસર્ગ વિનાનાં શય્યા અને આસન) અને કાયક્લેશ (લોચ, આતાપના આદિ કષ્ટ), એ ૭ પ્રકારના બાહ્યતપ જાણવા.

૨૦.પ્રાયશ્ચિત–વિનય–વૈયાવૃત્ત્ય–સ્વાધ્યાય–વ્યુત્સર્ગ–ધ્યાનાન્યુત્તરમ્—પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વેયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, વ્યુત્સર્ગ (કાયોત્સર્ગ) અને ધ્યાન (ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લધ્યાન), એ અભ્યંતર તપના છ ભેદ છે.

૨૧. નવ–ચતુ–ર્દશ–પંચ–દ્વિભેદં યથાક્રમં પ્રાગ્ધ્યાનાત્—એ અભ્યંતર તપના અનુક્રમે નવ, ચાર, દશ, પાંચ અને બે ભેદ ધ્યાનની અગાઉના (પ્રાયશ્ચિત્તાદિના) છે

૨૨. આલોચન–પ્રતિક્રમણ–તદુભય–વિવેક–વ્યુત્સર્ગ–તપ–ચ્છેદ–પરિહારોપસ્થાપનાનિ—આલોયણ (ગુરૂ આગળ પ્રકાશવું), પડિક્કમણ (મિચ્છામિ દુક્કડં દેવું), તે બંને, વિવેક (ત્યાગ પરિણામ), કાયોત્સર્ગ, તપ, ચારિત્રપર્યાયનો છેદ, પરિહાર (ત્યાગ–ગચ્છ બહાર) અને ઉપસ્થાપન (ફેરી ચારિત્ર આપવું), એ નવ ભેદ (પ્રાયશ્ચિત્તના) છે.

૨૩. જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રોપચારાઃ—જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રનો વિનય

અને ઉપચાર (જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી પોતાના કરતાં અધિક ગુણવાળાનો ઉચિત વિનય કરવો), એમ વિનય ચાર પ્રકારે છે.

૨૪. આચાર્યોપાધ્યાય-તપસ્વિ-શૈક્ષક-ગ્લાન-ગણ-કુલ-સંઘ-સાધુ-સમનોજ્ઞાનામ્—૧ આચાર્ય, ૨ ઉપાધ્યાય, ૩ તપસ્વિ, ૪ નવીન દીક્ષિત, ૫ ગ્લાન (રોગી), ૬ ગણ (સ્થવિરની સંતતિ-જૂદા જૂદા આચાર્યના શિષ્યો છતાં એક આચાર્ય પાસે વાચના લેતા હોય તેવો સમુદાય), ૭ કુલ (એક આચાર્યની સંતતિ), ૮ સંઘ, ૯ સાધુ અને ૧૦ મનોહર ચારિત્રને પાલન કરનાર મુનિ, એ દશનો વૈયાવચ્ચ અન્ન પાન આસન શયન ઇત્યાદિ આપવા વડે કરીને કરવો.

૨૫. વાચના-પૃચ્છના-ઽનુપ્રેક્ષા-ઽઽમ્નાય-ધર્મોપદેશાઃ—૧ વાચના (પાઠ લેવો), ૨ પૃચ્છના (પૂછવું), ૩ અનુપ્રેક્ષા (મૂળ તથા અર્થનો મનથી અભ્યાસ કરવો), ૪ આમ્નાય (પરાવર્ત્તના-ભણેલું સંભાળી જવું) અને ૫ ધર્મોપદેશ કરવો એ પાંચ પ્રકારે સ્વાધ્યાય જાણવો.

૨૬. બાહ્યાભ્યન્તરોપધ્યોઃ—વ્યુત્સર્ગ બે પ્રકારે છે—બાહ્ય અને અભ્યંતર. બાહ્ય વ્યુત્સર્ગ બાર પ્રકારની ઉપધિનો જાણવો અને અભ્યંતર વ્યુત્સર્ગ શરીર અને કષાયનો જાણવો.

૨૭. ઉત્તમસંહનનસ્યૈકાગ્ર-ચિન્તાનિરોધો ધ્યાનમ્—ઉત્તમ સંહનન (વજ્રઋષભનારાચ, ઋષભનારાચ, નારાચ અને અર્ધનારાચ એ ચાર સંઘયણ) વાળા જીવોને એકાગ્રપણે ચિંતાનો રોધ તે ધ્યાન જાણવું.

૨૮. આમુહૂર્તાત્—તે ધ્યાન એક મુહૂર્ત પર્યંત રહે છે.

૨૯. આર્ત્ત-રૌદ્ર-ધર્મ્મ-શુક્લાનિ—આર્ત્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એમ ધ્યાન ચાર પ્રકારે છે.

૩૦. પરે મોક્ષ-હેતૂ—પાછલાં બે ધ્યાન મોક્ષના હેતુ છે.

૩૧. આર્ત-મમનોજ્ઞાનાં સંપ્રયોગે તદ્વિપ્રયોગાય સ્મૃતિ-સમન્વાહારઃ—અનિષ્ટ વસ્તુઓનો યોગ થયે છતે તે અનિષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ કરવા માટે સ્મૃતિ સમન્વાહાર (ચિંતા કરવી) કરવો તે આર્તધ્યાન જાણવું.

૩૨. વેદનાયાશ્ચ—વેદના પ્રાપ્ત થયે છતે તે દૂર કરવા ચિંતા કરવી તે આર્તધ્યાન છે.

૩૩. વિપરીતં મનોજ્ઞાનામ—મનોજ્ઞ વેદનાનું વિપરીત ધ્યાન સમજવું અર્થાત્ મનોજ્ઞ વિષયનો વિયોગ થયે છતે તેની પ્રાપ્તિને અર્થે ચિંતા કરવી તે આર્તધ્યાન જાણવું.

૩૪. નિદાનં ચ—કામ વડે કરી ઉપહત છે ચિત્ત જેનું એવા જીવો પુનર્જન્મમાં તેવા વિષયો મેળવવા માટે 'જે નિયાણું કરે તે' આર્તધ્યાન છે.

૩૫. તદવિરત-દેશવિરત-પ્રમત્તસંયતાનામ્—તે આર્તધ્યાન અવિરતિ, દેશવિરતિ અને પ્રમત્ત સંયતોને હોય છે. (માર્ગ પ્રાપ્તિ પછીની અપેક્ષાએ આ વાત સમજવી.)

૩૬. હિંસા-નૃત-સ્તેય-વિષયસંરક્ષણેભ્યો રૌદ્ર-મવિરત-દેશ-વિરતયોઃ—હિંસા, અનૃત (અસત્ય) ચોરીને અર્થે અને વિષય (પદાર્થ)ની રક્ષાને અર્થે સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા તે રૌદ્રધ્યાન જાણવું તે અવિરતિ અને દેશવિરતિને હોય છે.

૩૭. આજ્ઞા-પાય-વિપાક-સંસ્થાનવિચયાય ધર્મ્મ-મપ્રમત્ત-સંયતસ્ય—૧ આજ્ઞાવિચય (જિનાજ્ઞાનો વિવેક), ૨ અપાય વિચય (સન્માર્ગથી પડવા વડે થતી પીડાનો વિવેક); ૩ વિપાક વિચય (કર્મફળના અનુભવનો વિવેક) અને સંસ્થાન વિચય (લોકની આકૃતિનો વિવેક)ને અર્થે જે વિચારણા તે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે; તે અપ્રમત્ત સંયતને હોય છે.

૩૮. ઉપશાન્ત-ક્ષીણકષાયયોશ્ચ—ઉપશાંતકષાય અને ક્ષીણકષાય ગુણઠાણાવાળાને ધર્મધ્યાન હોય છે.

૩૯. શુક્લે ચાદ્યે—શુક્લધ્યાનના પહેલા બે ભેદ પૂર્વને જાણનાર શ્રુત કેવળી ઉપશાંતકષાયી અને ક્ષીણ કષાયીને હોય છે.

૪૦. પરે કેવલિનઃ—શુક્લધ્યાનના પાછલા બે ભેદ કેવળીનેજ હોય છે.

૪૧. પૃથક્ત્વૈકત્વવિતર્ક-સૂક્ષ્મક્રિયાઽપ્રતિપાતિ-વ્યુપરતક્રિયા-

નિવૃત્તીનિ—૧ પૃથક્ત્વ વિતર્ક, ૨ એકત્વ વિતર્ક, ૩ સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ અને ૪ વ્યુપરતક્રિયા નિવૃત્તિ, એમ ચાર પ્રકારે શુક્લ-ધ્યાન જાણવું.

૪૨. તત્ત્ર્યેક-કાયયોગાયોગાનામ્—તે શુક્લધ્યાન ત્રણ યોગવાળાને, ત્રણમાંથી એક યોગવાળાને, કાય યોગવાળાને અને અયોગીને અનુ-ક્રમે હોય છે. અર્થાત્ ત્રણ યોગવાળાને પૃથક્ત્વ વિર્તક, ત્રણમાંથી એક યોગવાળાને એકત્વ વિતર્ક, કેવલ કાયયોગવાળાને સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ અને અયોગીને વ્યુપરતક્રિયા નિવૃત્તિ નામનું ધ્યાન હોય છે.

૪૩. એકાશ્રયે સવિતર્કે પૂર્વે—પૂર્વનાં બે શુક્લધ્યાન એક દ્રવ્યા-શ્રયી વિતર્ક સહિત હોય છે (પ્રથમ પૃથક્ત્વવિતર્ક વિચાર સહિત છે.)

૪૪. અવિચારં દ્વિતીયમ્—વિચાર રહિત અને વિતર્ક સહિત બીજું શુક્લધ્યાન હોય છે.

૪૫. વિતર્કઃ શ્રુતમ્—યથાયોગ્ય શ્રુતજ્ઞાન તે વિતર્ક જાણવો.

૪૬. વિચારોऽર્થવ્યઞ્જન-યોગ-સઙ્ક્રાન્તિઃ—અર્થ, વ્યંજન અને યોગનું જે સંક્રમણ તે વિચાર.

આ અભ્યંતર તપ સંવર હોવાથી નવીન કર્મ સંચયનો નિષેધક છે, નિર્જરારૂપ ફળ આપનાર હોવાથી કર્મની નિર્જરા કરવા-વાળો છે. અને નવીન કર્મનો પ્રતિષેધક તથા પૂર્વોપાર્જિત કર્મનો નાશક હોવાથી મોક્ષમાર્ગને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે.

૪૭. સમ્યગ્દૃષ્ટિ-શ્રાવક-વિરતા-નન્તવિયોજક-દર્શનમોહક્ષપ-કોપશમકોપશાન્ત-મોહક્ષપક-ક્ષીણમોહ-જિનાઃક્રમશોऽસંખ્યેય ગુણ નિર્જરાઃ—સમ્યગ્દૃષ્ટિ, શ્રાવક, વિરત (સાધુ), અનન્તાનુ-બંધિનો નાશ કરનાર, દર્શનમોહક્ષપક, મોહને શમાવતો, ઉપશાંત-મોહ, મોહને ક્ષીણ કરતો, ક્ષીણમોહ અને કેવળીમહારાજ એ ઉત્ત-રોત્તર એક એકથી અસંખ્ય ગુણ અધિક નિર્જરા કરવાવાળા છે.

૪૮. પુલાક-બકુશ-કુશીલ-નિર્ગ્રન્થસ્નાતકા નિર્ગ્રન્થાઃ—પુલાક (જિનકથિત આગમથી પતિત ન[illegible]ય તે), બકુશ (શિથિલાચારી

પણ નિર્ગ્રંથ શાસન ઉપર પ્રીતિ રાખનાર), કુશીલ (સંયમ પાળવામાં પ્રવૃત્ત પણ પોતાની ઇંદ્રિયો સ્વાધીન નહિ રહેવાથી ઉત્તર ગુણોને પાળી શકે નહિ અને કારણ મળ્યે જેને કષાય ઉત્પન્ન થાય તે), નિર્ગ્રંથ (વિચરતા વીતરાગ છદ્મસ્થ), સ્નાતક (સયોગી કેવળી, શૈલેશી પ્રતિપન્ન કેવળી), એ પાંચ પ્રકારના નિર્ગ્રંથ હોય છે.

૪૯. સંયમ–શ્રુત–પ્રતિસેવના–તીર્થ–લિંગ–લેશ્યોપપાત–સ્થાન–વિકલ્પતઃ સાધ્યાઃ—એ પાંચ નિર્ગ્રંથો સંયમ, શ્રુત, પ્રતિસેવના, તીર્થ, વેષ, લેશ્યા, ઉપપાત અને સ્થાન, એ વિકલ્પ વડે કરીને સાધ્ય છે. અર્થાત્ સંયમ, શ્રુત આદિ બાબતોમાં કેટલા પ્રકારના નિર્ગ્રંથો લાભે તે ઘટાડવું.

તે આ પ્રમાણે–સામાયિક અને છેદોપસ્થાપ્ય ચારિત્રે પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ એ ત્રણ પ્રકારના સાધુ હોય. પરિહારવિશુદ્ધિ અને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્રે કષાય કુશીલ હોય. યથાખ્યાત ચારિત્રે નિર્ગ્રંથ અને સ્નાતક હોય.

પુલાક, બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલ એ ત્રણ પ્રકારના સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટથી દશ પૂર્વધર હોય. કષાય કુશીલ અને નિર્ગ્રન્થ ચૌદ પૂર્વધર હોય. પુલાક જઘન્યથી આચાર વસ્તુ (નવમા પૂર્વનો અમુક ભાગ) સુધી શ્રુત જાણે. બકુશ, કુશીલ અને નિર્ગ્રંથોને જઘન્યથી આઠ પ્રવચન માતા જેટલું શ્રુત હોય. સ્નાતક–કેવળજ્ઞાની શ્રુતરહિત હોય (શ્રુતજ્ઞાન ક્ષયોપશમ ભાવથી થાય છે, કેવળીને તે ભાવ નથી, પણ ક્ષાયિક ભાવ છે, માટે શ્રુતજ્ઞાન કેવળીને ન હોય.)

પાંચ મૂળ ગુણ (પાંચ મહાવ્રત) અને રાત્રિભોજન વિરમણ એ ૭ માંહેલાં કોઈ પણ વ્રતને પરની પ્રેરણા અને આગ્રહથી દૂષિત કરવાવાળા પુલાક હોય. કેટલાક આચાર્ય કહે છે કે ફક્ત મૈથુન વિરમણને પુલાક દૂષિત કરે છે. બકુશ બે પ્રકારના છે. ઉપકરણમાં મમતા રાખનારા એટલે ઘણા મૂલ્યવાળા ઉપકરણો એકઠાં કરીને વિશેષ ગોત્ર કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય તે ઉપકરણ બકુશ અને

શરીર શોભામાં જેનું મન તત્પર છે એવા હંમેશાં વિભૂષા કરનારા શરીરબકુશ કહેવાય છે, પ્રતિસેવનાકુશીલ હોય તે મૂળ ગુણને પાળે અને ઉત્તર ગુણમાં કાંઈ કાંઈ વિરાધના કરે છે. કષાયકુશીલ, નિગ્રંથ અને સ્નાતક એ ત્રણ નિગ્રંથોને કોઇ જાતની પ્રતિસેવના (દૂષણ) નથી.

સર્વ તીર્થંકરોના તીર્થમાં પાંચે પ્રકારના સાધુઓ હોય. એક આચાર્ય માને છે કે—પુલાક, બકુશ, પ્રતિસેવનાકુશીલ એ તીર્થમાં નિત્ય હોય; બાકીના સાધુઓ તીર્થની હયાતીમાં અગર તીર્થ હયાતી ન હોય ત્યારે હોય.

લિંગ (સાધુ-વેશ) બે પ્રકારે છે, દ્રવ્ય લિંગ રજોહરણ મુહપત્તિ વિગેરે. અને ભાવ લિંગ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર. સર્વ સાધુઓ ભાવલિંગે હોયજ, દ્રવ્યલિંગે ભજના જાણવી. (એટલે હોય અથવા ન પણ હોય મરૂદેવી વિગેરેની પેઠે.) ટુંકા કાળવાળાને હોય અથવા ન હોય અને દીર્ઘ કાળવાળાને અવશ્ય હોય.

પુલાકને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યા હોય. બકુશ અને પ્રતિસેવના કુશીલને છએ લેશ્યા હોય. પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળા કષાય કુશીલને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યા હોય. સૂક્ષ્મસંપરાયવાળા કષાયકુશીલને તથા નિગ્રંથ અને સ્નાતકને ફક્ત શુક્લ લેશ્યા હોય. અયોગી શૈલેશીપ્રાપ્ત તો અલેશી હોય.

પુલાક ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળો દેવપણે સહસ્રાર દેવલોકે ઉપજે. બકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલ બાવીશ સાગરોપમ સ્થિતિ સુધીના દેવપણે આરણ અચ્યુત દેવલોકમાં ઉપજે. કષાયકુશીલ અને નિગ્રંથ સર્વાર્થસિદ્ધમાં ઉપજે. સર્વે સાધુઓ જઘન્યથી પલ્યોપમ પૃથક્ત્વના આયુવાળા સૌધર્મ કલ્પમાં ઉપજે. સ્નાતક નિર્વાણ પદને પામે.

હવે સ્થાન આશ્રયી કહે છે—કષાયનિમિત્તક સંયમસ્થાનો અસંખ્યાતાં છે, તેમાં સર્વથી જઘન્ય લબ્ધિસ્થાનકો પુલાક અને કષાયકુશીલને હોય. તે બંને એક સાથે અસંખ્યાતાં સ્થાને લાભે. પછી પુલાક વિચ્છેદ પામે અને કષાયકુશીલ અસંખ્યાતાં સ્થાને

એકલો લાભે. પછી કષાયકુશીલ, પ્રતિસેવનાકુશીલ અને બકુશ કુશીલ એક સાથે અસંખ્યાતાં સ્થાને લાભે. પછી બકુશ વિચ્છેદ પામે. પછી અસંખ્યાતાં સ્થાને જઈને પ્રતિસેવના કુશીલ વિચ્છેદ પામે. પછી અસંખ્યાતાં સ્થાને જઈને કષાય કુશીલ વિચ્છેદ પામે. અહીંથી ઉપર અકષાય સ્થાનો છે, ત્યાં નિર્ગ્રંથજ જાય. તે પણ અસંખ્યાતાં સ્થાને જઈ ને વિચ્છેદ પામે. આથી ઉપર એકજ સ્થાને જઈને નિર્ગ્રંથ સ્નાતક નિર્વાણ પામે. એઓની સંયમલબ્ધિ અનંતાનંત ગુણી હોય છે.

અથ દશમોઽધ્યાયઃ (મોક્ષનું સ્વરૂપ.)

૧. મોહક્ષયાદ્ જ્ઞાન-દર્શનાવરણાન્તરાય-ક્ષયાચ્ચ કેવલમ્-મોહનીયનો ક્ષય થવાથી અને જ્ઞાન-દર્શનાવરણના તથા અંતરાયના ક્ષય થકી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે.

આ ચાર કર્મ પ્રકૃતિનો ક્ષય કેવળજ્ઞાનનો હેતુ છે, સૂત્રમાં "મોહ ક્ષયાદ્ " એમ જુદું ગ્રહણ કર્યું છે તે ક્રમ દર્શાવવાને માટે જાણવું, તેથી એમ સૂચવાય છે કે મોહનીય કર્મ પ્રથમ સર્વથા ક્ષય પામે, તે પછી અંતર્મુહૂર્તમાં જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય એ ત્રણ કર્મનો એક સાથે ક્ષય થાય ત્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય.

૨. બન્ધ-હેત્વભાવ-નિર્જરાભ્યામ્-બંધનાં કારણો (મિથ્યાદર્શન અવિરતિ આદિ)ના અભાવથી, અને બાંધેલાં કર્મની નિર્જરાથી સમ્યગ્દર્શનાદિની યાવત્ કેવલ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે.

૩. કૃત્સ્ન-કર્મક્ષયો મોક્ષઃ-સકળ કર્મનો ક્ષય તે મોક્ષ કહેવાય છે.

૪. ઔપશમિકાદિ-ભવ્યત્વાભાવાચ્ચાન્યત્ર કેવલસમ્યક્ત્વ-જ્ઞાન-દર્શન-સિદ્ધત્વેભ્યઃ-કેવળ (ક્ષાયિક) સમ્યક્ત્વ, કેવળ જ્ઞાન, કેવળ દર્શન અને સિદ્ધત્વ (આ ક્ષાયિક ભાવો સિદ્ધને નિરંતર* હોય

---

*દર્શન સપ્તકના ક્ષયે કેવળ સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાનાવરણના ક્ષયે કેવળજ્ઞાન, દર્શનાવરણના ક્ષયે કેવળદર્શન, અને સમસ્ત કર્મના ક્ષયે સિદ્ધત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

મારે) શિવાય બાકીના ઔપશમિકાદિ ભાવ અને ભવ્યત્વનો અભાવ થવાથી મોક્ષ થાય છે.

૫. તદનન્તરમૂર્ધ્વં ગચ્છત્યાલોકાન્તાત્-તે (સકળ કર્મના ક્ષય) પછી જીવ ઉંચે લોકાન્ત સુધી જાય છે. કર્મનો ક્ષય થયે છતે દેહ-વિયોગ, સિધ્યમાન ગતિ અને લોકાન્તની પ્રાપ્તિ એ ત્રણે આ મુક્ત જીવને એક સમયે એક સાથે થાય છે. પ્રયોગ-(વીર્યાંતરાયના ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ દ્વારા ચેષ્ટા રૂપ) પરિણામથી અથવા સ્વભાવિક ઉત્પન્ન થયેલ ગતિ ક્રિયા વિશેષનો કાર્ય દ્વારા ઉત્પત્તિ કાળ, કાર્યારંભ અને કારણનો વિનાશ જેમ એક સાથે થાય છે, તેમ અહીં પણ સમજવું.

૬. પૂર્વપ્રયોગાદસંગત્વાદ્-બન્ધચ્છેદા--તથાગતિપરિણામાચ્ચ તદ્ગતિઃ-પૂર્વના પ્રયોગ થકી, (પુરૂષ પ્રયત્નથી દંડવડે ચક્રના ભ્રમણની જેમ.) અસંગપણા થકી, (કર્મનો વિયોગ થવાથી માટીથી લેપાયેલ તુંબડીની જેમ) બંધ છેદ થકી (એરંડગુચ્છની જેમ) અને સિદ્ધની ગતિનો સ્વભાવ (જીવની સ્વાભાવિક) ઉર્ધ્વગતિ હોવાથી તે મુક્ત જીવોની ગતિ (ગમન) થાય છે.

૭. ક્ષેત્ર-કાલ-ગતિ-લિંગ--તીર્થ-ચારિત્ર—પ્રત્યેકબુદ્ધબોધિત-જ્ઞાનાવગાહનાન્તર-સંખ્યાલ્પબહુત્વતઃ સાધ્યાઃ—ક્ષેત્ર, કાલ, ગતિ, લિંગ, તીર્થ, ચારિત્ર, પ્રત્યેક બુદ્ધબોધિત, જ્ઞાન, અવગાહના, અન્તર, સંખ્યા અને અલ્પ બહુત્વ—એ બાર અનુયોગ દ્વારોથી સિદ્ધનો વિચાર કરવો.

તેમાં પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીય અને પ્રત્યુત્પન્ન ભાવ પ્રજ્ઞાપનીય—એ બે નયની અપેક્ષાએ સિદ્ધનો વિચાર કરવાનો છે. અતીતકાલના ભાવને જણાવનાર પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીય નય કહેવાય છે, અને વર્તમાન ભાવને જણાવનાર પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાનીય નય કહેવાય છે.

૧ ક્ષેત્ર—કયા ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થાય? પ્રત્યુત્પન્ન ભાવપ્રજ્ઞાપનીય નયને આશ્રયી સિદ્ધિ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થાય છે. પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીય

નયની વિવક્ષાથી જન્મની અપેક્ષાએ પંદર કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન
થયેલો સિદ્ધ થાય છે, અને સંહરણની અપેક્ષાએ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં
રહેલો સિદ્ધિપદને પામે છે. તેમાં પ્રમત્ત સંયત અને દેશ વિરતિનું
સંહરણ થાય છે. સાધ્વી, વેદરહિત, પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્રવાળા,
પુલાકચારિત્રી, અપ્રમત્તસંયત, ચઉદ પૂર્વધર, અને આહારક શરીરી-
એઓનું સંહરણ થતું નથી. ઋજુસૂત્ર અને શબ્દાદિ ત્રણ નયો પ્રત્યુત્પન્ન
ભાવને જણાવે છે, અને બાકીના નૈગમાદિક ત્રણ નયો પૂર્વભાવ
(અતીત) તથા પ્રત્યુત્પન્ન (વર્તમાન) ભાવ-એ બન્નેને જણાવે છે.

૨ કાલ—કયા કાળે સિદ્ધ થાય છે? અહીં પણ બે નયની
અપેક્ષાએ વિચાર કરવો આવશ્યક છે. પ્રત્યુત્પન્નભાવપ્રજ્ઞાપનીય નયની
વિવક્ષાથી કાલના અભાવમાં સિદ્ધ થાય છે. (કેમકે સિદ્ધિ ક્ષેત્રમાં
કાળનો અભાવ છે.) પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીય નયની વિવક્ષાએ જન્મ અને
સંહરણની અપેક્ષાએ વિચાર કરવાનો છે, જન્મથી સામાન્ય રીતે
અવસર્પિણીમાં, ઉત્સર્પિણીમાં અને નોઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીમાં
ઉત્પન્ન થયેલો સિદ્ધ થાય છે. (નોઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીકાલ મહા-
વિદેહ ક્ષેત્રમાં છે.) અને વિશેષથી અવસર્પિણીમાં સુષમ દુઃષમા
આરાના સંખ્યાતાં વર્ષ બાકી રહે ત્યારે જન્મેલો સિદ્ધિપદને પામે,
દુઃષમસુષમા નામે ચોથા આરાનો, તથા ચોથા આરામાં ઉત્પન્ન
થયેલો દુઃષમા નામે પાંચમા આરામાં મોક્ષે જાય, પણ પાંચમા આ-
રામાં જન્મેલો મોક્ષે ન જાય. સંહરણને આશ્રયી સર્વ કાલમાં-અવ-
સર્પિણી, ઉત્સર્પિણી અને નોઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી કાલમાં
મોક્ષે જાય.

૩ ગતિ-પ્રત્યુત્પન્ન ભાવપ્રજ્ઞાપનીય નયની વિવક્ષાથી સિદ્ધિ
ગતિમાં સિદ્ધ થાય, પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીય નયના બે પ્રકાર છે-અનન્તર
પશ્ચાત્ કૃતગતિક=અન્ય ગતિના આંતરા રહિત અને એકાન્તર પશ્ચાત્
કૃત ગતિક (એક મનુષ્ય ગતિના અંતરવાળા). અનન્તર પશ્ચાત્ કૃત-
ગતિક નયની વિવક્ષાથી મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થયેલો મોક્ષે જાય છે.

એકાન્તર પશ્ચાત્કૃતગતિક નયની અપેક્ષાએ સર્વગતિથી આવેલો સિદ્ધિ-પદને પામે છે.

૪ લિંગ—લિંગની અપેક્ષાએ અન્ય વિકલ્પ છે, તેના ત્રણ પ્રકાર છે-૧ દ્રવ્યલિંગ,૨ ભાવલિંગ, અને ૩ અલિંગ. પ્રત્યુત્પન્ન ભાવ-ની અપેક્ષાએ લિંગ રહિત સિદ્ધ થાય છે, પૂર્વભાવની અપેક્ષાએ ભાવલિંગી (ભાવચારિત્રી) સ્વલિંગે (સાધુને વેષે) સિદ્ધ થાય છે. દ્રવ્યલિંગના ત્રણ પ્રકાર છે—સ્વલિંગ, અન્યલિંગ, અને ગૃહિલિંગ, તેને આશ્રયી ભજના જાણવી. સર્વ ભાવલિંગને પ્રાપ્ત થયેલ મોક્ષે જાય છે.

૫ તીર્થ—તીર્થંકરના તીર્થમાં તીર્થંકર સિદ્ધ થાય છે-તીર્થં-કરપણું અનુભવીને મોક્ષે જાય છે, નોતીર્થંકર પ્રત્યેક બુદ્ધાદિ થઈ સિદ્ધ થાય છે, અને અતીર્થંકર-સાધુઓ થઈ સિદ્ધ થાય છે. એ પ્રમાણે તીર્થંકરીના તીર્થમાં પણ પૂર્વોક્ત ભેદવાળા સિદ્ધ થાય છે.

૬ ચારિત્ર—પ્રત્યુત્પન્નભાવની અપેક્ષાએ નોચારિત્રી નોઅચા-રિત્રી સિદ્ધ થાય છે, પૂર્વ ભાવ પ્રજ્ઞાપનીયના બે ભેદ છે.-૧ અન-ન્તર પશ્ચાત્કૃતિક, અને ૨. પરંપર પશ્ચાત્કૃતિક. ૧ અનન્તર પશ્ચાત્કૃતિક (જેને કોઈ અન્ય ચારિત્રનું અંતર નથી એવા) નયની અપેક્ષાએ યથાખ્યાત ચારિત્રી સિદ્ધ થાય છે. પરમ્પર પશ્ચાત્કૃતિક (અન્ય ચારિત્ર વડે સાન્તર) નયના વ્યંજિત અને અવ્યંજિત એ બે ભેદ છે. અવ્યંજિત=સામાન્યતઃ સંખ્યામાત્રથી કહેલ, અને વ્યંજિત એટલે વિશેષ નામદ્વારા કહેલા. અવ્યંજિતની અપેક્ષાએ ત્રણ ચારિત્રવાળા, ચાર ચારિત્રવાળા, અને પાંચ ચારિત્રવાળા સિદ્ધ થાય છે. વ્યંજિતનયની અપેક્ષાએ સામાયિક, સૂક્ષ્મ-સંપરાય, અને યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સિદ્ધ થાય છે. અથવા છેદોપસ્થાપનીય, સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સિદ્ધ થાય છે. અથવા સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, સૂક્ષ્મસંપરાય, અને યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સિદ્ધ થાય છે. અથવા છેદોપસ્થાપનીય,

પરિહાર વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સિદ્ધ થાય છે. સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા સિદ્ધ થાય છે.

૭ પ્રત્યેક બુદ્ધબોધિત—સ્વયંબુદ્ધના બે ભેદ–તીર્થંકર અને પ્રત્યેક બુદ્ધ, બુદ્ધ બોધિતના બે પ્રકાર–પરબોધક અને માત્ર પોતાનું જ હિતકરનારા–એ રીતે પ્રત્યેકબુદ્ધ બોધિત સિદ્ધના ચાર પ્રકાર છે.

૮ જ્ઞાન—પ્રત્યુત્પન્નભાવ નયની અપેક્ષાએ કેવલી સિદ્ધ થાય છે. પૂર્વભાવપ્રજ્ઞાપનીયના અનન્તર પશ્ચાત્ કૃતિક અને પરંપર પશ્ચાત્કૃતિક–એ બે પ્રકાર છે. અને તે બન્નેના વ્યંજિત અને અવ્યંજિત એવા બબ્બે ભેદ છે. અવ્યંજિતમાં બે ત્રણ અને ચાર જ્ઞાન વડે સિદ્ધ થાય છે અને વ્યંજિતમાં મતિ શ્રુત, વડે, મતિ, શ્રુત અવધિ વડે, મતિ શ્રુત મનપર્યાય વડે અને મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મનઃપર્યાય વડે સિદ્ધ થાય છે.

૯ અવગાહના—અવગાહના બે પ્રકારની છે–ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ધનુષ પૃથક્ત્વથી અધિક પાંચસો ધનુષ, અને જઘન્ય અવગાહના અંગુલ પૃથક્ત્વથી હીન સાત હાથ. પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનીયની અપેક્ષાએ એટલી શરીરની અવગાહનામાં વર્તતો સિદ્ધ થાય છે. (આ તીર્થંકરની અપેક્ષાએ કથન છે, અન્યથા જઘન્ય બે હાથની અવગાહનાવાળો સિદ્ધ થાય છે) અને પ્રત્યુત્પન્ન ભાવની અપેક્ષાએ પોતાની અવગાહનાથી ત્રીજા ભાગ ન્યૂન અવગાહનાવાળા સિદ્ધ થાય છે.

૧૦ અન્તર—અનન્તર અને સાન્તર એ બન્ને પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે. અનન્તર–જઘન્યથી બે સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ સમય સુધી સિદ્ધ થાય છે. સાન્તર–જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસનું અન્તર પડે છે.

૧૧ સંખ્યા—એક સમયે જઘન્યથી એક, અને ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ સિદ્ધ થાયછે.

૧૨ અલ્પબહુત્વ—એ પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રાદિક અગીઆર દ્વારોનું અલ્પબહુત્વ કહે છે તે આ પ્રમાણે—

૧. ક્ષેત્ર—જન્મથી સિદ્ધ કર્મભૂમિને વિષે છે, અને સંહરણથી સિદ્ધ અકર્મભૂમિમાં થાય છે, સંહરણથી સિદ્ધ સર્વથી થોડા છે, અને જન્મથી સિદ્ધ અસંખ્યાત ગુણા છે.

સંહરણ બે પ્રકારનું છે.—સ્વયંકૃત અને પરકૃત. દેવ, ચારણ-મુનિ અને વિદ્યાધરોએ કરેલું સંહરણ તે પરકૃત કહેવાય છે, ચારણ અને વિદ્યાધરોનું સંહરણ સ્વકૃત હોય છે. ક્ષેત્રોના ભેદ-કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિ, સમુદ્ર, દ્વીપ, ઉર્ધ્વ અધો અને તિર્યગ્ લોક છે. તેમાં સર્વથી થોડા ઉર્ધ્વલોકમાં સિદ્ધ થાય છે, તેનાથી સંખ્યાત ગુણા અધો લોકમાં સિદ્ધ થાય છે, અને તેનાથી સંખ્યાત ગુણા તિર્યગ્ લોકમાં સિદ્ધ થાય છે. સર્વથી થોડા સમુદ્ર સિદ્ધ છે, અને તેનાથી સંખ્યાત ગુણા દ્વીપ સિદ્ધ છે. એ રીતે સામાન્યતઃ જાણવું. વિશેષતઃ-સર્વથી થોડા લવણ સમુદ્રમાં સિદ્ધ થએલા છે, તેનાથી કાલોદધિમાં મોક્ષે ગએલા સંખ્યાત ગુણા છે, તેનાથી સંખ્યાત ગુણા જંબૂદ્વીપમાં સિદ્ધ થયેલા છે, તેનાથી ધાતકી ખંડમાં સંખ્યાત ગુણા સિદ્ધ થયેલા છે, અને તેનાથી સંખ્યાત ગુણા પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં મોક્ષે ગયેલા છે.

૨. કાલ—કાલના ત્રણ પ્રકાર છે-અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણી અને અનવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી. અહીં સિદ્ધનો વ્યંજિત અને અવ્યંજિતના ભેદથી અલ્પ બહુત્વનો વિચાર કરવો. પૂર્વ ભાવની અપેક્ષાએ સર્વથી થોડા ઉત્સર્પિણી સિદ્ધ જાણવા, તેનાથી અવસર્પિણી સિદ્ધ વિશેષાધિક જાણવા, અને અનવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણી સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા જાણવા. વર્તમાન ભાવની અપેક્ષાએ કાલના અભાવમાં સિદ્ધ થાય છે માટે અલ્પબહુત્વ નથી.

૩. ગતિ—વર્તમાન કાલની અપેક્ષાએ સિદ્ધિ ગતિમાં સિદ્ધ થાય છે, માટે અલ્પ બહુત્વ હોતું નથી. આંતરા રહિત પશ્ચાત્કૃતિક

રૂપ પૂર્વ ભાવની અપેક્ષાએ માત્ર મનુષ્ય ગતિમાં સિદ્ધ થાયછે, માટે અલ્પ બહુત્વ નથી. આંતરા રહિત પરંપર પશ્ચાત્ કૃતિકરૂપ પૂર્વ ભાવની અપેક્ષાએ તિર્યંચ ગતિથી મનુષ્યમાં આવીને મોક્ષે ગયેલા સર્વથી થોડા છે, મનુષ્ય ગતિથી મનુષ્ય ગતિમાં આવી મોક્ષે ગએલા સંખ્યાત ગુણા છે, નરક ગતિથી મનુષ્ય ગતિમાં આવી મોક્ષે ગએલા સંખ્યાતગુણા છે, અને તેથી દેવગતિમાંથી મનુષ્ય ગતિમાં આવી મોક્ષે ગએલા સંખ્યાત ગુણા છે.

૪. લિંગ—વર્તમાન ભાવની અપેક્ષાએ વેદ રહિત સિદ્ધ થાય છે, માટે અલ્પ બહુત્વ નથી. પૂર્વ ભાવની અપેક્ષાએ સર્વથી થોડા નપુંસકલિંગ સિદ્ધ જાણવા; તેથી સંખ્યાત ગુણા સ્ત્રી લિંગ સિદ્ધ, અને તેથી સંખ્યાત ગુણા પુલિંગ સિદ્ધ જાણવા.

૫. તીર્થ—સર્વથી થોડા તીર્થંકરના તીર્થમાં તીર્થંકર સિદ્ધ જાણવા, તેથી નોતીર્થંકર સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા જાણવા; તીર્થંકરના તીર્થમાં સિદ્ધ થએલા નપુંસકો સંખ્યાત ગુણા, તેથી સ્ત્રી સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા, અને તેથી પુરૂષ સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા જાણવા.

૬. ચારિત્ર—વર્તમાન ભાવની અપેક્ષાએ નોચારિત્રી નોઅચારિત્રી સિદ્ધ થાય છે, માટે અલ્પબહુત્વ નથી. પૂર્વભાવની અપેક્ષાએ સામાન્ય રીતે—સર્વથી થોડા પાંચ ચારિત્રવાળા મોક્ષે ગયેલા જાણવા, તેથી ચાર ચારિત્રવાળા સંખ્યાત ગુણા, અને તેથી ત્રણ ચારિત્રવાળા સંખ્યાત ગુણા જાણવા. વિશેષતઃ—સર્વથી થોડા સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત—એ પાંચ ચારિત્રી સિદ્ધ જાણવા, તેથી સામાયિક ચારિત્ર શિવાય બાકીના ચાર ચારિત્ર વડે સિદ્ધ થએલા સંખ્યાત ગુણા, તેથી પરિહાર વિશુદ્ધ સિવાય બાકીના ચાર ચારિત્ર વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાતગુણા, તેથી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર શિવાય બાકીના ચાર ચારિત્ર વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાતગુણા, તેથી સામાયિક, સૂક્ષ્મ સંપરાય, યથાખ્યાત એ ત્રણ ચારિત્ર વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાત ગુણા અને તેથી

છેદોપસ્થાપનીય, સૂક્ષ્મસંપરાય, યથાખ્યાત, એ ત્રણ ચારિત્ર વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાતગુણા જાણવા.

૭. પ્રત્યેક બુદ્ધ બોધિત—સર્વથી થોડા પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ, તેથી બુદ્ધ બોધિત નપુંસક સંખ્યાત ગુણા, તેથી બુદ્ધ બોધિત સ્ત્રી સંખ્યાત ગુણી, અને તેથી બુદ્ધ બોધિત પુરુષ સંખ્યાત ગુણા જાણવા.

૮. જ્ઞાન—વર્તમાન ભાવની અપેક્ષાએ સર્વ કેવળજ્ઞાની સિદ્ધ થાય છે, માટે અલ્પબહુત્વ નથી. પૂર્વ ભાવની અપેક્ષાએ સામાન્ય રીતે-સર્વથી થોડા બે જ્ઞાને સિદ્ધ થાય છે, તેથી ચાર જ્ઞાન વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાત ગુણા, અને તેથી ત્રણ જ્ઞાન વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાત ગુણા. વિશેષતઃ—સર્વથી થોડા મતિ શ્રુત જ્ઞાનસિદ્ધ જાણવા, તેથી મતિ શ્રુત અવધિ મનઃપર્યવ જ્ઞાનસિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા, અને તેથી મતિ શ્રુત અવધિજ્ઞાન સિદ્ધ સંખ્યાત ગુણા જાણવા.

૯ અવગાહના—સર્વથી થોડા જઘન્ય અવગાહનાએ સિદ્ધ છે, તેથી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સિદ્ધ અસંખ્યાત ગુણા, તથી યવમધ્ય સિદ્ધ અસંખ્યાત ગુણા, તેથી યવમધ્યની ઉપરના સિદ્ધ અસંખ્યાત ગુણા, તેથી યવમધ્યની નીચેના સિદ્ધ વિશેષાધિક, તેથી સર્વ સિદ્ધ વિશેષાધિક જાણવા.

૧૦. અન્તર—આઠ સમય સુધી નિરન્તર સિદ્ધ થયેલા સર્વથી થોડા જાણવા, સાત સમય અને ૭ સમય સુધી નિરન્તર સિદ્ધ થયેલા, યાવત્ બે સમય સુધી નિરન્તર સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાત ગુણા જાણવા. ૭ માસના અન્તર વડે—સિદ્ધ થયેલા સર્વથી થોડા જાણવા, એક સમયના આંતરા વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાત ગુણા, યવમધ્યના આંતરા વડે સિદ્ધ થયેલા સંખ્યાત ગુણા, યવમધ્યની નીચેના આંતરા વડે સિદ્ધ થયેલા અસંખ્યાત ગુણા, યવમધ્યની ઉપરના આંતરા વડે સિદ્ધ થએલા વિશેષાધિક, અને તેથી સર્વ સિદ્ધો વિશેષાધિક.

૧૧. સંખ્યા—એક સમયે એકસોને આઠ સિદ્ધ થયેલા સર્વથી થોડા જાણવા, એકસોસાત સિદ્ધ થયેલા યાવત્ પચાસ સિદ્ધ થયેલા અનન્ત ગુણા જાણવા, ઓગણપચાસથી આરંભી પચીશ સુધી સિદ્ધ થયેલા અસંખ્યાત્ ગુણા, અને ચોવીસથી માંડી એક સુધી સિદ્ધ થયેલા સખ્યાત ગુણા જાણવા.

ઉપસંહાર.

એ પ્રકારે નિસર્ગ (સ્વાભાવિક) અગર અધિગમ (ગુરૂ ઉપદેશ) થી ઉત્પન્ન થયેલ તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધાનરૂપ, શંકાદિ અતિચાર રહિત, પ્રશમ (સમતા)-સંવેગ (મોક્ષ સુખની અભિલાષા) નિર્વેદ (સંસારથી ઉદ્વેગ)—અનુકંપા (દયા) અને આસ્તિકતા (વીતરાગ ભાષિત વચનમાં દૃઢ શ્રદ્ધાન) ના પ્રગટ થવા રૂપ વિશુદ્ધ એવું સમ્યગ્ દર્શન પામીને અને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થકી વિશુદ્ધ જ્ઞાન મેળવીને, નિક્ષેપ, પ્રમાણ, નય, નિર્દેશ, સત્સંખ્યા વિગેરે ઉપાયો વડે જીવાદિ તત્ત્વોના અને પારિણામિક, ઔદયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક ભાવોના યથાર્થ તત્ત્વને જાણીને, પારિણામિક અને ઔદયિક ભાવની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, અન્યતા (રૂપાંતર પરિણામ)રૂપ અનુગ્રહ અને નાશના તત્ત્વને જાણનાર, વિરક્ત, નિસ્પૃહ, ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્ત, પાંચ સમિતિએ સમિત (યુક્ત) દશવિધ યતિધર્મના અનુષ્ટાન થકી અને તેનું ફળ દેખવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિના પ્રવર્તન વડે અત્યંત વૃદ્ધિ પામેલ શ્રદ્ધા અને સંવેગવાળો, ભાવના (મૈત્રી વિગેરે ચાર) વડે ભાવિતાત્મા, દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષાઓ વડે સ્થિર કર્યો છે આત્મા જેણે એવો, અનાસક્ત, સંવર (નિરાશ્રવપણું) કરવાથી, વિરક્તપણાથી, નિસ્પૃહ થવાથી, નવાન કર્મ સંચયથી રહિત, પરિષહના જય થકી અને બાહ્ય અભ્યન્તર તપના અનુષ્ઠાન અને અનુભાવ થકી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને દેશવિરતિથી માંડી જીન પર્યંતના પરિણામ અધ્યવસાય અને વિશુદ્ધિરૂપ સ્થાનાન્તરોની ઉત્તરોઉત્તર અસંખ્યગુણ ઉત્કર્ષતાની પ્રાપ્તિ વડે પૂર્વોપાર્જિત કર્મને નિર્જરતો, સામાયિકથી માંડી સૂક્ષ્મસંપરાય પર્યંતના સંયમ સંબંધિ

વિશુદ્ધિ સ્થાનોની ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિ થકી, પુલાક વિગેરે નિર્ગ્રંથોના સંયમ પાળવાના વિશુદ્ધિ સ્થાનવિશેષોની ઉત્તરોત્તર પ્રાપ્તિવડે યુક્ત, અત્યંત ક્ષય કર્યાં છે આર્ત્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન જેણે એવો; ધર્મ ધ્યાનની દૃઢતાથી પ્રાપ્ત કર્યું છે સમાધિબળ જેણે એવો, પૃથક્ત્વ વિતર્ક અને એકત્વ વિતર્કમાંના એક શુકલ ધ્યાનમાં વર્તતો જીવ અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરે છે. તે આ પ્રમાણે-આમર્શ ઔષધી (સ્પર્શ માત્ર ઔષધિરૂપ=હાથના સ્પર્શમાત્રે પોતાના તેમજ પારકા રોગને નાશ કરે તેવી શક્તિ) વિપ્રુડ્ ઔષધિ (વડી નીતિ, લઘુ નીતિના અવયવે વ્યાધિ નાશ કરે તેવી શક્તિ), સર્વ ઔષધિ (દંત નખ, કેશ, રોમ ઇત્યાદિ અવયવો જેનાં ઔષધિ રૂપ હોય, તેનું સ્પર્શ કરેલ પાણી અનેક રોગને હણે,તેને સ્પર્શ કરેલ પવન બીજાના વિષાદિ હરે તેવી શક્તિ) શાપ અને આશીર્વાદના સામર્થ્યને ઉત્પન્ન કરે તેવી વચન સિદ્ધિ. ઇશિત્વ (સ્થાવર પણ આજ્ઞા માને એવી શક્તિ, તીર્થંકર ચક્રવર્તિ વિગેરેની ઋદ્ધિને વિસ્તારી શકે એવી પ્રભુતા), વશિત્વ (જીવ અજીવ સર્વ પદાર્થ વશ થાય એવી શક્તિ), અવધિજ્ઞાન, વૈક્રિયપણું, અણિમા, લઘિમા, મહિમા, અણુત્વ, ઇત્યાદિ. કમલની નાળ (સૂત્ર) ના છિદ્રમાં પણ પ્રવેશ કરવાની શક્તિ તે અણિમા. હલકાપણું તે લઘિમા, જેમકે વાયુ કરતાં પણ હલકા થઈ શકાય. મ્હોટાપણું તે મહિમા, જેમકે મેરૂ થકી પણ મ્હોટું શરીર કરી શકાય. ભૂમિ ઉપર રહ્યા છતાં અંગુલીના અગ્ર ભાગ વડે મેરૂ પર્વતની ટોચ અને સૂર્યાદિકને સ્પર્શે તે પ્રાપ્તિ. પાણીમાં પૃથ્વીની જેમ પગે ચાલે અને પૃથ્વી ઉપર પાણીની પેઠે ડુબી જાય ને બહાર નિકળે એવી શક્તિ તે પ્રાકામ્ય. જે વડે અગ્નિની જ્યોત, ધૂમ્ર, ઝાકળ, વરસાદ, પાણીની ધારા, કરોળીયાની જાળ, જ્યોતિષ્કવિમાનોનાં કિરણ અને વાયુ એમાંના કોઇ પણ એકને ગ્રહણ કરીને આકાશમાં ચાલે તેવી શક્તિ તે જંઘાચારણ, જેનાથી આકાશને વિષે ભુમિની જેમ ચાલે, પક્ષીની પેઠે ઉંચે ઉડવું, નીચે ઉડવું વિગેરે કરે તેવી શક્તિ તે આકાશ ગતિ

ચારણ. આકાશ (ખાલી જગ્યા) ની પેઠે પર્વત મધ્યેથી પણ ચાલી શકે તેવી શક્તિ તે અપ્રતિઘાતિ. અદૃશ્ય થવું તે અંતર્ધાન શકિત. જુદા જુદા પ્રકારનાં અનેક રૂપોને એક સાથે કરી શકે તથા વિશેષ તેજ ઉત્પન્ન કરી શકે તેવી શકિત તે કામરૂપી અર્થાત્ મરજી માફક રૂપ ધારણ કરી શકાય તે, ઇત્યાદિ ઋધ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી ઇન્દ્રિયોને વિષે મતિજ્ઞાનની વિશુદ્ધિ વધારે હોવાથી સ્પર્શન, આસ્વાદન, સુંઘવું, જોવું, સાંભળવું એ વિષયોનો દૂર થકી પણ અનુભવ કરે છે. એક સાથે અનેક વિષયનું શ્રવણ-જ્ઞાન થાય તેવી શક્તિ તે સંભિન્ન જ્ઞાન, એ વિગેરે. કોષ્ઠબુદ્ધિ; (જેમ કોઠામાં અનાજ વિગેરે ભંડારેલું રહે તેની પેઠે ભણેલ સૂત્ર વિગેરે વિસ્મરણ થયા વિના યાદ રહે); બીજબુદ્ધિ (એક અર્થ રૂપ બીજને સાંભળવે કરી ઘણા અર્થને નીપજાવી કાઢે, જેમ એક અનાજનું બીજ વાવવાથી ઘણું નીપજે, તેમ), પદ, પ્રકરણ, ઉદ્દેશ, અધ્યાય, પ્રાભૃત, વસ્તુ, પૂર્વ અને અંગ એનું અનુસારીપણું અર્થાત્ પદાદિ થોડાં જાણ્યાં સાંભળ્યાં હોય તોપણ સંપૂર્ણ મેળવી શકે; ઋજુમતિ, વિપુલમતિ, પરચિત્ત (અભિપ્રાય) જ્ઞાન, ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ વિગેરે મન સંબંધિ ઋદ્ધિઓ જાણવી. ક્ષીરાશ્રવ (દૂધના પ્રવાહના ઝરવા તુલ્ય વચનની મિષ્ટતા); મધ્વાશ્રવ (મધુના પ્રવાહ જેવી વચનની મિષ્ટતા), વાદિપણું (વાદ વિવાદમાં કુશળતા), સર્વ રૂતજ્ઞ (સર્વ પશુ પક્ષી આદિના શબ્દને જાણે) અને સર્વ સત્ત્વાવબોધન (સર્વ પ્રાણીને બોધ કરી શકે તેવી શક્તિ) વિગેરે વચન સંબંધિ ઋદ્ધિ જાણવી. તથા વિદ્યાધરપણું, આશીવિષપણું (દાઢાની અંદર ઝેર ઉત્પન્ન થાય; શાપે કરી બીજાને મારી શકે તે) અને ભિન્નાક્ષર (ન્યૂન) ચૌદ પૂર્વધરપણું અને અભિન્નાક્ષર (સંપૂર્ણ) પૂર્વધરપણું વિગેરે પણ ઋદ્ધિઓ જાણવી.

તે વાર પછી નિઃસ્પૃહ હોવાથી તે ઋદ્ધિઓમાં આસક્તિ રહિત અને મોહનીય કર્મના ક્ષપક પરિણામમાં સ્થિત રહેલા એવા

તે જીવનું અઠ્યાવીશ પ્રકારવાળું મોહનીય કર્મ સર્વથા નાશ પામે છે, તે વાર પછી છદ્મસ્થ વીતરાગપણું પ્રાપ્ત થયેલા તે જીવના અંતમુહૂર્ત વડે જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મ સમકાળે સર્વથા નાશ પામે છે, તે પછી સંસારના બીજ (ઉત્પત્તિ) રૂપી બંધનથી સર્વથા મુક્ત, ફળરૂપ બંધનથી મોક્ષની અભિલાષાવાળા, યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા, જિન, કેવળી, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, શુદ્ધ, બુદ્ધ, કૃતકૃત્ય, સ્નાતક થાય છે. તે વાર પછી વેદનીય, નામ, ગોત્ર અને આયુષ્ય કર્મના ક્ષય થકી ફલબંધનથી રહિત, પૂર્વે ગ્રહણ કરેલ ઇંધનને બાળી નાખ્યાં છે જેણે અને (નવાં) ઇંધનરૂપ ઉપાદાન કારણ રહિત એવા અગ્નિની પેઠે, પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલ ભવનો નાશ થવાથી અને હેતુના અભાવથી હવે પછી (નવાં) જન્મોની ઉત્પત્તિ નહિ હોવાથી, શાંત, સંસાર સુખથી વિલક્ષણ, આત્યંતિક (અનંત) એકાંતિક, ઉપમા રહિત, નિરતિશય (શ્રેષ્ઠ), નિત્ય એવા નિર્વાણ (મોક્ષ) સુખને પામે છે.

एवं तत्त्व-परिज्ञाना-द्विरक्तस्यात्मनो भृशम्;
निरास्रवत्वाच्छिन्नायां, नवायां कर्म-सन्ततौ. ॥ १ ॥
पूर्वार्जितं क्षपयतो, यथोक्तैः क्षय-हेतुभिः;
संसार-बीजं कार्त्स्न्येन, मोहनीयं प्रहीयते. ॥ २ ॥
ततोऽन्तरायज्ञानघ्न—दर्शनघ्नान्यनन्तरम् ;
प्रहीयन्तेऽस्य युगपत्, त्रीणि कर्माण्यशेषतः ॥ ३ ॥

એ પ્રકારના તત્ત્વોને સારી રીતે જાણવા થકી સર્વથા વિરક્ત થયેલ અને પૂર્વોપાર્જિત કર્મને શાસ્ત્રોક્ત ક્ષય કરવાના હેતુઓ વડે ખપાવનાર આત્મા (જીવ) નું, નિરાશ્રવપણું હોવાથી નવીન કર્મ સંતતિ (પરંપરા) છેદ થયે છતે સંસારના બીજરૂપ મોહનીય કર્મ સર્વથા નાશ પામે છે. ૧-૨

गर्भसूच्यां विनष्टायां, यथा तालो विनश्यति;
तथा कर्मक्षयं याति, मोहनीये क्षयं गते. ॥ ४ ॥
ततः क्षीण-चतुष्कर्मा, प्राप्तोऽथाख्यातसंयमम् ;
बीज-बन्धन-निर्मुक्तः, स्नातकः परमेश्वरः ॥ ५ ॥
शेषकर्म-फलापेक्षः, शुद्धो बुद्धो निरामयः
सर्वज्ञः सर्वदर्शी च, जिनो भवति केवली. ॥ ६ ॥
कृत्स्नकर्म-क्षयादूर्ध्वं, निर्वाणमधिगच्छति;
यथा दग्धेन्धनो वह्नि-र्निरुपादान-सन्ततिः. ॥ ७ ॥
दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः,
कर्मबीजे तदा दग्धे, नारोहति भवाङ्कुरः. ॥ ८ ॥
तदनन्तरमेवोर्ध्वं-मालोकान्तात् स गच्छति;
पूर्वप्रयोगासङ्गत्व-बन्धच्छेदोर्ध्वगौरवैः ॥ ९ ॥
कुलाल-चक्रे दोलाया-मिषौ चापि यथेष्यते;
पूर्वप्रयोगात्कर्मेह, तथा सिद्धगतिः स्मृता. ॥ १० ॥
मृल्लेप-सङ्ग-निर्मोक्षा,-द्यथा दृष्टाप्स्वलाबुनः
कर्मसङ्ग-विनिर्मोक्षा,-त्तथा सिद्धगतिः स्मृता. ॥ ११ ॥
एरण्ड-यन्त्रपेडासु, बन्धच्छेदाद्यथा गतिः,
कर्म-बन्धन-विच्छेदा,-त्सिद्धस्यापि तथेष्यते. ॥ १२ ॥
ऊर्ध्वगौरव-धर्माणो, जीवा इति जिनोत्तमैः,
अधोगौरव-धर्माणः, पुद्गला इति चोदितम्. ॥ १३ ॥

તે વાર પછી તરતજ તે જીવના અંતરાય, જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણ એ ત્રણે કર્મો એક સાથે સર્વથા નાશ પામે છે. ૩

જેવી રીતે ગર્ભસુચિ (વચ્ચેના અંકુરા-તંતુ) નાશ થયે છતે

તાડવૃક્ષ નાશ પામે છે, તેવી રીતે મોહનીયકર્મ ક્ષય થયે છતે બીજા કર્મ ક્ષય પામે છે. ૪

તે વાર પછી ખપાવ્યાં છે ચાર કર્મ જેણે એવો અને પ્રાપ્ત કર્યું છે યથાખ્યાત ચારિત્ર જેણે એવો આત્મા બીજ બંધનથી રહિત, સ્નાતક, પરમેશ્વર થાય છે. ૫

બાકીનાં કર્મ હોવાથી મોક્ષ ફળની અપેક્ષાવાળો શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરામય (રોગ રહિત), સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી, જિન એવો કેવળી થાય છે ૬.

સમસ્ત કર્મના ક્ષય થયા પછી તે નિર્વાણને પામે છે. જેમ બાળ્યાં છે પૂર્વનાં ઈંધન જેણે અને નવીન ઈંધનરૂપ ઉપાદાન સંતતિ રહિત એવો અગ્નિ શુદ્ધ દેદીપ્યમાન રહે છે, તેમ જીવ શુદ્ધતાને પામે છે. ૭

જેમ બીજ બળી ગયે છતે અંકુરો બિલકુલ ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમ સંસાર બીજ બળી ગયે છતે ભવરૂપ અંકુર પેદા થતો નથી. ૮

તે વાર પછી તરતજ પૂર્વ પ્રયોગ, અસંગત્વ, બંધ છેદ અને ઉર્ધ્વ ગૌરવ વડે કરીને તે લોકાંત સુધી જાય છે. ૯

કુંભારનો ચાક, હિંડોલા અને બાણને વિષે જેમ પૂર્વ પ્રયોગથી ભ્રમણ, ગમનાદિ ક્રિયા થાય છે, તેવી રીતે અહિં પૂર્વ પ્રયોગથી સિદ્ધની ગતિરૂપ ક્રિયા કહેલ છે—થાય છે. ૧૦.

જેવી રીતે માટીનાં લેપરૂપ સંગથી સર્વથા મુકત થવાથી તુંબડાની પાણીમાં ઉર્ધ્વ ગતિ દેખાય છે, તેવીજ રીતે કર્મરૂપ સંગથી સર્વથા મુકત થવાથી સિદ્ધની ઉર્ધ્વ ગતિ કહેલી છે. ૧૧

એરંડના ગુચ્છાના બંધના છેદન થકી જેમ એરંડ બીજની ગતિ થાય છે તેવી રીતે કર્મરૂપ બંધના છેદન થકી સિદ્ધની પણ ઉર્ધ્વગતિ ગણાય છે. ૧૨.

ઉર્ધ્વ ગમનના ગૌરવ ધર્મવાળા જીવો છે અને અધોગમનના ગૌરવ ધર્મવાળા પુદ્ગલો છે, એમ જિન—કેવલી માંહે ઉત્તમ એવા તીર્થંકરોએ કહેલું છે. ૧૩.

यथाऽधस्तिर्यगूर्ध्वं च, लोष्टवाय्वग्नि-वीतयः,
स्वभावतः प्रवर्तन्ते, तथोर्ध्वं गतिरात्मनाम्. ॥ १४ ॥
अतस्तु गति-वैकृत्य,-मेषां यदुपलभ्यते;
कर्मणः प्रतिघाताच्च, प्रयोगाच्च तदिष्यते. ॥ १५ ॥
अधस्तिर्यगथोर्ध्वं च, जीवानां कर्मजा गतिः;
ऊर्ध्वमेव तु तद्धर्मा, भवति क्षीण-कर्मणाम्. ॥ १६ ॥
द्रव्यस्य कर्मणो यद्वदुत्पत्त्यारम्भ-वीतयः;
समं तथैव सिद्धस्य, गति-मोक्ष-भवक्षयाः ॥ १७ ॥
उत्पत्तिश्च विनाशश्च, प्रकाश-तमसोरिह,
युगपद्भवतो यद्वत्, तथा निर्वाण-कर्मणोः ॥ १८ ॥
तन्वी मनोज्ञा सुरभिः, पुण्या परम-भास्वरा;
प्राग्भारा-नाम वसुधा, लोकमूर्ध्नि व्यवस्थिता. ॥ १९ ॥
नृलोक-तुल्य-विष्कम्भा, सितच्छत्रनिभा शुभा;
ऊर्ध्वं तस्याः क्षितेः सिद्धा, लोकान्ते समवस्थिताः. ॥ २० ॥
तादात्म्यादुपयुक्तास्ते, केवलज्ञान-दर्शनैः,
सम्यक्त्व-सिद्धतावस्था-हेत्वभावाच्च निष्क्रियाः. ॥ २१ ॥
ततोऽप्यूर्ध्वं गतिस्तेषां, कस्मान्नास्तीति चेन्मतिः;
धर्मास्तिकायस्याभावात्, स हि हेतुर्गतेः परः. ॥ २२ ॥
संसार-विषयातीतं, मुक्ताना-मव्ययं सुखम्;
अव्याबाधमिति प्रोक्तं, परमं परमर्षिभिः ॥ २३ ॥
स्यादेतदशरीरस्य, जन्तो-र्नष्टाष्ट-कर्मणः;
कथं भवति मुक्तस्य, सुखमित्यत्र मे शृणु. ॥ २४ ॥

જેવી રીતે પાષાણુ, વાયુ અને અગ્નિની ગતિઓ સ્વભાવેજ અનુક્રમે અધો, તિર્યંચ અને ઉર્ધ્વ પ્રવર્તે છે તેવી રીતે આત્માની ગતિ પણ સ્વભાવે ઉર્ધ્વ થાય છે. ૧૪.

ઉપર કહેલ કરતાં જુદી રીતે એ જીવ પુદ્‌ગલાદિની ગતિ જે થાય છે, તે કર્મથી, પ્રતિઘાતથી અને પ્રયોગથી થાય છે. ૧૫.

જીવોની કર્મવડે અધો તિર્યક્ અને ઉર્ધ્વ ગતિ થાય છે, પરંતુ ક્ષીણ થયાં છે કર્મ જેનાં એવા જીવોની તો ઉર્ધ્વગતિજ થાય છે. કેમકે જીવ સ્વભાવે ઉર્ધ્વગતિ ધર્મવાળો છે. ૧૬.

જેવી રીતે દ્રવ્યમાં ક્રિયાની ઉત્પત્તિ, આરંભ અને નાશ એક સાથે થાય છે તેવીજ રીતે સિદ્ધની ગતિ, મોક્ષ અને ભવનો ક્ષય સાથે થાય છે. ૧૭.

અહીં જેમ પ્રકાશની ઉત્પત્તિ અને અંધકારનો નાશ સાથે થાય છે, તેવીજ રીતે નિર્વાણ (મોક્ષ)ની ઉત્પત્તિ અને કર્મનો નાશ સાથે થાય છે. ૧૮.

સૂક્ષ્મ, મનોહર, સુગંધી, પવિત્ર અને પરમ પ્રકાશમય પ્રાગ્ભારા નામની પૃથ્વી લોકક્ષેત્રના માથે રહેલ છે. ૧૯.

તે મનુષ્યલોક તુલ્ય (૪૫ લાખ યોજન) વિસ્તારવાળી, શ્વેત છત્ર તુલ્ય શુભ વર્ણ વાળી છે. તે પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી ઉપર ઉંચે (એક યોજન પ્રદેશમાં છેવટેના યોજનના ૨૪ મા ભાગમાં) લોકના અંતે સિદ્ધો રૂડે પ્રકારે રહેલા છે. ૨૦.

તેઓ તાદાત્મ્ય સંબંધથી કેવળજ્ઞાન અને કેવળ દર્શને કરી સહિત (કેવળજ્ઞાન દર્શનના ઉપયોગવાળા) છે. સમ્યક્ત્વ સિદ્ધતા અવસ્થા સહિત છે અને હેતુના અભાવે નિષ્ક્રિય છે. ૨૧

જો કદાચ એવી બુદ્ધિ (શંકા) થાય કે તેઓની તેનાથી પણ ઉંચે ગતિ શા માટે ન થાય ? તો એ આ શંકાનો ઉત્તર કહે છે. ધર્માસ્તિકાયનો અભાવ હોવાથી (સિદ્ધોની) ઉંચે ગતિ ન થાય. કેમકે ધર્માસ્તિકાય (જ) ગતિનો પરમ હેતુ છે. ૨૨.

लोके चतुर्ष्विहार्थेषु, सुखशब्दः प्रयुज्यते;
विषये वेदनाऽभावे, विपाके मोक्ष एव च. ॥ २५ ॥
सुखो वह्निः सुखो वायु–र्विषयेष्विह कथ्यते,
दुःखाभावे च पुरुषः, सुखितोऽस्मीति मन्यते. ॥ २६ ॥
पुण्यकर्म–विपाकाच्च, सुखमिष्टेन्द्रियार्थजम् ;
कर्मक्लेश–विमोक्षाच्च मोक्षे सुखमनुत्तमम्. ॥ २७ ॥
सुस्वप्न–सुप्तवत्केचि—दिच्छन्ति परिनिर्वृत्तिम् ;
तदयुक्तं क्रियावत्त्वात्—सुखानुशयतस्तथा. ॥ २८ ॥
श्रम–क्लम–मद–व्याधि–मदनेभ्यश्च सम्भवात् ;
मोहोत्पत्ते–र्विपाकाच्च, दर्शनघ्नस्य कर्मणः. ॥ २९ ॥
लोके तत्सदृशो ह्यर्थः, कृत्स्नेऽप्यन्यो न विद्यते;
उपगीयेत तद्येन, तस्मान्निरुपमं सुखम् ॥ ३० ॥
लिङ्ग–प्रसिद्धेः प्रामाण्या—दनुमानोपमानयोः,
अत्यन्तं चाप्रसिद्धं तद्, यत्तेनानुपमं स्मृतम्. ॥ ३१ ॥
प्रत्यक्षं तद्भगवता—मर्हतां तैश्च भाषितम् ;
गृह्यतेऽस्तीत्यतः प्राज्ञै,–र्न च्छद्मस्थ–परीक्षया. ॥ ३२ ॥

સંસારના વિષય થકી વિલક્ષણ, અવ્યય (નાશ ન થાય તેવું) અને અવ્યાબાધ (પીડા રહિત) એવુ ઉત્કૃષ્ટ સુખ મુક્ત જીવોને પરમ ઋષિઓએ કહેલુ છે ૨૩

નાશ કર્યાં છે અષ્ટ કર્મ જેણે એવા અશરીરી મુક્ત જીવોને એ સુખ કેવી રીતે થાય? એ પ્રકારે શંકા થયે છતે મારો ઉત્તર અહીં સાંભળો ૨૪

અહીં લોકમાં ચાર પ્રકારના પદાર્થોમાં સુખ શબ્દ જોડેલ છે,

અર્થાત્ ચાર પ્રકારે સુખ ગણ્યું છે. વિષયમાં, વેદના (પીડા) ના અભાવમાં, પરિણામમાં અને મોક્ષમાં. ૨૫

ઉદાહરણ આપે છે—અગ્નિ સુખ, વાયુ સુખ, વિષયોમાં સુખ એમ અહીં કહેવાય છે તેમજ દુઃખના અભાવે પણ 'હું સુખી છું' એમ મનુષ્ય માને છે ૨૬

અને પુણ્યકર્મના વિપાકથકી ઇચ્છિત ઇંદ્રિયના વિષયથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખ કહેવાય છે. અને કર્મ તથા કષાયના સર્વથા મોક્ષ (છૂટકારા) થકી મોક્ષમાં સર્વોત્તમ સુખ ગણેલું-રહેલું છે. ૨૭

એ મોક્ષ સુખને કેટલાએકે સુખપૂર્વક નિદ્રા લેનાર જેમ ઉત્તમ શાંતિ ઇચ્છે છે તે રૂપ માને છે, તે પ્રકારનું સુખ માનવું, તે અયુક્ત છે, કેમકે (તેમ માનવાથી) ત્યાં ક્રિયાપણું થાય, તેમજ સુખનું ઓછાવત્તાપણું થાય. ૨૮.

વળી શ્રમ, (ખેદ), ગ્લાનિ, મદ (મદ્યપાનાદિ જનિત), વ્યાધિ અને મૈથુન થકી તથા મોહના ઉત્પત્તિ સ્થાન રતિ, અરતિ, ભય અને શોક વિગેરેથી અને દર્શનાવરણ કર્મના વિપાકથી તે (નિદ્રા) ની ઉત્પત્તિ છે. તેથી મોક્ષ સુખને નિદ્રા માનવી તે અયુક્ત છે, કેમકે તે મુક્ત જીવો શ્રમાદિથી રહિત છે. ૨૯

આખા લોકમાં તેના સદૃશ બીજો કોઇપણ પદાર્થ જ નથી કે જેની સાથે તેની ઉપમા દેવાય, તે માટે તે સુખ નિરૂપમ (ઉપમા રહિત) છે. ૩૦

અનુમાન અને ઉપમાનનું પ્રમાણ, હેતુની પ્રસિદ્ધિથી થાય છે, તે આ બાબતમાં અત્યંત અપ્રસિદ્ધ છે, તે કારણ માટે તે અનુપમ સુખ કહેવાય છે.

તે (મોક્ષસુખ) અરિહંત ભગવંતોને પ્રત્યક્ષ છે. તેથી તેઓએ ભાષિત તે સુખ પંડિતો વડે (આગમ પ્રમાણુંથી) ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, (આગમ વિના) છદ્મસ્થની પરીક્ષા વડે ગ્રહણ થાય તેવું નથી. ૩૨

વળી એ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રે કરી સહિત સાધુ મોક્ષને માટે યત્ન કરે છે પણ કાળ, સંઘયણ અને આયુના દોષ થકી અલ્પશક્તિવાળો હોવાથી અને કર્મનું અત્યંત ભારીપણું હોવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિને માટે અકૃતાર્થ થયો છતાં ઉપશમભાવને પામે છે, તે સૌધર્મથી માંડીને સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યંત કલ્પના વિમાનો માંહેના કોઈપણ એકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાં પુણ્યકર્મનાં ફળને ભોગવીને આયુષ્યનો ક્ષય થવાથી ચ્યવીને, દેશ, જાતિ, કુળ, શીળ, વિદ્યા, વિનય, વિભવ, સુખ અને વિસ્તારવાળી વિભૂતિએ યુક્ત મનુષ્યભવને વિષે જન્મ પામીને ફરીથી સમ્યગ્ દર્શનાદિ વડે વિશુદ્ધ જ્ઞાન પામે છે. આ સુખ પરંપરાવડે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યના અનુબંધના ક્રમે કરીને ત્રણ વાર જન્મ લઈ (ત્રણ ભવ કરી) ને પછી મોક્ષ પામે છે.

॥ प्रशस्तिः ॥

वाचकमुख्यस्य शिव–श्रियः प्रकाशयशसः प्रशिष्येण ।
शिष्येण घोषनन्दि–क्षमणस्यै–कादशाङ्गविदः ॥ १ ॥
वाचनया च महा–वाचक–क्षमण–मुण्डपाद–शिष्यस्य ।
शिष्येण वाचकाचार्य—मूलनाम्नः प्रथितकीर्तेः ॥ २ ॥
न्यग्रोधिका–प्रसूतेन, विहरता पुरवरे कुसुमनाम्नि ।
कौभीषणिना स्वाति–तनयेन वात्सीसुतेनार्घ्यम् ॥ ३ ॥

જગતપ્રકાશક યશયુક્ત શિવશ્રી નામના વાચક મુખ્યના પ્રશિષ્ય અને અગ્યાર અંગના જાણ શ્રી ઘોષનંદિ મુનિના શિષ્યે. ૧

તથા વાચના લેવાવડે કરીને (ભણાવનારની અપેક્ષાએ) મુનિમાંહે પવિત્ર મહાવાચકક્ષમણ મુંડપાદના શિષ્ય, પ્રસિદ્ધ છે કીર્ત્તિ જેની અને વાચકાચાર્ય મૂલ છે નામ જેનું તેના શિષ્યે, અર્થાત્ મુંડપાદના શિષ્યના શિષ્યે. ૨

अर्हद्वचनं सम्यग्गुरुक्रमेणागतं समुपधार्य ।
दुःखार्त्तं च दुरागम–विहतमतिं लोकमवलोक्य ॥ ४ ॥
इदमुच्चैर्नागरवाचकेन, सत्त्वानुकम्पया दृब्धम् ।
तत्त्वार्थाधिगमाख्यं, स्पष्टमुमास्वातिना शास्त्रम् ॥ ५ ॥
य स्तत्त्वार्थाधिगमाख्यं, ज्ञास्यति करिष्यते च तथोक्तम् ।
सोऽव्याबाधसुखाख्यं, प्राप्स्यत्यचिरेण परमार्थम् ॥ ६ ॥

કોભીષણી ગોત્રવાળા સ્વાતિ નામના પિતા અને વાત્સી છે ગોત્ર જેનું એવી ઉમા નામની માતાના પુત્ર, ન્યગ્રોધિકા ગામમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને કુસુમપુર (પાટલીપુત્ર) નામના શ્રેષ્ઠ નગરને વિષે વિચરતા, રૂડે પ્રકારે ગુરૂ પરંપરાએ આવેલ અમૂલ્યઅર્હત્પ્રવચનને રૂડે પ્રકારે ધારણ કરીને દુઃખી અને દુરાગમ (ઐહિક સુખોપદેશવાળા વચનો) થી નષ્ટબુદ્ધિવાળા લોકોને દેખીને. ૩–૪

જીવોની અનુકંપા વડે કરીને ઉચ્ચ નાગરશાખાના વાચક ઉમાસ્વાતિજીએ આ તત્ત્વાર્થાધિગમ નામનું શાસ્ત્ર સ્પષ્ટ રીતે રચ્યું. ૫

જે તત્ત્વાર્થાધિગમ નામના શાસ્ત્રને જાણશે અને તેમાં કહ્યા મુજબ કરશે, તે અવ્યાબાધ સુખ (મોક્ષ) નામના પરમાર્થને થોડા વખતમાં પામશે. ૬

અથ પ્રભાતના પચ્ચક્ખાણ.

પ્રથમ નમુક્કારસહિઅં મુટ્ઠિસહિનું.

ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ, ચઉવ્વિહંપિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ.

બીજું પોરિસિ સાઢપોરિસિ પુરિમડ્ઢ અવડ્ઢનું.

ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં પોરિસિં, (સૂરે ઉગ્ગએ પુરિમડ્ઢં અવડ્ઢં) મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ, ઉગ્ગએ સૂરે, ચઉવ્વિહંપિ આહારં,

અસણં, પાણં, ખાઇમં સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પચ્છન્નકાલેણં, દિસામોહેણં, સાહુવયણેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઈ.

ત્રીજું બેઆસણા એકાસણાનું.

ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં, પોરિસિં મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ, ઉગ્ગએસૂરે, ચઉવ્વિહંપિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઇમં, સાઇમં; અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પચ્છન્નકાલેણં, દિસામોહેણં, સાહુવયણેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વિગઇઓ પચ્ચક્ખાઇ, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં લેવાલેવેણં, ગિહત્થસંસટ્ઠેણં. ઉક્ખિત્તવિવેગેણં, પડુચ્ચમક્ખિએણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, એકાસણં બિયાસણં પચ્ચક્ખાઇ,તિવિહંપિ આહારં, અસણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, સાગારિયાગારેણં, આઉંટણપસારેણં, ગુરુઅબ્ભુટ્ઠાણેણં,પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, પાણસ્સ લેવેણ વા અલેવેણ વા, અચ્છેણ વા, બહુલેવેણ વા સસિત્થેણ વા, અસિત્થેણ વા વોસિરઈ.

ચોથું આયંબિલનું.

ઉગ્ગએ સૂરે, નમુક્કારસહિઅં, પોરિસિં, સાઢપોરિસિં, મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ, ઉગ્ગએ સૂરે, ચઉવ્વિહંપિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઇમં, સાઇમં,અન્નત્થણાભોગેણં,સહસાગારેણં પચ્છન્નકાલેણં, દિસામોહેણં, સાહુવયણેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, આયંબિલં પચ્ચક્ખાઇ, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, લેવાલેવેણં, ગિહત્થસંસટ્ઠેણં, ઉક્ખિત્તવિવેગેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, એગાસણં પચ્ચક્ખાઇ, તિવિહંપિ આહારં, અસણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં સાગારિયાગારેણં, આઉંટણપસારેણં ગુરુઅબ્ભુટ્ઠાણેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં;

પાણુસ્સ લેવેણુ વા, અલેવેણુ વા, અચ્છેણુ વા, બહુલેવેણુ વા, સસિત્થેણુ વા, અસિત્થેણુ વા વોસિરઇ.

પાંચમું તિવિહાર ઉપવાસનું.

સૂરે ઉગ્ગએ અબ્ભત્તટ્ઠં પચ્ચક્ખાઇ, તિવિહંપિ આહારં, અસણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં; પાણહાર પોરિસિં, સાઢપોરિસિં મુટ્ઠિસહિઅં પચ્ચક્ખાઇ, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં પચ્છન્નકાલેણં, દિશામોહેણં, સાહુવયણેણં મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, પાણુસ્સ લેવેણુ વા, અલેવેણુ વા, અચ્છેણુ વા, બહુલેવેણુ વા, સસિત્થેણુ વા, અસિત્થેણુ વા વોસિરઇ.

છઠ્ઠું ચઉવિહાર ઉપવાસનું.

સૂરે ઉગ્ગએ અબ્ભત્તટ્ઠં પચ્ચક્ખાઇ, ચઉવ્વિહંપિ આહારં, અસણં, પાણં, ખાઇમં સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, પારિટ્ઠાવણિયાગારેણં. મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, વોસિરઇ.

અથ સાંજનાં પચ્ચક્ખાણ.

પ્રથમ બિયાસણું, એકાસણું, આયંબિલ, તિવિહાર ઉપવાસ કે છઠ્ઠ કરે તેણે પાણહારનું પચ્ચક્ખાણ કરવું તે આવી રીતેઃ—

પાણહાર દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ; અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઇ.

બીજું ચઉવ્વિહાર તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણ.

દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ, ચઉવ્વિહંપિ આહારં, તિવિહંપિ આહારં અસણં, પાણં, ખાઇમં, સાઇમં, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઇ,

ત્રીજું દુવિહારનું પચ્ચક્ખાણ.

દિવસચરિમં પચ્ચક્ખાઇ; દુવિહંપિ આહારં, અસણં, ખાઇમં,

અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં, મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઈ.

જે ૧૪ નિયમ ધારે તેને દેસાવગાસિકનું પચ્ચક્ખાણ.

દેસાવગાસિઅં ઉવભોગં પરિભોગં પચ્ચક્ખાઇ, અન્નત્થણાભોગેણં, સહસાગારેણં મહત્તરાગારેણં, સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરઇ.

શ્રી પચ્ચક્ખાણ ભાષ્યના પ્રશ્નો.

૧. નીચેના શબ્દોનું વિવેચન કહો.
વિગઈ આયંબીલ નીવિયાતું લેવાલેવેણં પચ્ચક્ખાણ દુવિહાર ચઉવિહાર ખાદિમ સ્વાદિમ પોરિસી પુરિમડ્ઢ અવડ્ઢ સંસૃષ્ટદ્રવ્ય પિસિઅં આહાર નિરવસેસ બહુલેવેણ કુત્તિય કુચ્ચ કક્કડોદગ અભત્તટ્ઠં સોવીર એસગાણ પયસાડિ.

૨. પિંડ અને દ્રવ વિગઈ, આયંબીલ, નીવિ, ઉપવાસ, એકાસણં, એકલઠાણં, પાણસ્સ, ભવચરિમ, પોરિસિ, અવડ્ઢ, ચોથભક્ત, અને અભિગ્રહના આગાર કેટલા અને કયા કયા ? પચ્ચક્ખાણના ૨૨ આગારોનો અર્થ કહો.

૩. ૬ ભક્ષ્ય વિગઇના નામ, તેના ભેદ, તેનાં નીવિયાતાં કેટલાં અને તેનો વિસ્તારથી અર્થ. ૪ અભક્ષ્ય વિગઈના ભેદો અને તેઓ શાથી અભક્ષ્ય ગણાય છે તે કહો. અણાહારી ચીજોના નામ અને પચ્ચક્ખાણની બંને પ્રકારે ૭ શુદ્ધિનો અર્થ કહો.

૪. એકાસણા અને આયંબીલ કરતાં નીવિમાં શું ઓછા અધિકાપણું છે ? તે કહો. એકાસણા અને ઉપવાસના પચ્ચક્ખાણનાં પાંચ સ્થાનકો અને તેના ભેદ, અણાગય મઇક્કંતં એ ગાથાનો અર્થ, અને અચિત્ત પાણી કેટલી રીતે થાય તે કહો.

૫. મન વચન અને કાયા આશ્રયી પચ્ચક્ખાણના જે ભાંગાઓ થાય છે, તેમાંના ત્રિક સંયોગી ૭ ભાંગાનાં નામ કહો. પચ્ચક્ખાણનું ફલ આ લોક અને પરલોકમાં કોને મળ્યું તેની કથા કહો. તે પચ્ચક્ખાણ કોની પાસે કયા ભાંગે કરવું.